

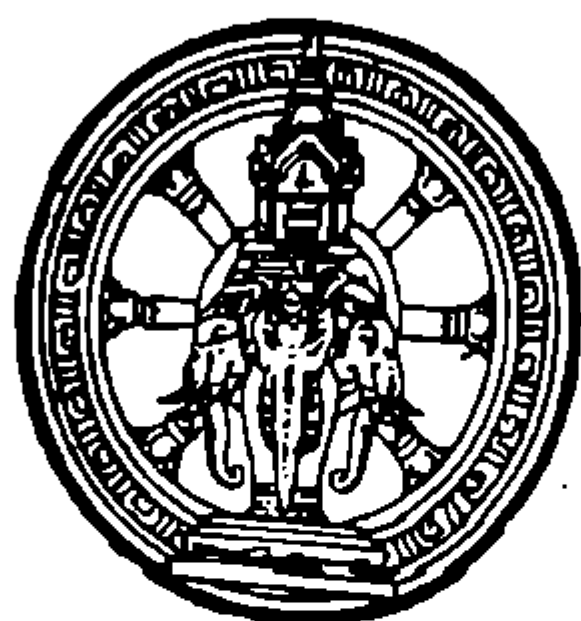
พระไตรปิฎก
มหาวัดถาวรน้อย ๕๐๐๐ กัณฑ์

พระสุตตันตปิฎก
ข. เวท-ทุกนิบาต
เล่ม ๒

พระไตรปิฎก มหาวัดถาวร ๕๐๐๐ กัณฑ์

เท่าพระพุทธศาสนาอายุกาล ๕๐๐๐ ปี ใหญ่ที่สุดในโลก

พระสุตตันตปิฎก

พร้อมทั้งบาลี อรรถกถาฎีกา และฉัหมมัตถาธิบาย

เล่มที่ ๒ (แขนัดับรวม ๓ ปิฎก เป็นเล่มที่ ๓๔ ใน ๑๐๐ เล่ม)

คัมภีร์ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

(เล่มที่ ๑ ถึง ๑๐ เป็นพระวินัยปิฎก เล่มที่ ๑๑ ถึง ๔๖ เป็นพระสุตตันตปิฎก
เล่มที่ ๔๗ ถึง ๑๐๐ เป็นพระอภิธรรมปิฎก รวม ๓ ปิฎก มี ๕๐ คัมภีร์
รวม ๕๐๐๐ กัณฑ์จบ แบ่งเป็น ๑๐๐ เล่ม จบบริบูรณ์)

โดย มหาบัญชา แสงฉาย อนงคาราม

สำนักงาน ลูก ส.ธรรมภักดี สงวนลิขสิทธิ์

เลขทะเบียน 003952
วัน เดือน ปี.....
เลขที่.....

พิมพ์ที่โรงพิมพ์ ลูก ส. ชรรณภักดิ์ ถนนข้าวสาร พระนคร
นายบุญช่วย หิรัญวัฒน์ ผู้พิมพ์โฆษณา ๒๕๒๕

สารบัญคัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒
(คัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต นี้ มี ๓ เล่มจบ)

กัณชาท ๕๑	ว่าด้วยเรื่องพระปณณมัตตานีบุตร	•
กัณชาท ๕๒	ว่าด้วยเรื่องพระมหากัจจายนะ	๕
กัณชาท ๕๓	ว่าด้วยเรื่องพระอุฬ้านก มหาบันถก	๑๗
กัณชาท ๕๔	ว่าด้วยเรื่องพระอุฬ้านก มหาบันถก	๒๒
กัณชาท ๕๕	ว่าด้วยเรื่องพระสุกตเถรเจ้า	๒๗
กัณชาท ๕๖	ว่าด้วยเรื่องพระเรวตขทรวนียะ	๓๔
กัณชาท ๕๗	ว่าด้วยเรื่องพระเรวตขทรวนียะ (ต่อ)	๓๕
กัณชาท ๕๘	ว่าด้วยเรื่องพระกังขาเรวตเถรเจ้า	๔๔
กัณชาท ๕๙	ว่าด้วยเรื่องพระโสณโกฬวิสเถรเจ้า	๕๐
กัณชาท ๖๐	ว่าด้วยเรื่องพระโสณกุฏิกัณณเถรเจ้า	๕๗
กัณชาท ๖๑	ว่าด้วยเรื่องพระสวลเถรเจ้า	๖๔
กัณชาท ๖๒	ว่าด้วยเรื่องพระวักกเถรเจ้า	๗๒
กัณชาท ๖๓	ว่าด้วยเรื่องพระราหุลเถรเจ้า	๗๕
กัณชาท ๖๔	ว่าด้วยเรื่องพระรัฐบาลเถรเจ้า	๘๘
กัณชาท ๖๕	ว่าด้วยพระกณทธานเถรเจ้า	๙๗
กัณชาท ๖๖	ว่าด้วยเรื่องพระวงศ์สเถรเจ้า	๑๐๔
กัณชาท ๖๗	ว่าด้วยเรื่องอุปเสนเถรเจ้า	๑๑๔
กัณชาท ๖๘	ว่าด้วยเรื่องพระหัตถมัลลบุตร	๑๒๒
กัณชาท ๖๙	ว่าด้วยเรื่องพระปลินทวจนเถรเจ้า	๑๒๕
กัณชาท ๗๐	ว่าด้วยเรื่องพระพาหิยทารุจริยเถรเจ้า	๑๓๖
กัณชาท ๗๑	ว่าด้วยเรื่องพระกุมารกัสสปเถรเจ้า	๑๔๓
กัณชาท ๗๒	ว่าด้วยเรื่องพระมหาโกฏิฐิตเถรเจ้า	๑๔๕
กัณชาท ๗๓	ว่าด้วยเรื่องพระอานนทเถรเจ้า	๑๕๗
กัณชาท ๗๔	ว่าด้วยเรื่องพระอรุเวลกัสสปเถรเจ้า	๑๖๕

กัณชาท ๑๕	ว่าด้วยเรื่องพระกาฬทายเถรเจ้า	๑๗๘
กัณชาท ๑๖	ว่าด้วยเรื่องพากุลเถรเจ้า	๑๘๖
กัณชาท ๑๗	ว่าด้วยเรื่องพระโสภิตเถรเจ้า	๑๙๖
กัณชาท ๑๘	ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลีเถรเจ้า	๒๐๑
กัณชาท ๑๙	ว่าด้วยเรื่องพระนันทเถรเจ้า	๒๑๔
กัณชาท ๒๐	ว่าด้วยเรื่องพระนันทเถรเจ้า (ต่อ)	๒๒๑
กัณชาท ๒๑	ว่าด้วยเรื่องพระมหากัปปิณเถรเจ้า	๒๒๘
กัณชาท ๒๒	ว่าด้วยเรื่องสาคคเถรเจ้า	๒๓๘
กัณชาท ๒๓	ว่าด้วยเรื่องพระราธเถรเจ้า	๒๔๖
กัณชาท ๒๔	ว่าด้วยเรื่องพระโมฆราชเถรเจ้า	๒๕๔
กัณชาท ๒๕	ว่าด้วยเรื่องพระมหาปชาบดีโคตมเถร	๒๖๒
กัณชาท ๒๖	ว่าด้วยเรื่องพระเขมาเถร	๒๖๗
กัณชาท ๒๗	ว่าด้วยเรื่องพระอุบลวันณาเถร	๒๗๕
กัณชาท ๒๘	ว่าด้วยเรื่องพระอุบลวันณาเถร (ต่อ)	๒๘๐
กัณชาท ๒๙	ว่าด้วยเรื่องพระปฎาจาราเถร	๒๘๕
กัณชาท ๓๐	ว่าด้วยเรื่องพระธรรมทินนาเถร	๒๙๑
กัณชาท ๓๑	ว่าด้วยเรื่องพระนันทาเถร	๒๙๗
กัณชาท ๓๒	ว่าด้วยเรื่องพระโสณาเถร	๓๐๒
กัณชาท ๓๓	ว่าด้วยเรื่องพระสกลาเถร	๓๐๘
กัณชาท ๓๔	ว่าด้วยเรื่องพระคุณชาลเกสเถร	๓๑๓
กัณชาท ๓๕	ว่าด้วยเรื่องพระภททาบถานเถร	๓๑๘
กัณชาท ๓๖	ว่าด้วยเรื่องพระเถร ๓ องค์	๓๒๖
กัณชาท ๓๗	ว่าด้วยเรื่องตปัสสภลลิกสงพานิช	๓๓๑
กัณชาท ๓๘	ว่าด้วยเรื่องจิตตคฤหบดี	๓๓๕
กัณชาท ๓๙	ว่าด้วยเรื่องหัตถกอาพวกะ	๓๔๑
กัณชาท ๔๐๐	ว่าด้วยเรื่องมหานามสักกะ อุคคคฤหบดี อุคคตเศรณฐิ	๓๔๕

พระสุตตันตปิฎกมหาวิธการนัย

พระสุตตันตปิฎก มี ๕ คัมภีร์ ๓๘๐๐ กัณฑ์ จบ
เฉพาะ คัมภีร์ที่ ๑-๒ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต-ทุกกนิบาต
มี ๑๖๐ กัณฑ์ (แบ่งเป็น ๓ เล่มจบ)

กัณฑ์ที่ ๕๑

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระปณณมานันตานุบุตร

นโม ศส ภควโต อรหโต สมมาสมพุทฺธสฺส ฯ
เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ ชมฺมกถิกานํ ยทิตํ
ปฺนฺโก มนฺตานิปฺตฺโตติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๕๑ ว่าด้วยเรื่องพระปณณมานันตานุบุตรเกรงเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงแก่ภิกษุทั้งหลายว่า พระ
ปณณมานันตานุบุตร ผู้เป็นสาวกของเรา เป็นผู้เลิศในฝ่ายธรรมกถึก ดังนี้
สืบเนนความในพระบาลีเพียงเท่านี้

อรรถกถา

ส่วนเนื้อความในอรรถกถา กัมภีร์มโนรตปฺรณที่แก้ไขขยายความในพระบาลีออกไปนั้นว่า พระปณณมันตานีบุตรเถระเจ้านั้น เป็นบุตรของนางพราหมณ์ ชื่อว่ามันตานี จึงได้ชื่อว่าพระปณณมันตานีบุตร ๆ นั้นได้สร้างสมอบรมมารมาแต่ในอดีตชาติแล้วเป็นอันมาก กล่าวคือ ก่อนพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นนั้น พระปณณเถระเจ้านั้นได้เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในเมืองหงสวดี ในวันที่ตั้งขอนั้นมารดาบิดาได้ตั้งชื่อว่า โคตมกุมาร เวลาโคตมกุมารนั้นเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้เรียนไตรเพททั้ง ๓ ทั้งเป็นฉลาดในศิลปะทั้งปวง ได้เป็นอาจารย์สอนมาณพ ๕๐๐ คน แต่ต่อมาภายหลังได้พิจารณาไตรเพท ไม่เห็นว่าสิ่งใดจะเป็นเครื่องทำให้พ้นจากทุกข์ได้ จึงคิดว่า อันไตรเพทนี้ข้างนอกเกลี้ยงเกลา แต่ข้างในไม่มีแก่นเหมือนกับต้นกล้วย การเรียนไตรเพทนี้ไว้ ก็เท่ากับการบริโภคแมกถบ เราจะต้องการอันใดด้วยไตรเพทนี้ ครั้นคิดดังนี้แล้ว ก็คิดต่อไปว่า เราจะออกไปบวชเป็นฤๅษีเจริญพรหมวิหารให้สำเร็จมาแล้ว ก็จะได้ไปเกิดในพรหมโลก จึงได้พาศิษย์ ๕๐๐ คน ออกไปที่เชิงภูเขาแห่งหนึ่ง แล้วบวชเป็นฤๅษี ค่อมากมีศษย์มากขึ้นจนถึงหมื่น ๘ พัน ส่วนโคตมฤๅษีนั้น ก็ได้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ แล้ว สอนกสิณบริกรรมให้แก่พวกศิษย์ พวกศิษย์ก็ตั้งอยู่ในโอวาทของโคตมฤๅษีนั้นแล้ว ก็ทำให้อภิญญา ๕ สมบัติ ๘ เกิดขึ้นได้ด้วยกันสน

ต่อมาทัน เมื่อโคตมฤๅษีนั้นแก่ลง องค์พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็ได้บรรลุพระปรมาสัมโพธิญาณ ทรงประกาศพระธรรมจักร อันประเสริฐให้แก่ไพศาล มีภิกษุแสนหนึ่งเป็นบริวาร ประทับอยู่ในที่ใกล้เมืองหงสวดี ในเวลาจวนใกล้รุ่งวันหนึ่ง เมื่อองค์พระปทุมุตตระทรงตรวจดูโลก ก็ทรงแลเห็นซึ่งอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของบริษัทโคตมฤๅษี ทั้งทรงเล็งเห็นอุปนิสัยแห่งโคตมฤๅษี ที่จะปรารภมาเป็นเผือกกว่าภิกษุทั้งหลาย ที่เป็นพระธรรมกถึก ในศาสนาของพระพุทธเจ้าที่จะเกิดขึ้น

ในอนาคต จึงเสด็จเข้าที่ทรงแต่เช้า แล้วทรงบาตร จีวร เสด็จไปโดยลำพัง พระองค์เดียว ไปประทับยืนอยู่ที่ประตูบรรณศาลาของโคตมฤๅษี ในเวลาที่ พวกศิษย์ของโคตมฤๅษีไปเที่ยวแสวงหาผลไม้ห่มัน โคตมฤๅษีนั้น ถึงแม้ยังไม่รู้ว่า มีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก แต่พอแลเห็นองค์พระปทุมุตตระ แต่ไกล ก็รู้ได้ว่า ท่านผู้นี้ต้องเป็นผู้เลิศในโลก เป็นผู้พ้นแล้วจากกิเลส และกองทุกข์ เพราะผู้ประกอบด้วยจักรลักษณะเช่นนั้น ถ้าอยู่ครองขรवास ก็จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ถ้าเสด็จออกบรรพชา ก็จะได้เปิดเครื่อง บิณฑังในโลก จะได้เป็นผู้สั่งทั้งปวง จึงกราบทูลขอเชิญว่า ขอพระผู้มี พระภาคเจ้าจงเสด็จเข้ามา แล้วป้อาสนะถวาย

เมื่อพระตถาคตเจ้าทรงแสดงธรรมแก่โคตมฤๅษี จึงประทับนั่งที่ อาสนะนั้น ในเวลานั้น พวกศิษย์ของโคตมฤๅษี ก็นำผลไม้ห่มันที่ดี ๆ จากป่ามาให้แก่อาจารย์ แต่พอแลเห็นอาจารย์นั่งอยู่บนอาสนะที่ต่ำกว่า พระศพล จึงกล่าวขึ้นว่า พวกข้าพเจ้าเข้าใจว่า ไม่มีผู้อื่นเข้มกว่า อาจารย์ในโลกนี้ บัดนี้ท่านผู้นั่งอยู่บนอาสนะที่สูงนี้ เห็นจะเป็นผู้ ประเสริฐกว่าท่านอาจารย์ โคตมฤๅษีก็กล่าวว่า พวกศิษย์จะให้เราในที่ต่อ พระพักตร์แห่งพระศพล จึงกล่าวขึ้นว่า นี่แน่ท่านทั้งหลาย ขอท่าน ทั้งหลายจงอย่าให้พวกเรา ท่านผู้นี้ เป็นบุคคลผู้ล้ำเลิศในมนุษยโลก เทวโลก สมควรแก่การกราบไหว้ของเทพดา มนุษย์ทั้งปวง เชอทั้งหลาย จงกราบไหว้ซึ่งท่านผู้ล้ำเลิศนี้ พวกศิษย์ก็พากันถวายบังคมพระบาท ของพระตถาคตทศพลด้วยเชือกถ้อยคำของอาจารย์ อาจารย์จึงกล่าวขึ้นว่า พวกเราไม่มีโภชนาหารอย่างอื่นที่สมควรจะถวายพระศพล เพราะฉะนั้น พวกเราจะต้องถวายซึ่งผลไม้ห่มันนั้น ว่าดังนี้แล้ว จึงจัดผลไม้ห่มัน ที่ดี ๆ ใส่บาตรสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็ทรงเสวยผลไม้ห่มัน ลำดับนั้น โคตมฤๅษีก็พาพวกศิษย์บริโภคน้ำ เวลาสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสวยเสร็จแล้ว ก็ทรงพระดำริว่า ขอให้ อัครสาวกทั้ง ๒ นำภิกษุแสนองค์มาทูลในขณะนั้น พระวิมพามลเถระเจ้า

ผู้เป็นอัครสาวก ก็นึกขึ้นมาได้ว่า องค์สมเด็จพระศาสดาเสด็จไปไหน พอทรงทราบว่า เวลานี้พระศาสดากำลังต้องพระประสงค์ให้เราพากันไปเฝ้า จึงพากันไปเฝ้า ส่วนโคตมฤๅษีจึงกล่าวแก่พวกศิษย์ว่า พวกเราไม่มีเครื่องสักการบูชาอย่างอื่น พระภิกษุสงฆ์นั้นขึ้นอยู่กับความลำบาก พวกเราจะต้องแคะอาสนะดอกไม้วางแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธาน ท่านทั้งหลายจงพากันไปนำดอกไม้มาก่อในน้ำ และบนบกมาในบ้นั้น ขณะนั้นพวกศิษย์ก็พร้อมกันไปนำดอกไม้อันสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่น มาจากเชิงภูเขาคัวยฤๅษีของตน มาทำเป็นอาสนะดอกไม้มันเหมือนกับที่กล่าวไว้ในเรื่องพระสารีบุตรเถรเจ้าโน้น การที่พระปทุมุตตรพระพุทธเจ้าเสด็จเข้านิโรธสมาบัติก็ดี การที่พระโคตมฤๅษีนั้นกวาดเสวตรฉัตรดอกไม้วางองค์พระปทุมุตตรเถรก็ดี ก็เหมือนกับที่กล่าวมาแล้วในเรื่องพระสารีบุตรเถรเจ้าโน้น

เวลาองค์พระปทุมุตตรพระพุทธเจ้าเสด็จออกจากนิโรธในวันที่ ๗ ก็ทอดพระเนตรเห็นพวกฤๅษีนั้นห้อมล้อมเป็นพุทธบริวาร จึงตรัสสั่งสาวกผู้เป็นเอกทัคคะในทางธรรมดีกว่า ดูก่อนภิกษุ หนึ่งฤๅษีนั้นได้ทำสักการบูชาใหญ่ เรืองอนุโมทนาซึ่งอาสนะดอกไม้มันของเขา พระสาวกนั้น รับพระพุทธฎีกาแล้ว ก็พิจารณาพระไตรปิฎกมาแสดงอนุโมทนา ในเวลาจบเทศนา องค์พระปทุมุตตรก็ทรงแสดงธรรมโปรดฤๅษีเหล่านั้น เวลาจบเทศนา ฤๅษีทั้ง ๑ ห่ม ๒ พันตน ยกแต่โคตมฤๅษีนั้นเสีย นอกจากนั้นก็ได้อำนาจพระอรหันต์ด้วยกันสิ้น โคตมฤๅษีนั้น ไม่อาจสำเร็จได้ในชาตินั้น จึงได้กราบทูลองค์พระปทุมุตตรเถรว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุที่แสดงธรรมก่อนนั้นเป็นอะไรในศาสนาของพระองค์ พระเจ้าข้า องค์พระปทุมุตตรเถรก็ตอบว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายธรรมกถึกในศาสนาของเราตถาคต โคตมฤๅษีจึงกราบทูลปรารภว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายธรรมกถึกในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาล ให้ปรากฏถึงภิกษุรูปนี้ ด้วยผลแห่งอธิการกุศลที่ข้าพระองค์ได้ทำไว้แล้ว

ตลอด ๗ วันเกิด พระเจ้าข้า สมเด็จพระปทุมุตตรกาสดาทรงเล็งเห็นว่า
ความปรารถนาแห่งโคตมฤๅษณ์นั้น จะสำเร็จโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง จึงได้ทรง
พยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ข้างหน้า จะมีพระพหูเชเจ้าพระองค์หนึ่ง
ทรงพระนามว่า โคตม อุตฺตมในโลกละ จะจะได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ในฝ่ายธรรมกถึกในศาสนาของพระโคตมมุนี ทรงพยากรณ์ดังนี้แล้ว
จึงโปรดให้พวกฤๅษีที่ได้สำเร็จพระอรหันต์นั้น บรรพชาเป็นเอหิภิกขุ แล้ว
เสด็จกลับพระวิหาร ส่วนพระโคตมฤๅษณ์นั้น ก็ได้บำเพ็ญบารมีอยู่จนตลอด
ชีวิต แล้วท่องเที่ยวเสวยพิภพสมบัติ และมนุษย์สมบัติ อยู่ในมนุษยโลก
เหวตวาลโลกตลอดแสนกัลป์ ครั้นมาถึงศาสนาของพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย
โคตมฤๅษณ์นั้น ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในบ้านพราหมณ์ผู้
นามว่าโทณวัตถุ ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์นคร มีนามภรรยา ปุณณมานพ ดังนั้น
เมื่อความต่อไปนี้ เหมือนกับในคัมภีร์เถรคาถาว่าดังนี้

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคาถาว่าดังนี้ ซึ่งจะยกมาแสดงข้างหน้าว่า
พระปณณมานันตบุตรนั้น ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในเมือง
หงสวดีก่อนหน้าพระปทุมุตตรชินศรีบังเกิดขึ้น เมื่อเติบโตขึ้นแล้ว
พระปทุมุตตรชินศรีก็บังเกิดขึ้นในโลก อยู่มาวันหนึ่ง กุลบุตรนั้นได้ไป
ฟังธรรมกับมหาชน ได้เห็นพระปทุมุตตรทศพล ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง
ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นธรรมกถึก จึงคิดว่า เราควร
จะเป็นเหมือนกับภิกษุรูปนี้ เวลาจบเทศนาแล้ว เมื่อบริษัทยกไปแล้ว
ก็เข้าไปเฝ้าพระปทุมุตตรระ กราบทูลอาราธนาให้ไปรับไทยทานของคน
พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์อยู่ตลอด ๗ วัน แล้วปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ข้าพระองค์ไม่ปรารถนาสมบัติอันด้วยกุศลอื่นนี้ ภิกษุที่
พระองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายธรรมกถึกในที่สุดแห่ง ๗ วัน
อย่างไร แม้ข้าพระองค์ก็ขอให้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมกถึก
ในศาสนาพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตเกิด สมเด็จพระปทุมุตตร-
สัมมาสัมพุทธเจ้าจึงได้เล็งดูอนาคต ทราบว่าความปรารถนาของ

กัลบุตรนั้นจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ข้างหน้า จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า โคตม อุตฺตมในโลก เธอจะได้บวชในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น จะได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นธรรมกถึก ดังนี้ กัลบุตรนั้นได้ทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีวิต ครั้นดับจิตจากชาตินั้นแล้ว ก็ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดา มนุษย์ตลอดแสนกัลป์ ครั้นมาถึงศาสนาพระพุทธเจ้าของเรา ได้เกิดเป็นหลานของ พระโกณฑัญญะเถระเจ้าในตระกูลพราหมณ์มหาศาล ในบ้านพราหมณ์นั้นมี นามว่า โทณวัตร ใกล้กับกรุงกบิลพัสดุ์ มีเกมว่า ปุณณกุมาร เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ของเราทั้งหลาย ทรงบรรลุอภิสิทธิ์โพธิญาณทรงประกาศ พระธรรมจักรแล้ว เสด็จไปโดยลำดับจนถึงกรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์ ปุณณกุมารก็ได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักพระอัญญาโกณฑัญญะเถระเจ้า ได้ประกอบความเพียรในทางสมณธรรมตามสมควรแล้วจึงคิดว่า เราจะไปเฝ้าสมเด็จพระศาสดา จึงไปกับพระอัญญาโกณฑัญญะเถระเจ้าเป็นลูก ได้พักอยู่ในที่ใกล้กรุงกบิลพัสดุ์ ได้ตั้งใจเจริญวิปัสสนา ก็ได้สำเร็จพระอาหัตถคัคคะเป็นสมณะเจ้า

มีเนื้อความสืบต่อไปตามอรรถกถาเถรคาถาว่า มีกัลบุตร ๕๐๐ คน ได้บวชในสำนักของพระปุณณเถระเจ้า พระเถระเจ้าได้แนะนำสั่งสอนด้วย กถาวัตร ๑๐ โดยเหตุที่ท่านเองก็เป็นผู้กล่าวแต่กถาวัตร ๑๐ ศิษย์ทั้ง ๕๐๐ คนนั้น ดำรงอยู่ในโอวาทของท่านแล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตผล พระอรหันต์ทั้ง ๕๐๐ องค์นั้น จึงเข้าไปหาท่านแล้วกล่าวว่า ข้าพเจ้าทั้งหลาย ได้สำเร็จซึ่งผลที่สุดแห่งพรหมจรรย์แล้ว ข้าพเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ได้วัตร ๑๐ แล้ว เวลานสมควรที่ข้าพเจ้าทั้งหลายจะได้เห็นสมเด็จพระศาสดา พระเถระเจ้าจึงคิดว่า สมเด็จพระบรมศาสดา บ่อมทรงทราบ ซึ่งการที่เราได้กถาวัตร ๑๐ เมื่อเราจะแสดงธรรม เราก็แสดงแต่ กถาวัตร ๑๐ เมื่อเราจะไปเฝ้าพระองค์ ภิกษุเหล่านั้นทงสนกก็จะห้อมล้อม ติดตามเราไป เมื่อเป็นอย่างนี้ ก็จะได้เป็นการคลุกคลีด้วยหม่อมคณะไป ไม่สมควรที่เราจะไปเฝ้าพระศาสดา ควรจะส่งภิกษุเหล่านั้นไปก่อนจึงจะ

เป็นการดี คิดดังนี้แล้ว จึงกล่าวแก่ภิกษุเหล่านั้นว่า ท่านทั้งหลาย
จงไปเฝ้าพระตถาคตเจ้าก่อนเกิด จงถวายบังคมพระบาทของพระองค์
ตามถ้อยคำของเรา พอท่านทั้งหลายไปแล้ว เราจึงจะตามไปใน
ภายหลัง ภิกษุเหล่านั้นล้วนแต่เป็นผู้อยู่ในแคว้นแคว้น อันเป็นชาติภูมิ
ของพระศัพท ล้วนแต่สิ้นอาสวกิเลส ล้วนแต่ได้กถาวัตถุ ๑๐ รับ
ถ้อยคำของพระอุปัชฌาย์แล้ว จึงลาพระอุปัชฌาย์ออกเดินทาง เมื่อ
เดินทางไปถึงระยะทาง ๖๐ โยชน์ ก็บรรลุถึงพระเวฬุวันมหาวิหาร
ในกรุงราชคฤห์ ได้พร้อมกันเข้าเฝ้าถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดา
แล้วพากันนั่งเฝ้าอยู่ในที่สมควรแก่ตน ๆ สมเด็จพระศัพทจึงทรง
ปราศรัยได้ถามว่า เธอทั้งหลายพากันมาจากที่ไหน เมื่อภิกษุเหล่านั้น
กราบทูลว่า ข้าพระองค์ทั้งหลายมาจากชาติภูมิชนบท พระเจ้าข้า แล้ว
ทรงตรัสถามว่า ใครเป็นผู้ทักขิชาวชาติภูมิ ขกย่องนับถือว่า เป็นผู้ได้
กถาวัตถุ ๑๐ มีความเป็นผู้มีกนน้อยด้วยตนเอง และชอบแสดงความ
มีกนน้อยให้ภิกษุทั้งหลายฟังเป็นต้น ภิกษุเหล่านั้นกราบทูลว่า พระปณณ-
มันตานีบุตร พระเจ้าข้า พระสารีบุตรเถรเจ้าได้ฟังดังนี้ ก็มีความประสงค์
จะพบพระปณณมันตานี ครั้นต่อมา สมเด็จพระบรมศาสดาก็เสด็จจาก
กรุงราชคฤห์ ไปประทับที่กรุงสาวัตถี พระปณณมันตานีบุตรเถรเจ้า จึงไป
เฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ทรงปราศรัยพอสมควรแล้ว พระเถรเจ้า
จึงถวายบังคมลาไปนั่งพักกลางวันอยู่ที่โคนต้นไม้ต้นหนึ่ง ในป่าอัมพวัน
พระสารีบุตรเจ้าทราบบว่า พระปณณมันตานีบุตรมาที่กรุงสาวัตถีแล้ว
ก็ได้ติดตามไปสนทนาด้วย ได้ไต่ถามในเรื่องวิสุทธิ ๑ ประการ พระ
ปณณมันตานีบุตรเถรเจ้า ก็แก้ไขให้ถูกต้องตามความประสงค์ ด้วย
ขกรถชนเป็นข้อเปรียบเทียบ พระเถรเจ้าทั้งสองต่างก็ได้ชื่นชมต่อถ้อยคำ
ของกันและกัน อยู่มาภายหลังสมเด็จพระบรมศาสดาประทับนั่งในท่าม
กลางสงฆ์ ทรงตั้งพระปณณมันตานีบุตรเถรเจ้าไว้ในตำแหน่ง ฝ่ายธรรมกถึก
ด้วยคำว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระปณณเถร เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ที่เบญจธรรมลัก ดังนี้ อยู่มาวันหนึ่ง พระปณณมันตานีบุตรเถรเจ้าได้
พิจารณาอุฏฐุมภิสมาบัติของตน แล้วเกิดปริศนาในใจว่า เราและภุคกลอน

ได้เห็นพิกษ์ในสงสาร เพราะอาศัยสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ การคบกับ
สัปบุรุษเป็นของมีคุณมาก ดังนี้ แล้วเปล่งวาจาเป็นคาถาขึ้นว่า สหภิเว
สมาเสต เป็นต้น แปลว่า บุคคลควรคบแต่สัปบุรุษ ควรเห็นแต่สัปบุรุษ
สัปบุรุษผู้มีปัญญาทั้งหลาย ข้อมได้ประโยชน์อันใหญ่ ได้ประโยชน์อันลึกซึ้ง
ได้ประโยชน์ที่ไคยยาก ได้ประโยชน์ที่ละเอียด ได้ประโยชน์ที่เปรียบด้วย
ปริมาณ สัปบุรุษทั้งหลาย ข้อมไม่ประมาณ เป็นผู้จักสอดส่อง ดังนี้
สนทนอความในคัมภีร์เถรคาถาและคัมภีร์เถรคาถาวิถณนาเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานนั้นว่า พระปุนณมัตตาโมตรเถรเจ้า ได้กล่าว
ประกาศปูพพจรรยาในอติตชาติของท่านไว้ว่า เราได้แสดงงานในไตรเพท
พร้อมด้วยศิษย์ ได้เฝ้าองค์พระปฐมตตรศาสดา ได้ฟังธรรมขององค์พระ
ปฐมตตรศาสดาโดยย่อแล้ว ก็ได้ขึ้นประคองอัญชลี มายหน้าไปทางทิศ
ทักษิณ เราได้ฟังธรรมโดยย่อแล้ว ก็แสดงโดยพิสดาร ศิษย์ทั้งปวงได้ฟัง
ธรรมของเราแล้วก็ดีใจ ได้ละเสียซึ่งความเหินของตา แล้วทำจิตให้เลื่อมใส
ในพระพุทธเจ้า เราแสดงธรรมได้ทั้งย่อทั้งพิสดาร เราจักธรรมอันลึกซึ้ง
ซึ่งเป็นเหตุให้กถาวัตถุบริสุทธิ เราได้แสดงกถาวัตถุแก่ศิษย์ทั้งปวงอยู่เสมอ
ในกัลป์ที่ ๕๐๐ เราได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ผู้สมบูรณ์ด้วยรัตนะ ๑ ประการ
อยู่ถึง ๔ ชาติ มาในชาตินี้ เราได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘
อภิญญา ๖ แล้ว ดังนี้ ในคัมภีร์อุปทานที่แสดงมานี้ ก็ชี้ให้เห็นซึ่งปูพพ-
จรรยาของพระปุนณเถรเจ้า ที่กระทำมาแต่ในครั้งศาสนาพระปฐมตตร-
สัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น เหมือนกับคัมภีร์อื่น ๆ ที่แสดงมาแล้ว แปรลกกัน
แต่ในคัมภีร์นั้นชี้ไว้ว่า ท่านเคยได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชด้วยอำนาจบุญ
บารมีที่ได้ทำไว้นั้น ท่านชี้ให้เห็นว่าท่านได้ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘
อภิญญา ๖ ดังนี้

ในคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินีนั้น มีเนื้อความเหมือนกันกับคัมภีร์
มโนรตปรัณที่แสดงมาแล้วนั้น จึงไม่จำเป็นต้องยกมาแสดงอีก ส่วนการ
ปรินิพพานของท่านนั้น ไม่มียกกล่าวไว้ในคัมภีร์ว่า ท่านปรินิพพานที่ใด

ปรีนิพพานด้วยอาการอย่างไร ปรีนิพพานเมื่ออายุเท่าไร แต่ถึงไม่กล่าวไว้ ก็ไม่ทำให้เสียประโยชน์อันใด เพราะประโยชน์อันสำคัญนั้นอยู่ที่ปัพพจรรยา ในอดีตชาติของท่าน กับบัจจันจรรยาเท่านั้น จึงเป็นอันว่าจบเรื่องของ พระปุณณมันตานีบุตรเถระเจ้าเพียงเท่านั้น.

เฮว่ กิมิ คัมภีร์ประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ที่ ๕๒

คัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระมหากัจจายนะ

เอตทลลํ ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ สงฺฆิตฺเตน ภาสิตสฺส
วิตุถาเรน อตฺถํ วิทฺธฺวณฺตานํ ยถิทํ มหากัจจายนโนติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณฑ์ที่ ๕๒ ว่าด้วยเรื่องพระมหากัจจายนเถระเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา
นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ตรัสแก่ภิกษุสงฆ์ทั้งปวงว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระมหากัจจายนะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา ใน
ทรงจำแนกเนื้อความย่อให้พิสดาร ดังนี้ คำที่ตรัส เป็นคำยกย่องพระ
มหากัจจายนเถระเจ้า เป็นเอตทลลํ คือ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่าย
ขบถความ ดังนี้ เป็นอันว่า สิ้นเนื้อความในพระบาลี คัมภีร์อังกุตตรนิกาย

เอกนิบาต เพียงเท่านั้น ขอร่านทั้งหลายจงฟังเนื้อความให้สดชัด ชัดแจ้ง
แสดงต่อไป

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในคัมภีร์มโนรชปุรณิ แกะไขคำที่มออยู่ในพระ
บาลีที่แสดงแล้วนี้ให้พิสดารออกไปว่า คำย่อนั้น ได้แก่ธรรมที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงไว้แล้วโดยย่อ คำว่า จำแนกเนื้อความให้พิสดารนั้น คือ แสดง
ธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยย่อนั้นให้พิสดารออกไป ได้ยินมาว่า ผู้อื่นไม่
อาจทำคำย่อของพระคณาจารย์ให้พิสดารด้วยอรรถพยัญชนะได้ ส่วนพระ
มหากัจจายนเถระเจ้านี้ อาจทำให้พิสดารได้ทั้งพยัญชนะ เพราะฉะนั้น
สมเด็จพระภาคเจ้าจึงตรัสชมเชยว่า เป็นผู้เลิศในทางขยายความ ก็ความ
ปรารภในปางก่อน ของพระมหากัจจายนเถระเจ้านั้น มีปรากฏดังจักแสดง
ต่อไปนี้

กล่าวคือ ครั้นพระพุทธเจ้าสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดขึ้นในโลกนั้น
พระมหากัจจายนเถระเจ้านั้น เกิดในตระกูลคฤหบดีมหาศาล วันหนึ่งได้ไป
ฟังธรรมที่วิหาร ได้เห็นองค์พระปฐมุตตรศาสนาจารย์ ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้
ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ที่จำแนกเนื้อความแห่งธรรม ที่พระ
องค์ตรัสโดยย่อให้พิสดาร จึงคิดว่า ภิกษุที่พระศาสดาทรงยกย่องนี้เป็น
ภิกษุใหญ่ ถึงตัวเราก็คงจะเป็นอย่างภิกษุนั้น ในศาสนาของพระพุทธเจ้า
พระองค์ใดพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล ครั้นคิดดังนี้แล้ว จึงได้ถวายมหาทาน
อยู่ตลอด ๘ วัน แก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระปฐมุตตรเป็นประธาน แล้ว
ตั้งความปรารถนาไว้ว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ไม่ปรารถนา
สมบัติอื่น ด้วยผลแห่งสักการะอันนี้ ขอให้ข้าพระองค์ได้รับตำแหน่ง
เหมือนพระภิกษุที่พระองค์ทรงแต่งตั้งนี้ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์ใด
พระองค์หนึ่งในอนาคตกาลด้วยเถิด พระเจ้าข้า ฯ องค์พระปฐมุตตรศาสนา
ทรงพิจารณาเห็นว่า ความปรารถนาของกลุบุตรนิจสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า
ดูก่อนกลุบุตร ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ข้างหน้า จักมีพระพุทธเจ้าทรงพระ
นามว่าโคตม ขึ้นเกิดในโลก เธอจักได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายจำแนก

เนื้อความแห่งธรรมที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยย่อให้พิสดารได้ ในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้านั้น ทรงพยากรณ์ไว้อย่างนั้นแล้ว ก็ทรงอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับไป

ฝ่ายกุลบุตรนั้น ก็ได้ทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วได้เที่ยวเวียนว่ายเวียนเกิดอยู่ในมนุษยโลก เทวโลก ตลอดแสนกัลป์ เวลามาลงถึงครั้งพระกัสสปพุทธเจ้าเกิดขึ้น ก็ได้มาเกิดในเมืองพาราณสี มีจิตประสาธเลื่อมใส เวลาองค์พระกัสสปพุทธเจ้าเข้าสู่พระปรินิพพานแล้ว ก็ได้ไปสู่ที่สร้างสุวรรณเจดีย์ ได้บูชาด้วยอัฐทองคำ อันมีราคาแสนหนึ่ง แล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอให้สรีรกายของข้าพเจ้า จะมีดังทองคำทุกภพทุกชาติไป ดังนี้ ต่อนั้นมา กุลบุตรนั้น ก็ได้ทำกุศลกรรมไว้นจนตลอดชีวิต แล้วได้ท่องเที่ยวเสวยมนุษย์สมบัติอยู่จนตลอดพุทธันตรหนึ่ง มาถึงครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ได้เกิดเป็นบุตรของปุโรหิตในเมืองอุชเชนี ฯ ในวันตั้งชื่อ คนทั้งหลายมีมารดาบิดาเป็นต้น ก็ได้ตั้งชื่อว่า กาญจนมาณพ เพราะมีผิวพรรณดั่งทองคำ เวลากาญจนมาณพนั้นเติบโตแล้ว ก็ได้ศึกษาไตรเพททั้ง ๓ แล้ว ได้รับตำแหน่งปุโรหิตแทนบิดา ในเมื่อบิดาล่วงลับไปแล้ว เวลาได้รับตำแหน่งปุโรหิตแล้ว ก็ได้มีนามตามตระกูลว่า กัจจายนะ พระเจ้าจัตตเวทียุชิตโปรดให้ประชุมพวกอำมาตย์ แล้วตรัสสั่งว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว พวกท่านที่สามารถเพื่อจะทูลอาราธนาพระพุทธเจ้า ให้เสด็จมาสู่บ้านเมืองของเรา จงพากันไปอาราธนา พวกอำมาตย์จึงกราบทูลว่า ผู้หนึ่งจะสามารถไปทูลอาราธนา ให้พระพุทธเจ้าเสด็จมาสู่ที่นั้นย่อมไม่มี เห็นมีอยู่แต่ท่านอาจารย์กัจจายนพราหมณ์เท่านั้น ขอพระองค์จงทรงส่งท่านกัจจายนพราหมณ์ไปเถิด พระเจ้าข้า ฯ พระราชาจึงตรัสสั่งกัจจายนพราหมณ์ว่า ท่านอาจารย์จงไปเฝ้าพระศพลสัมมาสัมพุทธเจ้าในบัดนี้ ฯ กัจจายนพราหมณ์จึงกราบทูลว่า ข้าแต่ महाराज เมื่อข้าพระองค์ไปถ้าจะได้รับอนุญาตให้บรรพชา ข้าพระองค์ก็จะไป พระเจ้าข้า ฯ พระราชาจึงตรัสว่า ท่านจะทำอย่างไรก็ได้ ขอแต่ให้ทูล

อาราธนาพระศากยโคตรเจ้าให้เสด็จมาสืบถามเมืองของเราเท่านั้น ฯ กัจจายน-
 พราหมณ์นั้นก็คิดว่า สิ่งที่จะต้องทำเลาบกน สำหรับเราผู้ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า
 ย่อมไม่มี จึงได้ไปกับบริวารเพียง ๑ คน เท่านั้น ฯ เมื่อไปถึงก็ได้ฟัง
 พระธรรมเทศนาขององค์พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เวลาจบพระธรรม-
 เทศนาแล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาทั้งหลายกับบริวารทั้ง
 ๑ นั้น ฯ ลำคับนั้น พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ก็ทรงเหี้ยมตพระหัตถ์ออก
 ครัสเรียกรให้เข้าเป็นภิกษุ ด้วยคำว่า เออ ภิกษุโว เธอทั้งหลายจงมาเป็นภิกษุ
 ดังนี้ ฯ ขณะนั้น ผมและหนวดของคนทั้ง ๘ มีกัจจายนพราหมณ์เป็นต้น
 ก็อันครธานไป คนทั้ง ๘ นั้น ก็ได้เป็นเอหิภิกษุ ทรงไว้ซึ่งบาตร จีวรอัน
 สำเร็จด้วยฤทธิ์ คืออาการปานประหนึ่งว่า พระเถระเจ้ามีพรรษาถึง ๑๐๐ ฯ
 เมื่อกัจจายนพราหมณ์ได้เป็นเอหิภิกษุแล้ว ก็มีนามว่า กัจจายนภิกษุ
 ค่อมมาก็ได้เป็นพระมหาเถระเจ้า มีนามว่า พระมหากัจจายนะ แล้วพระมหา
 กัจจายนะนั้นได้ทูลสรรเสริญการเสด็จไปสู่เมืองอุชเชนี ถวายสมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้า เพื่อจะให้สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าเสด็จไปสู่เมืองอุชเชนี
 เหมือนกับพระกาฬุทายีเถระเจ้าทูลสรรเสริญการเสด็จไปสู่กรุงบิลพัสดี ถวาย
 พระพุทธองค์ณั้น ฯ พระพุทธองค์ทรงเข้าพระทัยว่า พระมหากัจจายน-
 เถระเจ้า ประสงค์จะให้เสด็จไปสู่ชาติภูมิของตน แต่ธรรมดาพระพุทธเจ้า
 ทั้งหลาย ย่อมไม่เสด็จไปสู่ที่ไม่สมควร เพราะอาศัยเหตุการณ์เพียงอย่าง
 เดียว เพราะฉะนั้น พระพุทธองค์จึงตรัสว่า กัจจายนะจงไปเกิด เพราะเมื่อ
 กัจจายนะไป พระราชาจันทรปัชโชต ก็จักทรงเลื่อมใส พระเถระเจ้าก็คิดว่า
 อันคำสอง ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย แล้วจึงถวายบังคมลา พากิณ
 ๑ รูป ที่มากับท่านนั้นกลับไปสู่เมืองอุชเชนี เวลาเดินทางกลับไปในั้น ได้แวะ
 เข้าไปบิณฑบาตที่นาฬินคม อันมีอยู่ในระหว่างทาง

ที่ในนิคมนั้น มีธิดาเศรษฐีอยู่ ๒ คน คนหนึ่งเกิดในตระกูลเศรษฐี
 เก่า เมื่อมารดาบิดากว้างลับไปแล้ว ก็กลายเป็นคนตกยาก ได้อาศัยอยู่กับ
 พี่เลี้ยงคนหนึ่ง แต่ธิดาเศรษฐีนั้น มีรูปพรรณสัณฐานดี มีผมยาวยิ่งกว่า

ว่าด้วยเรื่องพระมหากัจจายนะ

สตรอื่น ๆ ส่วนธิดาเศรษฐีอีกตระกูลหนึ่ง ซึ่งยังมั่งคั่งอยู่เป็นแสนไร่
ผม ได้ให้คนไปพยายามขอซื้อผมแห่งธิดาเศรษฐีคนขัดสนนั้น ด้วยเงิน
ตั้งร้อยตังพันหลายครั้งมาแล้ว แต่ไม่สำเร็จดังประสงค์ ก็ในวันนั้น ธิดา
เศรษฐีที่ขัดสนนั้น ได้เห็นพระมหากัจจายนเถรเจ้ากับเหล่าภิกษุมารวม
๑ รูป เทียบวิณขนาดไม่ได้สิ่งใด ก็คิดว่า ภิกษุที่มีสติทองคำนี้ ต้องเป็น
พวกพราหมณ์ในตระกูลใดตระกูลหนึ่งเป็นแน่ เวลานภิกษุนั้นกับวิณขนาด
ไม่ได้สิ่งใด ทรัพย์สินสิ่งไรของเราไม่มี แต่ธิดาเศรษฐีตระกูลนั้น ได้เคย
ให้คนมาขอซื้อผมของเราแล้ว บัดนี้ เราอาจจะขายผมให้ธิดาเศรษฐีคนนั้น
ได้แล้ว จักได้ซื้อของถวายพระเถรเจ้า ๘ องค์นี้ คิดดังนี้แล้ว ก็ใช้ให้
พี่เลี้ยงไปหาธิดาเศรษฐีนั้น ส่วนตนก็นมัสการพระเถรเจ้าทั้งหลายให้ชนนัง
พักภายในเรือน แล้วเข้าห้องตัดผมของตน ส่งให้พี่เลี้ยงนำไปขาย
ให้แก่ธิดาเศรษฐีนั้น ทั้งสั่งว่า เมื่อขายได้เท่าใดแล้ว จงซื้ออาหารมา
ใส่บาตรพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายนี้ พี่เลี้ยงได้เห็นดังนั้น ก็ร้องให้ด้วย
ความสลดใจ แล้วรบนำเอาผมไปขายให้แก่ธิดาเศรษฐีนั้น ๆ อัน
ธรรมดาของชายถึงแม้ว่าจะเป็นของคดียก็ตาม แต่ถ้านำกลับไปเป็นครั้งที่ ๒
ที่ ๓ แล้ว ผู้ชอกช้ำอดถูก เพราะฉะนั้น ธิดาเศรษฐีจึงคิดว่า เมื่อก่อน
เราไปขอซื้อด้วยทรัพย์สินเป็นอันมาก ก็ไม่ยอมขาย เวลาเขาตัดมาแล้ว
เขาจะต้องขายลดราคาลง จึงได้กล่าวกับพี่เลี้ยงของธิดาเศรษฐีที่นั้นผม
ไปขายนั้นว่า เมื่อก่อนนายของเจ้าไม่ยอมขายให้เราด้วยทรัพย์สินแม้เป็น
จำนวนมาก ก็ผมที่เจ้าถือมานี้ ไม่ชื่อว่าผมมีชีวิต ถ้าจักคิดเป็นราคา
ก็เพียง ๘ กหาปณะเท่านั้น ว่าดังนี้แล้ว ก็ส่งเงินให้ ๘ กหาปณะ พี่เลี้ยง
ก็นำเงิน ๘ กหาปณะนั้น กลับไปมอบให้แก่ธิดาเศรษฐีผู้เป็นนายของตน ๆ
ธิดาเศรษฐีนั้น ก็ให้ซื้ออาหารไปถวายพระเถรเจ้าทั้ง ๘ นั้น เป็นราคา
องค์ละ ๑ กหาปณะ ๆ พระเถรเจ้าทั้งหลายเล็งเห็นว่า ธิดาเศรษฐีนั้น
เป็นผู้มีอุปนิสัยดี จึงถามพี่เลี้ยงคนนั้นว่า ธิดาเศรษฐีอยู่ที่ไหน พี่เลี้ยง
ตอบว่า อยู่ในห้อง จึงบอกว่า จงไปเรียกออกมา ธิดาเศรษฐีนั้นพอพี่เลี้ยง
เข้าไปบอก ก็รีบออกมานมัสการพระเถรเจ้าทั้งหลาย แล้วก็เกิดศรัทธา

แรงกล้าขึ้น อาหารที่บุคคลถวายแก่พระอริยเจ้าทั้งหลาย ย่อมให้ผลใน
ปัจจุบันได้ เพราะฉะนั้น ผมของธิดาเศรษฐีนั้น จึงได้กลับเป็นปกติขึ้น
พร้อมกับการกราบไหว้ซึ่งพระเถระเจ้าทั้งหลาย ฝ่ายพระเถระเจ้าทั้งหลาย
รับบาตรแล้ว ก็เหาะขึ้นสู่อากาศค่อนหน้าธิดาเศรษฐี ไปลงที่กาญจนวัน
อุทยาน ของพระเจ้าจันทรปัชโชต เวลามาอุทยานได้เห็น ก็รีบไป
กราบทูลพระเจ้าจันทรปัชโชตให้ทรงทราบว่า กิจจาชนปโรหิตบรรพชาแล้ว
เวลานี้ได้กลับมาพักอยู่ที่พระราชอุทยาน พระเจ้าจันทรปัชโชตก็รับเสด็จ
ไปสู่พระราชอุทยาน ไปถึงกำลังพระเถระเจ้านั่งจึงหันอยู่ จึงตรัสถามว่า
พระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่ที่ไหน พระเถระเจ้าตอบว่า พระผู้มีพระภาคเจ้า
ไม่ได้เสด็จมา ทรงสั่งให้แต่อาตมภาพมา ท้าวเธอจึงตรัสถามว่า วันนี้พระผู้
เป็นเจ้าได้มีนิพพานที่ไหน พระเถระเจ้าก็เล่าถวายตามเรื่องที่แสดงมาแล้ว
พระเจ้าจันทรปัชโชตโปรดให้จัดที่พักถวายแก่พระเถระเจ้าแล้วนิมนต์ไว้ เวลา
ท้าวเธอเสด็จกลับถึงพระราชวังแล้ว ก็ได้โปรดให้ไปรับธิดาเศรษฐีนั้นมาตั้ง
ไว้ให้เป็นอัครมเหสี ธิดาเศรษฐีนั้นก็เป็นอย่างอื่นได้รับผลในปัจจุบันน่าอัศจรรย์ใจ
จำเดิมแต่นั้นมา พระเจ้าจันทรปัชโชตก็ได้ทรงสักการบูชาพระเถระเจ้า
ด้วยเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก มหาชนคนทั้งปวงได้ฟังธรรมของพระ
เถระเจ้าแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใสถึงกับออกบรรพชาถอยเป็นอันมาก จำเดิม
แต่นั้นไป เมืองอุชเชนที่สนกักรุ่งเรืองไปด้วยผ้ากาสาวพัสตร์ พระราชเทวีน
ก็มีพระราชโอรสพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า โคपालกุมาร แล้วพระราช
เทวีน ก็มีพระนามขึ้นว่า โคपालมารดา แล้วพระนางก็ได้สร้างกุฏิวิหาร
ถวายแก่พระเถระเจ้าที่กาญจนวันอุทยาน พระเถระเจ้าทำชาวเมืองอุชเชนให้
เกิดความเลื่อมใสศรัทธาว่ามาถ้วนแล้ว ก็กลับไปเฝ้าพระบรมศาสดา ต่อมา
ภายหลัง เมื่อพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวัน ทรงทำพระสูตรทั้ง ๓
คือ มัชฌิมนิกายสูตร กัจจายนเปยยาลสูตร ปารายนสูตร ให้เป็นต้นเหตุ แล้ว
ทรงตั้งพระเถระเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายข้างกระจ่าย
ความขบให้พิสดาร สืบเนื่องความในคัมภีร์มโนรทปฐกเพียงเท่านี้

ในคัมภีร์อุปทาน พร้อมทั้งคัมภีร์วิสุทธชนวิลาสินันว่า เมื่อพระมหากัจจายนเถระเจ้าได้นำเพณุกุศลไว้ ด้วยการถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มียोगค์พระปฐมุตตระเป็นประธาน และได้ถวายอิฐทองคำสำหรับก่อพระเจดีย์ถวายพระกัสสปพุทธเจ้าดังที่แสดงมาแล้ว ก็ได้เกิดเป็นพระอินทร์เสวยทิพย์สมบัติอยู่ในสวรรค์ ๒๐ กัลป์ และได้ลงมาเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิทรงพระนามว่า ปกัสสร ต่อนั้นไป ก็ได้เที่ยวเวียนเกิดเวียนตายอยู่ในมนุษยสวรรค์ จนกระทั่งได้เป็นพระมหากัจจายนะ สำเร็จปฏิสัมภี ๔ วิโมกข์ ๔ อภิญญา ๖ ดังนี้

เป็นอันว่า ในคัมภีร์มโนรทปฺรณี คัมภีร์อุปทาน คัมภีร์วิสุทธชน-วิลาสินิ ที่แสดงมาแล้วนี้ ได้มุ่งกล่าวถึงวาสนาบารมีที่พระมหากัจจายนเถระเจ้าได้สะสมอบรมมาแล้ว ในครั้งศาสนาพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยการถวายมหาทาน ๑ วัน แก่พระภิกษุสงฆ์ มียोगค์พระปฐมุตตระเป็นประธาน ได้กล่าวถึงบารมี ที่ท่านได้ก่อสร้างไว้ด้วยการถวายแผ่นอิฐทองคำ อันมีราคาแสนหนึ่ง สำหรับก่อเจดีย์ทองคำ บรรจุพระอัฐิธาตุของพระกัสสปพุทธเจ้า ๑ แล้วได้กล่าวถึงชาติปัจจุบัน ที่ได้สำเร็จพระอรหัตต์ เป็นพระมหากัจจายนเถระเจ้า ๑ ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์เถรคาถาพร้อมด้วยอรรถกถาเห็นว่า พระมหากัจจายนเถระเจ้าเมื่อยังคณิ ก็ได้ทำอริการกุศลไว้ ในสำนักพระพุทธรเจ้าทั้งหลายในปางก่อนมาแล้ว มาในครั้งศาสนาพระปฐมุตตระ ได้เกิดในตระกูลคฤหบดีมหาศาล ได้เห็นพระปฐมุตตระทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายแสดงความขบให้พิสดาร ก็ได้ทำบุญแล้วปรารภนาตำแหน่งนั้น มาในครั้งศาสนาพระสมุทธ ได้เกิดเป็นวิชาธร เหาะไปพบพระศาสดาประทับอยู่ในป่าแห่งหนึ่ง ก็มีใจเสื่อมใส ได้บูชาด้วยดอกกรรณิกา ด้วยบุญกรรมนั้น ทำให้เกิดอยู่ในสุคติตลอดกาลนาน ไม่เกี่ยวกับทุกข์เลย มาในครั้งศาสนาพระกัสสป ได้บูชาพระเจดีย์ของพระกัสสปโดยสละ

ทองแสนเน่ง ออกาเล่เป็นอิฐสำหรับก่อพระเจดีย์ แล้วตั้งความ
 ปราธนาว่า ขอให้ร่างกายของข้าพเจ้า มีสีเหมือนดังทองคำทุกชาติ
 ไปเกิด เวลาตายจากชาตินี้แล้ว ก็ได้ทองเทียวเสวยสมบัติอยู่ในเทพยดา
 มนุษย์ ตลอดพุทธันดรหนึ่ง มาถึงครั้งพระพุทธเจ้าของเรา^๕ ได้เกิด
 เป็นบุตรปุโรหิตของพระเจ้าจันชบัสโชคในเมืองอุชเชนี มีผิวพรรณดั่ง
 ทองคำ มารดาจึงเรียกว่า กาญจนกุมาร เวลาบิดาล่วงลับไปแล้ว ก็ได้รับ
 ตำแหน่งเป็นปุโรหิตแทนบิดา จึงมีชื่อว่า กัจจายนะตามนามสกุล เวลา
 พระเจ้าจันชบัสโชค ได้ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว
 จึงตรัสสั่งให้กัจจายนปุโรหิตไปกราบทูลอาราธนา เพื่อให้พระพุทธองค์
 เสด็จมาสู่กรุงอุชเชนี เมื่อกัจจายนอำมาตย์ไปถึงที่เฝ้าสมเด็จพระบรม
 ศาสดา ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระ
 อรหันต์ พร้อมด้วยปฐิสัมภิทาญญล แล้วได้อุปสมบทเป็นเอหิกภิกษุ
 ได้พากิณ ๑ รูป กลับไปแจ้งข่าวแก่พระเจ้าจันชบัสโชค แล้วกลับมาสู่
 สำนักพระศาสดาอีก อยู่มาวันหนึ่ง ท่านได้เห็นภิกษุเป็นอันมาก พวกนั้น
 ละสมณธรรมไปมัวเมาอยู่แต่การงาน และการคลุกคลีกันเป็นหมวดหมู่
 พระมหากัจจายนเถระเจ้า จึงกล่าวสอนขึ้นด้วยคาถา ๑ คาถาว่า กมัม
 พหุ น การเข เป็นต้น แปลว่า ภิกษุไม่ควรทำการงานให้มาก ควร
 หลีกเว้นคนเลวทราม ไม่ควรคลุกคลีกับคนเลวทราม ผู้ใดพึงสิ่งที่เบ
 ประโยชน์เสีย แล้วแสวงหาแต่ความสุขด้วยอาหาร ผู้นั้นเรียกว่า ผู้คคอยู่
 ในรสอาหาร การไหว้และการบูชาในตระกูลทั้งหลาย เรียกว่า เป็น
 เบือกคคของภิกษุทั้งหลาย ลูกสรอันละเอียด คือ ลาภสักการะ เป็น
 ของที่ภิกษุผู้มีธรรมาศัยเลวทรามจะได้ยาก ภิกษุไม่ควรแนะนำผู้อื่นให้ทำ
 กรรมอันเป็นบาป ไม่ควรทำกรรมอันเป็นบาปนั้นด้วยตนเอง เพราะว่า
 สัตว์ทั้งหลาย ย่อมมีกรรมเป็นพวกพ้อง บุคคลเราไม่เป็นโจรหรือเป็น
 นักปราชญ์ด้วยถ้อยคำของผู้อื่น บุคคลรู้จักตัวเองว่าเป็นอย่างไร แม้
 เทพเจ้าทั้งหลายก็รู้จักบุคคลนั้นว่า เป็นอย่างนั้น นอกจากพวกนักปราชญ์
 ย่อมไม่รู้สักคำว่า พวกเราที่ทะเลาะกันจะต้องยุบยับ พวกใคร่รู้สักตัว

ความทะเลาะกันจะต้องระงับไปเพราะพวกนั้น บุคคลผู้มีปัญญา ถึงจะ
 สิ้นทรัพย์ไปก็มีชีวิตอยู่ได้ ส่วนบุคคลผู้ไม่มีปัญญา ถึงจะมีทรัพย์อยู่ก็
 ไม่อาจมีชีวิตอยู่ได้ ผู้ที่หูไม่หนวก ข้อมได้ยินเสียงหึ่งปวงด้วยหู ผู้ที่ตา
 ไม่บอด ข้อมได้เห็นสิ่งหึ่งปวงด้วยตา แต่ผู้ที่มีปัญญาข้อมสละซึ่งสิ่ง
 หึ่งปวง ที่ตนได้เห็นหรือได้ยิน ผู้ที่มีปัญญาถึงมืดดำ ก็ทำเหมือนคน
 ตาบอด ถึงมีหูก็ทำเหมือนหูหนวก ถึงมีปากก็ทำเหมือนกับคนใบ้
 ถึงมีกำลังก็ทำเหมือนกับคนไม่มีกำลัง แต่เมื่อประโยชน์เกิดขึ้น ถึงจะนอน
 อยู่ในเวลาจะตาย ก็ทำประโยชน์นั้นได้ ดังนี้ สันเนอความในคัมภีร์เถรคาถา
 พร้อมทั้งอรรถกถาเพียงเท่านั้น

เมื่อพระมหากัจจายนเถรเจ้ายังมีชีวิตอยู่ พระผู้เป็นเจ้าได้เป็น
 ผู้แก้ความสงสัยของภิกษุทั้งหลาย ในเรื่องที่พระพุทธเจ้าตรัสไว้โดยย่อ
 นั้นอยู่เสมอ คือ เมื่อภิกษุสงสัยในธรรมอันใด ที่พระพุทธเจ้าทรงแสดง
 ไว้โดยย่อ ก็พากันไปตามท่าน ท่านก็ช่วยขยายให้พิสดารจนสิ้นความ
 สงสัย ทั้งท่านได้ทำประโยชน์ในการแนะนำสั่งสอนภิกษุ สามเณร
 อุบาสก อุบาสิกา อีกเป็นอันมาก เมื่อท่านมีอายุถึงอายุไขแล้ว ท่านก็
 ได้ดับขันธปรินิพพานไป เป็นอันว่า จบเรื่องพระมหากัจจายนเถรเจ้า
 เพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๓

คัมภีร์องค์ตตินิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระจุลบันถก และพระมหามันถก

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ มโนมยํ กายํ อภินิม-
 มิตตํ ขทิตํ จุลลปนฺตโก ฯ เจโตวิญญูญฺสลาณํ ขทิตํ จุลลปนฺตโกติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๕๑ ว่าด้วยเรื่องพระจุลบันดก และพระมหากันดก สืบต่อไป เพื่อ
ให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลีอันมีในพระสูตรที่ ๑ วรรคที่ ๒ แห่ง
เอคหคคบาลีนันว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระจุลบันดกเลศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเรา ผู้จำแลงอันสำเร็จ
ด้วยใจได้ ผู้ฉลาดในเจโตวิวัฏฐะ ฯ พระมหากันดกเลศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ผู้เป็นสาวกของเรา ผู้ฉลาดในปัญญาวิวัฏฐะ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่าคำว่า สำเร็จด้วยใจนั้น คือเกิดด้วยใจ ฯ ผู้มีกายไปแล้ว
ด้วยใจในที่อื่นท่านกล่าวไว้ว่า เข้าไปใกล้ด้วยกายอันสำเร็จด้วยใจ ด้วยฤทธิ์
ดังนี้ ชื่อว่าผู้มีกายสำเร็จด้วยใจ ฯ ผู้มีกายเกิดแล้วด้วยใจ ที่ท่านกล่าวไว้ว่า
เข้าถึงซึ่งกายอันสำเร็จด้วยใจอย่างใดอย่างหนึ่ง ดังนี้ ชื่อว่าผู้มีกายสำเร็จด้วย
ใจ ฯ ในพระสูตรนหมายผู้มีกายเกิดแล้วด้วยใจดังที่กล่าวแล้ว

ภิกษุเหล่านั้น เมื่อจะทำกายอันสำเร็จด้วยใจให้เกิดขึ้น ก็ทำให้
เกิดขึ้นได้เพียง ๒ หรือ ๓ เท่านั้น ทำให้เกิดขึ้นมากในวันเดียวกัน ให้
ทำงานอย่างเดียวกันไม่ได้ ฯ ส่วนพระจุลบันดกเกรเจ้าจำแลงสมณะ
ได้ตั้งพันด้วยการนิกคราวเดียว ไม่ใช่จำแลงได้เพียง ๒ ในวันเดียว
ไม่ใช่ให้ทำงานคนละอย่าง ฯ เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เลศ
กว่าภิกษุทั้งหลายผู้เนรมิตกายอันสำเร็จด้วยใจ ทั้งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุ
ทั้งหลายผู้ฉลาดในเจโตวิวัฏฐะ ส่วนพระมหากันดกเกรเจ้า พระ
พุทธองค์ตรัสว่า เป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ฉลาดในปัญญาวิวัฏฐะ ฯ

ในพระเถรเจ้า ๒ องค์นี้ พระจุลบันถกเถรเจ้าที่ได้ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาด
ในเจโตวิวัฏฐะนั้น เพราะท่านได้รูปาวจรธาน ๔ ฯ พระมหาบันถกเถรเจ้า
ชื่อว่าเป็นผู้ฉลาดในปัญญาวิวัฏฐะนั้น เพราะท่านได้รูปาวจรธาน ๔ ฯ
พระจุลบันถกเถรเจ้า ชื่อว่าฉลาดในเจโตวิวัฏฐะ เพราะเป็นผู้ฉลาด
ในสมาบัติ ฯ พระมหาบันถก ชื่อว่าฉลาดในปัญญาวิวัฏฐะ เพราะ
เป็นผู้ฉลาดในวิปัสสนา ฯ ได้ใจความว่า องค์หนึ่งฉลาดในลักษณะ
สมาธิ องค์หนึ่งฉลาดในลักษณะวิปัสสนา อีกอย่างหนึ่ง องค์หนึ่ง
ฉลาดในการหยั่งลงสู่สมาธิ องค์หนึ่งฉลาดในการหยั่งลงสู่วิปัสสนา ฯ อีก
อย่างหนึ่ง องค์หนึ่งฉลาดในการข่มอวิชชา องค์หนึ่งฉลาดในการข่ม
อาารมณ์ หรือองค์หนึ่งฉลาดในการกำหนดอวิชชา องค์หนึ่งฉลาดในการ
กำหนดอาารมณ์ ฯ อีกอย่างหนึ่ง พระจุลบันถกเถรเจ้าเป็นผู้ได้รูปาวจรธาน
ออกจากองค์ฌานแล้ว ก็สำเร็จพระอรหัต จึงเรียกว่าเป็นผู้ฉลาด
ในเจโตวิวัฏฐะ ฯ พระมหาบันถกเป็นผู้ได้รูปาวจรธาน ออกจาก
องค์ฌานแล้วก็สำเร็จพระอรหัต จึงเรียกว่าผู้ฉลาดในปัญญาวิวัฏฐะ ฯ
พระเถรเจ้าทั้ง ๒ ที่ได้ชื่อว่าบันถกเพราะเกิดในบันถะ คือ เกิดในหนทาง ฯ
องค์เกิดก่อนชื่อว่ามหาบันถกะ องค์เกิดหลังชื่อว่าจุลบันถกะ เรื่องของ
ท่านทั้ง ๒ มีมาในอดีตชาติ และปัจจุบันชาติ ดังจะแสดงต่อไป

กล่าวคือ ในอดีตกาลครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้าโน้น พระเถรเจ้าทั้ง ๒
นี้ ได้เกิดเป็นกุฎุมพพี่น้องกัน อยู่ในเมืองหงสวดี เป็นผู้มีความเลื่อมใสต่อ
พระศาสดา ได้ไปฟังธรรมในสำนักพระศาสดาเนื่อง ๆ ๑ อยู่มาวันหนึ่ง
น้องชาย ได้เห็นพระศาสดาทรงตั้งภิกษุองค์ ๑ ซึ่งประกอบด้วยองค์ ๒ ไว้
ในตำแหน่งเลิศว่า ภิกษุองค์นี้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในศาสนาของ
เรา ในฝ่ายจำแลงกายสำเร็จด้วยใจ และในฝ่ายฉลาดในเจโตวิวัฏฐะ จึง
คิดว่า ภิกษุองค์นี้เป็นเอกในทางทำองค์ ๒ ให้บริบูรณ์ ถึงเราก็ควรจะเป็น
ผู้ทำองค์ ๒ ให้บริบูรณ์ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคต-
กาล ฯ กุฎุมพผู้เป็นน้องชายนั้น จึงนิมนต์องค์พระศาสดาแล้วถวาย
มหาทานอยู่ ๗ วัน ครั้นแล้วก็ตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระองค์ผู้

ประเสริฐ พระองค์ทรงตั้งภิกษุองค์ใดในวันที่ ๗ แล้วมาว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในศาสนาของเรา ด้วยอวัชระอันสำเร็จด้วยใจ และด้วยความเป็นผู้ฉลาดในเจโตวิวัฏฐะ ถึงแม้ว่าข้าพระองค์ก็ควรเป็นผู้ทำองค์ ๒ ให้บริบูรณ์เหมือนกับภิกษุนั้น ด้วยผลแห่งอธิการกรรมอันนี้ ฯ องค์พระศาสดาทรงเล็งดูในอนาคต ทรงเห็นความสำเร็จแห่งความปรารถนาของกุณฑลนั้นโดยไม่มีสิ่งใดขัดขวาง จึงทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ข้างหน้า จักมีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคตมเกศชน พระองค์จักทรงตั้งเธอไว้ในฐานะทั้ง ๒ นั้น ดังนี้ แล้วก็ทรงกระทำอนุโมทนาแล้วเสด็จกลับไป ฯ อยู่มาวันหนึ่ง กุณฑลผู้เป็นพี่ชาย ก็ได้เห็นองค์พระศาสดาทรงตั้งภิกษุผู้ฉลาดในปัญญาวิวัฏฐะ ไว้ในตำแหน่งอันเลิศแล้ว ก็กระทำอธิการกุศลเหมือนกัน ครั้นแล้วก็ปรารถนาตำแหน่งนั้น องค์พระศาสดาก็ทรงพยากรณ์ว่า กุณฑล ๒ พี่น้องนั้น เมื่อองค์พระศาสดายังทรงพระชนม์มียกก็ได้ทำกุศลกรรม เมื่อองค์พระศาสดาปรินิพพานแล้วก็ได้บูชาด้วยดอกไม้ทองคำที่พระสรีรเจดีย์ เวลาจุติจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้เกิดในเทวโลก ฯ เมื่อบุคคลทั้ง ๒ นั้น ท่องเที่ยวอยู่ในมนุษยโลกเทวโลกก็ล่วงไปได้แสนกัลป์ ฯ ในระหว่างนั้นไม่ได้มีการกล่าวถึงกัลยาณกรรม ของพระมหาบัณฑิตกณเฑาะเจ้าว่า ได้ทำกัลยาณกรรมอย่างไรไว้อีก ฯ ส่วนพระจุลบัณฑิตได้บรรพชาในศาสนาของพระกัสสปพุทธเจ้า ได้กระทำบริกรรมในโอทาคกสิณอยู่สิ้น ๒ หมื่นไปแล้ว ก็ได้เกิดในเทวบุรี ฯ คราวนั้นพระศาสดาของเราทั้งหลายได้สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐแล้ว ก็เสด็จไปประทับในพระเวฬุวันมหาวิหาร อาศักรุงราชคฤห์เป็นต้นตบาค ฯ ปราชนิควรหยุดในที่นั้นแล้ว แสดงความเกิดแห่งพระเถระเจ้าทั้ง ๒ นั้นต่อไป

กล่าวคือ ในกรุงราชคฤห์นั้น มีธิดาแห่งตระกูลเศรษฐีคนหนึ่ง ได้ลอบรักกันกับทาสของคนแล้วคิดว่า หากมีผู้เร่ร่อนเราก็จะต้องมีโทษถึงตาย จึงพูดกันว่าเราไม่อาจอยู่ในที่นี้ได้ ถ้ามารดาบิดาของเราเร่ร่อน ก็จะสับฟันเราให้เป็นชิ้นใหญ่ชิ้นน้อย เราควรจะไปอยู่ในที่

อันจึงจะเป็นการดี พุตกันตังนแล้วก็ถือเอาทรัพย์ที่สำคัญ แล้วก็พากัน
หนีออกไปจากบ้านไปอยู่ในที่แห่งหนึ่งซึ่งไม่มีใครรู้ ฯ เมื่อคนทั้ง ๒ นั้น
อยู่ในที่นั้น ชิตาเศรษฐีนั้นก็ตั้งครรถ์ขึ้น เวลาครรถ์แก่งปริษากก็
สามี่ว่า ครรถ์ของข้าพเจ้าแก่แล้ว การที่จะคลอดในที่อันปราศจากหมื่นญาติ
ย่อมเป็นการลำบาก เราพากันกลับไปที่บ้านของเราเถิด สามี่ก็ผลัดวันแล้ว
วันเล่า ไม่กล้าจะกลับไป ภรรยาจึงคิดว่า คนโง่งนั้นไม่อาจกลับไปได้ เพราะ
ความผิดของตนมีอยู่มาก ชรรคมารดาบิดาย่อมมุ่งแต่ความเกือกกลอย่าง
เดียว คนโง่งนั้นจะกลับไปหรือไม่ก็ตาม เราควรจะกลับไป เมื่อสามี่ออกจาก
บ้านไป ก็เก็บเครื่องเรือนไว้ แจ้งการที่ตนจะกลับไปสู่ตระกูลให้แก่เพื่อน
บ้านทราบแล้ว ก็ออกเดินทาง ฯ เมื่อสามี่กลับมาถึงไม่เห็นภรรยา ก็ถาม
เพื่อนบ้านได้ทราบว่ากลับไปบ้านเดิม ก็รีบติดตามไปทันในระหว่างทาง การ
คลอดบุตรของภรรยาก็ได้มีในที่นั้น จึงถามว่านี่อะไร เธอตอบสามี่ว่า นี่เป็น
บุตร ฯ เราจะทำอย่างไร ตอบว่า เราจะกลับไปสู่ตระกูลของเราเพื่อ
ประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นก็สำเร็จแล้ว เราจะกลับไปทำไม เรา
พากันกลับคืนเถิด คนทั้ง ๒ ก็พร้อมใจกันกลับคืนมา ได้ตั้งข้อหารกันว่า
บันถกะ เพราะเป็นผู้เกิดในบันถกะ คือ เกิดในหนทาง ฯ อยู่มาไม่ช้า
ก็ตั้งครรถ์ขึ้นอีก เรื่องท่งปวงในตอนนั้น ก็เหมือนกันเหมือนมาแล้ว ฯ เขาได้
ตั้งข้อหารกที่เกิดก่อนว่า มหำบันถกะ ได้ตั้งข้อหารกคนที่เกิดทีหลังว่า
จุลบันถกะ เพราะเกิดที่บันถก คือ เกิดที่ทางเหมือนกันทั้ง ๒ คน แล้ว
คนทั้ง ๒ นั้นก็พาทารกทั้ง ๒ กลับไปสู่ที่อยู่ของตน

เมื่อคนทั้ง ๒ อยู่ในที่นั้น มหำบันถกทารกได้เห็นทารกอื่น ๆ เรียก
อ้าว เรียกลุง เรียกตา เรียกยาย จึงถามว่าพวกเราไม่มีญาติอยู่ในที่นี้
หรือ ฯ มารดาตอบว่า จ๊ะ ในที่นี้พวกเราไม่มีญาติ มีอยู่แต่ในกรุง
ราชคฤห์โน้น คือ ท่านเศรษฐีผู้มีชื่อว่าชนเศรษฐีในกรุงราชคฤห์โน้นเป็น
ตาของเจ้า ญาติของเจ้าในที่โน้นมีอยู่มาก จึงถามว่า เหตุไรเราจึงไม่ไปอยู่ใน
ที่โน้น มารดาก็ไม่บอกเหตุที่ตนมาแก่บุตร เมื่อบุตรถามแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็

๒๒ พระสุตตันตปิฎก คัมภีร์ที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒

บอกสามว่า เด็กทั้ง ๒ นรบริกขณมัท มาธาคาได้เห็นเราแล้ว จะกิน
เนื้อเราหรือ เราควรจะนำเด็กทั้ง ๒ นี้ไปใส่ตระกุดตาของเขา สามจึงว่า
ฉันไม่อาจเข้าหน้าท่านได้ แต่จะนำเด็กทั้ง ๒ นี้ไปได้ ภรรยาจึงว่าดีละ
ควรจะทำให้เด็กทั้ง ๒ นรบริกขณมัท ด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่งจึงจะ
เป็นการดี ๆ เมื่อคนทั้ง ๒ ตกลงกันอย่างนั้นแล้ว ก็ได้พาทารกทั้ง ๒ ออก
เดินทางไป จนกระทั่งถึงกรุงราชคฤห์ แล้วพักอยู่ที่ศาลาหลังหนึ่ง ที่
ประตูเมือง มารดาของทารกทั้ง ๒ ไปแจ้งข่าวที่ตนมาให้มารดาบิดาทราบ
มารดาบิดาก็นึกว่า ผู้ที่ไม่เคยเป็นบุตรเป็นธิดาของกันและกันย่อมไม่มี
ก็คิดว่าคนทั้ง ๒ นั้นมีความผิดต่อเรามาก เขาไม่อาจเข้าหน้าเราได้ เรา
ควรจะสังหารพญ์ให้เขาไป แล้วรับเอาทารกทั้ง ๒ ไว้ เมื่อคิดดังนี้แล้วก็ส่ง
คนไปบอกว่า จงให้คนทั้ง ๒ ถือเอาทรัพย์จำนวนนี้ไป แล้วส่งทารก
๒ คนมาให้เรา ธิดาเศรษฐีก็รับเอาทรัพย์ที่มารดาบิดาส่งไปให้ แล้ว
มอบทารกทั้ง ๒ ไปกับผู้ที่เศรษฐีใช้มา แล้วก็พากันกลับไปสู่ที่อยู่ของตน
ส่วนทารกทั้ง ๒ นั้นก็ได้เติบโตอยู่ในตระกุดตา ๆ เรื่องเบื้องหน้ายังมีอีกมาก
จึงขอควไว้ในกัณฐกเพียงเท่านี้.

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๕๔

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระจุลปณณก และพระมหาปณณก

เตสุ จุลปณณโก อติททโร ฯ มหาปณณโก ปน อพยเคน
สทฺธิ ทสพลสฺส ฐมมกํ โสตุ คจฺจตฺติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฐก ๕๔ ว่าด้วยเรื่องพระจุลปณณก และพระมหาปณณก สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาต่อจากกัณฑ์ก่อนนั้นว่า ในทวารทั้ง ๒ นั้น
 จุลบันถกยังเล็กมาก ส่วนมหากษัตริย์โตมากแล้ว ได้ไปฟังธรรม
 ของพระศากยโคตมเสนา เมื่อได้ฟังธรรมในที่เฉพาะพระพักตร์ของ
 พระศาสดาเป็นนิจ ก็มีจิตแน่วไปในการบรรพชา จึงบอกท่านว่า ถ้าท่าน
 อนุญาต ฉันก็จะบรรพชา ท่านบอกว่า ทำไมจึงว่าอย่างนี้ อันการ
 บรรพชาของท่านสำหรับท่าน ยิ่งกว่าการบรรพชาของใคร ๆ ทั้งหมด
 ในโลก ถ้าท่านอาจบรรพชาได้ก็จงบรรพชา ว่าแล้วก็พาไปเฝ้า
 องค์พระศาสดา พระองค์ตรัสถามว่า มหาเศรษฐีได้ทราบมาหรือ
 กราบถวายว่า พระเจ้าข้า ทราบเป็นหลานของข้าพระองค์ เขาบอกว่า
 จะบรรพชาอยู่ในสำนักพระองค์ องค์พระศาสดา จึงตรัสสั่งภิกษุองค์
 หนึ่ง ซึ่งถือการเทวมนตบาศเป็นกิจจัตราว่า จงให้ท่านบรรพชา
 ภิกษุองค์นั้นก็บอกตบัจญจากกรรมฐานให้แก่ท่านนั้น แล้วก็ให้บรรพชา
 เป็นสามเณร เมื่อสามเณรนั้นเล่าเรียนพุทธพจน์ได้มากแล้ว มีอายุ
 ครบแล้ว ก็ได้อุปสมบทเป็นพระภิกษุ เมื่อกระทำสมณธรรมโดย
 ความตั้งใจ ก็ได้สำเร็จอุปจารภิกษุ ๔ ออกจากองค์ท่านแล้ว ก็ได้
 ได้สำเร็จพระอรหันต์ โดยเหตุนี้จึงว่า ท่านเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
 ผู้ฉลาดในปัญญาวินัย มีนามบัญญัติว่า พระมหากษัตริย์เถระเจ้า เมื่อ
 ท่านยังอยู่ด้วยความสุข อันเกิดจากทาน มรรค ผล นิพพาน ท่าน
 ก็คิดว่า เราอาจให้ความสุขแก่จุลบันถกได้ จึงได้ไปหาเศรษฐีผู้
 เป็นตา บอกว่า มหาเศรษฐี ถ้าท่านอนุญาต อาตมาก็จะให้จุลบันถก
 บรรพชา มหาเศรษฐีตอบว่า จงให้บรรพชาเถิด พระเถระเจ้าก็ให้
 จุลบันถกทราบบรรพชา ให้ตั้งมั่นอยู่ในศีล ๑๐ ประการ จุล-
 บันถกสามเณร ได้เรียนคถาในสำนักของพระมหากษัตริย์
 พุทธาย ว่า

ปทุมม ขภา โภกนุที สุนนุ
ปาโต สีบา ผลลมวตคณ
องคิรส ปสส วิโรจมาน
คปนคมาทิจจมิวนตลิกเข

ดังนี้ คณานมเมื่อความว่า ดอกปทุม คือดอกบัวขาว เป็นดอกไม้มีกลิ่นหอม มีดอกบานหอมแต่เช้า ฉะนั้น จึงเห็นพระพุทธเจ้าผู้มีพระรัศมีอันรุ่งเรือง เหมือนกับดอกปทุม ฉะนั้น ผู้มีเดชเหมือนกับดวงอาทิตย์ในอากาศ ฉะนั้น ดังนี้ ฯ บทที่เรียนแล้ว ฯ เมื่อเรียนต่อไปก็ลืมเสีย เรียนคณานมยต์ตลอด ๔ เดือน ก็ไม่อาจจำได้ ฯ ในลำดับนั้น พระมหาบัณฑิตจึงว่า บัณฑิต เธอไม่สมควรอยู่ในพระศาสนา เธอไม่อาจเรียนคณาได้ดัง ๔ เดือน เธอจะทำให้กิจของบรรพชิตสำเร็จได้อย่างไร เธอจงออกไปจากที่นี่ พระจุลบัณฑิตถูกพระเถระเจ้าจับได้ ก็ไปยื่นร้องให้อยู่ในที่สุตวิหาร

ในเวลากาลวันนั้น องค์พระสรเพชญศาสดา ได้ประทับอยู่ที่จิวกัมพวัน ใกล้กันกับกรุงราชคฤห์ ในคราวนั้น หมอชวกได้ใช้บุรุษคนหนึ่งไปว่า เธอจงไปนิมนต์องค์พระศาสดา กับพระภิกษุ ๕๐๐ ในคราวนั้น พระมหาบัณฑิตได้เป็นพระภักตเทศก์ มีหน้าที่นิมนต์พระ เมื่อบุรุษนั้นบอกว่า ท่านขอรับ ขอท่านจงรับนิมนต์ เพื่อพระภิกษุ ๕๐๐ องค์ พระมหาบัณฑิตก็ตอบว่า เรารับเพื่อภิกษุอื่น ๆ นอกจากพระจุลบัณฑิต ๆ ได้ทราบเรื่องนี้ ก็ยิ่งโทมนัสมากขึ้น พระพุทธองค์ทรงเห็นเหตุการณ์ดังนั้น ก็ทรงทราบว่ เมื่อเราไปหาพระจุลบัณฑิตจะตรัสรู้ได้ จึงได้เสด็จไปในที่ใกล้พระจุลบัณฑิตยืนอยู่ ตรัสถามว่า บัณฑิต เหตุไรเธอจึงร้องไห้ ท่านกราบทูลว่า เพราะพี่ชายจับไล่ข้าพระองค์ จึงตรัสว่า บัณฑิต การรู้จักอาสยานุสสัยของบุคคลอื่น ไม่มีแก่พี่ชายของเธอ เธอชื่อว่า เป็นพทเวไนย เป็นบุคคลที่พระพุทธเจ้าควรแนะนำสั่งสอน ตรัสดังนี้แล้ว จึงได้ทรงแรมฝีเท้าเช็ดหน้าขาวผืนหนึ่งส่งให้ แล้วตรัสสั่งว่า บัณฑิต เธอจงถือเอาผ้าผืนนี้ไป แล้วกล่าวว่า เบือนธุลี ฯ

ดังนั้น ๑ พระจุลบันถก ก็ไปนั่งขยำผ้าที่พระพุทธองค์ทรงประทานให้นั้นว่า
เปื้อนธุลี ๆ เมื่อท่านนั่งขยำอย่างนั้น ผ้าขาวบริสุทธิ์ก็เศร้าหมองลง ๆ
จนเป็นเหมือนกับผ้าเช็ดหม้อข้าว ท่านอาศัยความแก่กล้าแห่งญาณ
แล้วพิจารณาความสกปรกเลื่อมใสในสังขารว่า ผ้าชิ้นนี้เป็นผ้าขาวบริสุทธิ์
ตามปกติ แต่ได้กลายเป็นผ้าเศร้าหมอง เพราะอาศัยร่างกายที่มีวิญญาน
ถึงแม้ว่าจิตนั้นก็เหมือนกัน แล้วท่านก็ทำสมาธิให้เกิด ได้สำเร็จรูปาวจร-
ฌาน ๔ ทำรูปาวจฌาน ๔ ให้เป็นที่ตั้งแล้ว ได้สำเร็จพระอรหัตต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ท่านได้สำเร็จฌาน อันสำเร็จด้วยใจ เป็นผู้สามารถ
ทำผู้เดียวให้เป็นหลายคนได้ ทำหลายคนให้เป็นผู้เดียวได้ พระไตรปิฎก
และอภิญา ๖ ก็ได้เกิดมีแก่ท่าน พร้อมด้วยอรหัตตมรรค

รุ่งเช้าขึ้น พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จไปประทับที่นิเวศน์ของหมอชวก
พร้อมด้วยพระภิกษุ ๕๐๐ หย่อนอย ๑ องค์ ส่วนพระจุลบันถกไม่ได้ไป
เพราะพระพิชายไว้ไม่ได้รับนิมนต์ไว้เพื่อตน หมอชวกเริ่มจะถวายข้าวต้ม
พระพุทธองค์จึงทรงปัดบาตรเสียดด้วยพระหัตถ์ หมอชวกจึงทูลถามว่า
เพราะเหตุไร จึงไม่ทรงรับ พระเจ้าข้า ตรัสบอกว่า เพราะทวหารยังมี
ภิกษุอีกองค์หนึ่ง หมอชวกก็ใช้ให้บุรุษคนหนึ่งไปดู ฝ่ายพระจุลบันถก
เถรเจ้า เมื่อบุรุษนั้นมายังไม่ถึง ก็เนรมิตภิกษุขึ้นพันองค์ ไม่ให้
เหมือนกันสักองค์เดียว ให้ทำกิจการต่าง ๆ กัน บ้างก็ตัดจิวร บ้างก็
เย็บจิวร บ้างก็ข้อมจิวรเป็นต้น บุรุษนั้นไปเห็น มีภิกษุอยู่มากในวิหาร
ก็กลับไปบอกหมอชวกว่า ทวหารยังมีภิกษุสงฆ์มากกว่ามาก ไม่รู้
ว่าจะนิมนต์องค์ไหนมา หมอชวกจึงทูลถามองค์พระศาสดาว่า ภิกษุที่
ยังอยู่ในวิหารชื่ออะไร พระเจ้าข้า ตรัสบอกว่า ชื่อจุลบันถก หมอ
ชวก จึงสั่งบุรุษนั้นว่า เชิญกลับไปอีก จงถามขึ้นว่า องค์ไหนชื่อ
จุลบันถก เมื่อทราบแล้วจึงนำมา บุรุษนั้นก็กลับมาสู่วิหารอีก ถาม
ขึ้นว่า องค์ไหนชื่อจุลบันถกขอรับ ภิกษุทั้งพันองค์ก็ตอบขึ้นพร้อม

กันว่า เราขอจลบันถก บรมนั้นก็กลับไปบอกหมอชวกอีกว่า ภิกษุทั้งหลาย
 พ้นแล้วแต่บอกชื่อว่า จลบันถกทั้งนั้น ไม่รู้ว่าจะให้มันต้องคไหนดมา
 หมอชวกก็ทราบโดยนัยว่า เป็นภิกษุผู้มีฤทธิ์ ด้วยเหตุที่หมอชวกเป็นผู้แห่ง
 คลอกของจริงแล้ว จึงบอกว่า องค์ไหนพูดขึ้นก่อน เธอจงบอกองค์นั้นว่า
 องค์พระศาสดารับสั่งให้หา แล้วจึงจับขาศัจจขององค์นั้นไว้ บรมนั้นก็ไป
 ส่ววิหาร ได้กระทำตามคำสั่งของหมอชวก ในขณะนั้น ภิกษุพื่อน้องก็หาย
 วัปไป บรมนั้นก็ได้นำพระจลบันถกเถรเจ้าไป พระพุทธองค์ จึงได้ทรงรับ
 ข้าวคัมในขณะนั้น

เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยเสร็จแล้ว ก็เสด็จกลับพระวิหาร ก็มี
 การสนทนากันขึ้นในธรรมสภาว่า พระพุทธเจ้าทั้งหลาย เป็นผู้ประเสริฐแท้
 ได้ทำให้ภิกษุผู้ไม่อาจจำคาถาเดียวได้ ถึง ๔ เดือน ให้เป็นผู้มีฤทธิ์
 มากอย่างนี้ พระพุทธองค์ทรงทราบวารจักรของภิกษุเหล่านั้นแล้ว จึง
 เสด็จไปประทับนั่งในธรรมสภา ตรัสถามว่า ภิกษุทั้งหลายสนทนากันด้วย
 เรื่องอะไร เมื่อภิกษุทั้งหลายกราบทูลว่า ไม่ใช่เรื่องอื่น พระเจ้าข้า
 เป็นเรื่องพระจลบันถกเถรเจ้า คือ ข้าวพระองค์ทั้งหลาย กล่าวถึงพระคุณ
 ของพระองค์ว่า พระจลบันถกได้ลาภใหญ่จากสำนักของพระองค์แล้ว
 จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่พระจลบันถกได้ลาภ คือ
 โลกุตตรทรัพย์ เพราะกระทำตามโอวาทของเราในบัดนี้ ไม่น่าอัศจรรย์
 อันใด ส่วนในอดีตกาลนั้น พระจลบันถกนั้นได้โลกียทรัพย์ เพราะ
 กระทำตามโอวาทของเรา ซึ่งมีมานยังไม้แก่กล้า เป็นของน่าอัศจรรย์
 ภิกษุทั้งหลาย จึงกราบทูลว่า เมื่อไหร่พระเจ้าข้า องค์พระศาสดาจึงได้
 ทรงนำเรื่องอดีตมาแสดงให้ภิกษุเหล่านั้นฟัง ซึ่งมีใจความว่า ใน
 อดีตกาลนั้น พระองค์ได้เป็นอุพกเศรษฐี เป็นผู้รอบรู้มีตังปวง
 อยู่มาวันหนึ่ง เวลาจะไปเฝ้าพระราชา ได้พบหนุมตยตัวหนึ่ง จึง
 ตรวจดูนักมัตร์ แล้วกล่าวขึ้นว่า กุลบุตรผู้มีตา มีปัญญา ถ้อเอาหนุ
 ตัวันไปแล้ว อาจประกอบการงานเลียงบุตรภรรยาได้ ในขณะนั้น
 มีทศบุตรคนหนึ่ง ได้ถ้อเอาหนุตัวันไปขาย ได้เงินมากากะถึกหนึ่ง

แล้วทำเงินกาละนั้นให้เป็นต้นท่น ประกอบการค้าขายจนได้ทรัพย์ถึง ๔
แสน ในภายใน ๔ เดือน ดังนี้ เป็นอันว่า สิ้นเรื่องพระเถระเจ้าทั้ง ๒
เพียงเท่านั้น ฯ

เอวัง ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๕

คัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระสุกัฏเฐระเจ้า

เอตทคัคคิ ภิกขเว มม สาวกานิ ภิกขุณิ อรณวิหารินิ ยทิตฺติ สุกัฏเฐระ
ทกขิณเอยยานิ ยทิตฺติ สุกัฏเฐระ ฯ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๕๕ ว่าด้วยเรื่องพระสุกัฏเฐระเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเป็นความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงยกย่องพระสุกัฏเฐระเจ้าไว้ในพระ
บาลีนั้นเอนความว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระสุกัฏเฐระเจ้าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ผู้เป็นสาวกของเราตถาคต ในฝ่ายอยู่ด้วยธรรมอันไม่มีข้าศึก และฝ่ายเป็น
ทักขิโณเขมคคณ ดังนี้

เนื้อความย่ออันนี้มีปรากฏพิสดารอยู่ในคัมภีร์มโนรถปรัณว่า คำว่า
ผู้อยู่ด้วยธรรมอันไม่มีข้าศึก คือ ผู้อยู่ด้วยธรรมอันไม่มีกิเลส เพราะกิเลส
ทั้งหลายมีรากะเป็นต้น เรียกว่าเป็นข้าศึก ผู้อยู่ด้วยความไม่มีกิเลส คือ
ไม่มีรากะเป็นต้น ชื่อว่าผู้อยู่ด้วยธรรมอันไม่มีข้าศึก พระสุกัฏเฐระเจ้า

เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ด้วยธรรมอันไม่มีข้าศึก ถึงพระชินาสพอรหันต์
 ทั้งหลายอื่น ๆ ก็อยู่ด้วยธรรมอันไม่มีข้าศึกเหมือนกัน แต่ว่าพระสฤติ
 เถรเจ้าที่ได้รับยกย่องอย่างนั้น ก็เพราะการแสดงธรรม กล่าวคือ ภิกษุอื่น ๆ
 ซึ่งแสดงธรรมนั้น บ่อยมากแล้วคุณหรือโทษ โดยเฉพาะเจาะจงว่า ผู้
 คืออย่างนั้น ไม่คืออย่างนั้น ส่วนพระสฤติเถรเจ้า ที่ได้แสดงธรรมโดยไม่ลวง
 เลยนนว่าพระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า เลิศกว่า
 ภิกษุทั้งหลาย ผู้อยู่ด้วยธรรมอันไม่มีข้าศึก คำว่า ผู้เป็นทักษิณะบุคคลนั้น
 คือ ผู้ควรรับทักษิณาทานของเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย พระอรหันต์ผู้สนาสวะ
 ก็เลิศแล้วอื่น ๆ ก็เป็นทักษิณะบุคคลอันประเสริฐทั้งนั้น แต่ว่าพระสฤติ
 เถรเจ้าองค์นี้ยังประเสริฐยิ่งกว่านั้นไปอีก คือ เมื่อท่านไปบิณฑบาต ท่านได้
 เข้าเมตตามหานทุกหลังคาเรือนไป เวลาออกจากเมตตามหานแล้ว ท่านจึงรับ
 บิณฑบาต ด้วยท่านประสงค์จะให้หายกหายิกามีผลานิสงส์มากขึ้น เพราะ
 ฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย บรรดาที่เป็นทักษิณะบุคคล
 อัคราพร่างกายของท่านสนิหสนมดี มีสีกายรุ่งโรจน์เหมือนกับสีผาอย่างดี
 จึงมีนามว่าสฤติเถรเจ้า

เรื่องอดีตชาติของท่านที่เกี่ยวกับการสร้างบารมีนั้น ได้มีปรากฏอยู่ในมโนรถปฺรณ คัมภีร์เถรคาถาวรรณนา คัมภีร์อุปทาน พร้อมด้วยอรรถกถาเหมือนกัน ต่างกันแต่มีเนื้อความมากกว่ากันเท่านั้น คือ ในคัมภีร์อุปทานมีเนื้อความน้อยกว่าคัมภีร์มโนรถปฺรณ ส่วนคัมภีร์มโนรถปฺรณมีเนื้อความน้อยกว่าเถรคาถาวรรณนา เพราะฉะนั้น จึงจักได้แสดงตามคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาคัมภีร์เดียวเท่านั้น ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจสดับให้จงดี ให้จับข้อใหญ่ใจความไว้ว่า บุญกุศลวาสนาของพระสุกฺติเถรเจ้าที่บำเพ็ญเข้าในองค์อัสสัมหาสาวกนั้น ได้มีมาแล้วอย่างไร เพราะเมื่อได้ทราบแล้ว จักมีใจผ่องแผ้วในทางกุศลยิ่ง ๆ ขึ้นไป

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคถาจารย์ว่า พระสุกัฏฐิเถรเจ้าองค์
ได้เกิดเป็นบุตรคนโตของพราหมณ์มหาศาลคนหนึ่ง ในเมืองหงสวดี
ในครั้งพระปทุมมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้น อันมีในที่สุดแห่งแสนกัลป์

นับตั้งแต่ภัททกลป็นถอยหลังลงไป มีนามว่านันทมาณพ เมื่อเติบโตขึ้น ก็เล่าเรียนไตรเพททั้ง ๓ ได้ชำนาญชำนาญแล้ว พิจารณาเห็นว่าไตรเพททั้ง ๓ นั้น ไม่มีแก่นสาร จึงพามาณพ ๔ หมื่น ๔ พัน ซึ่งเป็นบริวารของตนไป บวชเป็นฤๅษี ได้สำเร็จอภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ แล้วสอนให้พวกศิษย์ ปฏิบัติตาม ไม่ช้าก็ได้สำเร็จฌานสมาบัติ ในเมื่อพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก แล้วเสด็จไปประทับที่เมืองหงสวดี ได้ทรง พิจารณาเห็นอุปนิสัยแห่งพระอรหันต์ของพวกศิษย์นันทคาบส กับทรง เห็นความปรารถนา ซึ่งตำแหน่งสาวกของนันทคาบส ผู้ประกอบด้วยองค์ ๒ ประการ เข้าขึ้นพระองค์จึงทรงถือบาตรและจีวร เสด็จไปสู่สำนัก นันทคาบสโดยทางอากาศ ในเวลานั้นพวกศิษย์ของนันทคาบสได้พากัน เข้ามาแสวงหาลูกไม้ พระองค์ทรงดำริว่า ขอให้นันทคาบสรู้จักว่าเรา เป็นพระพุทธรเจ้าเกิด ทรงพระดำริดังนี้แล้ว ก็ทรงเสด็จลงจากอากาศประทับ ยืนอยู่บนปฐพี นันทคาบสได้เห็นพุทธานุภาพ และความบริบูรณ์ด้วย พระลักษณะ ก็พิจารณาตามตำราลักษณะเห็นว่า บุคคลผู้ประกอบด้วย ลักษณะอย่างนี้ ถ้าอยู่ครองฆราวาสจะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ถ้า เสด็จออกบรรพชา จักได้เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เบ็ดหล้า คือกิเลส ในโลก ผู้รู้ธรรมทั้งปวง ท่านผู้นี้จักเป็นบรมราชาในข ได้นามว่าพระ สัมมาสัมพุทธเจ้า โดยไม่สงสัย คิดดังนี้แล้ว จึงรับเข้าไปต้อนรับถวายบังคม ด้วยเบญจางคประดิษฐ์ แล้วแต่งตั้งอาสนะถวาย พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ประทับนั่งบนอาสนะที่นันทคาบสจัดถวายนั้น ฝ่ายนันทคาบส ก็นั่งลงบนอาสนะอันสมควรแก่ตน ในไม่ช้าพวกฤๅษีที่เป็นศิษย์ ๔ หมื่น ๔ พัน คนนั้น ก็นำเอาลูกไม้้อยใหญ่ อันมีโอฬารสปรากฏเตบรองมาถึงสำนัก อาจารย์ เมื่อแลเห็นที่ประทับนั่งของพระพุทธรเจ้ากับอาจารย์นั้นแล้ว ก็ กล่าวว่ ข้าแต่อาจารย์ พวกข้าพเจ้าเข้าใจว่า ไม่มีผู้ใดจะเป็นใหญ่กว่า ท่านอาจารย์ในโลกนี้ ก็บุรุษผู้นี้จะรอยจะเป็นใหญ่กว่าท่านอาจารย์ละ กระมัง นันทคาบสจึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย เจ้าทั้งหลายจะยกเอาเมล็ดผักกาด ขึ้นเทียบกับภูเขาสีเนรราช อันสูงได้ ๘ หมื่น ๔ พันโยชน์ เจ้าทั้งหลาย

อย่าเปรียบเรากับพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง เมื่อคาบส
 เหล่านั้นได้ฟังถ้อยคำดังนี้ ก็พากันกราบสมเด็จปฐมตตรสัมมา
 พุทธเจ้าด้วยเข้าใจว่า ถ้าบุรุษจะเป็นคนต่ำช้า อาจารย์ของพวกเขาจัก
 ไม่เปรียบเทียบกับเช่นนั้น บุรุษผู้ต้องเป็นบุรุษอาชาไนยอันประเสริฐแท้
 ลำคืบนั้น นั้นคาบสจึงกล่าวว่า ลูกเอ๋ย ของที่ควรถวายแก่พระสัมมา
 สัมพุทธเจ้าของพวกเขาไม่มี พระองค์เสด็จมาในเวลาภิกขาจาร เพราะฉะนั้น
 เราจักถวายไทยธรรมตามกำลังของเรา เจ้าทั้งหลายจงนำเอาผลไม้
 ที่ประณีตมาเถิด กล่าวดังนี้แล้ว ก็ให้พวกศิษย์นำผลไม้มา จึงชำระ
 ล้างด้วยมือของตนแล้ว จึงน้อมเข้าไปใส่บาตรถวาย พอพระปฐมตตร
 ศาสตรากรรับผลไม้เหล่านั้นแล้ว เทพเจ้าทั้งหลายก็ใส่อาหารอันเป็น
 หิรัญลงไปบาตร นั้นคาบสได้กรองน้ำถวายด้วยตนเอง ในเมื่อเสร็จ
 จากการฉันอาหารแล้ว จึงเรียกพวกศิษย์มาประชุมกัน ในครั้งนั้น พระ
 ปฐมตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงทรงอธิบายว่า ขอให้พระภิกษุสงฆ์มา
 ในทันที ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งเป็นองค์อรหันต์แสนหนึ่ง ทราบพระพุทธ
 ประสงค์แล้ว ก็พร้อมกันเหาะไปเฝ้าในทันใด นั้นคาบสจึงกล่าวแก่
 ศิษย์ของตนว่า ที่ประทับนั่งของพระสัมมาสัมพุทธเจ้ายังต่ำอยู่ ที่นั่ง
 ของพระสมณะแสนรูปก็ยังไม่ดี พวกเจ้าควรจักทำสักการบูชาถวายพระ
 สัมมาสัมพุทธเจ้า กับเหล่าภิกษุสงฆ์ให้ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ เจ้าทั้งหลายจงไป
 เก็บดอกไม้อันสมบูรณ์ด้วยสีและกลิ่นมาจากเชิงภูเขามาทำเป็นอาสนะดอกไม้
 ถวายพระปฐมตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าสูงโยชน์หนึ่ง ถวายแต่พระอัครสาวกสูง ๓๐๐
 เส้น ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งหลายนอกนั้นสูงถึงโยชน์หนึ่ง ถวายแก่ภิกษุ
 บวชใหม่ ๒๐ ชั่วโมงเท่า คือ ประมาณ ๒๐ วา ด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ เมื่อ
 แต่งตั้งอาสนะดอกไม้ถวายเสร็จแล้ว นั้นคาบสจึงประคองอัญชลีกราบ
 ทูลพระตถาคตเจ้าพระองค์นั้นว่า ขอพระองค์จงเสด็จขึ้นไปนั่งบนอาสนะ
 ดอกไม้นี้ เถอประโยชน์แก่ข้าพระองค์ตลอดกาลนานเถิด สมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้าผู้ประเสริฐด้วยพระมหากรุณา ก็เสด็จขึ้นประทับบนอาสนะ

ดอกไม้ของตน ๆ นั้นทาบสได้ถือเสวตฉัตรดอกไม้อันใหญ่ ขึ้นกางกั้น สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้าอยู่ สมเด็จพระสัพพัญญูได้เสด็จเข้าสู่นิโรธสมาบัติ เพื่อจะให้เครื่องสักการะของพวกทาบสมิผลมากขึ้น ฝ่ายพระสาวกทั้งหลายทราบว่ สมเด็จพระบรมศาสดาเข้าสู่สมาบัติแล้ว ก็เข้าสู่สมาบัติอยู่ตลอดเวลา ๗ วัน ฝ่ายพวกฤๅษีพอถึงเวลาเที่ยวภิกขาจาร ก็พากันฉันทุกไม้ห่มันแล้วประคองอัญชลีอยู่ นั้นทาบสนั้นไม่ไปเที่ยวภิกขาจาร ได้แต่ยืนกันเสวตฉัตรดอกไม้อยู่ตลอด ๗ วัน ด้วยบิตุขเท่านั้น ในเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาออกจากนิโรธสมาบัติแล้ว ก็ตรัสสั่งอัครสาวกให้แสดงอนุโมทนาอาสนะดอกไม้ของพวกฤๅษี ในเวลาจบอนุโมทนาแล้ว สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงแสดงธรรมด้วยพระองค์เอง พวกฤๅษีทั้ง ๔ หมื่น ๔ พัน ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ด้วยกันทั้งสิ้น แล้วได้บวชด้วยเอหิภิกขเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ส่วนนั้นทาบสนั้นหาได้สำเร็จธรรมพิเศษไม่ ด้วยตนมีความปรารถนาตำแหน่งพระสาวก ผู้ประกอบด้วยเมตตา กรณ แล้วได้ทูลถามพระสัมมาสัมพุทธเจ้าว่า ภิกษุที่ทำอนุโมทนานี้เป็นอะไรในศาสนาของพระองค์ เมื่อได้ทราบว่าเป็นสาวกผู้ประกอบด้วยองค์ ๒ คือ เลิศในทางอยู่ด้วยเมตตา ๑ เลิศในทางเป็นบุคคลผู้ควรรับไทยทาน ๑ ก็ปรารถนาตำแหน่งนั้น สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า จึงตรัสว่า ความปรารถนาของเธอไม่สูญเปล่า เมื่อล่วงไปได้แสนกัลป์ จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าโคตมเกิดขึ้นในโลก เธอจักสำเร็จความปรารถนาอันนั้นในสำนักของพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ตรัสดังนี้แล้ว ก็พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์เสด็จกลับโดยทางอากาศ นั้นทาบสได้ขึ้นประคองอัญชลีแลดูอยู่จนสุดสายตาทาย อยู่มาภายหลัง นั้นทาบสตายแล้วก็ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก จุตติลงมาจากพรหมโลก ได้บวชเป็นฤๅษีอีก ๕๐๐ ชาติ มาถึงศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าก็ได้มาบวชเป็นฤๅษีอีก ได้บำเพ็ญข้อวัตรอยู่ตลอด ๒ หมื่นปี แล้วขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์เทวโลก จุตติจากดาวดึงส์เทวโลกแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในมนุษย์และสวรรค์ตลอดกาลนาน ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช และพระราชเอกราชอยู่ับชาติมิได้ ครั้นมา

ถึงศาสนาของพระพุทธเจ้าของเรา ได้มาเกิดเป็นบุตรของสมณเศรษฐี
 ผู้เป็นน้องชายของอนาถบิณฑิกเศรษฐี อยู่ในกรุงสาวัตถี มีนามว่า
 สุภติกุมาร เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ของเราทั้งหลาย อุตฺตฺชนใน
 โลกแล้ว เสด็จไปประทับที่ป่าสีทวัน ใกล้กรุงราชคฤห์ อนาถบิณฑิก-
 เศรษฐีได้บรรพเทสินค้าไปจากกรุงพาราณสี ได้พักอยู่ที่บ้านเศรษฐีในกรุง
 ราชคฤห์ ซึ่งเป็นสหายของตน ได้ทราบว่าพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก
 แล้ว ก็ไปเฝ้าที่สีทวัน ได้ฟังพระธรรมเทศนาสำเร็จพระโสดาปัตติผลแล้ว
 ทูลอาราธนาพระาสพลาให้เสด็จไปประทับที่กรุงสาวัตถี ได้สร้างที่พักด้วย
 ทรัพย์แสนกหาปณะ ตามระยะทาง ๔๕ โยชน์ไป ตั้งแต่กรุงราชคฤห์จน
 กระทั่งถึงกรุงสาวัตถี เมื่อถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ได้ขอซื้ออุทยานของพระ
 เชตกุมาร สร้างวิหารถวายแก่พระสัมมาสัมพุทธเจ้า สิ้นทรัพย์ไปอีก ๔๕
 โยชน์ ตั้งชื่อวิหารนั้นว่า พระเชตวันวิหาร หรือเรียกว่า วัดพระเชตุพน
 อันมีขนาดกว้างยาว ๘ กัศ คือ กัศหนึ่ง ๗ เส้น รวมเป็น ๕๖ เส้น โดยทาง
 กว้างทางยาว ในวันที่ฉลองพระเชตวันวิหารนั้น สุภติกุมารได้ไปฟังธรรม
 พร้อมกับอนาถบิณฑิกเศรษฐี ได้ความเลื่อมใสศรัทธาแล้ว ขอออกบรรพชา
 ครั้นบรรพชาแล้วก็ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน พระกรรมฐานชำนาญแล้ว
 ไปเจริญสมณธรรมอยู่ในป่า ทำเมตตามหานิเวศน์ให้เป็นที่รองรับวิปัสสนา เจริญ
 วิปัสสนาไป ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสยกย่องว่า
 เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในทางเจริญเมตตา มีนามว่าพระสุภติเถระเจ้า
 ในเวลาพระสุภติเถระเจ้าไปเที่ยวบิณฑบาต ก็ได้เข้าเมตตามหานิเวศน์ ออกจาก
 เมตตากถาแล้ว จึงรับภิกษาหารทุกเรือนไป เพื่อประสงค์จักให้พวกทายก
 ทายิกามีผลานิสงส์มาก เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้รับยกย่องว่า เป็นผู้เลิศ
 กว่าภิกษุทั้งหลายในทางเป็นผู้ควรรับไทยทาน พระสุภติเถระเจ้า ซึ่งสำเร็จ
 ผลที่สุดแห่งบารมี ที่ท่านได้บำเพ็ญมาแล้ว ก็เป็นผู้มีชื่อเสียงปรากฏขึ้นใน
 โลก ท่านได้ท่องเที่ยวไปในชนบทต่าง ๆ จนกระทั่งถึงกรุงราชคฤห์
 เพื่อสงเคราะห์คนเป็นอันมาก พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบว่า พระสุภติ
 เถระเจ้า มาถึงกรุงราชคฤห์ดังนั้น ก็เสด็จออกไปต้อนรับ ตรัสนิมนต์ว่า

ขอพระผู้เป็นเจ้าจงอยู่ในที่นี้ ข้าพระเจ้าจักสร้างทอษถวาย ตรัสดังนี้แล้ว
ก็เสด็จกลับ แต่ท้าวเธอทรงลืมนเสีย หาได้จัดที่พักถวายพระเถระเจ้าไม่
เวลานั้นเป็นฤดูฝน เมื่อพระเถระเจ้าไม่มีที่พัก ก็ต้องพักอยู่ในที่แจ้ง
ด้วยอาณภาพของพระเถระเจ้า ฝนก็ไม่ตก คนทั้งหลายเกิดความเคืองตร้อน
ด้วยฝนไม่ตก จึงพร้อมกันเข้าไปกราบทูลพระเจ้าพิมพิสารให้ทรงทราบ
พระเจ้าพิมพิสารทรงดำริว่า ฝนไม่ตกด้วยเหตุไรหนอ ทรงสงสัยว่า
คงเป็นด้วยเหตุพระสุกัฏเฐระเจ้าพักอยู่ในที่แจ้ง จึงโปรดให้สร้างบรรณกุก
ถวาย ตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าจงอยู่หีบบรรณกุกนี้เถิด ตรัสดังนี้แล้วก็ทรง
นมัสการลา พระเถระเจ้าก็เข้าไปนั่งเข้าสมาธิอยู่ในอาสนะอันปูด้วยหญ้าใน
บรรณกุก ในคราวนั้น ก็มีฝนตกลงมาพริ้ว ๆ แต่ไม่ตกลงมามาก พระ
เถระเจ้ามีความประสงค์จะช่วยทุกข์ของโลก ด้วยเหตุที่ฝนไม่ตก จึงได้
กล่าวเป็นคาถาขึ้นว่า ฉนฺนา เม กุกฺกาสฺมา สุขา นีวาตา วสฺส เทว ยถา
สุขํ จิตฺตํ เม สุตฺตวาทิตํ วิมุตฺตํ อาตาปี วิหรามิ วสฺส เทว แปลว่า
กุกของเรามุงดีแล้ว มีเครื่องบังกันสบายแล้ว คุณก่อนฝน ท่านจงตกลง
ความสบายเถิด จิตของเราตั้งมั่นหลุดพ้นแล้ว คุณก่อนฝน เราเป็นผู้มีความ
เพียรเผากิเลสแล้ว ดังนั้น พอบรรณกุกตกลง ฝนหาใหญ่ก็ตกลงมาทั่วปฐ
มณฑล สันเนอความในคัมภีร์เถระคาถาพรรณนาเพียงเท่านั้น มีเนื้อความสืบ
ต่อไปตามเค้าเรื่องว่า พระสุกัฏเฐระเจ้านั้น ได้ทำให้เป็นประโยชน์แก่โลกด้วย
สัจจวาจา ที่ทำให้ฝนหาใหญ่ตกลงมาในคราวนั้น ต่อมาพวกนัับถือพระพุทธ
ศาสนา ก็ได้ยกเอาวาจาของท่านที่กล่าวไว้เป็นคาถาดังกล่าวแล้วนั้นขึ้นสาธยาย
เพื่อให้ฝนตกในเวลาเกิดฝนแล้ง ดังที่เราทั้งหลายได้เห็นมา ทั้งท่านได้ช่วย
เทศนาสั่งสอนหม่มมุนษย์นิกร ให้ปฏิบัติดีปฏิบัติชอบอยู่ตลอดอายุไข
แล้วก็ปรินิพพานไป เป็นอันว่าจบเรื่องพระสุกัฏเฐระเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวํ กิเมวํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๖

คัมภีร์อังคศตนิกาช เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระเรวตขทรวนิยเถรเจ้า

เอตทคลัม ภิกขเว มม สาวกานัม อารญญกานัม ยทิตัม เรวโต
ขทรวนิโยคิ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักได้แสดงคัมภีร์อังคศตนิกาช เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๕๖ ว่าด้วยเรื่องพระเรวตขทรวนิยเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความความวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงตั้งพระเรวตขทรวนิยเถรเจ้า
ซึ่งเรียกว่า พระเรวตเถรเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายอยู่ในป่า ด้วยวาระ
พระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้แล้วนั้น เนื้อความในวาระพระบาลีนั้นว่า คุณ่อนภิกขุ
ทั้งหลาย พระเรวตขทรวนิยะ เป็นผู้เลิศกว่าภิกขุทั้งหลาย ที่เป็นสาวก
ของเรา ฝ่ายอยู่ในป่า ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรทปฐก ได้ขยายเนื้อความย่อในพระบาลีนี้ออกไปว่า
พระเรวตขทรวนิยะนั้น เป็นน้องชายของพระธรรมเสนาบคิเถรเจ้า พระ
เถรเจ้าเหล่านั้น เมื่ออยู่ในป่าได้สังเกตความสงบด้วยป่า ความสบายด้วยน้ำ
ความสบายด้วยที่เขียวร่มชบาต แล้วจึงอยู่ในป่าฉันใด พระเรวตเถรเจ้านั้น
ไม่ได้อยู่ในป่าฉันนั้น คือท่านไม่เอื้อเฟื้อต่อความสบายเหล่านั้น ท่านได้อยู่
ในป่าขทรวัน คือป่าไม้ตะเคียน อันเป็นป่าทมิกรวด และหินขรุขระ
เป็นป่าทคอน ที่สูง ที่แห้งแล้ง เพราะฉะนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า

จึงทรงยกย่องว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ป่า ประวัตีของท่านนั้น มีเป็นลำดับมาดังต่อไปนี้

กล่าวคือ ในอดีตกาลครั้งพระปฐมบุตรพรเจ้าโน้น ท่านได้เกิดในเมืองหงสาวดี ได้หาเลี้ยงชีพในทางเร่ขายที่ทำเร่แห่งหนึ่งในมหาคงคา ในเวลานั้น พระปฐมบุตรศาสดา ซึ่งมีภิกษุแสนองค์เป็นบริวาร ได้เสด็จจาริกไปจนถึงท่าเรือนั้น บรมมหาเลี้ยงชีพในทางเร่นั้น ได้เห็นพระปฐมบุตรผลแล้ว ก็คิดว่า การที่เราจะได้เห็นพระพรเจ้าเสมอนั้น ย่อมไม่มีคราวนี้เป็นคราวที่เราจะได้ทำความดีไว้ กิดดังนี้แล้ว จึงให้คนทั้งหลายผูกเรือขนานขึ้น คาค้ำให้เป็นเพดานขึ้นในเมืองบน ห้อยพวงดอกไม้ของหอมเป็นอันมาก ให้ลาดปูด้วยเครื่องลาดปูอันวิจิตรงดงาม แล้วทูลอาราธนาองค์พระปฐมบุตรศาสดากับทั้งภิกษุบริวาร ให้เสด็จลงเรือขนานแล้วส่งข้ามฟาก ในเวลานั้น องค์พระปฐมบุตรศาสดา ได้ทรงตั้งภิกษุผู้อยู่ในป่ารูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายอยู่ในป่า บรมมหาเลี้ยงชีพทางเร่ ซึ่งเรียกว่า นกสำเภานั้น ได้เห็นดังนี้แล้วก็คิดว่า ถึงแม้ว่าตัวเราก็คงจักเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายอยู่ในป่า ในศาสนาของพระพรเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตภายภาคหน้าเหมือนภิกษุนั้น กิดดังนี้แล้ว จึงได้นิมนต์องค์พระปฐมบุตรผลกับพระภิกษุสงฆ์ไปรับมหาทานของคนอยู่ตลอด ๑ ทิวาวารแล้ว จึงความปรารถนาขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายอยู่ในป่าในศาสนาของพระพรเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตภายภาคหน้า เหมือนกับภิกษุที่พระองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศนี้เกิด พระเจ้าข้า สมเด็จพระปฐมบุตรศาสดา ทรงเห็นว่า ความปรารถนานั้นจักไม่มีสิ่งใดขัดขวาง จึงทรงพยากรณ์ว่า เธอจักได้เป็นผู้เลิศในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า ในอนาคตกาล ทรงพยากรณ์ดังนี้แล้ว ก็เสด็จไปจากสถานนั้น ในระหว่างที่นายสำเภานั้น ยังต้องเที่ยวอยู่ในสงสารนั้น ไม่มีการกล่าวถึงว่าได้ทำบุญกุศลอันใด

นายสำเภานั้น ได้ทำกัลยาณกรรมอยู่ตลอดชีวิต แล้วท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดา มนุษย์ มาถึงครั้งพระพรเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้นนี้ ก็ได้มา

ถือปฏิสนธิในครรภ์ของนางสารีพราหมณ์ ในบ้านพราหมณ์นามว่านาคะ
 หนาของชาวมคธ ได้เป็นน้องสุดท้องแห่งพี่น้องทั้ง ๓ มีนามว่าเรวตะ
 คราวนั้น มารดาบิดาของเรวตะนั้นคิดว่า เมื่อทารกของเราเติบโตขึ้นแล้ว
 พระสมณสากยบุตรทั้งหลายก็นำไปบรรพชาเสีย เราจะผูกเรวตะผู้เป็นบุตร
 ของเราไว้ด้วยเครื่องผูกคือเรือน แต่ในเวลายังเป็นเด็ก ก็คิดกันดีแล้ว
 จึงไปนำทารกมาจากตระกูลที่เสมอกัน แล้วให้ไวยายของเรวตะ บอกว่า
 เจ้าจงเป็นคนแก่เฒ่ายิ่งกว่ายายของเจ้านั้น เรวตะได้ฟังถ้อยคำนั้นแล้ว จึง
 คิดว่า ทารกนั้นยังเด็ก ยังคงอยู่ในวัยแรก รูปร่างเช่นนั้นของทารกนั้นจักเป็น
 เหมือนรูปยายหรือ เราจักถามดู แล้วจึงถามว่า มารดาบิดาว่าอะไร มารดา
 บิดาตอบว่า ลูกเอ๋ย มารดาบิดามองว่าขอให้ทารกนั้นจงแก่เฒ่าเหมือนยาย
 ของเจ้านั้น เรวตะจึงถามว่า รูปร่างของทารกนั้น จักเป็นเหมือนอย่างนั้นหรือ
 มารดาบิดาตอบว่า ลูกเอ๋ย เหตุไรเจ้าจึงถามอย่างนี้ ธรรมคามันบุญมาก
 หักหลาย ย่อมเป็นอย่างนั้น เรวตะจึงคิดว่า ได้ยินว่า รูปนั้นจักมีผิวหนังห่อหุ้ม
 มีผมหงอก หันหัก เหมือนอย่างนั้น เราจักยินดีอะไรในรูปเช่นนั้น เราจักไป
 หักพารายของเราให้ได้ จึงทำเป็นย่นนึ่งอยู่ แล้วบอกแก่พวกทารกอื่นราว
 คราวเดียวกันว่า มาเถิดเราทั้งหลาย พวกเราจักไปวิ่งเล่น แล้วก็ออกไป
 มารดาบิดาก็ห้ามว่า ลูกเอ๋ย ในวันมงคลเช่นนั้นเจ้าอย่าออกไปข้างนอก

เรวตะทำเป็นเหมือนเล่นอยู่กับพวกเด็กด้วยกัน พอถึงวาระของ
 คนวิ่ง ก็ออกวิ่งไปสักหน่อยแล้วกลับมาอีก พอถึงวาระวิ่งอีกก็วิ่งไปไกล
 กว้างนั้นแล้วกลับมาอีก พอถึงคราวที่ ๓ ก็รู้ว่าเป็นเวลาของเราแล้ว จึง
 วิ่งหนีไปข้างหน้า ไปถึงป่าแห่งหนึ่ง อันเป็นที่อยู่ของภิกษุทั้งหลายผู้ถือ
 บังสกุล ไหว้พระเถระทั้งหลายแล้วขอบรรพชา พระเถระทั้งหลายจึงว่า
 นี่แน่ะสัปบุรุษ เราไม่รู้จักเธอ เธอเป็นบุตรของใคร เธอมาพร้อมด้วย
 เครื่องแต่งตัว ใครจักอาจให้เธอบรรพชาได้ เรวตะก็ยกมือทั้ง ๒ ขึ้นร้อง
 ด้วยเสียงอันดัง ว่าคนปล้น ๆ ภิกษุทั้งหลายก็กระจายกันมาประชุมกัน
 ในที่นั้นแล้วถามว่า ผู้ทักเฝ้าเอาเครื่องนุ่งห่ม หรือเครื่องแต่งตัวของเธอ

ในทันทีไม่มี เหตุไรเธอจึงว่าคนปล้น เรวตะตอบว่า ข้าพเจ้าไม่ได้กล่าว
 หมายถึงเครื่องนุ่งห่ม และเครื่องแต่งตัวอื่น ข้าพเจ้าหมายถึงการปล้น
 สมบัติทั้ง ๓ ต่างหาก ขอท่านทั้งหลายอย่าเพิ่งให้ข้าพเจ้าบรรพชาก่อน จง
 รู้จักพี่ชายของข้าพเจ้าก่อน ภิกษุทั้งหลายจึงถามว่า พี่ชายของเธอชื่ออะไร
 ตอบว่า ในเวลาท่านเป็นคฤหัสถ์ท่านชื่อว่าอุปติสสะ ในเวลานี้คนทั้งหลาย
 เรียกว่า สารีบุตร ภิกษุทั้งหลายก็กล่าวว่า ถ้าอย่างนั้นกลบทรัตนก็ชื่อว่า
 เป็นน้องของพวกเรา เพราะพระธรรมเสนาบดี ชื่อว่าเป็นพี่ของพวกเรา
 ท่านบอกพวกเราไว้ก่อนแล้วว่า ญาติของพวกท่านทั้งสี่เป็นมิจฉาทิฎฐิทั้งนั้น
 ไม่ว่าญาติคนใดมาหา ต้องให้ญาติคนนั้นบรรพชาด้วยอุบายอย่างใดอย่างหนึ่ง
 ให้ได้ ก็เดี๋ยวนั้นเป็นพี่น้องร่วมท้องของพระเถรเจ้าทั้งหลาย จึงให้บรรพชาเกิด
 ว่าดังนี้แล้ว ก็บอกกรรมฐานอันมีหนึ่งเป็นที่ ๕ ให้แล้วก็ให้บรรพชา ต่อมา
 เมื่อเรวตะมีอายุครบบริบูรณ์ ก็ให้อุปสมบทเป็นภิกษุ แล้วให้ประกอบใน
 กรรมฐาน พระเรวตะเรียนกรรมฐานแล้ว ก็ไปกระทำสมณธรรม อยู่ใน
 ป่าไม้ตะเคียนไม่ไกลจากอาจารย์อุปัชฌาย์ เมื่อท่านพยายามอยู่ด้วยคิดว่า
 เรายังไม่ได้สำเร็จพระอรหันต์ ก็จักยังไม่ไปเฝ้าพระทศพล ไม่ไปหาพระ
 เถรเจ้าผู้เป็นพี่ชาย ก็ล่วงไปได้ ๓ เดือน เมื่อท่านซึ่งเป็นผู้มีความสุขมาแต่
 กำเนิดได้บริโภคอาหารที่ไม่ดี จิตใจก็ไม่ประณีต ไม่บ้ายหน้าสู่กรรมฐาน
 พอสิ้น ๓ เดือน ออกพรรษาปวารณาแล้ว ท่านก็ยังทำสมณธรรมอยู่ในที่นั้น
 เมื่อท่านทำสมณธรรมอยู่ในที่นั้น จิตก็มีอารมณ์แน่วแน่ ท่านทำให้วิปัสสนา
 แก่กล้าขึ้น ก็ได้สำเร็จพระอรหันต์

ครั้งนั้น พระสารีบุตรเถรเจ้าได้กราบทูลพระพุทธองค์ว่า ข้าแต่
 ผู้มีพระภาคเจ้า ได้ยินว่า เรวตะผู้เป็นน้องชายของข้าพระองค์บรรพชา
 แล้ว เขาจะยินดีต่อพรหมจรรย์ หรือไม่ ข้าพระองค์จักไปดู พระ
 พุทธองค์ทรงทราบว่ พระเรวตะมีวิปัสสนาแก่กล้าแล้ว ก็ทรงห้ามไว้
 ถึง ๒ ครั้ง พอถึงครั้งที่ ๓ ก็ทรงทราบว่า พระเรวตะสำเร็จพระอรหันต์
 แล้ว จึงตรัสว่า สารีบุตร ถึงเราตถาคตจักไป เธอจงบอกแก่ภิกษุ

ทั้งหลาย พระเถระเจ้าก็ให้ประชุมภิกษุสงฆ์แล้วบอกว่า องค์พระศาสดามีพระประสงค์จะทรงจาริก ใครประสงค์จะตามเสด็จ ก็จงตามเสด็จตามความประสงค์ ฯ ตามธรรมคามิยว่า ในเวลาที่พระพุทธองค์ ทรงจาริกไป ย่อมมีภิกษุเหลืออยู่น้อย ผู้ที่ไปมีอยู่มาก ด้วยคิดว่า เราจักได้เห็นพระสรีรกายซึ่งมีสังฆทองคำของพระศาสดาก็มี เราจักได้ฟังธรรมเทศนาอันไพเราะของพระศาสดาก็มี ฯ โดยเหตุนั้น พระศาสดาผู้มีพระภิกษุสงฆ์เป็นอันมาก เป็นบริวาร ก็เสด็จออกไปด้วยครัสว่า เราจะไปเยี่ยมพระเวศระ ฯ พอไปถึงทาง ๒ แพร่งแห่งหนึ่ง พระอานนทเถระเจ้า จึงหยุดยืนแล้วทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ทนมี ๒ ทาง ภิกษุสงฆ์จะไปทางไหน ฯ จึงตรัสถามว่า อานนท์ ทางไหนเป็นทางตรง ฯ กราบทูลว่า ทางตรงมีระยะทาง ๓๐ โยชน์ เป็นทางที่มนุษย์หวนแหน ส่วนทางอ้อมเป็นทางไกล ๖๐ โยชน์ เป็นทางปลอดภัยหาอาหารได้ง่าย ฯ จึงตรัสถามว่า อานนท์ พระสวสีมากับพวกเราด้วยหรือ ฯ กราบทูลว่า มาพระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ถ้อย่างนั้น สงฆ์จงไปทางตรง เราจะได้ทศลงบุญของพระสวสี ฯ องค์พระชินศรีศาสดากับพระภิกษุสงฆ์บริวาร ก็ได้เสด็จเดินตามทางอันเข้าไปในคง เพื่อทศลงบุญของพระสวสีเถระเจ้า ฯ

เริ่มแต่พระพุทธองค์ทรงดำเนินบ่าพระพักตร์เข้าดงไป หม่อมเทพยเจ้าก็นิรมิตบ้านเมืองขึ้นทกระยะ ๑ โยชน์ ได้จัดแจงที่พักสำหรับพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน ฯ พวกเทพบุตรก็ทำเป็นเหมือนพวกคนใช้ของพระราชา ได้ถือเอาข้าวคัมขนมเป็นต้น มาถามว่า พระสวสีอยู่ที่ไหน ฯ พระเถระเจ้า ก็ให้ถือเอาเครื่องสักการบูชาไปเฝ้าพระพุทธองค์ ฯ ก็ทรงเสวยพร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ฯ พระพุทธองค์ทรงรับสักการบูชาตามทำนองนี้ไปทุกกระยะทาง ๑ โยชน์ทุกวันไป จนสิ้นระยะทาง ๓๐ โยชน์ ก็ข้ามพื้นที่กันดาร จึงไปถึงที่อยู่ของพระเวศเดระเจ้า ผู้ได้นามขึ้นอีกใหม่ว่า พระขทรวนนิยะ เพราะอยู่ในป่าไม้ตะเคียน ของคนเนื้อความในเทศนาเกิดขึ้นไว้อย่างเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๕๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระเวทขทรวนิยเถรเจ้า

เถโร สตฺถุ อากมมํ ฌคฺวา อตฺตโน วสนฺนุจฺจาเน พุทฺธปฺปมฺขสฺส
ภิกฺขุสํมสฺส ปโชนกฺวิหาเรติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๕๗ ว่าด้วยเรื่องพระเวทขทรวนิยเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

อรรถกถา

ดำเนินความตามอรรถกถาต่อจากกัณฑ์ก่อนนั้นว่า พระเวทเถรเจ้า
ทราบการเสด็จมาของพระศาสดา จึงเนรมิตสถานทั้งหลาย มีพระคันธกุฎี
และที่พักกลางคืนกลางวันเป็นต้น ให้พอยู่แก่หมู่ภิกษุสงฆ์ ซึ่งมีพระพุทธ-
องค์เป็นประธาน แล้วก็ไปต้อนรับพระพุทธองค์ ฯ พระพุทธองค์
ก็เสด็จเข้าสู่วิหารตามทางที่พระเวทเถรเจ้านะรมิตไว้ ฯ เมื่อพระ
ศากยโคตรเจ้าเสด็จเข้าพระคันธกุฎีแล้ว ภิกษุทั้งหลายก็เข้าสู่เสนาสนะอันถึง
แก่ตนตามลำดับพรรษา ฯ เหวตทั้งหลายก็กล่าวกันว่า เวลานี้ไม่ใช่
เวลาถวายอาหาร จึงได้นำน้ำอัฐฐบาลมาถวาย ฯ พระพุทธองค์ก็ทรงดื่ม
พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ฯ เมื่อพระพุทธองค์ทรงเสวยเครื่องสักการบูชาอยู่
อย่างนี้ ตามที่วามาน ก็ล่วงไปได้ถึงเดือน ฯ คราวนั้น ภิกษุบางพวก
ก็เกิดความรำคาญ จึงสนทนากันขึ้นว่า พระทศพลผู้เป็นพระศาสดาครั้นว่า
พระเวทจะเป็นน้องของพระอัครสาวกแล้วจึงเสด็จมา ความจริงก็เสด็จมา
เพื่อเยี่ยมภิกษุผู้ก่อสร้างเช่นนี้ พระเชตวันมหาวิหาร หรือพระเวฬุวัน

มหาวิทยาลัยเป็นคณิกา ถ้าอยู่ใกล้กับวิหารนี้จักทำอะไรได้ ภิกษุองค์นี้เป็นภิกษุ
ที่ก่อสร้าง จักทำสมณธรรมได้อย่างไร ฯ ครั้นนั้น พระพุทธองค์ก็ทรงดำริว่า
เมื่อเราอยู่นาน ที่นังกจกเป็นทีเกลือกกล่น ธรรมคากิณห้อยบ่า ข้อมต้องการ
ความสงัด ความอยู่ไม่สบายจักมีแก่พระเรวตะ จึงได้เสด็จไปสู่ที่อยู่กลางแจ้งวัน
ของพระเรวตะ

พระเถระเจ้านั่งอยู่บนแผ่นศิลาอาศัพนักฟังอยู่ ในที่สุดของกรม
มคณิกะขาว พอแลเห็นพระศาสดาเสด็จมาแต่ไกล ก็ลุกขึ้นไปต้อนรับ ฯ
ถ้าคณิกะนั้น พระศาสดาจึงตรัสถามว่า เรวตะ เธอทำอะไรในเวลาได้ขึ้น
เสียงสัตว์ร้ายทั้งหลาย มีช้าง มีม้า เป็นต้น ในที่นี้ ฯ พระเรวตะกราบทูล
ว่า เมื่อข้าพระองค์ได้ขึ้นเสียงสัตว์ร้ายต่าง ๆ ก็เกิดปีติในป่า ฯ องค์พระ
ศาสดาจึงทรงสรรเสริญการอยู่ในป่าของพระเรวตะเถระเจ้า ด้วยคาถา ๕๐๐ คาถา
รุ่งเช้าขึ้นเสด็จเที่ยวไปบิณฑบาตในที่ไม้อกล แล้วคร่ำอาลาพระเรวตะเถระเจ้า
แล้วก็เสด็จไป ภิกษุเหล่าใดได้คิดเคียนพระเรวตะเถระเจ้า พระพุทธองค์ก็ทรง
บันดาลให้ภิกษุเหล่านั้น ลืมไม้เท้า รองเท้าทะนาน น้ำมัน และร่ม ฯ
ภิกษุเหล่านั้นก็กลับไปเพื่อบริวารของตน ได้ไปตามทางที่ตนมา แต่ไม่อาจจำ
สถานที่ได้ ฯ เพราะคราวแรกภิกษุเหล่านั้นได้ไปตามทางที่เนรมิต วันนั้น
ได้ไปตามทางปกติ ได้พากันนั่งของ ๆ อยู่ในที่นั้น ๆ บ้างก็นั่งคุกเข่า ฯ
ภิกษุเหล่านั้นได้เดินเหยียบพุ่มไม้ กอไม้ และหนามไป จนกระทั่งถึงท่อน
เหมือนกับเตนเคยหักอยู่ จึงจำร่มของตนได้บนตอไม้ตะเคียน บ้างก็เห็น
รองเท้า ไม้เท้า ทะนานน้ำมันอยู่ตามกิ่งไม้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นจึงรู้ในคราว
นั้นเองว่า ภิกษุองค์นี้เป็นมฤคธู แล้วถือเอาบริวารของตนไป กล่าวกันว่า
สักการะที่ภิกษุองค์นี้ตกแต่งไว้ เพื่อพระทศพลย่อมเป็นเช่นนั้น

พวกภิกษุที่ไปถึงก่อน เมื่อถูกนางวิสาขาอุบาสิกาถามว่า ที่อยู่ของ
พระเรวตะเถระเจ้าเป็นที่น่าสนใจหรือ ฯ ภิกษุเหล่านั้นก็ตอบว่า ดูก่อน
อุบาสิกา ที่อยู่ของพระเรวตะเถระเจ้าเป็นที่น่าสนใจมาก เพราะที่อยู่นั้น
เปรียบเหมือนกับสวนสวรรค์ มีสวนนั้นทวัน สวนจิตตาวนเป็นต้น ฯ

ลำดับนั้น นางวิสาขาจึงถามพวกภิกษุที่มาถึงภายหลังว่า ที่อยู่ของพระเวตเถรเจ้าเป็นที่น่าสนใจหรือไม่ ๑ ภิกษุเหล่านั้นตอบว่า ย้ายถามเลขาอาสิกา การที่จะพูดถึงที่อยู่ของพระเวตนั้นไม่สมควร เพราะที่นั่นเป็นที่ดอนขรุขระด้วยกรวด และหิน เป็นป่าไม้ตะเคียน ภิกษุองค์นั้นอยู่ในที่นั้น ๑ นางวิสาขาได้ฟังถ้อยคำของภิกษุพวกก่อน และพวกหลังอย่างนั้นแล้วก็เกิดความสงสัยว่า ถ้อยคำพวกไหนจะจริง พอบริโภคอาหารแล้วก็ถือเอาของหอม และดอกไม้ออกไปเฝ้าพระศัพทกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระผู้เป็นเจ้าบางจำพวกได้สรรเสริญที่อยู่ของพระเวตเถรเจ้า บางจำพวกก็ติเตียน ข้อนั้นเป็นเพราะอะไร พระเจ้าข้า ๑ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า วิสาขา ที่อยู่จะน่ายินดีหรือไม่ก็ตาม จิตของพระอริยเจ้าทั้งหลายยินดีในที่ใด ที่นั้นแหละชื่อว่าเป็นที่น่ายินดี ตรัสดังนี้แล้วก็ตรัสเป็นคาถาอันมีเนื้อความว่า พระอรหันต์ทั้งหลายอยู่ในที่ใด ไม่ว่าในบ้านหรือในป่า ในที่ลุ่ม หรือที่ดอน ที่นั้นก็เป็นที่น่ายินดี ดังนี้ ๑ ต่อมาภายหลังพระพุทธองค์จึงทรงนั่งในท่ามกลางอริยสงฆ์ ที่พระเชตวันมหาวิหาร จึงได้ทรงตั้งพระเวตเถรเจ้าไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายอยู่ในป่าสันนิษฐานในคัมภีร์มโนรทปรัณเพียงเท่านั้น

ต่อไป เป็นเนื้อความในคัมภีร์อุปทานว่า พระเวตเถรเจ้าได้กล่าวประกาศบุพพวาสนาของท่านที่ได้สะสมมาว่า เราผู้ชื่อว่าเวตนั้น ได้เป็นนายสำเภายี่สิบห้าแห่งหนึ่ง อันมีที่แม่น้ำคงคาชื่อว่าภาครสู ในคราวนั้น พระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า กับพระภิกษุสงฆ์แสนองค์ มีพระประสงค์จะข้ามแม่น้ำคงคา เราจึงให้หาเรือมาเป็นอันมาก ให้ช่างตกแต่งเรือเป็นอันดี มีแพตามากกั้นในเบืองบน ถวายแต่พระศัพทพระองค์นั้น เมื่อพระศัพทพระองค์นั้นเสด็จขึ้นประทับ เรือออกไปถึงกลางแม่น้ำคงคาแล้วจึงได้ทรงพยากรณ์ว่า ผู้ใดส่งพระพุทธเจ้ากับเหล่าพระภิกษุสงฆ์ ซึ่งหาอาสวะกิเลสมิได้ให้ข้ามแม่น้ำไป ผู้นั้นจักได้เสวยทิพย์สมบัติอยู่ในเทวโลกด้วยความเลื่อมใสใน ผู้นั้นจักมีเครื่องทางกั้น

มีฐานตั้งเรือในพื้นน้ำเกิดแล้ว ผืนน้ำก็มีดอกไม้เป็นเครื่องกางกั้น
บนอากาศทุกชาติไป ในกัลป์ที่ ๕๔ จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ทรง
พระนามว่าพระเจ้าตารณจักรพรรดิ ครอบครองซึ่งสมบัติในแผ่นดิน มีมหา
สมุทร ๔ เป็นขอบเขต ในกัลป์ที่ ๕๖ จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชอีก
ชาติหนึ่ง ทรงพระนามว่าพระเจ้าจัมพจักรพรรดิ ในกัลป์ที่แสนข้างหน้า
จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามตามพระโคตรว่าโคตมเกิดขึ้น
ในโลก นายสำเภาผืนจักได้จุติจากดาวดึงส์สวรรค์ลงมาเกิดเป็นพวกพราหมณ์
มีนามว่าเรวตะ แล้วจักได้ออกบรรพชาในศาสนาของพระโคตม เวลาบรรพชา
แล้วจักตั้งใจเจริญวิปัสสนา ละเสี้ยวซึ่งอาสวกิเลสทั้งปวง ดังนี้ บัดนี้เราผู้
ชื่อว่าเรวตะ ก็ได้ประกอบความเพียรอันทำให้สำเร็จซึ่งธรรมอันยอดเยี่ยมแล้ว
เราได้ทรงไว้ซึ่งร่างกายอันมีในที่สุดศาสนาของพระพุทธเจ้าแล้ว เราได้
สำเร็จปฐิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ได้ทำตามคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ สันเนอความในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานนี้ชี้ไว้ชัดว่า บุพพกุศลของพระเรวตะเถรเจ้านั้น คือ
การข้ามเรือส่งพระปทุมุตตรพุทธเจ้ากับทั้งเหล่าพระภิกษุสงฆ์ ส่วนคัมภีร์
มโนรถปุรณินันว่า ท่านได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งองค์พระ
ปทุมุตตรเป็นประธานออก ๗ วันด้วย ส่วนในคัมภีร์อนมิตีกถาถึงซึ่ง
บุพพกุศลของท่านอย่างอื่นอีก

ในคัมภีร์พระธรรมบท ก็กล่าวถึงเรื่องปัจจุบันของพระเรวตะเถรเจ้าไว้
คล้ายกันกับเรื่องที่แสดงมาแล้วนี้ มีแปลกแต่ตอนที่กล่าวถึงพระเรวตะเถรเจ้า
ออกไปบรรพชาเท่านั้น คือ ในคัมภีร์พระธรรมบทว่า ท่านได้หนีออกไป
บรรพชาในเวลาทชฌยานมากับนางทาริกา ซึ่งเป็นคู่วาทีในวันวิวาห์นั้น
ส่วนในคัมภีร์มโนรถปุรณินันได้กล่าวว่า ท่านหนีออกไปบรรพชาในเวลาออกไป
เที่ยววิ่งเล่นนอกบ้าน ในคัมภีร์พระธรรมบทว่า เวลาท่านทำการวิวาห์นั้น
อายุท่านได้ ๗ ขวบเท่านั้น แต่ท่านจะหนีออกไปด้วยอาการอย่างไรก็ตาม
ก็คงได้ใจความว่า ท่านได้หนีออกไปบรรพชา ด้วยความสลัดใจที่ได้เห็นว่า
ร่างกายซึ่งสวยงามทงสนจักต้องกลายเป็นของไม่สวยสดงดงามทงสนนั้น อัน
เป็นข้อสำคัญที่ท่านทั้งหลายควรจะจดจำไว้

การนิพพานของท่านนั้น มีกล่าวไว้ในคัมภีร์เถรคาถาว่าบรรณานันว่า ท่านได้เหาะขึ้นไปนิพพานอยู่บนอากาศ ก่อนแต่จะนิพพานนั้น ท่านได้กล่าวเป็นคาถาไว้หลายคาถาด้วยกัน ดังที่ท่านทั้งหลายจักได้ฟังต่อไปนี้

กล่าวคือ เมื่อท่านได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ท่านก็ได้ปฏิบัติพระศาสนา และพระมหาเถรเจ้าทั้งหลาย มีพระสารีบุตรเถรเจ้าเป็นต้น ตามเวลาอันสมควร แล้วกลับไปอยู่ที่ป่าขทิววันอีก ในเวลาท่านชราลง มีพวกโจรหนึ่งเจ้าของทรัพย์สวนทางท่านไป ทั้งทรัพย์ไว้ข้างหน้าท่าน ทำให้พวกเจ้าของสงสัย พวกเจ้าของเข้าใจว่าท่านเป็นโจร จึงจับไปถวายพระราชา พระราชาตรัสสั่งให้ปล่อยเสีย ท่านได้แสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายผู้อยู่ในที่ใกล้กับพระราชาว่า นับแต่อาตมาบรรพชามาแล้วยังไม่เคยคิดชั่วร้ายอย่างใดเลย ยังไม่เคยรู้สึกว่าได้ใครอยากให้ผู้อื่นถูกเบียดเบียน หรือถูกฆ่า หรือได้รับทุกข์แค้นอย่างใดเลย มีแต่แผ่เมตตาไปแก่สัตว์ทั้งปวงหาประมาณมิได้ ได้อบรมแต่คำสั่งสอนของพระพุทธเจ้ามาโดยลำดับ ได้เป็นมิตรสหายแห่งสัตว์ทั้งสน เป็นผู้เอ็นดูสัตว์ทั้งสน เป็นผู้เจริญเมตตาจิตอยู่เป็นนิจ มิได้คิดเบียดเบียนผู้ใด อาตมาได้ทำใจให้ร่าเริงไม่ว่าควั่นอยู่เป็นนิจ ได้เจริญพรหมวิหารอันไม่ใช่ว่าของคนเลวทรามอยู่เป็นนิจ สาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าไม่นึกในทางผิด ประกอบด้วยจิตอันประเสริฐอยู่ ภูเขาศิลาไม่หวั่นไหวฉั่นใด ภิกษุผู้สิ้นโมหะแล้วก็ไม่หวั่นไหวฉั่นนั้น ความชั่วอันมีประมาณเท่าปลายขนทรายก็ปรากฏแก่ผู้ไม่มกิลส ผู้แสวงหาความสะอาดเป็นนิจ ว่าใหญ่เหมือนกับก้อนเมฆฉะนั้น เมืองปลายแดนเป็นเมืองที่เขารักษาดีทั้งภายนอกภายใน ท่านทั้งหลายจงรักษาดนนั้นนั้นเถิด อย่าให้ขณะอันใดล่วงท่านทั้งหลายไปเสีย อาตมาไม่ยินดีต่อความตายและชีวิต อาตมารอแต่เวลาตายเท่านั้น เหมือนกับลูกจ้างรอให้หมดเวลาทำงาน ฉะนั้น อาตมา มีความรู้สึกตัวทุกเมื่อ มีความระลึกได้ทุกเมื่อ อาตมาได้คุ้นเคยกับพระศาสนาแล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว อาตมาได้ปลงหาบ

๔๔ พระศกคัมภีร์ คัมภีร์ที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒

อันหนักเสียแล้ว ใ้รอกถอนเครื่องนำไปในภพเสียแล้ว ใ้สำเร็จประโยชน์
ของอุบรพชาแล้ว ใ้สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวทั้งปวงแล้ว ท่านทั้งหลายจงทำ
ความไม่ประมาทให้สมบูรณ์เกิด อันเป็นคำพร่ำสอนของอาตมะ อาตมะ
จักลาหนีพพานในบัดนี้ อาตมะหลุดพ้นจากกิเลสทั้งปวงแล้ว ดังนี้ พระเวท
เถรเจ้ากล่าวดังนี้แล้ว ก็เหาะขึ้นไปนั่งอยู่ในอากาศ เข้าเตโชธาตุสมาบัติ
มีเพลิงดุ๊กโผล่ขึ้นไหม้ร่างกายของท่าน ท่านก็หนีพพานไปโดยไม่มีกิเลส
และขันธ ๕ ปรากฏในที่นั้น ดังนี้ สิ้นเรื่องพระเวทเถรเจ้าองค์นี้เพียงเท่านี้.

เอวี่ กัมม คัวยประการฉะนี้ ฯ

กณทท ๕๘

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระกัฆขาเวทเถรเจ้า

เอตทคัคคั ภิกขเว มม สาวกานั ภิกขุณั ฉายินั ยทิตั
กงฺขณรวโคคิ.

ณ บัณฑิต อาตมะภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณทท ๕๘ ว่าด้วยเรื่องพระกัฆขาเวทเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ก็แลเรื่องพระกัฆขาเวทเถรเจ้าองค์นี้ มีอยู่หลายคัมภีร์ด้วยกัน ส่วน
ในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต และคัมภีร์มโนรกปุณณินั้น มีเนื้อความ
โดยย่อไม่พอแก่เวลาแห่งพระธรรมเทศนา เพราะฉะนั้น จึงจะได้เพิ่มคัมภีร์

อันต่อไปตามลำดับแห่งอาคตสถาน กล่าวคือ ในคัมภีร์เอกนิบาตนั้นว่า พระพุทธองค์ตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระกัณหาเรวตจะเป็นผู้เยี่ยมกว่า ภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวกของเราตถาคตในฝ่ายเจริญญาณ ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรพปุณิแก้ไขเนื้อความย่อในพระบาลีออกไปว่า พระกัณหาเรวตเถระเจ้าได้เข้าสมาบัติที่พระพุทธเจ้าทรงเข้าได้มาก เพราะฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ยินดีในฌาน ที่พระผู้เป็นเจ้าได้ นามว่า กัณหาเรวตนั้น เพราะพระผู้เป็นเจ้ามีความกัณหาสงสัย อธิบายว่า ความกัณหาสงสัยนั้น ได้แก่ความระแวงอันเป็นเครื่องก่อให้เกิดความรำคาญใจ มีคำปจฉาว่า ภิกษุเหล่านั้นไม่มีความสงสัยอันเป็นเหตุให้เกิด ความรำคาญใจหรือ มีคำวิสัชนาว่ามิ แต่พระเถระเจ้าองค์นั้นทำให้เกิด ความสงสัยแม้ในสิ่งที่ไม่ควร เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่า กัณหาเรวต เพราะเป็นผู้ขบถสงสัยปรากฏในทางสงสัย ส่วนประวัติการณ์ของท่านนั้น มีปรากฏว่า ครึ่งพระปฐมศตวรรษสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ท่านได้ไปฟัง ธรรมขององค์พระปฐมศตวรรษที่วิหารกับมหาชน ได้เห็นองค์พระปฐมศตวรรษ ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ยินดีในการ เจริญญาณ จึงคิดว่า ถึงตัวเราก็คงจะเป็นเหมือนภิกษุนั้นในอนาคตกาล จึงถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งองค์พระปฐมศตวรรษเป็นฐานอยู่ ๑ วัน แล้วกราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ไม่ปรารถนา สมบัติอันด้วยอธิการกุศล ภิกษุใดที่พระองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอัน เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ยินดีในการเจริญญาณ ในเมื่อ ๑ วันล่วงมานี้ ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายยินดีในการเจริญ ฌานเหมือนภิกษุนั้น ในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง ในอนาคต- กาลเกิด พระเจ้าข้า องค์พระปฐมศตวรรษศาสดา ทรงพิจารณาอนาคต เห็นว่า ความปรารถนานั้นจักสำเร็จดังประสงค์ จึงทรงพยากรณ์ว่า ใน ที่สุดแห่งแสนกัลป์ข้างหน้า จักมีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่าโคตม เกิดขึ้น ในโลก เธอจักได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายยินดีในการเจริญญาณ

ในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า^๕นั้น ทรงพยากรณ์ดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จ
กลับสู่พระวิหาร

กัลปุนั้นก็ทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีพ แล้วได้เวียนตายเวียนเกิด
อยู่ในเทวโลก มนุษยโลก คลอดแสนกลับไปเป็นประมาณ มาถึงกาลที่
พระพุทธรูปเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น^๕นี้ จึงได้มาเกิดในตระกูลผู้มีทรัพย์มาก
ในกรุงสาวัตถี แล้วได้ไปสัทธิการกับมหาชน ซึ่งไปเพื่อจะฟังธรรมในเวลาเย็น
ไปยืนอยู่ในภายนอกที่ประชุม ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนาจนได้ความเลื่อมใส
ศรัทธา แล้วได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา ขอให้สมเด็จพระ
พระบรมศาสดาทรงสอนกรรมฐานให้ แล้วได้ตั้งใจเจริญฌานจนได้อานสม-
ประสงค์ จึงทำฌานนั้นให้เป็นที่ตั้ง แล้วได้สำเร็จพระอรหัตผล เวลาได้
สำเร็จพระอรหัตผลแล้ว ได้เข้าฌานที่สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ทรงเข้า
นั้น มากกว่าภิกษุอื่น ๆ เป็นผู้เจริญฌานอยู่ทั้งกลางวันกลางคืน จนจำน
ชำนาญ ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ จึงทรงยกพระคุณธรรม
ข้อหนึ่งของพระกัณหาเรวตเถระเจ้าขึ้นประกาศ แล้วทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ
กว่าภิกษุทั้งหลายผู้เจริญฌาน การที่ท่านจะได้ชื่อว่าพระกัณหาเรวตเถระเจ้า
เพราะท่านมีความสงสัยในสิ่งที่ไม่ควรสงสัย เช่นสงสัยว่าน้ำอ้อยงบนเป็นของ
ไม่ควร ถั่วเขียวเป็นของไม่ควร ดังนี้ สันเนือความในคัมภีร์มโรคปุณนิ
เพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์นี้ได้ชี้ถึงอดีตชาติของพระกัณหาเรวตเถระเจ้าไว้ว่า ได้ถวาย
มหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มุ่งองค์พระปทุมุตตรเป็นประธาน อยู่ตลอด๗วัน
แล้วได้ท่องเที่ยวเสวยทิพย์สมบัติ มนุษยสมบัติ อยู่จนตลอดถึงกรุงพระ
พุทธรูปเจ้าของเราทั้งหลาย^๕นี้ ดังนี้ ไม่ได้กล่าวไว้ว่าได้ทำบุญกุศลไว้ในครั้ง
ศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์ก่อนอีก ถึงในคัมภีร์เถรคาถา และเถรคาถาวรรณนา
ก็ไม่ได้กล่าวไว้

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาว่า พระกัณหาเรวตเถระเจ้าองค์นี้
ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาลในเมืองหงสวดี ครั้งศาสนาพระปทุมุตตร-
ชินศรี อยู่มาวันหนึ่ง ได้ไปฟังธรรมกับมหาชน ได้เห็นพระศัพทพรของคัมภีร์^๕

ตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ยินดีในฌาน จึงคิดว่า เราควรจะเป็นเหมือนภิกษุรูปนี้ในอนาคต พอบทเทศนาก็มีมนต์พระศพล พระองค์นั้น พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ให้ไปรับไทยทานของตนอยู่ ๗ วัน แล้วตั้ง ความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยบุญกุศลอันนี้ ข้าพระองค์ ไม่ปรารถนาสมบัติอื่น ๆ ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ยินดีในฌาน ในศาสนาพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาล เหมือนกับภิกษุที่พระองค์ทรงตั้งในวันที่ ๗ แล้ววัน สมเด็จพระชินศรีทรง ทราบว่า ความปรารถนาของเขายกสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุด แสนกัลป์ นับแต่กลับไปข้างหน้า พระโคตมพุทธเจ้าจักเกิดขึ้นในโลก เขोजักเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ยินดีในฌาน ในศาสนาของพระพุทธเจ้า พระองค์นั้น ดังนี้

กุลบุตรนั้น ก็บำเพ็ญกุศลอยู่จนตลอดชีวิต ท่องเที่ยวไปมาอยู่ใน เทพดา มนุษย์ตลอดแสนกัลป์ ครั้นมาถึงศาสนาพระพุทธเจ้าของเรา ได้ มาเกิดในตระกูลผู้มีมั่งมีทรัพย์สมบัติอยู่ในกรุงสาวัตถี ได้ไปฟังธรรมกับมหาชน ได้ความเลื่อมใสศรัทธาแล้วออกบวชในพระพุทธศาสนา เล่าเรียนกรรม- ฐาน กระทำทานบาริกรรมจนได้ฌานแล้ว ทำฌานให้เป็นที่ตั้ง ก็ได้สำเร็จ พระอรหัตผล ได้เข้าสมบัติ ที่สมเด็จพระศพลทรงเข้าโดยมาก เป็นผู้ ขำนาญในการเข้าฌานทั้งกลางวันและกลางคืน สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายภิกษุผู้ใดมาน

อรรถกถา

มีเนื้อความสืบต่อไป ตามอรรถกถาเถรคาถานี้ว่า อยู่มาวันหนึ่ง พระกัณหาเรวตเถรเจ้า พิจารณาข้อปฏิบัติของตนแล้วได้เปล่งวาจาเป็นคาถา ขึ้นว่า ปณณํ อิมํ ปสฺส ตถาคตาํ ดังนี้ เป็นต้น แปลว่า ขอจงดูปัญญา ของพระตถาคตเจ้าทั้งหลาย อันเปรียบด้วยเปลวไฟในเวลาพลบค่ำเกิด พระตถาคตเหล่าใด กำจัดความสงสัยของคนทั้งหลายผู้มาเฝ้า พระตถาคตเจ้า เหล่านั้น ชื่อว่า เป็นผู้ให้แสงสว่าง ผู้ให้ดวงตา ดังนี้ มีคำที่ควร

ขกขนิบาต ตามอรรถกถาเพียงคำเดียว คือ คำว่า พระตถาคตเจ้าเท่านั้น
 คำว่า พระตถาคตเจ้า มีคำอธิบาย ๘ อย่าง คือ อธิบายว่า ผู้มาถึง
 ประโยชน์ • ผู้มาแล้วอย่างนั้น • ผู้มาถึงลักษณะอันแท้ • ผู้ตรัสธรรม
 อันแท้ • ผู้แสดงธรรมอันแท้ • ผู้กล่าวตามเป็นจริง • ผู้ทำตามเป็นจริง •
 ผู้ครอบงำธรรมทั้งปวง • ดังนี้ ก็พระเถระเจ้าองค์นั้น เมื่อยังไม่สำเร็จพระ
 อรหัตต์ เป็นผู้มีคุณสมบัติมากถึงกับมีชื่อว่า พระกัณหาเรวตะ เมื่อสำเร็จ
 พระอรหัตต์แล้ว ก็ยังคงเรียกขานอย่างเดิม ท่านได้กล่าวคาถาฉันทน เพื่อ
 ประกาศให้เห็นว่า พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ตัดความ
 ๒สังสัยของเวไนยสัตว์ได้ ดังนี้

ถึงในคัมภีร์เถรคาถาวรรณนา ก็ได้กล่าวถึงประวัติการณ์ของพระ
 กัณหาเรวตะเถระเจ้าไว้ด้วยเดียวกัน หาได้กล่าวแตกต่างออกไปอย่างใดไม่
 ส่วนในคัมภีร์อุปทาน พร้อมด้วยคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินีนั้น ได้กล่าว
 แปลกออกไปกว่าคัมภีร์ทั้งสองนั้นบ้างเล็กน้อย คือ ได้กล่าวถึงการได้เสวย
 มนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ ของท่านไว้โดยชัดเจน เริ่มต้นแต่ท่าน
 ได้พบพระปทุมุตตรพุทธเจ้าไป กล่าวคือ ได้กล่าวไว้ว่า เมื่อท่านได้
 สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ท่านได้กล่าวประกาศบุพพจรรยาของท่านไว้ว่า
 ในกัลป์ที่แสนนับถอยหลังแต่กัลป์นี้ลงไปนั้น มีพระพุทธเจ้าทรงพระนามว่า
 พระปทุมุตตระ ผู้รอบรู้ธรรมทั้งปวง ผู้เป็นนายกของโลก ได้เกิดขึ้น
 ในโลก องค์พระปทุมุตตระนั้น มีองค์พระหนุ คือ คาง เหมือนกับคาง
 ราชสีห์ มีพระสรเสียงเหมือนกับเสียงพรหม หรือมีพระสรเสียงดัง
 เสียงสุวรรณราชหงส์ มีการทรงพระดำเนินงดงาม ดังการเดินทางของพญาช้าง
 มีกายเย็นร้อนดังพระอาทิตย์ พระปทุมุตตรพุทธเจ้านั้น เป็นผู้มีพระ
 ปรีชามาก มีความกล้ากล้ามาก มีการเจริญธรรมมาก มีคิณมาก
 มีความกรุณามาก มีการกำจัดกองมืดอันใหญ่เสียได้ พระปทุมุตตร-
 พุทธเจ้านั้น เป็นผู้กล้าเลิศในโลกทั้ง ๓ เป็นผู้รู้แจ้งแจ้งซึ่งวารจิตของ
 สัตว์โลก พระองค์ได้ทรงแสดงธรรมสั่งสอนเทพยดา มนุษย์เป็นอันมาก
 องค์พระผู้มีพระภาคเจ้านั้น ได้ทรงสรรเสริญภิกษุผู้เจริญมานุรูปหนึ่ง

ในท่ามกลางประชุมชน ในคราวนั้น เราได้เกิดเป็นพราหมณ์ อยู่ในเมือง
 หงสวดี ได้ฟังธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นแล้ว ก็เกิดความ
 เลื่อมใส ได้ปรารถนาซึ่งตำแหน่งนั้น ในคราวนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นก็ทรงพยากรณ์เราไว้ในท่ามกลางสงฆ์ว่า ดูก่อนพราหมณ์
 เธอจงตั้งใจเถิด เธอจักได้ตำแหน่งนี้ดังปรารถนา กล่าวคือ ในแสนกัลป์
 ข้างหน้านั้น จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระโคตม เกิดขึ้น
 ในโลก เธอจักได้เป็นธรรมทายาทของพระโคตมพุทธเจ้านั้น จักได้
 เป็นสาวกของพระโคตมพุทธเจ้านั้น จักมีนามว่า เรวตะ ดังนั้น ด้วย
 บุญกุศลและความปรารถนาอันนั้นบันดาลให้เป็นไป เวลาเราละอัทธภาพ
 มนุษย์ในชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ มาถึงชาติสุดท้าย
 นี้ เราได้เกิดในโกถิบบุรี ที่สมบูรณ์ด้วยตระกูลกษัตริย์ มั่งคั่งด้วยสมบัติ
 พัสถาน ในเวลาพระพุทธองค์ทรงประทานพระธรรมเทศนาที่กรุงกบิลพัสดุ์
 นั้น เราก็ก่อเกิดความเลื่อมใส และได้บรรพชาในพระพุทธศาสนา เรามี
 ความสงสัยในสิ่งที่ควรและไม่ควรอยู่มาก พระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรง
 แสดงธรรม กำจัดความสงสัยทั้งปวงนั้นเสีย ลำดับนั้น เราจึงข้ามสงสาร
 เสียได้ แล้วยินดีอยู่ในความสุขอันเกิดจากฉาน องค์พระบรมศาสดา
 จารย์ได้ทอดพระเนตรเห็นเราแล้ว จึงตรัสขึ้นว่า ความสงสัยในโลกนี้
 หรือในโลกอื่น ในความรู้ของตน หรือในความรู้ของผู้อื่นทั้งสน ข่อม
 ไม่มีแก่ผู้เจริญญาณ ผู้มีความเพียรทั้งหลาย ข่อมประพฤตซึ่งพรหมจรรย์
 ดังนั้น อธิการกุศลที่เราได้ทำไว้แล้วในแสนกัลป์ ได้ให้ผลแก่เราแล้วใน
 ชาตินี้ เราได้พ้นจากกิเลสทั้งปวง เหมือนกับลูกศรพ้นไปจากแหล่งธนู
 ฉะนั้น สมเด็จพระบรมครูผู้ถึงซึ่งที่สุดแห่งโลก ได้ทอดพระเนตรเห็น
 เราผู้ยินดีในฉานแล้ว ได้ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
 ผู้เจริญญาณ เราได้เผากิเลสทั้งหลายเสียแล้ว ได้ทำลายภพทั้งปวงเสียแล้ว
 ได้ตัดเครื่องผูกเหมือนกับช้างสลัดปลอกเสียแล้ว เป็นผู้ไม่มีอาสวะแล้ว
 การที่เราเข้ามาในพระพุทธศาสนา เป็นการประเสริฐแท้ ด้วยว่าเรา

ได้สำเร็จวิชา ๓ ปฏิสัมภี ๔ วิโมกข์ ๔ อภิญญา ๖ แล้ว ดังนี้ สัน
เนือความในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินี ซึ่งเป็นคัมภีร์ที่แก้ไขเนือความ ใน
คัมภีร์น้อออกไป ก็ได้ขยายเนือความที่แสดงมาแล้ว ให้พิสดารออกไป
แต่ว่ามีใจความอย่างเดียวกันกับที่แสดงมาแล้ว เพราะฉะนั้น จึงไม่
จำเป็นต้องยกมาแสดง พระกัณหาเรวตเถระเจ้าองค์นี้ ได้เป็นผู้ปรากฏ
รุ่งเรืองในพระพุทธศาสนา เป็นที่สักการบูชาของเทพยดา มนุษย์ นาค
ครุฑหังปวง เป็นผู้ได้ทำประโยชน์ในพระพุทธศาสนา ด้วยการเทศนา
สั่งสอนหม่อมมนุษย์นกรเป็นต้น เหมือนกับพระเถระเจ้าองค์อื่น ๆ อย่าง
ตลอดอายุไขย เมื่อท่านเข้าถึงอายุไขยแล้วท่านก็ปรินิพพานไป ด้วย
อนุภาหิเสสนิพพานธาตุ สันชาติทุกข์ ขราทุกข์ พยาธิทุกข์ มรณะทุกข์
เป็นเอกนิคบรมสุข ในพระนฤพาน เป็นอันว่า สันเนือความในเรื่อง
พระกัณหาเรวตเถระเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณทที่ ๕๙

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระโสณโกฬิวิสเถระเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานัม ภิกขุณัม อารหุวิริยานัม ยถิทัม
โสณ โกฬิวิโสติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณทที่ ๕๙ ว่าด้วยเรื่องพระโสณโกฬิวิสเถระเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนา นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงยกย่องพระโสณโกฬิวิสะไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโสณโกฬิวิสะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็น สาวกของเราตถาคต ในฝ่ายปรารภความเพียร ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรทปุณฺณ ซึ่ง เป็นคัมภีร์ที่ขยายเนื้อความแห่งพระบาลี ซึ่งแสดงมาแล้วนั้นออกไปว่า คำว่า ปรารภความเพียรนั้น ได้แก่ มีความเพียรอันบริบูรณ์ คำว่า โสณะนั้น เป็นชื่อตัวของพระเถรเจ้าองค์ นั้น คำว่า โกฬิวิสะนั้น เป็นชื่อตระกูล อีกอย่างหนึ่งว่า โกฬเวสะ อธิบายว่า พระเถรเจ้าองค์นั้นเป็นบุตรของเวสสตระกูล คือ ตระกูลพ่อค้า ซึ่งมีอิสระมากกว่าพ่อค้าทั้งหลาย ภิกษุอื่น ๆ ก็ต้องเจริญความเพียร เหมือนกัน แต่ว่าพระโสณโกฬิวิสะนี้ เจริญความเพียรยิ่งกว่าภิกษุอื่น ๆ ทั้งสิ้น เพราะฉะนั้นจึงว่า ท่านเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีความ เพียรอันปรารภแล้ว

ก็เรื่องอดีตชาติของพระโสณโกฬิวิสเถรเจ้านั้น มีมาว่า ครั้งพระ ปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น พระโสณโกฬิวิสเถรเจ้านั้น ได้เกิดใน ตระกูลเศรษฐี มีนามว่าสิริวัชตมกุมาร เมื่อเติบโตขึ้นแล้ว ได้ไปฟังธรรม ในพระวิหาร ได้เห็นองค์พระปทุมุตตรศาสดาจารย์ ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีความเพียรอันปรารภแล้ว คือ มีความเพียรอันแก่กล้าแล้ว จึงคิดว่า เรา ก็ควรจะเป็นเหมือนภิกษุนี้ใน อนาคตกาล จึงได้นิมนต์องค์พระปทุมุตตรศาสดาจารย์ กับพระภิกษุสงฆ์ เข้าไปฉันจังหันที่บ้านของตนอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วปรารภนาตำแหน่งนั้น สิริวัชตเศรษฐีนั้น ได้รับพุทธพยากรณ์ว่า จักสำเร็จดังปรารภนา ก็มีใจ เลื่อมใสศรัทธายิ่งขึ้นไปอีก ได้ทำบุญกุศลต่อไปจนตลอดชีวิตของตน แล้วได้ท่องเที่ยวเสวยทิพยสมบัติ มนุษยสมบัติ อยู่จนตลอดแสนกัลปาวสาน เวลามาทถึงกาลพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า เข้าสู่พระปรินิพพานไปแล้ว

นั้น สิริวัชฌมเศรษฐีได้มาเกิดเป็นกุลบุตรคนหนึ่ง ในเมืองพาราณสี ได้ไปเล่นน้ำในแม่น้ำคงคา กับพวกสหายหลายคนด้วยกัน ครั้นนั้น มีพระบิณฑกพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ซึ่งมีจิวรคร่ำคร่า ได้หาท่อนไม้และเครื่องมือทำศมา มารวมกันไว้ ด้วยคิดว่าจักทำเป็นบรรณศาลาจำพรรษาอยู่ที่ริมแม่น้ำคงคา อาศัยเมืองพาราณสีเป็นที่เที่ยวบิณฑกบาท สิริวัชฌมกุมารนั้นได้ไปกับพวกสหายให้พระบิณฑกโพธิ์นั้นแล้ว ก็ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าจักทำสิ่งใด พระบิณฑกโพธิ์ตอบว่า เวลานี้เป็นเวลาจวนเข้าพรรษาแล้ว บรรพชิตทั้งหลายควรจะได้เข้าพรรษา จึงตอบว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้าอย่างนั้น ขอพระผู้เป็นเจ้าจงรออยู่ที่นั่น ข้าพเจ้าจักทำท่อยถวายพระผู้เป็นเจ้าในวันพรุ่งนี้เช้า พระบิณฑกพุทธเจ้าก็รับคำนิมนต์ด้วยคิดว่าเรากลัวสงเคราะห์กุมารนั้น กุมารนั้นทราบว่าพระบิณฑกโพธิ์รับนิมนต์แล้ว ก็กลับมาจัดเครื่องสักการบูชา คอยพระบิณฑกโพธิ์อยู่แต่เช้า ฝ่ายพระบิณฑกโพธิ์ก็คิดขึ้นในเวลาเช้าวันนั้นว่า วันนี้เราก็กินอาหารที่ไหน แล้วก็ไปที่ประตูบ้านของสิริวัชฌมกุมาร สิริวัชฌมกุมารได้เห็นพระบิณฑกโพธิ์ไปถึง ก็รับบาตรของท่านไปจัดอาหารใส่บาตรถวาย แล้วนิมนต์ว่า ขอพระผู้เป็นเจ้า จงมารับบิณฑกบาทที่บ้านของข้าพเจ้าจนตลอดพรรษานี้เถิด เมื่อพระบิณฑกโพธิ์ฉันจนอิ่มแล้วกลับไป ก็ได้พร้อมกับพวกสหายไปสร้างบรรณศาลา และห้องกรรม ที่พิศกลางวันกลางคืน ถวายแก่พระบิณฑกโพธิ์ สิริวัชฌมกุมารนั้น ได้ถวายผ้ากัมพลแดงผืนหนึ่ง ซึ่งมีราคาพื้นหนึ่งอันเป็นผ้าห่มของตน ให้เป็นผ้าปูพื้นแก่พระบิณฑกพุทธเจ้า ในเวลาจะนิมนต์ท่านขึ้นสู่ศาลา ด้วยคิดว่า อย่าให้คืนที่เท่าของท่านเบื่อนศาลา เวลาได้เห็นสีกายของท่านกับสีผ้ากัมพลเป็นอันเดียวกัน ก็ยังเกิดความเลื่อมใส จึงกล่าวขึ้นว่า เวลาพระผู้เป็นเจ้าเหยียบไปบนผ้ากัมพลนี้ สีผ้ากัมพลนี้ย่อมดูงามมากขึ้นฉันใด ขอให้สีมอสสีเท้าของข้าพเจ้าจงมีสีแดงเหมือนดอกสะเอ้ง จงให้สีมอสของข้าพเจ้าเหมือนกับสีอันประณีตได้ ๘ ครั้ง ทุกภพทุกชาติไปด้วยเถิด สิริวัชฌมกุมารนั้น ได้บำรุงพระบิณฑกโพธิ์พระองค์นั้นอยู่จนตลอดพรรษา เวลาปวารณาแล้ว ก็ได้ถวาย

ไตรจักรอีก พระบิณฑกโพธิ์พระองค์นั้น มีบาตรและจีวรอันบริบูรณ์แล้ว
ก็เสด็จกลับภูเขาคันธมาถน์

ฝ่ายกฤตกรนั้น ก็ได้ท่องเที่ยวเสวยทิพย์สมบัติอยู่จนกระทั่งพระ
พุทธเจ้าของเราทั้งหลายอุบัติขึ้นในโลก จึงได้ลงมาเกิดเป็นบุตรของ
อสุภเศรษฐี ในเมืองกาลัมภ์ปากนคร นับตั้งแต่กฤตกรนั้นถือปฏิสนธิมา
ก็ได้มีผู้ส่งเครื่องบรรณาการนับเป็นพัน ๆ ราย มาให้แก่เศรษฐีผู้เป็นบิดา
ในวันที่ถูกกฤตกรนั้นเกิด ก็มีชาวเมืองทั้งสนับได้นำเครื่องสักการบูชาไปให้
แก่เศรษฐีนั้น ในวันจะต้งขื่อนั้น มารดาบิดาเห็นว่าสีกายของกุมารนั้น
เหมือนกับสีทองคำสีสุก จึงตั้งชื่อว่าโสมกุมาร เศรษฐีผู้เป็นบิดาได้ให้
พลีเลี้ยงนางนม ทำนุบำรุงโสมกุมารนั้น ประหนึ่งว่าเทพกุมาร ข้าวที่
จะให้โสมกุมารบริโภคนั้น ได้นำมาจากข้าวสาลีที่ดกทั้งนั้น คือ เศรษฐี
ผู้เป็นบิดานั้น ให้คนหว่านข้าวสาลีลงในนา อันกว้างยาวได้ ๖๐ ไร่
แล้วนำไปรดด้วยน้ำ ๓ อย่าง คือ ที่เหมืองอันจะไหลเข้าในนานั้น ให้นำ
น้ำนมกับน้ำหอมหลายพันธุ์ตมลงไปเทไว้ ในเวลาที่ข้าวสาลีดกรวงกำลัง
เป็นน้ำนม ให้ฝังเสาลงเป็นระยะ ๆ แล้วให้มุงด้วยผ้าเนอละเอียด จึง
มุงด้วยเสื่อลำแพน กันด้วยม่าน เพื่อบอกกันบังแมงที่จะเจาะกัดซึ่งรวง
ข้าว • เพื่อจะให้รวงข้าวมีเมล็ดอันอ่อนละมุนละไม • เมื่อข้าวแก่แล้ว
ก็ให้พรมด้วยน้ำหอม แล้วให้พรมด้วยเครื่องหอมอย่างดีซ้ำอีก พวก
บ่าวไพร่บริวารมีประมาณเป็นแสน ๆ ได้พากันไปเกี่ยวเอาเฉพาะรวงข้าว
มาผูกด้วยเชือกเป็นกำ ๆ แล้วตากให้แห้ง ส่วนพันธุ์ที่จะใส่ข้าวเหล่านั้น
ได้ปลูกด้วยของหมักกลิ่นหอม แล้วจึงเรียงรวงข้าวสาลีลงไป ได้เรียง
ให้เป็นช่องห่างกันเป็นระยะ ๆ จนเต็มยั้ง แล้วเปิดประตูไว้ ต่อเมื่อถึง ๓ ปี
จึงเปิดประตูยั้ง ในเวลาเปิดยั้งนั้น ได้มีกลิ่นหอมฟุ้งไปทั่วทั้งเมือง เมื่อ
เวลาดำข้าวสาลีนั้น พวกนักเลงได้พากันขอเอากลับไป ส่วนรำนั้น
พวกคนใช้ได้เอาไปบริโภค แล้วพวกบ่าวไพร่ก็ได้เลือกเอาเฉพาะข้าวสาร
ที่ดำแล้วนั้นไป เขาได้เอาข้าวสารนั้นใส่ตะแกรงทองคำ แล้วร่อนไป
ถึง ๑๐๐ ครั้ง ข้าวสารนั้นก็ขาวเหมือนดอกมะลิ เวลาเขาหุงเสร็จแล้ว

เขาก็คดใส่ภาชนะทองคำ แล้ววางบนภาชนะเงินที่เต็มไปด้วยข้าวปายาสขึ้น
ซึ่งกำลังร้อนอยู่ แล้วนำไปวางลงข้างหน้าแห่งบุตรเศรษฐีผู้มีนามว่าโสณกุมาร
โสณกุมารนั้นก็บริโภคพอสมควรแล้ว ก็บ้วนปาก ล้างมือด้วยน้ำหอม แล้ว
พวkb่าวไพร่จึงนำเครื่องอบมืออบเท้าเข้าไปให้ ในที่โสณกุมารวางเท้าลงนั้น
พวkb่าวไพร่ได้ปูเสื่ออย่างดีไว้รองรับทุกแห่งไป ผ้ามือผ้าเท้าของโสณกุมาร
นั้น มีสีแสดเหมือนดอกสะเอ้ง หรือดอกชะบา สัมผัสร่างกายของ
โสณกุมารนั้น อ่อนนุ่มดังปุยสำลีที่ประชันแล้ว ๗ ครั้ง ทพnเท้าทั้ง ๒ ข้าง
ได้มีขนสีเขียวเกิดขึ้นเป็นหน้าอัสจรรย์ เวลาโสณกุมารโกรธให้แก่ใครแล้ว
ก็กล่าวว่า เราจะเหยียบพันให้ดู ดังนี้ เวลาโสณกุมารเคียบโตขึ้นแล้ว
บิดามารดาก็ให้สร้างปราสาท ๗ หลัง อันสมควรแก่ฤดูทั้ง ๓ ทั้งให้จกนาง
บำเรอให้อีกเป็นอันมาก โสณกุมารนั้นก็ได้เสวยสมบัติอันใหญ่คล้ายกับ
เทพเจ้าในสวรรค์

ครนสมเด็จพระบรมศาสดาสรรูปพระพุทธญาณแล้ว ประกาศ
พระธรรมจักรอันประเสริฐแล้ว เสด็จไปประทับอยู่ที่กรุงราชคฤห์ มหานคร
พระเจ้าพิมพิสารบรมกษัตริย์ ตรัสให้ไปนำโสณกุมารนั้น จากเมือง
กาลจัมปาแก่นคร มาให้พระองค์ทอดพระเนตร ด้วยพระองค์มีพระ
ราชประสงค์จะทอดพระเนตรชนที่พันเท้าของโสณกุมารว่า จะเป็นประการใด
โสณกุมารกับบริวาร ๕ หมื่น ๔ พันคน ก็ได้ไปเฝ้าพระมหากษัตริย์เจ้า
ที่ราชคฤห์มหานคร พระมหากษัตริย์เจ้าทอดพระเนตรแล้ว ก็ตรัสสั่ง
ให้คนทั้งหลายห้ามเสด็จโสณกุมารนั้น ไปเฝ้าพระบรมศาสดา เวลา
โสณกุมารได้ฟังพระธรรมเทศนา ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา แล้วทูล
ขอบรรพชา สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า มารดาบิดาได้อนุญาต
ให้แก่เธอแล้วหรือ เมื่อโสณกุมารกราบทูลว่า ยังมิได้อนุญาต จึงตรัสว่า
ดูก่อนโสณกุมาร พระตถาคตเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่ให้บุตรที่บิดามารดา
มิได้อนุญาตบรรพชา โสณกุมารนั้นจึงถวายบังคมลา กลับไปขออนุญาต
ต่อบิดามารดา แล้วกลับมาบรรพชาในพระพุทธศาสนา มีนามว่าพระ
โสณโกวิสละ

เมื่อพระโศณโกฬวิสเถระบรรพชาอุปสมบทแล้ว พักอยู่ที่กรุงราชคฤห์
นั้น ญาติมิตรสาโลหิตเป็นอันมาก ต่างก็นำเครื่องสักการบูชาไปถวาย
ทั้งพรรณนารูปกายของท่านให้คนทั้งหลายฟัง คนทั้งหลายที่ใคร่จะเห็น
ก็พากันไปดูเสมอ พระโศณโกฬวิสเถระจึงคิดว่า มีผู้มาหาเรามาก เราจะ
ทำกรรมฐานหรือวิปัสสนาให้สำเร็จได้อย่างไร ควรเรจักเรียนกรรมฐาน
ในสำนักของพระศาสดาจารย์ แล้วไปเจริญสมณธรรมอยู่ป่าช้า เพราะ
ป่าช้า เป็นที่เกลียดชังของคนทั้งหลาย กิจของเราจึงจะสำเร็จได้ คิดดังนี้
แล้ว ก็ไปเรียนกรรมฐานในสำนักของพระบรมศาสดาจารย์ แล้วไปที่
ป่าช้าตั้งหน้าเจริญสมณธรรม ครั้นไปถึงแล้วท่านจึงคิดว่า ร่างกายของ
เราอ่อนละเอียดยิ่ง เราไม่อาจมีความสุขได้ด้วยความสุข จำเราจะทำให้
ร่างกายลำบากจึงจะสำเร็จสมณธรรมได้ คิดดังนี้แล้ว จึงได้พยายามเดิน
จงกรมด้วยเท้าและมือ แต่ถึงแม้ว่า จะมีความเพียรเข้มแข็งถึงเพียงนี้
ก็ดี ท่านก็ไม่อาจให้เกิดธรรมวิเศษได้ แม้เพียงแต่โอกาสแสงสว่างอัน
เป็นอุปกิเลสแห่งวิปัสสนา ท่านจึงคิดว่า ผู้นั้นจะมีความเพียรเข้มแข็ง
ก็จะมีเท่ากับเราท่าน แต่เราก็มยังไม่อาจให้เกิดมรรคผลได้ เราคงไม่ใช่
อุคคตัตถุญญ วิปจิตัตถุญญ นัยบุคคล คงเป็นปทปรมบุคคลเป็นแน่ เราจะได้
ประโยชน์อันใดด้วยบรรพชา เราควรจักสึกไปเป็นฆราวาส แล้วทำบุญ
ให้ท่านไปดีกว่า ในขณะที่คิดดังนี้ องค์พระชินศรีศาสดาก็ทรงทราบ
วารจิตของท่าน พอถึงเวลาเย็น ก็ได้เสด็จไปในที่ท่านจงกรมพร้อมกับพระ
ภิกษุสงฆ์เป็นบริวาร เวลาได้ทอดพระเนตรเห็นที่เดินจงกรมอันเบอนด้วย
โลหิต ก็ทรงสั่งสอนท่านด้วยโอวาท อันเปรียบด้วยพิณ ๓ สาย แล้ว
ทรงสอนกรรมฐานให้อีก เพื่อให้หย่อนความเพียรลงมา แล้วเสด็จไปสู่เขา
คิชฌกูฏ ฝ่ายพระโศณโกฬวิสเถระได้รับโอวาทจากองค์พระศาสดาแล้ว ก็ตั้ง
ใจปฏิบัติตาม อยู่มาไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ ภายหลังก็ได้รับยกย่องว่า
เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย หมดความเพียรเข้มแข็ง สิ้นเนือความในคัมภีร์
มโนรตปุรณเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์มโนรตปุรณที่แสดงมาแล้วนี้ ได้ชี้ไว้ชัดว่า ในอดีตชาติของ
พระโศณโกฬวิสเถระเจ้านั้น ท่านได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์

พระปฐมศตวรรษเป็นประธานอยู่ ๗ วัน แล้วปรารภนาให้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสงฆ์ทั้งหลายฝ่ายข้างมีความเพียร เมื่อครั้งพระกัสสปพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่ นิพพานแล้ว ได้สร้างบรรณศาลาพร้อมทั้งที่เคียนจกรรม ที่พักกลางวัน กลางคืน และน้ำปูพื้นสีแดงแก่พระบิณฑกโพธิพระองค์หนึ่ง แล้วปฏิบัติ พระบิณฑกโพธิพระองค์นั้นอยู่จนตลอดพรรษา เวลาออกพรรษาแล้วได้ถวาย ไครจวรอีก ดังนี้

ในคัมภีร์อุปทาน ได้กล่าวถึงการสะสมบารมีของพระโสณโกฬวิส-
เถระเจ้าไว้ว่า ท่านได้สร้างถ้ำปลาคด้วยผ้า ถวายแก่ภิกษุสงฆ์ ในศาสนา
ขององค์พระวิบุสสี แล้วได้บรรพชาในสำนักองค์พระวิบุสสี เวลาตาย
จากชาตินั้นแล้ว ก็เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในสวรรค์และมนุษย์ตลอด ๕๐ กัลป์
จึงได้มาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีในเมืองจัมปากี ดังที่แสดงมาแล้วนั้น

ในคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาได้แสดงไว้ว่า พระโสณโกฬวิสเถระเจ้า
นั้น ได้สร้างที่จงกรมโบกด้วยปูนถวายแก่พระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ทั้งจัด
ดอกไม้ไปประดับที่จงกรมนั้น ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา เบื้องบนที่จงกรมนั้น
ก็คายเพดานไว้แน่นหนา กับได้สร้างศาลาไว้หลังหนึ่งถวายแด่พระภิกษุสงฆ์
ต่อมาถึงครั้งศาสนาพระปฐมศตวรรษพุทธเจ้า จึงได้มาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีใน
เมืองหงสวดี มีนามว่าสิวัชฌณกุมาร ดังที่แสดงมาแล้วนั้น เป็นอันว่า
พระโสณโกฬวิสเถระเจ้า ได้สะสมบารมีไว้ในสำนักพระพุทธเจ้า ๓ พระองค์
ด้วยกัน คือ องค์พระอโนมทัสสี พระปฐมศตวรรษ พระวิบุสสี กับทั้งได้
บำรุงพระบิณฑกโพธิดังแสดงมา จึงได้มาเกิดในตระกูลมหาเศรษฐี ผู้ได้รับ
ความสุขคล้ายกับเทพเจ้าในสุราลัยเทวสถานฉะนั้น ในที่สุดก็ได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์ทรงซึ่งปฏิสัมภทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ได้รับยกย่องว่า
เป็นเอกตักกะ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายมีความเพียรแรงกล้า แล้วต่อมา
ท่านก็เข้าสู่ปรินิพพาน เป็นอันว่าจบเรื่องพระโสณโกฬวิสเถระเจ้า ซึ่งเป็น
อัสสัมภาสาวกพระองค์หนึ่งเพียงเท่านั้น ฯ และสนทน่อความในเทศนากัณฑ์นี้
เพียงเท่านั้น.

กัณฑ์ที่ ๖๐

คัมภีร์อังคตตรนิภาษ เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระโสณกุฎิกัณณเถรเจ้า

เอตทกคัม ภิกขเว มม สาวกานัม ภิกขุณัม กลุยาณวากุณณานัม ขทิต्ठ
โสโณ กุฎิกณโณติ.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตตรนิภาษ เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๖๐ ว่าด้วยเรื่องพระโสณกุฎิกัณณเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงยกย่องพระโสณกุฎิกัณณเถรเจ้าไว้ว่า
ค่อนภิกษุทั้งหลาย พระโสณกุฎิกัณณะเป็นเอตทัคคะ คือเป็นผู้เลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเราตถาคต ในฝ่ายมถ้อยคำไพเราะ ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรทปุรณิ ได้ขยายข้อความในพระบาลี พร้อมทั้งบุพพ-
กุศลของพระโสณกุฎิกัณณเถรเจ้า ตลอดจนถึงเรื่องปัจจุบันไว้ว่า พระเถรเจ้า
องค์นี้ได้แสดงธรรมกถาด้วยเสียงอันไพเราะ ถวายแก่พระตถาคตเจ้าที่พระ
คันธกุฎี พระตถาคตเจ้าได้ประทานสาธุการแก่ท่าน เพราะฉะนั้น ท่านจึงว่า
เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายมถ้อยคำไพเราะ ชื่อของท่านนั้นว่าโสณะ
แต่ท่านมีเครื่องประดับหุราคา ๑ โกฎิ จึงมีชื่อเพิ่มลงไปว่า กุฎิกัณณะ รวม
เข้ากับชื่อเดิมว่าโสณะ ก็เป็นโสณกุฎิกัณณะ ดังนี้

เรื่องอศคชาติของท่านนั้นชื่อว่า ครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า
โน้น ท่านได้ไปสัวิหารกับมหาชน ยืนฟังธรรมอยู่ภายนอกที่ประชุม ได้เห็น
องค์พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุ
ทั้งหลาย ฝ่ายมัตถกายนไฟเราะ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง
ในอนาคตกาล จึงนิมนต์องค์พระปทุมุตตรศาสดาจารย์กับพระภิกษุสงฆ์ไปฉัน
ที่บ้านของคนตลอด ๑ วัน แล้วตั้งความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์ทรงตั้งภิกษุใดไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายมัตถกายนไฟเราะ
เมื่อ ๑ วันล่วงมาแล้วนี้ ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นเหมือนภิกษุรูป
นั้น ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล ด้วยผลแห่งอธิการ
กุศลอันเกิดพระเจ้าข้า องค์พระปทุมุตตรศาสดาทรงเห็นว่า ความปรารถนา
อันนั้นจะสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า เธอจะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่าย
มัตถกายนไฟเราะ ในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า กุลบุตรนั้นก็ได้ทำกุศล
อยู่จนตลอดชีวิตแล้วได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดาวันมนุษย์ ตลอดแสนกัล-
ปาวสาน ได้จุติจากเทวโลก ลงมาถือปฏิสนธิในครรภ์แห่งอุบาสิกผู้ชื่อนาง
กาลิ ก่อนพระพุทธรเจ้าของเราทั้งหลายอุบัติขึ้น นางกาลิอุบาสิกานั้น พอมิ
ครรภ์แก่แล้วก็ได้กลับมาสู่บ้านตระกูลของตน ในราชกฤห์นครบรรราชธานี

ครั้นนางกาลิอุบาสิกา กลับมาสู่บ้านตระกูลของตนที่กรุงราชกฤห์
แล้ว พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ได้บรรลุพระสัพพัญญุตญาณแล้ว
ทรงประกาศพระธรรมจักรในป่าอิสิปตนมฤคทายวันแล้ว ในคราวที่พระ
พุทธเจ้าของเราทั้งหลายทรงประกาศพระธรรมจักรนั้น มีเทพยดาในหมื่น
จักรวาลมาประชุมพร้อมกันที่ป่าอิสิปตนมฤคทายวัน เพื่อฟังพระธรรม-
เทศนา ในที่ประชุมนั้น มีภิกษุคนหนึ่งชื่อว่า สาคาสิริยักข์ อันเป็น
เสนาบดีของท้าวเวสวัตตนหนึ่ง ในจำนวนภิกษุเสนาบดีทั้ง ๒๔ สาคาสิริ-
ยักข์นั้น ได้ฟังพระธรรมเทศนา ของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเรา

ทั้งหลายแล้ว ก็ได้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผลแล้วจึงคิดว่า พระธรรมเทศนาอันไพเราะนี้ เหมวตยักษ์ผู้เป็นสหายของเราได้ฟังหรือไม่หนอ เมื่อคิดดังนี้แล้ว ก็แลดูอยู่ในระหว่างฝูงเทพยเจ้า เมื่อแลไม่เห็นก็คิดว่า สหายของเราคงไม่รู้ว่ พระรัตนตรัยเกิดขึ้นแล้วเป็นแน่ เราจะไปพรรณนาพระคุณธรรมของพระศพลสัมมาสัมพุทธเจ้า และจะบอกธรรมวิเศษที่เราได้แล้วแก่สหายของเรา คิดดังนี้แล้ว จึงได้พาบริวารของตนเหาะผ่านย่านกรุงราชคฤห์ไปหาเหมวตยักษ์ผู้เป็นสหายในทันใด ฝ่ายเหมวตยักษ์ผู้เป็นสหายได้เห็นบำหิพพานต์อันกว้างได้ ๓ พันโยชน์ มีดอกไม้บานนอกฤดูกาลก็คิดว่า จะไปชวนสาตาคิริยักษ์ผู้เป็นสหายไปเที่ยวบำหิพพานต์ จึงพาบริวารของตนเหาะมาเบื่องบนกรุงราชคฤห์ พวกพลกองหน้าของยักษ์ทั้งสองนั้น ก็ได้มาพบกันเบื่องบนอากาศ ตรงกับนิवासสถานของนางกาลิอุบาสิกา จึงถามกันขึ้นว่า ท่านทั้งหลายเป็นบริวารของใคร ต่างก็ตอบกันว่าเราเป็นบริวารของสาตาคิริยักษ์ เราเป็นบริวารของเหมวตยักษ์ แล้วยักษ์เหล่านั้นต่างก็พากันรื่นเริงบันเทิงใจ จึงได้บอกแก่ยักษ์เสนาบดีทั้งสองนั้นให้ทราบ

ในขณะนั้น ยักษ์เสนาบดีทั้งสองนั้นก็มาถึงทันนพอดิ สาตาคิริยักษ์จึงถามขึ้นว่า สหายจะไปไหน เหมวตยักษ์จึงตอบว่า เราจะไปหาสหายสาตาคิริยักษ์จึงถามว่า ท่านจะไปหาเราทำไม เหมวตยักษ์ตอบว่า เราได้เห็นบำหิพพานต์มีดอกไม้บานดี ก็จะไปชวนท่านไปเที่ยวบำหิพพานต์สาตาคิริยักษ์จึงตอบว่า ท่านรู้หรือไม่ว่าบำหิพพานต์มีดอกไม้บานด้วยเหตุไร เหมวตยักษ์ตอบว่าไม่รู้ สาตาคิริยักษ์จึงว่า พระสิทธัตถกุมารผู้เป็นพระโอรสของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช ได้ทำหมันโลกธาตุให้หว่านหว่านไหว แล้วสำเร็จพระสัมพัญญุตญาณ ได้ทรงประกาศพระธรรมจักรอันเยี่ยม ในท่ามกลางแห่งเทวดาในหมันจักรวาล เหตุการณ์อันนี้ท่านไม่รู้หรือ เหมวตยักษ์ตอบว่าไม่รู้ สาตาคิริยักษ์จึงว่า ท่านเข้าใจว่าดอกไม้บานเฉพาะบำหิพพานต์เท่านั้น ความจริงนั้นสำหรับในวันนั้นหมันจักรวาลทั้งสนกได้มีดอกไม้ปรากฏขึ้น เหมือนกับพวงมาลาที่ร้อยไว้

หนึ่งนั้น เพื่อเป็นเครื่องสักการบูชาองค์พระมหาบุรุษนั้น เหมวตยัภยจึงถามว่า
เรื่องคอกไม้บานนั้นจริงยกไว้ ก้องค์พระมหาบุรุษผู้เป็นบรมครูของโลกนั้น
ท่านได้เห็นด้วยตาของท่านเองหรือ สาคาคริยัภยจึงตอบว่า ดูก่อนเหมวตะ
ผู้สหาย องค์พระศาสดานั้นเราได้เห็นด้วยตาของเราเองแท้ มิใช่แต่เท่านั้น
เรายังได้ฟังธรรมของพระองค์อีกด้วย ได้คมธรรมอันไม่รู้จักตายด้วย เรา
ประสงค์จะให้ท่านได้คมธรรมอันไม่รู้จักตายนั้นเหมือนกับเรา เราจึงได้มาหา
ท่านในบัดนี้

เมื่อยกยเสนาบดีทั้งสองนั้นสนทนากันอย่างนั้น ก็พอดีบาสิกาขึ้น
ได้ลุกขึ้นจากที่นอน แล้วได้ขึ้นเสียงสนทนานั้น จึงสังเกตได้ว่า เสียงนี้เป็น
เสียงอยู่เบื้องบน ไม่ใช่เป็นเสียงอยู่เบื้องต่ำ เสียงนี้เป็นเสียงของผู้ไม่ใช่
มนุษย์ ไม่ใช่เสียงของมนุษย์เป็นแน่แท้ จึงนั่งตั้งใจฟังต่อไป

ลำดับนั้น สาคาคริยัภยจึงกล่าวขึ้นว่า อชช ปณฺณโรโส อุโปสโถ
ทิพฺพา รคฺติ อปฺปจฺจิตา อโนมนามํ สดฺถารํ หนฺต ปสฺสาม โคตมํ ตังนํ
เนื้อความในคำของสาคาคริยัภยนั้นว่า วันนั้นเป็นวันอุโบสถ ๑๕ คำ ก็วันนั้น
เป็นคืนที่ประเสริฐ เราทั้งสองไปเฝ้าองค์พระโคตมศาสดาผู้ประเสริฐเกิด
เหมวตยัภยจึงตอบว่า กจฺจิ มโน สุปณฺธิโต สหฺพฺภุเตสฺส ตาทิโน กจฺจิ
อญฺเฐ อนญฺเฐ จ สงฺกปฺปา วสฺสีกตา ตังนํ มีเนื้อความเป็นภาษาของเราว่า
ใจของพระโคตมศาสดานั้นตั้งมั่นเป็นอันดีหรือ ความดำริของพระโคตม
ศาสดานั้นเป็นอย่างไร ในอิฏฐารมณที่น่านรักใคร่ และในอนิฏฐารมณที่ไม่
น่านรักใคร่ ตังนํ เป็นอันว่า เหมวตยัภยได้ถามถึงความประพฤติกาย
ทางใจ และการเลียงชีวิตขององค์พระพิชิตมารศาสดา เป็นลำดับไป
สาคาคริยัภยก็แก้ไขให้สนสงสัยทุกประการ เมื่อสาคาคริยัภยแสดงพระสรี-
สมบัติ และพระคุณสมบัติของพระพุทธองค์ ให้เหมวตยัภยฟังดังที่ปรากฏ
ในหมวดสูตรจบลงแล้ว เหมวตยัภยซึ่งส่งกระแสใจไปตามธรรมเทศนา
ก็ได้ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผล

ฝ่ายนางกาลโลมาสิกาได้พลอยฟังธรรมเทศนานั้น ก็เกิดความเลื่อมใส
ต่อพระพุทธเจ้า แล้วได้ตั้งอยู่ในโสตาปัตติผล เหมือนกับได้บริโภคอาหาร

ซึ่งผอนจัดให้แก่กษัตริย์หนึ่งคนนั้น เป็นอันว่าในจำพวกมาตุคามทั้งสน นางกาล
อุบาสิกานั้น ได้เป็นพระโสทวบันก่อนกว่ามาตุคามทั้งปวง การที่นางกาล
อุบาสิกาได้เป็นพระโสทวบัน ก็เพราะการคลอดบุตรนั้น ได้มีในขณะเดียวกัน
คือ ได้มีขึ้นในวันนั้น ในวันที่จะตั้งชื่อบุตรนั้น นางกาลอุบาสิกานั้นได้
ตั้งชื่อว่า โสณกุมาร นางกาลอุบาสิกาน้อยที่บ้าน ในตระกูลของตนตาม
สมควรแก่ความพอใจของตนแล้ว ก็กลับไปสู่ยังนครแห่งตระกูลสามี

ในคราวนั้น พระมหากัจจายนเถระเจ้าอาศัยอยู่ที่ภูเขามแห่งหนึ่ง ซึ่งมี
ในที่ใกล้นครนั้น อุบาสิกานั้นได้เป็นผู้ปฏิบัติบูชาพระเถระเจ้า พระเถระเจ้า
ได้เข้าไปฉันที่บ้านอุบาสิกานั้นทุกวัน ฝ่ายโสณกุมารซึ่งวิ่งเล่นไปมาอยู่
ในที่ใกล้พระเถระเจ้าทุกวัน ก็ได้คุ้นเคยกับพระเถระเจ้าเป็นอันดี ต่อมา
ภายหลังก็ได้ออกบรรพชาอยู่กับพระเถระเจ้า พระเถระเจ้าประสงค์จะให้
โสณสามเณรนั้นอุปสมบทเป็นภิกษุ จึงได้แสวงหาคณะสงฆ์อยู่ ๓ ปี จึง
ได้คณะสงฆ์ครบองค์อุปสมบท แล้วให้โสณสามเณรอุปสมบทในพระ-
พุทธศาสนา เวลาโสณสามเณรนั้นได้อุปสมบทแล้ว ก็เรียนกรรมฐาน
กับพระเถระเจ้า แล้วเจริญวิปัสสนากรรมฐานไปจนกระทั่งได้สำเร็จพระ
อรหัต เวลาได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ก็เรียนสูตรนิบาต จากพระ
เถระเจ้า เวลาออกพรรษาปวารณาแล้ว ก็ประสงค์จะได้เห็นพระบรม-
ศาสดา จึงลาพระเถระเจ้าผู้เป็นอุปัชฌาย์ พระเถระเจ้าจึงว่า ไปเกิด
โสณะ เมื่อเธอไปฟังพระบรมศาสดาจะให้พักอยู่ร่วมพระคันธกุฎีของพระ
องค์ จะให้เธอแสดงธรรมให้ฟัง จะเลื่อมใสในการแสดงธรรมของเธอ
จะประทานพรแก่เธอ เมื่อเธอจะรับพรจากพระองค์ จงรับเอาพร
อย่างนี้ • อย่างนี้ • ทั้งเธอจงกราบพระบาทของพระศัพทแทนเราด้วย
ดังนี้ พระโสณะนั้น เมื่อได้รับอนุญาตจากอุปัชฌาย์อย่างนั้นแล้ว ก็ไป
บอกอุบาสิกาผู้เป็นมารดาให้ทราบ อุบาสิกาผู้เป็นมารดาจึงบอกว่า ดีแล้ว
เมื่อท่านไปเฝ้าพระศัพทแล้ว ท่านจงถือผ้ากัมพลนี้ไปถวายพระองค์ที่
พระคันธกุฎี ว่าดังนี้แล้วจึงได้ถวายผ้ากัมพลซึ่งมีค่ามากผืนหนึ่งแก่พระเถระเจ้า

พระโสณเถระเจ้ารับผ้ากัมพลนั้นมาแล้ว ก็มาเก็บเครื่องเสนาสนะในกุฏิของคนไว้ แล้วออกเดินทางไปจนกระทั่งถึงที่ประทับของพระพุทธองค์ผู้เป็นพระบรมศาสดา ในเวลาที่ไปถึงนั้น เป็นเวลาที่พระพุทธองค์กำลังประทับนั่งอยู่บนพระพุทธรอาสน์ ท่านจึงเข้าไปถวายบังคม แล้วยืนเฝ้าอยู่ในที่สมควรแก่คน

ขณะนั้น สมเด็จพระทศพลศาสดา ก็ทรงปราศรัยกับพระโสณเถระเจ้าพอสมควรแล้ว ก็ตรัสสั่งพระอานนทเถระเจ้าว่า เธอจงจัดเสนาสนะให้ภิกษุนี้ พระอานนทเถระเจ้า รับพระพุทธประสงค์เป็นอันมาก จึงจัดเสนาสนะให้แก่พระโสณเถระเจ้าในภายในพระคันธกุฏี มีอุปมาประหนึ่งว่า บุคคลยกชันชั่งผ้าปูพื้นให้สูงฉะนั้น ในคืนวันนั้น องค์พระทศพลศาสดาประทับอยู่ในที่แจ้งตลอดเวลามานกับพระโสณเถระเจ้า จึงได้เสด็จเข้าประทับภายในพระคันธกุฏี ทรงบรรทมในมัชฌิมยามแล้ว ตื่นจากบรรทมในปัจฉิมยาม ทรงเห็นว่า พระโสณเถระเจ้าได้พักพอสมควรแล้ว จึงตรัสสั่งว่า โสณะจงแสดงธรรมให้เราฟัง พระโสณเถระเจ้าก็ได้แสดงพระสูตรในอัฐกวรรคทั้งสี่ มีให้ผิดแผกแต่พยัญชนะหนึ่ง ถวายด้วยเสียงอันไพเราะ ในเวลาจบกาลลงแล้ว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงประหวัดสารการ แล้วทรงประกาศความพอพระทัยว่า ดูก่อนภิกษุ เธอได้จำธรรมนี้ไว้เป็นอันดี การแสดงธรรมของเธอเหมือนกับที่เราแสดงทุกประการ ไม่มียิ่งหย่อนกว่ากันประการใด พระโสณเถระเจ้าเห็นว่าได้โอกาสที่จะทูลขอพรแล้ว จึงทูลขอพรทั้งปวง มีการอุปสมบทด้วยคณะสงฆ์ มีพระวินัยธรเป็นท ๕ เป็นต้น สมเด็จพระทศพลก็ทรงประทานทุกประการ แล้วพระเถระเจ้า จึงกราบทูลตามถ้อยคำของอุบาสิกาคือเป็นมารดาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ผ้ากัมพลผืนนี้อุบาสิกาได้ถวายมา เพื่อเป็นผ้าปูพื้นในพระคันธกุฏี อันเป็นที่ประทับของพระองค์ กราบทูลดังนี้แล้วก็ถวายผ้ากัมพลผืนนั้น แล้วลุกขึ้นถวายบังคมลา

เนื้อความตามทแสดงมาแล้วนี้ ยังเป็นเนื้อความย่อ ส่วนเนื้อความพิสดาร มีการบรรพชาของพระเถระเจ้าเป็นต้นนั้น มีมาในพระสูตรแล้ว

เป็นอันได้ใจความว่า พระเถรเจ้าได้พร ๘ ประการ จากพระบรมศาสดาจารย์ แล้วก็กลับไปหาพระอุปัชฌาย์ แจ้งเหตุการณ์ทั้งปวงนั้นให้พระอุปัชฌาย์ ทราบ รุ่งเช้าชนกก็ได้เข้าไปบิณฑบาตที่บ้านอุบาสิกาส์เป็นมารดา เวลานั้น จังหันเสร็จแล้ว ก็เล่าเรื่องที่ไปเฝ้าพระบรมศาสดาให้อุบาสิกาส์เป็นมารดาทราบ ดังที่ได้แสดงมา ฝ่ายอุบาสิกาส์เป็นมารดาได้กล่าวขึ้นว่า ท่านได้แสดงธรรม ถวายพระศาสดา และได้รับสาธุการจากพระองค์มิใช่หรือ พระเถรเจ้าจึง ถามว่า อุบาสิกาส์รู้ได้อย่างไร มารดาตอบว่า รู้ได้ด้วยเทวดาที่สิงอยู่ในเรือน ของมารดาบอกให้ทราบ คือ เมื่อพระบรมศาสดาได้ทรงประทานสาธุการแก่ ท่านแล้ว เทวดาในหมั่นจักรวาลก็ได้พลอยให้สาธุการ มารดาหวังอยากฟัง ธรรมเทศนาของท่านตามที่ท่านได้แสดงถวายพระพุทธเจ้า พระเถรเจ้าจึงได้ รับว่าจะแสดงธรรมนั้นให้ฟัง อุบาสิกาส์เป็นมารดาจึงให้ทำปะรำขึ้นที่ประตู บ้านแล้วนิมนต์พระเถรเจ้าให้แสดงธรรมให้ฟัง ตามที่พระเถระได้แสดงถวาย พระพุทธองค์

ต่อมา พระพุทธองค์ก็ได้ทรงตั้งพระเถรเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่า ภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายมถ้อยคำอันไพเราะ สันเนอความในคัมภีร์มโนรทปุณิ เพียงเท่านั้น มีเนอความสืบต่อไปว่า เมื่อพระโสณเถรเจ้านั้นมีอายุครบ จำนวนถ้วนกาลกำหนดแล้ว ก็ดับขันธเข้าสู่พระนิพพาน เป็นอันว่าจบเรื่อง พระโสณกุฎิกัณณเถรเจ้าแต่เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๖๑

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระสวลีเถรเจ้า

เอตทลคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขุณํ ลาภินํ ยทิตํ สวลีคฺคิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฐกที่ ๖๑ ว่าด้วยเรื่องพระสวลีเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์ แก่พระพุทฺธศาสนานํ และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหา ประมาณมิได้

บาลี

จำแนกความตามวาระพระบาลีว่า สมเด็จพระบรมศาสดา ซึ่งเป็น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ได้ทรงยกย่องพระสวลีเถรเจ้าไว้ใน ฝ่ายเป็นผู้เลิศด้วยลาภสักการบูชา ด้วยวาระพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้เป็น เบื้องต้นแห่งเทศนานี้ว่า คุณอนภิกขุทั้งหลาย พระสวลีเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุ ทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเราตถาคต ในฝ่ายเลิศด้วยลาภ ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรทปฺปณํว่า ยกแต่พระตถาคตเจ้าแล้ว ไม่มีผู้ใด จะเลิศด้วยลาภเหมือนพระสวลีเถรเจ้า เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้รับ ยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในฝ่ายเลิศด้วยลาภ เรื่องของท่าน นี้มีว่า ในอดีตกาลครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ท่าน ได้เกิดเป็นกัลปบุตรผู้หนึ่ง ได้ไปฟังธรรมเทศนาของพระปทุมุตตรสัมมา- สัมพุทธเจ้า ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งได้รับตำแหน่ง อันเลิศกว่าภิกษุ ทั้งหลายฝ่ายมีลาภ จึงคิดว่า ถึงตัวเราก็คควรจักเป็นเหมือนภิกษุนี้

ในอนาคตกาลซึ่งจกัณเฑาะว์หน้า จึงได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์
มิ่งค้พระปฐมบุตรเป็นประธาน ตลอดกาล ๗ วัน แล้วตั้งความ
ปรารถนาว่า ข้าแต่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ไม่ปรารถนา
สมบัติอย่างอื่นด้วยอธิการกุศล นอกจากว่าขอให้ข้าพระองค์ ได้เป็นผู้เลิศ
ในฝ่ายมัลลิก เหมือนภิกษุที่พระองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศนี้ สมเด็จพระ
ปฐมบุตรจึงทรงเล็งดูอนาคตแล้วจึงทรงพยากรณ์ว่า ความปรารถนา
ของเขอนี้จักสำเร็จ ในสำนักของพระโคตมพุทธเจ้าในอนาคตกาล

กัลปุนั้น ได้ฟังพุทธพยากรณ์ ดังนี้แล้ว ก็ได้ทำกุศลอยู่
จนตลอดชีวิต แล้วได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดา มนุษย์ตลอดกาลนาน
เวลามาถึงพุทธกาลแห่งพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้มาเกิดในบ้าน
เล็ก ๆ ตำบลหนึ่ง ซึ่งมีในที่ใกล้กับกับเมืองพันธุมดี ในเวลานั้น
ชาวเมืองพันธุมดี ได้ถวายทานแข่งขันกับพระราชา อยู่มาวันหนึ่ง
ชาวเมืองพร้อมกันถวายทานแล้ว จึงกล่าวกันว่า สิ่งใดซึ่งยังไม่มี
อยู่ในทานของพวกเรา ก็ได้เห็นว่ามีกับนายแห่งยังไม่มี อยู่ใน
หวนนั้น จึงกล่าวกันว่า พวกเราจักต้องหาของสองสิ่งนั้นมาให้ได้
แล้วจึงตั้งบุรุษคนหนึ่ง ไว้ให้คอยผู้คนที่มาจากชนบทเพื่อจักเข้ามาสู่เมือง
ว่า ใครจักได้ของสองสิ่งนั้นคิดมาบ้าง ในคราวนั้น กัลปุนั้นก็ได้
ถือเอากระบอกลายแห่งมาจากบ้านของตน แล้วคิดว่า เราจักไปแลก
สิ่งใดสิ่งหนึ่งมาจากเมือง จึงเดินทางไปสู่เมือง พอไปถึงที่แห่งหนึ่ง
ได้แวะไปหาที่น้ำ ด้วยคิดว่า จักล้างหน้า และมือเท้าเสียก่อน แล้วจึง
จักเข้าไปสู่เมือง ก็ได้เห็นฝูงอันหาแม่มีได้ รวงหนึ่งใหญ่เท่าองุ่น
ก็ถือเอาด้วยคิดว่า รวงฝงนี้เกิดขึ้นด้วยบุญของเรา แล้วก็เข้าไปสู่เมือง
บุรุษชาวเมืองตั้งไว้ให้คอยผู้คนที่อยู่ตันทานั้น ก็ถามกัลปุนั้นว่า
ท่านนำรวงฝงนี้มาให้ใคร กัลปุนั้นตอบว่า ไม่ได้นำมาให้ใคร
ข้าพเจ้านำมาเพื่อจะขายเท่านั้น บุรุษนั้นจึงว่าถ้าอย่างนั้น ท่านจงถือ

เอาเงิน ๑ กหาปณะนั้นแล้วจึงให้วางฝังกับเนยแข็งแก่เรา บุรุษนั้นก็คิดว่า
 วางฝังกับกระบอกเนยแข็งนี้ ไม่ใช่ของมีราคามากถึงเพียงนี้ แต่บุรุษ
 ได้ให้ราคามากทีเดียว ควรเราจักต้องทดลองดูให้รู้เหตุผล คิดดังนี้
 แล้วจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่ขายกหาปณะเดียว บุรุษนั้นจึงว่า ถ้า
 อย่างนั้น ก็จงขาย ๒ กหาปณะ กุลบุตรนั้นจึงตอบว่า ๒ กหาปณะ
 ก็ไม่ขาย บุรุษนั้นจึงให้ราคาสูงขึ้นไปจนถึงพัน ฝ่ายกุลบุตรนั้นจึงคิดว่า
 เราไม่ควรจะควนขาย ควรจักได้ถามบุรุษให้รู้เหตุผลเสียก่อนว่าจะต้อง
 การของสองสิ่งนี้ไปทำอะไร คิดแล้วจึงถามว่า ของสองสิ่งนี้ไม่มีราคา
 มากถึงเพียงนี้ แต่ท่านให้ราคามาก ท่านจะนำของสองสิ่งนี้ไปทำอะไร
 บุรุษนั้นจึงตอบว่า ชาวเมืองได้ถวายทานแก่พระวิปัสสีศัสตพลแข่งกันกับ
 พระราชา เมื่อเห็นว่าของสองสิ่งนี้ยังขาดอยู่ จึงได้แสวงหา ถ้าไม่ได้ของ
 สองสิ่งนี้ ชาวเมืองก็จักต้องพ่ายแพ้ เพราะฉะนั้น เราจึงจักต้องให้ท่าน
 ถึงพันแล้วรับเอาของสองสิ่งนี้ไป กุลบุตรนั้นจึงถามว่า การให้ท่านนั้นควรแก่
 ชาวเมืองจำพวกเดียวเท่านั้นหรือ หรือควรแก่คนจำพวกอื่นด้วย บุรุษนั้น
 จึงตอบว่า ควรแก่คนทุก ๆ คน กุลบุตรนั้นจึงว่า ผู้บริจาคเงินถึงพัน
 กหาปณะในวันเดียว สำหรับการให้ท่านคราวนี้มีหรือไม่ บุรุษนั้นตอบว่าไม่มี
 กุลบุตรนั้นจึงว่า ท่านรู้แล้วมิใช่หรือว่าของสองสิ่งนี้มีราคาถึงพัน บุรุษนั้น
 ตอบว่าแล้ว กุลบุตรนั้นจึงว่า ถ้าอย่างนั้น ท่านจงไปบอกชาวเมืองว่า
 มีบุรุษหนึ่ง ไม่ยอมให้ของสองสิ่งนี้ด้วยการขายเป็นราคา เพราะว่าเขา
 พระสงฆ์จะถวายทานด้วยมือของเขาเอง ขอท่านทั้งหลายจงให้เขามีส่วนด้วย
 การถวายของสองสิ่งนี้ หวังว่าท่านจงเป็นพยานของเราในการที่เราเป็นใหญ่
 สำหรับการถวายทานคราวนี้

กุลบุตรนั้นก็ซื้อคัมภีร์ ๕ เมล็ด ด้วยเงินพันจากถือไป เพื่อใช้จ่าย
 เป็นเสบียง แล้ววัดคัมภีร์นั้นลงกวนกับเนยแข็ง แล้วบรรจุบรวงธำเนาะ
 ผสมลงไปกับเนยแข็งนั้น ครั้นแล้วจึงใส่ลงไปในบัวใบหนึ่ง ปิดด้วย
 ใบบัวอีกใบหนึ่ง แล้วนำไปนั่งลงในที่ใกล้พระวิปัสสีศาสดา บุรุษนั้น

ได้คอยตั้งใจดูวาระถวายของซึ่งจักมาถึงตนอยู่ พอรู้วาระถวายของตน
แล้วก็ขยับเข้าไปใกล้พระทศพล แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระ
ภาคเจ้า อันเป็นเครื่องบรรณาการแห่งคนชดสของข้าพระองค์ ขอ
พระองค์จงทรงพระกรุณา รับเครื่องบรรณาการอันนี้ของข้าพระองค์
ด้วยเถิดพระเจ้าข้า สมเด็จพระวิปัสสีศาสดาทรงรับน้ำผงบ้วน ด้วย
บาตรศิลาท้าวมหाराชทั้ง ๔ ถวาย แล้วทรงอธิบายว่า อย่าให้
น้ำผงบ้วนหมดสิ้นไป จนกว่ากลบตรนถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ครบถึง ๖ ล้าน
๘ แสนองค์ กลบตรนนั้นก็น้ำผงบ้วนใส่บาตร พระภิกษุสงฆ์ครบ
ทุกองค์ แล้วนั่งพักอยู่ในที่สมควรแก่ตน พอเห็นว่าพระวิปัสสีทศพลเสวย
เสร็จแล้ว ก็ลุกขึ้นขึ้นกราบทูลว่า วันนั้นข้าพระองค์ได้เห็นชาวเมืองพินธุมิ
นคร นำเครื่องสักการบูชาถวายแก่พระองค์ ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นผู้
เลิศด้วยลาภ และยศ ด้วยผลแห่งการกุศลอันนี้ในภายภาคหน้า สมเด็จพระ
พระวิปัสสีศาสดาจึงทรงอนุโมทนาว่า จงให้สำเร็จดังปรารถนา แล้วก็ทรง
อนุโมทนาแห่งการถวายภัตตาหารของบุรุษนั้น และของชาวเมืองสืบต่อไป
ครั้นแล้วจึงได้เสด็จกลับสู่พระวิหาร

ฝ่ายบุรุษนั้นก็ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต และได้ท่องเที่ยวเสวย
พิพิธสมบัติอยู่ในเทพยดา มนุษย์ตลอดกาลนาน เวลามาทถึงพุทธกาล
แห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย จึงได้มาถือปฏิบัติในครุฑของ
พระราชธิดาผู้ทรงพระนามว่าพระนางสุปปวาสา จำเดิมแต่กลบตรน
ถือปฏิบัติไปแล้ว พระนางสุปปวาสาผู้เป็นมารดานั้น ก็ได้รับเครื่อง
บรรณาการถึง ๕๐๐ อย่างทุกเช้าทุกเย็น ครั้นนั้นคนทั้งหลาย จึงให้
พระนางสุปปวาสาจับต้องกระเช้าพันธุ์ข้าว เพื่อจะทดลองบุญบารมี
ก็มีข้าวเมล็ดหนึ่ง ๆ แดงออกออกไปเป็น ๑๐๐ เมล็ด พันเมล็ด เวลา
หว่านลงไปในนาไร่หนึ่ง ๆ ก็ได้ข้าวถึง ๕๐ เกวียน ๖๐ เกวียน เวลา
ให้พระนางจับประตูล้างในเวลานั้นข้าวขึ้นยิ่ง ข้าวในยุ้งนั้น ถึงจะ
จนออกไปสักเท่าไรก็ไม่รู้จักสิ้น แม้แต่ข้าวที่อยู่ในหม้อก็เหมือนกัน คือ

เมื่พระนางจับหม้อข้าวใบโค แล้วคนทั้งหลายคดข้าวในหม้อใบนั้นไปให้
ทานสักเท่าไรก็ไม่รู้จักหมด ไม่รู้จักสิ้น เป็นด้วยอำนาจบุญกุศลของบุตรที่อยู่ในครรภ์

นับแต่บุตรอยู่ในครรภ์นั้นได้ ๖ ปี ก็ยังไม่ประสูติ พอถึงครรภ์แก่
ก็ได้รับทุกข์มากอยู่ตลอด ๖ วัน พระนางสุปปาวาสานั้น จึงกล่าวต่อ
พระสามีว่า อย่างถวายทานก่อนแต่ยังไม่ตาย ขอให้พระสามีไปทูลนิมนต์
สมเด็จพระบรมศาสดา ถ้าสมเด็จพระบรมศาสดา ตรัสคำใด จงจำคำนั้น
มาบอกแก่หม่อมฉัน สามีนั้นก็นำเรื่องของพระนางสุปปาวาสไปกราบทูลแด่
สมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า ขอให้นางสุปปาวาสเป็นธิดา
ของชาวโกถียะ จงมีความสุขหาโรคภัยมิได้ จงประสูติบุตรอันบริสุทธิ์จาก
โรคภัยเกิด ดังนี้

พอพระราชาผู้เป็นพระสามี ได้ทรงสดับพระพุทธฎีกา ดังนี้แล้ว
ก็ถวายบังคมลาบิณฑบาตพาเข้าไปสู่ภายในบุรี แต่เสด็จไปยังไม่ทันถึง
พระนางสุปปาวาสก็ได้ประสูติพระโอรสเสียแล้ว การประสูติพระโอรส
นั้นง่ายเหมือนกับเหินาออกจากกระบอก คนทั้งหลายที่ห้อมล้อม
อยู่ในนั้น ต่างก็ดีใจจนน้ำตาไหล แล้วรีบไปกราบทูลให้พระราชา
ทรงทราบ พระราชาจึงทรงพระดำริว่า พระวาจาที่พระพุทธองค์ตรัสนั้น
เห็นจะเป็นความจริงตรัสเป็นแน่แท้ จึงได้รับเสด็จมาตรัสบอกแก่พระมเหสี
พระมเหสีจึงกราบทูลว่า พระองค์ได้นิมนต์พระทศพลให้มารับภัตตาหาร
สำหรับหม่อมฉันเพียงมีชวดอยู่เท่านั้น บัดนี้ จักต้องมีการถวายภัตตาหาร
อันเป็นมงคลเพิ่มขึ้นอีก เพราะฉะนั้น ขอให้พระองค์เสด็จไปทรงนิมนต์
พระทศพลให้เข้ามาเสวยจนถึง ๖ วันเกิด พระราชาก็ทรงกระทำตาม
พระเสาวณีย์ แล้วได้จัดถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีองค์พระ
พุทธเจ้าเป็นประธานอยู่ตลอด ๖ วัน เป็นกำหนดกาล พระราชกุมาร
ก็ประสูติใหม่นั้น ได้ทำให้จิตอันทุกข์ร้อนของพระประยูรญาติทั้งปวง
ให้สงบระงับไป จึงได้พระนามว่าพระสวลีราชกุมาร เพราะเหตุที่พระสวลี
ราชกุมารนั้นอยู่ในครรภ์ตลอด ๖ ปี พอประสูติออกมา จึงสมควรแก่การงาน

หงปวง ในวันที่ ๗ พระสารบุตรเกรเจ้าผู้เป็นเสนาบดีในทางธรรมก็ได้สนทนากับพระสวลีราชกุมารนั้น ฝ่ายสมเด็จพระสรเพชญ์ศาสดาก็ได้ตรัสว่า ผู้ใดข้ามสงสารที่ข้ามได้ยาก ไปจนถึงฝั่งโน้นได้แล้ว เรากล่าวว่าผู้นั้นเป็นพราหมณ์

ลำดับนั้น พระสารบุตรเกรเจ้า จึงถามพระสวลีราชกุมารนั้นว่า พระกุมารผู้ใดเสวยทุกข์เช่นนี้จะบรรพชาไร้สมควรหรือ พระสวลีราชกุมารจึงตอบว่า เมื่อบรรพชาได้ก็จะบรรพชา ฝ่ายว่าพระนางสุปปวาสา ได้เห็นพระโอรสผู้ประสูติได้ ๗ วัน พุทกับพระสามบุตรเกรเจ้าได้ จึงคิดว่า บุตรของเราพุทกับพระธรรมเสนาบดีว่าอย่างไร จึงได้ขยับเข้าไปใกล้พระเกรเจ้า แล้วถามขึ้นว่า บุตรของคณินพุทกับพระผู้เป็นเจ้าว่าอย่างไร พระเกรเจ้าตอบว่า เขาได้เสวยทุกข์อยู่ในครรภ์ตลอดกาลนาน ถ้าได้รับอนุญาตให้บรรพชาก็จักบรรพชา พระนางสุปปวาสาจึงว่า คแล้วพระเจ้าข้า ขอพระผู้เป็นเจ้าจงให้กุมารนั้นบรรพชาเถิด พระเกรเจ้าก็นำกุมารนั้น ไปถึงวิหาร บอกกรรมฐาน ๕ อย่างให้แล้ว เมื่อจะให้บรรพชาก็สอนว่า นี่แน่ะสวลี สำหรับเธอไม่มีเรื่องสอนอย่างอื่น เธอจงพิจารณาแต่ทุกข์ที่เธอได้เสวยตลอด ๗ ปีเท่านั้น สวลีสถามเณรจึงตอบว่า การบรรพชาของข้าพเจ้าเป็นภาระของท่าน ข้าพเจ้าอาจทำสิ่งใดได้ก็จักทำสิ่งนั้นได้ด้วยตนเอง ในเวลาที่จรมัดโกนลงในครั้งแรกนั้น สวลีนั้นก็ได้อาศัยอยู่ในโศดาปัตติผล ในเวลาที่จรมัดโกนลงไปในครั้งที่ ๒ ก็ได้อาศัยอยู่ในสภาคามิผล ในเวลาที่จรมัดโกนลงไปในครั้งที่ ๓ ก็ได้อาศัยอยู่ในอนาคามิผล ในเวลาที่โกนผมเสร็จก็ได้สำเร็จพระอรหัต การสำเร็จพระอรหัตของท่านนั้น ได้มีพร้อมกันกับเวลาโกนผมเสร็จโดยไม่ก่อนไม่หลัง นับแต่วันท่านบรรพชาไปแล้วก็มีบัจจ ๔ เกิดขึ้นแก่ภิกษุสงฆ์ตามปรารถนา ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดาจึงได้เสด็จไปสู่กรุงสาวัตถี พระสวลีเกรเจ้าได้กราบทูลขึ้นว่า ข้าพระองค์จักทดลงบุญของข้าพระองค์ที่ว่า จักเป็นประการใด ขอพระองค์จงให้ภิกษุแก่ข้าพระองค์สัก ๕๐๐ เณร

สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ประเสริฐด้วยพระปรีชาญาณจึงตรัสว่า ได้ สวรรค์
ในคราวนั้น เทวดาที่ส่งอยู่ที่คณินโครธ ซึ่งเป็นคณินไม้ที่พระสวลี
ได้เห็นเป็นคราวแรก ก็ได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ ๕๐๐ องค์ มีพระ
สวลีเถระเจ้าเป็นประธานอยู่ตลอดกาล ๑ วัน เพราะฉะนั้น ท่านจึง
กล่าวไว้ว่า มีเทวดาถวายทานแก่พระสวลีเถระเจ้ากับเหล่าภิกษุสงฆ์ในที่
๔ แห่ง คือ ที่คณินโครธเป็นที่ ๑ ที่บถทวบรรพตเป็นที่ ๒ ที่แม่น้ำอจิรวัด
เป็นที่ ๓ ที่มหาสมุทราศรเป็นที่ ๔ ที่บึงหมพานตเป็นที่ ๕ ที่สระฉัททันต์
เป็นที่ ๖ ที่ภูเขาคณินธมาทน์เป็นที่ ๗ ที่ภูเขาเรวตะเป็นที่ ๘ รวม ๘ แห่ง
แห่งละ ๑ วัน ด้วยกันดังนี้ คือ เทวราชชื่อว่านาคทัตต์ ที่ภูเขาคณินธมาทน์
ได้ถวายอาหารบิณฑบาต เจือด้วยนมสด และเนยใสวันละอย่าง ๆ ตลอด
ถึง ๑ วัน ในครั้งนั้น พระภิกษุสงฆ์จึงถามกันว่า ดูก่อนสวลี เทวราช
ไม่เห็นใครคณินมโคแต่ได้น้ำมันมาจากไหน พระสวลีนั้นจึงตอบว่า
น้ำมันเป็นผลแห่งการถวายสลากภัตน้ำมันของข้าพเจ้า แต่ในครั้งพระ-
กัสสปทศพลนั้น ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงถือเอาการ
ที่เทวดาบาตะเคียนต้อนรับพระสวลีเถระเจ้านั้นขึ้นเป็นต้นเหตุ จึงทรงตั้งพระ
สวลีเถระเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผดุงซึ่งความเลิศด้วยลาภ
ในพระพุทธศาสนา สันเนอความในคัมภีร์มโนรทปุรณเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์เถรคถาวรรณานัน ก็มีเนื้อความเหมือนกับที่แสดงมา
แล้วนี้ แปลกกันอยู่แต่มีเนื้อความน้อยกว่าเป็นบางแห่งเท่านั้น

ในคัมภีร์พระธรรมบทนั้น ก็มีเนื้อความตอนปัจจุบันเหมือนกันกับ
ที่แสดงมาแล้วโดยมาก แปลกแต่ตอนกล่าวถึงนางสุปปวาสาจะประสูติ
พระโอรส และกล่าวถึงบุพพกรรมพระโอรสต้องอยู่ในครรภ์ถึง ๑ ปี ๑ วัน
เท่านั้น คือ ในพระธรรมบทว่า เวลานางสุปปวาสาทนต์ทุกขเวทนา ด้วยการ
ปวดพระครรภ์อยู่นั้น ได้อุดกลืนทุกขเวทนาอยู่ได้ เพราะนึกว่าพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า ได้ทรงแสดงธรรมไว้ก็เพื่อให้ละทุกข์เช่นนั้น พระสงฆ์ผู้เป็น
สาวกของพระผู้มีพระภาคเจ้า ที่ปฏิบัติก็เพื่อละทุกข์เช่นนั้น พระนิพพาน

ทว่าเช่นสขแต่ก็เพราะไม่มีนกขมิ้น ดังนั้น ตอนบุพพกรรมนั้นท่านกล่าวไว้ว่า ในอดีตชาติพระสวลีเถรเจ้านั้นเป็นพระราชา ยกกองทัพไปล้อมเมืองหนึ่งอยู่ถึง ๑ ปี แล้วพระมารดาให้ล้อมไว้อีก ๑ วัน เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้อยู่ในครรภ์ของพระมารดาตลอดจน ๑ ปี ๑ วัน ดังนี้

ในคัมภีร์เถรคถาถานั้นว่า ครั้นพระสวลีเถรเจ้าได้สำเร็จพระอรหัตต์แล้วได้เปล่งวาจาเป็นคาถาขึ้นว่า เต เม อธิสฺส สงฺกปฺปา เป็นต้นแปลว่า เราเข้าไปสู่กฏีเพื่อประโยชน์อันใด เมื่อเราแสวงหาวิชาและวิมุตติเราก็ได้ถอนกิเลสอันมีประจำใจ คือ ความถือตัวแล้ว ความดำริของเราเหล่านั้นได้สำเร็จไปแล้ว ดังนี้

ในคัมภีร์อุปทานว่า ครึ่งพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระสวลีเถรเจ้าได้เกิดเป็นกษัตริย์ ในเมืองหงสวดี ได้เห็นองค์พระปฐมุตตรมุนีทรงตั้งภิกขุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายมีลาภมาก จึงถวายมหาทานอยู่ตลอด ๑ วัน แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น เวลาตายจากชาตินั้นแล้วก็ได้ขึ้นไปเกิดอยู่ในสวรรค์ ครึ่งพระวิปัสสัทธิเกิดขึ้นในโลก ในกัลป์ที่ ๕๐ นั้น ท่านได้ถวายน้ำผึ้ง และนํ้านมส้มแก่ภิกษุสงฆ์ แล้วขึ้นไปเกิดในสวรรค์ มาถึงชาติปัจจุบันอันเป็นชาติสุดท้าย ได้มาเกิดเป็นพระโอรสพระนางสุปปวาสาและมหาลลิจฉวันโกสัยบุรี แล้วได้ออกบรรพชาสำเร็จเป็นพระอรหันต์ผู้เลิศด้วยลาภ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น เป็นอันว่าจบเรื่องของท่านเพียงเท่านี้.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณท ๖๒

คัมภีร์อังคตนิภาช เอณินบาต
ว่าด้วยเรื่องพระวักกเถรเจ้า

เอตทคัมภีร์ กุญเฆ มม สาวกานัม กุญเฆ สหุชาหิมิตตานัม ยหิห
วักกเถร.

ณ บัณฑิต อาคมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตนิภาช เอณินบาต
กณทที่ ๖๒ ว่าด้วยเรื่องพระวักกเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณ
มิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงยกย่องพระวักกเถรเจ้าว่า คู่ก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พระวักกเถรเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา
ศกคัมภีร์ในฝ่ายมรรคชาอันแรงกล้า ดังนี้

ก็เนื้อความในพระบาลีมีไว้กล่าวโดยพิสดาร ในคัมภีร์มโนรทปุณณิว่า
พระวักกเถรเจ้าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายมรรคชา ก็ศรัทธาของบุคคล
อื่น ๆ มีแต่ควรจะทำให้เจริญขึ้น เพราะเป็นศรัทธาที่ยังไม่แก่กล้า ส่วน
ศรัทธาของพระวักกเถรเจ้าองค์นี้ มีแต่ควรจะให้ลดลง เพราะว่าศรัทธา
ของท่านแก่กล้าเกินไป เพราะฉะนั้น สมเด็จพระจอมไตรศาสดาจึงได้ทรง
ยกย่องว่า ท่านเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธา

ส่วนประวัติการณ์ของท่านนี้มีปรากฏมาว่า ครั้งพระปฐมุตตร-
สัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ท่านได้เกิดเป็นกุลบุตรผู้หนึ่ง เวลาท่านไปฟัง
พระธรรมเทศนาของพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่ง

ได้รับตำแหน่งเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายข้างหลุดพ้นจากกิเลสด้วย
ศรัทธา ก็คิดว่า ถึงตัวเราก็คงจะเป็นเหมือนภิกษุรูปนี้ในอนาคตกาล
ภายภาคหน้า จึงนิมนต์องค์พระปฐมตตรศาสดากับพระภิกษุสงฆ์ ไปรับ
ไทยทานของตน แล้วถวายไทยทานเป็นการใหญ่อยู่ตลอด ๑ วัน จึงตั้ง
ความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยอธิการกุศลอันนี้ ขอให้
ข้าพระองค์ได้เป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายข้างหลุดพ้นจากกิเลส ด้วย
ศรัทธาในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในภายภาคหน้า เหมือน
กับภิกษุที่พระองค์ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายหลุด
พ้นจากกิเลสด้วยศรัทธาในองค์พระปฐมตตรศาสดาทรงเห็นว่า
ไม่มีสิ่งขัดขวางประการใด จึงได้ทรงพยากรณ์แล้วเสด็จกลับไป

ฝ่ายภุมบุตรนั้นก็ได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีพ แล้วได้ท่องเที่ยวไปมา
อยู่ในเทพยคามมนุษย์ จนกระทั่งถึงศาสนาพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย
ภุมบุตรนั้นจึงได้ลงมาเกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่กรุงสาวัตถี มีนามว่า
วักกเถกumar เมื่อวักกเถกumar นั้นเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้ศึกษาไตรเพทใน
ศาสนาพราหมณ์ อยู่มาวันหนึ่งได้เห็นพระพุทธองค์ผู้ทรงพระภาคเป็นอันงาม
เสด็จไปในกรุงสาวัตถี พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ก็แลดูพระสรีรสมบัติของ
พระพุทธองค์ แล้วเกิดความพอใจอย่างยิ่ง ถึงกับได้คิดตามไปจน
กระทั่งถึงพระวิหาร เมื่อตามไปถึงพระวิหารแล้ว ก็ยืนเพ่งคอยใน
เวลาที่พระพุทธองค์ทรงแสดงธรรม เมื่อฟังธรรมไป ก็เกิดความเลื่อมใส
ศรัทธา จึงคิดว่า ถ้าเราอยู่เป็นฆราวาสก็ไม่อาจได้เห็นพระพุทธองค์เป็น
เนืองนิตย์ จึงสละกิจฆราวาสออกบรรพชา นับแต่บรรพชาแล้วไป
ก็ไม่ทำสมณธรรมสิ่งใด ตนยืนอยู่ในที่ใดอาจจะได้เห็นพระพุทธองค์ ก็
ไปยืนอยู่ในที่นั้นเป็นนิตย์ไป นอกจากเวลาฉันอาหารเท่านั้น สมเด็จพระ
บรมศาสดา ทรงรอให้ญาณของพระวักกเถกนั้นแก่กล้า ปล่อยให้พระวักก
เถกนั้นดูพระสรีรรูปของพระองค์อยู่ตลอดกาลนาน มิได้ครัสประการใด พอ
ทรงเห็นว่า ญาณของพระวักกเถกแก่กล้าสามารถให้ตรัสรู้ได้แล้ว จึงตรัส

ว่า คำอนวักลี ประโยชน์อันใดที่เธอจะสร้างกายอันบุตรนั้น ผู้ใดเห็นธรรม
ผู้นั้นก็ชื่อว่าเห็นเรตถาคค ผู้ใดเห็นเรตถาคค ผู้นั้นก็ชื่อว่าเห็นธรรม
เพราะผู้ใดเห็นธรรมก็เห็นเรตถาคค ดังนี้

แม้เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาทรงว่ากล่าวสั่งสอนอย่างนั้น พระ
เถรเจ้าก็ยังไม้อาจละการดูพระองค์ไปอยู่ในที่อื่นได้ ลำดับนั้น สมเด็จพระ
บรมศาสดาจึงทรงพระดำริว่า ถ้าภิกษุจะไม่เกิดความสลดใจ ก็
จะสร้างไม่ได้ ดังนี้ พอถึงเวลาจวนเข้าพรรษา พระองค์จึงเสด็จไปสู่ราช-
คฤห์ธานี แล้วทรงขับไล่พระเถรเจ้าเสียในวันเข้าพรรษาว่า อเปหิ วักลี
เธอจงไปเสียจากที่นวักลี ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมมีถ้อยคำที่
บุคคลควรเชื่อถือ เพราะฉะนั้น เมื่อพระเถรเจ้าไม่สามารถขจัดขึ้นถ้อยคำ
ของพระพุทธองค์อยู่ได้ จึงคิดว่า เมื่อเราไม้อาจอยู่ในที่เฉพาะพระพักตร์
ของพระพุทธองค์ โดยที่พระพุทธองค์ทรงขับไล่เราเสียแล้วเช่นนั้น เราจะ
มีประโยชน์อันใดด้วยชีวิต ก็คิดดังนี้แล้วก็นำไปสู่กษัตริย์ ปรารภ
จะกระโดดลงไปในเหวให้ถึงซึ่งความตาย ฝ่ายสมเด็จพระบรมศาสดาก็
ทรงทราบ แล้วทรงปลงพระศมัสไปให้พระวักลีเถรเจ้าได้เห็นพระองค์ทันที
ด้วยพระองค์ทรงพระดำริว่า เมื่อภิกษุไม่ได้ความดีใจจากเรตถาคค ก็
ต้องทำให้อุปนิสัยแห่งมรรคผลนั้นเสียไป พอพระวักลีเถรเจ้าได้แลเห็น
องค์พระจอมไตรศาสดา ก็ได้ละลูกศร คือความเสียใจอย่างใหญ่หลวงนั้น
เสียได้ องค์สมเด็จพระบรมศาสดามีพระพุทธประสงค์จะให้เกิดปิติโสมนัส
แรงกล้าแก่พระวักลีเถรเจ้า เหมือนกับบุคคลที่นำมาเทลงในสระอันแห่ง
ฉะนั้น จึงตรัสซึ่งพระคาถาในพระธรรมบทว่า

ปาโมชชเหตุโล ภิกขุ ปสฺสนโน พุทฺธสาสนน
อริคฺคเจ ปทํ สนฺตํ สงฺขารูปสมํ สุขํ

ดังนี้ เนื้อความในพระคาถานั้นว่า ภิกษุผู้มากไปด้วยความปราโมทย์ ผู้เลื่อมใส
ในพระพุทธศาสนา ต้องได้บรรลุธรรมอันดี อันระงับเสียซึ่งสังขาร
อันนำมาซึ่งความสุข ดังนี้

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสอย่างนี้แล้ว ก็ทรงเฝ้าพระหัตถ์
ออกไปว่า มาเถิดวักลี พระวักลีเถรเจ้าก็เกิดปิติอย่างแรงกล้า ด้วย

ว่าเราได้เห็นพระศาสดาด้วย พระศาสดาตรัสเรียกเราด้วย จึงลืมทางห
 ตนมมา ว่ามาจากไหน แล้วก็ก้าวขึ้นไปในอากาศ เฉพาะพระพักตร์ของ
 พระศาสดา ขณะที่เท้าข้างหนึ่งยังเหยียบอยู่บนเขานั้น ก็นึกถึงถ้อยคำ
 ของพระศาสดาได้ ช่มเสียได้ขยับปีกในอากาศ แล้วได้สำเร็จพระอรหัต
 พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา จึงประณมมือนอมน้อมต่อพระศาสดาลงมาจาก
 อากาศ ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดาจึงเสด็จออกประทับนั่งใน
 ท่ามกลางพระอริยสงฆ์ ได้ทรงตั้งพระวักกเถรเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศ
 กว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้หลุดพ้นจากกิเลสด้วยศรัทธา สันเนอความในคัมภีร์
 มโนรตปรณิเพิงเท่านั้น

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในคัมภีร์อุปทานว่า พระวักกเถรเจ้าได้กล่าว
 ไว้ในเมื่อท่านได้สำเร็จพระอรหัตแล้วว่า ในแสนกลี่ปลั่งมาแล้ว มี
 พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระปทุมุตตระ บังเกิด
 ขึ้นในโลก พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีกลิ่นพระโอษฐ์ดังกลิ่น
 ดอกปทุม มีพระฉวีวรรณอันงามล้นมิได้ เหมือนกับดอกปทุมอันไม่มี
 น้ำแปดเบือนฉะนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้นมีพระหฤทัยอันไม่
 เกี่ยวข้องอยู่กับโลก เหมือนกับดอกปทุมอันไม่มีน้ำติดค้างอยู่ฉะนั้น มี
 ดวงพระเนตรดังกลีบดอกปทุม มีกลิ่นพระกายหอมยิ่งกว่ากลิ่นดอกปทุม
 เพราะฉะนั้น จึงทรงพระนามว่า พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า พระ
 ปทุมุตตรพุทธเจ้านั้นเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก และเป็นผู้หามานะมิได้
 เป็นผู้เปรียบด้วยดวงตาของคนตาบอดทั้งหลาย เป็นผู้สงบระงับ เป็นผู้ทรง
 ไว้ซึ่งคุณธรรมทั้งปวง เป็นผู้พระมหากรุณาอันใหญ่หลวง เหมือนกับ
 มหาสมุทร พระปทุมุตตรพุทธเจ้านั้น เป็นผู้มีความเพียรอันยิ่งใหญ่ เป็นผู้
 ประเสริฐกว่าเทพยดา อินทร์ พรหมทั้งหลาย พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า
 นั้น ได้ทรงยกย่องพระสาวกของพระองค์ ด้วยพระสุรเสียงอันไพเราะ
 ซึ่งออกจากพระโอษฐ์อันมีกลิ่นหอมเหมือนดอกปทุมว่า ผู้มีศรัทธาแก่กล้า
 มีอาลัยในการดูเราตถาคตเหมือนกับพระวักกเถรมิได้มี ดังนี้

ในคราวนั้น ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าวกกลีได้เกิดเป็นบุตรพราหมณ์อยู่ในเมืองแวงสวดี ได้ฟังถ้อยคำของพระปทุมุตตรจีนศรีสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว จึงทูลนิมนต์องค์พระปทุมุตตรศาสดา พร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ให้ไปฉันจังหันอยู่ที่บ้านของข้าพเจ้าตลอด ๘ วัน แล้วจึงได้ถวายไตรจีวร ข้าพเจ้าผู้สมบุรณ์ด้วยบิณฑิ ได้หมอบลงในที่ใกล้พระบาทขององค์พระปทุมุตตรศาสดา ผู้มีพระคุณอันหาที่สคมีได้คังสาคร แล้วกราบทูลขึ้นว่า ภิกษุโคตมพระองค์ทรงยกย่องว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายศรัทธา ขอให้ข้าพระองค์เป็นเหมือนกับภิกษุนั้น เมื่อข้าพเจ้ากราบทูลอย่างนั้นแล้ว องค์พระปทุมุตตรผู้มีเป็นมหาวิรเจ้า ผู้มีพระปรีชาญาณเลื่องเห่นเหตุการณ์ทั้งปวงไม่ขัดข้อง จึงทรงเปล่งพระวาจาขึ้นในที่มกลางประชุมชนว่า ท่านทั้งหลายจงมาคูดมนพหนึ่ง ผ่าสเหลื่อมเนื้อเกลี้ยง ผู้มีอวัยวะอันประกอบด้วยเครื่องทอง ผู้มีคำอันผ่องใสเป็นผู้ที่ถูกต้องใจของคนทั้งปวงนเกิด มาณพนี้จะได้เป็นสาวกผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายมีศรัทธาแก่กล้าของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าในอนาคตกาล มาณพนี้ไม่ว่าจะเกิดเป็นเทพยดา หรือมนุษย์ชนใดใดก็จะได้มีความเคื้อคร้ออันอันใดมิได้ จะเพียบพร้อมด้วยสมบัติทั้งปวงจะมีความรชเสมอไป ในแสนกลปีข้างหน้าจะมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระโคตมบังเกิดขึ้นในโลก มาณพนี้จะได้เป็นสาวกของพระโคตม มีนามว่าวกกลีดังนี้ ๆ ด้วยบุญกุศลและความปรารถนาของข้าพเจ้านั้น เวลาข้าพเจ้าตายจากชาตินี้แล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ เวลาที่ข้าพเจ้ายิ่งท่องเที่ยวอยู่ในภพน้อยและภพใหญ่ก็มีความสุขเสมอไป เมื่อชาติก่อนข้าพเจ้าเกิดในตระกูลหนึ่ง ในเมืองสวดีดี มารดาของข้าพเจ้าผู้กล้วยาสาง ได้ให้ข้าพเจ้าผู้ยังเป็นเด็กอ่อนนอนหงายลง แทะบาทมุลของพระพุทธเจ้า แล้วพระองค์ได้ทรงกล่าวสอนว่า ข้าพระองค์เปรียบด้วยต้นไม้อันมีพิษ เป็นที่อยู่นพโรคทั้งปวง เป็นกองทุกข์อันใหญ่หลวง เธอจงเบื้อหน้าในรูปกายจงพิจารณาความเกิดและความดับแห่งขันธทั้งหลาย เธอก็จะถึงซึ่งที่สุดแห่งภิกเลศทั้งปวงโดยง่าย ข้าพเจ้าผู้ท่พระองค์ทรงสั่งสอนอย่างนั้น ก็จะไปนั่งเฝ้าใจอยู่ใกล้เจ้าคิชนกูฏ พระพุทธองค์ผู้ทรงประทับอยู่ที่เชิงภูเข

ได้คร่ำครวญเรียกข้าพเจ้าว่าวักกเถระ เจ้าพ่อดีใจ ข้าพเจ้าได้กระโดดลงไปนอนในมุกเขื่อนลึกลงหลายร้อยชั่วบุรุษ แต่ได้ไปถึงภาคพื้นโดยสวัสดิ์ ด้วยอานุภาพของพระพุทธองค์ในคราวนั้น พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรม อันว่าด้วยความเกิดและความดับแห่งขันธทั้งหลายให้ข้าพเจ้าฟังอีก ข้าพเจ้าเข้าใจธรรมนั้นแล้วก็ได้สำเร็จอรหัต ในเวลานั้น พระพุทธองค์ได้ทรงพระคุณอันหาที่สุดมิได้ ก็ได้ทรงตั้งข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่าย พ้นจากกิเลสด้วยศรัทธา ในท่ามกลางประชุมชนหมู่ใหญ่ บุญกุศลอันใดที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้แล้วในแสนกัลป์ล่วงมาแล้ว ข้าพเจ้าไม่รู้จักหาคัดด้วยอำนาจบุญกุศลอันนั้น อันนั้นเป็นผลแห่งพหุบูชา ข้าพเจ้าได้เผาเสียแล้วซึ่งกิเลสทั้งหลาย ได้ทำลายเสียแล้วซึ่งภพทั้งปวง ได้ตัดเสียแล้วซึ่งเครื่องผูก เหมือนกับช้างสลัดปลอกฉะนั้น การที่ข้าพเจ้าเข้ามาในพระพุทธศาสนานี้ เป็นการประเสริฐแท้ ด้วยว่าข้าพเจ้าได้สำเร็จวิชา ๓ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ข้าพเจ้าได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จสิ้นแล้ว หันไปสนใจในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานนี้ ก็ได้กล่าวถึงอดีตชาติและปัจจุบันชาติของพระวักกเถระเจ้าไว้ คล้ายกับที่ได้แสดงมาแล้วนั้น แต่ใจความนั้นเป็นอันหนึ่งอันเดียวกัน คือ ใจความว่า พระวักกเถระเจ้าได้ถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ มื้อองค์พระปฐมุตตระเป็นประธาน อยู่ ๗ วัน ในวันที่ ๗ ได้ถวายไตรจีวรอีก แล้วได้ปรารภนาตำแหน่งอันเลิศฝ่ายศรัทธา แล้วได้ทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีพ นับแต่นั้นมาได้แสนกัลป์ จึงมาถึงพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้บังเกิดขึ้นในโลก

ถึงในคัมภีร์เถรคถาวรรณนา ก็ได้กล่าวถึงอดีตประวัติของพระวักกเถระเจ้า ตลอดถึงปัจจุบันประวัติ ไว้เหมือนกันกับที่ได้แสดงมาแล้วนั้น มีแปลกกันบ้างเป็นบางประการเท่านั้น กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคถาวรรณนาว่า พระวักกเถระเจ้าพระองค์นี้ ก็ได้ทำอธิการกุศลไว้ในสำนักของพระพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อนมาแล้ว ในเวลาที่สะสม

บุญกุศลอยู่ในภพนั้น ๆ ท่านได้เกิดในเรือนตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมือง
หงสวดี ในครุฑพระบาทมคธราชันศรี ในครั้งนั้น ท่านได้เห็นภิกษุรูปหนึ่ง
ได้รับตำแหน่งอันเลิศจกกว่าภิกษุทั้งหลายในฝ่ายมคธราชากลาแข็ง จึงถวาย
มหาทานอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วปรารถนาซึ่งตำแหน่งนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็ได้
ท่องเที่ยวเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในกำเนิดของเทพตามนุษย์เท่านั้น ไม่ได้
ไปสู่สุคติเลย จนกระทั่งถึงครุฑพระบาทเจ้าของเราทั้งหลายนี้ จึงได้มา
เกิดในตระกูลพราหมณ์ในกรุงสาวัตถี มีชื่อว่าวัคกลี เป็นผู้ไม่รู้จักอัมใน
การศุพระพุทธรเจ้า จึงได้ออกบรรพชาเป็นภิกษุเพื่อจะได้รู้ให้สมใจ นับ
ตั้งแต่วันบรรพชาแล้วไป ก็ตั้งใจศุพระพุทธรเจ้าอย่างเดียวเท่านั้น พอมีญาณ
แตกกล้าขึ้นแล้ว พระพุทธรเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนวัคกลี ผู้ใดเห็นธรรม
ผู้นั้นชื่อว่าเห็นเรตตาคค ผู้ใดเห็นเรตตาคค ผู้นั้นได้รู้ชื่อว่าเห็นธรรม
ดังนี้ แต่พระวัคกลีก็ยังไม่อาจละพระพุทธรเจ้าไปทีอื่นได้ พอจวนเข้า
พรรษา พระพุทธรเจ้าจึงทรงขับไล่พระวัคกลีเสียจากวัด เพื่อให้ท่าน
เกิดความสลดใจ ท่านได้หนีขึ้นไปบนภูเขาชิลมกุฏ ด้วยคิดว่าจะกระโดด
ภูเขาให้ตาย พระพุทธรเจ้าจึงทรงเปล่งพระรัศมีไป ได้ปรากฏเหมือน
พระองค์อยู่เฉพาะหน้า แล้วจึงตรัสว่า ภิกษุผู้มีความร่าเริงใจมาก
ผู้เลื่อมใสในคำสั่งสอนของพระพุทธรเจ้า บ่อสำเร็จธรรมอันระงับสังขาร
อันนำมาซึ่งความสุข ดังนี้ แล้วทรงเหยียดพระหัตถ์ออกตรัสเรียกว่า จง
มานั่งเถิดวัคกลี พอพระวัคกลีได้แลเห็นก็มีใจความดีใจอย่างยิ่ง ไม่หัน
สวาทหันทางที่ตนมา ได้รับยกเท้าก้าวขึ้นสู่อากาศเพื่อจะโจนไปหาพระ
โลกนาถเจ้า แต่ได้ข่มสติไว้เสียในเวลาที่ได้ฟังคำของพระพุทธรเจ้าที่ตรัส
แล้วนั้น แล้วได้สำเร็จพระอรหัต แล้วท่านได้กล่าวขึ้น ๔ คคา มี
คคาว่า วาตโรคาณินโต ทว เมธัน ซึ่งแปลว่า ท่านผู้เป็นโรคลมอยู่
ในป่าใหญ่ มีการเลิขชีพอันเศร้าหมองจะต้องทำอย่างไร เราผู้มีร่างกาย
อันเต็มไปด้วยความบปี้ ได้รับความเศร้าหมองอยู่ในป่า ได้เจริญสติปัญญา
อันทวี พละ โพชนมร์ อยู่ในป่าใหญ่ เราได้เห็นภิกษุทั้งหลายมีความ
พากเพียร มีใจตั้งมั่น มีความบากบั่นมั่นคง พร้อมเพรียงกันทำสมณกิจ

อยู่ในป่าใหญ่ เมื่อเราระลึกถึงพระพุทธเจ้าผู้ตรามาพระองค์แล้ว ผู้
พระหฤทัยตั้งมั่นแล้ว เราก็เป็นผู้ไม่เกียจคร้านแห่งกลางคืนและกลางวัน
เป็นผู้ขยันอยู่ในป่าใหญ่ ดังนี้ เมื่อท่านได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ได้ตั้ง
อยู่ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในผ้าข้อมศรีทธาแก่กล้า สันเนือความ
ในคัมภีร์เถรคาถาพรรณนาเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์ธัมมปัทฏฐกถา คือคัมภีร์ธรรมบทนั้น ได้กล่าวถึงแต่
เรื่องปัจจุบันชาติของพระวักกิลเถรเจ้า เหมือนกับที่ได้แสดงมาแล้วนี้
เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องยกมาแสดง มีเนื้อความสืบต่อไปว่า
เมื่อพระวักกิลเถรเจ้ามีอายุครบแก่กาลแล้ว ท่านก็ปรินิพพานไป จึงเป็น
อันว่าสันเนือความในเรื่องของท่านเพียงเท่านั้น.

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๖๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระราหูลเถรเจ้า

เอตทกคัม ภิกขเว มม สาวกานัม ภิกขุณัม สิกขา กามานัม ขทา
ราหูโลติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๖๓ ว่าด้วยเรื่องพระราหูลเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่
พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คำเน้นความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องพระราหูลเถรเจ้าไว้ว่า คุณอนภิกขุ

ทั้งหลาย พระราहुลเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเราตถาคต
ในฝ่ายใคร่ต่อการศึกษา ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรทปฤถิ ได้ขยายเนื้อความออกไปว่า คำว่า ใคร
ใคร่การศึกษานั้น คือ ใคร่ต่อการศึกษาไตรสิกขา อันมีในพระพุทธ
ศาสนา คือ พระราहुลเถระเจ้าซึ่งเป็นพระพุทธโอรสนั้น ได้ตั้งขึ้นแต่เช้า
ก่าเอหาทรายเค็มกำแล้ว ก็ตั้งความปรารถนาว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้รับ
โอวาทและอนาสสน์เท่ากับทรายนี้ จากองค์พระชินศรีทศพล และ
จากอาจารย์อุปัชฌาย์ของเราในวันนี้ ให้จงได้ ดังนี้ เริ่มแต่วันที่ท่าน
บรรพชาแล้วไป เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ผู้ใคร่ต่อการศึกษา

ก็เรื่องอติศรัทธาของท่านนั้น เกี่ยวกันมากับเรื่องของพระรัฐบาลเถระเจ้า
ดังนี้แสดงต่อไป

กล่าวคือในอดีตกาล ครั้งองค์พระพิชิตมาร ทรงพระนามว่า
พระปฐมคุณระเกศขึ้นนั้น พระเถระเจ้าทั้ง ๒ องค์นี้ ได้เกิดในตระกูล
คฤหบดีมหาศาล ในเมืองหงสวดี เมื่อเติบโตแล้ว ก็ได้ครอบครอง
ขรवास เวลาบิดาล่วงลับไปแล้ว ก็ให้หาพวกรักษาฉางเงิน ฉางทอง
เข้ามาไต่ถาม เมื่อทราบว่ามีเงินทองอันหาปริมาณมิได้ จึงคิดว่า คน
ทั้งหลาย มีป่และคาเป็นต้นซึ่งตายไปแล้วนั้น ไม่มีใครสามารถนำ
เอาทรัพย์สมบัติคึกคักไปได้ บัดนี้เราทั้งสองควรจะนำเอาทรัพย์สมบัติอันนี้
คิดตัวไป ด้วยอุบายอันใดอันหนึ่งให้จงได้ คนทั้งสองคิดกันดังนี้แล้ว
ก็เริ่มบริจาคนหาทานแก่คนทั้งหลาย มีคนกำพร้า และคนเดินทางไกลเป็นต้น
ที่ประตูบ้านทั้ง ๔ ของคน คนหนึ่งถามคนที่มาสู่โรงทานของคนเสียก่อน
ว่าต้องการสิ่งใด ก็ให้สิ่งนั้น จึงมีนามว่าอาคควาจก อีกคนหนึ่งไม่ต้องถาม
จัดของให้ทานใส่ลงไปให้เต็มภาชนะที่คนทั้งหลายถือมาแล้ว ก็ให้ไปที่เดียว
จึงมีชื่อว่าอนาคควาจก

อยู่มาวันหนึ่ง คนทั้ง ๒ นั้นได้ออกไปล้างหน้าภายนอกบ้านแต่เช้า
ในเวลานั้น มีคาบสัทหมึกฤทธิมาก ๒ คน เหาะมาเที่ยววิณยาตจากบ้าน

หิมพานต์ มาลงในที่ใกล้แห่งสหยาทั้งสองนั้น แล้วยืนอยู่ที่ข้างหนึ่ง
 แห่งสหยาทั้งสองนั้น เมื่อดาบสทั้งสองนั้นจัดเครื่องบริขาร มีภาชนะ
 น้ำเต้าเป็นต้น เตรียมเข้าสัภายในบ้าน สหยาทั้งสองนั้นก็มากราบไหว้
 ลำคัมภีร์นั้น ดาบสทั้งสองนั้นจึงถามว่า นี่แน่ะท่านทั้งสองผู้มีบุญมาก
 ท่านทั้งสองพากันมาแต่เมื่อไร สหยาทั้งสองนั้นก็ตอบว่า มาเมื่อก่อน
 แล้วก็รับเอาภาชนะเต้าน้ำจากมือของดาบสทั้งสองนั้น แล้วนำดาบส
 ทั้งสองนั้น กลับไปสู่เรือนของตนๆ เวลาดาบสทั้งสองนั้นฉันจังหันเสร็จแล้ว
 ก็นิมนต์ให้มาฉันที่บ้านของตนเป็นนิตย์ไป ดาบสทั้งสองนั้นมีอาการต่างกัน
 คือ ดาบสคนหนึ่งเป็นคนขรอน จึงลงไปพักกลางวันอยู่ที่นาคพิภพ ภายใต้
 มหาสมุทร เวลากลับขึ้นมา ก็ไปฉันที่บ้านอุปัฏฐากของตน เวลาจะกล่าวคำ
 อนุโมทนาก็กล่าวว่า ขอจงให้เป็นเหมือนคังพิภพของพญานาคที่ทรงไว้
 ชิงปรุฬห์

อยู่มาวันหนึ่ง อุปัฏฐากจึงถามว่า คำที่ท่านกล่าวอนุโมทนาว่า ขอ
 จงให้เป็นเหมือนคังพิภพของพญานาคผู้ทรงไว้ชิงปรุฬห์ หมายความว่า
 อย่างไร ดาบสนั้นก็บอกว่า หมายความว่า ขอให้สมบัติของท่านจงเป็น
 เหมือนสมบัติพญานาคผู้ทรงไว้ชิงปรุฬห์ จำเดิมแต่นั้นไป กุฎุมพีผู้นั้นก็ตั้งจิต
 ไว้เพื่อให้ได้สมบัติพญานาคผู้ทรงไว้ชิงปรุฬห์

ดาบสอีกคนหนึ่งได้ไปที่ดาวดึงส์สวรรค์ พักกลางวันอยู่ในเสริสก
 วิมานที่ว่างเปล่าหลังหนึ่ง ได้เห็นสมบัติของท้าวสักกเทวราชทั้งขามาและขาไป
 เวลาจะกล่าวอนุโมทนาแก่อุปัฏฐากของตน ก็ได้กล่าวว่า ขอจงเป็นอย่าง
 วิมานของท้าวสักกะเถิด กุฎุมพีผู้นั้นก็ถามดาบสนั้นให้ได้ความว่า เหตุไร
 จึงกล่าวอย่างนั้น เมื่อได้ทราบแล้ว ก็ปรารถนาเป็นท้าวสักกเทวราช เวลา
 สหยาทั้งสองนั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ไปเกิดในที่ตามที่ตั้งปรารถนา คนหนึ่ง
 ไปเกิดเป็นพญานาค ผู้ทรงพระนามว่าปรุฬหวิหนร พอเกิดขึ้นก็เกิดความเสียใจ
 ด้วยแลเห็นร่างกายของตนไม่เป็นที่พอใจ จึงคิดว่า ดาบสได้พรรณนาคุณ

แห่งสถานก่อนเป็นที่พอใจของเราเสียแล้ว เพราะกำเนิดคนนี้เป็นกำเนิด
ไปด้วยต้อง คามสที่เรานับดูจากนั้น เห็นจะไม่รู้จักกันเป็นแน่ ในขณะที่
พวกนางมาคหัมมังกายอันตกแต่งเป็นอันดีแล้ว ก็ประโคมดนตรีขึ้นในทิศ
ทั้งปวง ขณะนั้นพญานาคนั้นก็ละอัทธภาพนั้น กลายเป็นมาณพหนุ่มน้อย

ธรรมดาเมื่ออยู่ว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๔ ต้องไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช
ทุกถึงเดือน เพราะฉะนั้น พญานาคนั้นจึงได้ไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช
กับพญาวีรบุ๊กจนาราช พอท้าวสักกเทวราชได้ทอดพระเนตรเห็นแต่ไกล
ก็ทรงจำได้ เวลาพญานาคนั้นไปยืนอยู่ในที่ไกลแล้ว จึงได้ตรัสถาม
พญานาคนั้นว่า สหายไปเกิดในที่ใด พญานาคกราบทูลว่า ข้าแต่
เทวราช ขอพระองค์อย่าได้ตรัสถามเลย ข้าพระองค์ไปเกิดในที่เลวไป
ด้วยต้อง ส่วนพระองค์ได้มาเกิดในที่ดี เพราะได้มิตรที่ดี ท้าวสักก
จึงทราบดีว่า สหายอย่างนี้เสียใจว่า ไปเกิดในที่ไม่ดีเลย เวลานี้พระ
ปทุมุตตรทศพลได้อุบัติในโลกแล้ว สหายจงทำบุญกุศลในสำนักองค์
พระปทุมุตตรทศพล แล้วปรารถนาให้มาเกิดในที่นี้ เราทั้งสอง
จะได้เป็นสุขด้วยกัน พญานาคก็กราบทูลว่า ข้าพระองค์จะทำตาม
ที่พระองค์ว่า แล้วพญานาคก็หลบลากลับไป ไปนิมนต์องค์พระปทุมุตตร-
ทศพล เพื่อให้ไปฉันที่พิภพของคน แล้วได้จัดเครื่องสักการบูชาอยู่
ตลอดคืนยังรุ่ง พร้อมกับพวกนาคในนาคพิภพของตน รุ่งเช้าขึ้น องค์
พระปทุมุตตรทศพลจึงตรัสสั่งพระสมณเถรเจ้า ซึ่งเป็นผู้ปฏิบัติพระองค์ว่า
วันนี้เราก็คาดจะไปบิณฑบาตในที่ไกล อย่าให้พวกภิกษุปลุกชนไปด้วย
ให้ไปนาคพวกภิกษุที่แตกฉานในพระไตรปิฎก และสำเร็จอภิญญา ๖
ประการ พระสมณเถรเจ้ารับพระพุทธบัญชาแล้ว ก็แจ้งให้ภิกษุ
ทั้งปวงทราบ แล้วก็มีภิกษุแสนองค์เหาะตามเสด็จองค์พระปทุมุตตร
พญาปฐวันทรนาราช พร้อมด้วยนาคบริวารก็ไปต้อนรับ แลดูพระภิกษุสงฆ์
ที่ห้อมล้อมองค์พระปทุมุตตรไป ก็ได้เห็นอุปเวศสามเณรมุขีเป็นพระโอรส
ของพระปทุมุตตรคฤดาการ ซึ่งจัดว่าเป็นผู้น้อยในหมู่ภิกษุสงฆ์ ก็เกิดปีติ

ปราโมทย์ว่า อิทธานุภาพเห็นปานนี้ของภิกษุสงฆ์อื่น ๆ ก็ไม่น่าอัศจรรย์นัก เมื่อองค์พระทศพลพลทรงประทับนั่งในพิภพของตนแล้ว พระภิกษุทั้งหลายก็นั่งเป็นลำดับกันไป อาสนะของเวตสามเณรนั้น ได้มีอยู่ตรงพระพักตร์ของพระศาสดา เมื่อพญานาคจะถวายข้าวต้มขนม ก็แลต้ององค์พระทศพลบ้าง ได้แลดูเวตสามเณรบ้าง มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ได้ปรากฏมีในสรีรกายของอุปเวตสามเณร คล้ายกับที่มีปรากฏในพระสรีรกายของพระศาสดา

ลำดับนั้น พญานาคจึงคิดว่า สามเณรคล้ายกับพระพุทธเจ้า สามเณรเป็นอะไรหนอ จึงถามภิกษุรูปหนึ่งที่อยู่ในที่ใกล้ว่า สามเณรเป็นอะไรกับพระทศพล ภิกษุนั้นก็ตอบว่า เป็นพระโอรสของพระทศพล พญานาคจึงคิดว่า สามเณรเป็นผู้ประเสริฐ จึงได้เป็นโอรสของพระตถาคตเจ้าผู้ประเสริฐเช่นนั้น ร่างกายบางส่วนของสามเณรคล้ายกับร่างกายของพระตถาคตเจ้า เราก็ควรจะเป็นอย่างสามเณรในอนาคตกาล คิดดังนี้แล้ว จึงได้ถวายมหาทานอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วปรารถนาว่า ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นโอรสของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาล เห็นปานดังอุปเวตสามเณร ด้วยอานุภาพอธิการกุศลอันนี้ พระเจ้าข้า สมเด็จพระศาสดาทรงเห็นว่าไม่มีอะไรขัดขวาง จึงทรงพยากรณ์ว่า ท่านจะได้เป็นพระโอรสของพระโคตมพุทธเจ้าในอนาคตกาล ดังนี้ แล้วก็เสด็จจากนาคภิกขุไปสู่พระวิหารของพระองค์

ฝ่ายพญาปฐวินทรนาคราช เมื่อถึงกึ่งเดือนแล้ว ก็ได้ไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช พร้อมด้วยพญาวิรูปกษนาคราช ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสถามพญานาคนั้นว่า สหายได้ปรารถนาเทวโลกแล้วหรือ พญานาคกราบทูลว่า ไม่ได้ปรารถนา พระเจ้าข้า ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสถามว่า เธอเห็นไม่ใช่อะไรจึงไม่ปรารถนา พญานาคจึงกราบทูลว่า หาได้เห็นความไม่ใช่อะไรไม่ เป็นแต่ข้าพระองค์ได้เห็นอุปเวตสามเณรผู้เป็นพระโอรสของพระทศพลแล้วก็ชอบใจ จึงได้ปรารถนาเป็นพระโอรสของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล แม้พระองค์ก็ควรปรารถนา จะได้ไม่

คลาคลั่นในเวลาทีไปเกิดข้างหน้า หัวสกกเทวราช ก็ทรงรับถ้อยคำ
ของพญานาค ค่อมาก็ได้เห็นภิกษุผู้มีอานุภาพมากรูปหนึ่ง จึงทรง
พิจารณาว่า กุลบุตรนี้ออกจากตระกูลไหน ก็ทรงทราบว่า กุลบุตรนี้เป็น
บุตรของตระกูลที่สามารถ ทรงไว้ได้ซึ่งราชสมบัติที่กระจัดกระจายแล้ว
ได้ยอมอดอาหารถึง ๑๕ วัน จึงขออนุญาตบิดามารดาออกบรรพชาได้
แล้วจึงทูลถามองค์พระศุพล ประหนึ่งว่ายังไม่ทรงทราบว่า ภิกษุนั้น
เป็นอะไร แล้วไรรณนาว่า ข้าพระองค์ได้ทำสักการะใหญ่ตลอด ๗ วัน
ขอให้ได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เลิศด้วยศรัทธา ในศาสนาของ
พระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล เหมือนกับพระภิกษุรูปนี้เกิด
พระอัสสชิ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่า ไม่มีสิ่งใดขัดขวาง จึงทรง
พยากรณ์ว่า มหาบพิตรจะได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้บวชด้วยศรัทธา
ในศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้าใน อนาคตกาล ดังนี้ แล้วก็เสด็จกลับสู่
พระวิหาร ส่วนหัวสกกเทวราชก็เสด็จกลับสู่พินามาศเทวสถาน เมื่อหัว
สกกเทวราชกับพญานาคจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวเสวยทิพย์สมบัติ
มนุษย์สมบัติอยู่หลายพันกัลป์ ด้วยอำนาจแห่งบุญกุศลที่ได้บำเพ็ญไว้ ดัง
แสดงมา

เวลามาถึงกัลป์ที่ ๕๒ นับถอยหลังแต่กัลป์นี้ลงไป ก็มีพระพุทธเจ้า
พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระปุสสะ บังเกิดขึ้นในโลก พระบิดาของพระ
ปุสสะพุทธเจ้านั้นเป็นพระราชา ทรงพระนามว่ามหินทร์ พระปุสสะพุทธเจ้านั้น
มีพระอนุชาต่างพระมารดาอยู่ ๓ พระองค์ ส่วนพระพุทธรูปบิดาเวลากวาย
โภชนาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ได้ทรงเปล่งพระวาจาว่า พระพุทธเจ้าของเรา
พระธรรมเจ้าของเรา พระสงฆ์เจ้าของเรา คำนึงทุกวันไป

อยู่มาวันหนึ่ง ปลายพระราชอาณาเขตก็เกิดลุ่นวายขึ้น พระราชา
มหินทร์จึงครุสสั่งพระราชโอรสทั้ง ๓ ให้ไปปราบปราม พระราชโอรส
ทั้ง ๓ เป็น กราบทูลขึ้นว่า ข้าพระองค์ทั้ง ๓ จะรับอาสาไปปราบปรามแล้ว
ก็พากันไปปราบปรามให้สงบราบคาบปราศจากพวกโจร แล้วก็พากันกลับมา

เวลาที่มาตามมรรคานั้น ได้ปรึกษากับพวกอำมาตย์ว่า ถ้าพระราชบิดา ทรงประทานพร พวกเราควรจะรับพรอย่างไร พวกอำมาตย์กราบทูลว่า อันราชสมบัตินี้เป็นของที่หาได้ไม่ยาก ในเมื่อพระราชบิดาของพระองค์ ทั้ง ๓ สวรรคตไปแล้ว เพราะฉะนั้น ขอพระองค์ทั้ง ๓ จงทูลขอพรเพื่อให้ ได้ปฏิบัติองค์พระปุสสุพุทธเจ้า ผู้เป็นพระเจ้าพี่ของพระองค์ทั้ง ๓ จึงจะ เป็นการดี พระเจ้าข้า พระราชกุมารทั้ง ๓ นั้น ก็ทรงเห็นด้วย จึงพากัน เดินทางต่อไปจนถึงพระนคร

เมื่อไปถึงพระนครแล้ว พระราชบิดาก็ทรงโปรดปราน ถึงกับพระราชทานพร พระราชกุมารทั้ง ๓ จึ่งทูลขอพรว่า ขอให้ข้าพระองค์ทั้ง ๓ ได้ปฏิบัติพระตถาคตเจ้าตลอดไตรมาส ๓ เดือน พระเจ้าข้า พระราชบิดา ไม่ทรงพอพระทัยที่จะพระราชทาน แต่ก็จำเป็นต้องพระราชทาน เพราะได้ทรงลั่นพระวาจาไว้แล้ว พระราชกุมารทั้ง ๓ นั้น จึ่งพร้อมกันสมาทานศีล ๑๐ ไปอยู่วิหารกับพระศาสดา ตั้งบรูณ์ทั้ง ๑ คนให้เป็นผู้จัดการแทน คือคนหนึ่ง ให้จัดทรัพย์สมบัติและข้าวปลาอาหาร คนหนึ่งให้เป็นผู้ตรวจการงาน คนหนึ่งให้เป็นผู้จัดไทยทาน คนที่จัดหาทรัพย์สมบัติข้าวปลาอาหารนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร คนที่ตรวจการงานนั้น ได้มาเกิดเป็นวิสาขอุบาสก คนที่จัดไทยทานนั้น ได้มาเกิดเป็นพระรัฐบาลเถรเจ้า ส่วนพระราชกุมารทั้ง ๓ นั้น เมื่อตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์

ส่วนพระราหูเถรเจ้าองค์นี้ ได้เกิดเป็นพระโอรสผู้ใหญ่ของ พระเจ้ากิงกิสราช ในครั้งพระศาสดาพระกัสสปทศพล มีพระนามว่า ปฐวินทรกุมาร ปฐวินทรกุมารนั้น มีพระน้องนางอยู่ ๑ พระองค์ พระน้องนางทั้ง ๑ พระองค์นั้น ได้พากันสร้างบริเวณ ๑ แห่ง ถวายแด่พระทศพล ต่อมาปฐวินทรกุมารนั้นก็ได้เป็นอุปราช แล้วตรัสขอบริเวณกับพระน้องนางทั้ง ๑ ว่า จงให้แก่ข้าพเจ้าสักบริเวณหนึ่งเถิด พระน้องนางทั้ง ๑ ก็ขอให้สร้างบริเวณใหม่ ปฐวินทรกุมารนั้นจึงสร้างบริเวณขึ้นใหม่ มีกฏถึง ๕๐๐ หลัง แล้วทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีวิต เวลาสิ้นชีวิตแล้วได้ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ ครั้นมาถึงเวลาพระพุทธเจ้าของเรา

ทั้งหลายอุบัติขึ้น ปฐวินทรกุมารจึงได้ลงมาเกิดเป็นพระโอรสของพระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลาย ส่วนสหยาชนได้มาเกิดเป็นบุตรของรัฐบาลเศรษฐี ในกุก-
โกฏฐคณิคัม แคว้นแคว้นกรุงประเทศ

เมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าของเราทั้งหลายทรงตรัสรู้แล้ว เสด็จ
กลับมาอังกรงกบิลพัสดุ์ ก็ทรงโปรดให้พระราหุลกุมารทรงบรรพชา แล้วทรง
ประทานราหุลโฆวาทสูตรเนื่องๆ ฝ่ายพระราหุลสามเณรตื่นขึ้นแต่เช้า แล้ว
ก็ทำเอาทรายเข้าเต็มกำแล้วกล่าวว่า วันนี้ขอให้เราได้รับโฆวาทเท่ากับทรายนี้
จากพระทศพล และอุปัชฌาย์อาจารย์ของเรา ต่อมาก็ยกทั้งหลาย
จึงสนทนากันขึ้นว่า ราหุลสามเณรเป็นผู้สมควรรับโฆวาทแท้ เหมาะกับ
พระโอรสของพระพุทธเจ้าแท้ พระพุทธองค์ทรงทราบดังนั้น จึงทรง
พระคำริว่า เมื่อเราไปอยู่ที่ประชุมสงฆ์ ก็จะได้มีการแสดงธรรม ทั้งจะทำให้
คุณธรรมของราหุลปรากฏขึ้น แล้วจึงเสด็จไปประทับที่ธรรมสภา แล้วทรง
แสดงมคชาดก เพื่อแสดงความดีของพระราหุล ดังที่มีปรากฏอยู่ในเรื่อง
พระเจ้า ๕๐๐ ชาตินี้

ในเวลาที่ราหุลสามเณรมีอายุได้ ๑ ขวบนั้น สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า ได้แสดงราหุลโฆวาทสูตรให้ฟัง เวลาเมื่ออายุได้ ๑๘ ปี ได้ทรงแสดง
มหาราหุลโฆวาทสูตรให้ฟัง ในคัมภีร์สังยุตตนิกายกล่าวว่า ราหุลโฆวาทสูตรนั้น
ได้เป็นเครื่องเจริญวิปัสสนาของพระราหุล ต่อมาเมื่อเป็นภิกษุยังไม่ได้พรรษา
องค์พระบรมศาสดาก็ทรงแสดงจุลราหุลโฆวาทสูตรให้ฟังที่ป่าอันธวัน เวลาจบ
เทศนา พระราหุลกับเทวดาพันโกฏิ ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ส่วนเทวดาที่
เป็นพระโสดาบัน สกทาคามี อนาคามีนั้นหาประมาณมิได้ ครั้นต่อมา
ภายหลัง องค์พระบรมศาสดาเสด็จประทับในท่ามกลางอริยสงฆ์ จึงทรง
ตั้งพระราหุลไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ใคร่ต่อการศึกษา
สิ้นเนื้อความในคัมภีร์มโนรทปฺรณิเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานว่า พระราหุลเถรเจ้าได้ถวายทัฬหกรรม แต่สมเด็จพระ
พระปทุมุตตรพุทธเจ้า แล้วได้เกิดเป็นพระอินทร์อยู่ ๖๕ ชาติ เป็นพระเจ้า

จักรพรรดิราชพันชาติ มาถึงกัลป์ที่ ๒๐ ได้เป็นพระเจ้าวิมลจักรพรรดิ
ครอบครองเรณูคินคร มีปราสาทแก้ว ๑ ประการอันสง่างาม แล้วต่อมา
จึงได้มาเกิดเป็นพระราหูเถรเจ้า ผู้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๕ วิโมกซ์ ๘
อภิญา ๖ ดังนี้

ในคัมภีร์เถรคถา และคัมภีร์เถรคถาวรรณนา ก็กล่าวไว้คล้าย
กันว่า พระราหูเถรเจ้าองค์นี้ ได้ทำอธิการกุศลไว้ในสำนักพระพุทธเจ้า
ทั้งหลายในปางก่อนมาแล้ว ในเวลาที่ยังสะสมบุญกุศลไว้ในภพนั้น ๆ
ท่านได้เกิดในเรือนแห่งตระกูลหนึ่ง ครั้นพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า
เมื่อเคียบโคชนได้เห็นองค์พระปฐมุตตรพุทธเจ้า ทรงศัภิกขรูปหนึ่งไว้ใน
ตำแหน่งเลิศ ฝ่ายใคร่ต่อการศึกษา ก็มีความพอใจในตำแหน่งนั้น
จึงทำบุญกุศลต่าง ๆ มีการบัตถกวดเสนาสนะ และจุดประทีปเป็นคัน
แล้วตั้งความปรารถนาซึ่งตำแหน่งนั้น เมื่อจุติจากชาตินั้นแล้ว ได้ท่องเที่ยว
วอยในเทพยดา และมนุษย์ตลอดกาลนาน มาถึงกาลพระพุทธเจ้าของ
เรานี้ ได้มาเกิดเป็นพระราหูของพระมหาบุรุษเจ้า กับพระนางพิมพา
ที่กรุงกบิลพัสดุ์ ทรงพระนามว่าราหูราชกุมาร ทรงพระเจริญวัยขึ้น
ด้วยขัตติยบริวารเป็นอันมาก ครั้นต่อมาก็ได้บรรพชาเป็นสามเณร เมื่อ
ญาณแก่กล้าแล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ครั้นได้สำเร็จพระอรหัต
แล้ว จึงกล่าวคถา เพื่อยืนยันความเป็นอรหันต์ของตนขึ้นอีก ๔ คถา
มีคำว่า อุทฺเทเนว สมฺปนฺโน เป็นต้น แปลว่า คนทั้งหลายย่อมรู้จัก
เราว่า พระราหูเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยสมบัติ ๒ ประการ คือ ชาติสมบัติ
อันได้แก่ชาติตระกูล • ปฏิบัติศีลสมบัติ อันได้แก่ข้อปฏิบัติ • เราเป็น
บุตรของพระพุทธเจ้า เป็นผู้แลเห็นธรรม เป็นผู้สนอาสาละ เป็นผู้ไม่
มีการเกิดอีก เป็นผู้ไม่มีข้าศึก คือ กิเลส เป็นผู้ควรแก่ของทำบุญ เป็นผู้
มีวิชา ๓ เป็นผู้เห็นซึ่งธรรมอันไม่ตายแล้ว เพราะฉะนั้น คนทั้งหลาย
จึงเรียกว่า พระราหูผู้เจริญ ดังนี้ สัตว์ทั้งหลายเป็นผู้ตบอดด้วยความรัก
เป็นผู้ห่ออยู่ในขำบ คือ ตัณหา เป็นผู้ถูกมุงด้วยเครื่องมุง คือ ตัณหา เป็นผู้
ถูกผูกด้วยเครื่องผูก คือ ความมัวเมา เป็นเหมือนกับปลาอยู่ในปากลอบ

ส่วนตัวเราได้ถอนความรักนั้นเสียแล้ว ได้ตัดเครื่องผูกของมารแล้ว ได้ถอน
คัมภีร์แห่งรากแล้ว ได้เป็นผู้เย็นแล้ว เป็นผู้ดับความร้อนแล้ว ดังนี้

ต่อไปท่านก็ได้บำเพ็ญกิจในพระพุทธศาสนา ช่วยพระบรมศาสดาอยู่
จนตลอดอายุไขขบ (แล้วก็ปรินิพพานไป) เป็นอันว่าจบเรื่องพระราหุลเถรเจ้า
เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐกัมภีร์ที่ ๖๔

กัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระรัฐบาลเถรเจ้า

เอตทคัมภีรํ ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ สหุชาปพพชิตานํ ขทิตํ
รณฺทปาโลคิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงกัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฐกัมภีร์ที่ ๖๔ ว่าด้วยเรื่องพระรัฐบาลเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงยกย่องพระรัฐบาลเถรเจ้าว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระรัฐบาลเป็นเอตทัคคะ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเราตถาคต
จำพวกที่บวชด้วยศรัทธา ดังนี้

ในกัมภีร์มโนรธปุรณิที่ขยายพระบาลีนี้ออกไปได้แก้ไขว่า กุลบุตรที่
รักษาแวนแคว้นไว้ได้ หรือกุลบุตรที่เกิดในตระกูลที่สามารถรับรองแวน

แคว้นที่แตกไว้ได้ ก็เรียกว่ารัฐบาลกุ่มบุตร ๆ นั้น ได้ฟังพระธรรมเทศนาของ พระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส เชื่อถือในพระพุทฺธศาสนา ถึงกับได้ขอมอดอาหารอยู่ถึง ๑๔ วัน จึงขอให้มารดาบิดาอนุญาตให้บรรพชาได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายบวชด้วยศรัทธา

เรื่องบุพพวาสนาบารมีของท่านนั้น มีรวมกันอยู่กับพระราหุลเถรเจ้า คงจะได้แสดงต่อไป

กล่าวคือ พระรัฐบาลกับพระราหุลนั้น เกิดในตระกูลคฤหบดีมหาศาลในเมืองหงสวดี ครั้นศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเติบโตขึ้นแล้วก็ได้ครอบครองฉราวาส เวลามารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว ก็ให้หาพวกรักษาดวงเงินฉางทองเข้ามาไต่ถาม เพื่อทราบว่ามีเงินทองจนหาประมาณมิได้ จึงคิดว่า คนทั้งหลายมีไปและตาเป็นต้น ซึ่งตายไปแล้วนั้นไม่มีใครสามารถนำเอาทรัพย์สมบัติติดตัวไปได้ บัดนี้เราทั้งสองควรจะนำทรัพย์สมบัติอันติดตัวไปด้วยอุบายอันใดอันหนึ่งให้จงได้ คนทั้งสองก็คิดกันดังนี้แล้ว ก็เริ่มบริจาคมหาทานแก่คนทั้งหลาย มีคนกำพร้าและคนเดินทางไกลเป็นต้น ที่ประตูบ้านทั้ง ๔ ของตน คนหนึ่งถามคนที่มาสู่โรงทานของตนเสียก่อน ว่าต้องการสิ่งใดก็ให้สิ่งนั้น จึงมีนามว่าอาคตวาก อีกคนหนึ่งไม่ต้องถาม จัดของให้ทานใส่ลงไปในภาชนะที่คนทั้งหลายถือมา แล้วก็ให้ไปที่เดียว จึงมีชื่อว่าอนาคตวาก อยู่มาวันหนึ่ง คนทั้งสองนั้นได้ออกไปล้างหน้าภายนอกบ้านแต่เช้า

ในเวลานั้น มีคาบสัทม์ฤๅษมาก ๒ คน เหาะมาเที่ยวบิณฑบาตจากบ้านหิมพานต์ มาลงในที่ใกล้แห่งสหાયทั้งสองนั้น แล้วยืนอยู่ในข้างหนึ่งแห่งสหાયทั้งสองนั้น เมื่อคาบสัททั้งสองนั้นจัดเครื่องบริจาร มีภรรษนะเต้าน้ำเป็นต้น เตรียมจะเข้าไปสู่ภายในบ้าน สหાયทั้งสองนั้นก็มากราบไหว้

ถ้าคัมภีร์ คาสทหงสองนั้นจึงถามคนทั้งสองว่า นี่แน่ะ ท่านทั้งสอง
ผู้มีบุญมาก ท่านทั้งสองพากันมาแต่เมื่อไร สหายทั้งสองนั้นก็ตอบว่า
มาเมื่อก่อน แล้วกรับเอาภาชนะเต้าน้ำจากมือของคาสทหงสองนั้น แล้ว
นำเอาคาสทหงสองนั้นกลับไปสู่เรือนของคน ๆ เวลาคาสทหงสองนั้น
ฉันจึงห่มเสร็จแล้ว ก็ขอมันมาให้มาฉันที่บ้านของตนเป็นนิจไป คาส
ทหงสองนั้นมีอาการต่าง ๆ กัน คือคาสตนหนึ่งเป็นคนขรอน จึงลง
ไปปักกลางวันอยู่ที่หน้าคพิภพภายใต้มหาสมุทร เวลากลับขึ้นมาก็ไปฉัน
ที่บ้านอุปัฏฐากของตน เวลาจะกล่าวคำอนุโมทนาก็กล่าวว่า ขอจงให้
เป็นเหมือนคังพิภพของพญานาคที่ทรงไว้ซึ่งปฐพี อยู่มาวันหนึ่ง อุปัฏฐาก
จึงถามว่า คำที่ท่านกล่าวอนุโมทนาว่า ขอจงให้เป็นเหมือนคังพิภพ
ของพญานาคผู้ชื่อว่า ปฐวินทรนี้ หมายความว่าอย่างไร คาสนั้นก็บอกว่า
หมายความว่าขอให้สมบัติของท่าน จงเป็นเหมือนสมบัติของพญานาคผู้ชื่อว่า
ปฐวินทร จำเดิมแต่นั้นไป กุฎุมพูนนั้นก็คงจัดไว้เพื่อให้ได้สมบัติพญานาค
ผู้ชื่อว่าปฐวินทร

คาสอีกคนหนึ่งได้ไปที่ดาวดึงส์สวรรค์ พักกลางวันอยู่ในเสริสก-
วิมานที่ว่างเปล่าหลังหนึ่ง ได้เห็นสมบัติของท้าวสักกเทวราช ทั้งเข้าไป
และขามา เวลาจะกล่าวคำอนุโมทนาแก่อุปัฏฐากของตน ก็ได้กล่าวว่า
ขอจงเป็นอย่างวิมานของท้าวสักกะเถิด กุฎุมพูนนั้นก็ถามคาสตนนั้น
ให้ได้ความว่า เหตุไรจึงกล่าวอย่างนั้น เมื่อได้ทราบแล้วก็ปรารภนาเป็น
ท้าวสักกเทวราช เวลาสหายทั้งสองนั้นคายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ไปเกิด
ในที่ตามที่ตนปรารภนา คือ คนหนึ่งเกิดเป็นพญานาคผู้ทรงพระนามว่า
ปฐวินทร พอเกิดขึ้นก็เกิดความเสียใจ ด้วยได้เห็นร่างกายของคนไม่
เป็นที่พึงพอใจ จึงคิดว่า คาสได้พรรณนาคุณแห่งสถานที่อันไม่เป็นที่พอ
ใจของเราเสียแล้ว เพราะกำเนิดนาคนี้เป็นกำเนิดที่ไปด้วยท้อง คาส
ที่เราอุปัฏฐากนั้นเห็นจะไม่รู้จักเป็นแน่ ในขณะที่นั้น พวคนางนาค
ที่มีร่างกายตกแต่งเป็นอันดีแล้ว ก็ประโคมดนตรีขึ้นในทิศทั้งปวง ขณะ
นั้น พญานาคก็ละอศภาพนั้นกลายเป็นมาณพหนุ่มน้อย ธรรมดา

อยู่ว่า ท้าวมหาราชทั้ง ๕ ต้องไปเฝ้าท้าวสักกเทวราชทุกกึ่งเดือน เพราะ
ณันนั้น พญานาคจึงได้ไปเฝ้าท้าวสักกเทวราชกับพญาวิรูปกษณาคราช พอ
ท้าวสักกเทวราชทอดพระเนตรเห็นแต่ไกล ก็ทรงจำได้ เวลาพญานาคนั้น
ไปยืนอยู่ในที่ไกลแล้ว จึงตรัสถามพญานาคนั้นว่า สหายไปเกิดในที่ใด
พญานาคกราบทูลว่า ข้าแต่เทวราชเจ้า ขอพระองค์อย่าได้ตรัสถาม
เลย ข้าพระองค์ไปเกิดในที่เลอขไปด้วยทอง ส่วนพระองค์ได้มาเกิด
ในที่ดี เพราะได้มิตรที่ดี ท้าวสักกะจึงตรัสว่า สหายอย่าหนักเสียใจว่า
ได้ไปเกิดในที่ไม่ดีเลย เวลานี้พระปทุมุตตรทศพล ได้อุบัติขึ้นในโลกแล้ว
สหายจงทำบุญกุศล ในสำนักของพระปทุมุตตรทศพล แล้วปรารถนา
ให้มาเกิดในที่นี้ เราทั้งสองจะได้อยู่เป็นสุขด้วยกัน พญานาคก็กราบ
ทูลว่า ข้าพระองค์จะทำตามทพรองค์ว่า แล้วพญานาคก็ทูลลากลับไป
ได้นิมิตองค์พระปทุมุตตรทศพล เพื่อให้ไปฉันทพิภพของตน แล้วจัด
เครื่องสักการบูชาอยู่ตลอดคืนยังรุ่ง พร้อมกับพวกนาค ในนาคพิภพ
ของตน

รุ่งเช้าขึ้น องค์พระปทุมุตตรทศพลจึงตรัสสั่งพระสุมนเถรเจ้า ซึ่ง
เป็นผู้ปฏิบัติของพระองค์ว่า วันนี้เราตถาคตจะไปบิณฑบาตในที่ไกล อย่า
ให้พวกภิกษุไปด้วย จงไปแต่พวกภิกษุที่แตกฉานในพระไตรปิฎก
และสำเร็จอภิญญา ๖ ประการ พระสุมนเถรเจ้ารับพระพุทธบัญชาแล้ว
ก็ไปแจ้งให้ภิกษุทั้งปวงทราบ แล้วก็มีภิกษุแสนองค์เหาะตามเสด็จองค์พระ
ปทุมุตตรไป พญาปฐวินทรนาคราชพร้อมด้วยนาคบริวาร ก็ไปต้อนรับ
แลดูพระภิกษุสงฆ์ที่ห้อมล้อมองค์พระปทุมุตตรไป ก็ได้เห็นอุปเวต-
สามเถร ผู้เป็นพระโอรสของพระปทุมุตตรตถาคต ซึ่งจัดว่าเป็นผู้น้อยใน
หมู่พระภิกษุสงฆ์ ก็เกิดปริศนาโมหทัยว่า อิทธานุภาพเห็นปานนี้ของภิกษุ
อื่น ๆ ไม่น่าอัศจรรย์ ส่วนอิทธานุภาพของสามเถรน้อยนั้นน่าอัศจรรย์
เมื่อองค์พระทศพลประทับนั่งในพิภพของตนแล้ว พระภิกษุทั้งหลายก็
นั่งลงเป็นลำดับกันไป อาสนะของอุปเวตสามเถรนั้น ได้มีอยู่ทรง
พระพักตร์ของพระศาสดา เมื่อพญานาคจะถวายข้าวต้มขนม ก็ได้แลดูองค์

พระทศพลบ้าง แลอุปเวตสามเนรบ้าง มหาบุรุษลักษณะ ๓๒ ประการ ได้ปรากฏในสรีรกายของอุปเวตสามเนร คล้ายกับที่มีปรากฏในพระสรีรกายของพระศาสดา ถ้าคัมภีร์ พญานาคจึงคิดว่า สามเนรองค์นี้ คล้ายกับพระพุทธเจ้า สามเนรองค์นี้เป็นอะไรหนอ จึงถามภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งนั่งอยู่ในที่ใกล้ๆ สามเนรองค์นี้เป็นอะไรกับพระทศพล ภิกษุนั้นตอบว่า เป็นพระโอรสของพระทศพล พญานาคจึงคิดว่า สามเนรองค์นี้เป็นผู้ประเสริฐ จึงได้เป็นพระโอรสของพระตถาคตเจ้าผู้ประเสริฐเช่นนั้น ร่างกายบางส่วนของสามเนรองค์นี้ คล้ายกับร่างกายของพระตถาคตเจ้า เราควรจะเป็นอย่างสามเนรองค์นี้ในอนาคตกาล ครั้นคิดดังนี้แล้วจึงถวายมหาทานออกตลอด ๑ วัน แล้วปรารถนาว่า ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นพระโอรสของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล เห็นปานดังอุปเวตสามเนรนี้ ด้วยอำนาจพหุการกุศลอันนี้ พระเจ้าข้า สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่าไม่มีสิ่งใดขัดขวาง จึงทรงพยากรณ์ว่า ท่านจะได้เป็นพระโอรสของพระโคตมพุทธเจ้าในอนาคตกาล ดังนี้ แล้วก็เสด็จออกจากนาคพิภพกลับไปสู่พระวิหารของพระองค์

ฝ่ายพญาปฐวินทรนาคราช เมื่อถึงถึงเดือนแล้วก็ไปเฝ้าท้าวสักกเทวราช พร้อมกับด้วยพญาวิรูปักษนาคราช ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสถามพญานาคราชนั้นว่า สหายได้ปรารถนาทั่วโลกแล้วหรือ พญานาคตอบว่า ไม่ได้ปรารถนา พระเจ้าข้า ท้าวสักกเทวราชจึงตรัสถามว่า เธอเห็นไม่ใช่อะไรจึงไม่ปรารถนา พญานาคราชทูลว่า หาได้เห็นความไม่ใช่อะไรไม่ เป็นแต่ข้าพระองค์ได้แลเห็นอุปเวตสามเนรผู้เป็นพระโอรสของพระทศพลแล้ว ก็ชอบใจ จึงได้ปรารถนาเป็นพระโอรสของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งในอนาคตกาล ส่วนพระองค์ก็ขอให้ปรารถนาสักอย่างหนึ่งเถิด จะได้ไม่คลาดกันในเวลาที่จะไปเกิดข้างหน้า ท้าวสักกเทวราชก็ทรงรับถ้อยคำของพญานาค ต่อมาก็ได้เห็นภิกษุผู้มีอำนาจรูปหนึ่ง จึงทรงพิจารณาว่า กุลบุตรนี้ออกจากตระกูลไหน ก็ทรงทราบว่าเป็นบุตรของตระกูลที่สามารถทรงไว้ได้ซึ่งราชสมบัติที่กระจัด

กระจายแล้ว ได้ยอมอดอาหารอยู่ถึง ๑๔ วัน จึงขออนุญาตมารดาบิดา
ออกบรรพชาได้ แล้วจึงกราบทูลองค์พระทศพล ประหนึ่งว่ายังไม่ทรง
ทราบว่ ภิกษุ นั้นเป็นอย่างไร แล้วปรารภว่า ข้าพระองค์ได้ทำสักการะ
ใหญ่อยู่ตลอด ๗ วัน ขอให้ได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้วยศรัทธา
ในศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ในอนาคตกาล เหมือนกับภิกษุ
รูปนี้เกิด พระเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่าไม่มีสิ่งใดขัดขวาง จึงทรงพยา-
กรณ์ว่า มหาบพิตรจะได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายด้วยศรัทธา ใน
ศาสนาของพระโคตมพุทธเจ้า ในอนาคตกาล ดังนี้ แล้วก็เสด็จกลับสู่
พระวิหาร ส่วนท้าวสักกเทวราชก็เสด็จกลับสู่พิมานมาศเทวสถาน เมื่อ
ท้าวสักกเทวราชกับพญานาคจตุรกายาตินั้นแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวเสวย
ทิพย์สมบัติ มนุษย์สมบัติ อยู่หลายพันกัลป์ ด้วยอำนาจบุญกุศลที่ได้
บำเพ็ญไว้ดังแสดงมา

เวลามาถึงกัลป์ที่ ๕๒ นับถอยหลังแต่กัลป์นั้นลงไป ก็มีพระพุทธเจ้า
พระองค์หนึ่งทรงพระนามว่าพระปัสสะ บังเกิดขึ้นในโลก พระบิดาของ
พระปัสสพุทธเจ้านั้นเป็นพระราชา ทรงพระนามว่ามหินทร์ พระปัสส-
พุทธเจ้านั้น มีพระอนุชาต่างพระมารดาอยู่ ๓ พระองค์ ส่วนพระ
พุทธบิดาเวลาถวายโภชนาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ได้ทรงเปล่งพระวาจาขึ้นว่า
พระพุทธเจ้าของเรา พระธรรมเจ้าของเรา พระสงฆ์เจ้าของเรา ดังนี้
ทุกวันไป อยู่มาวันหนึ่ง ที่ปลายพระราชอาณาเขตเกิดการวุ่นวายขึ้น
พระราชามหินทร์ จึงตรัสสั่งพระราชโอรสทั้ง ๓ ให้ไปราบปราบ พระ
ราชโอรสทั้ง ๓ นั้น ก็กราบทูลขึ้นว่า ข้าพระองค์ทั้ง ๓ จะรับอาสาไปปราบ
ปราบ แล้วก็พากันไปปราบปราบให้สงบราบคาบปราศจากพวกโจรแล้ว ก็
พากันกลับมา เวลาที่ตามมรรคานั้นได้ปรึกษากับพวกอำมาตย์ว่า ถ้าพระ
ราชาบิดาทรงประทานพร พวกเราจะพากันรับพรอย่างไร พวกอำมาตย์
จึงกราบทูลว่า ราชสมบัตินั้นเป็นถึงเจ้าหาได้ไม่ยาก ในเมื่อพระราชาบิดา
ของพระองค์ทั้ง ๓ สวรรคตไปแล้ว เพราะฉะนั้น ขอพระองค์ทั้ง ๓ จง

กราบทูลขอพร เพื่อให้ได้ปฏิบัติองค์พระปัสสพทชเจ้าผู้เป็นพระเจ้าพของ
พระองค์ทั้ง ๓ เกิด จึงจะเป็นการดี พระเจ้าข้า พระราชกุมารทั้ง ๓ นั้น
ก็เห็นดีด้วย จึงพากันเดินทางต่อไปจนถึงพระนคร

เมื่อได้ไปถึงพระนครแล้ว พระราชบิดาก็ทรงโปรดปรานถึงกับพระ
ราชทานพร พระราชกุมารทั้ง ๓ นั้นจึงทูลขอพรว่า ขอให้ข้าพระองค์
ทั้ง ๓ ได้ปฏิบัติพระศกาคคเจ้าตลอดไตรมาส ๓ เดือนพระเจ้าข้า พระราชบิดา
ไม่ทรงขอพระทัยที่จะทรงพระราชทาน แต่ก็จำเป็นต้องพระราชทาน
เพราะได้ลั่นพระวาจาไว้แล้ว พระราชกุมารทั้ง ๓ นั้น จึงพร้อมกันสมათาน
ศีล ๑๐ ไปอยู่ทิวहारกับพระบรมศาสดา ตั้งบวช ๓ คน ให้เป็นผู้จัดการแทน
คือคนหนึ่งให้จัดการทรัพย์สินสมบัติข้าวปลาอาหาร คนหนึ่งให้เป็นผู้ตรวจ
การงาน คนหนึ่งให้เป็นผู้จัดไทยทาน คนที่จัดทรัพย์สินสมบัติข้าวปลา
อาหารนั้น ได้มาเกิดเป็นพระเจ้าพิมพิสาร คนที่ตรวจการงานนั้น
ได้มาเกิดเป็นวิสาขอบาสก คนที่จัดการไทยทานนั้น ได้มาเกิดเป็นพระ
รัฐบาลเดรเจ้า ส่วนพระราชกุมารทั้ง ๓ พระองค์นั้น เมื่อตายจากชาติ
นั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์

ส่วนพระราหุลเดรเจ้าองค์นั้น ได้เกิดเป็นพระราชโอรสผู้ใหญ่ของ
พระเจ้ากิงกิสราช ในครั้งศาสนาพระกัสสปทศพล มีนามว่าปฐวินทรกุมาร
ปฐวินทรกุมารนั้นมีพระน้องนางอยู่ ๑ พระองค์ พระน้องนางทั้ง ๑ พระองค์
นั้น ได้พากันสร้างบริเวณ ๑ แห่งถวายพระทศพล ต่อมาปฐวินทรกุมารนั้น
ก็ได้เป็นอุปราช แล้วตรัสขอบริเวณกับพระน้องนางทั้ง ๑ ว่า จงให้แก่
ข้าพเจ้าสักบริเวณหนึ่งเถิด พระน้องนางทั้ง ๑ ก็ขอให้สร้างบริเวณใหม่
ปฐวินทรกุมารนั้นจึงสร้างบริเวณขึ้นใหม่มีกว้างถึง ๔๐๐ หลัง แล้วทำบุญกุศล
อยู่จนตลอดชีวิต เวลาสิ้นชีวิตแล้วก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ ครั้นมาถึง
กาลที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น ปฐวินทรกุมาร จึงได้มาเกิดเป็น
พระโอรสของพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ส่วนสหายนนั้นได้มาเกิดเป็นบุตร
ของรัฐบาลเศรษฐี ในกุกกโกฏกนิคม แคว้นแคว้นกรุงประเทศ

ต่อมาเมื่อสมเด็จพระโลกเชษฐเจ้าเสด็จไปในแคว้นกรุง บรรลุถึงเชิงโกฏฐนิคม ฤๅษทรผู้ชื่อว่ารัฐบาล ก็ได้ฟังพระธรรมเทศนาขององค์พระบรมศาสดาจารย์ แล้วเกิดความเลื่อมใสศรัทธา ขออนุญาตต่อมารดาบิดาได้แล้ว จึงกลับไปเฝ้าสมเด็จพระประทีปแก้วบรมศาสดา ได้บรรพชาในสำนักของพระเถรเจ้ารูปหนึ่ง ซึ่งรับคำสั่งของพระบรมศาสดาจำเดิมแต่รัฐบาลฤๅษทรนั้นบรรพชาแล้ว เสรฐผู้เป็นบิดาได้เห็นภิกษุทั้งหลายเดินผ่านบ้านของตนไป ก็คำว่ายถ้อยคำว่า เราไม่ต้องการที่จะพบเห็นท่านทั้งหลาย เพราะเรามีบุตรอยู่เพียงคนเดียวเท่านั้น ท่านทั้งหลายก็ได้เอาไปเสีย ท่านทั้งหลายจะมาทำสิ่งใดในบัดนี้ สมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ภูมิลโกฏฐนิคมกึ่งเดือน ก็ได้เสด็จกลับไปยังกรุงสาวัตถีอีก ส่วนพระรัฐบาลได้ตั้งใจเจริญวิปัสสนาเป็นลำดับมา จนกระทั่งได้สำเร็จพระอรหัต แล้วติดตามสมเด็จพระบรมศาสดากลับไปสู่ภูมิลโกฏฐนิคม เพื่อจะเยี่ยมเยียนมารดาบิดา ได้เที่ยวไปบิณฑบาต ตามลำดับตระกูลไปได้จนมาถึงบ้านของบิดาแล้ว ก็ฉันเหมือนประหนึ่งว่า ฉันทของทิพย์ซึ่งไม่รู้จักตายฉะนั้น พอบิดาทราบก็ได้นิมนต์ให้เข้าไปฉันในบ้าน พอถึงวันรุ่งขึ้นก็ได้เข้าไปฉันในบ้านของบิดา ทำให้อุสภสัญญาเกิดขึ้นในหมู่ที่ประดับประดาร่างกาย แล้วยืนแสดงธรรมพอสมควรแล้ว ก็เหาะขึ้นบนอากาศเหมือนกับนกกระเรียนที่พ้นจากบ่วงฉะนั้น ได้เหาะไปง่วนที่ภักจโรทยานของพระเจ้าโกรพยราช แล้วนั่งพักอยู่ที่มณฑลศิลาอาสน์ ในที่นั้นได้แสดงธรรมอันว่าด้วยความเสื่อม ๔ ประการ แก่พระเจ้าโกรพยราช แล้วกลับไปเฝ้าพระบรมศาสดา ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้บวชด้วยศรัทธา สันเนอความในคัมภีร์มโนรลปุณนิเพียงเท่านั้น

ในตอนทีกล่าวถึงพระรัฐบาลบรรพชา ซึ่งแสดงมาแล้วนี้ ยังขยับเขยื้อนนัก เพราะฉะนั้น จึงจะได้ยกเอาเนื้อความในรัฐบาลสูตร คัมภีร์มัชฌิมนิกาย มัชฌิมปัณณาสกั ราชวรรค มาแสดงสืบต่อไป พร้อมทั้ง

อรรตถกถาอันมีในคัมภีร์ปัญจปสุทน์ กล่าวคือ ในรัฐपालสูตรว่า เมื่อ
 รัฐบาลกฤตบุตร ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ก็
 ยินคืออกบรพชา จึงได้กลับไปขออนุญาตต่อมารดาบิดาเป็นหลายครั้ง
 มารดาบิดาก็ไม่ยอมอนุญาต ในท้ายที่สุดก็ยอมอดอาหาร ด้วยคิดว่า ถ้า
 ไม่ได้บรพชาก็จะตายเสีย ฝ่ายพวกสหายของรัฐบาลกฤตบุตรได้ทราบเรื่อง
 คึงนั้น ก็พากันไปช่วยห้ามปรามเพื่อไม่ให้บรพชา แต่เมื่อเห็นว่ารัฐบาล
 กฤตบุตรไม่เชื่อ ถึงกับยอมอดอาหารอยู่หลายเวลา จึงพากันไปอ่อนวอน
 มารดาบิดาของรัฐบาลกฤตบุตรว่า ขอให้รัฐบาลได้บรพชาเถิด ถ้ารัฐบาล
 ไม่ได้บรพชาก็จะต้องตายเสีย ท่านทั้งสองก็จะไม่ได้เห็นหน้ารัฐบาล
 อีกต่อไป แต่ถ้ารัฐบาลได้บรพชาแล้วท่านทั้งสองก็ยังมีโอกาสจะได้เห็น
 เมื่อรัฐบาลไม่ยินคืออยู่เป็นภิกษุก็ต้องสึกออกมาเป็นฆราวาส มารดาบิดา
 ของรัฐบาลก็เห็นชอบด้วย จึงอนุญาตให้บรพชา เมื่อรัฐบาลได้บรพชา
 อุปสมบทแล้ว ก็พากันเพียรเจริญสมณธรรม ในไม่ช้าไม่นานนักก็ได้สำเร็จ
 พระอรหัต แล้วกลับไปเยี่ยมมารดาบิดาซึ่งที่แสดงมา ส่วนในคัมภีร์
 ปัญจปสุทน์กล่าวไว้ว่า เมื่อพระรัฐบาลบรพชาแล้วได้ ๑๒ พรรษา
 จึงได้กลับไปเยี่ยมมารดาบิดา มารดาบิดาได้นำเอาเงินทองออกมากองล่อไว้
 เพื่อจะให้พระรัฐบาลมีความพอใจแล้วสึกออกไปเป็นฆราวาส ทั้งให้ภรรยา
 เก่าของพระรัฐบาลหลายคนด้วยกันประดับประดาร่างกายออกมาแล้วโลม แต่
 พระรัฐบาลเกรงเจ้ามิได้ใจดี ได้ยื่นแสดงธรรมแก่มารดาบิดา ว่าด้วย
 โทษแห่งกามคุณ ๕ พอสมควรแก่เวลาแล้ว ก็เหาะกลับไปสู่สำนักของพระ
 บรมศาสดา คึงน

เมื่อพระรัฐบาลเถรเจ้าได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์แล้ว ก็ตั้งใจทำซึ่ง
 ประโยชน์ในพระพุทธศาสนา ด้วยการแนะนำสั่งสอนซึ่งมนุษย์นิกทั้งหลาย
 ให้เลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ด้วยพระธรรมเทศนาอย่างๆ อยู่จนตลอด
 อายุไซย แล้วท่านก็ปรินิพพานไป เป็นอันว่าจบเรื่องพระรัฐบาลเถรเจ้า
 เพียงเท่านั้น

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ที่ ๖๕

คัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระกุนทรธานเถรเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ ปชมํ สลากํ คณฺหฺนฺตานํ
ขทิตํ กุณฺธุธาโนติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณฑ์ที่ ๖๕ ว่าด้วยเรื่องพระกุนทรธานเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ก็แลพระเถรเจ้าองค์นี้ ในพระบาลีเรียกว่าพระกุนทรธานเถรเจ้า
ส่วนในอรรถกถา เรียกว่าพระโกณฑธานเถรเจ้า แต่ไม่ควรฉงนอันใด
เพราะตามวิธีไวยากรณ์มีอยู่ว่า อุ เป็น โอ ก็ได้ โอ เป็น อู ก็ได้ ในคัมภีร์
อังกุตตรนิกาย เอกนิบาตนั้นว่า สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า ได้ทรงตั้ง
พระกุนทรธานเถรเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายข้าง
ถือเอาสลากอันเป็นปฐม ด้วยวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น
แห่งเทศนานั้น เนื้อความในวาระพระบาลีนั้นว่า ครุก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระกุนทรธานะ เป็นเอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา
คฤคค บรรดาถือเอาสลากซึ่งเป็นปฐม ดังนี้

เนื้อความในวาระพระบาลีนี้ มีขยายไว้พิสดารในคัมภีร์มโนรทปุรณ
และคัมภีร์เถรคาถาวันทนา คัมภีร์ธรรมบท กล่าวคือ ในคัมภีร์
มโนรทปุรณว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงว่า พระกุนท-

ฐานเถรเจ้า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายถือเอาซึ่งสลากก่อนกว่า
ภิกษุทั้งปวง ดังนี้

กล่าวคือ พระเถรเจ้าองค์นั้น เมื่อพระสรรเพชญ์พุทธเจ้า เสด็จ
ไปสู่มืองอชคณคร ในวันหนึ่งมหาสัทธานิมนต์ เมื่อมีผู้กล่าวว่า วัน
สมเด็จพระบรมศาสดา จักเสด็จไปเที่ยวบิณฑบาตในที่ไกล ภิกษุผู้เป็น
บุรุษทั้งหลาย อย่าได้ถือเอาสลาก จงให้ถือเอาสลากแต่ภิกษุทั้งหลาย
ผู้เป็นพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์เท่านั้น ดังนี้ ก็แปลงสีหนาทขึ้นก่อนภิกษุทั้งปวง
แล้วถือเอาสลาก เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปสู่เมืองสาเกต
ในวันหนึ่งจุลสัทธานิมนต์ก็ เมื่อเสด็จไปสู่สุนาปรินคชนบทก็
ก็ได้ถือเอาสลากก่อนภิกษุทั้งปวง ในระหว่างพระอรหันต์ ๕๐๐ องค์นั้น
ด้วยเหตุเหล่านี้ พระเถรเจ้าจึงชื่อว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ถือเอาซึ่ง
สลากก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง ชื่อของพระเถรเจ้าองค์นั้นว่า กุณฑธานเถรเจ้า

ประวัติองค์ของพระกุณฑธานเถรเจ้า ที่ปรากฏมาในอดีตชาติว่า
ครั้งศาสนาพระปฐมบุตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น พระกุณฑธานเถรเจ้า
องค์นั้น ได้เกิดในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในเมืองหงสวดี
ได้ไปฟังธรรมขององค์พระปฐมบุตรขึ้นศรัทธา เห็นองค์พระปฐมบุตร-
ศาสดาจารย์ ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ผู้ถือเอาซึ่งสลากก่อนภิกษุทั้งปวง แล้วก็กระทำอธิการกุศลถวายไทยทาน
แก่พระศุพล พร้อมกับภิกษุสงฆ์ แล้วปรารณาคำแห่งนั้น
สมเด็จพระสรรเพชญ์พุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเห็นว่า ความปรารณานั้น
จักสำเร็จเป็นแน่แท้ จึงมีกระแสพระพุทธานุญาตแก่ภิกษุรูปนั้นแล้ว
ภิกษุรูปนั้นก็กระทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต เวลาดับจิตแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยว
เสวยทิพย์สมบัติ มนุษยสมบัติ ในเทวโลก มนุษยโลกตลอดกาลนาน
เวลามาถึงกาลพระกัสสปะพุทธเจ้า ก็ได้มาเกิดเป็นภุมมัญญูเทวดา

ก็การทำอโศกของพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ที่มีพระชนมายุยืนนาน
ย่อมไม่มีทุกข์เดือนเหมือนกับพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ กล่าวคือ

พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า มีการทำอุโบสถ ๖ ปี ต่อครั้ง พระกัสสป-
 สัมมาสัมพุทธเจ้า มีการทำอุโบสถ ๖ เดือน ต่อครั้ง ในเวลาจะสวด
 ปาฐโมกข์คราวหนึ่ง ซึ่งมีในศาสนาของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า
 นั้น มีภิกษุที่เป็นสหายนสองรูป ชวนกันไปทำอุโบสถในที่แห่งหนึ่ง
 ภูมเทวดานี้ได้คิดว่า ความรักใคร่ของภิกษุทั้งสองรูปนั้นคงยั่งยืนนัก เมื่อ
 มีผู้ทำให้แตกกัน ภิกษุทั้งสองรูปนี้จะแตกกันหรือไม่ คิดดังนี้แล้ว ก็
 คอยหาโอกาสติดตามไปในที่ใกล้ ครั้นนั้น ภิกษุรูปหนึ่ง ก็ฝากบาตร
 จีวรไว้แก่ภิกษุอีกรูปหนึ่ง แล้วไปสูที่สบายด้วยน้ำ เพื่อทำอุจจารกิจ
 บัสนสาวกรรม ครั้นเสร็จแล้วก็ออกมาจากพุ่มไม้ ภูมเทวดานั้น ก็จำแลง
 กายเป็นหญิงที่สวยงาม เดินตามหลังภิกษุนั้นไป ทำเป็นเหมือนสหายผม
 แล้วเกล้า แล้วทำเป็นเหมือนบัดฝนจากหลังของตน ทั้งทำเป็นเหมือน
 นุ่งผ้าเดินตามหลังภิกษุนั้นไป แล้วไปยืนอยู่ในที่อีกแห่งหนึ่ง ซึ่งมีใน
 แถบนั้น ภิกษุผู้เป็นสหยาอีกรูปหนึ่งนั้น ได้เห็นเหตุการณ์อันนั้นแล้ว
 ก็เกิดโหม่นสว่า บัดนี้ ความรักของเราหมดภิกษุนี้อาจตลอดกาลนาน
 ได้เป็นความรักที่ไม่มีประโยชน์เสียแล้ว ถ้าเรารู้ว่าภิกษุรูปนี้เป็นอย่างนี้
 เราก็คงจะไม่ทำความคันเคี้ยวกับภิกษุนั้น ตลอดกาลนานถึงเพียงนี้ คิดดังนี้
 แล้ว พอภิกษุนั้นมาถึงก็บอกว่า เธอจงถือเอาบาตรจีวรของเธอ เรา
 ไม่เดินทางร่วมกับสหายเช่นเธอ ธรรมดาหัวใจของลัทธิภิกษุ ผู้มี
 ความอายต่อความผิด ย่อมเป็นเหมือนถูกแทงด้วยหอกอันคม เพราะ
 เหตุที่ได้ฟังถ้อยคำของภิกษุนั้น เพราะฉะนั้น ภิกษุรูปที่ไปถ่ายอุจจาระ
 กลับมาแล้วนั้น จึงถามภิกษุผู้เป็นสหายนนั้นขึ้นว่า เหตุไรท่านจึงพูด
 อย่างนี้ ข้าพเจ้าไม่เคยรู้สึกว่าจะต้องอาบัติแม้เพียงทุกกฎ ตั้งแต่ไหน
 แต่ไรมาจนถึงเวลานี้ แต่ท่านได้เหมาข้าพเจ้าว่า ชั่วช้าลามกในวันนี้
 ท่านเห็นอย่างไรจึงว่าอย่างนี้ ภิกษุผู้เป็นสหายนนั้นจึงตอบว่า ไม่ต้อง
 พูดถึงการเห็นสิ่งอื่น พูดแต่เพียงว่าเมื่อก่อน ท่านได้ออกจากที่แห่ง
 เดียวกันกับมาตุคาม ที่ตกแต่งร่างกายอันดีมิใช่หรือ ภิกษุนั้น ก็ตอบ
 ว่าไม่ใช่ ข้าพเจ้าไม่เคยเห็นมาตุคามเช่นที่ท่านเลบ ถึงแม้ว่าภิกษุนั้น

พูดอย่างนั้นจนถึง ๓ วัน ภิกษุผู้เป็นสหายกันก็มีได้เชื่อฟัง ได้ถือเอา
เหตุการณ์ที่ตนเห็นนั้นเป็นใหญ่ จึงตกลงไม่เดินทางร่วมกันกับภิกษุนั้น
ได้แยกทางเดินต่างหาก จนกระทั่งถึงสำนักสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้ทรงพระนามว่า กัสสปะ ฝ่ายภิกษุของกันนั้น ก็ได้ไปสู่สำนักพระกัสสป-
พุทธเจ้าเหมือนกัน

พอถึงเวลาภิกษุสงฆ์เข้าไปสู่โรงอุโบสถ ภิกษุผู้เป็นสหายนั้น
ก็ได้พบภิกษุนั้นในโรงอุโบสถ จึงกล่าวขึ้นว่า มีภิกษุผู้ลามกอยู่ในโรง
อุโบสถนี้ ข้าพเจ้าจึงไม่ทำอุโบสถร่วมกับภิกษุลามกนี้ ดังนี้ แล้วจึง
ออกไปยืนอยู่ภายนอกแห่งอุโปสถาคาร ภูมเทวดานั้นจึงคิดว่า การกระทำ
ของเรานี้ เป็นบาปกรรมอันหนักมาก จึงจำแสงเพศเป็นอบาสกแก่
ไปถามภิกษุนั้นว่า เหตุไรพระผู้เป็นเจ้าของเรามาอยู่นอกโรงอุโบสถ
ก่อนอุโบสถ เพราะมีภิกษุลามกรูปหนึ่ง เข้ามาสู่โรงอุโบสถ อาตมะ
ไม่ประสงค์จะทำอุโบสถกับภิกษุลามกนั้น จึงได้ออกมาอยู่นอกโรง
อุโบสถเช่นนั้น ภูมเทวดาซึ่งจำแสงเป็นอบาสกแก่นั้นจึงว่า ขอท่านอย่าว่า
อย่างนี้เลย ภิกษุรูปนี้เป็นผู้มีศีลบริสุทธิ์แท้ อันมาตคามที่ท่านได้เห็นนั้น
คือ ข้าพเจ้าเอง ข้าพเจ้าได้ทำเพื่อจะทดลองความสามัคคีของท่านทั้งสองว่า
จะมั่นคงสักเพียงไร บัดนี้ข้าพเจ้าได้เห็นความเป็นลัทธิ และความเป็น
อริยธรรมของท่านทั้งสองนี้ ได้ทำกรรมอันหนักเสียแล้ว ภิกษุนั้นจึงถามขึ้นว่า
อุโบสถเป็นอะไร เทวดานั้นจึงตอบว่า ข้าพเจ้าเป็นภูมเทวดา ว่าดังนี้แล้ว
ก็หมอบลงในท่าโกธเท่าของภิกษุนั้น แล้วขอขมาโทษว่า ขอจงอดโทษแก่
ข้าพเจ้าเถิด โทษอันนี้ พระเถระเจ้าองค์โน้นหาได้รู้สึกไม่ ขอท่านจงทำ
อุโบสถร่วมกับพระเถระเจ้าองค์โน้น กล่าวดังนี้แล้ว ก็อ้อนวอนภิกษุนั้นให้
ไปสู่โรงอุโบสถ ภิกษุนั้นจึงได้เข้าไปทำอุโบสถร่วมกันกับภิกษุที่ตนเห็นว่า
ลามกนั้น การร่วมอุโบสถกันโดยฐานมิตรสหายกับภิกษุนั้น ก็ได้มีขึ้นด้วย
ประการดังนี้ สำหรับภิกษุผู้เป็นโจทก์นั้น มิได้มีเรื่องอันใดสืบต่อไป มีแต่
ภิกษุที่ถูกโจทก์เท่านั้น คือ ภิกษุที่ถูกโจทก์นั้น ได้ตั้งใจเจริญวิปัสสนาเสมอ
จนกระทั่งได้สำเร็จพระอรหัต

ส่วนภุมเทวดานั้น ได้ไปเกิดอยู่ในอบายภูมิ ตลอดพหุวัตร ๑ ด้วยบาปกรรมอันนั้น ถ้าภุมเทวดานั้นมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็จักต้องได้รับโทษแทนคนอื่น คือ ถูกกล่าวแต่ไม่จริงโดยแท้ แต่ภุมเทวดานั้น เพิ่งได้มาเกิดเป็นมนุษย์ในครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ คือ ภุมเทวดานั้นได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่กรุงสาวัตถี มีนามว่าชานมาณพ เมื่อชานมาณพได้เติบโตแล้ว ก็ได้เล่าเรียนไตรเพทในศาสนาพราหมณ์ อยู่มาก็ได้ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา เพราะได้ฟังธรรมเทศนาของพระพุทธเจ้านับแต่วันอุปสมบทเป็นภิกษุไปแล้ว ได้ปรากฏมีหญิงคนหนึ่ง ติดตามไปข้างหลังเป็นนิตย์ ทั้งในเวลาที่พักก็นั่งเข้าไปในบ้าน เมื่อบิณฑบาตและกลับจากบิณฑบาต ตลอดถึงเข้าส้วม เมื่อภิกษุนั้นอยู่ในที่ใด ก็ปรากฏอยู่ในที่นั้น แต่ภิกษุนั้นไม่เห็น บังเอิญเป็นขึ้นด้วยบาปกรรมของภิกษุนั้น ในเวลาที่คนทั้งหลายจะใส่บาตรภิกษุนั้น ต่างก็ได้พากันกล่าวว่า ส่วนนี้เป็นของท่าน ส่วนนี้เป็นของหญิงสหายของท่าน ดังนี้เสมอ ความลำบากใจเป็นอันมาก ได้เกิดมีแก่ภิกษุนั้น ทั้งพวกสามเณรและภิกษุหนุ่มทั้งหลาย ผ่ายอยู่ในวัด ก็พร้อมกันไปเยาะเย้ยว่า ชาน โกณโฑ ท่านชานะเป็นผู้ชั่วเสียแล้ว ดังนี้ ด้วยเหตุอันนี้ ท่านจึงมีขอเพิ่มขึ้นข้างหน้าว่า โกณชธานเถรเจ้า เมื่อท่านไม่อาจอดกลั้นความเยาะเย้ย ของภิกษุสามเณรทั้งหลายได้ ก็ได้ตอบไปว่า อุบิชาลัยอาจารย์ของท่านก็ชั่วเหมือนกัน

ลำดับนั้น ภิกษุสามเณรทั้งหลาย จึงพากันไปกราบทูลพระพุทธองค์ว่า พระกณชธานะ ได้กล่าวว่าจาหยาบคายกับภิกษุสามเณรทั้งหลาย พระพุทธองค์จึงตรัสสั่งให้หาพระกณชธานะมาไต่ถามว่า เธอได้กล่าวจาหยาบคายต่อภิกษุสามเณรทั้งหลายจริงหรือ เมื่อท่านตอบว่าจริง พระเจ้าข้า จึงตรัสถามว่า เหตุใดเธอจึงกล่าวจาหยาบคายกับภิกษุสามเณรทั้งหลาย ท่านก็กราบทูลว่า เหตุว่า เมื่อข้าพระองค์อดทนต่อคำกล่าวเบียดเบียนของภิกษุสามเณรทั้งหลายไม่ได้ จึงได้กล่าวออกไป พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสว่า เธอไม่อาจทำให้บาป

กรรมที่เธอทำไว้ในปางก่อนให้สิ้นไปหมดไป จนกระทั่งวันนี้ได้อยู่แล้ว เพราะฉะนั้น เธออย่าได้กล่าวคำหยาบเข่นนี้อีกเลย ตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสเป็นพระคาถา อันมีเนื้อความว่า เธออย่าได้กล่าวคำหยาบต่อใคร ๆ ถึงเธอถูกว่า ถูกกล่าวก็อย่าได้โต้ตอบ เพราะการกล่าวโต้ตอบกันเป็นทุกข์ โทษอันเกิดจากการกล่าวโต้ตอบจะมีมาถึงเธอ ถ้าเธอทำตนไม่ให้ไหวได้ เหมือนกับกังสดาลที่มิชอบปากอันแตกเสียแล้ว เธอก็จักถึงซึ่งนิพพาน การว่ากล่าวก็จักไม่มีแก่เธอ ดังนี้

คนทั้งหลายได้นำเรื่องมาตุคาม ทูลตามพระเถระเจ้าองค์นั้นไปนั้น ไปกราบทูลแด่พระเจ้าโกศล พระเจ้าโกศลจึงทรงสั่งให้พวกราชบุรุษไป พิจารณา ดูแล้วเสด็จไปสู่ที่อยู่ของพระเถระเจ้า กับบริวารอันมากด้วย พระองค์เอง ได้ทรงยืนทอดพระเนตรอยู่ในที่แห่งหนึ่ง ซึ่งในขณะนั้น พระเถระเจ้าองค์นั้น กำลังนั่งเจ็บจีวรอยู่ ฝ่ายหญิงคนนั้นก็ปรากฏเหมือนกับยืนอยู่ในที่ไกล พระเจ้าโกศลได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว จึงเสด็จไป ชิงหญิงนั้นขึ้นอยู่ เมื่อท้าวเธอเสด็จไป หญิงนั้นก็ดูเหมือนเข้าไปภายใน บรรณศาลา อันเป็นที่อยู่ของพระเถระเจ้าองค์นั้น ท้าวเธอก็เสด็จตาม เข้าไปในบรรณศาลา ได้ตรวจดูในทั้งปวงก็ไม่พบเห็น จึงตกลงพระทัยว่า นี่ไม่ใช่มาตุคาม คือเป็นกรรมวิบากอันหนึ่งของพระเถระเจ้าองค์นั้นเป็นแน่ จึงได้มีสการพระเถระเจ้า แล้วประทับนั่งตรัสว่า พระผู้เป็นเจ้าไม่ลำบาก ด้วยวิมลคุณาคุณ หรือ พระเถระเจ้าตอบว่า ลำบากมหาพิตร ท้าวเธอ จึงตรัสว่า ข้าพเจ้ารู้ดี เพราะจักมีใครเล่าที่จักเลื่อมใสต่อพระผู้เป็นเจ้า ซึ่งเมื่อครั้งหมองปรากฏอยู่เช่นนั้น จำเดิมแต่เข้าไป พระผู้เป็นเจ้า อย่าได้ไปวิมลคุณในที่อื่น ข้าพเจ้าจักเป็นผู้บำรุงพระผู้เป็นเจ้าด้วยปัจจัย ๔ ตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสสั่งพวกราชบุรุษว่า พวกเธอจงเอาใจใส่อย่าเผลอเผลอ แล้วให้พระส่างอาหารไปถวายพระเถระเจ้าทุกวัน พระเถระเจ้าได้พระราชทานเป็น อุปัชฌาย์ ก็สบายใจด้วยโภชนาหาร เมื่อสบายใจด้วยโภชนาหารแล้ว ก็มีความเลื่อมใสศรัทธา ได้เจริญวิปัสสนาไปจนได้สำเร็จพระอรหัต ได้ดับกิเลสได้สิ้นไป พระอรหัตไปแล้ว หญิงนั้นก็อันตรธานหายไป

นางมหาสุกัถา ซึ่งอยู่ในตระกูลมิจฉาทิฏฐิ เมืองอุกคนคร ใต้
 อริษฐานอุโบสถ แล้วขึ้นอยู่บนปราสาทชั้นบน ตั้งสัจจกิริยาขึ้นว่า ขอ
 ดอกไม้เหล่านี้จงไปเป็นพदानกangkนในเบ้องบนพระทศพล ขอพระ
 ทศพลจงเสด็จมารับไทยทานของข้าพเจ้า กับภิกษุ ๕๐๐ องค์ ด้วย
 เครื่องหมายอันนี้ แล้วได้โยนดอกไม้ ๘ กำขึ้นไปในอากาศ ดอกไม้
 ทั้ง ๘ กำนั้น ก็ได้ลอยไปเป็นพदानกangkนในเบ้องบน พระทศพล
 ในเวลากำลังทรงแสดงธรรมอยู่ พระทศพลทรงแลเห็นพदानดอกมะลิ
 นั้นแล้ว ก็ทรงรับนิมนต์ของนางสุกัถาด้วยพระหฤทัย รุ่งเช้าจึง
 ตรัสสั่งพระอานนทเถรเจ้าว่า วันนั้นพวกเราจักต้องไปบิณฑบาตในที่ไกล
 อย่าได้แจกสลากให้แก่ภิกษุปลุชนทั้งหลาย จงให้เฉพาะภิกษุทั้งหลาย
 ที่เป็นพระอริยเจ้าเท่านั้น พระอานนทเถรเจ้าก็แจ้งแก่ภิกษุทั้งหลายว่า
 วันนั้นสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ จักเสด็จไปทรงรับภัตตาหารในที่ไกล
 พวกภิกษุปลุชน อย่าได้ถือเอาสลาก จงถือเอาเฉพาะภิกษุที่เป็นพระ
 อริยเจ้าเท่านั้น พระโกณฑธานเถรเจ้าจึงกล่าวขึ้นว่า สลาก ท่านอานนท์
 แล้วขึ้นมือออกไปรับสลากก่อนภิกษุทั้งปวง พระอานนทเถรเจ้าก็ตอบ
 ไปว่า คุณก่อนท่านโกณฑธานะ สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงห้าม
 ไม่ให้แจกสลากแก่ภิกษุทั้งหลายผู้เช่นท่าน ตรัสสั่งให้แก่ภิกษุทั้งหลาย
 ผู้เป็นพระอริยเจ้าเท่านั้น ว่าดังนี้แล้วก็ไปกราบทูลสมเด็จพระบรม-
 ศาสดา พระองค์จึงตรัสว่า อานนท์ จงให้สลากแก่พระโกณฑธานะ
 พระอานนทเถรเจ้าจึงคิดว่า ถ้าไม่ควรให้สลาก แก่พระโกณฑธานะ
 สมเด็จพระบรมศาสดาก็จักทรงห้าม คงจักมีเหตุอันใดอันหนึ่งเป็นแน่แท้
 เราจักต้องให้สลากแก่พระกณทธานะ คิดดังนี้แล้ว จึงรอการมา
 ของพระกณทธานเถรเจ้าอยู่ ส่วนพระกณทธานเถรเจ้าก็เข้าจตุตถฌาน
 มีภิกษุญาณเป็นที่ตั้ง แล้วเหาะขึ้นไปยืนอยู่บนอากาศ กล่าวว่า จงนำ
 สลากมา อานนท์ สมเด็จพระบรมศาสดาทรงรู้ดีว่า ภิกษุผู้เช่น
 ข้าพเจ้า จะต้องเป็นผูถือเอาสลากก่อนภิกษุทั้งปวง จึงมิได้ทรงห้าม
 ว่าดังนี้แล้ว ท่านจึงเหาะข้อมือออกไปรับสลาก สมเด็จพระบรมศาสดา

จึงทรงทำเรื่องให้เป็นคนแต่ แล้วทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายถือเอาสลากก่อนกว่าภิกษุทั้งปวง ในพระพุทธศาสนา
สนนือความในคัมภีรโมรตปฐกเพียงเท่านี้

ในคัมภีรเดรคาถาวรรณนา ก็ได้กล่าวถึงบุพกรรมของพระกุนชธาน
เดรเจ้าไว้จนตลอดถึงปัจจุบันกรรม ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ถึงแม้ว่าในคัมภีร
ธรรมบท ก็ได้กล่าวไว้เหมือนกัน เป็นแต่ไม่ได้กล่าวถึงบุพทุกส
ที่ท่านได้ทำไว้ในศาสนาพระปฐมตตทศพล กับคอนกล่าวว่าเรื่องถือเอา
สลากเท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องยกมาแสดง จะแสดงต่อไปก็
เพียงแต่เนื้อความในเดรคาถาเท่านั้น จึงเป็นอันว่าสนเรื่องพระกุนชธานะ
หรือเรียกอีกนัยหนึ่งว่า พระโกณฑธานเดรเจ้าเพียงเท่านี้.

เอว คัม คัวยประการฉะนี้ ฯ

กณทท ๖๖

คัมภีรอังคตตริณาย เอกนิบาต

ว่าคัวยเรื่องพระวังคัสเดรเจ้า

เอคทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขุณํ ปฏิภาณวนฺตานํ
ยทฺธิ วรคฺคิสฺสตี.

ณ บัคณ อาศมภาพจกได้แสดงคัมภีรอังคตตริณาย เอกนิบาต
กณทท ๖๖ ว่าคัวยเรื่องพระวังคัสเดรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนนความว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงยกย่องพระ
วังคัสเดรเจ้าไว้ด้วยพระบาลี ซึ่งได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนาแล้ว

นั้น พระบาลีนั้นคำแปลว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระวงศ์สะเป็น
 เอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเราในฝ่ายมีปฏิภาณ ดังนี้
 ในคัมภีร์มโนรถปุรณี ได้ขยายเนื้อความย่อที่มีย่ออยู่ในพระบาลี
 ออกไปว่า พระวงศ์สเตรเจ้า เมื่อจะเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้านั้น
 ได้กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยบทหลายร้อยหลายพัน
 อันมีใจความว่า เปรียบสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กับพระจันทร์ พระ
 อาทิตย์ อากาศ มหาสมุทร พญางู ราชสีห์ เพราะฉะนั้น ท่านจึง
 จิตว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้มีปฏิภาณ

อดีตประวัติของท่านนั้น ได้กล่าวไว้ในคัมภีร์นี้ และในคัมภีร์
 เถรคาถาวรรณนา คัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินี คัมภีร์อุปทาน เหมือนกัน
 เพราะฉะนั้น จึงจะได้แสดงตามคัมภีร์มโนรถปุรณี และคัมภีร์เถรคาถา-
 วรรณนา สืบต่อไป แล้วยกเนื้อความในคัมภีร์อุปทาน มาเพิ่มเติมในข้อที่
 ยังไม่แจ่มแจ้งให้แจ่มแจ้งขึ้น

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาว่า พระวงศ์สเตรเจ้าแม่อังคน
 ก็ได้เกิดในตระกูลหมั่งมี ในเมืองหงสวดี ครั้นศาสนาพระปทุมุตตรสัมมา-
 สัมพุทธเจ้า ได้เห็นพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง
 ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีปฏิภาณ แล้วได้ทำอธิการกุศล
 ปราธณาคำแห่งนั้นว่า ขอให้ข้าพเจ้าได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
 ที่มีปฏิภาณ เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ได้เหี่ยวสลายสมบัติอยู่ในมนุษยโลก
 เทวโลก ตลอคกาลนาน มาถึงกาลที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายบังเกิดขึ้น
 ท่านได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่กรุงสาวัตถี มีนามว่าวงศ์สะ ได้เรียนจบ
 ไตรเพทแล้ว ก็เรียนมนต์วิเศษอีกชนิดหนึ่ง ซึ่งเกาะศิริษะคนตายด้วย
 เล็บแล้ว ก็รู้ว่าผู้นั้นไปเกิดในที่ไหน พวกพราหมณ์ได้พาวงศ์สะไป
 ตามกามนิคมชนบท ราชธานีต่างๆ วงศ์สะได้นำกระดูกศิริษะของคน
 ตายตั้ง ๓ ปี มาเกาะศิริษะแล้วบอกว่า ผู้นี้ไปเกิดในกำเนิดโน้น ทำให้
 มหาชนเกิดความเลื่อมใสเชื่อถือ มีผู้ให้ทรัพย์ร้อยหนึ่งบ้าง พันหนึ่งบ้าง

พวกพราหมณ์ได้พาวงศ์สะเทียวไปตามความปรารถนา วงศ์สะได้สดับพระ
คุณธรรมของสมเด็จพระบรมศาสดา ก็มีความประสงค์จะไปเฝ้า พวก
พราหมณ์จึงห้ามเสียว่า พระสมณโคตมจะกลับหัวใจท่านด้วยมารยา แต่
วงศ์สะไม่เชื่อฟัง ได้ขึ้นไปยังที่เฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดากล่าวาจาปราศรัย
แล้ว นั่งในทสุมควรส่วนหนึ่ง

สมเด็จพระบรมศาสดาตรัสถามว่า คุณก่อนวงศ์สะ เธอรู้จักศิลปะ
สิ่งใดบ้างหรือ วงศ์สะกราบทูลว่า ข้าพระองค์มีมนต์ชนิดหนึ่ง ชื่อว่า
มนต์ศรัทธา คือมนต์นี้เมื่อรำยขึ้นแล้ว เคาะศรัทธาของผู้ที่ตายไปตั้ง ๓ ปี
ก็รู้ได้ว่าไปเกิดในที่ไหน ถ้าฉันนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา จึงโปรดให้
คนไปนำศรัทธาของคนที่ตายไปแล้ว ๔ คน มาตั้งเรียงกันไว้ คือ ศรัทธา
คนที่ไปเกิดในนรก ๑ ที่ไปเกิดในมนุษยโลก ๑ ที่ไปเกิดในเทวโลก ๑
ที่ปรินิพพาน ๑ ให้วงศ์สะเคาะดู วงศ์สะเคาะกระโหลกที่ ๑ แล้วทูลว่า
ข้าแต่พระโคตม ผู้นี้ไปเกิดในนรก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า ถูกแล้ว
วงศ์สะ แล้วเคาะกระโหลกศรัทธาที่ ๒ แล้วทูลว่า ผู้นี้ไปเกิดในมนุษยโลก
เคาะกระโหลกศรัทธาที่ ๓ แล้วทูลว่า ผู้นี้ไปเกิดในเทวโลก เคาะกระโหลก
ศรัทธาที่ ๔ ก็มองไม่เห็นเบื้องต้น เบื้องปลายว่าเกิดในที่ไหน สมเด็จพระ
บรมศาสดาจึงตรัสถามว่า คุณก่อนวงศ์สะ เธอไม่อาจรู้ได้หรือ วงศ์สะ
กราบทูลว่า ขอให้ข้าพระองค์พิจารณาดูก่อน ดั่งนี้ แล้วรำยมนต์และ
เคาะอีกเป็นหลายหน ก็ไม่สามารถจะรู้ได้ เพราะเหตุว่าความรู้อของปุถุชน
ไม่สามารถจะหยั่งรลึกของพระอรหันต์ได้ เมื่อวงศ์สะไม่อาจรู้ได้ ก็เกิดความ
ละอายขึ้นนั่งเหงื่อไหลอ้อย

สมเด็จพระบรมครูจึงตรัสว่า คุณก่อนวงศ์สะ เธอลำบากใจหรือ
วงศ์สะกราบทูลว่า ลำบากใจพระเจ้าข้า เพราะข้าพระองค์ไม่อาจรู้ที่เกิด
ของผู้นี้ได้ ถ้าพระองค์ผู้ขอได้ตรัสบอกแก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด สมเด็จพระ
บรมศาสดาผู้ประเสริฐในโลกได้ตรัสว่า คุณก่อนวงศ์สะ เราจักบอกความเกิด
ของคุณด้วย ร้อยกว่านั้นด้วย ตรัสดังนี้แล้ว จึงตรัสต่อไปว่า ผู้ใดรู้จักความเกิด
และความตายของสัตว์ทั้งหลาย ด้วยประการทั้งปวง เราเรียกผู้นั้นว่า

เป็นพราหมณ์ ผู้ไม่ขัดข้อง ผู้ไปดี ผู้รดี เทพยดา มนุษย์ รุกติของผู้ใด เราเรียกกันว่า เป็นพราหมณ์ เป็นผู้สนอสาสะ เป็นผู้ไม่มีกิเลส ซึ่งได้นำมา พิเศษว่า อรหันต์ วงศ์สเถระบาทว่า ข้าแต่พระโคตม ถ้าอย่างนั้น ขอพระองค์จงประทานซึ่งวิชานี้ แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด สมเด็จพระบรม ศาสดาจึงตรัสว่า เราให้ได้แต่ผู้ที่มีเพศเหมือนกัน วงศ์สเถระคิดว่า เราควรจะ เรียนเอาวิชานี้ให้จงได้ คิดดังนี้แล้วจึงบอกพวกพราหมณ์ที่ตามมาว่า เมื่อ เราบรรพชาของท่านทั้งหลายอย่าเป็นทุกข์ไปเลย เมื่อเราเรียนวิชานี้ได้แล้ว เราจะได้เป็นใหญ่ในชมพูทวีปทั้งสี่ ความเจริญจะมีแก่พวกท่านโดยทั่วกัน ครั้นบอกแก่พวกพราหมณ์ดังนี้แล้ว ก็ทูลขอบรรพชา ต่อสมเด็จพระบรม ศาสดา

ในเวลานั้น พระนิโครธก็ไปเฝ้าเจ้าอยู่ในที่เฝ้านั้น สมเด็จพระผู้มี พระภาคเจ้าจึงตรัสว่า คุณอนิโครธก็ไปปะ เรืองให้วงศ์สเถระบรรพชาเถิด พระนิโครธก็ไปเฝ้าเจ้า ก็ให้วงศ์สเถระบรรพชา แล้วให้เรียนกรรมฐาน อันว่าด้วยอาการ ๓๒ กับวิปัสสนา โดยบอกว่า เรืองเรียนวิชาขั้นต้น เสียก่อน พระวงศ์สเถระก็ตั้งใจเรียนอาการ ๓๒ แล้วเจริญวิปัสสนาต่อไป พวกพราหมณ์ได้พากันไปถามว่า ท่านเรียนศิลปะในสำนักของพระสมณ- โคตมได้แล้วหรือ ท่านตอบเขาว่า จะต้องการอันใดด้วยการเรียนศิลปะ พวกท่านจงไปเถิด เราไม่มีสิ่งที่จะต้องทำกับพวกท่านอีกแล้ว พวกพราหมณ์ กล่าววว่า บัดนี้ท่านคงอยู่ในอำนาจของพระสมณโคตมด้วยมนต์กลับใจของ พระสมณโคตม พวกเราไม่มีประโยชน์กับท่านแล้ว กล่าวดังนี้แล้ว ก็พากัน กลับไป พระวงศ์สเถระได้ทำวิปัสสนาให้เจริญขึ้น แล้วก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ ดังนี้ ฯ ของตเนื้อความในคัมภีร์เถรคาถาพรรณนาไว้เพียงเท่านั้นก่อน เพราะ ในตอนนี้จะได้อีกเนื้อความในคัมภีร์อุปทานมาเพิ่มเติม เพื่อให้ข้อความที่ยัง ไม่แจ่มแจ้ง ซึ่งมีมาแล้วนั้นแจ่มแจ้งขึ้น สมกับอรรถรสเทศนา

กล่าวคือ ในคัมภีร์อุปทาน กล่าวถึงอธิการกุศลของพระวงศ์ส- เถระเจ้า ในอดีตชาตินั้นไว้ชัดเจนว่า ครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัม-

พุทธเจ้านั้น พระวงศ์สเถรเจ้าได้เกิดเป็นวงศ์สพราหมณ์ ผู้รอบรู้ไตรเพท ในเมืองหงสวดี ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระปทุมุตตรชินศรี แล้วเกิดความเลื่อมใส ได้นิมนต์องค์พระศกพลพร้อมภิกษุสงฆ์ให้ไปเสวยที่บ้านของคนตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ได้ถวายไตรจีวรแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งองค์พระปทุมุตตรเป็นประธาน แล้วกราบทูลสรรเสริญองค์พระปทุมุตตรว่าเป็นผู้ประเสริฐสุดในโลก องค์พระปทุมุตตรได้ทรงทำนายไว้ว่า จะได้เป็นสาวกของพระโคตม ในที่สุดแสนกล่่าข้างหน้า มีนามว่าวงศ์สเถรเจ้า แล้ววงศ์สพราหมณ์นั้นก็ไปปฏิบัติองค์พระปทุมุตตรอยู่จนตลอดชีพ แล้วขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ มาในปัจจุบันชาติอันเป็นชาติสุดท้ายนี้ ได้ลงมาเกิดในตระกูลปรีชาชน พอมียายุได้ ๗ ขวบ ก็ได้ศึกษาไตรเพท ต่อมาก็ได้ธรรมพิเศษในพระพุทธศาสนา

ดำเนินความต่อไปตามคัมภีร์เกรตาถาวรรณนาว่า ครั้นพระวงศ์สเถรเจ้าได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา กราบทูลสรรเสริญพระบรมศาสดาค้วยอุปมาต่างๆ เป็นต้นว่า อุปมาด้วยพระจันทร์ พระอาทิตย์ อากาศ มหาสมุทร ภูเขาสิเนรุราช ราชสีห์ และพญาช้าง สมเด็จพระบรมศาสดาได้ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายมีปฏิภาณดี ท่านได้กล่าวถ้อยคำต่างๆ โดยปรารภเรื่องกิจของท่าน ในเมื่อก่อนเป็นพระอรหันต์ และเมื่อเป็นพระอรหันต์แล้ว ด้วยคาถาว่า นิกฺขนํ วัต มํ สนํ เป็นคัม ในคาถาเหล่านี้ได้แยกเป็นตอนๆ ตามที่ท่านได้กล่าวไว้ คือ ตอนต้น ๕ คาถา มีคำว่า นิกฺขนํ วัต มํ สนํ เป็นต้น พระวงศ์สเถรเจ้าในเวลาที่ยังหนุ่ม ได้เห็นพวกสตรีหลายคน ซึ่งแต่งตัวด้วยเครื่องตกแต่งอันดีแล้ว พากันไปวัด ท่านเห็นแล้วก็เกิดความกำหนัดยินดี เมื่อบรรเทาความกำหนัดยินดีได้แล้ว จึงได้กล่าวขึ้นไว้ในขณะนั้นว่า นิกฺขนํ วัต มํ สนํ เป็นต้น แปลว่า ความนักรักในกามารมณ์ทั้งหลาย กับความคะนองทั้งหลาย ได้ครอบงำเราผู้ออกบรพชนแล้ว เหมือนกับพวกนายขมังธนู ที่ชำนาญชำนาญยิงธนู

รอบตัวทั้งพันลูกณนั้น บัดนี้ถึงจะมีผู้หญิงมายิ่งกว่านักก็ จะทำให้
ลำบากใจไม่ได้ เพราะเราได้ตั้งอยู่ในธรรมแล้ว เราได้สดับทางนิพพานที่
สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์ ได้ทรงโปรดประทานเทศนาไว้ แม้เพียงครั้ง
เดียว ใจของเราก็นึกได้แต่เดียวในทางนิพพานนั้น ตุก่อนก็เลสอน์ตามก
ถ้าท่านรบกวนเราผู้อย่างนี้ ก็จะไม่ให้เห็นหนทางของเรา โดยที่เราจะทำ
ไม่ให้เห็น ดังนี้

คาถาต่อไปอีก ๕ คาถา มีคำว่า อรดี สติญจ ปหาย เป็นต้น
เป็นคาถาที่ท่านกล่าวไว้ ในเวลาที่ท่านกำลังบำเพ็ญธรรม มีความขื่นร้าย
เป็นต้น ในคาถาทั้ง ๕ นั้น มีคำแปลเป็นภาษาของเราว่า ภิกษุละความ
ขื่นขื่นร้าย และความนึก อันเกี่ยวกับกามคุณทั้งหมดแล้ว ไม่ควรจะ
ทำกิเลสให้เกิดขึ้นอีก ผู้ไม่ทำกิเลสก็เรียกว่าออกจากบ่วงได้ รูปทั้งสี่
มีอยู่บนดินก็ดี มีอยู่ในอากาศก็ดี หรือมีอยู่ในคินก็ดี ล้วนแต่เป็นของ
ไม่เที่ยง ล้วนแต่เป็นของแปรไปทั้งนั้น ผู้ที่รู้อย่างนี้แล้ว ข่มเป็นผู้
หลุดพ้น คนทั้งหลายเกี่ยวข้องอยู่ ในขั้น ๕ ด้วย เกี่ยวข้องอยู่ในรูป
เสียง กลิ่น รส โผฏฐัพพะด้วย ภิกษุควรเป็นผู้ไม่หวั่นไหว ควรกำจัด
ความพอใจในสิ่งเหล่านั้น ภิกษุใดไม่ติดอยู่ในสิ่งเหล่านั้น ภิกษุนั้นเรียกว่า
นักปราชญ์ ความนึกที่ประกอบด้วยทฎฐิ ๖๒ ชื่อว่าความนึกที่ตั้งอยู่
ในสิ่งที่ไม่เป็นธรรม เพราะเป็นความนึกของปถุชน ผู้ใดไม่เป็นไป
ตามอำนาจของความนึกเหล่านั้นด้วย ได้กล่าวคำที่เป็นมัจฉาทฎฐิด้วย
ผู้นั้นเรียกว่าเป็นภิกษุ ฯ ภิกษุผู้มีปัญญา ผู้มีใจตั้งมั่นนานแล้ว ผู้ไม่
ลวงโลก ผู้รู้จักรักษาตัว ผู้ไม่มีความทะเยอทะยาน ข่มได้เครื่องสงบใจ
ผู้ได้เครื่องสงบใจแล้ว ข่มรอแต่เวลานิพพานเท่านั้น คาถาว่า มานั
ปชหสฺสุ โคตม เป็นต้น เป็นคาถาที่พระวงศ์สเตรเจ้าได้กล่าวขึ้นในเวลา
ท่านกำลังมานะของท่าน อันเป็นมานะที่หมั่น เพราะอาศัยปฏิกฐาน มีคำ
แปลเป็นภาษาของเราว่า ตุก่อนท่านผู้เป็นสาวกของพระโคตม ท่านจงละ
มานะด้วย จงละหนทางแห่งมานะให้หมดด้วย เพราะผู้ใดเดินตามทางมานะ
ข่มร้อนใจตลอดกาลนาน หมั่นตัวหมั่นความลบล้าง มีมานะ ข่มไปสู่สุคติ

ซ่อมเศร้าโศกตลอดกาลนาน ภิกษุผู้ชนะกิเลสด้วยมรรค ผู้ปฏิบัติดี บ่อม
 ไม่มีความเศร้าใจ บ่อมได้ความสรรเสริญและความสุข นักปราชญ์ทั้งหลาย
 เรียกว่าผู้เห็นธรรม เพราะฉะนั้น ภิกษุไม่ควรมีตะปู คือ กิเลส ไม่ควร
 มีมานะ ไม่ควรมินิर्वณ ควรเป็นผู้บริสุทธิ์ ควรละมานะเสียให้สิ้น ควรทำ
 วิชาให้เกิดขึ้น ควรเป็นผู้มีความสงบใจ

อยู่มาวันหนึ่ง มีมหาอำมาตย์คนหนึ่ง นิมนต์พระอานนทเถระเจ้า
 กับพระวงศ์สะไปฉันที่บ้านของตน มีพวกผู้หญิงที่ประดับประดารา่างกาย
 นั้นอันคิ เข้าไปถามปัญหาต่อพระอานนทเถระเจ้า ความกำหนัดยินดีใน
 การที่ได้เห็นวิสภาคารมณ ก็เกิดขึ้นแก่พระวงศ์สะ เพราะท่านเป็นผู้
 บรรพชาใหม่ แต่ท่านเป็นผู้มีนิสัยซื่อตรงจึงคิดได้ว่า เมื่อความกำหนัด
 ยินดีเจริญขึ้น ก็จะทำให้เสียประโยชน์ทั้งปัจจุบัน และอนาคต คิดดังนี้
 แล้ว เมื่อจะบอกแก่พระอานนทเถระเจ้าในทันที จึงกล่าวเป็นคาถาขึ้นว่า
 กามราเคน ขยพหมิ เป็นต้น แปลว่า ข้าพเจ้าเราร้อนด้วยกามราคะอยู่
 จิตของข้าพเจ้า ถูกกามราคะทำให้เราร้อนอยู่ ขอพระผู้เป็นเจ้าจงกรุณา
 คับความเราร้อน เพราะความเข้าใจผิด เพราะฉะนั้น ท่านจงละความ
 เข้าใจผิด คือ เข้าใจว่าสังนันทนเป็นของสวยงามเสีย ท่านจงอบรมใจให้
 มีอารมณ์เป็นอันเดียว ให้คงมั่นด้วยการพิจารณา ว่าสิ่งทั้งปวงไม่งาม
 ท่านจงพิจารณา ซึ่งร่างกายเป็นอารมณ์ ท่านจงมากไปด้วยความเบื่อหน่าย
 ท่านจงเจริญอนิมิตตสมาธิ คือ นึกถึงสิ่งที่ไม่มีกิเลสเป็นเครื่องหมาย ท่าน
 จงละกิเลสประจำใจ คือ มานะเสีย เมื่อท่านกำจัดมานะได้แล้ว ท่านก็จะ
 มีความสงบใจ ดังนี้

ในคราวหนึ่ง พระวงศ์สเถระเจ้าได้กราบทูลในที่เฉพาะพระพักตร์ของ
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า บุคคลควรกล่าววาจาที่ไม่ทำคนให้เดือดร้อน
 วาจาใด ที่ไม่เบียดเบียนผู้อื่น วาจานั้นแหละเป็นวาจาสุภาษิต บุคคลควร
 กล่าวแต่วาจาอันเป็นที่รัก เป็นที่พลัดเปลี่ยน ไม่เป็นเหตุให้ผู้ฟังทำ
 ความชั่ว วาจาจริง เป็นวาจาที่ไม่ตาย อันนี้เป็นของที่มีมานานแล้ว

สัปบุรุษทั้งหลาย ย่อมเป็นผู้ตั้งอยู่แล้ว ในความจริงที่เป็นประโยชน์ด้วย เป็นธรรมด้วย พระพุทธเจ้าตรัสพระวาจาใด ซึ่งเป็นวาจาปลอดภัย เป็นวาจาให้สำเร็จพระนิพพาน เป็นวาจา ให้สันตสุข วาจานั้นแหละเป็นวาจาอันสูงสุด ดังนี้ ฯ ในคราวหนึ่ง พระวงศ์สเตรเจ้ากล่าวสรรเสริญพระสารีบุตรเถระเจ้าว่า พระสารีบุตรผู้มีปัญญาลึกซึ้ง ผู้มีความคิดดี ผู้ฉลาดในหนทาง และไม่ใช้หนทาง ย่อมแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลาย พระสารีบุตรแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายนั้น ย่อมบ้าง พิสตารบ้าง เสียงแสดงธรรมนั้นไพเราะเหมือนเสียงนกสาธิกา ภิกษุทั้งหลายที่ได้ฟังธรรมเทศนาของท่านแล้ว ย่อมมีจิตราเริง เบิกบานด้วยเสียงอันน่าอินดี น่าฟัง ไพเราะเสนาะโสตแล้ว ดึงใจฟัง

คราวหนึ่ง พระวงศ์สเตรเจ้าได้กล่าวสรรเสริญ พระบรมศาสดาในวันปวารณาว่าในวัน ๑๕ ค่ำ อันเป็นวันวิสาขบูชา มีภิกษุมาประชุมกันถึง ๕๐๐ องค์ ล้วนแต่เป็นผู้ตัดเครื่องผูกพันเกาะเกี่ยวเสียหมดแล้ว ล้วนแต่เป็นผู้ไม่มีทุกข์ ล้วนแต่สิ้นภพสันชาติแล้ว ล้วนแต่แสวงหาคุณธรรมอันประเสริฐ พระเจ้าจักรพรรดิมหาม้ามาดย์ห้อมล้อม เสด็จเลียบแผ่นดินมีมหาสมุทรเป็นขอบเขตอันใด พระสาวกทั้งหลายผู้มีวชิรา ๓ ผู้สละเสียซึ่งความเกิด แก่ เจ็บ ตาย ก็ห้อมล้อมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ชนะสงครามแล้ว ผู้นำสัตว์โลกไปสู่นิพพาน ผู้เยี่ยมด้วยพระคุณธรรมอันนั้น พระสาวกทั้งปวงล้วนแต่เป็นพระโอรสของพระผู้มีพระภาคเจ้า ความเปล่งจากคุณธรรม ย่อมไม่มีในพระสาวกทั้งปวง ข้าพระองค์ขอนอบน้อมผู้ล้างลูกศร คือ ตัณหาเสียได้แล้ว ผู้เป็นวงศ์แห่งพระอาทิตย์

ครั้งหนึ่ง พระวงศ์สเตรเจ้าได้กล่าวสรรเสริญสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงแสดงธรรม เกี่ยวกับเรื่องนิพพาน แก่ภิกษุทั้งหลายขอยุ่ว่า ภิกษุมากกว่าพันได้ห้อมล้อมพระสุคตเจ้า ผู้ทรงแสดงธรรมอันปราศจากธุลี คือ นิพพาน อันปราศจากภัยอยู่ ภิกษุทั้งหลาย ย่อมตั้งใจฟังธรรมอันไพบูรณ์ ที่พระสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงแสดง พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

ที่พระภิกษุสงฆ์ห้อมล้อมอยู่ บ่อมคุสง่างาม สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ทรงพระนามว่านาคะ ผู้เป็นฤๅษีที่ ๑ แห่งฤๅษีทั้งหลาย คือ เป็นพระพุทธรเจ้าองค์ที่ ๑ นับแต่พระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้ามา ได้ทรงไปบวชธรรมแก่พระสาวกทั้งหลาย เหมือนกับฝนท่าใหญ่ฉะนั้น ข้าแต่พระมหาวีรเจ้าผู้แก้วกล้าใหญ่ พระวงศ์สะเป็นผู้เป็นสาวกของพระองค์ ได้ออกจากที่อยู่เป็นเวลากลางวัน มาทวาทันคมพระบาทของพระองค์ด้วยความประสงค์จะเห็นพระองค์

ครั้งหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงสดับภิกษุทั้งหลาย สนทนากันว่า พระวงศ์สะไม่ตั้งใจศึกษาเล่าเรียน จึงตรัสว่า พระวงศ์สะได้ครอบงำหนทางแห่งมารเสียแล้ว ได้ทำลายตะปูเสียแล้ว เธอทั้งหลายจงดูพระวงศ์สะผู้ปลดเปลื้องเครื่องผูกแล้ว ไม่มีคันหา มานะ ทิฏฐิแล้ว ผู้จุ่มนบกเป็นส่วนๆ แล้ว พระวงศ์สะได้บอกทางต่างๆ ไว้ เพื่อเธอทั้งหลายข้ามแม่น้ำไปได้ เมื่อพระวงศ์สะได้บอกทางอันไม่ตายไว้แล้ว ภิกษุทั้งหลายที่ได้ฟัง ก็เป็นผู้เห็นธรรม เป็นผู้มีความประพฤติน่าชื่นชม พระวงศ์สะเป็นผู้ทำให้เกิดความสว่าง เป็นผู้แห่งตลอด ซึ่งธรรมอันเลิศดังปวง เป็นผู้ข้ามซึ่งความเมาเสียแล้ว พระวงศ์สะได้แสดงธรรมอันเลิศไว้แล้ว เพราะตนเองรู้แล้วด้วย ทำให้แจ่มแจ้งได้ด้วย เมื่อพระวงศ์สะแสดงธรรมกันอย่างนั้นแล้ว ไม่ควรที่ผู้ใดจะประมาทต่อธรรมที่พระวงศ์สะแสดง เพราะฉะนั้น พวกเธอควรเป็นผู้ไม่ประมาทในศาสนาของเราตถาคค ควรตั้งใจศึกษาโดยเคารพทุกเมื่อ

คราวหนึ่ง พระวงศ์สเถระเจ้า ได้กล่าวสรรเสริญพระอัญญาโกณฑัญญเถระเจ้าว่า พระอัญญาโกณฑัญญเถระเจ้าองค์ใด เป็นผู้ตรัสรู้ตามพระพุทธรเจ้า เป็นผู้มีความเพียรแก่กล้า พระอัญญาโกณฑัญญเถระเจ้าองค์นั้น ก็ได้ความสุขอันเกิดจากวิเวกเป็นนิตย์ สิ่งใดที่สาวกผู้ทำตามคำสั่งสอนของพระศาสดาควรบรรลุ สิ่งนั้นพระอัญญาโกณฑัญญเถระเจ้าผู้ไม่ประมาท ผู้ศึกษาอยู่ ก็ได้บรรลุแล้ว พระอัญญาโกณฑัญญเถระเจ้าผู้มอญภาพมาก ผู้มีวิชา ๑ ผู้ฉลาดในการพิจารณาจิตของผู้อื่น ผู้

รับมรดกของพระพุทธเจ้า ได้ถวายบังคมพระบาทของพระพุทธเจ้า อยู่
มาคราวหนึ่ง พระวงศ์สเถรเจ้า ได้สรรเสริญพระมหาโมคคัลลานเถรเจ้า
กับสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า จงคุณเกิด ในเวลานั้นพระสาวกทั้งหลาย
ผู้มีวิชา ๓ ผู้ข้ามความตายเสียได้แล้ว ได้ห้อมล้อมพระพุทธเจ้าผู้
ประทับอยู่ในท่ามกลางสงฆ์ ผู้เป็นนักปราชญ์ ผู้สันตทุกขอยู่ พระมหา-
โมคคัลลานผู้มีอิทธิคุณภาพมาก ได้ตรวจดูจิตของภิกษุทั้งหลายอยู่ เมื่อ
พิจารณาอยู่ก็เห็นจิตอันหลุดพ้น อันไม่มีกิเลสของภิกษุทั้งหลาย ภิกษุ
ทั้งหลายได้ห้อมล้อมสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงพระนามว่าโคตม
ผู้สมบูรณ์ด้วยพระคุณธรรมทั้งปวง ผู้เป็นนักปราชญ์ ผู้ข้ามทุกข์ได้แล้ว
ผู้เต็มเปี่ยมด้วยพระคุณเป็นอันมากอยู่

ในคราวหนึ่ง พระวงศ์สเถรเจ้า ได้สรรเสริญสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าซึ่งประทับอยู่ ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์และเทพยดา กับหมื่นนาค
เป็นอันมากทรมสละโปกขรณ อันมีนามว่าคัคครา ใกล้จัมปากันครว่า
พระจันทร์อันปราศจากเมฆหมอกย่อมสว่างไปในท้องฟ้าอันใด พระองค์
ผู้เป็นนักปราชญ์ใหญ่ ก็สว่างในโลกอันนั้น

กาลาทั้ง ๑๐ ที่จะยกขึ้นแปลต่อไปนี้เป็นเวลาที่พระวงศ์สเถรเจ้า
ได้กล่าวไว้ เพื่อประกาศข้อปฏิบัติของท่าน และเพื่อประกาศคุณ
ธรรมของท่านด้วย ของพระพุทธเจ้าด้วย มีคำแปลว่า เมื่อก่อนข้าพระ
องค์ย่อมมีผู้เคารพในเวลาไปบ้านโน้นเมืองนี้ แต่เมื่อข้าพระองค์ได้เห็น
พระองค์ผู้มีความรู้ ผู้สำเร็จธรรมทั้งปวงแล้ว ก็มีความเคารพพระองค์
พระองค์ผู้ข้ามความทุกข์ได้แล้ว ได้แสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์
ได้ฟังธรรมแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา ข้าพระองค์ได้ฟังธรรมของ
พระองค์แล้ว รู้จักขันธ ชาติ อายตนะ แล้วออกบรรพชา พระตถาคต
เจ้าทั้งหลาย ย่อมเกิดมาเพื่อเป็นประโยชน์แก่สัตว์และบุรุษเป็นอันมาก
ซึ่งทำตามคำสั่งสอน ภิกษุ ภิกษุณีเหล่าใด เป็นผู้มีความปฏิบัติชอบ
พระพุทธเจ้าก็เป็นประโยชน์แก่ภิกษุ ภิกษุณีเหล่านั้น พระพุทธเจ้าได้

ทรงแสดงอุบาย ๔ ไว้ด้วยความเอ็นดูสัตว์โลก แล้วพระองค์ทรงแสดง
ไว้อย่างไร ข้าพระองค์ก็ได้เห็นอย่างนั้น ข้าพระองค์ได้สำเร็จประโยชน์
ของคนแล้ว ได้ทำตามคำสอนของพระองค์แล้ว การที่ข้าพระองค์ได้
เข้ามาในศาสนาของพระองค์เป็นการมาดีแล้ว เพราะข้าพระองค์ได้สำเร็จ
ธรรมอันประเสริฐ ซึ่งมีอยู่ในธรรมที่พระองค์ทรงจำแนกไว้ดีแล้ว ข้าพระ
องค์ได้สำเร็จความเข้ม ในอภิญญาแล้ว มีอันบริสุทธิแล้ว มีวิชา ๓
แล้ว สำเร็จฤทธิ์แล้ว ฉลาดในการพิจารณาใจผู้อื่นแล้ว ดังนี้

คาถา ๑๒ คาถาคือไปนี้ เป็นคาถาที่พระวงศ์สเถระเจ้าได้ทูลถาม
สมเด็จพระบรมศาสดาว่า อุบายของคนที่ซึ่งสิ้นอายุไปแล้วนั้น ได้
สำเร็จนิพพานหรือไม่ สมเด็จพระบรมศาสดา ก็ตรัสตอบเป็นใจความว่า
สำเร็จนิพพานแล้ว ดังนี้ สันเนอความในคัมภีรเถรคาถาพรรณนาเพียงเท่านั้น

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อพระวงศ์สเถระเจ้า ได้สำเร็จพระ
อรหัตแล้ว ก็ได้ทำประโยชน์กิจในพระพุทธศาสนา ด้วยการสั่งสอน
พระภิกษุสงฆ์เป็นคณ อยู่จนกระทั่งเวลาดับขันธปรินิพพาน เป็นอันว่า
สมเืองพระวงศ์สเถระเจ้าเพียงเท่านั้น

เอวี่ กัม ค้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณทที ๖๗

คัมภีรอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระอุปเสนเถระเจ้า

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ สมนตปาสาทิกานํ
ยทฺธิ อุปเสน วรฺคณตปฺคฺโคตติ.

ณ บัดนี้ อาคตภาพจักได้แสดงคัมภีรอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณทที ๖๗ ว่าด้วยเรื่องพระอุปเสนเถระเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น

ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่ง
เทศนานี้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าบรมศาสดา ได้ทรงตั้งพระ
อุปเสนเถรเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ในฝ่ายทำให้เกิดความเลื่อมใส
ได้สิ้นเชิงด้วยคำว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย พระอุปเสนวงศ์นตบุตร เป็น
ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของเรา บรรดาที่ทำให้เกิดความเลื่อมใส
ได้รอบ คำนี

เนื้อความย่อในคัมภีร์นี้ มีขยายไว้โดยพิสดารในคัมภีร์มโนรถปฺรณว่า
คำว่า ให้เกิดความเลื่อมใสได้รอบนั้น คือให้เกิดความเลื่อมใสได้สิ้น
ชื่อของพระเถระองค์นั้นว่าอุปเสน พระอุปเสนเถรเจ้านั้น เป็นบุตรแห่ง
วงศ์นตพราหมณ์ จึงได้นามว่า วงศ์นตบุตร พระอุปเสนเถรเจ้าองค์นี้
ไม่ใช่แต่นำเลื่อมใสเฉพาะท่านเท่านั้น ถึงแม้ว่าบริวารของท่านก็นำเลื่อมใส
เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย บรรดาให้เกิด
ความเลื่อมใสได้รอบ เรื่องของท่านนี้มีเป็นลำดับมา ดังต่อไปนี้

กล่าวคือ ครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระอุปเสน-
เถรเจ้าองค์นี้ เกิดในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี เมื่อ
เติบโตขึ้นแล้ว ได้ไปฟังพระธรรมเทศนาของพระปทุมุตตรศาสดา ได้
เห็นพระปทุมุตตรศาสดา ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายให้เกิดความเลื่อมใสได้รอบ จึงทำอธิการกุศล
แล้วปรารณาคำแห่งนั้น ทั้งได้ทำกุศลอื่น ๆ อยู่จนตลอดชีพ แล้ว
ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดา มนุษย์ มาถึงพุทธกาลแห่งพระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลายนี้ ได้มาเกิดเป็นบุตรนางสาวพราหมณ์ ในบ้าน
พราหมณ์นามว่านาลกคาม นามว่าอุปเสนหารก อุปเสนหารกนั้นเติบโต

ขึ้นแล้ว ก็ได้ศึกษาจบไตรเพทในศาสนาพราหมณ์ เวลาได้ฟังธรรม
 ของพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา แล้ว
 บรรพชา พระอุปเสนนั้นอุปสมบทแล้วได้ ๑ พรรษา จึงคิดว่า
 เราจะให้พระพุทธศาสนาเจริญขึ้น จึงให้กุลบุตรหนึ่งบรรพชาอุปสมบท
 ในสำนักของคน เวลาปวารณาแล้ว พระอุปเสนก็ได้ ๒ พรรษา ส่วน
 สัทธวัหาริกนั้นได้ ๑ พรรษา แล้วคิดว่า สมเด็จพระบรมศาสดาจะ
 ทรงโปรดปราน จึงพาสัทธวัหาริกของคนไปเฝ้าพระทศพลศาสดา พระ
 ทศพลศาสดาจึงตรัสถามพระอุปเสนว่า เธอภรรยา พระอุปเสน
 กราบทูลว่า ได้ ๒ พรรษา พระเจ้าข้า จึงตรัสถามว่า ภิกษุนี้ได้อะไร
 ของเธอ ภรรยา กราบทูลว่า ได้ ๑ พรรษา พระเจ้าข้า จึงตรัสว่า ภิกษุนี้เป็น
 อะไรของเธอ ภรรยา กราบทูลว่า เป็นสัทธวัหาริกของข้าพระองค์ พระเจ้าข้า
 ลำคับนั้น สมเด็จพระทศพลจึงตรัสว่า นี้นะโมฆบุรุษ เธอทำตนเป็นผู้
 มักมากเร่ร่อน ค้างแล้ว จึงทรงติเตียนโดยอเนกปริยาย พระอุปเสน
 เถรเจ้าได้รับความติเตียนจากสมเด็จพระบรมศาสดา จึงถวายบังคมลา
 แล้วคิดว่า เราจะให้สมเด็จพระบรมศาสดา ประชานสาธุการแก่เรา
 เพราะอาศัยบรรพชา ด้วยพระพักตร์อันเปรียบเหมือนพระจันทร์เพ็ญของ
 พระองค์ ครั้นคิดดังนั้นแล้ว จึงไปเจริญวิปัสสนาอยู่ในที่แห่งหนึ่ง
 ในวันนั้น ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัต เพราะเหตุที่พระอุปเสนเถรเจ้า
 ออกบรรพชาจากตระกูลใหญ่ ๑ เป็นพระธรรมกถึกที่ควรเปรียบด้วย
 แผ่นปฐพี ๑ จึงมีพวกกุลบุตรเป็นอันมากเลื่อมใสในธรรมกถาของท่าน
 แล้วออกมาขอบรรพชาในสำนักของท่าน จากตระกูลมิตรอำมาตย์
 ญาติสาโลหิต ท่านจึงกล่าวว่า แม้ตัวเราก็คืออริยญิกษุคงคัง เมื่อพวก
 ท่านอาจถืออริยญิกษุคงคังได้ พวกท่านก็จะได้รับบรรพชา ว่าคังนี้แล้ว
 ก็สอนซึ่งคงคัง ๑๓ ให้กุลบุตรเหล่านั้น กุลบุตรเหล่านั้นก็รับว่า ข้าพเจ้า
 ทั้งหลายอาจถืออริยญิกษุคงคังได้ พระอุปเสนเถรเจ้าจึงให้กุลบุตร
 เหล่านั้นบรรพชา กุลบุตรเหล่านั้นครั้นได้รับบรรพชาแล้ว ก็ได้อธิษฐาน
 ขุดคังนั้น ๆ ความกำถ้งของคน ๆ ฝ่ายพระอุปเสนเถรเจ้า ได้ทำวินัยให้

ชำนาญชำนาญ ในเวลาท่านมีพรรษา ๑๐ แล้ว จึงให้กลบสูตรเหล่านั้น
อุปสมบทเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา กลบสูตรที่ท่านให้อุปสมบทนั้น
มีประมาณถึง ๕๐๐ ด้วยกัน

ในคราวนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ประทับอยู่ที่พระเชตะวัน
มหาวิหาร ครัสต์ถึงภิกษุสงฆ์ว่า ทุก่อนภิกษุทั้งหลาย เราตถาคตประสงค์
จะอยู่แต่ลำพังผู้เดียวสักกึ่งเดือน ครัสต์ถึงนั้นแล้ว ก็เสด็จออกโดย
ลำพังพระองค์เดียว ไม่เกี่ยวข้องกับภิกษุใด ฝ่ายพระภิกษุสงฆ์จึง
กตีกากันไว้ว่า ผู้ใดเข้าไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ต้องให้ผู้นั้น
แสดงปาจิตติย์ ดังนี้

ในคราวนั้น พระอุปเสนเถรเจ้าคิดว่า จะมาเฝ้าสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า จึงมาสู่พระเชตะวันมหาวิหาร กับด้วยบริวารของตน ได้เข้า
ไปเฝ้า ถวายบังคมสมเด็จพระบรมศาสดา แล้วนั่งลงในที่อันสมควร
แก่ตน สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสกับสัทธีฬาริกองค์หนึ่งของพระ
อุปเสนเถรเจ้า เพื่อให้มีเรื่องสนทนาว่า นี่แน่ะภิกษุ ฝ่ายภิกษุทั้งหลาย
ชอบใจของเธอหรือ ภิกษุนั้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ฝ่ายภิกษุทั้งหลายไม่ชอบใจของข้าพระองค์ แล้วกราบทูลให้พระบรมศาสดา
ทรงทราบว่า ตนได้ถือบั้งสุกฤกษ์ครั้ง เพราะความเคารพต่อพระอัครชาย
สมเด็จพระบรมศาสดา จึงประทานสาธุการแก่พระอุปเสนเถรเจ้าในเรื่องนี้ว่า
คิละ คิละ อุปเสน แล้วแสดงคุณกถาของพระอุปเสนเถรเจ้าโดยอเนก
ปริยาย อันนี้เป็นเนื้อความโดยย่อในเรื่องพระอุปเสนเถรเจ้า ส่วนเรื่อง
โดยพิสดารนั้นมิได้ในพระบาลีแล้ว มีเนื้อความต่อไปว่า ต่อมาภายหลัง
สมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จออกประทับในท่ามกลางอริยสงฆ์ ทรงตั้งพระ
อุปเสนเถรเจ้าไว้ในตำแหน่งผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายข้างนาคเลื่อมใส
ทั้งสน คิงที่แสดงไว้ในเบื้องต้นแห่งเทศนาแล้วนั้น สนเนื้อความในคัมภีร์
มโนรทปรณีย์ เพียงเท่านั้น

ข้อที่ว่าเรื่องพระอุปเสนเถรเจ้า มีพิสดารอยู่ในพระบาลีนั้น ค้อม
พิสดารอยู่ในพระวิชัย คัมภีร์มหาวารวรรคบันตั้น กล่าวคือ ในคัมภีร์

มหาวรรคบันคั่นนั้นว่า ในคราวนั้น ภิกษุทั้งหลายให้สัทธิวิหาริกของตน
อุปสมบทแก่ในเวลาที่ได้ ๑ พรรษาบ้าง ๒ พรรษาบ้าง ฝ่ายพระ
อุปเสนวังคันทบุตร ก็ให้อุปสมบทแก่สัทธิวิหาริกของตน แต่ในเวลา
ที่ได้ ๑ พรรษา พอออกพรรษาแล้วคนก็ได้ ๒ พรรษา จึงพาสัทธิ-
วิหาริกผู้ได้ ๑ พรรษา ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ถวายบังคม
แล้วก็นั่งลงในที่สมควรแก่คน ชรรมาพระพุทเจ้าทั้งหลาย ย่อม
ทรงแสดงความรู้แจ้งกับภิกษุทั้งหลายผู้เป็นอาคันตุกะ ที่มาจากทิศานุทิศ
น้อยใหญ่ ในครั้งนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามพระ
อุปเสนวังคันทบุตรว่า สบายดีหรือ ไม่ลำบากด้วยการเดินทางหรือ
พระอุปเสนวังคันทบุตรกราบทูลว่า สบายดี การเดินทางก็ลำบากน้อย
พระเจ้าข้า ชรรมาพระศาสดาเจ้าทั้งหลาย ทรงทราบอยู่แล้วตรัสถามก็มี
ไม่ตรัสถามก็มี พิจารณาดูเวลาแล้วจึงตรัสถามก็มี ไม่ตรัสถามก็มี
ตรัสถามเฉพาะสิ่งที่มีประโยชน์ ไม่ตรัสถามสิ่งที่ไม่มีความประโยชน์ ทรง
ซักสะพานเสียในสิ่งที่ไม่มีความประโยชน์ พระพุทเจ้าทั้งหลายย่อมตรัส
ถามภิกษุทั้งหลายด้วยอาการ ๒ คือ ด้วยทรงพระดำริว่า จะแสดงธรรม
หรือจะทรงบัญญัติสิกขาบทอย่างใดอย่างหนึ่ง ในครั้งนั้น สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ตรัสถามพระอุปเสนวังคันทบุตรว่า คุณก่อนภิกษุ เธอ
ได้กี่พรรษา พระอุปเสนวังคันทบุตรกราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้ ๒ พรรษา
พระเจ้าข้า จึงตรัสถามว่า ภิกษุนี้เล่าได้กี่พรรษา กราบทูลว่า ได้
๑ พรรษา พระเจ้าข้า จึงตรัสถามว่า ภิกษุนี้เป็นอะไรของเธอ
กราบทูลว่า เป็นสัทธิวิหาริกของข้าพระองค์ จึงทรงเคียดว่า คุณก่อน
โมฆบุรุษ สิ่งนี้เป็นสิ่งที่ไม่เหมาะ ไม่สมควรแก่สมณะ เธอผู้ผู้นั้นควร
ว่ากล่าวสั่งสอน แต่เหตุไรจึงเข้าใจว่า ตนควรว่ากล่าวสั่งสอนผู้อื่น
เธอหาบรื่องยุ่งยาก คือเกี่ยวกับหมู่คณะเรว้นัก การกระทำของเธอ
ไม่ใช่เป็นเหตุให้เกิดความเลื่อมใส แก่ผู้ที่ยังไม่เลื่อมใส หรือให้เกิด
ความเลื่อมใสยิ่งขึ้นแก่ผู้เลื่อมใสอยู่แล้ว การกระทำของเธอ มีแต่

ทำไมให้เกิดความเลื่อมใสแก่ผู้ยังไม่เลื่อมใส ให้ผู้ที่เลื่อมใสอยู่แล้ว
 เสียดความเลื่อมใสไปเท่านั้น ทรงติเตียนดังนี้แล้ว จึงทรงบัญญัติ
 สิกขาบทขึ้นว่า ภิกษุที่มีพรรษาหย่อนกว่า ๑๐ ไม่ควรให้อุปสมบทแก่
 กลบุตร ภิกษุใดฝ่าฝืนภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ เราตถาคตอนุญาต
 ให้ภิกษุที่มีพรรษา ๑๐ หรือเกินกว่า ๑๐ ขึ้นไป ให้อุปสมบทแก่กลบุตรได้
 ดังนี้ สันเรื่องของพระอุปเสนเถระเจ้า ตามคัมภีร์มหาวรรคบันดั้น
 เพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานันท์ว่า พระอุปเสนเถระเจ้า กล่าวประกาศเรื่องของ
 ท่านทั้งอดีต และปัจจุบันไว้ว่า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอุปเสน ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระ
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรงพระนามว่า พระปทุมุตตระ ซึ่งเป็นผู้
 ประเสริฐในโลก เป็นผู้อำนาจในโลก เป็นผู้สูงกว่านรชน ในเวลา
 ที่พระองค์ประทับอยู่ที่จอมกุหา ในคราวนั้น ข้าพเจ้าได้เห็นดอก
 กรรณีกาลังบาน จึงได้มาทำเป็นเศวตฉัตร แล้วก็นถวายแด่
 พระปทุมุตตรพุทธเจ้า มิใช่แต่เท่านั้น ข้าพเจ้ายังได้ถวายอาหาร
 บิณฑบาตอันแก่พระภิกษุสงฆ์ ๘ รูป มียอดพระปทุมุตตระเป็นที่ ๙ ด้วย
 องค์พระปทุมุตตระผู้เป็นพระมหาวีรเจ้า ผู้เป็นองค์พระสยัมภู ผู้เป็น
 บุคคลผู้เลอเลิศ ได้ทรงอนุโมทนาการถวายเศวตฉัตร และการถวาย
 อาหารของข้าพเจ้าว่า ด้วยความเลื่อมใสอันนี้ กลบุตรนี้จะได้เสวย
 ทิพยสมบัติ เป็นจอมแห่งเทพยดาทั้งหลายอยู่ถึง ๓๐ ชาติ จะได้เป็น
 พระเจ้าจักรพรรดิราช ๒๐ ชาติ จะได้เป็นพระราชาเฉพาะในประเทศ
 หนึ่ง ๆ นับนับชาติมิได้ คนทั้งหลายเรียกผู้ใดว่าเป็นผู้มีบุญญาดี ผู้
 นั้นจะเกิดในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช ในแสนกัลป์ข้างหน้า ผู้นั้นจะได้
 เป็นพระพุทธเจ้า ทรงพระนามตามพระโคตรว่า พระโคตม ส่วน
 กลบุตรที่ถวายเศวตฉัตร และอาหารแก่เราตถาคต กับภิกษุ ๘ รูปใน
 ครานั้น จะได้เป็นสาวกของพระโคตมพุทธเจ้านั้น จะมีนามว่าอุปเสน
 ดังนี้ ได้ถอนภพทั้งปวงเสียสิ้นแล้ว ได้สิ้นความเกิดแล้ว ชนemar
 พร้อมทั้งเสนาแล้ว ได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว

ได้ทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ สันเนอความในคัมภีร์อุปทาน
เพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานนี้ว่าไว้ว่า พระอุปเสนเถระเจ้า ได้สร้างบารมีไว้
ในครั้งศาสนาพระปฐมศตวรรษสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น ด้วยการถวายเสวตฉัตร
คอกไม้ และการถวายอาหาร แล้วได้เสวยทิพยสมบัติเป็นเทวราช
และพระเจ้าจักรพรรดิราชอย่างละหลายชาติ เป็นพระราชาประเทศ
ราชอันนับชาติไม่ถ้วน ควรเป็นทอจจำไว้ว่า การถวายเสวตฉัตร หรือ
ถวายร่ม ถวายอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ในพระพุทธศาสนา ย่อมมี
ผลานิสงส์ส่งให้ได้เสวยทิพยสมบัติ มนุษยสมบัติ ตลอดจนกลับเป็น
ปริมาณ เหมือนกับพระอุปเสนเถระเจ้าองค์นี้ เพราะเมื่อจำได้อย่างนี้
แล้ว จะได้มีใจมุ่งแน่วแน่ขึ้นคือการถวายร่ม และถวายอาหารแก่พระ
ภิกษุสามเณรในพระพุทธศาสนา แล้วจะได้รับผลานิสงส์คล้ายกับองค์
พระอุปเสนเถระเจ้า ดังที่ได้แสดงมา

ในคัมภีร์เถรคาถาว่า พระอุปเสนเถระเจ้า ได้กล่าวเป็นคาถาไว้ใน
เมื่อท่านได้สำเร็จพระอรหันต์แล้วว่า ภิกษุควรอยู่ในเสนาสนะที่สงัด
ที่ร่มเย็นน้อย ที่เป็นที่อาศัยอยู่แห่งสัตว์ป่าทั้งหลาย เพราะจะทำให้เกิด
ความสงัดแก่ตน ภิกษุควรใช้ผ้าที่เก็บมาจากกองหยากเยื่อ หรือเก็บ
มาจากป่าช้า หรือเก็บมาจากตรอกน้อยตรอกใหญ่ จึงจะเป็นการดี
ภิกษุควรทำให้ใจต่ำ ควรเหวบินจนขาดไปตามลำดับตระกูล ควร
เข้าร่วมอันทรีย์ให้ดี ภิกษุควรยินดีด้วยของ ๆ คน แม้เป็นของที่ไม่ดี
ไม่ควรปรารถนาของผู้อื่น ไม่ควรติดอยู่ในรสอาหาร ควรยินดีอยู่ด้วย
การเจริญญาณ ควรมักน้อย ควรสันโดษ ควรอยู่แต่ในที่สงัด
ไม่ควรคลุกคลีด้วยคฤหัสถ์ และบรรพชิต ไม่ควรทำตนให้เหมือนคน
บ้านาแล้ง ไม่ควรพูดให้เกินเวลา ควรเป็นผู้ฉลาดในท่ามกลางสงฆ์
ไม่ควรติเตียนใคร ควรงดเว้นการเบียดเบียนผู้อื่น ควรเข้าร่วมใน
ปาฏิโมกข์ ควรรู้จักประมาณในการบริโภคอาหาร ควรฉลาดในทาง
จิตที่มอญมนต์ ควรประกอบสมณวิปัสสนาตามควรแก่เวลา ควร

มีความเพียรไม่ขาดสาย เมื่อยังไม่สิ้นทุกข์ตราบใด ก็ไม่ควรวางใจตรานั่น อาสวะทั้งปวงของภิกษุอยู่ด้วยความไม่ประมาท มุ่งความบริสุทธิ์ยอมสละไป ภิกษุนั้นยอมถึงนิพพาน ดังนี้ สิ้นเนื้อความในคัมภีร์เถรคาถา ตามที่พระอุปเสนเถระเจ้ากล่าวไว้เพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์เถรคาถาวรรณานันท์ ว่าด้วยเรื่องอดีต และปัจจุบันของพระอุปเสนเถระเจ้าองค์นี้ว่า ท่านได้เกิดในตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี ในครั้งศาสนาพระปทุมคตระ ได้เห็นพระปทุมคตระทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายทำให้เกิดความเลื่อมใสได้เต็มที่ แก่ประชาชนทั้งหลาย จึงทำอริการกุศล แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็ได้เวียนว่ายตายเกิด เสวยสมบัติอยู่ในเทพยดา มนุษย์ ตลอดกาลนาน มาถึงกาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย จึงได้มาเกิดเป็นบุตรของนางรูปสาร์พราหมณ์ ในบ้านนาลกคาม มีนามว่า อุปเสน เมื่ออุปเสนเติบโตขึ้น ก็ได้เล่าเรียนจบไตรเพทของพวกพราหมณ์ เวลาได้ฟังพระธรรมเทศนาในสำนักของสมเด็จพระบรมศาสดา ก็มีศรัทธาออกบรรพชาอุปสมบทในพระพุทธศาสนา พอบรรพชาได้พรรษาหนึ่ง ก็บวชให้ลูกบุตรอีกคนหนึ่ง แล้วนำลูกบุตรนั้นไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ทรงทราบว่าพระอุปเสนอยู่กับภิกษุนั้น ก็ถูกพระองค์ทรงติเตียนว่า ยังไม่สมควรจะอยู่คลุกคลีกับเพื่อนฝูง จึงตั้งใจเจริญวิปัสสนา โดยคิดว่า เราถูกพระศาสดาติเตียนเพราะบริวาร ก็จะทำให้พระศาสดาทรงสรรเสริญ เพราะบริวารเหมือนกัน ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัต เวลาได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ได้ทำกิจในพระพุทธศาสนาอยู่จนตลอดอายุไขย ก็ปรินิพพานไป เป็นอันว่าจบเรื่องพระอุปเสนเถระเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอว้ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๖๘

คัมภีรอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระทัฬหฬมัลลบุตรเถรเจ้า

เอตทคัมภีร กัณฐกเว มม สาวกานัม กัณฐกัม เสนาสนปญญาปกาณัม
ยทิตัม ทพโพ มลลปุตโตติ.

ณ บัณฑิต อาคตมภาพจักได้แสดงคัมภีรอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฐกที่ ๖๘ ว่าด้วยเรื่องพระทัฬหฬมัลลบุตรเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระทัฬหฬมัลลบุตร เป็นผู้เข้มนกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเราตถาคค
บรรดาที่จัดแจงเสนาสนะ ดังนี้

เนื้อความย่อในพระบาลีนั้น มีขยายไว้พิสดารในคัมภีรอื่น ๆ มีคัมภีร
มโนรธปุรณเป็นต้น กล่าวคือ ในคัมภีรมโนรธปุรณว่า พระเถรเจ้าองค์นั้น
นับแต่ได้เป็นผู้จัดเสนาสนะมา ชนชื่อว่าบริเวณหรือเสนาสนะ หรือเตียงตั้ง
น้ำใช้ น้ำฉัน ซึ่งจักไม่เรียบร้อยในมหาวิหาร ทั้ง ๑๘ มหาวิหาร ที่กรุง
ราชคฤห์นั้นย่อมไม่มี มีแต่เรียบร้อยแล้วทั้งนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า
เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้จัดแจงเสนาสนะ ชื่อของพระเถรเจ้าองค์นั้นว่า
ทัฬหะ แต่ที่ชื่อว่ามัลลบุตรนั้น เพราะท่านเกิดในตระกูลมัลลราช ดังนี้

ในคัมภีรจุลวรรคบทันนั้น ได้เล่าเรื่องพระทัฬหฬมัลลบุตรเถรเจ้า
จัดแจงเสนาสนะไว้ว่า ในคราวนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเรา

ทั้งหลาย ได้ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร กรุงราชคฤห์ ในคราวนั้น
พระทัฬหฬลบุตรผู้มีอายุได้ ๑ ขวบ ได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว สิ่งใดที่
สาวกควรทำ สิ่งนั้นพระทัฬหฬลบุตรก็ได้ทำแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะต้องทำ
อีกต่อไป หรือสะสมอีกต่อไปแล้ว

เมื่อพระทัฬหฬลบุตรอยู่ในที่สงัดแต่ลำพังผู้เดียว จึงคิดว่า เราผู้มี
อายุได้ ๑ ขวบ ได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว สิ่งใดที่สาวกควรทำ เราก็ได้ทำ
สิ่งนั้นเสร็จสิ้นแล้ว ไม่มีสิ่งอื่นที่จะต้องทำ หรือต้องสะสมอีกแล้ว เราควร
ทำความขวนขวายแก่พระสงฆ์อย่างไรหนอ จึงคิดขึ้นได้ว่า เราควรจัด
เสนาสนะของสงฆ์ และควรเป็นผู้รับนิมนต์พระภิกษุสงฆ์แทนทายกเพื่อให้
ได้รับภัตตาหารในทันที ๆ คิดดังนี้แล้ว จึงไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
กราบทูลความคิดนั้นให้ทรงทราบ พระองค์จึงตรัสว่า คีละ ๆ ทัฬหฬ
ถ้อยอย่างนั้นเรื่องจัดเสนาสนะของสงฆ์ และรับหน้าที่นิมนต์พระสงฆ์เถิด
ท่านก็ทูลรับว่า พระพุทธเจ้าข้า

ลำดับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงได้ประชุมสงฆ์แล้ว
ทรงบัญญัติการแต่งตั้งซึ่งพระทัฬหฬลบุตรให้เป็นผู้จัดเสนาสนะ และเป็นผู้
รับหน้าที่นิมนต์พระภิกษุสงฆ์ หรือเรียกอีกอย่างหนึ่งว่า หน้าที่แจก
ภัตตาหาร พระทัฬหฬลบุตรได้รับสมมติแล้ว คือ ได้รับความเห็นดี
เห็นชอบจากสงฆ์แล้วก็จัดเสนาสนะ คือ ทอผ้าทอผ้าให้แก่ภิกษุทั้งหลาย
เป็นระเบียบไป คือ พวกภิกษุที่ชอบพอกัน ท่านก็จัดเสนาสนะให้อยู่
รวมกัน พวกภิกษุที่เป็นนักพระสูตร ก็จัดให้อยู่เสียบแผนกหนึ่ง ที่เป็น
นักวินัย ก็จัดให้อยู่เสียบแผนกหนึ่ง ที่เป็นพระธรรมกถึก ก็จัดให้อยู่เสียบ
แผนกหนึ่ง ที่เป็นนักสมถวิปัสสนา ก็จัดให้อยู่เสียบแผนกหนึ่ง ที่เป็น
นักสนทนาเรื่องหาสาระประโยชน์มิได้ ก็จัดให้อยู่เสียบแผนกหนึ่ง ภิกษุ
เหล่าใดเข้ามาสู่วัดในเวลาวิกาล ท่านก็เข้าเตโชธาตุบันดาลให้เกิดแสง
สว่างแล้วจัดเสนาสนะให้ มีภิกษุรูปหนึ่งแล้งมาในเวลาวิกาล ด้วย
คิดอยากเห็นอิทธิปาฏิหาริย์ของพระทัฬหฬลบุตรเถรเจ้า แล้วบอกให้พระ
ทัฬหฬลบุตร จัดเสนาสนะให้ที่กุเขาคัณณกุกุมิ ที่หุบเขากุมิ

เป็นประธาน มาถึงกาลพระพุทฺธกัสสปเกิดขึ้นในกัลป์นี้ แล้วปรินิพพาน
ไปนั้น ท่านได้มาเกิดเป็นมนุษย์ บวชเป็นพระภิกษุอยู่ในพระพุทฺธศาสนา
ได้ไปทำสมณธรรมด้วยกันอยู่บนยอดภูเขาแห่งหนึ่ง กับพวกภิกษุด้วยกัน
๖ รูป เวลาท่านตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ จุตจาก
สวรรค์ลงมา ก็ได้เกิดเป็นบุตรของมัลลภคตริยในเมืองกลีนารา มารดา
ของท่านได้ตายแต่ในเวลาท่านอยู่ในครรภ์ เวลาคนทั้งหลายนำมารดาของ
ท่านไปเผาที่เชิงตะกอนบ้ำช้า ท่านก็ได้กระเด็นออกจากท้องมารดาไปตกอยู่
ที่กอหญ้าแฝก ท่านจึงได้นามว่าทัฬหะ ที่ท่านได้สำเร็จพระอรหัตต์แต่ใน
เวลาอายุได้ ๗ ขวบนั้น เพราะผลานิสงส์แห่งการประพฤติพรหมจรรย์แต่
ในอดีตชาติ ดังนี้

ในคัมภีร์เถรคถาถานี้ว่า พระทัฬหะมัลลบุตรเถระเจ้าองค์นี้ ได้กล่าว
เป็นคาถาไว้ในเมื่อท่านชนะอธิกรณ์แล้วว่า โย ทพฺพ มโย ทเมน ทนฺโต
เป็นต้น แปลว่า พระทัฬหะใด อันบุคคลอื่นไม่อาจจะฝึกฝนได้ เป็นผู้
พระบรมศาสดาได้ฝึกฝนแล้ว เป็นผู้มีความสันโดษแล้ว เป็นผู้หมดความ
สงสัยแล้ว เป็นผู้ชนะเลิศแล้ว เป็นผู้ปราศจากความกลัวแล้ว พระทัฬหะนั้น
เป็นผู้ดับกิเลสแล้ว เป็นผู้มั่งใจตั้งมั่นแล้ว ดังนี้

ในคัมภีร์เถรคถาจารย์และคัมภีร์มโนรทปุรณัฏฐว่า พระทัฬหะ-
เถระเจ้าองค์นี้ ในอดีตชาตินั้น ได้เกิดอยู่ในเมืองหงสวดี ในครั้งศาสนา
พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเติบโตแล้ว ได้เห็นพระปทุมุตตร-
สัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลายฝ่ายจัดเสนาสนะ จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารณาคำแห่ง
นั้น สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้าพระองค์นั้น ก็ได้ทรงพยากรณ์ว่า
จักสำเร็จดังปรารณา กุลบุตรนั้นก็ได้อุตสาหะทำบุญกุศลอื่นอีกอยู่จนตลอด
ชีวิต เมื่อดับจิตแล้วก็ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดา มนุษย์ ตลอดกาลนาน
มาถึงพุทธกาลแห่งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น กุลบุตรนั้นได้ออก
บรรพชาในพระธรรมวินัย ร่วมใจกันกับภิกษุอีก ๖ รูป พากันพาคบขันโด

ขึ้นไปเจริญสมณธรรมอยู่บนยอดภูเขา ได้สัญญากันว่า ถ้าไม่สำเร็จ
 ธรรมวิเศษ ก็จะยอมคายอยู่บนยอดภูเขานั้น เมื่อขึ้นไปบนยอดภูเขานั้น
 แล้วจึงผลัดบันไดลงเสีย แล้วสั่งสอนกันว่า พวกเราอย่าได้ประมาท
 ว่าเท่านั้นแล้ว ก็แยกกันไปเจริญสมณธรรมอยู่ตามชอบใจของตน ๆ พอถึง
 วันที่ ๕ ภิกษุที่เป็นหัวหน้าก็ได้สำเร็จพระอรหัต เมื่อภิกษุนั้นได้สำเร็จ
 พระอรหัตแล้ว จึงคิดว่า เราสำเร็จกิจของเราแล้ว เราก็กทำสิ่งใดอยู่
 ในที่นี้ คิดดังนี้แล้ว ก็ไปนำเอาอาหารบิณฑบาตจากอุตตรกุรุทวีปด้วยฤทธิ์
 ของตน มาแจกให้แก่เพื่อนที่ยังเป็นปุถุชนอยู่ ด้วยอ่อนน้อมว่า ขอท่าน
 ทั้งหลายจงฉันอาหารนี้ การเที่ยวบิณฑบาตเป็นหน้าที่ของข้าพเจ้า ขอท่าน
 ทั้งหลาย จงทำหน้าที่ของท่านทั้งหลายเถิด ภิกษุทั้งหลายที่เป็นเพื่อน
 กันอีก ๖ องค์นั้นจึงว่า พวกเราเวลาจะผลัดบันไดลงไป ได้สัญญากัน
 ไว้หรือว่า ผู้ใดได้สำเร็จธรรมวิเศษก่อน ผู้นั้นจงนำอาหารมาเลี้ยงกัน
 ส่วนพวกที่ยังเหลืออยู่ก็จักฉันอาหารนั้น แล้วจึงเจริญสมณธรรมต่อไป
 ดังนี้ พระเถระเจ้าองค์สำเร็จพระอรหัตนั้น ก็ตอบว่า หาได้สัญญากันไว้
 อย่างนี้ไม่ เพื่อนภิกษุอีก ๖ องค์นั้น จึงกล่าวว่า ท่านได้สำเร็จเพราะบารมี
 ที่ท่านได้อบรมไว้แต่ชาติก่อน ถึงพวกข้าพเจ้าก็จักทำให้สำเร็จเหมือนกัน
 ขอท่านจงหลักไปจากที่นี้เถิด เมื่อพระเถระเจ้าองค์นั้น ไม่อาจให้เพื่อน
 ภิกษุเหล่านั้นฉันอาหารของตนได้แล้ว ก็ไปหาที่ฉันอาหารในที่สบาย
 ด้วยน้ำตามความประสงค์ แล้วก็ไปจากที่นั้น พอถึงวันที่ ๗ พระเถระเจ้า
 อีกองค์หนึ่ง ก็ได้สำเร็จพระอนาคามีผล แล้วจึงขึ้นไปเกิดในสุทธาวาส
 พรหมโลก ภิกษุอีก ๕ องค์ ก็ได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลก แล้วท่องเที่ยว
 เสวยทิพย์สมบัติ มนุษยสมบัติ อยู่ในเทวโลก มนุษยโลก ตลอด
 พุทธันตรหนึ่ง ครั้นมาถึงศาสนาพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ องค์หนึ่ง
 ได้มาเกิดในราชตระกูล ที่เมืองตักกสิลา ในแคว้นแคว้นคันธารประเทศ
 องค์หนึ่งมาเกิดเป็นบุตรนางปริพาชกา ในแคว้นแคว้นปัณฑะยะ องค์
 หนึ่งได้มาเกิดเป็นบุตรของกุกุมพี ในแคว้นแคว้นพาหิยะ องค์หนึ่ง
 ได้มาเกิดในกรุงราชคฤห์ ส่วนพระทัพพเถระเจ้านั้น ได้มาเกิดเป็นพระโอรส

ของพระเจ้ามัลลราช ในเมืองอนุปัตตนคร แคว้นแคว้นมัลลประเทศ มารดาของท่านได้ทำกาลกิริยาตายแต่เมื่อท่านยังอยู่ในครรภ์ คนทั้งหลายได้นำพระศพมารดาของท่านไปถวายพระเพลิง พอพระศพถูกไฟร้อน พระอثرก็แตกทำลาย พระโอรสที่อยู่ภายในพระครรภ์ ก็กระเด็นไปตกอยู่ที่คอกหญ้าแฝกกอหนึ่ง โดยไม่มีผู้ใดเห็น แต่พระราชโอรสนั้นมิได้เป็นอันตราย ด้วยอำนาจบุญบารมีทั้งหลาย ที่ได้สะสมมาแล้วแต่ในอดีตชาติ มีคนไปพบแล้วนำไปให้แก่หญิงแก่คนหนึ่งเลี้ยงไว้ หญิงแก่คนนั้น จึงตั้งชื่อว่า ทัฬหฬกุมาร เพราะเหตุตกอยู่ที่คอกหญ้าแฝก ในเวลาที่ทัฬหฬกุมารมีอายุได้ ๖ ขวบ ก็พอประกอบกับเวลาที่สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย เสด็จไปในมัลลประเทศ ประทับอยู่ที่อนุปัตตอุทยาน พร้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ทัฬหฬกุมารได้เห็นองค์พระบรมศาสดาจารย์ ก็เกิดความเลื่อมใสในพระพุทธศาสนา ประสงค์จะบรรพชาในพระพุทธศาสนา จึงบอกแก่หญิงแก่คนนั้นว่า ฉันจักบรรพชาในสำนักพระศพล หญิงแก่คนนั้นก็คิดว่าดีแล้วถูกเอ๋ย ว่าดังนี้แล้ว จึงนำทัฬหฬกุมารนั้นไปสู่สำนักพระบรมศาสดา กราบทูลว่า ขอพระองค์ได้โปรดให้กุมารนี้ได้บรรพชาเถิด พระเจ้าข้า สมเด็จพระบรมศาสดาจึงตรัสสั่งภิกษุรูปหนึ่งว่า เธอจงให้ทารกนั้นบรรพชา ภิกษุรูปนั้นก็รับพระพุทธฎีกาว่า พระเจ้าข้า เมื่อภิกษุนั้นจะให้ทัฬหฬกุมารบรรพชา จึงบอกกรรมฐาน ๕ มีคำว่า เกสา โลมา นขา ทันตา ตโจ ดังนี้ให้ ทัฬหฬกุมารนั้นเป็นผู้สมบูรณ์ด้วยบุพพวาสนามาแล้ว เป็นผู้ใช้ทำอภินิหารไว้แล้ว ก็ได้สำเร็จพระโสดาปัตติผล ในขณะที่จรดมืดโกณลงที่ครั้งแรก พอจรดมืดโกณลงที่ครั้งแรกที่ ๒ ก็ได้สำเร็จสกาคามิผล พอจรดมืดโกณลงที่ครั้งแรกที่ ๓ ก็ได้สำเร็จอนาคามิผล พอเสร็จการปลงผม ก็ได้สำเร็จพระอรหัตผล เป็นพระอรหันต์ผู้ประเสริฐในพระพุทธศาสนา

ครั้นสมเด็จพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่ประเทศมัลละ พอควรแก่พระพุทธประสงค์แล้ว ก็เสด็จกลับไปสู่กรุงราชคฤห์ ประทับอยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร ในคราวนั้น พระทัฬหฬลบุตรได้เข้าสู่ที่สงฆ์

พิจารณาความสำเร็จกิจของตนแล้ว ก็ประสงค์จะทำกิจของสงฆ์ จึงคิดว่า เราควรจะจัดแจงเสนาสนะ และรับหน้าที่แจกอาหารแก่พระภิกษุสงฆ์ ครั้นท่านคิดดังนี้แล้ว ท่านจึงไปเฝ้าองค์พระศาสดา กราบทูลพระกรุณาให้ทรงทราบความคิของตน องค์พระทศพลจึงประทานสาธุการว่า ดีละ ๆ แล้วทรงตั้งพระหัตถ์พรมัลลบุตรให้เป็นผู้รับหน้าที่จัดเสนาสนะ และหน้าที่แจกอาหารแก่สงฆ์ พระหัตถ์พรมัลลบุตรได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งใหญ่ แต่ในเวลายังเด็กเช่นนั้น เพราะฉะนั้น สมเด็จพระบรมศาสดาจึงโปรดให้อุปสมบทแต่ในเวลาท่านมีอายุได้ ๑ ขวบ นับแต่ท่านอุปสมบทแล้ว ท่านก็ได้จัดเสนาสนะ และแจกอาหารแก่พระภิกษุทั้งปวง ซึ่งไปอาศัยกรุงราชคฤห์อยู่ การที่พระหัตถ์พรมัลลบุตรเจ้าได้เป็นผู้รับหน้าที่จัดเสนาสนะนั้น ได้ปรากฏไปในที่ทั้งปวง ท่านได้จัดเสนาสนะให้แก่ภิกษุทั้งหลาย ที่ชอบพอกันอยู่เป็นพวก ๆ ฌัมเสนาสนะในที่ไกล ท่านก็ได้ไปจัดให้ เมื่อภิกษุเหล่านั้นไม่อาจไปได้ ท่านก็ได้พาไปด้วยอิทธิฤทธิ์ ครั้นนั้นภิกษุทั้งหลายที่มาในเวลาวิกาล ต่างก็ได้บอกให้ท่านจัดเสนาสนะให้ในที่ต่าง ๆ กัน บ้างก็ให้จัดที่ชวักมพวัน บ้างก็ให้จัดที่มหกัจฉิมิกทายวัน ท่านก็ไปจัดให้ด้วยอิทธิฤทธิ์ของท่าน คือ ท่านเนรมิตภิกษุขึ้นให้เหมือนกับท่านหลายรูปด้วยกัน แล้วให้ไปจัดเสนาสนะให้แก่ภิกษุเหล่านั้น ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดาจึงทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายจัดเสนาสนะ ดังนี้ ต่อขึ้นไปท่านก็ได้ทำหน้าที่ของท่านทั้ง ๒ น จนตลอดเวลาปรินิพพาน เป็นอันว่า สิ้นเรื่องของพระหัตถ์พรมัลลบุตรเถรเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๖๙

คัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระปลื้มทว้จณเฑรเจ้า

เอตทกุกั กิกขเว มม สาวกานั กิกขุณั ปฏิสมภิตปุตตานั
เทวตานั ปิยมนาปานั ยทิตั ปลื้มทว้จณเฑริ.

ณ บัณเฑิ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๖๙ ว่าด้วยเรื่องพระปลื้มทว้จณเฑรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่ง
เทศนานั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย พระปลื้มทว้จณเฑริ เป็นเอกทัศคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่ง
เป็นสาวกของเราตถาคต ในฝ่ายเป็นที่รักใคร่ ชอบใจ ของเทวดา
ทั้งหลาย ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรลปุรณั ขยายเนื้อความย่อในพระบาลีนี้ ออกไปว่า
พระปลื้มทว้จณเฑรเจ้านั้น สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า ได้ทรงแสดงว่า
เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายเป็นที่รัก และเป็นที่ชอบใจ ของ
เทวดาทั้งหลาย ได้สดับมาว่า พระปลื้มทว้จณเฑรเจ้าองค์นี้ เมื่อพระ
พุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ยังไม่เกิดขึ้นนั้น ท่านได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ
ได้ทำมหาชนให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ทำให้มหาชนได้ไปเกิดในสวรรค์เป็นอัน
มาก เทวดาทั้งหลายที่เกิดในกามาพจรสวรรค์ ๖ ชั้น เมื่อหวนระลึกถึง

อคติของคนที่ว่า เราทั้งหลายได้สวรสสมบัตินี้ เพราะอาศัยใคร ก็
ได้ว่า เพราะอาศัยพระเถระเจ้าองค์นี้ จึงได้พากันมอบน้อมพระเถระเจ้าองค์นี้
ทุกเข้าเป็น เพราะฉะนั้น พระเถระเจ้าองค์นี้ จึงเป็นที่รักใคร่ของเทวดา
ทั้งหลาย ชื่อของพระเถระเจ้าองค์นี้ว่าปัลลวะ ชื่อวงศ์ตระกูลของท่านว่าวิจเณ
เมื่อรวมคำทั้ง ๒ นี้เข้าด้วยกันจึงได้ชื่อว่าปัลลวะวิจเณ

ก็เรื่องของพระปัลลวะวิจเณเถระเจ้าองค์นี้ มีปรากฏว่า ครั้นพระ
ปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ท่านได้เกิดในตระกูลที่มีทรัพย์สมบัติ
มากตระกูลหนึ่ง ในเมืองหงสวดี อยู่มาวันหนึ่ง ได้ไปฟังพระธรรม
เทศนาขององค์พระปทุมุตตรศาสดา ได้เห็นองค์พระปทุมุตตรศาสดา
ทรงดงภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายเป็น
ที่รักใคร่พอใจของเทวดาทั้งหลาย จึงปรารถนาตำแหน่งนั้น แล้วได้
ทำบุญอยู่จนตลอดชีวิต จึงได้ท่องเที่ยวเสวยทิพย์สมบัติ มนุษยสมบัติ
อยู่ในเทวโลก มนุษยโลก ตลอดกาลนาน ครั้นมาถึงกาลที่พระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลายเกิดขึ้นนี้ ก็ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่กรุงสาวัตถี
มีนามว่าปัลลวะวิจเณ ต่อมาก็ได้ไปฟังพระธรรมเทศนา ของสมเด็จพระ
พระบรมศาสดา ได้มีความเลื่อมใสศรัทธา แล้วก็บรรพชาอุปสมบท
ได้ตั้งใจเจริญวิปัสสนา จนได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ พระปัลลวะวิจเณ
นั้น เมื่อพูดกับภคินีและภิกษุทั้งหลาย ก็ใช้คำว่าคนเลวเสมอไป
คือ พูดว่า จงมานคนเลว จงไปคนเลว จงนำไปคนเลว จงถือเอาคนเลว
ดังนี้ ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนี้ ก็นำไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้า พระองค์จึงทรงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย อันพระอรหันต์
ทั้งหลาย ย่อมไม่มีผรุสวาจา ด้วยว่าพระอรหันต์ทั้งหลาย ที่จะพูด
ผรุสวาจาด้วยการนินทาถูกดูหมิ่นผู้อื่นนั้นไม่มี แต่พระปัลลวะวิจเณได้พูดนั้น
เป็นด้วยเคยสะสมอบรมมาแต่ในปางก่อน ๆ ภิกษุทั้งหลายจึงทูลถามว่า
ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระปัลลวะวิจเณเถระเจ้าพูดว่า คนเลว กับพวก
ภคินีและภิกษุทั้งหลายเสมอ เป็นเนืองนิตย์ เป็นด้วยเหตุอะไร
พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย

เหตุอันนี้ ไม่ใช่บุตรของเราตกต ได้สะสมบรณไว้ในชาตินี้ ด้วยว่า
บุตรของเราตกต ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ ที่ใช้คำพูดว่า คนเลว
คนชั่วช้า คนลามก อยู่ตลอดถึง ๕๐๐ ชาติ มาบัดนี้ จึงได้ใช้คำพูดว่า
คนเลว ด้วยวาสนาที่ได้อบรมมา ก็ถ้อยคำของพระอริยเจ้าทั้งหลายถึงแม้ว่า
จะหยาบคาย ก็เป็นของบริสุทธิ์ เพราะไม่มีเจตนาร้ายกาจ ที่ไม่ทำให้
เกิดบาปกรรม ในการพูดนั้นแม้แต่เพียงเล็กน้อย คริสต์ดังนี้แล้วจึงได้
ครัสต่อไปว่า บุคคลไม่ทำให้ผู้อื่นขัดใจ ด้วยวาจาอันไม่หยาบคายอันใด
ควรกล่าวแต่ว่าวาจาอันไม่หยาบคาย อันเป็นวาจาที่ทำให้เข้าใจ ที่เป็นวาจาจริง
อันนั้น เรากล่าวว่า ผู้นั้นเป็นพราหมณ์ ดังนี้

อยู่มาวันหนึ่ง พระปิ่นทิวจงดเถรเจ้าเข้าไปบิณฑบาต ที่กรุงราชคฤห์
ได้เห็นบุรุษคนหนึ่ง ถือถาดอันเต็มด้วยผลดีป्ली เข้าไปสู่ภายในกรุง
จึงถามว่า นี่แน่ะคนเลวทราม สิ่งใดอยู่ในภาชนะของเธอ บุรุษ
นั้นก็คิดว่า สมณะนั้นมาจาหยาบคายต่อเราแต่เช้านี้ เราจะตอบให้
เหมาะสมกับสมณะนี้ คิดดังนี้แล้วจึงตอบว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า สิ่ง
ที่อยู่ในภาชนะของข้าพเจ้านี้ คือ ขหนู ขอรับ พระเถรเจ้าก็ตอบว่า
จักเป็นขหนูคนเลวทราม เมื่อบุรุษนั้นไปล้างตาพระเถรเจ้าแล้ว ผล
ดีป्लीทั้งหมดที่อยู่ในภาชนะ ก็กลายเป็นขหนูทั้งนั้น บุรุษนั้นจึงคิดว่า
ผลดีป्लीเหล่านี้ บ่อมปรากฏคล้ายกับขหนู เป็นด้วยเหตุไรหนอ คิดแล้ว
ก็หยิบออกมาขยด พอเขารูว่า เป็นขหนูก็เสียใจอย่างแรงกล้า เขาจึง
คิดว่า จะเป็นเช่นนี้หมดทั้งเกวียนหรือ เขาจึงไปตรวจดูดีป्लीทั้งปวง
ที่อยู่ในเกวียนของเขา ก็เห็นเป็นขหนูทั้งนั้น เขาก็ยกมือขึ้นตอกชก
เสียว่า เรื่องนี้ไม่ใช่ผู้อื่นทำให้เราเป็นแน่ จักต้องเป็นภิกษุที่เราเห็น
เมื่อเช้านี้ทำให้เราเป็นแน่ อันนั้นจักต้องเป็นมารยาอันหนึ่งของภิกษุนั้น
เป็นแน่ เราจักต้องติดตามภิกษุนั้นไปพิจารณา ดู คิดแล้วก็ติดตามพระ
เถรเจ้าไป ครานั้น มีบุรุษคนหนึ่ง ได้เห็นบุรุษคนนั้นกำลังเดินไปด้วย
อาการร้าย จึงถามว่า เธอร้ายด้วยเหตุอันใด ก็แจ้งเหตุให้บุรุษ
นั้นทราบ บุรุษนั้นทราบแล้วก็บอกว่า อย่าคิดหุนหันไปเลย พระภิกษุ

นั้น จักเป็นพระปลื้มทั่วแดนเจ้า ซึ่งเป็นพระผู้เป็นเจ้าของเราเป็นแน่ เธอจงถือเอาภาชนะนั้น ไปยืนอยู่ข้างหน้าพระเถระเจ้า เมื่อพระเถระเจ้าถามว่า นั่นอะไรคนเลว ให้ตอบว่า คีป्ली ๆ ขอรับ พระเถระเจ้าก็จักตอบว่า จักเป็นคีป्लीคนเลว คีป्लीทั้งสี่ของเธอ ก็จักเป็นอย่างค้อย่างเก่า บุรุษนั้น ก็กระทำตามถ้อยคำของบุรุษผู้แนะนำทุกประการ คีป्लीทั้งปวง ก็ได้กลับเป็นปกติ ต่อมาภายหลังพระพุทธรองค์ ได้ทรงถือเอาเหตุที่พระเถระเจ้าเป็นทริกไคร่พอใจของเทวดาทั้งหลาย มาทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายเป็นทริกไคร่พอใจ ของเทวดาทั้งหลาย สันนิษฐานในความในคัมภีร์มโนรตปุณณิเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทาน ได้กล่าวถึงอดีตกาล ของพระปลื้มทั่วแดนเจ้าไว้ว่า เมื่อพระสุเมธพุทธเจ้า ได้เสด็จดับขันธปรินิพพานไปแล้ว พระปลื้มทั่วแดนเจ้า ซึ่งเป็นกัลบุตรผู้หนึ่งในคราวนั้น ได้มีจิตเลื่อมใสในพระสุเมธพุทธเจ้าผู้เลอเลิศในโลก แล้วได้บูชาพระสถูปเจดีย์ พระอรหันต์ทั้งหลาย ที่ทรงอภิญา ๖ และอิทธานุภาพเป็นอันมาก มีอยู่ในนั้นเท่าใด กัลบุตรนั้น ก็ได้ถวายสังฆภัตแก่พระอรหันต์ มีประมาณเท่านั้น กัลบุตรนั้น ได้เป็นอุปัฏฐากของพระสุเมธพุทธเจ้า พระสุเมธพุทธเจ้านั้น ได้ทรงโปรดปรานกัลบุตรนั้นเป็นอันมาก ด้วยกัลบุตรนั้นมิมีจิตเลื่อมใสต่อพระสุเมธพุทธเจ้านั้น เวลากัลบุตรนั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ มีนางอัปสร ๔ หมื่น ๖ พันนาง เป็นบริวาร นางอัปสรเหล่านั้น ล้วนแต่ประพฤติกให้เป็นทีพอใจของเทพบุตรองค์นั้นทุกประการ เทพบุตรองค์นั้นได้มีความสุขยิ่งกว่าเทพเจ้าอื่น ๆ เวลาเทพบุตรนั้นจุติจากสวรรค์ ก็ได้ลงมาเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามว่าวรุณจักรพรรดิ อยู่ในกัณฑ์ที่ ๒๕ แล้วได้ขึ้นไปเกิดเป็นท้าว महाराज เสวยทิพยสมบัติอยู่ในชั้นจาตุมหาราชิกา นับแต่นั้นมา ก็ไม่ได้ไปสู่ทุกดินจนตลอด ๓ หมื่นกลับ ด้วยอำนาจผลานิสงส์แห่งการถวายเครื่องหอม เป็นเครื่องบูชาพระสถูปเจดีย์ของพระสุเมธชินศรี มาถึงภัททกัลป์นี้ ก็ได้มาเกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ผู้

มเหศกดาเตชานภาพมาก่อชาติหนึ่ง ได้ทำประชาชนให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ ให้ไปเกิดในสวรรค์เป็นอันมาก เพราะฉะนั้น มาในชาติเป็นพระปิ่นท้าวจงดเกราเจ้า จึงได้เป็นที่รักใคร่พอใจของเทวดาทั้งหลาย ทั้งท่านได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ดังนี้ สันเนือความในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์มโนรธปุรณี ที่แสดงมาแล้วนั้นว่า พระปิ่นท้าวจงดเกราเจ้าได้ทำอธิการกุศลไว้ ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ในคัมภีร์อุปทานได้กล่าวไว้ว่า พระปิ่นท้าวจงดเกราเจ้า ได้ทำบุญกุศลไว้ในครั้งศาสนาพระสุเมธพุทธเจ้า ดังนี้ คัมภีร์ทั้งสองนั้นแย้งกันหรือ แก้วไม่แย้งกัน เพราะเหตุว่า คัมภีร์มโนรธปุรณีนั่น ได้กล่าวถึงอธิการกุศล ที่พระปิ่นท้าวจงดเกราเจ้าได้ทำไว้ ด้วยความปรารถนาความเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายเป็นที่รักใคร่พอใจของเทวดาทั้งหลาย ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น หาได้กล่าวถึงพระพุทธรูปองค์อื่นไม่ ส่วนในคัมภีร์อุปทาน ก็หาได้กล่าวถึงครั้งพระปทุมุตตรระไม่ ได้กล่าวถึงแต่ครั้งพระสุเมธพุทธเจ้าเท่านั้น พระสุเมธพุทธเจ้านั้น เกิดในกาลภายหลังพระปทุมุตตรพุทธเจ้า จึงได้ใจความว่า พระปิ่นท้าวจงดเกราเจ้า ได้ทำบุญกุศลไว้ในครั้งพระปทุมุตตรพุทธเจ้า และครั้งพระสุเมธพุทธเจ้าเป็นลำดับมา

อรรถกถา

ส่วนในคัมภีร์เถรคาถา พร้อมด้วยอรรถกถาเถรคาถาพรรณานั่น ได้กล่าวถึงพระปทุมุตตรระ และพระสุเมธพุทธเจ้าเป็นลำดับกันไป ทั้งมีเนื้อความแปลกจากที่แสดงมาแล้ว ในคัมภีร์มโนรธปุรณี คัมภีร์อุปทานทั้งสองนั้นหลายข้อ เพราะฉะนั้น จึงจักได้ยกเอาเนื้อความในเถรคาถาคัมภีร์เถรคาถาพรรณามาแสดงสืบต่อไป กล่าวคือ ในคัมภีร์นั้นว่า พระปิ่นท้าวจงดเกราเจ้าองค์นี้ ได้เกิดในตระกูลที่มีสมบัติมาก ในเมืองหงสวดี ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อไปฟังธรรมใน

สำนักของพระองค์ ได้เห็นพระองค์ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่ง
 อันเลิศ ฝ่ายเป็นท้าวโคธของเทพดาทั้งหลาย จึงปรารภนาตำแหน่งนั้น
 ได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต เวลาดับจิตจากชาตินั้นแล้ว ได้ท่องเที่ยว
 ไปมาอยู่ในเทพยคามมนุษย์ มาถึงศาสนาพระสุเมธพุทธเจ้า ได้เกิดใน
 มนุษยโลก เมื่อพระสุเมธพุทธเจ้าปรินิพพานแล้ว ได้กระทำสักการ-
 บูชาพระสกุ๊ป ได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว
 ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยคามมนุษย์ เมื่อพระพุทธรเจ้ายังไม่เกิดขึ้น
 ได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้แนะนำมหาชนให้ตั้งอยู่ในศีล ๕ อัน
 เป็นมรรคาแห่งสวรรค์ เมื่อพระพุทธรเจ้าของเราได้เกิดขึ้น เขาได้เกิดใน
 ตระกูลพราหมณ์ ที่กรุงสาวัตถี มีนามว่าปัลลันทวัจนะ ต่อมาภายหลังได้
 บวชเป็นปริพาชก ด้วยความสลดใจในสงสาร ได้สำเร็จวิथाการ อันมี
 นามว่าจุฬคันธาระ เป็นวิชาที่ทำให้เหวไปในอากาศ และรู้จักใจของ
 ผู้อื่นได้ ได้เป็นนัเลิศด้วยลาภยศ ในกรุงราชคฤห์ เมื่อพระพุทธรเจ้า
 ของเราได้ตรัสรู้แล้ว เสด็จไปประทับที่กรุงราชคฤห์ วิชานั้นก็
 ศักดิ์สิทธิ์เหมือนแต่ก่อน ด้วยพหุธานภาพ เขาจึงคิดว่า พวกอาจารย์
 ได้กล่าวไว้ว่า มหากันธารวิชามีอยู่ในที่ใด จุฬคันธารวิชาก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์
 ในที่นั้น จำเดิมแต่พระสมณโคตมมาถึงกรุงราชคฤห์แล้ว วิชาของเรา
 ก็ไม่ศักดิ์สิทธิ์ พระสมณโคตมคงรู้มหากันธารวิชาเป็นแน่ เราควร
 จักไปขอเรียนมหากันธารวิชา ในสำนักพระมหาสมณโคตม คิดดังนี้
 แล้ว ก็ไปเฝ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า กราบทูลว่า ข้าแต่พระมหา
 สมณะ ข้าพเจ้ามีความประสงค์ จะขอเรียนวิชาสักอย่างหนึ่ง ในสำนัก
 ของพระองค์ ขอพระองค์จงทรงสอนข้าพระพุทธเจ้าด้วยเถิด สมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นเธอจงบรรพชา เขาก็ได้
 บรรพชาด้วยเข้าใจว่า การบรรพชาเป็นบริกรรมของมหากันธารวิชา สมเด็จพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้า ก็ได้ทรงแสดงธรรมให้ฟัง แล้วทรงบอกกรรมฐาน
 อันสมควรแก่จริตของตน ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหัต มีเทวดา
 คนหนึ่งซึ่งเกิดในสวรรค์ ด้วยได้รับโอวาทของพระปัลลันทวัจนะ ในชาติ

ที่พระปิ่นท้าวจกเถรเจ้าเป็นพระเจ้าจักรพรรดิ ได้นักถึงคุณของพระปิ่นท้าวจกเถรเจ้า
จึงลงมาหาพระปิ่นท้าวจกเถรเจ้าทั้งเข้าทั้งเป็น พระปิ่นท้าวจกเถรเจ้าก็ได้
เป็นผู้เลิศในฝ่ายเป็นที่รักใคร่ของเทพดาทั้งหลาย มีเนื้อความใน
อรรถกถาเถรคาถาสืบต่อไปว่า เพราะอาศัยเหตุที่พระปิ่นท้าวจกเถรเจ้า
ไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายเป็นที่รักของเทพดาทั้งหลาย อยู่มาวันหนึ่ง
พระปิ่นท้าวจกเถรเจ้า นั่งอยู่ในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ พิจารณาถึงคุณ
ท่านแล้ว เมื่อจะสรรเสริญการที่ท่านมาสู่สำนัก ของสมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า ด้วยความประสงค์จะเรียนมหาคันธารวิชา เป็นต้นเหตุ
จึงกล่าวเป็นคาถาขึ้นว่า สวาคดี นาคดี เป็นต้น แปลว่า การที่เรามา
สู่สำนักพระศาสดานี้ เป็นการไม่ไร้ประโยชน์ การที่เรามาสู่สำนักของ
พระผู้มีพระภาคเจ้าอันใด อันนั้นไม่ใช่เป็นการไม่ดี เมื่อสมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้า ทรงจำแนกแจกธรรมทั้งหลายอยู่ เราก็ได้สำเร็จธรรมที่
ประเสริฐสุดแล้ว ดังนี้

ในคัมภีร์มัณฑนพิธีกถานัน ได้อีกกล่าวถึงเรื่องพระปิ่นท้าวจกเถรเจ้าไว้
เฉพาะแต่ตอนทักขุทั้งหลาย ได้ยกโทษติเตียนว่า ท่านได้กล่าวคำ
หยาบคายเท่านั้น ตอนนั้นก็มีเนื้อความเหมือนกับที่แสดงมาแล้ว เพราะฉะนั้น
จึงไม่จำเป็นต้องยกขึ้นมาแสดงซ้ำอีก

ในคัมภีร์มหาวิภังค์แห่งพระวินัยปิฎกนั้น ได้กล่าวถึงเรื่องพระ
ปิ่นท้าวจกเถรเจ้า ไว้เฉพาะเรื่องที่เกี่ยวข้องกับอาบัติเท่านั้น คือ ในคัมภีร์
มหาวิภังค์ว่า ในคราวนั้น พระภิกษุอุปัฏฐากของพระปิ่นท้าวจกเถรเจ้า
ถูกพวกโจรปล้น แล้วนำเอาทารกไป ๒ คน พระปิ่นท้าวจกเถรเจ้า
ก็นำทารก ๒ คนนั้น กลับมาไว้ที่ปราสาทด้วยฤทธิ์ เมื่อคนทั้งหลาย
ได้เห็นทารก ๒ คนนั้นแล้ว ก็มีจิตเลื่อมใสยังต่อพระปิ่นท้าวจกเถรเจ้าว่า
การที่ทารกทั้ง ๒ คนนั้นได้กลับมาแล้วนั้น เป็นด้วยอิทธิปาณภาพของพระ
ผู้เป็นเจ้าปิ่นท้าวจกเถรเจ้า ภิกษุทั้งหลายก็พากันยกโทษติเตียนว่า เหตุไร
พระปิ่นท้าวจกเถรเจ้า จึงนำเอาทารกซึ่งพวกโจรนำไปแล้วกลับคืนมา

ภิกษุเหล่านั้น ได้นำเนื้อความนี้ไปกราบทูลแด่สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์ตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย ความไม่มีอาบัตีย่อมมีแก่ผู้
มีฤทธิ์ และอิทธิวิสัย ดังนี้ เป็นอันได้ใจความว่า พระปิ่นทวารจณเฑาะเจ้า
ไม่ต้องอาบัติ ในการที่นำอาหารทั้งสอง ซึ่งตกไปอยู่ในอำนาจโจรแล้ว
กลับคืนมาได้ด้วยอำนาจอิทธิฤทธิ์ ไม่เหมือนการที่ภิกษุนำเอาของที่
โจรขโมยไปแล้ว กลับคืนมาด้วยอาการธรรมดา เพราะการที่ภิกษุนำเอา
ของซึ่งตกไปเป็นของโจรแล้วกลับคืน ย่อมผิดต่อพระวินัย ได้รับโทษ
ในทางอาบัติ ดังนี้ มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อพระปิ่นทวารจณเฑาะเจ้า
ให้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ก็ได้เป็นกำลังใหญ่ในทางพระพุทธศาสนา
อยู่นั่นตลอดอายุขัย แล้วท่านก็ปรินิพพาน เป็นอันว่า จบเรื่องพระปิ่นทวาร
จณเฑาะเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ที่ ๗๐

คัมภีร์อังคตตริกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระพาหิยทารุจริยเถระเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ จิปปาภินุณานํ ขทิตํ
พาหิโย ทารุจริโยคิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักแสดงคัมภีร์อังคตตริกาย เอกนิบาต
กณฑ์ที่ ๗๐ ว่าด้วยเรื่องพระพาหิยทารุจริยเถระเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระพาหิยทารุจิเถระ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวกของเราใน จำพวกที่ตรัสรู้โดยเร็วพลัน ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรธปุรณี ได้ขยายเนื้อความอันย่อในวาระพระบาลีนี้ ออกไปว่า พระพาหิยเถระเจ้าองค์นี้ ได้สำเร็จพระอรหัตในเวลาจบ พระธรรมเทศนาโดยย่อ ท่านไม่ต้องทำปริกรรม สำหรับมรรคผลทั้งหลาย เพราะฉะนั้น ท่านจึงคิดว่า เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในจำพวกที่ตรัสรู้ เร็วพลัน การที่ท่านได้ชื่อว่า พาหิยะนั้น เพราะท่านเกิดในแว่นแคว้น พาหิยะ ต่อมาภายหลังท่านได้นุ่งทาสีจวร คือ ผ้าเปลือกไม้ ท่านจึงได้ชื่อว่า ทารุจิเถระ เรื่องของท่านนั้น มีตามลำดับดังต่อไปนี้

กล่าวคือ ในครั้งพระปฐมุตตรพุทธเจ้าโน้น พระพาหิยเถระเจ้าองค์นี้ ได้เกิดในเรือนของผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี เวลาไปฟังพระธรรม- เทศนาของพระปฐมุตตรมุนี ได้เห็นองค์พระปฐมุตตรมุนีทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายตรัสรู้เร็วพลัน จึงทำอธิการกุศล แล้วปรารณาดำแหน่งนั้น ทั้งได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วเวียนตาย เวียนเกิดในพิพิธสมบัติ อยู่ในกำเนิดเทพยดา มนุษย์ตลอดกาลนาน เวลาถึงกาลที่ศาสนาของพระกัสสปสพาสดาจารย์ ย่อหย่อนลงไปในั้น ได้ทำ สมณธรรมกับภิกษุทั้งหลาย ตามที่กล่าวมาแล้วในเรื่องก่อน ๆ โน้น ได้เป็นผู้มีศีลบริบูรณ์ เวลามรณภาพแล้ว ได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลก

กัลปุนั้น อยู่ในเทวโลกตลอดพุทธันตรหนึ่ง เวลามาศึกถึงครั้ง พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น จึงได้ลงมาเกิดในเรือนผู้มีตระกูล แห่งหนึ่ง ในแว่นแคว้นพาหิยะ เมื่อเติบโตขึ้นแล้วก็ได้ครองฆราวาส

คราวหนึ่งคิดว่า จะไปค้าขาย จึงกระโดดจะไปสุวรรณภูมิ เรายังไม่ถึงที่
ประสงค์ ก็อุปปางลงในท่ามกลางมหาสมุทรทะเลหลวง คนทั้งปวงก็ได้
เป็นเหยื่อของปลา และเต่าสิ้น ส่วนพาหิยะนั้น ได้ท่อนไม้ท่อนหนึ่ง
แล้วเกาะลอยไปตลอด ๑ วัน จึงไปขึ้นได้ที่ท่าสุปปารกะ พอทราบว่า
ที่นั่น เป็นบ้านเมืองของมนุษย์ ก็คิดว่า เราจะเข้าไปในบ้านเมืองของ
มนุษย์ด้วยไม่มีผ้าถุง ผ้าห่มเช่นนั้น ข้อมไม้สมควร จึงได้เก็บเอาสาหร่าย
มาพันกายเข้า แล้วถือเอากระเบื้องอันหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ที่ศาลเทพารักษ์
เข้าไปเที่ยวภิกขาจาร คนทั้งหลายได้ทัศนาการเห็น ก็คิดกันว่า ถ้าผู้ชื่อนี้
พระอรหันต์ทั้งหลายมีอยู่ในโลก พระอรหันต์ทั้งหลาย ก็ย่อมเป็นอย่างนี้
ท่านผู้นี้ไม่มีผ้าถุง ผ้าห่ม เพราะเป็นผู้ปฏิบัติอย่างอุกฤษฏ์ หรืออย่างไร
เมื่อจะพากันทอดลองดู จึงได้นำเอาผ้ามาให้เป็นอันมาก พาหิยะนั้นจึงคิดว่า
ถ้าเราไม่ได้มาด้วยอาการอย่างนี้ คนเหล่านั้นคงไม่เลื่อมใสต่อเรา เราจะ
กล่าวลวงคนเหล่านั้น เพื่อเป็นทางหาเลี้ยงชีพของเรา คิดแล้วจึงไม่รับผ้า
คนทั้งหลายนำมาให้ คนทั้งหลายก็ยิ่งเลื่อมใสมากขึ้น พาหิยะนั้นบริโภค
อาหารแล้ว จึงไปพักที่ศาลเจ้าอันมีในท่าใกล้ตำบลนั้น คนทั้งปวงก็ติดตาม
ไปจัดแจงศาลเจ้านั้นให้เป็นที่พักอาศัย พาหิยะนั้นจึงคิดว่า พวกนี้เลื่อมใส
ต่อเรา ด้วยเหตุเพียงนั่งสาหร่ายเท่านั้น ถึงกับทำสักการบูชาเราถึงเพียงนี้
ควรเราจะทำให้อุกฤษฏ์ยิ่งขึ้นไปกว่านี้ จึงหาเอาเปลือกไม้บาง ๆ มาเจาะร้อย
เข้าด้วยเชือกทำเป็นผ้าถุง ผ้าห่ม แล้วอาศัยเลี้ยงชีวิตอยู่ในที่นั้น

ครั้งนั้น ภิกษุรูปหนึ่งในจำพวกภิกษุ ๗ รูป ซึ่งได้ทำสมณธรรมอยู่
ด้วยกัน ตั้งแต่ครั้งศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้าโน้น ได้เกิดในสุทธาวาส
พรหมโลก เป็นสุทธาวาสมหาพรหม พอเกิดแล้วก็เล็งดูสมบัติของตน
แล้วระลึกถึงชาติหนหลังได้ว่า ตนได้ขึ้นไปสู่ภพเขา ทำสมณธรรมอยู่
กับเพื่อนภิกษุ ๗ รูป ด้วยกัน จึงนึกว่า ภิกษุอีก ๖ รูปนั้นไปเกิดในที่ไหน
ก็เห็นได้ว่า รูปหนึ่งปรินิพพานแล้ว อีก ๕ รูปเกิดอยู่ในกามาวจรเทวโลก
จึงนึกถึงภิกษุ ๕ รูปนั้นอยู่เสมอว่า เวลาที่รูปไหนอยู่ที่ไหน ก็ได้เล็งเห็น

พาหิยะ ชั่งนึ่งผ้าเปลือกไม้ เลี้ยงชีพด้วยการลวงโลกอยู่ที่ท่าสุปปารกะ
จึงคิดว่า พาหิยะนั้นพินาศเสียแล้ว แต่พาหิยะนี้ เมื่อทำสมณธรรม
อยู่ในปางก่อน ไม่บริโภคบิณฑบาตที่พระอรหันต์นำมาให้ มาในดงนี้
ตนไม่ใช่พระอรหันต์ ก็ยืนยันว่าตนเป็นพระอรหันต์ เพราะเห็นแก่ปาก
แก้ท้อง ทั้งเขาไม่รู้ว่าพระพุทธเจ้าทรงทศพลญาณเกิดขึ้นแล้ว เราจะ
ไปทำให้เขาเกิดความสลดใจ แล้วจะบอกให้เขาเห็นว่า มีพระพุทธเจ้า
เกิดขึ้นแล้ว คิดดังนี้แล้วก็ลงมาจากพรหมโลก ไปปรากฏในข้างหน้า
ของทารุจิยะในเวลาราตรี ที่ท่าสุปปารกะนั้น ทารุจิยะได้เห็นแสงสว่าง
ส่องเข้ามาในที่อยู่ของตน ก็ออกไปข้างนอก พอแลเห็นมหาพรหม
ก็ประณมมือขึ้นถามว่า ท่านเป็นอะไร มหาพรหมตอบว่า ข้าพเจ้าเป็น
สหายเก่าของท่าน ข้าพเจ้าได้สำเร็จอนาคามีผล แล้วขึ้นไปเกิดใน
พรหมโลก ส่วนสหายผู้ใหญ่ของพวกเรา ได้สำเร็จพระอรหันต์แล้ว
ปรินิพพาน ท่านอีก ๕ คนได้เกิดในเทวโลก ข้าพเจ้าเห็นท่านเลี้ยงชีวิตอยู่
ด้วยการลวงโลกในที่นี้ จึงได้มาเพื่อแนะนำท่าน ว่าดังนี้แล้ว จึงกล่าวขึ้นว่า
นี่แน่ะพาหิยะ ท่านไม่ใช่พระอรหันต์ ทั้งไม่ใช่ผู้เดินตามทางพระอรหันต์
ท่านจะเป็นพระอรหันต์ หรือเป็นผู้ชื่อว่าเดินตามทางพระอรหันต์ด้วยปฏิบัติ
อันใด ปฏิบัติอันนั้นก็ไม่มีแก่ท่าน มหาพรหมนั้นกล่าวดังนี้แล้ว จึงบอกว่า
บัดนี้มีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลกแล้ว พระพุทธเจ้าประทับอยู่ที่กรุงสาวัตถี
ท่านจงไปเฝ้าพระพุทธเจ้าเถิด บอกระหว่างนั้นก็กลับไปสู่พรหมโลก

ฝ่ายทารุจิยะผู้ห่มมหาพรหมทำให้เกิดความสลดใจแล้ว จึงคิดจะ
แสวงหาหนทางนิพพาน แล้วจึงออกจากสถานนั้น เดินทางไปสู่กรุง
สาวัตถี สันระยะทาง ๑๒๐ โยชน์ ด้วยพักค้างคืนเพียงแห่งละคืน
เท่านั้น ก็ไปถึงกรุงสาวัตถี ได้ตามไปพบพระพุทธองค์ กำลังทรงเที่ยว
บิณฑบาตอยู่ จึงหมอบลงแทบพระบาททูลอ้อนวอนขึ้นถึง ๓ ครั้งว่า ข้าแต่
พระผู้มีพระภาคเจ้า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้า จงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์
ขอพระศาสดาเจ้าจงแสดงธรรมแก่ข้าพระองค์ พระเจ้าข้า

สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงทราบวาสนาบารมีของพาหิยะนั้น
 มักกล้าแล้ว จึงทรงสั่งสอนด้วยพระพทโธวาทอันย่อว่า ถ้าอย่างนั้นพาหิยะ
 ควรหัดนึกว่า สิ่ง^๕ที่เห็นจะให้^๕เป็นสิ่งที่เห็นเท่านั้น ดังนี้ พอจบคำสอน
 อันย่อนลง พาหิยะนั้นก็สำเร็จพระอรหัต พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา
 เวลาทราบว่า คนได้สำเร็จประโยชน์แล้ว จึงทูลขอบรรพชา แต่บรรพชา
 ไม่ได้ เพราะไม่มีบาตร จีวร จึงไปเที่ยวแสวงหาบาตร จีวร เมื่อเที่ยว
 แสวงหาบาตร จีวร ก็ไปเที่ยวเก็บเอาผ้ามาจากกองหยากเยื่อ ในเวลานั้น
 อมนุษย์ที่เป็นขาศิกเมื่อก่อน ได้เข้าสิงโคแม่ลูกอ่อนตัวหนึ่ง ได้วิ่งไปขวิด
 พาหิยะนั้น ถึงแก่ความตายในทันที เวลาสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จ
 ออกจากกรุงสาวัตถี ก็เห็นพาหิยะล้มอยู่ที่กองหยากเยื่อในระหว่างถนน
 จึงตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า เธอทั้งหลายจงนำสรีระของพาหิยะนี้ไป ครัส
 ตั้งนั้นแล้ว ก็ให้ภิกษุทั้งหลายนำสรีระของพาหิยะนั้นไปเผา แล้วให้นำเอาอัฐิ
 ไปบรรจุไว้ที่เจดีย์ในทาง ๔ แพร่ง ในคราวนั้น ก็ได้มีการสนทนากันขึ้น
 ในท่ามกลางสงฆ์ พระคฤาครเจ้าโปรดให้ทำฉาปนกิจเผาสรีระของพระ
 พาหิยะ แล้วเก็บเอาธาตุไปบรรจุไว้ที่เจดีย์ พระพาหิยะนี้สำเร็จมรรค
 ผลชั้นไหน จักว่าเป็นสมณะได้แล้วหรือประการใด สมเด็จพระจอมไคร
 ศาสดา จึงทรงยกเรื่องนั้นขึ้นเป็นต้นเหตุ ตรัสเทศนาแก่ภิกษุทั้งหลายว่า
 พาหิยะเป็นบัณฑิต ดังนี้ แล้วทรงแสดงว่า พาหิยะนั้นปรินิพพานแล้ว
 ต่อมาภายหลังก็มีเรื่องสนทนากันขึ้นในท่ามกลางสงฆ์อีกว่า สมเด็จพระบรม
 ศาสดา ไม่ได้ทรงแสดงธรรมให้พาหิยะฟังมาก แต่พระองค์ตรัสว่า พระ
 พาหิยะได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว เรื่องนี้เป็นอย่างไรหนอ สมเด็จพระบรม
 ศาสดาจึงตรัสว่า ธรรมน้อย หรือมากไม่สำคัญ ธรรมเป็นเหมือนยาที่แก้
 ยาพิษ ฉะนั้น ครัสตั้งนั้นแล้ว จึงตรัสต่อไปว่า คากาที่ไม่มีประโยชน์ แม้ตั้ง
 พันคากา ก็ไม่ดีเท่าคากาเพียงบทเดียว ซึ่งทำให้ผู้ฟังแล้วเกิดความสงบ ดังนี้

ในเวลาจบพระธรรมเทศนานี้ ก็มีผู้ได้คมอมตธรรมถึง ๘ หมื่น ๔ พัน
 เรื่องของพระพาหิยะเถรเจ้านั้น มีพิสดาร อยู่ในพระสูตรแล้ว เพราะฉะนั้น

จึงไม่ได้แสดงไว้โดยพิสดารในต้น มีเนื้อความสืบต่อไปว่า ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดาสด็จออกประทับในท่ามกลางระหว่างสงฆ์ แล้วทรง ตั้งพระพาหิยเถระเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายตรัสรู้ เร็วพลัน ดังนี้ สืบเนื้อความในคัมภีร์มโนรูปณ์เพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์ธรรมบทกล่าวเรื่องของพระพาหิยะไว้ คล้ายกับที่แสดง มาแล้วนี้ มีแปลกกันอยู่ก็เพียงแต่เรื่องในอดีตที่กล่าวถึงภิกษุ ๗ รูป ไป เจริญสมณธรรมด้วยกัน ในครั้งศาสนาพระกัสสปเท่านั้น คือ ในครั้ง ศาสนาพระกัสสปนั้น มีภิกษุ ๗ รูปเห็นว่า ศาสนาของพระกัสสปกำลัง จะเสื่อมสูญอยู่แล้ว จึงชวนกันไปเจริญสมณธรรมอยู่บนยอดภูเขา พอขึ้นไปถึงยอดภูเขาแล้วก็ผลัดพะองลงมาเสีย ด้วยต่างก็ได้ตกลงยอมตาขอยุบน ยอดภูเขานั้น พอสิ้นคนแรกภิกษุที่แก่กว่าก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ ไปล้างหน้า ข้วนปากที่สระอโนดาตในป่าหิมพานต์ จึงได้นำอาหารบิณฑบาตมาจาก อุตตรกุรุทวีป มามอบให้แก่ภิกษุที่เป็นเพื่อนกันนั้น แต่ภิกษุที่เป็นเพื่อนกัน อีก ๖ รูปนั้นไม่ยอมฉนั้น ด้วยกล่าวว่า จะทำให้สำเร็จธรรมวิเศษแล้วไปนำ เอาอาหารมาฉนั้นด้วยตนเอง ให้เหมือนกับพระเถระเจ้าองค์นั้น พอถึงวันที่ ๒ พระเถระเจ้าองค์ที่ ๒ ก็ได้สำเร็จพระอนาคามีผล แล้วเหาะไปนำเอาอาหาร บิณฑบาตมาจากอุตตรกุรุทวีป มาอ่อนวอนให้เพื่อนภิกษุอีก ๕ รูปนั้นฉนั้น แต่ภิกษุอีก ๕ รูปนั้นก็ไม่ยอมฉนั้น ต่อมารูปที่สำเร็จพระอรหัตต์นั้นก็สำเร็จ ปรินิพพานไป รูปที่เป็นพระอนาคามีก็ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ส่วนอีก ๕ รูป เมื่อไม่อาจทำให้ธรรมวิเศษเกิดขึ้นได้ ก็มีร่างกายเหี่ยวแห้ง ถึงขง มรณภาพในวันที่ ๗ แล้วขึ้นไปเกิดในเทวโลก เวลามาถึงครั้งพระพุทธเจ้า ของเราทั้งหลายนี้ ได้จุติจากเทวโลกลงมาเกิดเป็นพระเจ้าปุกกุสาดีราชองค์ หนึ่ง เกิดมาเป็นพระกุมารกัสสปองค์หนึ่ง เกิดเป็นพาหิยะผู้นั่งผ้าเปลือกไม้ องค์หนึ่ง เกิดเป็นพระทัฬหฬลลบุตรองค์หนึ่ง เกิดเป็นสภียปริพาชก องค์หนึ่ง ส่วนเนื้อความนอกจากนี้ ก็เหมือนกับที่แสดงมาแล้วในคัมภีร์ มโนรูปณ์นั้น

ทว่าอมนุษย์ผู้เป็นข้าศึกในปางก่อน ได้เข้าสิงแม่โคนมให้ชีวิตพระ
พาทิยะเถรเจ้าถึงซึ่งความตายนั้น มีกล่าวไว้ในชาดกว่า เมื่อชาติก่อน
อมนุษย์นั้นเกิดเป็นหญิงแพศยา อยู่ในเมืองพาราณสี พระพาทิยะนั้นเป็น
มาณพหนุ่มน้อยล่องลงหญิงแพศยานั้น ไปร่วมอภิรมย์กันในสวนดอกไม้
แห่งหนึ่ง แล้วฆ่าเอาเครื่องแต่งตัวของหญิงแพศยานั้น หญิงแพศยานั้นจึงได้
ผูกเวรไว้ว่า ขอให้เราได้ทำลายชีวิตของเจ้าในชาติหน้าให้จงได้ แล้วหญิง
แพศยานั้น จึงมาเกิดเป็นอมนุษย์เข้าสิงแม่โคลูกอ่อนดังที่แสดงมาแล้วนั้น

เท่าที่แสดงมาแล้วนี้ดูเหมือนว่า พระพาทิยะเถรเจ้าจะยังไม่ได้กล่าว
สิ่งใดไว้ แต่ในคัมภีร์อุปทานกล่าวไว้ว่า พระพาทิยะเถรเจ้า เมื่อได้สำเร็จ
พระอรหัตต์แล้วได้กล่าวขึ้นว่า ครึ่งพระปฐมตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น
ท่านได้เห็นพระภิกษุรูปหนึ่ง ได้รับตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายตรัสรู้เร็วพลัน
จึงได้ถวายทานอยู่ตลอด ๗ วัน แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น เวลาตายจาก
ชาตินั้นแล้ว ก็ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ จุตติจากสวรรค์ก็ได้ลงมาเกิดเป็นมนุษย์
เวลาตายจากมนุษย์ ก็ได้ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ ครั้นมาถึงศาสนาพระกัสสป
สัมมาสัมพุทธเจ้า ในเวลาที่พระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จเข้าสู่พระ
ปรินิพพานแล้วนั้น ท่านได้มาเป็นภิกษุ ขึ้นไปเจริญสมณธรรมอยู่บน
ยอดเขาซึ่งที่แสดงมาแล้วนั้น ค่อนไปก็มีเนื้อความเหมือนดังที่แสดงมาแล้ว
ข้างต้น จึงเป็นอันว่าจบเรื่องพระพาทิยะเถรเจ้าเพียงเท่านี้.

เอวံ กัมม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ที่ ๗๑

คัมภีร์อังคตตรินิทาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระกุมารกัสสปเถระเจ้า

เอตทคัค ภิกุขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ จิตฺตกถิกานํ ขทิตํ
กุมารกัสสปโผติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตตรินิทาย เอกนิบาต
กณฑ์ที่ ๗๑ ว่าด้วยเรื่องพระกุมารกัสสปเถระเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระกุมารกัสสปเป็นเอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา
ตถาคต ในฝ่ายแสดงธรรมอันวิจิตร ดังนี้

ก็ประวัติในอดีตชาติจนถึงปัจจุบันชาติของท่านนั้น มีมาว่า ครั้ง
พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น ท่านได้เกิดเป็นกุลบุตรอยู่ในเรือนผู้มี
ตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี เวลาไปฟังธรรมของพระปทุมุตตร-
ชินศรี ก็ได้เห็นพระมุนีปทุมุตตรพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ใน
ตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายแสดงธรรมอันวิจิตร จึงทำอธิการ
กุศล แล้วปรารภนาตำแหน่งนั้น เมื่อตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยว
ไปมาในกำเนิดเทพยดา มนุษย์ ตลอดกาลนาน ครั้นมาถึงกาลที่ศาสนา
พระกัสสปพุทธเจ้ากำลังข่อยห่อนลงไปในั้น กุลบุตรนั้นได้เป็นภิกษุรูปหนึ่ง
ในจำนวนภิกษุ ๑ รูป ได้ไปเจริญสมณธรรมอยู่บนยอดภูเขา มีศัลยบริสุทธ

เวลามรณภาพจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดอยู่ในเทวโลก ได้เสวยสมบัติ
อยู่ตลอดพุทธันตรกึ่ง เวลามาดังศาสนาพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย
ได้ลงมาเกิดเป็นบุตรของกุลทาริกาผู้หนึ่ง ในกรุงราชคฤห์ กุลทาริกานั้น
ได้อ่อนน้อมมารดาบิดา เพื่อขอบรรพชาตั้งแต่ยังไม่มีสามี แต่ไม่ได้รับ
อนุญาต ต่อเมื่อมีสามีแล้วมีครรภ์ขึ้นแล้ว จึงได้ขออนุญาตต่อสามีโดย
ไม่รู้ตัวว่ามีครรภ์ เวลาสามีอนุญาตแล้ว ก็ออกไปบรรพชาอยู่กับหมัทธิกษณ
ทั้งหลาย ภิกษุทั้งหลายได้เห็นลักษณะอาการว่า นางภิกษุณีนนั้นมีครรภ์
ก็ได้แจ้งให้พระเทวทัตผู้เป็นหัวหน้าให้ทราบ พระเทวทัตตัดสินว่า นาง
ภิกษุณีนนั้นขาดจากสมณะเสียแล้ว ภิกษุทั้งหลายจึงนำความข้อนั้นไปทูลองค์
พระศาสดา พระองค์จึงตรัสสั่งให้พระอุบาลีเถรเจ้ารับวินิจฉัย พระอุบาลี
เถรเจ้าก็ให้หาตระกูลใหญ่ ๆ ในกรุงสาวัตถี กับนางวิสาขาอุบาสิกา มา
พิจารณา ดูเมื่อนางภิกษุณีนนั้นมีครรภ์มาแต่เมื่อยังเป็นฆราวาส จึง
วินิจฉัยว่า นางภิกษุณีนนั้นไม่ขาดจากภิกษุณี องค์พระมุนีศาสดาจึงประทาน
สาธุการ แก่พระอุบาลีเถรเจ้าว่า วินิจฉัยอธิกรณ์นี้แล้ว ต่อมาเวลามีครรภ์
ครบกำหนดไตรมาส ๑๐ เดือนแล้ว นางภิกษุณีนนั้นก็ประสูติบุตรผู้มีผิวพรรณ
วรรณะคล้ายกับรูปหล่อทองคำ พอประสูติแล้ว พระเจ้าปเสนทิโกศลจึงนำ
ไปเลี้ยงไว้ในพระราชวัง ทรงตั้งชื่อว่า กัสสป ต่อมาภายหลัง ก็ได้นำไป
ถวายพระบรมศาสดาให้บรรพชา เวลาบรรพชาแล้ว พระบรมศาสดาตรัสสั่ง
ภิกษุทั้งหลายว่า จงเรียกกัสสปมา จงให้ผลไม้หรือของขบฉันอันนั้นแก่กัสสป
ดังนี้ ภิกษุทั้งหลายก็ทูลถามว่า กัสสปไหน พระเจ้าข้า จึงตรัสตอบว่า กุมาร-
กัสสป ที่ตรัสตอบดังนี้ เพราะท่านบรรพชาในเวลาเป็นกุมารอยู่ ถึงแม้ว่า
ท่านบรรพชาแล้ว ก็ยังมีผู้เรียกว่ากุมารกัสสปเหมือนอย่างนั้น อีกอย่างหนึ่ง
ที่เรียกว่ากุมารกัสสปนั้น เป็นเพราะพระเจ้าปเสนทิโกศลนำไปทรงเลี้ยงไว้
โดยฐานะเป็นบุตรบุญธรรม จำเดิมแต่ท่านบรรพชาแล้ว ท่านก็ตั้งใจเจริญ
สมณธรรม และศึกษาเล่าเรียนพระพุทธวจนะเสมอมา

ในตอนทกล่าวถึงชาติปัจจุบันของท่านนี้ มีกล่าวไว้ในคัมภีร์พระ
ธัมมปทัฏฐกถาเหมือนกัน แต่กล่าวชัดเจนไปกว่านอก ๒ ข้อ คือ ข้อว่า

ต่อไป เป็นเนื้อความในคัมภีร์มโนรถปรุณีว่า ในราตรีวันหนึ่ง
มหาพรหม ซึ่งเคยทำสมณธรรมอยู่บนยอดภูเขาด้วยกัน กับพระกุมาร-
กัสสป ได้สำเร็จอนาคามิผล แล้วขึ้นไปเกิดในสุทธาวาสพรหมโลกนั้น
ได้เล็งทิพพเนตรลงมาเห็นพระกุมารกัสสปเถระเจ้าว่า เวลานี้ภิกษุผู้เคยเป็น
สหายของเราได้ลำบากใจ ด้วยการเจริญวิปัสสนา เราจักไปแสดงทาง
วิปัสสนา อันเป็นอุบายที่จักให้สำเร็จมรรคผลแก่สหายของเรา คิดดังนี้แล้ว
จึงผูกบัญญัติ ๑๕ ข้อ แล้วลงมาจากพรหมโลก มาปรากฏขึ้นในที่อยู่
ของพระกุมารกัสสปเถระเจ้า ในเวลารাত্রีกาล พระกุมารกัสสปเถระเจ้า
ได้เห็นแสงสว่าง ด้วยอำนาจรัศมีของมหาพรหมดังนั้น จึงถามว่า
ใครอยู่ที่นั่น มหาพรหมนั้นจึงตอบว่า ข้าพเจ้า คือผู้ที่ได้ทำสมณธรรม
อยู่ร่วมกันกับท่านในปางก่อน ข้าพเจ้าได้ถึงอนาคามิผลแล้ว ขึ้นไปเกิด
ในพรหมโลกชั้นสุทธาวาส พระกุมารกัสสปถึงถามว่า ท่านมาที่นี่ด้วย
กิจธุระอันใด มหาพรหมจึงได้บอกบัญญัติ ๑๕ ข้อนั้นให้ เพื่อแสดงให้เห็น
ทราบว่า ตนมาด้วยเหตุอันใด ครั้นบอกให้แล้วจึงสั่งว่า พอรุ่งขึ้น

ท่านจงไปเฝ้าหลตามัญญาเหล่านั้น คือพระศกาคคเจ้าเกิด ผู้นั้นจะสามารถ
แก้ปัญหานั้นได้เป็นอันไม่มี ตั้งแต่นั้นแล้วจึงกลับไปสู่พรหมโลก รุ่งเช้าขึ้น
พระกุมารกัสสปเถระเจ้า ก็เข้าไปเฝ้าหลตามัญญาเหล่านั้น คือสมเด็จพระ
บรมศาสดา สมเด็จพระบรมศาสดาก็ทรงแก้ปัญหานั้นให้ฟัง จนกระทั่ง
ถึงธรรมอันจักให้สำเร็จพระนิพพาน พระเถระเจ้าจำคำแก้ปัญหานั้น
ได้แล้ว ก็เข้าไปสู่บาอันชวน มากับนเรญวิบัสสนา ก็ได้สำเร็จพระอรหันต
ในไม่ช้า จำเดิมแต่นั้นมา ท่านก็ได้แสดงธรรมแก่บริษัท ๔ ด้วยยกอุปมา
และเหตุการณ์มาแสดงให้เป็นที่เข้าใจ สมเด็จพระจอมไตรศาสดา จึงได้
ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายแสดงธรรมอันวิจิตร
สิ้นเนื้อความในคัมภีร์มโนรทปฺรณึ่งเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์มโนรทปฺรณึ่งที่แสดงมาแล้วนี้ ก็พอเป็นที่เข้าใจในเรื่องของ
พระกุมารกัสสปเถระเจ้าได้แล้ว แต่ว่าเรื่องพระกุมารกัสสปเถระเจ้า ยังมีกล่าว
ไว้อีกหลายคัมภีร์ด้วยกันมคัมภีร์เถรคาถา และคัมภีร์เถรคาถาวิณณนาเป็นต้น
ในคัมภีร์เหล่านั้น ก็มีใจความเป็นอันเดียวกันกับที่แสดงมาแล้วนี้ แปลก
แต่เนื้อความเท่านั้น คือ เนื้อความนั้นย่อบ้าง พิศดารบ้าง แต่ใจความนั้น
เป็นอันเดียวกัน จึงจำเป็นต้องนำมาแสดง เพื่อให้หมดเคลือบเคลงสงสัย
แก่ผู้ฟังทั้งหลายว่า คัมภีร์ไหนว่าอย่างไร

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคาถาวิณณนาว่า พระกุมารกัสสปเถระเจ้า
องค์นี้ ก็ได้เป็นผู้ทำอธิการกุศลไว้ในสำนักพระพุทธเจ้าทั้งหลายมาแล้ว
ในเวลาที่ได้สะสมบุญกุศลอยู่ในภพนั้น ๆ ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์
ในครั้งพระปฐมตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็นพระปฐมตตระทรงตั้งภิกษุ
รูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายแสดงธรรมอันวิจิตร ก็ต้องการตำแหน่ง
นั้น จึงทำบุญต่าง ๆ แล้วปรารถนา มาในครั้งพระกัสสปได้บวชเจริญ
สมณธรรม แล้วได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่แต่ในสุดติเท่านั้น ในครั้งพระ
พุทธเจ้าของเราได้ถือปฏิสนธิในครรภ์ของธิดาเศรษฐีคนหนึ่ง ใน
กรุงราชคฤห์ แต่ธิดาเศรษฐีนั้นไม่รู้สีกว่าตัวมีครรภ์ จึงลาสามีออก

บรรพชาอยู่ในฝ่ายพระเทวทัต พอกรรม์ปรากฏขึ้น ภิกษุทั้งหลาย
ก็แจ้งแก่พระเทวทัต พระเทวทัตตัดสินว่าไม่เป็นสมณะ แต่นางภิกษุณี
นั้นไม่ยอมคาม ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ทรงโปรด
ให้พระอุบาลีเถระเจ้าเป็นผู้วินิจฉัย ก่อนจะวินิจฉัยเรื่องนี้ พระอุบาลี
เถระเจ้าให้ประชุมตระกูลใหญ่ ๆ ในกรุงสาวัตถี ตลอดถึงพระราชา แล้วจึง
ซักถามว่า ปรากฏกรรม์มาแต่เมื่อไร ก็ให้นางวิสาขาตรวจคัมภีร์ เทว
ทัตโดยละเอียดแล้ว ได้ความว่ามีมาก่อนบรรพชา พระเถระเจ้าจึงตัดสินว่า
หาขาดจากบรรพชาไม่ ต่อมานางภิกษุณีนั้นก็คลอบคลุมผิวพรรณ
คังทอง พระเจ้าปเสนทิโกศลทรงรับไปเลี้ยงไว้ ภายหลังทั่วเธอโปรดให้
บรรพชาอยู่ในสำนักสมเด็จพระบรมศาสดา เพราะเหตุบรรพชาแต่ยังเป็น
เด็ก จึงมีชื่อว่ากุมารกัสสป ในเวลาที่พระกุมารกัสสปไปเจริญสมณธรรม
อยู่ในป่าแห่งหนึ่งนั้น มีพรหมที่เป็นอนาคามตนหนึ่ง ซึ่งเคยเป็นเพื่อน
ภิกษุด้วยกัน ในครั้งศาสนาพระกัสสปได้มาไต่ถามปัญหา แล้วบอกให้
ไปทูลถามสมเด็จพระบรมศาสดา เมื่อพระกุมารกัสสปได้ฟังสมเด็จพระบรม
ศาสดาทรงแก้ปัญหานั้นแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ครั้นได้สำเร็จเป็น
พระอรหันต์แล้ว องค์สมเด็จพระบรมศาสดา ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ
ฝ่ายแสดงธรรมอันวิจิตร อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อท่านพิจารณาข้อปฏิบัติของ
ตนแล้ว มีความประสงค์จะประกาศคุณของพระรัตนตรัย จึงกล่าวคาถาขึ้น
๒ คาถาว่า อโห พุทธา อโห ธมมา เป็นต้น แปลว่า พระพุทธเจ้า
พระธรรมเจ้า และคุณสมบัติของพระศาสดาแห่งเราทั้งหลาย ซึ่งสาวกได้
ตรัสรู้ธรรมด้วย ล้วนแต่มีอัสจรรย์ สาวกเหล่าใดยังไม่ปราศจากขั้น ๕
ในอสงไขยก็กลับไปทั้งหลาย พระกุมารกัสสปนี้เป็นองค์สุดท้ายแห่งสาวกเหล่านั้น
ร่างกายอัน เป็นร่างกายมีในภายหลัง ความเหวเกิดเหวตายได้สิ้นไปแล้ว
บัดนี้ความเกิดอีกของเราไม่มีอีกแล้ว ดังนี้ สิ้นเนื้อความในคัมภีร์เถรคาถา
และคัมภีร์เถรคาถาวันฉัตรวันเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทาน และคัมภีร์อุปทานวันฉัตรวัน มีข้อความเป็นอันเดียว
กันว่า ครั้นพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้นนั้น พระกุมารกัสสปเถระเจ้า

ได้เกิดเป็นพราหมณ์สำเร็จไตรเพท ได้เห็นภิกษุผู้พิเศษรูปหนึ่ง ซึ่งแสดง
 สัจธรรมอันวิจิตรแก่คนทั้งหลาย แล้วได้รับตำแหน่งเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุ
 ทั้งหลายในทางแสดงธรรมอันวิจิตร ก็คิดอยากได้ตำแหน่งนั้น จึงสร้างประรำ
 มงคฺวยน้ำสีค่าง ๆ ประดับด้วยแก้วให้สว่างไสว แล้วถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์
 มิ่งองค์พระปฐมศตฺตระเป็นประธานอยู่ตลอด ๑ วัน กับได้บูชาด้วยดอกไม้ธูปเทียน
 ประการ แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น องค์พระปฐมศตฺตระก็ทรงพยากรณ์ว่า
 เธอจักได้ตำแหน่งอันนี้ ในครั้งศาสนาของพระโคตมสัมมาสัมพุทธเจ้าในแสน
 กัปข้างหน้า เวลาพราหมณ์นั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดใน
 ดาวดึงส์สวรรค์ ค่อมาจึงได้ลงมาเกิดเป็นบุตรของธิดาเศรษฐี ในราชคฤห์
 ธานี แล้วได้ออกบรรพชาอุปสมบทสำเร็จพระอรหันต เพราะได้ฟังเรื่อง
 ร่างกายอันเปรียบด้วยจอมปลวก เกี่ยวกับปัญหา ๑๐ ข้อ ในวัมมิกสูตร ดัง
 ที่แสดงมา ได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ได้รับยกย่องว่า
 เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายแสดงธรรมอันวิจิตร ดังนี้ ในคัมภีร์นี้ไม่ได้
 กล่าวถึงครั้งพระกุมารกัสสปเถระเจ้าได้บรรพชาเป็นภิกษุ บำเพ็ญสมณธรรม
 ครั้งศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า เหมือนกับคัมภีร์ที่แสดงมาแล้วนั้น จึงเห็นว่า
 คัมภีร์นี้บกพร่องไปบ้าง เป็นบางข้อบางประการ แต่บริบูรณ์เป็นบางข้อบาง
 ประการ พอเกือบลูกกันกับคัมภีร์อื่น ๆ ที่แสดงมา

ในคัมภีร์ที่หมื่นนิกายมหาวรรคนี้ว่า พระกุมารกัสสปเถระเจ้านั้นได้ม
 ายุนับมาจนกระทั่งถึงเวลาพระพุทฺธเจ้าปรินิพพานแล้ว เพราะในปาราสีรา-
 ชัญญสูตร ซึ่งเป็นวาระพระบาลีพร้อมทั้งอรรถกถา อันมีในคัมภีร์สมังกล-
 ะวิลาสินีนั้น กล่าวไว้ว่า เมื่อพระพุทฺธองค์ทรงดับขันธปรินิพพานแล้ว
 พระกุมารกัสสปเถระเจ้ากับภิกษุ ๕๐๐ องค์ ได้ไปพักอยู่ที่สัสปวันอุทฺธาน
 คันทิยศอตฺตแห่งเสตัพพนคร แขวงโกศลประเทศ ได้แสดงธรรมวิเศษ
 ปลดเปลื้องพระยาปายาสี ให้ออกจากมัจฉาทิฏฐิ กลายเป็นสัมมาทิฏฐิ
 นับถือพระพุทฺธศาสนา ด้วยแก้ปัญหานันวิจิตรพิสดารของพระยาปายาสี
 ให้แฉ่งแจ้ง ทำให้พระยาปายาสีสิ้นความเคลือบแคลงสงสัยในนรก สวรรค์

บาป บุญ ทุกประการ เป็นอันว่า ในคัมภีร์นั้นชี้ให้เห็นว่า พระกุมารกัสสป เป็นผู้เล่าเลศในทางแสดงธรรมอันวิจิตร ด้วยอุปมา และเหตุผล จึงได้รับ ยกย่องว่าเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายแสดงธรรมอันวิจิตร ดังนี้ เมื่อท่านมีอายุสังขารครบกำหนดกาลแล้วก็ปรินิพพานไป เป็นอันว่าสิ้นเรื่อง พระกุมารกัสสปเถรเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้. ฯ

กณฑ์ที่ ๗๒

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระมหาโกฏิฐิตเถรเจ้า

เอตทคัมมํ ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ ปฏิสมภิตุป্পตฺตานํ ยทิตํ มหาโกฏิฐิตํ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฑ์ที่ ๗๒ ว่าด้วยเรื่องพระมหาโกฏิฐิตเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระมหาโกฏิฐิตะเป็นผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรตถาคต ในฝ่ายถึงซึ่งปฏิสัมภิตา ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรทปฺปณํ ได้พรรณนาเรื่องของพระมหาโกฏิฐิตเถรเจ้า ไว้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงว่า พระมหาโกฏิฐิตเถรเจ้า

เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายถึงซึ่งปฏิสัมภิทา ๔ ดังนี้ ก็พระเถระเจ้า
องค์นี้เข้าไปหาพระมเหสสาวกทั้งหลาย ทิมข้อเสียงปรากฏแล้วถามปัญหาก็ค
เข้าไปเฝ้าพระศัพทสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้วทุกถามปัญหาก็ค ก็ถามปัญหา
ในเรื่องปฏิสัมภิทาเท่านั้น เพราะเหตุที่ท่านชำนาญในปฏิสัมภิทา โดยเหตุ
ที่ท่านจึงชื่อว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ถึงซึ่งปฏิสัมภิทา ก็เรื่องของท่านนั้น
มีปรากฏเป็นลำดับมาดังต่อไปนี้

กล่าวคือ ในครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น พระเถระเจ้า
อนันตได้เกิดในตระกูลหมีสมบัติมากในหงสวคินคร ต่อมาภายหลัง เมื่อไป
ฟังธรรมกถาของสมเด็จพระปทุมุตตรศาสดา ก็ได้เห็นพระองค์ทรงตั้งภิกษ
ุรุษหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายถึงซึ่งปฏิสัมภิทา จึงทำอธิการกศลแล้ว
ชวรอนาคำนพนั้น ค่อนันมากก็ได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วได้ท่อง
แผ้วพวชนตายเวียนเกิดอยู่ในกำเนิดเทพยดา มนุษย์ ตลอดจนกาลป่าวสาน
มาจนถึงพุทธกาลพระพุทธรเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์
ที่กรุงสาวัตถี มีนามว่าโกญฐิตมาณพ เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้เรียนไตรเพทใน
พราหมณศาสนา อยู่มาวันหนึ่ง ได้สดับธรรมกถาของสมเด็จพระบรม
ศาสดา ก็ได้ความเลื่อมใสศรัทธาแล้วออกบรรพชา จำเดิมแต่อุปสมบทแล้ว
ก็ได้ตั้งใจเจริญวิปัสสนากรรมฐาน จนกระทั่งได้สำเร็จพระอรหัตตมรรคญาณ
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ประการ เป็นผู้มีความชำนาญในปฏิสัมภิทา
เป็นนิตยกาล เมื่อจะถามปัญหาก็คถามเฉพาะในปฏิสัมภิทาเท่านั้น ต่อมา
ภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดา จึงทรงทำมหาเวทลลสูตรให้เป็นคัมภีร์
แล้วจึงทรงตั้งพระมหาโกญฐิตเถระเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้
ถึงซึ่งปฏิสัมภิทา สืบเนื่องความในคัมภีร์มโนรทปุรณนี้เพียงเท่านี้

ข้อที่กล่าวถึงมหาเวทลลสูตรในคัมภีร์มโนรทปุรณนี้ เข้าใจว่า
พุทธศาสนิกชนทั้งหลายคงประสงค์อยากจะทราบว่า มหาเวทลลสูตรนั้นว่า
ด้วยอะไร มีเรื่องเป็นมาอย่างไร องค์สมเด็จพระจอมไตรศาสดาจึงได้
ทรงยกเป็นคัมภีร์ เพื่อทรงตั้งพระมหาโกญฐิตเถระเจ้าไว้ในตำแหน่ง

อันเลิศฝ่ายปฏิสัมภิตาน^๕ เพราะฉะนั้น จึงจักได้ยกเนื้อความในมหา-
เวทลลสูตรขึ้นมาแสดงให้ท่านทั้งหลายฟังสืบต่อไปโดยสังขัตตนิย^๕ กล่าวคือ
ในมหาเวทลลสูตร ก็มีภัมมชณินิกาย มุลบัณฑิต^๕ ได้กล่าวไว้ว่า ครั้น
สมเด็จพระบรมศาสดาของเราทั้งหลาย ประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม
กรุงสาวัตถิน^๕ พระมหาโกฏฐิตเถรเจ้าออกจากที่สงัดในเวลาเย็นแล้ว
ได้ไปสนทนากับพระสารีบุตรอัครสาวกแล้วได้ถามปัญหาขึ้น ๓๑ ข้อ คือ
ข้อที่ ๑ ว่า ข้าแต่ท่านสารีบุตร คนที่เรียกว่าปัญญานัน^๕ คือ คนชนิดไร
ข้อที่ ๒ ว่า ผู้ที่เรียกว่ามปัญญานัน^๕ คือ คนชนิดไร ข้อที่ ๓ ว่า คำที่เรียก
ว่าวิญญานัน^๕ ได้แก่สิ่งใด ข้อที่ ๔ ว่า ปัญญา กับวิญญานทั้งสองนี้ รวม
เป็นอันเดียวกันหรือแยกกัน อาจแยกออกแสดงให้เห็นว่าต่างกันได้
หรือไม่ ข้อที่ ๕ ว่า ปัญญา กับวิญญานทั้งสองนี้ รวมกันหรือแยกกัน
ข้อที่ ๖ ว่า คำที่ว่าเวหนานัน^๕ ได้แก่สิ่งใด ข้อที่ ๗ ว่า คำที่เรียกว่าสัจญานัน^๕
ได้แก่สิ่งใด ข้อที่ ๘ ว่า เวทนา สัจญา วิญญาน ทั้ง ๓ นี้ รวมเป็นอันเดียว
หรือต่างกัน จะแยกแสดงให้เห็นว่า ต่างกันได้หรือไม่ ข้อที่ ๙ ว่า ควร
จะนำสิ่งใดไปค้ำยมโนวิญญานอันบริสุทธิ์ ข้อที่ ๑๐ ว่า คำว่า ปัญญา
มีประโยชน์อย่างไร ข้อที่ ๑๑ ว่า เหตุปัจจัยที่ทำให้เกิดสัมมาทิฏฐีมียอยู่
เท่าไร ข้อที่ ๑๒ ว่า สัมมาทิฏฐิได้รับอนุเคราะห์ด้วยองค์เท่าไร จึงได้เจโต-
วิมุตติเป็นผลานิสงส์ ได้ปัญญาวิมุตติเป็นผลานิสงส์ ข้อที่ ๑๓ ว่า คำว่า
ภพมียอยู่เท่าไร ข้อที่ ๑๔ ว่า ทำอย่างไรจึงเกิดภพอีกต่อไป ข้อที่ ๑๕ ว่า
ทำอย่างไรภพจึงจักไม่เกิดอีกต่อไป ข้อที่ ๑๖ ว่า ปฐมณานได้แก่สิ่งใด
ข้อที่ ๑๗ ว่า ปฐมณานมีองค์เท่าไร ข้อที่ ๑๘ ว่า ปฐมณานละองค์เท่าไร
ประกอบด้วยองค์เท่าไร ข้อที่ ๑๙ ว่า อินทรีย์ ๕ ซึ่งมีวิสัยต่างกัน
มีอารมณ์ต่างกัน จะรับอารมณ์ของกันและกันได้หรือไม่ ข้อที่ ๒๐ ว่า
อินทรีย์ทั้ง ๕ คือ ตา หู จมูก ลิ้น กาย ใจ ตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยอะไร
ข้อที่ ๒๑ ว่า กายตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยสิ่งใด ข้อที่ ๒๒ ว่า ความอบอุ่นตั้ง
อยู่ได้เพราะอาศัยสิ่งใด ข้อที่ ๒๓ ว่า คำที่ว่าอายุตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยความ
อบอุ่น ส่วนความอบอุ่นก็ตั้งอยู่ได้เพราะอาศัยอายุนัน^๕ หมายความว่าอย่างไร

ข้อที่ ๒๔ ว่า อาบสังขาร กับธรรมอันเป็นเหตุแห่งเวทนา เหมือนกันหรือ
 ต่างกัน ข้อที่ ๒๕ ว่า สภาวะธรรมก็ประการละกายนเสียแล้ว กายนจึงถูก
 หิงไว้เหมือนกับท่อนไม้ ข้อที่ ๒๖ ว่า คนตายกับภิกษุที่เข้าสัญญาเวทียค-
 นิโรธต่างกันหรือเหมือนกัน ข้อที่ ๒๗ ว่า มีเหตุปัจจัยเท่าใดที่ทำให้เข้า
 เจโตวิมุตติอันไม่มีทุกข์สุขได้ ข้อที่ ๒๘ ว่า มีเหตุปัจจัยเท่าไรที่ทำให้เข้า
 เจโตวิมุตติอันไม่มีนิมิตได้ ข้อที่ ๒๙ ว่า มีเหตุปัจจัยเท่าไรที่ทำให้เจโตวิมุตติ
 อันไม่มีนิมิตคงอยู่ได้ ข้อที่ ๓๐ ว่า มีเหตุปัจจัยเท่าไรที่ทำให้ออกจากเจโต
 วิมุตติอันไม่มีนิมิตได้ ข้อที่ ๓๑ ว่า อปปรมาณเจโตวิมุตติ อากิญจัญญา
 เจโตวิมุตติ สัญญตาเจโตวิมุตติ อนิมิตตาเจโตวิมุตติทั้ง ๔ นี้ ต่างกัน
 หังอรรถ หังพยัญชนะ หรืออรรถเหมือนกันต่างกันแต่พยัญชนะเท่านั้น พระ
 สารัมบุตรเถรเจ้าก็ได้แก้ปัญหาทั้ง ๓๑ ข้อ ของพระมหาโกญจิตเจ้าเป็นลำดับไป
 แต่ในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า ท่านถามและแก้ไปที่ละข้อ แล้วพระมหาโกญจิต-
 เถรเจ้าก็แสดงความชื่นชมยินดีต่อคำแก้ ของพระสารัมบุตรเถรเจ้าทุกประการ
 ด้วยเหตุที่พระมหาโกญจิตเถรเจ้า เป็นผู้ชอบถามปัญหาเกี่ยวกับปฏิสัมภิทา
 คัมภีร์แสดงมานับเป็นอาหรรณ อองค์สมเด็จพระชินวรศาสดา จึงได้ทรงตั้งท่าน
 ไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ข้างฝ่ายปฏิสัมภิทา ส่วนคำแก้ปัญหาทั้ง ๓๑ ข้อนั้น
 มีปรากฏอยู่ในมหาเวทลลสูตร ซึ่งมีอยู่ในพระไตรปิฎกเทศนา ๑๐๐ กัณฑ์
 ที่บัญญัติภิกษุได้รจนามาไว้แล้ว เพราะฉะนั้น จึงไม่จำเป็นต้องยกมาแสดง
 ในกัณฑ์นี้ เพราะเรื่องทั้งนี้แสดงในกัณฑ์นี้ยังมีอยู่อีก

กล่าวคือ ในคัมภีร์อุปทาน ได้กล่าวประวัติกาลของพระมหาโกญจิต-
 เถรเจ้าไว้ว่า พระมหาโกญจิตเถรเจ้า ได้กล่าวประกาศเรื่องของท่านไว้ว่า
 ในแสนกัลป์ที่ล่วงแล้วมา มีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า
 พระปทุมุตตระ เกิดขึ้นในโลก พระปทุมุตตรพุทธเจ้านั้นมีพระกายสูง
 ๕๔ ศอก มีพระชนมายุแสนปี ในคราวนั้น ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่ามหาโกญจิตะ
 ได้เกิดเป็นพราหมณ์ผู้สำเร็จไตรเพทอยู่ในเมืองหงสวดี ได้ไปฟังธรรม-
 เทศนาขององค์พระปทุมุตตรชินศรี ได้เห็นภิกษุผู้ฉลาดในปฏิสัมภิทา ๔

ได้รับตำแหน่งอันเลิศในทางปฏิสัมภิทา ก็ถวายโภชนาหารแด่พระปทุมุตตร-
ศาสดาจารย์และภิกษุสงฆ์ตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ได้ถวายไตรจีวร
แล้วปรารภนาตำแหน่งนั้น พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ทรง
พยากรณ์ไว้ว่า ในแสนกัลป์ข้างหน้า จักมีพระสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง
ทรงพระนามว่าโคตม เกิดขึ้นในโลก พราหมณ์ผู้จักได้เป็นเสาวกของ
พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่าโคตม นั้น จักมีชื่อว่าโกฏิติตะ
ดังนี้ ข้าพเจ้าได้ฟังดังนี้แล้วเกิดใจ ตั้งใจทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีพ แล้ว
ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ ได้เป็นพระราชาแห่งเทวคาททั้งหลายอยู่
๓๐๐ ชาติ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชอยู่ ๕๐๐ ชาติ ได้เป็นพระราชาเฉพาะ
ประเทศหนึ่ง ๆ อยู่นับชาติมิได้ ได้มีความสุขทุกชาติไป จนตลอดแสน
กัลป์าวสาน ในระหว่างแสนกัลป์าวสานนี้ ข้าพเจ้าได้เกิดแต่ในตระกูลสูง
คือ ตระกูลกษัตริย์หรือตระกูลพราหมณ์เท่านั้น ในชาติสุดท้ายนี้ข้าพเจ้าก็ได้
เกิดในตระกูลพราหมณ์ อันมีกรุงในกรุงสาวัตถี มีมารดาชื่อนางจันทวดี
บิดาชื่อว่าอัสสลายนพราหมณ์ เมื่อพระพุทธเจ้าทรงแนะนำบิดาของข้าพเจ้า
ในทางบริสุทธิ์จากบาปกรรมทั้งปวง ข้าพเจ้าก็มีความเลื่อมใสออกบรรพชา
ในพระธรรมวินัย พระโมคคัลลาน์เป็นอาจารย์ของข้าพเจ้า พระสารีบุตร
เป็นอนุชาข้าพเจ้า พอปลงผมและนุ่งห่มผ้ากาสาวพัสตร์เสร็จแล้ว ข้าพเจ้าก็ได้
สำเร็จพระอรหันต ข้าพเจ้าเป็นผู้เลิศในปฏิสัมภิทา ๔ ข้าพเจ้าได้เผากิเลส
ทั้งหลายเสียแล้ว ถอนภพทั้งปวงเสียแล้ว ตัดเครื่องผูกเสียหมดแล้ว
ได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ดังนี้ เนื้อความใน
คัมภีร์อุปทานัน ได้บ่งชี้ถึงเรื่องอดีตชาติและปัจจุบันชาติของพระมหา
โกฏิติเถรเจ้าไว้น่าเลื่อมใสนักหนา แต่ว่าเรื่องของท่านยังมีปรากฏอยู่ใน
คัมภีร์เถรคาถา และคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาอีกด้วย

ในคัมภีร์เถรคาถานั้น ได้กล่าวถึงถ้อยคำของพระมหาโกฏิติเถรเจ้า
ได้ประกาศความบริสุทธิ์ของท่านไว้ เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่เทพยดา
มนุษย์ทั้งหลายไว้หลายข้อด้วยกัน ส่วนคัมภีร์เถรคาถาวรรณนานั้น ได้

กล่าวถึงบุพพวาสนาบารมีของพระมหาโกฏิฐิตเถระเจ้าไว้ เหมือนกับที่
แสดงมาแล้วในคัมภีร์มโนรตปุรณี และคัมภีร์อุปทานโคยมมาก แปลกกัน
บ้างเล็กน้อยเท่านั้น

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาว่า พระมหาโกฏิฐิตเถระเจ้าองค์นี้
เกิดในตระกูลที่มีทรัพย์สมบัติมากในเมืองหงสวดี ในครั้งศาสนาพระ
ปทุมศครสัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อมารดาบิดาท่วงกลับไปแล้ว ก็ได้ครอบครอง
ทรัพย์สมบัติสืบตระกูล อยู่มาวันหนึ่ง ได้เห็นคนทั้งหลายที่อยู่ในเมือง
หงสวดี ถือดอกไม้ของหอมเป็นต้นไปฟังพระธรรมเทศนา ก็ไปกับ
มหาชน ได้เห็นพระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงตั้งภิกขุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่ง
อันเลิศฝ่ายปฎิสัมภิตา ก็คิดว่า ภิกษุผู้นี้เป็นผู้เลิศฝ่ายปฎิสัมภิตา ใน
พระพุทธศาสนา เราควรจักเป็นผู้เลิศฝ่ายปฎิสัมภิตา ในศาสนาของพระ
พุทธเจ้าพระองค์ใดพระองค์หนึ่ง เหมือนกับภิกษุนี้ พอบจบพระธรรม-
เทศนา มหาชนถูกไปแล้ว จึงเข้าไปเฝ้ากราบทูลลา แล้วขออาราธนา
พระองค์ให้ทรงรับภิกขาหารของเขาในวันรุ่งขึ้น พระปทุมศครชินศรี
ก็ทรงรับคำอาราธนานั้น เขาได้ถวายบังคมลากลับไปถึงบ้านแล้ว ก็จัด
หนึ่งสำหรับพระพุทธเจ้า และพระภิกษุสงฆ์ด้วยพวงดอกไม้ และผ้า
เป็นต้น อยู่จนตลอดราตรี ให้คนจัดแจงของเคี้ยวของฉันอันประณีตไว้
ให้พร้อม รุ่งเช้าขึ้นก็เลี้ยงดูพระภิกษุสงฆ์ทั้งแสนองค์ มีพระพุทธองค์
เป็นประธาน ด้วยโภชนาหารอันมีรสเลิศต่าง ๆ เวลาเสร็จการฉันแล้ว
จึงคิดว่า เราก็ปรารถนาตำแหน่งใหญ่ แต่การที่เราถวายทานเพียงวันเดียว
เท่านั้นไม่สมควร เราควรจัดถวายทานถึง ๑ วันแล้วจึงปรารถนา เขาคิด
ดังนี้แล้วก็ถวายมหาทานอยู่ถึง ๑ วัน ในวันที่ ๑ ให้เปิดคลังผ้า เลือก
เอาผ้าเนื้อเกลี้ยงที่พอทำเป็นไตรจีวรมาถวายแก่พระพุทธเจ้า และเหล่า
พระภิกษุสงฆ์เสร็จแล้ว จึงตั้งปณิธานความปรารถนาว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ภิกษุรูปใดได้รับตำแหน่งอันเลิศ ในที่สุดแห่งวันที่ ๑ ตั้งแต่
วันนี้ไป ขอให้ข้าพระองค์ได้บวชในศาสนาพระพุทธเจ้า ซึ่งจักบังเกิด
ขึ้นข้างหน้า แล้วขอให้ข้าพระองค์เป็นผู้เลิศในฝ่ายปฎิสัมภิตา เหมือน

กับภิกษุอื่นเกิด สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่า ความปรารถนาของ
เขายกสำเร็จ จึงทรงพยากรณ์ว่า ในที่สุดแห่งแสนกัลป์นับแต่กัลป์นี้ไป
ความปรารถนาของเขายกสำเร็จในศาสนาของพระโคตม ซึ่งจักเกิดขึ้น
ในโลก ในเวลานั้น

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อกัลป์นั้นสร้างสมบุญกุศลไว้ในภพ
นั้น ๆ แล้วท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยดามนุษย์ตลอดกาลนาน ครั้นมา
ถึงศาสนาพระพุทธเจ้าของเรา ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์มหาศาล
ในกรุงสาวัตถี มีนามว่าโกฏิฐิตะ เมื่อเติบโตขึ้นก็ได้เล่าเรียนไตรเพททั้ง ๓
ถึงซึ่งความสำเร็จในศิลปะของพราหมณ์ อยู่มาวันหนึ่ง ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระ
บรมศาสดา ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์แล้ว ก็เกิดความเชื่อถือ
ในพระพุทธศาสนา ได้บรรพชาอุปสมบทเป็นภิกษุ ในพระธรรมวินัย
จำเดิมแต่อุปสมบทแล้ว ก็เจริญวิปัสสนาได้สำเร็จพระอรหันตพร้อมด้วย
ปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ เป็นผู้ชำนาญในปฏิสัมภิทาทั้ง ๔ เวลาพระมหาเถรเจ้า
ผู้ขอเสียงไต่ถามปัญหา ก็
ในเวลาพระพุทธเจ้าตรัสถามปัญหาก็
ก็กล่าวแก้ด้วยปฏิสัมภิทา ปรากฏว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายได้ปฏิสัมภิทา
อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาทรงทรงแสดงเวทวลสูตรให้เป็นต้นเหตุ
จึงทรงตั้งมหาโกฏิฐิตะไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายปฏิสัมภิทา ด้วยคำว่า
ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระมหาโกฏิฐิตะเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็น
สาวกของเราในฝ่ายปฏิสัมภิทา ต่อมาภายหลังท่านได้เปล่งวาจาเป็นคาถา
ขึ้นว่า อุปสนโต อุปโรโต เป็นต้น แปลว่า บุคคลผู้สงบ ผู้จวน
ผู้หลุดด้วยปัญญา ผู้ไม่พัวพัน ย่อมกำจัดบาปกรรมทั้งหลายได้ เหมือนกับ
ลมพัดใบไม้ฉะนั้น ดังนี้

อรรถกถา

ในคำที่แปลจากคาถาเหล่านี้ มีคำอธิบายตามอรรถกถาว่า คำว่า สงบ
คือ สงบอินทรีย์ทั้ง ๖ มีอินทรีย์ทั้ง ๖ หายหายไป คำว่า จวน ผู้
จวนจากการทำบาปทั้งปวง คำว่า หลุดด้วยปัญญา ได้แก่ ตรีตรองด้วย

ปัญญาแล้วจึงพูด อธิบายว่า พุทโธให้ผิดเวลาเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ได้แก่การพูดพอประมาณ อีกอย่างหนึ่ง อธิบายว่า ได้แก่การพูดแต่คำอันเป็นสุภาษิตประกอบด้วยองค์ ๔ เท่านั้น คำว่า ไม่ฟังชาน คือ ไม่ยกตนด้วยคุณสมบัติ มีชาติตระกูลเป็นต้น อีกอย่างหนึ่ง คำว่า สงบนั่นได้แก่สงบจากกายทุจริตทั้ง ๓ คำว่า จตเวณ ได้แก่งตเวณจากมโนทุจริต ๓ คำว่า พุทด้วยปัญญา ได้แก่พูดแต่วจีสุจริต ๔ คำว่า ไม่ฟังชาน คือไม่มีทุจริต ๓ อย่างเกิดขึ้นในใจ บุคคลผู้ตั้งอยู่ในศีลอันบริสุทธิ์ด้วยการละทุจริต ๓ มีใจตั้งมั่นด้วยการละความฟุ้งชาน ทำใจให้ตั้งมั่นนั้นเป็นเหตุแห่งวิปัสสนาแล้วเจริญวิปัสสนาไป ก็กำจัดบาปกรรมได้โดยลำดับมรรค คือละกิเลสธรรมอันลามกได้เด็ดขาด เหมือนกับลมพัดใบไม้ฉะนั้น อธิบายว่า ลมพัดใบไม้เหลืองให้หลุดจากขั้วต้นใด บุคคลผู้ตั้งอยู่ในข้อปฏิบัติ ดังที่กล่าวแล้วนี้ ก็กำจัดบาปกรรมออกจากสันดานของตนได้เหมือนกันฉันนั้น ก็คาถานี้ขอให้ทราบว่าเป็นคาถาประกาศความเป็นพระอรหันต์ของพระมหาโกญจิตเถรเจ้า คือพระมหาโกญจิตเถรเจ้าได้ประกาศความบริสุทธิ์แห่งการประกอบ ด้วยกล่าวถึงละกายทุจริตและวจีทุจริต ประกาศความบริสุทธิ์แห่งอชยาศัย คือกล่าวถึงการละมโนทุจริต ประกาศการละนิวรณ์ ด้วยกล่าวถึงการละความฟุ้งชาน ในคำเหล่านั้น พระเถรเจ้าได้แสดงความสมบูรณ์แห่งศีล ด้วยความบริสุทธิ์แห่งการกระทำ ได้แสดงปัญญาภาวนา ด้วยกล่าวถึงการเจริญสมถะการเจริญสมาธิ จนกำจัดบาปกรรมทั้งหลายได้ โดยเหตุนี้ ขอให้บัณฑิตเข้าใจว่า ในคาถานี้กล่าวถึงสิกขาทั้ง ๔ คือ อธิสัสสิกขา อธิจิตตสิกขา อธิปัญญาสิกขา กล่าวถึงศาสนาอันมีคุณอันงาม ๓ ประการ มีการละกิเลสชั่วคราวเป็นต้น กล่าวถึงข้อปฏิบัติอันเป็นกลาง ด้วยการงดเว้นจากสิ่งที่ไม่ดี ๒ ประการ กล่าวถึงอุบายข้ามพ้นอุบายภูมิเป็นต้น ดังนี้ มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อพระมหาโกญจิตเถรเจ้าได้ทำประโยชน์ในพระพุทธศาสนานานาประการ อยู่จนสิ้นอายุสังขารของท่านแล้ว ท่านก็ดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน เป็นอันว่าจบเรื่องพระมหาโกญจิตเถรเจ้าเพียงเท่านี้.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ ๗๓

คัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระอานนทเถรเจ้า

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ พหุสฺสฺตานํ ขทิตํ
อานนฺโท ฯ สติมนฺตานํ ขทิตํ อานนฺโท ฯ คภิมฺนฺตานํ ขทิตํ อานนฺโท ฯ
ธติมนฺตานํ ขทิตํ อานนฺโท ฯ อปฺปญฺจกานํ ขทิตํ อานนฺโทติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณฑ์ที่ ๗๓ ว่าด้วยเรื่องพระอานนทเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระอานนตฺเป็นเอตทคฺคํ คือเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวกของ
เราตถาคตในฝ่ายพหุสูตร มีการสดับฟังมาก มีสติ มีคตฺ มีจติ และ
ในฝ่ายปฏิบัติเราตถาคต ดังนี้

อรรถกถา

เนื้อความอันย่อนี้ มีขยายความพิสดารด้วยคัมภีร์มโนรถปรณิชา
พระเถรเจ้าทั้งหลายอื่น ๆ ก็เป็นพหุสูตร มีการสดับฟังมาก มีจติ มีการ
ปฏิบัติพระพุทธเจ้าเหมือนกันก็ยิ่งเป็นอันมาก แต่ว่าพระอานนทเถรเจ้านั้น
ได้เวียนพระพุทธรวงมะ ได้ตั้งอยู่ในภณชาคาริยปริยัติ คือ คลังพระธรรม
ในพระพุทธศาสนา จึงจัดว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในฝ่ายพหุสูตร

พระอานนทมิสฺสิจำทรงพระพุทธวจนะ ได้ยิ่งกว่าพระเถระเจ้าทั้งหลาย
 อื่น ๆ จึงจัดว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายมิสฺสิ พระอานนทเถระเจ้า
 เมื่อขึ้นคันบถแม่เพียงบถเดียว แล้วเรียนไปถึง ๖ หมับบทกิติ ก็รับ
 หังปวงได้ความแนวที่พระพุทธเจ้าทรงสอน เพราะฉะนั้น จึงจัดว่าเป็นผู้
 เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายมิสฺสิ การเรียนพระพุทธพจน์กิติ ความเพียรใน
 การเล่าเรียนกิติ ความเพียรในการสาธยายกิติ ความเพียรในการทรงจำ
 กิติ ความเพียรในการปฏิบัติพระพุทธเจ้ากิติ ของพระอานนทเถระเจ้านั้น
 ข้อมเยี่ยงกว่าของภิกษุเหล่านั้น เพราะฉะนั้น จึงจัดว่าท่านเป็นผู้เยี่ยง
 กว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายธติ คือ ฝ่ายความเพียร เมื่อพระอานนทเถระเจ้า
 ปฏิบัติพระพุทธเจ้าอยู่นั้น ข้อมไม่ปฏิบัติด้วยอาการแห่งการปฏิบัติของ
 ภิกษุผู้ปฏิบัติอื่น ๆ คือ ภิกษุอื่น ๆ ไม่ปฏิบัตินาน ปฏิบัติไม่เป็นที่ถูกพระหทัย
 ของพระพุทธองค์ ส่วนพระอานนทเถระเจ้านั้น ปฏิบัติถูกพระหทัยของพระ
 พุทธองค์เป็นนิตย์ไป นับแต่วันที่ได้รับหน้าทปฏิบัติ เพราะฉะนั้น จึงจัดเป็น
 ผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในฝ่ายปฏิบัติ

ก็การที่พระอานนทเถระเจ้า เป็นผู้ปฏิบัติพระพุทธเจ้าอยู่นาน
 เท่าไรนั้น ไม่ได้มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์นั้น มีปรากฏอยู่ในคัมภีร์สุมังคลวลาสินี
 เพราะฉะนั้น จึงจะยกเนื้อความในคัมภีร์สุมังคลวลาสินีมาแทรกในตอน
 กล่าวคือ ในคัมภีร์สุมังคลวลาสินี อรรถกถาหาปรินิพพานสูตร ตอน
 กล่าวถึงผ้าสังคิวรรณของปุกกุสมัลลบุตรนั้นว่า ข้อที่พระอานนทเถระเจ้า
 ได้ยอมรับผ้าสังคิวรรณที่พระพุทธองค์ทรงรับจากปุกกุสมัลลบุตรคนหนึ่ง แล้ว
 ประทานให้แก่พระอานนทผนฺตนั้น เป็นด้วยพระอานนทเถระเจ้าคิดจะ
 บิดคำคิดเขียนของผู้อื่นว่า พระอานนทได้ปฏิบัติพระพุทธองค์มาตลอด ๒๕
 พรรษา ก็ยังไม่เคยได้รับสิ่งใดจากพระพุทธองค์ คำนึง จึงเป็นอันได้ใจ
 ความว่า พระอานนทเถระเจ้ารับหน้าทปฏิบัติพระพุทธเจ้าอยู่ ๒๕ พรรษา
 คือ เริ่มแต่พระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้วได้ ๒๐ พรรษา นับพรรษาที่ ๒๐ เป็น
 คำนับไป คำนึง

ต่อไปนี้ ว่าด้วยเรื่องอดีตชาติของพระอานนทเถรเจ้า ตามกัมภีร์มโนรถปรัณ เพื่อให้เห็นว่า พระอานนทเถรเจ้าได้สร้างสมอบรมบารมีมาแต่ครั้งไหน ได้สร้างสมอบรมบารมีมาอย่างไร จึงได้เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายถึง ๕ อย่าง ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังต่อไป

กล่าวคือ ในกัลป์ที่แสนนับแต่กัลป์ที่ถอยหลังไป มีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระปทุมุตตระอุบัตินในโลก พระนครอุบัตินของพระปทุมุตตรพุทธเจ้านั้น มีชื่อว่าหงสวดีนคร พระพุทธบิดาทรงพระนามว่า พระเจ้านันทราช พระพุทธมารดาทรงพระนามว่า พระนางสุเมธา พระโพธิสัตว์เจ้าทรงพระนามว่า อุตตรกุมาร พระโพธิสัตว์เจ้านั้นเสด็จออกทรงบรรพชาในวันที่พระโอรสประสูติ เวลาได้สำเร็จแล้ว ได้ประทับอยู่ที่โพธิบัลลังก์นั้น ๗ วัน จึงได้เสด็จจากโพธิบัลลังก์เวลาองค์พระปทุมุตตระเสด็จลงจากโพธิบัลลังก์นั้น ก็มีดอกปทุมใหญ่ผุดขึ้นมารับพระบาท จึงได้พระนามว่า องค์พระปทุมุตตรพุทธเจ้า ฯ พระอัครสาวกทั้งสองขององค์พระปทุมุตตระนั้น ชื่อว่าพระเทวีกเถรเจ้า ๑ ชื่อว่าพระจลชาติเถรเจ้า ๑ พระอัครสาวิกาชื่อนามิตา ๑ อสมา ๑ อุบฏฐากชื่อว่า สมณะ เวลาองค์พระปทุมุตตระทรงสงเคราะห์พระพุทธบิดานั้น ได้เสด็จไปประทับที่เมืองหงสวดี พร้อมด้วยภิกษุแสนองค์เป็นบริวาร

ก็พระกนิฏฐภาดร คือน้องชายขององค์พระปทุมุตตระนั้น มีอยู่พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าสมณกุมาร พระเจ้านันทราชผู้เป็นพระราชบิดาได้ทรงพระราชทานบ้านส่วยอันมีกำหนด ๑๒๐ โยชน์ นับจากเมืองหงสวดีไปให้แก่สมณกุมารนั้น สมณกุมารนั้นได้ไปครอบครองอยู่ที่บ้านส่วยนั้น ได้กลับมาเฝ้าพระราชบิดา และเฝ้าองค์พระปทุมุตตรพุทธเจ้าเป็นบางครั้งบางครั้งวเท่านั้น

อยู่มาวันหนึ่ง ที่ปลายพระราชอาณาเขตเกิดวุ่นวายขึ้น สมณกุมารจึงส่งข่าวสาส์นมากราบทูลพระราชบิดาให้ทรงทราบ พระราชบิดาทรง

คอบชาวสาส์นไปว่า บิดาได้ตั้งเจ้าไว้ในทันทีเพราะเหตุอันใด ไม่ใช่เพราะเหตุ
 ประสงค์จะให้คอบคุณแก่ปลายพระราชอาณาเขตแลหรือ เมื่อสมณกุมารได้
 ทราบพระราชสาส์นคอบคังนี้ ก็รับจัดการปราบปรามพวกโจรผู้ร้ายให้สงบลง
 แล้วส่งชาวสาส์นไปกราบทูลพระราชบิดาให้ทรงทราบ พระราชบิดาก็ทรงโปรด
 ปราบให้รีบเข้าไปเฝ้า สมณกุมารพร้อมด้วยอำมาตย์พันหนึ่ง จึงรีบเดินทาง
 เพื่อจะไปเฝ้าพระราชบิดา ในขณะที่เดินทางมานั้น ได้ปรึกษากับพวก
 อำมาตย์ว่า ถ้าพระราชบิดาจะทรงพระราชทานพรแก่เราให้เลือกเอาตามความ
 ประสงค์ เราควรจะเลือกรับพรอย่างไร อำมาตย์บางพวกก็กราบทูลว่า
 ขอให้พระองค์ทรงเลือกรับเอา ช้าง ม้า บ้านเมือง และแก้ว ๗ ประการ
 บางพวกก็กราบทูลว่า ของเหล่านั้นไม่จำเป็นแก่พระองค์ ถึงแม้ว่าพระองค์ได้
 มาแล้วก็จะต้องละไปในเวลาตาย ของเหล่านั้นไม่อาจติดตามพระองค์ไปได้
 สิ่งที่จะติดตามพระองค์ไปได้ นั้น ก็คือบุญเท่านั้น เพราะฉะนั้น ขอให้
 พระองค์ทรงขอพรให้ได้ปฏิบัติองค์พระปทุมศตรพทธเจ้า อภัยตลอดไตรมาส
 เป็นการดี สมณกุมารได้ฟังคังนั้นก็เห็นด้วย เมื่อไปถึงที่เฝ้าพระราชบิดา
 ก็กราบทูลขอปฏิบัติองค์พระปทุมศตรพทธเจ้าด้วยปัจจัย ๔ ตลอดไตรมาส แต่พระ
 บิดาพระราชทานทีเดียวไม่ได้ ด้วยทรงเกรงว่าจะไม่เป็นที่ถูกพระทัยของ
 องค์พระปทุมศตรพทธเจ้า สมณกุมารจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นข้าพระองค์
 จะรู้จักพระหฤทัยของพระผู้มีพระภาคเจ้าด้วยตนเองในบัดนี้ กราบทูลคังนี้
 แล้ว ก็ออกไปสู่พระวิหาร

ก็ในกาลนั้น พระปทุมศตรพทธเจ้าเสร็จแล้ว ก็เสด็จเข้าสู่พระ
 คันธกุฎี สมณกุมารนั้นก็ไปหาภิกษุทั้งหลายที่ประชุมกันอยู่ในศาลา ภิกษุ
 ทั้งหลายจึงถามว่า พระราชบุตรมาทำไมในเวลานี้ พระสมณกุมารจึง
 ตอบว่า ข้าพเจ้ามาในเวลานี้ ก็เพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุ
 ทั้งหลายจึงว่า พวกอาตมาจะไม่อาจให้เข้าเฝ้าได้ตามความประสงค์ สมณกุมาร
 จึงถามว่า ใครจึงจะอาจให้เข้าเฝ้าได้ ภิกษุทั้งหลายตอบว่า พระสมณเถระเจ้า
 อาจให้เข้าเฝ้าได้ตามความประสงค์ จึงถามภิกษุทั้งหลายว่า พระสมณเถระเจ้า

น้อยที่ไหน เมื่อภิกษุทั้งหลายบอกให้ทราบแล้ว จึงไปหาพระสมณ-
 เถรเจ้าบอกว่า ขอจงช่วยข้าพเจ้าให้ได้เฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าในบัดนี้ด้วย
 เกิด พระสมณเถรเจ้าก็ได้เข้าเฝ้าไปทูลต่อหน้าพระราชากรม บันดาล
 แผ่นดินอันใหญ่ให้เป็นแม่น้ำ แล้วดำลงไปโผล่ขึ้นที่พระคันธกุฏี กราบ
 ทูลองค์พระผู้มีพระภาคเจ้าให้ทรงทราบว่า บัดนี้ พระราชาบุตรเสด็จมา
 เพื่อจะเข้าเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อองค์พระปฐมตตระตรัสตอบว่า
 ถ้าอย่างนั้นจงไปจัดอาสนะเกิด พระสมณเถรเจ้าก็ออกมาจัดอาสนะที่
 บริเวณพระคันธกุฏี พระราชากรมได้เห็นเหตุการณ์ดังที่มานี้แล้วก็นึกคิดว่า
 ภิกษุนี้เป็นภิกษุสำคัญ ฝ่ายองค์พระปฐมตตระก็เสด็จออกจากพระคันธกุฏี
 มาประทับที่อาสนะนั้น แล้วตรัสสนทนากับพระราชากรม เมื่อพระ
 ราชากรมทราบว่า พระสมณเถรเจ้าเป็นพระที่ใกล้ชิด ขององค์พระ
 ปฐมตตระ ดังนั้น ก็มีความประสงค์อยากจะเป็นอย่างนั้นบ้าง จึงทูลถามว่า
 ทำอย่างไรจึงจะได้เป็นที่โปรดปรานของพระพุทธเจ้า เหมือนกับพระสมณ-
 เถรเจ้านี้ องค์พระปฐมตตระตรัสตอบว่า ต้องให้ท่าน รักษาศีล
 ทำอุโบสถกรรม จึงจะสำเร็จความประสงค์อันนี้ได้ สมณกุมารได้ฟังดังนี้
 แล้ว ก็ถวายบังคมลากลับไปจัดแจงมหาทาน แล้วถวายมหาทานแก่องค์
 พระปฐมตตระกับพระภิกษุสงฆ์อยู่ตลอด ๑ วัน ในวันที่ ๑ ก็กราบทูลขึ้นว่า
 ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้รับพรจากพระราชาบิดา ให้
 ปฏิบัติพระองค์อยู่ตลอดไตรมาสภายในพรรษานี้ เพราะฉะนั้น ขอพระ
 องค์จงเสด็จไปจำพรรษาที่เมืองของข้าพระองค์ เมื่อองค์พระปฐมตตระ
 ทรงรับคำนิมนต์แล้ว จึงถวายบังคมลา ออกเดินทางกลับไปสู่บ้านเมือง
 ของตน เวลาที่เดินทางกลับไปนั้น ได้สร้างที่พักถวายแก่พระภิกษุสงฆ์
 มีองค์พระปฐมตตระเป็นประธาน ทุกระยะทาง ๑ โยชน์ จนตลอดหนทาง
 ๑๒๐ โยชน์ เมื่อไปถึงบ้านเมืองของตนแล้ว ก็ซื้ออุทยานของโสเภณิกุมพ
 ด้วยเงิน ๑ แสน แล้วสร้างวิหารด้วยเงินอีก ๑ แสน พร้อมทั้งสร้างพระ
 คันธกุฏีและที่พักอาศัยของภิกษุทั้งหลาย แล้วก็ส่งข่าวไปกราบทูลเชิญ

๑๖๒ พระสุกคณคัมภีร คัมภีรที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒
~~~~~
เสด็จองค์พระปฐมศรระ กับภิกษุแสนองค์ ให้ไปจำพรรษาอยู่ที่
วิหารนั้น

ในวันเข้าพรรษานั้น ก็ได้จัดการถวายทานแล้วนอกแถมมตรภรรยา
และพวกอำมาตย์ว่า การที่พระศาสดาได้เสด็จมาประทับอยู่ที่บ้านของ
เรานี้ เป็นการเสด็จมาจากทางไกล ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมเป็น
ผู้หนักในธรรม ไม่หนักในอามิส เพราะฉะนั้น เราจะนุ่งผ้า ๒ ผืน รักษา
ศีล ๑๐ อยู่จนตลอดไตรมาส ท่านทั้งหลายจงจัดการถวายทานอย่างที่เรา
ถวายนี้ แก่พระภิกษุสงฆ์ทั้งแสนองค์จนตลอดไตรมาส ทั้งนี้ สมุนราช-
กุมารนั้น เมื่อได้ยู่ใกล้พระสมณเถรเจ้า ก็ได้เห็นข้อวัตรที่พระสมณเถรเจ้า
ปฏิบัติพระพุทธเจ้านั้นทุกประการ จึงอยากจะเป็นอย่างนั้น เวลาออก
พรรษาพิจารณาแล้ว จึงได้จัดการถวายมหาทานอยู่ตลอด ๑ วัน แล้วจึงได้
ปรารถนาขอเป็นผู้ปฏิบัติพระพุทธเจ้าเหมือนพระสมณเถรเจ้านั้น เมื่อองค์
พระปฐมศรระครั้นว่า เธอจะได้ถึงความปรารถนา พระราชกุมารนั้น
ก็แสนที่จะดีใจ

พระราชกุมารนั้น ได้ถวายทานอยู่ในพระพุทธศาสนาตลอดแสนปี
แล้วขึ้นไปเกิดในสวรรค์ ครั้นมาถึงศาสนาพระกัศสปพุทธเจ้า ก็ได้ลงมาเกิด
เป็นมนุษย์ ได้ถวายผ้าผืนหนึ่ง เพื่อเป็นผ้ารองบาตรแก่พระเถรเจ้ารูปหนึ่ง
แล้วได้ไปเกิดในสวรรค์ เวลาจุติจากสวรรค์ก็ได้ลงมาเกิดเป็นพระเจ้า
พาราณสี ได้ปฏิบัติพระบิณฑเจกพุทธเจ้า ๘ พระองค์ อยู่ด้วยบิณฑเจก ๔ ตลอด
หมื่นปี แล้วได้ขึ้นไปเกิดในดุสิตสวรรค์ ร่วมกันกับพระโพธิสัตว์เจ้าของเรา
ทั้งหลาย เวลาจุติจากดุสิตสวรรค์ก็ได้ลงมาเกิดเป็นโอรสของอมิตोชนาภ-
ราช มีนามว่าอานนท์ แล้วได้ออกบรรพชาในพระพุทธศาสนา ได้ฟังธรรม-
กถาของพระปณณมิตานันบุตรแล้วก็ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล

ก็ในคราวนั้น ภิกษุผู้ปฏิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้าประจำเป็นนิตย์ ใน
ช่วงเวลา ๒๐ พรรษา อันเป็นตอนปฐมโพธิกาลนั้นยังไม่มี บางทีพระนาค
สมาลเถรเจ้าเป็นผู้ปฏิบัติ บางทีพระนาคิตเถรเจ้า บางทีพระอุปวาณเถรเจ้า

บางทีก็พระสุนักขัตตลจฉว บางทีก็พระจุนทสมณทเทศก์ บางทีก็พระสาเกตะ
บางทีก็พระราธะ บางทีก็พระเมฆิยะ ฯ คราวหนึ่ง สมเด็จพระผู้มี
พระภาคเจ้า ได้ทรงเดินทางไกลกับด้วยพระนาคสมาลเถรเจ้า พอไปถึงทาง
๒ แพร่งแห่งหนึ่ง พระเถรเจ้าก็กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า จะไป
ทางนี้ แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสว่า จะไปเสียอีกทางหนึ่ง พระนา-
คสมาละนั้นจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นขอพระองค์จงทรงถือเอาบาตร จีวรของ
พระองค์เถิด ข้าพระองค์จะไปทางนี้ แล้วก็ทำท่าจะวางบาตร จีวรของ
พระพุทธองค์ลงที่พื้นดิน แต่พระองค์ก็ตรัสว่า จงส่งมาให้เรา แล้วทรงรับ
เอาบาตร จีวร ของพระองค์ไป เมื่อพระนาคสมาละไปตามทางนั้นไม่ช้า
ก็ถูกพวกโจรแย่งเอาบาตร จีวร และทูบตีศีรษะจนโลหิตไหล จึงนึกถึง
พระพุทธองค์แล้วรีบกลับมากราบทูลให้ทรงทราบ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า
เราห้ามเธอก็เพราะเหตุนี้แล เพราะฉะนั้น เธออย่าได้เสียใจเลย

คราวหนึ่ง สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จไปประทับที่ป่าจันทวัน-
มิตทายวัน กับพระเมฆิยะเถรเจ้า พระเมฆิยะเถรเจ้าทูลลาไปเจริญสมณธรรม
อยู่ที่ป่ามะม่วงแห่งหนึ่ง ซึ่งพระองค์ก็ไม่ทรงอนุญาต แต่พระเมฆิยะก็ยัง
ขึ้นไป เมื่อไปเกิดอกุศลวิบากครอบงำ จึงกลับมากราบทูลให้ทรงทราบ
แล้วสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงเสด็จจากที่นั้นไปสู่กรุงสาวัตถี

เมื่อไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ก็ได้ตรัสแก่ภิกษุทั้งหลายว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บัดนี้เราตถาคตมีอายุมากแล้ว ภิกษุบางพวกที่ปฏิบัติเราตถาคต
เมื่อพอใจจะไปทางไหน ก็ไปตามความพอใจของตน บางองค์ก็วาง
บาตร จีวร ของเราลงเสียที่พื้นดิน เธอทั้งหลายจงพิจารณาดูภิกษุผู้ปฏิบัติ
ประจำสำหรับเราตถาคตเถิด ภิกษุทั้งหลายได้ฟังดังนั้น ก็เกิดธรรมสังเวช
ลำดับนั้น พระสารีบุตรเถรเจ้า จึงลุกขึ้นกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มี
พระภาคเจ้า ข้าพระองค์ได้บำเพ็ญบารมีมาตลอดสองไชยแสนกัลป์แล้ว
ผู้หมั่นบุญญามากดั่งข้าพระองค์นี้ จะไม่สมควรเป็นผู้ปฏิบัติพระองค์หรือ
ข้าพระองค์จะเป็นผู้ปฏิบัติพระองค์ พระเจ้าข้า สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า

จึงตรัสห้ามว่า อย่าเลยสารบุตร เธออยู่ในทิศใด ทิศนั้นก็ชื่อว่าไม่เปล่า
โอวาทของเธอคล้ายกับโอวาทของพระพุทธเจ้า เราไม่ต้องการให้ผู้เช่นเธอ
ปฏิบัติเรา ๆ ลำคับนั้น พระมหาโมคคัลลานเถรเจ้าก็ได้ลุกขึ้นกราบทุล
รับอาสา แต่ถูกทรงห้ามเสีย พระอัสสัมหาสาวกทั้งหลาย ก็กราบทุลขอรับ
เป็นผู้ปฏิบัติเป็นลำคับกันไป แต่ก็ไม่ได้รับอนุญาต ส่วนพระอานนทเถรเจ้า
ก็นั่งนิ่งอยู่ในสถานนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงเตือนขึ้นว่า ขอท่านอานนทจงรับ
เป็นผู้ปฏิบัติเถิด ท่านจึงตอบว่า ถ้าพระศาสดาทรงพอพระทัยก็จะดำรงสั่ง
ให้เราเป็นผู้ปฏิบัติเอง ลำคับนั้น สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึงทรงตรัสว่า
เมื่อท่านอานนทให้เกิดอคสาหะไม่ได้ เราจะรู้เอง อานนทที่จะปฏิบัติเราเอง
ดังนี้ ลำคับนั้น ภิกษุทั้งหลายจึงกล่าวขึ้นว่า จงลุกขึ้นเถิดท่านอานนท
ท่านจงทุลขอรับหน้าที่ปฏิบัติซึ่งพระผู้มีพระภาคเจ้าเถิด

พระอานนทเถรเจ้าจึงลุกขึ้นทุลขอพร ๘ ประการ คือ ห้าม ๔ ขอ ๔
รวมเป็น ๘ ประการด้วยกัน ทว่าห้าม ๔ นั้น คือ พระอานนทเถรเจ้า
กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจะไม่
ประทานจีวรที่ดี ที่พระองค์ได้แล้วแก่ข้าพระองค์ จะไม่ประทานบิณฑบาต
ที่ดี ที่พระองค์ได้แล้ว ถ้าพระองค์จะไม่โปรดให้ข้าพระองค์อยู่ร่วมพระคันธ-
กุฎของพระองค์ จะไม่นำข้าพระองค์ไปในที่นิมนต์ซึ่งพระองค์ทรงรับไว้แล้ว
ข้าพระองค์ก็จะปฏิบัติพระองค์ พระเจ้าข้า

เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าตรัสถามว่า อานนทเห็นโทษอย่างไร
ในเรื่องนี้ จึงกราบทูลว่า ข้าพระองค์จะได้ของเหล่านี้ ก็จะมีผู้กล่าวหาว่า
พระอานนทได้ใช้จีวรที่ดี ได้ฉันบิณฑบาตที่ดี ได้อยู่ร่วมพระคันธกุฎีด้วยกัน
ได้ไปสัสนิมนต์กับพระทศพลเจ้า การปฏิบัติพระทศพลเจ้าของผู้ได้ลาภผล
อย่างนี้จะหนักหนาอะไร ข้าพระองค์เห็นโทษอย่างนี้ จึงทุลขอเป็นข้อห้าม
๔ ประการนี้ พระเจ้าข้า

คำว่า ขอ ๔ ประการนั้น คือ พระอานนทเถรเจ้าได้ทุลขอไว้ว่า
ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าจะเสด็จไปสู่ที่นิมนต์ซึ่งข้าพระองค์รับไว้แล้วก็ดี ถ้า

ข้าพระองค์จะนำผลมาจากที่ต่าง ๆ เพื่อจะเฝ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ให้
 เข้าเฝ้าในขณะที่มาถึงก็ดี ถ้าความสงสัยเกิดขึ้นแก่ข้าพระองค์เมื่อใด ขอให้
 ข้าพระองค์ได้เข้าเฝ้าทูลถามในทันทีก็ดี ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดง
 ธรรมใดในทูลกลับของข้าพระองค์ แล้วจะนำมาแสดงให้ข้าพระองค์ฟังก็ดี
 ข้าพระองค์ก็จะปฏิบัติพระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ตรัสถามว่า ในเรื่องอนันตเห็นอนิสสัยอย่างไร จึงกราบทูลว่า ข้าแต่
 พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อกุลบุตรทั้งหลายผู้มีศรัทธาไม่ได้โอกาสเข้าเฝ้า
 สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ก็จะกล่าวต่อข้าพระองค์ว่า พรุ่งนี้เข้าขอท่าน
 ได้ไปรับอาหารบิณฑบาตที่เรือนของข้าพเจ้า กับสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ถ้าสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า จะไม่ได้เสด็จไปในที่ที่ข้าพระองค์นิมนต์ไว้แล้ว
 นั้น ก็จะเป็นการไม่ดี ถ้าข้าพระองค์ไม่ได้โอกาสพาบริษัทเข้าเฝ้าตามความ
 ประสงค์ของเขา และไม่ได้โอกาสที่จะบรรเทาความประสงค์ของข้าพระองค์
 ก็จะมีผู้กล่าวได้ว่า พระอนันตปฏิบัติพระศพลไปทำไม เพราะของเพียง
 เท่านั้นพระศพลก็ไม่ทรงอนุเคราะห์ เวลาหลังสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ก็จะมีผู้ถามข้าพระองค์ว่า คากาน สุตฺรณ และชาคกน สมเด็จพระผู้มี
 พระภาคเจ้าทรงแสดงในที่ไหน ถ้าข้าพระองค์บอกเขาไม่ได้ ก็จะมีผู้กล่าว
 ได้ว่า ของเพียงเท่านั้นไม่รู้ ท่านติดตามสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าอยู่
 ตลอดกาลนานเหมือนกับเงาตามตัวไปทำไม เพราะฉะนั้น ข้าพระองค์จึง
 ประสงค์อยากให้พระองค์ทรงแสดงธรรม ที่ได้ทรงแสดงในทูลกลับของ
 ข้าพระองค์ ให้ข้าพระองค์ฟังอีก พระเจ้าข้า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ได้ทรงสดับคำกราบทูลแสดงโทษและคุณ แห่งคำทูลของพระอนนท-
 เถรเจ้าอย่างนั้นแล้ว จึงได้ทรงประทานพร ๘ ประการ ให้แก่พระอนนทเถรเจ้า
 ครั้นพระอนนทเถรเจ้าได้รับพร ๘ ประการอย่างนั้นแล้ว ก็ได้เป็นผู้ปฏิบัติ
 พระพุทธเจ้าประจำเป็นนิตย์ไป

พระอนนทเถรเจ้า ก็เป็นอันได้บรรลุผลแห่งบารมีทั้งหลายที่ได้
 บำเพ็ญมาแล้วตลอดกาลป์ ด้วยความปรารถนาตำแหน่งนบ รับแต่วัน

ที่ท่านได้รับพร ๔ ประการนั้นแล้วไป ท่านก็ได้ปฏิบัติองค์พระศกพลเจ้า
 ค้วยกทั้งหลาย เป็นคัมภีร์ว่า ถวายน้ำ ๒ อย่าง คือ น้ำใช้ น้ำฉัน ถวาย
 ไม้สัฟน์ ๑ อย่าง คือ อย่างสั้น อย่างกลาง อย่างยาว และนวดพื้น
 พระหัตถ์ พระบาท พระปฤษฎางค์ บัดกวดบริเวณพระคันธกุฏี ทั้งท่าน
 รอบรู้เวลาไหนดองค์พระศกพลทรงพระประสงค์สิ่งใด พออย่างเข้าราตรี
 ภาศสมัย ท่านก็จุคประเทปคัมภีร์ใหญ่ถือเวียนรอบพระคันธกุฏีกินละ ๘ รอบ
 ค้วย่านคิดว่า ถ้าเรานอนหลับหากพระศกพลตรัสเรียก ก็ไม่อาจได้ยิน
 เพราะเหตุอันนี้ ท่านจึงถือประเทปคัมภีร์เดินเวียนรอบพระคันธกุฏี ดังที่ว่า
 มาแล้ว

ต่อมาภายหลัง เมื่อสมเด็จพระศกพลประทับอยู่ที่พระเชตะวัน ทรง
 พรรณนาความดีของพระอานนทเถระเจ้า ผู้เป็นธรรมกถึกศาการิกโดยอนน
 ปรีชาแล้ว จึงทรงตั้งพระอานนทเถระเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุ
 ทั้งหลายผู้เป็นพหูสูตร ผู้มีสติ ผู้มีคิด ผู้มีจิต ผู้ปฏิบัติพระพุทธานุ
 พระศกพลศาสนา สันเนอความในคัมภีร์มโนรถปรณึ่งเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานกล่าวไว้ว่า ครั้นศาสนาพระปทุมุตตรพุทธเจ้านั้น
 พระอานนทเถระเจ้าได้เป็นพระราชากุมาร เสด็จทรงช้างพระที่นั่งไปพบพระ
 ปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า กับเหล่าพระอรหันต์แสนองค์ กำลังเสด็จออก
 จากพระอาราม ก็เกิดความเลื่อมใส ได้เสด็จลงจากช้างพระที่นั่งน้อมน้ำ
 เสวตฉัตรเข้าไปกางกั้น ถวายแด่พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า เวลาจุติจาก
 ชาตินั้น ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดุสิตสวรรค์ เสวยทิพยสมบัติอยู่ตลอดกาลนาน
 แล้วลงมาเกิดเป็นท้าวหมันวานเทวราชอยู่อีก ๓๔ ชาติ แล้วลงมาเกิดเป็น
 พระเจ้าจักรพรรดิราช ๕๘ ชาติ เป็นกษัตริย์เอกราชอยู่ ๑๐๘ ชาติ เป็น
 กษัตริย์ประเทศราชอยู่นับชาติไม่ถ้วน แล้วได้เกิดมาเป็นพระอานนท์ ได้
 สำเร็จพระโสดาปัตติผล ในเวลาที่สมเด็จพระศกพลยังทรงมีพระชนม์มัย
 เมื่อสมเด็จพระศกพลปรินิพพานแล้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ทรงซึ่ง
 ปฏิสัมภินา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ดังนี้

เป็นอันได้ใจความว่า ในคัมภีร์อุปทานนี้ พระอานนทเถระเจ้าได้กิน
เสวตฉัตรถวายแด่องค์พระปฐมุตตระด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ส่วนใน
คัมภีร์มโนรตปุณณิที่แสดงมาแล้วนั้น พระอานนทเถระเจ้าได้ถวายมหาทานอยู่
ตลอดกาล ๑ วัน แด่องค์พระปฐมุตตระกับพระภิกษุสงฆ์ ทั้งได้สร้างกุฏิ
และวิหารถวายอีกด้วย มาถึงครั้งศาสนาพระกัสสปพุทธเจ้า ก็ได้ถวายผ้า
รองบาตรแก่สาวกของพระกัสสปพุทธเจ้า แล้วได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์
จุติจากสวรรค์ได้ลงมาเกิดเป็นพระเจ้าพาราณสี ได้สร้างมรรณศาลา ๘ หลัง
ถวายแด่พระมัจเฌกโพธิ์ ๘ พระองค์ แล้วปฏิบัติพระมัจเฌกโพธิ์ทั้ง ๘ พระองค์
นั้น จนตลอดพระชนมายุ ๑ หมื่นปี จึงได้มาเกิดเป็นพระอานนทเถระเจ้า
ดังนี้ ฯ เป็นอันได้ใจความว่า ในคัมภีร์มโนรตปุณณิที่นั้น ท่านได้กล่าวไว้
โดยพิสดาร ส่วนในคัมภีร์อุปทานนี้ ท่านได้กล่าวไว้โดยย่อเท่านั้น คือ
ท่านกล่าวไว้แต่เพียงว่า ได้ถวายเสวตฉัตรเท่านั้น ไม่ได้กล่าวถึงการได้ถวาย
มหาทาน และการทำกุศลอื่น ๆ ให้พิสดารออกไป

มีเนื้อความสืบต่อไปว่า พระอานนทเถระเจ้านั้น ได้เป็นกำลังใหญ่
ในการทำปฐมสังคายนา และการสั่งสอนประชาชนอยู่จนตลอดเวลานิพพาน
ในคัมภีร์กล่าวไว้ว่า อยู่มาวันหนึ่ง พระอานนทเถระเจ้าพิจารณาอายุ
สังขารของตนแล้วคิดว่า เวลานี้เรามีอายุได้ ๑๒๐ ปีแล้ว อายุสังขารของ
เราจะยืดยาวไปอีกเท่าใด ก็เห็นว่ายังอีก ๑ วันเท่านั้นก็จะนิพพาน จึงได้
ประกาศแก่ภิกษุทั้งหลายให้ทราบ แล้วสั่งสอนภิกษุทั้งหลายในทางอนิจจัง
ทุกขัง อนัตตา เมื่อคนทั้งหลายได้ทราบดังนั้น ต่างก็กล่าวกันว่าพวกเรา
ล้วนเคยได้อุปฐากพระเถระเจ้าทั้งนั้น บรรดาคนที่อยู่ ๒ ฟากแม่น้ำโรหิตี
ทั้งพระประยูรญาติและไม่ใช่พระประยูรญาติ ต่างก็กล่าวกันว่า พระเถระเจ้า
คงจะต้องนิพพานที่บ้านของเรา เมื่อพระเถระเจ้าได้ยินดังนั้นก็คิดว่า ถ้าเรา
จะนิพพานฟากนี้ คนฟากโน้นก็จะเสียใจ ถ้าจะนิพพานฟากโน้น คนฟากนี้
ก็จะเสียใจ แล้วจะเกิดวิวาทซึ่งอภิชิตาของเราเป็นโกลาหล พระเถระเจ้า

จึงบอกว่า ท่านทั้งหลายจงประชุมกันอยู่ทั้ง ๒ ฟาก ใครอยู่ฟากไหน ต้อง
ประชุมกันอยู่ฟากนั้น ว่าคงนั้นแล้ว พอถึงวันที่ ๗ พระเถระเจ้าจึงอธิษฐาน
ให้เป็นบัลลังก์สูง ๑ ชั่วโมงกลางคืน ในท่ามกลางแม่น้ำโรหิณี แล้วพระผู้
เป็นเจ้าก็ขึ้นไปนั่งอยู่บนบัลลังก์นั้น เมื่อเทพยดา มนุษย์ มาประชุมพร้อม
กันแล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็เทศนาสั่งสอนในอนิจจัง ทุกขัง อนัตตา ทาน ศีล
สมาธิ มัชฌิมา อริยสัจ ๔ ให้บรรลุมรรคผลตามสมควรแก่บารมีของคน ๆ
แล้ว จึงได้แสดงปาฏิหาริย์บันดาลในท่อน้ำ ท่อเพลิง พุ่งออกมาจากร่างกาย
คล้ายกับพุทธปาฏิหาริย์ แล้วจึงอธิษฐานว่า เมื่อเรานิพพานแล้ว กายของ
เราจงแตกแยกออกเป็น ๒ ภาค แล้วให้ตกลงภาคละฝั่งแม่น้ำ ครั้น
อธิษฐานคงนั้นแล้ว ก็เข้าเตโชกสิณให้เกิดเป็นเปลวเพลิงไหม้ร่างกายของท่าน
ยังคงเหลือแต่อัฐิธาตุมีสีขาวสะอาดคงสีเงิน แล้วแบ่งแยกตกลงมาที่ฝั่งฟาก
คงคาโรหิณีทั้ง ๒ ภาค เป็นมหัสจรรย์ มหาชนคนทั้งปวงก็รับเอาอัฐิธาตุ
ของท่านไปบรรจุไว้ในเจดีย์ แล้วตั้งเครื่องสักการบูชาเป็นมโหฬารภักทียอยู่
จนตลอด ๑ ทวาราศรกาล ด้วยอำนาจแห่งความเลื่อมใสศรัทธา เป็นอันว่า
จบเรื่องพระอานนตเถระเจ้าเพียงเท่านี้.

เอวี่ กัม คัวยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ ๗๔

คัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระอรุณเวลกัสสปเถรเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ มหาปริสานํ ยทํ
อรุณเวลกสสโปติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ ๗๔ ว่าด้วยเรื่องพระอรุณเวลกัสสปเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า พระพุทธองค์ได้โปรดประทานเทศนาไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระอรุณเวลกัสสปเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวกของเรา ซึ่งมี
บริษัท บริวารมาก ดังนี้ สันเนอความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาคัมภีร์มโนรลปุรณิว่า ครั้ง
ศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น พระอรุณเวลกัสสปนี้ ได้ถือ
ปฏิสนธิในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี เวลาเติบโตแล้ว
ก็ได้ฟังธรรมกถาขององค์พระปทุมุตตรศาสดา ได้เห็นองค์พระปทุมุตตร-
ศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายมีบริวารมาก จึงคิดว่า

ถึงแม้เราก็คงจักเป็นเช่นนั้นในอนาคต จึงได้ถวายมหาทานแก่ภิกษุสงฆ์
 มิ่งองค์พระพุทธเจ้าเป็นประธานอยู่ตลอด ๑ วัน แล้วถวายไตรจีวรอีก ครั้น
 แล้วจึงปรารณาคำแห่งอันเลิศล้ำมีบริวารมาก สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้น ทรงเล็งเห็นว่า จักไม่มีเหตุขัดข้องประการใด จึงได้ทรง
 พยากรณ์ว่า เธอจักเป็นผู้เลิศล้ำมีบริวารมาก ในศาสนาของพระโคตม
 พุทธเจ้า ในอนาคตกาล ฯ กุลบุตรนั้นได้ฟังดังนี้แล้ว ก็ยินดีทำความดี
 อยู่จนตลอดชีวิต ในเวลาที่เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในกำเนิดเทวดา มนุษย์นั้น
 กุลบุตรนั้น ได้เกิดเป็นน้องต่างพระมารดา กับองค์พระสรเพชญ์พุทธเจ้า
 ผู้ทรงพระนามว่าพระสุสพพุทธเจ้า ในที่สุดแห่งกัลป์ที่ ๘๒ นับแต่กลับไป
 ถอยหลังลงไป ฯ พระบิดานั้นทรงพระนามว่า มหินทราชา ฯ แต่ยังมี
 น้องอีก ๒ องค์ รวมเป็น ๓ องค์ด้วยกัน ฯ พี่น้องทั้ง ๓ องค์นั้น
 ได้รับตำแหน่งต่าง ๆ กัน ต่อมาได้ปราบปรามการจลาจลในปลายพระราช
 อาณาเขต แล้วทูลขอพรจากพระราชบิดาว่า ขอให้ข้าพระบาททั้ง ๓
 ได้ปฏิบัติพระศพลจนตลอดไตรมาส ดังแสดงมาแล้ว

ครั้งนั้น พระราชกุมารพี่น้องทั้ง ๓ องค์ ก็คิดกันว่า เราทั้ง ๓ ไม่
 สมควรจะจัดไทยทานด้วยตนเอง จึงมอบให้แก่อำมาตย์ทั้ง ๓ เป็นผู้จัดการ
 ไทยทาน แล้วพากันไปสมาทานศีล ๑๐ อยู่จนตลอดไตรมาส ฯ อำมาตย์
 ทั้ง ๓ นั้น ก็ได้จัดไทยทาน ส่วนพระราชกุมารทั้ง ๓ นั้น เวลาออกพรรษา
 แล้ว ก็ได้ถวายไทยทานอีกด้วยตนเอง แล้วได้ทำบุญอยู่ตลอดชีพ มาถึงชาติ
 สุดท้ายนี้ พระราชกุมารทั้ง ๓ นั้น ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ก่อนพระ
 พุทธเจ้าของเราทั้งหลาย มีนามตามโคตรว่ากัสสปะเหมือนกันทั้งนั้น เมื่อ
 เติบโตแล้ว ก็ได้พากันเล่าเรียนจบไตรเพทในศาสนาของพราหมณ์ กัสสปะ
 ผู้พี่นั้นมีศษย์อยู่ ๕๐๐ คน ผู้น้องคนกลางมีศษย์ ๓๐๐ คน ผู้น้องน้อยมีศษย์
 อยู่ ๒๐๐ คน ฯ ทั้ง ๓ พี่น้องนั้น ได้พากันพิจารณาตบแต่งไตรเพททั้ง ๓
 ก็เห็นมีแต่สิ่งที่เป็นประโยชน์ในปัจจุบันเท่านั้น สิ่งที่จะเป็นประโยชน์

ต่อไปนี้ไม่มี จึงพาพวกศิษย์ไปสู่ตำบลอรุเวลา แล้วบรรพชาเป็นฤๅษีอยู่ที่นั่น
จึงมีนามว่า อรุเวลกัสสป

น้องคนกลางมีนามว่า นทกัสสป เพราะตั้งอาศรมอยู่ที่ริมฝั่งมหา
คงคาว่า น้องน้อยชื่อว่า คยากัสสป เพราะตั้งอาศรมอยู่ที่คยาสี-
ประเทศริมแม่น้ำคยา เมื่อพี่น้องทั้ง ๓ บรรพชาเป็นฤๅษีคงทวามาแล้ววัน
ตลอดกาลนาน พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายก็เสด็จออกทรงผนวช ได้
ตรัสรู้ธรรมทั้งปวง ก็ได้ประกาศธรรมจักรไปโดยลำดับมรรคา จนกระทั่ง
ถึงโปรดพระปัญจวัคคีย์ และยสกุลบุตรกับสหาย ๕๔ คน ให้สำเร็จพระ
อรหัต แล้วทรงส่งไปประกาศพระศาสนา ส่วนพระองค์เองก็ทรงทราบว่า
จักได้โปรดฤๅษี ๓ พี่น้องกับทั้งบริวารให้สำเร็จพระอรหัต จึงได้เสด็จออก
จากป่าอิสิปตนมฤคทายวัน ไปสู่ที่อยู่แห่งอรุเวลกัสสปโดยลำพังพระองค์เดียว
ได้ทรงโปรดพวกภิกษุวัคคีย์กุมารให้สำเร็จมรรคผล ในระยะทางที่เสด็จไป
ครั้งนี้เสด็จไปถึงแล้วก็ทรงขออาศัยอยู่ในโรงบูชาไฟของอรุเวลกัสสป ได้ทรง
ทรมานอรุเวลกัสสปกับทั้งบริวารให้สิ้นกิเลสมานะ ถึงกับยอมบรรพชาด้วย
ปาฏิหาริย์ ๑๒๕๐ ประการ เริ่มแต่การทรมานพญานาคเป็นต้นไป ฯ น้องชาย
ทั้งสองของอรุเวลกัสสปนั้น พอทราบว่าอรุเวลกัสสปบรรพชาแล้ว ก็พา
บริวารมาบรรพชาด้วยกันสิ้น ๑ อรุเวลกัสสปกับน้องชายอีก ๒ คน
และบริวารทั้งปวงนั้น ได้บรรพชาเป็นเอหิภิกขุ ได้ทรงชั่งบาตร และจีวร
อันสำเร็จด้วยฤๅษีทั้งนั้น

ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ได้ทรงพาภิกษุทั้งพี่น้อง
ไปทคยาสีประเทศ แล้วประทับบนแท่นศิลา แล้วทรงแสดงอาทิตต-
ปริยายสูตรให้ฟังโดยพิสดาร ครั้นเทศนาจบลงภิกษุพี่น้องนั้นก็สำเร็จ
พระอรหัตด้วยกันสิ้น แล้วองค์พระมุนิทรศาสดาจึงทรงพาพระอรหันต์ทั้ง
พี่น้องนั้นเสด็จจากที่นั่นไป จนกระทั่งถึงสวนตาลใกล้กรุงราชคฤห์มหานคร
เพื่อโปรดพระเจ้าพิมพิสาร ตามที่ได้ปฎิญาณไว้ ฯ เมื่อพระเจ้าพิมพิสาร
ทรงทราบ ก็พร้อมด้วยพราหมณ์ และคฤหบดี ๑ แสน ๒ หมื่น ออกไป
ต้อนรับ แล้วพระพุทธองค์จึงทรงเห็นว่า เวลานี้คนทั้งปวงยังสงสัยอยู่ว่า

เราตถาคคกับอรุเวลกัสสปน์ใครมีอำนาจมากกว่ากัน ควรที่เราตถาคคจัก
เปลื้องความสงสัยอันนี้เสีย จึงทรงแสดงพระอรุเวลกัสสปด้วยพระดำริว่า
อรุเวลกัสสปจงคิดความสงสัยของคนทั้งปวงเสียในบัดนี้ ลำดับนั้น พระอรุ-
เวลกัสสปก็ลุกขึ้นถวายบังคม แล้วเหาะขึ้นสู่อากาศสูงชั่วต้นตาล แล้วกลับ
ลงมาราบหลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์เป็นครูของข้าพระองค์
ส่วนข้าพระองค์เป็นสาวกของพระองค์ ดังนี้ แล้วกลับเหาะขึ้นไปอีกเป็น
ครั้งที่ ๒ สูงขึ้นไปกว่าเก่าเป็น ๒ ชั่วต้นตาล แล้วกลับลงมาราบหล
อย่างนั้นอีก ทำอย่างนั้นจนกระทั่งถึง ๗ ครั้ง เป็นอันเหาะสูงขึ้นไปถึง
๗ ชั่วต้นตาล ในกาลนั้น คนทั้งปวงก็สนสงสัย แน่ใจว่าพระสมณโคตม
เป็นผู้ประเสริฐกว่าพระอรุเวลกัสสปแท้ แล้วพระพุทธร่องค์จึงทรงแสดงธรรม
สืบต่อไป ในเวลาจบพระธรรมเทศนา พระเจ้าพิมพิสารกับบริวาร ๑๑ หมื่น
ก็ได้ตั้งอยู่ในพระโศคาปัตติผล อีก ๑ หมื่น ได้ตั้งอยู่ในความเป็นอุบาสก
ในพระพุทธศาสนา

ส่วนภิกษุพันองค์ ซึ่งเป็นบริวารของพระอรุเวลกัสสปน์ ก็ได้
พากันเป็นบริวารพระอรุเวลกัสสปเถระเจ้าอีกต่อไป ฯ เมื่อพระภิกษุพัน
องค์นั้น เวลาองค์หนึ่ง ๆ มีสมัยขึ้นองค์หนึ่ง ก็เป็น ๒ พัน ทั้งอาจารย์
เมอมสมัยขึ้นองค์ละ ๒ ก็เป็น ๓ พันองค์ ทั้งอาจารย์ เป็นอันว่าศิษย์นั้นมาก
ออกไปเป็นลำดับดังที่กล่าวมาแล้ว เพราะฉะนั้น ต่อมาภายหลังสมเด็จพระ
บรมศาสดา จึงทรงตั้งพระอรุเวลกัสสปไว้ในเขตทิศตะวันตกอันเลิศฝ่ายมี
บริวารมาก สันเนือความในคัมภีร์มโนรปุณณิรรรตถาแห่งอังคตครุฑา
เอกนิบาตเพียงเท่านี้

ก็แล เรื่องพระอรุเวลกัสสปเถระเจ้าองค์นี้ ได้มีกล่าวไว้ในคัมภีร์
เถรคาถา และคัมภีร์อื่น ๆ อีกหลายคัมภีร์ด้วยกัน ดังจะนำมาแสดงต่อไป
คือ ในคัมภีร์เถรคาถาว่า พระอรุเวลกัสสปเถระเจ้าองค์นี้ เมื่อได้สำเร็จ
พระอรหัตแล้ว ได้กล่าวเป็นคาถาไว้มีเนื้อความว่า เรายังไม่เคยเห็น
ปาฏิหาริย์ของสมเด็จพระสมณโคตมบรมศาสดาจารย์อยู่เพียงใด เรายัง
จะไม่มอบน้อมอยู่เพียงนั้น เรายังลวงโลกอยู่ด้วยความริษยา และความ

ถือด้วยเพียงนั้น สมเด็จพระสัมพันธวงศ์ผู้แผ่กตเทพตามนุษย์ ได้ทรงทราบ
ความผิดของเราแล้ว ได้ชักเตือนเรา เราจึงเกิดความสลดใจ เกิดความ
อสังวรย์ เกิดขนลุกขนพอง ฤทธอันเล็กน้อยของเราเป็นขโมย เมื่อก่อน
นั้นเราได้สละเสียแล้ว เราได้บวชในศาสนาของพระชินศรีแล้ว เมื่อก่อนเรา
ยินดีด้วยการบูชาไฟ มีกามารมณ์ห้อมล้อมอยู่ ต่อมาภายหลังเราจึงได้ถอน
ราคะ โทสะ โมหะ เสีย เราได้รู้จักบุพเพนิวาสแล้ว ได้สำเร็จทิพพจักขุแล้ว
ได้สำเร็จฤทธแล้ว รู้จักใจผู้อื่นแล้ว ได้สำเร็จทิพพโสตแล้ว ควบคุม
บวชในพระพุทธศาสนาเพื่อต้องการประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นเรา
ก็สำเร็จแล้ว เราได้สิ้นเครื่องเกาะเกี่ยวทั้งปวงแล้ว ดังนี้ สิ้นเนื้อความใน
เถรคาถาเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งเถรคาถา เล่าถึงเรื่องอดีต
ของพระอรุณเวลกัสสปเถรเจ้าไว้ว่า พระอรุณเวลกัสสปเถรเจ้าองค์นี้ ได้
สะสมบารมีไว้แล้วในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลายในปางก่อน แต่ใน
เวลาที่สะสมบารมีอยู่นั้น ชาติหนึ่งได้เกิดในเรือนตระกูลแห่งหนึ่ง ใน
ครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งเป็นผู้เลิศ
ด้วยบริษัทหมู่ใหญ่ จึงถวายทานเป็นอันมาก แล้วปรารภว่า ขอให้ข้า
พระองค์เป็นผู้เลิศกว่าผู้อื่น ด้วยมีบริวารมาก ในภพหน้าเกิด ดังนี้
ต่อนั้นมาก็ได้เสวยทิพย์สมบัติอยู่ในเทพยดา มนุษย์ ตลอดกาลนาน มาถึง
กาลพระปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก ในที่สุดแห่งกัลป์ที่ ๔๒
นับถอยหลังจากกัลป์นี้ไป ท่านได้เกิดเป็นน้องต่างพระมารดาของพระ
ปุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้ถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มุ่งองค์พระปุสส-
สัมมาสัมพุทธเจ้าเป็นประธาน ตลอดกาลไตรมาส ๓ เดือนภายในพรรษา
แล้วได้เสวยสมบัติอยู่ในมนุษย์โลก เทวโลก จนกระทั่งถึงครั้งพระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลาย ท่านจึงได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ ในเมืองพาราณสี
มีชื่อว่ากัสสป แล้วได้ออกบวชเป็นฤาษีอยู่ท่ามกลางประเทศ จึงมีนามพิเศษ

เพิ่มเติมว่า อรเวลกัสสป ต่อมาได้บวชในพระพุทธศาสนา แล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ด้วยการฟังอาทิตตปริยายสูตร ดังนี้ สันเนือความในอรรถกถาแห่งเถรคาถาเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานว่า พระอรเวลกัสสปเถรเจ้า ได้กล่าวคาถาประกาศบุพพจริยาของท่านเริ่มแต่อดีตชาติมา จนกระทั่งถึงปัจจุบันชาตินี้ว่า ปทุมุตตร นาม ชีโน เป็นต้น แปลตามคานานี้ว่า พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ทรงชนะมาร ผู้มีพระปรีชาญาณล่วงรู้โลกทั้งปวง ผู้เป็นนักปราชญ์ ผู้มีพระจักษุ ได้อุบัติขึ้นแล้วในกัลป์ที่แสนนับถอยหลังแต่กัลป์ลงไป พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้ประทานโอวาทให้ผู้รู้จักธรรม ผู้ให้สรรพสัตว์ข้ามพ้น ฝนลาดในเทศนา ผู้ทำเทพยดา มนุษย์ให้ตรัสรู้ ได้ทำเทพยดา มนุษย์เป็นอันมากให้ข้ามพ้นวัฏสงสารได้แล้ว พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระเมตตาภรณ์ ผู้แสวงหาประโยชน์ให้แก่สัตว์ทั้งปวง ได้โปรดให้พวกเคียรถียทั้งสี่ให้ตั้งอยู่ในเบญจศีลในเวลานั้น ย่อมว่างเปล่าจากพวกเคียรถีย มีแต่พระอรหันต์ทั้งหลาย ผู้เชี่ยวชาญในฉานสมาบัติทั้งนั้น มีแต่พระอรหันต์ทั้งหลายผู้มีกายใจคงที่ทั้งนั้น พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น มีพระกายสูงได้ ๕๔ ศอก ทรงสมบูรณ์ด้วยพระมหาบรห्มาลักษณะ ๓๒ ประการ มีพระชนมายุได้แสนปี เวลานั้นข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อรเวลกัสสปนี้ ได้เกิดเป็นพราหมณ์อยู่ในเมืองหงสวดี ได้เข้าไปเฝ้าสมเด็จพระชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น แล้วได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์ ในคราวนั้น ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่าอรเวลกัสสปนี้ ได้ยินองค์พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงตรัสพระมหาสาวกองค์หนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายมีบริวารมากในท่ามกลางประชุมชน ข้าพเจ้าก็เกิดความยินดี และมีความประสงค์ซึ่งตำแหน่งนั้น ข้าพเจ้าจึงได้นิมนต์สมเด็จพระศพลพระองค์นั้น พร้อมกับด้วยพระภิกษุสงฆ์ แล้วได้พาพราหมณ์พี่น้องถวายทานด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ครั้นข้าพเจ้าถวายทานเป็นการใหญ่แล้ว ก็เกิดความผ่องแผ้วชื่นชม จึงตั้งความปรารถนาขึ้นต่อพระพักตร์พระสัมมาสัมพุทธเจ้า

พระองค์นั้นว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระคุณอันประเสริฐ ขอบริวารเป็นอันมากจงมีแก่ข้าพระองค์ในทหฺข้าพระองค์เกิดแล้วนั้น ด้วยอำนาจศรัทธาและอธิการคุณทหฺข้าพระองค์ทำแล้วในคราวนั้น ในคราวนั้น องค์พระปฐมุตตรชินศรี ผู้มีพระสุรเสียงดังนกกการเวก ก็ทรงเปล่งพระวาจาขึ้นว่า คุณก่อนท่านทั้งหลาย จงดูพราหมณ์ผู้เกิด พราหมณ์ผู้ไม่มีพละธรรมดังทองคำ มีหน้าตาอันผ่องใส มีใจราเริงยินดี มีความเชื่อถ้อยต่อเราตถาคต แล้วได้ตั้งความปรารถนาไว้อย่างนี้ ความปรารถนาของพราหมณ์ผู้จะสำเร็จในอนาคตกายภาพาคหน้า คือ นับแต่กลับไปอีกแสนกัลป์ จะมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งเกิดในตระกูลโอกกากราช มีพระนามตามพระชาติว่าโคตม บังเกิดขึ้นในโลก ในคราวนั้น พราหมณ์ผู้จะได้เป็นสาวกของพระโคตม มีนามว่ากัสสป ดังนี้

ในกัลป์ที่ ๕๒ นับถอยหลังแต่กลับไป มีพระพุทธเจ้าอีกพระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่าพระสุสสะอุบัติขึ้นในโลก พระสุสสะพระองค์นั้นได้ทรงกำจัดเสียแล้วซึ่งความมืดทั้งปวง ทรงชำระเสียแล้วซึ่งป่าใหญ่ คือ กิเลสทั้งปวง ทรงทำซึ่งฝน คือ อมตธรรมให้ตกลงมา ทรงทำมนุษย์โลก เทวโลกให้ชื่นบานหรรษา

ในคราวนั้น ข้าพระองค์ทั้งหลาย คือ อรุเวลกัสสป นทกัสสป คยากัสสป ได้เป็นราชอำมาตย์ในกรุงพาราณสี เป็นพี่น้องกัน ได้เป็นทโปรดปรานของพระราชา ข้าพเจ้าทั้ง ๓ เป็นผู้มีความสามารถ ไม่แพ้ในการสงคราม ในคราวนั้น ได้เกิดจลาจลขึ้นที่ปลายพระราชอาณาเขต พระเจ้ากรุงพาราณสีนั้นเรศทรงตรัสสั่งข้าพเจ้าทั้ง ๓ ว่า ข้าพเจ้าทั้ง ๓ จงไปปราบปรามจลาจลให้ราบคาบ จงทำแวนแคว้นของเราให้สุขเกษมแล้วจึงกลับมา ข้าพเจ้าทั้ง ๓ ก็กราบทูลขึ้นว่า ถ้าพระองค์จะทรงอนุญาตให้ข้าพระองค์ทั้ง ๓ ได้ปฏิบัติพระสุสสะสัมมาสัมพุทธเจ้าแล้ว ข้าพเจ้าทั้ง ๓ ก็จะยินดีที่จะไปปราบปรามการจลาจลในคราวนั้น ลำดับนั้น พระเจ้าพาราณสีทรงประทานพรแก่ข้าพเจ้าทั้ง ๓ แล้วส่งข้าพเจ้าทั้ง ๓ ไป ข้าพเจ้าทั้ง ๓ ก็ได้ยกพลโยธาไปปราบปราม

จลาจล หนีไปถวายพระราชอาณาเขตให้ราบคาบ แล้วก็กลับมาสู่บ้านเมือง
 ครั้นกลับมาถึงแล้ว ข้าพเจ้าทั้ง ๓ ก็กราบทูลขอปฏิบัติซึ่งองค์พระพหูสสะ
 คือพระราช แล้วก็ได้ปฏิบัติด้วยการถวายไทยทานด้วยความประสงค์ ไทยทาน
 ที่ข้าพเจ้าทั้ง ๓ ได้ถวายในคราวนั้น คือ ไตรจีวรอันมีค่ามาก อาหาร
 อันประณีต ที่นั่งที่นอนอันดีงาม ยาแก้โรคภัยอันศักดิ์สิทธิ์ ฯ ทั้งข้าพเจ้า
 ๓ คน พึ่งน้องถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งองค์พระพหูสสะเป็นประธาน ทั้งยัง
 ได้รับศีล เจริญเมตตา ภาวนาอีก ฯ เมื่อพระพหูสสะผู้เลอโฉมในโลกนั้น
 เสด็จดับขันธปรินิพพานแล้ว ข้าพเจ้าทั้ง ๓ ก็ยังได้ทำการสักการบูชาอีก
 เมื่อข้าพเจ้าทั้ง ๓ ตายจากชาตินั้นแล้ว ได้ขึ้นไปเสวยทิพย์สุขอยู่ในดาวดึงส์
 สวรรค์ตลอดกาลนาน อันเป็นผลแห่งพุทธบูชา ฯ นายมาลาการ
 ได้ร้อยดอกไม้ให้แก่ข้าพเจ้าเป็นอันมาก ทั้งข้าพเจ้าได้ลงมาเกิดเป็น
 พระเจ้าวิเทโหราชอีกด้วย ฯ เวลาข้าพเจ้าลงมาเป็นพระเจ้าวิเทโหราช
 นั้น ข้าพเจ้าได้กลายเป็นมิจฉาทิฏฐิด้วยถ้อยคำของกุนาชวก ซึ่งเป็น
 นักบวชเปลือยกาย กุนาชวกนั้น ได้แนะนำข้าพเจ้าไปทางนรก แต่
 นางธามเป็นธิดาของข้าพเจ้า ได้ช่วยขัดขวางไว้ ฯ ถึงอย่างนั้นก็
 ข้าพเจ้ามิได้เชื่อฟัง ต่อเมื่อนารทพรหมลงมาสั่งสอนข้าพเจ้าด้วยธรรม
 เทศนาเป็นอันมาก ข้าพเจ้าจึงได้ละมิจฉาทิฏฐินั้นเสีย ฯ ครั้นข้าพเจ้า
 ละทิฏฐินั้นเสียแล้ว ก็ได้บำเพ็ญกุศลกรรมบถ ๑๐ ประการ จนตลอดชีพ
 แล้วได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ ฯ มาในชาติปัจจุบันอันเป็นชาติสุดท้ายนี้
 ข้าพเจ้าได้เกิดในตระกูลพราหมณ์อยู่ที่เมืองพาราณสี ฯ ข้าพเจ้านึก
 เห็นโทษแห่งขรา พยาธิ มรณะ จึงละมราวาสออกบรรพชาเป็นชฎิล-
 ฤกษ์ เพื่อแสวงหาซึ่งพระนิพพาน ฯ น้องอีก ๒ คน ของข้าพเจ้า
 ก็บรรพชาตามข้าพเจ้า แล้วสร้างอาศรมอยู่ที่ตำบลอรุเวลา ฯ เพราะฉะนั้น
 ข้าพเจ้าผู้มีชื่อว่ากัสสป จึงมีชื่อเพิ่มขนอกว่า อรุเวลกัสสป ฯ ส่วน
 น้องชายของข้าพเจ้าคนหนึ่ง ชื่อว่านทกัสสป เพราะอยู่ถรมแม่น้ำนันท
 น้องชายอีกคนหนึ่ง ชื่อว่าคยากัสสป เพราะอยู่ถรมแม่น้ำคยา น้องชาย
 ผู้ชื่อว่า คยากัสสปนี้มีบริวาร ๑๐๐ ฯ น้องชายคนกลางมีบริวาร

อยู่ ๓๐๐ ๑ ข้างเขามันบริวารอยู่ ๕๐๐ บริวารเหล่านั้นล้วนแต่เป็นศิษย์
เชื่องค้ำของข้าพเจ้าทั้งนั้น คราวนั้น พระพุทธเจ้าผู้เลิศในโลกได้เสด็จ
ไปโปรดข้าพเจ้า ได้ทรงแสดงปาฏิหาริย์ต่าง ๆ แก่ข้าพเจ้า ๆ กับทั้งบริวาร
พັນหนึ่ง ก็ได้เป็นเอหิภิกขุสำเร็จเป็นพระอรหันต์ด้วยกันสิ้น แล้วพระพุทธองค์
ก็ทรงตั้งข้าพเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายมีบริวารมาก เป็นที่น่าสรรเสริญ
ซึ่งบุญกุศลที่ข้าพเจ้าได้ทำไว้แล้วในสำนักพระพุทธเจ้าในอดีตชาติ เพราะ
ผลอันดีได้เกิดแก่ข้าพเจ้าแล้ว ๑ ข้าพเจ้าได้เผากิเลสทั้งหลายเสียแล้ว ได้
ถอนภพทั้งสิ้นเสียแล้ว ได้ตัดเครื่องผูกเหมือนกับช้างที่สลัดปลอกแล้ว
ข้าพเจ้าเป็นผู้ไม่มีอาสวกิเลสเสียแล้ว ๑ การที่ข้าพเจ้าได้เข้ามาในพระ
พุทธศาสนานี้ เป็นการประเสริฐแท้ เพราะข้าพเจ้าได้สำเร็จวิชา ๓ ประการ
แล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔
วิโมกข์ ๔ อภิญญา ๖ แล้ว ดังนี้ สันเนอความในคาถาที่พระอรุณเวลกัสสป
องค์อรหันต์ กล่าวไว้ในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสสินัน มีเนื้อความคล้ายกันกับที่แสดงมาแล้วนี้
แต่ว่าแปลกกันอยู่โดยพิสดารเท่านั้น คือ ในคัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสสินัน
ขยายเนื้อความที่แสดงมาแล้วนี้ให้พิสดารออกไปอีกเป็นอันมาก เป็นแต่ใจ
ความก็อันเดียวกัน คือ ใจความกล่าวถึงอดีตชาติว่า พระอรุณเวลกัสสปนั้น
ได้บำเพ็ญบุญกุศลไว้ ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้ว
ปรารถนาให้มีบริวารมากนั้นชาติ ๑ ได้บำเพ็ญบุญกุศลไว้ในครั้งศาสนาของ
พระนุสสสัมมาสัมพุทธเจ้า ด้วยการถวายบังจัญ ๔ และได้กระทำพุทธบูชา
ในคราวพระนุสสสัมมาสัมพุทธเจ้าเสด็จดับขันธปรินิพพาน ๑ ได้ให้ทาน
รักษาศีล คือ รักษากุลกรรมมถ ๑๐ ประการ ไว้ในชาติเป็นพระเจ้าวิเทโธช ๑
มาถึงชาติปัจจุบันนี้ได้เกิดเป็นพราหมณ์อยู่ในเมืองพาราณสี แล้วพาน้องชาย
๒ คน ออกบวชเป็นขฤหิณฺฑชาไฟอยู่ในอรุเวลาประเทศ ต่อมาก็ได้สำเร็จธรรม
วิเศษ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น สันเนอความในเทศนาถ้อยคำเพียงเท่านั้น

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๑

กัณทที่ ๗๕

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระกาฬทายีเถรเจ้า

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ กุตปฺปสาทกา ยทิตฺถ
กาฬทายีติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณทที่ ๗๕ ว่าด้วยเรื่องพระกาฬทายีเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน หา
ประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระกาฬทายีเป็นเอกหคฺคะ คือ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวก
ขอสรดถาคต จำพวกที่ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ตระกูล ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรทปฺปณี อธิบายต่อออกไปว่า พระกาฬทายีเถรเจ้านั้น
ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ผู้ยังมิได้เห็นพระ
พุทธเจ้าได้ เพราะฉะนั้น จึงได้รับยกย่องว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ในทางทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ตระกูล ดังนี้

เนื้อความข้อนี้จักแจ่มแจ้งได้ ในเมื่อท่านทั้งหลายได้ฟัง ซึ่งเรื่องซึ่ง
จักนำมาแสดงข้างหน้านั้น เพราะฉะนั้น ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจฟังต่อไปว่า
คำว่า ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ผู้ยังมิ
ได้เห็นพระพุทธรูปเจ้านั้น คืออย่างไร กล่าวคือ ในครั้งพระปทุมุตตรสัมมา-

สัมพุทธเจ้าโน้น พระกาฬทายีเถรเจ้านั้น ได้เกิดเป็นกุกุบุตรอยู่ในเมือง
หงสวดี เวลาไปฟังพระธรรมเทศนา ขององค์พระปทุมุตตรชินศรี ก็ได้
เห็นพระปทุมุตตระ ทรงตั้งภิกขุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกขุ
ทั้งหลาย ผู้ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ตระกูล จึงได้ทำบุญกุศลแล้วปรารภ
ตำแหน่งนั้น เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้เวียนตายเวียนเกิดเสวย
ทิพยสมบัติ มนุษยสมบัติอยู่ในมนุษยโลก เทวโลกตลอดกาลนาน ครั้น
ถึงวันที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ได้มาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระ
มารดานั้น กุกุบุตรนั้นก็ได้มาเกิดเป็นบุตรอำมาตย์ในกบิลพัสดุ์ราชธานี
ในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ฯ ได้มาถือปฏิสนธิในพระครรภ์
ของพระมารดานั้น กุกุบุตรนั้นก็ได้มาเกิดเป็นบุตรอำมาตย์ในกบิลพัสดุ์
ราชธานี ในวันเดียวกันกับพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ฯ เพราะฉะนั้น
มารดาบิดาจึงนำไปถวายพระเจ้าสุทโธทนมหาราช เพื่อให้เป็นบริวารของ
พระสีหัตถ์ศกฺราชกุมาร ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย

ก็สหชาติ คือ ผู้ที่เกิดพร้อมวันกันกับพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนั้น
มีอยู่ ๗ ด้วยกัน คือ ต้นโพธิ์ • มารดาพระราहुล • ขุมทรัพย์ ๔ ขุม •
ช้างพระที่นั่ง • ม้ากัณฐกะ • นายฉันทะ • กาฬทายี •

ในวันที่จะตั้งชื่อบุตรอำมาตย์นั้น พวกโหราพฤตตามาคย์ได้ตั้งชื่อว่า
อทายี เพราะเกิดในวันที่ชาวเมืองท่งสนมจิตเพื่องฟู แต่เพราะกุมาร
นั้นมีหัวใจไปเล็กน้อย จึงเพิ่มชื่อลงข้างหน้าอีกว่ากาฬทายี ฯ กาฬทายี
กุมารนั้น ได้เป็นเพื่อนเล่นของพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย จนกระทั่ง
เจริญวัย ฯ ต่อมาภายหลัง เมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเสด็จออก
บรรพชา สำเร็จเป็นพระพุทธเจ้าแล้ว ทรงประกาศพระธรรมจักรอัน
ประเสริฐแล้ว ก็ได้เสด็จโปรดสัตว์ไปจนถึงกรุงราชคฤห์ แล้วประทับ
อยู่ที่พระเวฬุวันวิหาร ฯ ในกาลนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ก็ได้
ทรงทราบว่า พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้ตรัสรู้แล้ว เสด็จไปประทับที่
พระเวฬุวันวิหารกรุงราชคฤห์ จึงทรงส่งอำมาตย์คนหนึ่ง กับบริวารพันหนึ่ง

ไปเพื่อให้ไปเชิญเสด็จกลับมาสู่กรุงกบิลพัสดุ์ ฯ อำมาตย์คนนั้นก็ไปตาม
พระราชบัญชา สระยะประมาณ ๖๐ โยชน์ ก็ไปถึงพระเวฬุวันวิหารในเวลา
ที่พระพุทธองค์ กำลังทรงแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางบริษัททั้ง ๔ อำมาตย์
คนนั้นก็คิดว่า จะต้องคำสั่งของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชไว้ก่อน คิดแล้ว
จึงไปยืนฟังธรรมอยู่ในภายนอกที่ประชุม เมื่อฟังธรรมไปได้สำเร็จพระ
อรหัตต์ พร้อมทั้งบริษัณคน แล้วได้สำเร็จเป็นเอหิภิกขุ ทรงซึ่งบาตร
จีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ แล้วถึงคำสั่งของพระเจ้าสุทโธทนมหาราชไว้
หาได้กราบทูลให้พระพุทธองค์ทรงทราบไม่ พระเจ้าสุทโธทนมหาราชเห็น
อำมาตย์คนนั้นเจ็บไป จึงทรงส่งอำมาตย์คนอื่นไปอีก อำมาตย์คนที่ไป
ที่หลังนั้น ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ พร้อมทั้งบริวาร แล้วนั่งเสียบอก ท้าวเธอ
ก็ทรงส่งไปอีก ทรงส่งไปถึง ๕ คน กับบริวารคนละพัน ๆ รวมเป็นอำมาตย์
๕ คน บริวาร ๕ พัน แต่อำมาตย์ทั้ง ๕ กับบริวารเหล่านั้น ก็ได้สำเร็จ
พระอรหัตต์แล้วนั่งอยู่เสียบอก

คราวนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราชจึงทรงพระดำริว่า พวกอำมาตย์
ที่ส่งไปนั้น ไม่มีผู้ใดมีความจงรักต่อพระองค์ เพราะไม่มีผู้ใดที่จะเชิญ
พระพุทธองค์ให้เสด็จกลับไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ได้ ทั้งไม่อาจส่งคนอื่นให้ไปอีก
เห็นมียอแต่กาฬทายีอำมาตย์เท่านั้น จึงได้ส่งกาฬทายีอำมาตย์กับบริวารอีก
พันหนึ่ง ไปเป็นคนที่ ๑๐ เพื่อให้ทูลอาราธนาพระพุทธองค์ ให้กลับไปสู่
กรุงกบิลพัสดุ์ กาฬทายีอำมาตย์จึงกราบทูลว่า เมื่อจะทรงอนุญาตให้
ข้าพระองค์บรรพชา เหมือนกับพวกบุรุษที่ไปก่อนแล้วนั้น ข้าพระองค์ก็จะ
ทูลอาราธนาให้พระพุทธองค์เสด็จกลับมาจงได้ ฯ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช
ก็ทรงอนุญาตให้ตามประสงค์

กาฬทายีอำมาตย์จึงพาบริวารออกเดินทางไปสู่กรุงราชคฤห์ ครั้นไป
ถึงแล้วก็ได้ฟังพระธรรมเทศนา แล้วสำเร็จเป็นพระอรหันต์พร้อมกับบริวาร
แล้วได้สำเร็จเป็นเอหิภิกขุอีก เวลาได้สำเร็จเป็นเอหิภิกขุแล้ว ก็คิดว่า
เวลานี้ยังไม่เป็นเวลาที่จะไปสัพพะเสด็จไปสู่พระนคร ของพระพุทธ-
มารดาบิดา ต่อเมื่อฤดูฝนมีต้นไม้มผลิดอกออกใบ พ้นดินคายนไปด้วย

หน้าอันเขียวอ่อน จึงจะเป็นเวลาที่สมควรเสด็จ คิดตั้งไปแล้วก็รอเวลา ไปจนข้างเข้าฤดูฝน จึงทูลสรรเสริญมรรคาเพื่อจะให้พระพุทธองค์เสด็จ กลับไปสู่พระนครกบิลพัสดุ์ ด้วยคาถา ๖๐ คาถา มีคำว่า นาคีสัตถ์ นาคีอุณหิ เป็นต้น แปลว่า เวลานั้นเป็นเวลาที่ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก ไม่ลำบากด้วยอาหารนัก เป็นเวลาที่แผ่นดินกำลังชุ่มชื้นและงดงามไปด้วยรกขชาติ ดินชาติ สมควรที่พระโลกนาถเจ้าจะเสด็จกลับไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ พระเจ้าข้า ดังนั้นเป็นต้น

องค์พระศพลจึงพร้อมด้วยพระภิกษุ ๒ หมื่น เป็นบริวาร เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ ด้วยการทรงดำเนินอย่างไม่มีริบถ้วน ๆ ส่วนพระกาฬทาย์เถรเจ้าก็คิดว่า เราควรจะให้พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ผู้เป็นพระพุทธบิดาทรงทราบว่า พระพุทธองค์กำลังทรงดำเนินกลับสู่พระนคร คิดตั้งแล้ว จึงได้เหาะไปปรากฏในพระราชนิเวศน์ ของพระเจ้าสุทโธทนมหาราช พระบาทท้าวเธอได้ทอดพระเนตรเห็นแล้ว ก็แสนที่จะทรงยินดี จึงนิมนต์พระเถรเจ้าลงมานั่งบนบัลลังก์ แล้วจัดอาหาร มีรสอันเลิศต่าง ๆ ซึ่งเป็นอาหารสำหรับพระองค์เสวยนั้น ใส่บาตรพระเถรเจ้า ๆ พระเถรเจ้ารับบาตรแล้วก็ลุกขึ้นแสดงกิริยาจะไปจากที่นั่ง ๆ ท้าวเธอจึงตรัสว่า ขอนิมนต์ท่านจงนั่งฉันเถิด ๆ พระเถรเจ้าตอบว่า อาตมาภาพจะกลับไปเฝ้าพระพุทธองค์แล้วจึงจักฉัน ท้าวเธอจึงตรัสถามว่า พระพุทธองค์ประทับอยู่ที่ไหน ๆ พระเถรเจ้าถวายพระพรว่า พระพุทธองค์กับพระภิกษุสงฆ์ ๒ หมื่น กำลังเสด็จมาตามมรรคา เพื่อจะมาเยี่ยมเยือนมหาบพิตร ๆ ท้าวเธอจึงตรัสว่า ถ้าอย่างนั้นขอท่านจงฉันบิณฑบาตส่วนนี้ แล้วจงนำบิณฑบาตอย่างอื่นไปถวายพระพุทธองค์ จงทำอย่างนั้นจนกว่าพระพุทธองค์จะเสด็จมาถึง ๆ พระเถรเจ้าก็ฉันในที่นั้น แล้วนำอาหารอีกส่วนหนึ่งไปถวายพระพุทธองค์ พระเถรเจ้าทำให้ชาววังทั้งสนเกิดความเลื่อมใสศรัทธา แม้แต่ในเวลาที่ไม่ได้เห็นพระพุทธองค์ ด้วยการแสดงธรรม และด้วยการแสดงปฏิหาริย์ คือ พระเถรเจ้าได้อธิษฐานให้บาตรลอยขึ้นไปบนอากาศ ต่อหน้าคนทั้งปวง แล้ว

๑๗๒ พระสุกคัมภีร กัมภีร์ที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒
ผ่านจึงดอเอาอาหารอีกส่วนหนึ่ง เหาะไปถวายพระพุทธองค์ ทำอยู่อย่างนี้
ทุกวันไป จนกระทั่งพระพุทธองค์เสด็จถึงกรุงกบิลพัสดุ์ เพราะฉะนั้น
ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์จึงทรงตั้งพระเถระเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศ
กว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ทำให้เกิดความเลื่อมใสแก่ตระกูล ด้วยเหตุที่ทำให้คน
ในพระราชานิเวศน์เหล่านั้น ของพระเจ้าสุทโธทนะมหาราช เกิดความเลื่อมใส
ต่อพระพุทธองค์ได้ แต่เมื่อยังไม่ได้เห็นพระพุทธองค์ สันเนือความใน
คัมภีร์มโนรทปรณเพียงเท่านั้น.

ในคัมภีร์มโนรทปรณตามที่แสดงมาแล้วนี้ ได้ชี้ให้เห็นอคติชาติ
ของพระกาฬทายีเถระเจ้าว่า ได้ทำบุญและปรารถนาไว้ แต่ในครั้งศาสนา
องค์พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น แต่ไม่ได้ชี้ไว้ชัดว่า ได้ทำสิ่งใด
และได้เสวยสมบัติอย่างใด เป็นแต่กล่าวไว้ว่า ได้ทำบุญกุศลแล้ว
ห้องเหยงเสวยทิพย์สมบัติอยู่ตลอดแสนกัลป์เท่านั้น เพราะฉะนั้น จึงจักได้
ยกเอาเนื้อความในคัมภีร์อุปทานมาแสดงให้ท่านทั้งหลายฟังต่อไป

กล่าวคือ ในคัมภีร์อุปทานกล่าวว่า พระกาฬทายีเถระเจ้าได้กล่าว
ไว้ว่า เมื่อพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เสด็จดำเนินไปในทางไกล
เราขอว่ากาฬทายี ก็ได้ถวายดอกปทุม ดอกอุบล ดอกมะลิ และ
อาหาร แก่องค์พระปทุมุตตระ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา ฯ องค์พระ
ปทุมุตตระเสวยแล้ว ทรงรับดอกไม้ของเราแล้ว ก็ได้พยากรณ์เราไว้
ว่า ผู้ที่บูชาเราตถาคตด้วยดอกไม้ และอาหารในคราวนี้ จักได้เป็น
พระราชาแห่งเทวดาทั้งหลายอยู่ถึง ๑๔ ชาติ ในเวลาที่เป็นพระราชาแห่ง
เทวดาทั้งหลายนั้น จักมีดอกปทุม ดอกอุบล ดอกมะลิ ห้อยย้อยเป็น
พาดานอยู่บนอากาศ แล้วจักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชอยู่ ๒๕ ชาติ
จักได้เป็นพระราชาเฉพาะประเทศหนึ่ง ๆ ถึง ๕๐๐ ชาติ ฯ ในที่สุดแห่ง
แสนกัลป์ข้างหน้า จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ซึ่งเกิดในวงศ์พระ
เจ้าโศกกากราช ทรงพระนามว่าพระโคตม เกิดขึ้นในโลก ฯ ผู้ที่บูชา
เราตถาคตในคราวนี้ จักได้บรรพชาในศาสนาของพระโคตมนี้ จักได้
สันอาสวะกิเลสทั้งหลาย จักได้รับตำแหน่งอันเลิศ จักมีชื่อว่าพระ

อุทัย คังนี้ บัดนี้เราผู้ชื่อว่ากาฬทายั ก็ได้ทำลายขงระกะ โทสะ โมหะ มหานะ มักขะแล้ว ได้ละอาสวทั้งปวงแล้ว ได้เป็นที่โปรดปราน ของพระพุทธเจ้า ได้ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งอันเลิศแล้ว เราได้สำเร็จ ปฏิสัมภทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ได้ทำตามคำสั่งสอนของ พระพุทธเจ้าเสร็จสิ้นแล้ว คังนี้ ฯ สันเนือความในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานนี้ ได้ชี้ให้เห็นชัดถึงบุพพจรรยา ในอดีตชาติ ของพระกาฬทายัเถรเจ้า แต่ว่าได้ชี้ไว้โดยย่อเฉพาะข้อใหญ่ใจความ เท่านั้น หากได้ชี้ไว้ให้พิสดารไม่ ในคัมภีร์วิสุทธิชนวินาสินี ก็มีเนื้อ ความอย่างเดียวกันกับคัมภีร์อุปทานนี้ เพราะฉะนั้น จึงมิได้ยกมาแสดง ถึงแม้ว่าคัมภีร์เถรคาถา และเถรคาถาวรรณนา ก็มีเนื้อความคล้ายคลึง กัน เป็นแต่พิสดารกว่ากันในคำทูลเชิญพระพุทธองค์ ของพระกาฬทายั เท่านั้น

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคาถา และเถรคาถาวรรณนานี้ว่า พระ กาฬทายัเถรเจ้า เมื่อครั้ง ได้เกิดในเรือนตระกูลแห่งหนึ่ง ที่เมือง หงสวดี ในครั้งศาสนาพระปฐมุตตรชินศรีสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็น พระปฐมุตตระ ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายทำให้ตระกูล เสื่อมใส จึงทำบุญแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ต่อแต่นั้นมาก็ได้เสวย สมบัติอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดกาลนาน แล้วมาถือปฏิสนธิในเรือน อำมาตย์ ในกรุงกบิลพัสดุ์ พร้อมกับวันที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ลงถือปฏิสนธิ เวลาคลอดก็คลอดพร้อมกัน เวลาคลอดแล้ว คนทั้งหลาย ได้นำไปถวายพระโพธิสัตว์เจ้า จักว่าเป็นสหชาติของพระพุทธเจ้า สิ่งที่เป็นสหชาติของพระพุทธเจ้านั้นอยู่ ๑ ประการ คือ ไม้ศรีมหาโพธิ์ ๑ นาง หิมพา ๑ ขุมทรัพย์ทั้ง ๔ ขุม ๑ แม่น้ำอโนมาหนที ๑ ม้ากัณฐกอศวราช ๑ นาขฉันนอำมาตย์ ๑ กาฬทายัอำมาตย์ ๑

เมื่อพระพุทธเจ้าตรัสรู้แล้ว ประทับอยู่ที่พระเวฬุวัน กรุงราชคฤห์ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ได้โปรดให้กาฬทายัอำมาตย์ กับทวารวราช—

บุรุษไปทูลอาราธนาให้เสด็จกลับสู่กบิลพัสดุ์ราชธานี กาฬุทายีอำมาตย์
กับราชบุรุษเหล่านั้น ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ได้สำเร็จพระอรหัต
แล้วได้เป็นเอภิกษุในพระพุทธศาสนา เวลาได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว
ได้กราบทูลเรื่องที่ตนมานั้น แต่พระบรมศาสดาให้ทรงทราบ ด้วยคาถา
๖๐ คาถา อันพรรณนาแนวทางเสด็จ มีคำว่า อังคาริโนทานิ ทมา ภทนเค
เป็นต้น แปลว่า ข้าแต่พระทศพลเจ้าผู้ประเสริฐ ฤ็คุณเป็นฤ็คุณที่ค้นไม่
แจ้งหลายผลคือออกนอกผล พันพสชาติก็เอิบอาบไปด้วยโอชารส ดอก
ไม้ทั้งหลายอันเป็นทนายินดี ย่อมมีอยู่ทั่วทิศ ขอเชิญพระพิชิตมาร
จงเสด็จไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์เถิด ฤ็คุณเป็นฤ็คุณที่ไม่เย็นนัก ไม่ร้อนนัก
เป็นฤ็คุณพอเป็นที่สบาย ทั้งมรรคาก็สะดวก ขอพวกชาวศากยะและ
ชาวโลกิยะทั้งหลาย จงได้เห็นพระองค์ผู้เสด็จลงสู่แม่น้ำโรหิณีเถิด
พระเจ้าข้า ชาวนาก็ไถนาด้วยความหวัง หวานพืชด้วยความหวัง พวก
พ่อค้าก็เที่ยวหาทรัพย์ พวกค้าขายวามทะเลก็ย่อมมีความหวัง ข้าพระองค์
อยู่ในหนนี้ด้วยความหวังอันใด ขอความหวังอันนั้นจงสำเร็จเถิด พวก
เพาะปลูกก็เพาะปลูกเสมอไป ฝนก็ย่อมตกเสมอไป ชาวนาก็ย่อมทำนา
เสมอไป บ้านเมืองก็ประกอบด้วยข้าวกล้าเสมอไป พวกคนขอทาน
ก็เที่ยวขอทานเสมอไป พวกเป็นทาสบดก็ให้ทาเสมอไป ได้ไปเกิดใน
สวรรค์เสมอไป แต่ผู้มีปัญญาเกิดเพียงครั้งเดียว ก็ทำให้ตระกูลเป็น
สุขได้ถึง ๑ ชั่วโมง ข้าพระองค์เข้าใจว่าพระองค์เป็นเทพยเจ้าผู้ประ
เสริฐกว่าเทพยเจ้าทั้งหลาย ย่อมสวารถเพื่อจะทำให้ตระกูลเป็นสุข ด้วย
พระองค์ผู้เกิดแล้วโดยอริยชาติ ย่อมได้นามว่าเป็นนักปราชญ์แท้
พระบิดาของพระองค์ทรงพระนามว่าสุทโธทนะ พระมารดาทรงพระนามว่า
มายา พระมารดาผู้ทรงประคองพระองค์มาด้วยพระครรภ์นั้น ได้สวรรคต
ไปเสวยทิพย์สมบัติอยู่ในสวรรค์ชั้นดุสิตแล้ว เมื่อกราบทูลดังนี้แล้ว
พระพุทธองค์ก็พร้อมด้วยภิกษุสงฆ์ ๒ หมื่น เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์
เสด็จไปตามทางที่จะไปสู่กบิลพัสดุ์ราชธานี

ฝ่ายพระกาฬทาย์เถรเจ้า ได้เหาะไปแจ้งข่าวแก่พระเจ้าสุทโธทนะก่อน
ไคยน์อยู่บนอากาศ แสดงตนให้ปรากฏแก่ท้าวเธอ ท้าวเธอจึงตรัส
ถามว่า ท่านนี้เป็นบุคคลผู้ใด เพื่อจะตอบให้ทราบว่า เป็นบุตรอำมาตย์
ที่ท้าวเธอทรงใช้ไปอาราธนาสมเด็จพระบรมศาสดานั้น จึงถวายพระพรว่า
อาตมภาพเป็นบุตรของพระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีสิ่งใดจะผจญได้ ผู้มีรัศมีแผ่
ข้ามจากพระวรกาย ผู้หาบุคคลเปรียบมิได้ ผู้คงที่ ข้าแต่ศากยะ พระองค์เป็น
บิดาแห่งบิดาของอาตมภาพ พระองค์ผู้เป็นตาของอาตมภาพ โดยธรรมดา
ของโลก ดังนี้ กรณถวายพระพรอย่างนี้แล้ว พระเจ้าสุทโธทนะมหาราช จึง
อาราธนาให้นั่งลงที่บัลลังก์ อันมีค่ามากแล้ว จัดโภชนาหารใส่บาตรถวาย
พระกาฬทาย์เถรเจ้ารับแล้ว แสดงอาการจะลาไป ท้าวเธอจึงตรัสถามว่า
พระผู้เป็นเจ้ามีความประสงค์จะไปฉันในที่ไหน ตอบท้าวเธอว่า อาตมภาพ
มีความประสงค์จะไปฉันในสำนักของพระศาสดา ก็พระศาสดาอยู่ใน
ที่ไหนเล่า ขอถวายพระพร พระศาสดากับพระภิกษุ ๒ หมื่นองค์ กำลัง
เสด็จมาชมมรรคา เพื่อจะมาเยี่ยมพระองค์ ถ้าอย่างนั้นขอพระผู้เป็นเจ้า
จงฉันอาหารนี้ แล้วนำอาหารอื่นไปถวายแด่พระศาสดา ผู้เป็นโอรสของ
ข้าพเจ้าเถิด พระกาฬทาย์เถรเจ้านั้นจึงหันเสร็จแล้ว ได้แสดงธรรม
แก่ประชุมชน มีพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชเป็นต้น ในสถานนั้น แล้ว
นำอาหารเหาะกลับไปถวายสมเด็จพระบรมศาสดาจารย์

การที่สมเด็จพระบรมศาสดา เสด็จออกจากกรุงราชคฤห์ในคราว
นั้น ได้เสด็จโดยอาการไม่รีบด่วน พอกวักกำหนดทางวันละ ๑ โยชน์
จนล่วงพ้นหนทาง ๖๐ โยชน์ ซึ่งนับเป็นเวลา ๖๐ วัน ก็บรรลุถึงกบิลพัสดุ์
มหานคร ในระหว่างทางที่ทรงประพาศตามมรรคานั้น พระกาฬทาย์
เถรเจ้าได้นำพระกระยาหารจากพระราชฐานของพระเจ้าสุทโธทนะ ไปถวาย
วันละ ๑ ครั้ง พระกาฬทาย์เถรเจ้า ได้ทำให้ราชตระกูลเลื่อมใสใน
พระรัตนตรัยทั้งสาม ด้วยอาการอย่างนี้ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าจึง
ได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายทำให้ตระกูลเลื่อมใส ดังนี้ ฯ

๑๘๖ พระศกคัมภีร์ ๔ อังคตตริกาช เอณินาต เล่ม ๒

ต่อมาภายหลัง เมื่อพระผู้เป็นเจ้ามีอายุสังขารถ้วนกาลกำหนดแล้ว ก็
คัมภีร์เข้าสู่พระปรินิพพาน เปรียบปานหนึ่งว่าเปลวประทีปอันสิ้นน้ำมัน
แล้วดับไปฉะนั้น เป็นอันว่าจบเรื่องพระกาฬุทายีเถรเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัม คัมภีร์ประการฉะนี้ ฯ

กัมภีร์ ๗๖

คัมภีร์อังคตตริกาช เอณินาต

ว่าด้วยเรื่องพระกาฬุทายีเถรเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานัม ภิกขุณัม อปฺปาพาชานัม ยทิตฺ
พากุโลคิ

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตตริกาช เอณินาต
กัมภีร์ที่ ๗๖ ว่าด้วยเรื่องพระกาฬุทายีเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่ง
เทศนานั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงแสดงไว้ว่า ลูกก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย บรรดาภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา ซึ่งมีอาพาชน้อยนั้น
พระกาฬุทายีเป็นเอตทคัมอย่างเยี่ยม ดังนี้

อรรถกถา

เนื้อความย่อในพระบาลีนี้ มีพิสดารอยู่ในคัมภีร์อื่น ๆ มีคัมภีร์
มโนรทปฺรณีนเป็นคัมภีร์ คือ ในคัมภีร์มโนรทปฺรณีนนั้นว่า พระเถรเจ้าองค์หนึ่ง
ซึ่งได้ชื่อว่าพากุละนั้น เพราะเป็นผู้เจริญในตระกูลทั้งสอง ใน

คัมภีร์ปัญจปสุทนต์ อรรถกถาัมชณินิกาย อปริบัตินาสก อธิบาย
ชื่อของท่านไว้โดยย่อ พอเป็นหลักอธิบาย จึงได้อธิบายไว้ให้พิสดาร
กล่าวคือ คำว่า พาทกะนั้น แปลว่ามีตระกูล ๒ คือคำว่า พาทก แยก
เป็น ๒ คำ คือ แยกว่า พา คำหนึ่ง กุละ คำหนึ่ง ๑ พานั้น แปลว่า ๒
ออกมาจากคำว่า ทวี แปลงทวีเป็นทว แปลทวเป็นพา เหมือนกับ
คำว่า พตฺตีส เป็นคณ คือคำว่า พตฺตีสนั้น แปลว่า ๓๒ ๑ พตฺตีสนั้น
แยกออกเป็น ๒ คำ คือ พตฺตีกาหนึ่ง ตฺตีกาหนึ่ง ๑ พตฺตีสนั้น แปลว่า ๒
ออกมาจากคำว่า ทวตฺตีส ทวตฺตีสนั้น แปลว่า ๓๒ เมื่อรวมกันเข้าเป็นคำเดียว
ก็เป็น ทวตฺตีส พตฺตีส ๑ คำว่า พาวตฺติออกมาจากคำว่า ทวาวตฺติ
แปลว่า ๒๒ ๑ คำว่า ทวาวตฺติ แปลงเป็นพาวตฺติ แล้วแปลว่า ๒๒
เหมือนกัน ๑ คำว่า ทวตฺตีส แปลงเป็นพตฺตีส ก็แปลว่า ๓๒
เหมือนกัน ฉะนั้นใดก็ดี คำว่า พาทกะนั้นนั้น ๑ คำว่า พาทกะนั้น
ถ้าจะให้ถูกต้องตามไวยากรณ์จริง ๆ แล้ว ต้องเป็นพทกกุล เทียบกับคำว่า
พตฺตีส ๑ ควรจะกล่าวว่า ทวีกุลหรือทวทกกุล ก็กล่าวเสียว่า พทกกุล
ด้วยเทียบกับคำว่า พตฺตีส ๑ อีกนัยหนึ่ง เป็นพาทกะนั้นยังใช้ได้ เพราะ
เทียบกับคำว่า พาวตฺติ คือพาวตฺตินั้น แปลงมาจากทวาวตฺติ แปลง
ทวาเป็นพา จึงเป็นพาวตฺติ ๑ ได้ใจความว่า ทวาวตฺติ แปลงเป็น
พาวตฺติ ทวตฺตีส แปลงเป็นพตฺตีส ฉะนั้นใด ทวีกุล หรือทวทกกุล หรือ
ทวาทกกุล ก็แปลงเป็นพทกกุล หรือเป็นพาทกะนั้น ได้เหมือนกันฉะนั้น ๑
คำอธิบายอันนี้ไม่ใช่สำหรับท่านผู้ฟังเทศน์ทั้งหลาย สำหรับพระภิกษุ
สามเณรผู้ศึกษาเล่าเรียนทางนักธรรมหรือบาลีเท่านั้น ส่วนท่านผู้ฟัง
เทศน์ทั้งหลาย ควรจำไว้แต่คำว่า พระเถรเจ้าองค์นั้นมขอเรียก ๒ อย่าง
คือ เรียกว่า พทกกุลก็ได้ เรียกว่าพาทกะนั้นก็ได้ แปลว่า ผู้มีตระกูล ๒
คือ ผู้อยู่ในท้องชาติเคียวถึง ๒ ครั้ง อันได้แก่ออยู่ในท้องมารดาครั้งหนึ่ง
อยู่ในท้องปลาอีกครั้งหนึ่ง จึงได้มาเป็นพระเถรเจ้าองค์อรหันต์ ๑ มี
ประวัติกล่าวไว้ในคัมภีร์ปัญจปสุทนต์ คัมภีร์มโนรทปุณ คัมภีร์
เถรคาถาพรรณนาไว้โดยพิสดาร แต่จักได้ยกเนื้อความในคัมภีร์มโนรท-

ปฐมนั้นแสดงก่อน แล้วจึงยกเนื้อความในกัมภีร์อื่นขึ้นมาแสดง ต่อภายหลัง

กล่าวคือ ในกัมภีร์มโนรธปุณณิว่า ในที่สุดแห่งอสงไขยกับเศษแสนกัปป์ นับถอยหลังลงไปแต่กัปป์นั้น พระพักกุลเดรเจ้า หรือ พระพากุลเดรเจ้าองค์นี้ ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ ก่อนพระอโนมทัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้าเกิดขึ้น เมื่อเติบโตแล้วก็ได้ศึกษาจบไตรเพท ในกัมภีร์พราหมณ์ เมื่อไม่เล็งเห็นสิ่งที่เบ็นสาระในไตรเพท ก็ออกบวชเป็นฤๅษีด้วยความคิดว่า จักแสวงหาประโยชน์ภายนอก เวลบบวชแล้วก็ได้อภิญญา ๕ สมาบัติ ๘ ๆ ต่อมาองค์พระอโนมทัสสีโพธิสัตว์ จึงได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณ มีพระอรียสงฆ์เป็นบริวารเสด็จไปในนานาสถาน ฤๅษีนั้นได้ทราบว่า พระรัตนตรัยเกิดขึ้นในโลกแล้ว ก็ไปเฝ้าพระอโนมทัสสีพุทธเจ้า ตั้งใจฟังพระธรรมเทศนา แล้วประกาศตัวเป็นผู้นับถือพระรัตนตรัย แต่ไม่อาจจะเทศาภิบาลของตนได้ เป็นแต่ว่าได้ไปแผ้วถางพงพรรณขององค์พระอโนมทัสสีนั้นเสมอ อยู่มาคราวหนึ่งโรคลมในท้องได้เกิดขึ้น แก่องค์พระอโนมทัสสี พอฤๅษีนั้นทราบว่า องค์พระอโนมทัสสีทรงพระอาพาธ จึงทูลถามว่า เป็นอาพาธอะไร พระเจ้าข้า เมื่อพระอโนมทัสสีตรัสตอบว่า เป็นอุทรวาตเกิดโรคลมในท้อง จึงคิดว่า เวลานี้เป็นเวลาที่เราควรจะทำบุญ จึงไปสู่เชิงภูเขาเก็บเอาขาค่าง ๆ มาถวายแก่พระเถระเจ้า ซึ่งเป็นพระสำหรับพยาบาล ด้วยบอกว่า ขอท่านจงน้อมยานเข้าไปถวายแด่จอมพระมุนีศาสดา พอทรงเสวยยานนั้น โรคลมในท้องนั้นก็สงบลง ในเวลาที่พระอโนมทัสสีมีความสำราญแล้ว ฤๅษีนั้นจึงกราบทูลขึ้นว่า ด้วยผลานิสงส์ที่ข้าพระองค์ได้ถวายยา ทำให้พระตถาคตเจ้า มีความสุขสำราญ ไม่ว่าข้าพระองค์จักเกิดในภพใด ๆ ขึ้นชื่อว่าโรคภัยไข้เจ็บแม้เพียงแต่ปวศัวัระ ก็จงอย่าได้มีแก่ข้าพระองค์ พระเจ้าข้า อันนี้เป็นกัลยาณกรรมในอติกาณนั้น ของฤๅษีนั้น เวลาฤๅษีนั้นจุติจากชาตินั้นแล้ว ก็เกิดในพรหมโลก เวลาจุติจากพรหมโลกแล้ว ก็เที่ยวเวียนตาบ

เวียนเกิดอยู่ในกำเนิดเทพตามนุษย์ตลอด ๑ อสงไขย เวลามาดังกรัง
พระจอมไตรศาสดาผู้ทรงพระนามว่า พระปฐมตตรศาสดา จึงได้มา
บังเกิดในเมืองหงสวดี ได้เห็นองค์พระจอมมุนีทรงตั้งภิกขุรูปหนึ่งไว้ใน
ตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีอาพาธน้อย จึงทำอธิการกุศล แล้ว
ปรารธนาตำแหน่งนั้น

ในคัมภีร์อุปทานพร้อมทั้งอรรถกถา ได้กล่าวไว้ว่า เวลาฤษีนั้นได้
ถวายยาแก่พระอโนมทัสสีพุทธเจ้าแล้ว ได้ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก และท่องเที่ยว
ในเทวโลกตลอดแสนกัลป์ เวลาลงมาเกิดเป็นมนุษย์นั้น ได้เกิดเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิราช ผู้สมบูรณ์ด้วยแก้ว ๑ ประการ มีอำนาจอภิบาลแผ่
ไปทั่วโลกถึงพันชาติ มาถึงกัลป์ที่ ๕๕ ก่อนหน้าจะถึงกัลป์นี้ ก็ได้มาเกิดเป็น
พระเจ้าจักรพรรดิ ทรงพระนามว่า อโนมิจักรพรรดิ อีกชาติหนึ่ง จึงได้มา
เกิดเป็นพระพากุลเกรเจ้า

ในคัมภีร์มโนรปุรณมีใจความย่อว่า นับตั้งแต่ได้ทำบุญไว้ในสำนัก
พระอโนมทัสสีแล้ว มาจนถึงพระปฐมตตรศาสดานั้น ได้ ๑๐ อสงไขย
แล้วได้ทำบุญไว้ในสำนักพระปฐมตตรศาสดา ได้เสวยทิพยสมบัติตลอด
มาจนถึงศาสนาพระวิบัสสี แล้วได้ทำบุญไว้อีก ได้เสวยผลบุญนั้น
มาจนถึงศาสนาพระกัสสป และถึงศาสนาพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย
นี้ มีกำหนดแสนกัลป์เป็นปริมาณ พระเกรเจ้าองค์นี้มีเคยไปเกิดใน
ทุกขิเลศ ดังนี้ ส่วนเนื้อความพิสดารนั้นว่า กุลบุตรนั้นได้ทำกุศล
อยู่ในศาสนาของพระปฐมตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้นจนตลอดชีวิต แล้ว
ได้เที่ยวเสวยทิพยสมบัติอยู่ในเทวโลก มนุษยโลกตลอดกาลนาน จึง
ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่เมืองพินธุมี ก่อนพระวิบัสสีทศพลเกิด
ขึ้น แล้วได้บวชเป็นฤษีสำเร็จอภิญญาสมบัติ อยู่ที่เขาเข็ญเขาใกล้ป่า
หิมพานต์ เวลาพระวิบัสสีโพธิสัตว์ ได้ตรัสรู้พระสัพพัญญุตญาณแล้ว
ก็มีภิกษุ ๖ ล้าน ๘ แสนองค์ เป็นบริวาร ทรงสำราญพระอิริยาบถอยู่ที่
เขมมิกทายวัน เพื่อทรงโปรดพระเจ้าพินธุมีมหาราช ผู้เป็นพระพุทธ-
บิดา ในกรุงพินธุมี ครั้นนั้น ฤษีตนนั้นรู้ว่าพระวิบัสสีผู้ทรงพระทศพลญาณ

๑๐ ประการ ได้อุบัติขึ้นในโลกแล้ว ก็ได้มาเฝ้าดับพระธรรมเทศนา แล้วคงอยู่ในพระไตรสรณคมน์ แต่ไม่อาจทะเพศญาได้ เพียงแต่ได้มาสู่ที่เฝ้าเสมอ ๆ เท่านั้น อยู่มาคราวหนึ่ง โรคปวดศีรษะได้เกิดขึ้นแก่ภิกษุทั้งหลาย ด้วยถูกลมซึ่งพัดเอาละอองเกษรดอกไม้ ซึ่งมีพิษมาแต่ป่าหิมพานต์ ยกเว้นแต่องค์พระวิปัสสีศาสดาจารย์ กับอัครสาวกทั้งสองเท่านั้น เมื่อฤษณันมาเฝ้าองค์พระวิปัสสี ได้เห็นพระภิกษุทั้งหลายนั่งคลมศีรษะอยู่ ก็ทูลถามขึ้นว่า พระภิกษุสงฆ์เป็นโรคอะไร พอได้ทราบว่าเป็นโรคดอกไม้พิษ จึงคิดว่า เวลานี้เป็นเวลาที่เราควรจะช่วยเหลือพระภิกษุสงฆ์ เพื่อให้เป็นบุญกุศลแก่เราจึงจักเป็นการดี จึงได้ไปรวบรวมยาต่าง ๆ ด้วยอำนาจของตน มาประกอบถวาย โรคของภิกษุทั้งหลายก็หายด้วยยานั้นในทันใด

ฤษณันจุติแล้วก็ขึ้นไปเกิดในพรหมโลก ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทวโลก มนุษยโลก ตลอด ๕๐ กัลป์เป็นปริมาณ เวลามาก็พุทธกาลของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า จึงได้มาเกิดในเมืองพาราณสี เมื่อจะครองเรือนตามโลกียประเพณี จึงคิดว่า เรือนของเราที่คร่ำคร่าแล้ว เราควรจักไปหาเครื่องเรือนที่บานนอกเข้ามาทำเรือนให้ดี คิดดังนี้แล้วจึงได้ออกไปบ้านนอกกับพวกช่างไม้ ได้ไปเห็นมหาวิหารที่คร่ำคร่าแห่งหนึ่งในระหว่างทาง จึงคิดว่า การทำเรือนของเราจะยกไว้ก่อน เพราะเรือนของเราไม่อาจคิดตามเราไปได้ ในเวลาเราตายแล้ว เราควรจะทำบุญกุศลที่จะคิดตามเราไปได้เสียก่อน จึงจะเป็นการดี

กลุบุตรนั้นคิดดังนี้แล้ว ก็ให้พวกช่างไม้ไปนำเอาเครื่องไม้มาสร้างโรงอุโบสถ สร้างหอดฉัน สร้างเรือน สร้างโรงครัว ตลอดถึงที่พักกลางวันกลางคืน และวจยภูกุชันทวิหารนั้น สิ่งใดเป็นยาสำหรับรักษาโรคภัยไข้เจ็บแก่พระภิกษุสงฆ์ ก็ได้จัดสิ่งนั้นไว้พร้อมทุกประการ

กลุบุตรนั้นยังได้ทำบุญอย่างอื่นอีกจนตลอดชีวิต เมื่อดับจิตแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในกำเนิดเทพยตามนุษย์ตลอด ๑ พุทธันตร จึงได้มาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีอยู่ในเมืองโกสัมพี ก่อนพระพุทธเจ้าของเรา

ทั้งหลายเกิดขึ้น นับแต่กัลปุนั้นมาถือปฏิสนธิแล้วไป ตระกูลเศรษฐีนั้น
ก็เจริญขึ้นด้วยลาภและยศ ปราภฏแก่คนทั้งหลาย ฝ่ายพระมารดาของ
กัลปุนั้น เวลาคลอดกัลปุนั้นแล้ว จึงคิดว่า บุตรของเราเป็นผุ
บุญญาภิหาร อันได้กระทำมาแล้ว ถ้าเขามีอายุยืนอยู่ตราบใด ก็
จักให้สมบัติแก่เราทั้งหลายอยู่ตราบนั้น ทารกทั้งหลายที่ให้อาบน้ำใน
แม่น้ำยมุนาในวันเกิด ข้อมหาโรคภัยไม่ได้ คิดดังนี้แล้ว จึงส่งบุตรนั้น
ไป เพื่อจะให้อาบน้ำที่แม่น้ำยมุนา ฝ่ายพระมัทรีนิมภาณกาจารย์
ทั้งหลายได้กล่าวไว้ว่า มารดาของกัลปุนั้น ให้อาบน้ำชำระเกล้าให้
กัลปุนั้น ในวันที่ ๕ แห่งวันที่เกิดแล้ว ให้พวกสาวใช้ นำไปเล่นน้ำ
ดังนี้ ๆ มีเนื้อความสืบต่อไปว่า เมื่อสาวใช้พาทารกนั้นตามค้ำขันผุด
ลงอยู่ที่แม่น้ำยมุนานั้น ก็มีปลาตัวหนึ่งเข้าใจว่า ทารกนั้นเป็นอาหาร
ก็สูบเอาทารกนั้นเสีย ธรรมดาผู้มีบุญเช่นทารกนั้น ข้อมไม่เป็นอันตราย
ได้เข้าไปนอนอยู่ในท้องปลานั้น เหมือนกับนอนอยู่ในที่นอนฉะนั้น ด้วย
เดชานุภาพบุญบารมีของทารกนั้นบันดาลให้เป็นไป ปลาตัวนั้นได้ว่ายนำหนึ
จากที่นั้นโดยเร็ว ประหนึ่งว่า กลืนถ่านร้อน ๆ เข้าไปในท้องฉะนั้น ใค
ว่ายนำหนึไปโดยตลอดทาง ๓๐ โยชน์ จึงเข้าไปติดชายของชาวประมงค
เมืองพาราณสี ธรรมดาปลาใหญ่ที่ติดชาย ข้อมถูกฆ่าให้ตายในข่าย
แล้วจึงยกขึ้นมา แต่ปลาตัวนี้พอเขายกขึ้นมาพ้นข่ายแล้วจึงตาย ด้วย
เดชะกศลของทารกนั้นแรงกล้า ธรรมดาพวกชาวประมงก็เมื่อได้ปลา
ตายแล้ว ข้อมคักขายเป็นชิ้นน้อยขายใหญ่ แต่ปลาตัวนี้หาได้ถูกคัก
ขายไม่ เขาได้พากันห้ามไปเที่ยวขายในเมือง โดยคิดราคาพันกหาปณะ
แต่ก็ไม่มีใครซื้อ ในเมืองนั้นมีตระกูลเศรษฐี ซึ่งมีสมบัติ ๘๐ โกฏิ
อยู่ตระกูลหนึ่ง พวกชาวประมงก็ไปถึงบ้านเศรษฐีนั้น พอเศรษฐีนั้น
ถามว่า ปลานี้จะขายสักเท่าไร ก็ตอบว่า จะขายเพียง ๑ กหาปณะ
เท่านั้น ก็ส่งเงิน ๑ กหาปณะให้แล้วรับเอาปลานั้นไว้ ตามธรรมดา
วันอื่น ๆ ภรรยาเศรษฐีข้อมไม่เกี่ยวข้องกับปลา แต่ในวันนั้นได้แหะ
ท้องปลานั้นด้วยตนเอง ธรรมดาคนทั้งหลายจะแหะท้องปลา ข้อมมา

แห้วทางพนท้อง แต่กรรยาเศรษฐีนั้นได้แห้วทางหลัง พอแห้ว
เข้าไปก็ได้เห็นทารก ซึ่งมีสคังทองกำอยู่ในท้องปลา จึงเปล่งวาจา
ขึ้นด้วยเสียงอันดังว่า เราได้บุตรในท้องปลาแล้ว แล้วนำทารกนั้นไป
หาเศรษฐีเป็นสาม เศรษฐีเป็นสามให้ตกลงปาวร้องว่า บุตรของ
ใครจงมานำไป เมื่อไม่เห็นใครมานำทารกนั้นไป ก็นำเอาทารกนั้นไป
เฝ้าพระเจ้าพาราณสี กราบทูลให้ทรงทราบเรื่อง แล้วทูลถามว่า ทารกนี้
ข้าพระองค์จะทำอย่างไร พระเจ้าพาราณสีก็ตรัสว่า ทารกนี้เป็นผู้มีบุญ
จึงได้ไม่เป็นอันตรายในท้องปลา ท่านเศรษฐีจึงเลี้ยงไว้ ฯ ฝ่ายตระกูลเศรษฐี
ที่เป็นเมรคาบิดาในเมืองโกสัมพีทราบว่า มีตระกูลเศรษฐีตระกูลหนึ่ง
ในเมืองพาราณสีได้ทารกในท้องปลา ก็พากันติดตามมา ในเวลานั้น มารดา
ของทารกนั้น ได้เห็นทารกนั้นกำลังมารดาเลี้ยงอุ้มเล่นอยู่ ก็กล่าวว่า
ทารกนี้หาเ็นใคร ทารกนี้เป็นบุตรของข้าพเจ้า ว่าดังนั้นก็เล่าเรื่องบุตรของตน
ให้ฟังถึงแต่ต้นจนอวสาน แต่ฝ่ายมารดาเลี้ยงก็ยืนยันว่า เป็นบุตรของ
ข้าพเจ้า ด้วยข้าพเจ้าได้มาจากท้องปลา ข้างมารดาแท้กว่าไม่ใช่บุตร
ของท่าน เป็นบุตรของข้าพเจ้า ด้วยอยู่ในท้องของข้าพเจ้ามาตลอด ๑๐ เดือน
ข้างมารดาเลี้ยงกว่า บุตรของท่านคงจะถูกปลาอื่นกลืนกินเสียแล้ว ทารก
ข้าพเจ้าได้ที่ท้องปลา แล้วคนทั้ง ๒ ฝ่ายนั้นก็พากันไปเฝ้าพระเจ้าพาราณสี
เพื่อให้ทรงวินิจฉัย

พระเจ้าพาราณสีก็ทรงวินิจฉัยว่า ใคร ๆ ไม่อาจตัดสินได้ว่า มารดา
เดิม นั้น ไม่ใช่มารดาของทารก เพราะทารกได้อยู่ในท้องของมารดา
เดิมถึง ๑๐ เดือน พวกชาวประมงนั้น เป็นพวกที่เขวจับปลาซื้อขาย
เมื่อได้ปลาก็นำไปขาย ไม่ได้รับปลาคืนไว้ จึงไม่จัดว่าเป็นเมรคาบิดา
ฝ่ายภรรยาของเศรษฐีที่เมืองพาราณสี ใคร ๆ ก็ไม่อาจตัดสินได้ว่า
ไม่ใช่มารดา เพราะได้ทารกในท้องปลา เพราะฉะนั้น จึงให้ทารก
เป็นทายาทของตระกูลทั้งสอง ดังนี้ ฯ จำเดิมแต่นั้นมา ตระกูลทั้ง ๒
นั้น ก็มิแต่เจริญขึ้นด้วยลาภยศเป็นลำดับไป ตระกูลทั้งสองนั้นได้ตั้งชื่อ
กุมารนั้นว่า พากุลกุมาร เพราะเป็นผู้ที่ตระกูลทั้ง ๒ ได้ประคับประ-

คอยเลียงดู เมื่อพระพาลกฤตเจ้าเค็ดโคแล้ว ครอบงำทั้ง ๒ นั้นก็สร้าง
ปราสาท ๓ หลัง ขึ้นที่เมืองของตน ๆ ให้แก่พาลกฤตเจ้านั้น พาลกฤตเจ้า
ไปอยู่ที่เมืองทั้งสองนั้น เมืองละ ๔ เดือน เมื่อพาลกฤตเจ้าน้อย
คลอด ๔ เดือน ในเมืองหนึ่ง ๆ แล้ว ครอบงำทั้งสองนั้นก็ให้สร้างมณฑป
ขึ้นที่เรือนาน แล้วให้พาลกฤตเจ้ากับพวกนางบำเรอขึ้นสันทมณฑปนั้น
แล้วส่งไปสู่อีกเมืองหนึ่ง ชงกินเวลา ๔ เดือน จึงสิ้นกำหนดกาล
ฝ่ายอีกเมืองหนึ่งนั้น พอเห็นเขาส่งมาได้ก็ทางเป็นเวลา ๒ เดือนแล้ว
ก็พากันต้อนรับ รับไปส่งเมืองของตน กินเวลาอีก ๒ เดือน รวมเป็น
๔ เดือนพอดี เมื่อพาลกฤตเจ้าน้อยในเมืองนั้น ๔ เดือนแล้ว ก็กลับ
มาส่งเมืองอีกตามทำนองความแล้วนั้น นับแต่พาลกฤตเจ้าได้เสวยสมบัติอยู่
อย่างนี้ได้ ๔๐ ปีบริบูรณ์

ในคราวนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ได้บรรลุพระสัมพัญญ-
ุตญาณ ทรงประกาศพระธรรมจักรอันประเสริฐแล้ว ก็ได้เสด็จจาริก
โดยลำคัมภีรกระทั่งถึงเมืองโกสัมพี พระมัชฌิมภานกจารย์ทั้งหลาย
กล่าวไว้ว่า เสด็จไปถึงเมืองพาราณสี ฝ่ายพาลกฤตเจ้าซึ่งได้เป็นพาล-
กฤตเจ้านั้นทราบว่า สมเด็จพระสัมพัญญุเสด็จมาถึงแล้ว ก็ถือเอา
ดอกไม้ของหอมเป็นอันมาก ออกไปเฝ้าฟังพระธรรมเทศนา ได้ความ
เลื่อมใสศรัทธาแล้วก็บรรพชา เวลาบรรพชาแล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทา ๔ ในเวลาอรุณขึ้นในวันที่ ๔ นับแต่วันบรรพชา
นั้นไป ครั้นนั้น นางบำเรอของท่านในเมื่อท่านเป็นคฤหัสถ์อยู่ในเมือง
ทั้ง ๒ นั้น ต่างก็ได้กลับไปส่งเมืองของตน ๆ แล้วทำไตรจีวรส่งไปถวาย
ฝ่ายพระพาลกฤตเจ้าได้ใช้ไตรจีวรที่ส่งมาจากเมืองโกสัมพี และเมือง
พาราณสีนั้น อย่างละกึ่งเดือนเป็นนิตย์ไป สิ่งใด ๆ ที่เป็นของดีใน
เมืองทั้ง ๒ นั้น ครอบงำในทั้งสองเมืองทั้ง ๒ นั้น ก็ได้ส่งสิ่งนั้น ๆ ไป
ถวายพระพาลกฤตเจ้า เมื่อพระพาลกฤตเจ้าอยู่เป็นฆราวาส ตลอดเวลา ๔๐ ปี
นั้น ก็ไม่เคยมีอาพาธแม้เพียงเล็กน้อย นับแต่พระผู้เป็นเจ้าบรรพชา

แล้วมา ก็หาอาพาธมิได้ ทั้งไม่มีความขาดแคลนด้วยปัจจัย ๔ ใน
เวลาท่านจะปรินิพพาน ท่านได้แสดงพาทุสสุต^{๕๕} ท่านเป็นเครื่อง
ซึ่งสุขกายสุขใจของท่านไว้อะเจลกะสหายเก่าของท่านฟัง แล้วจึงปรินิพพาน
ไป ในเวลาท่านยังมีชีวิตอยู่นั้น พระพุทธองค์ได้ทรงตั้งท่านไว้ในตำแหน่ง
อันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายมอฬารน้อย^{๕๖} สันเนอความในคัมภีร์มโนรทปฺรณิ
เพยงเท่านั้น

ในพิกุลัตถะจริยพทุคสุต^{๕๗} คัมภีร์มัชฌิมนิกาย อุปปริบถนาสก์
บ่งชี้ว่า พระพาทุสเถระเจ้านั้น มีอายุได้ ๑๖๐ ปี จึงปรินิพพานไป
ด้วยท่านได้กล่าวไว้แก่อะเจลกะ ในวันจะปรินิพพานนั้นว่า นับแต่เรา
บรรพชามาแล้วได้ ๘๐ ปี เราไม่เคยนึกถึงกามสัญญาเลย ไม่เคยนึก
ถึงพยาบาทสัญญาเลย ไม่เคยนึกถึงวิหิงสาสัญญาเลย ไม่เคยมีกาม-
วิตก พยาบาทวิตก วิหิงสาวิตกเลย ไม่เคยยินดีต่อจิวร ที่กฤหัสถ์
ถวายเลย ไม่เคยได้คิดเย็บซ่อมจิวรด้วยตนเองเลย ไม่เคยไปฉนในที่
นิมนต์เลย ไม่เคยนึกอยากให้ใครนิมนต์เลย ไม่เคยได้นั่งในละแวก
บ้านเลย ไม่เคยได้ฉนในละแวกบ้านเลย ไม่เคยนึกถึงเรื่องมาตุคามเลย
ไม่เคยได้แสดงธรรมแก่มาตุคามเลย ไม่ได้เข้าไปที่วัดนางภิกษุณีเลย
ไม่เคยได้แสดงธรรมแก่นางภิกษุณีเลย ไม่เคยได้แสดงธรรมแก่นาง
สิกขมานาเลย ไม่เคยได้แสดงธรรมแก่สามเณรีเลย ไม่เคยได้ให้
บรรพชาแก่ใครเลย ไม่เคยได้ให้อุปสมบทแก่ใครเลย ไม่เคยได้ให้
นิสสัยแก่ใครเลย ไม่เคยได้ให้สามเณรปฏิบัติเลย ไม่เคยได้อาบน้ำ
ในเรือนไฟเลย ไม่เคยใช้ผงธุขัวในเวลาอาบน้ำเลย ไม่เคยได้ให้ใคร
เหยียบบนหวดให้เลย ไม่เคยมีอาพาธเลย แม้แต่เพียงชั่วเวลาเล็กน้อย
ไม่เคยได้ไชยาแก่โรคอาพาธเลย โดยที่สุดแม้แต่ยาต้องด้วยผลสมอ
ก็ไม่เคยได้ฉน ไม่เคยได้นั่งฟังในที่ใดที่หนึ่งเลย ไม่เคยได้นอนเลย
จนตลอด ๘๐ พรรษา ว่าดังนี้แล้ว อะเจลกะนั้นก็เกิดความเลื่อมใส
ได้ขอบรรพชาอุปสมบท แล้วสำเร็จพระอรหัต ฝ่ายพระพาทุสเถระเจ้า

นั้นเห็นว่า วันนั้นเราจักปรีนิพพาน จึงได้บอกกล่าวให้ภิกษุสงฆ์มาประชุม
พร้อมกัน แล้วเข้านั่งนิพพานอยู่ในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ ดังนี้

ในคัมภีร์ปัญจอุปสทนีย์ อรรถกถาแห่งพัทกกุลสูตร กล่าวถึงการ
นิพพานแห่งพระเถระเจ้าองค์นี้ไว้ว่า เมื่อท่านเห็นว่า ท่านจะปรีนิพพาน
ท่านจึงอธิษฐานว่า แม้เมื่อข้าพเจ้ายังมีชีวิตอยู่ ก็ไม่ได้เป็นภาระของ
ภิกษุอื่น เมื่อข้าพเจ้าปรีนิพพานแล้ว ก็อย่าให้สรีระของข้าพเจ้าเป็นภาระ
ของภิกษุสงฆ์ ดังนี้ แล้วจึงเข้าเตโชธาตุปรีนิพพานไป พอท่านปรีนิพพานแล้ว
ก็มีเปลวไฟลุกขึ้นจากสรีระของท่าน ไหม้สรีระของท่านให้เหลือแต่อัฐิธาตุ

ข้อที่พระพากุลเกรเจ้า จะเป็นผู้ปราศจากโรครภัยไข้เจ็บ จนตลอด
อายุ ๑๖๐ ปีนั้น เป็นด้วยท่านได้ถวายยาแก้โรครภัยไข้เจ็บ แก่พระภิกษุ
สงฆ์ ในครั้งศาสนาพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า และพระกัสสป
สัมมาสัมพุทธเจ้าดังที่แสดงมา ขอตานทั้งหลายจงจดจำผลานิสงส์แห่ง
การให้ทานยาแก้โรคาพาธไว้ว่า จักทำให้เป็นผู้ไม่มีโรคาพาธในชาติหน้า
เหมือนกับพระกุลเกรเจ้าองค์นี้ ดังนี้ เป็นอันว่าจบเรื่องพระพากุลเกรเจ้า
เพียงเท่านี้.

เอวี่ กิมี่ ค้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ ๗๗

คัมภีร์อังคตครนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระโสภิตเถรเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ ปุพฺพเพนิวาสํ อนุตฺตรนฺตานํ
ชยิตํ โสภิตเถรํ

ณ บัดนี้ อาตมาพจกัได้แสดงคัมภีร์อังคตครนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๗๗ ว่าด้วยเรื่องพระโสภิตเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่ง
เทศนานี้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย พระโสภิตะเป็นเอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวก
ของเรวตภาค ในฝ่ายระลึกได้ซึ่งบุพเพนิวาส ดังนี้

อรรถกถา

เนื้อความในพระบาลีอันย่อน มีพิสดารอยู่ในคัมภีร์มโนรตปุรณัว่า
สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า พระโสภิตเถรเจ้าเป็นผู้
เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งสามารถระลึกถึงซึ่งความสืบทอดแห่งชั้น
อันนิมิต्तแล้วในปางก่อนด้วย คำว่า ระลึกถึงซึ่งบุพเพนิวาสนั้น กล่าวคือ
พระโสภิตเถรเจ้านั้น เมื่อระลึกถึงบุพเพนิวาสไปตามลำดับ ก็จับได้ซึ่ง
ปฏิสนธิอันหาผิดมิได้ในอสังกตภูมิ ตลอด ๕๐๐ กัลป์ โดยนัยประหนึ่งว่า
เมื่อครั้งทรงทำในอาภัสระนั้น เพราะฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่าเลิศกว่า

ภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายพระลัทธิซึ่งบุพเพนิวาส เรื่องในอภิสภาของท่าน จนถึงปัจจุบันชาตินั้น มีมาตังจักแสดงต่อไปนี้

กล่าวคือ ในกรุงศาสนาพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น พระโสภิตเถรเจ้าองค์นี้ได้ถือปฏิสนธิ ในเรือนของผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ซึ่งมียุอยู่ในเมืองหงสวดี เมื่อเติบโตขึ้นแล้วได้ไปฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระปฐมุตตรศาสดา ได้เห็นพระปฐมุตตรศาสดา ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ได้บุพเพนิวาสญาณ จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารณาคำแห่งนั้น ต่อนั้นมาก็ได้ทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีวิต เมื่อดับจิตแล้วก็เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในกำเนิดเทพยตามนุษย์ตลอดกาลนาน เวลามาทถึงกาลที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น ท่านได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ที่กรุงสาวัตถี มีนามว่าโสภิตกุมาร ๆ นั้นก็ได้ฟังพระธรรมเทศนา ของสมเด็จพระบรมศาสดา ได้มีความเลื่อมใสแล้วกับบรรพชา เจริญวิปัสสนาไปจนได้สำเร็จพระอรหัต เป็นผู้มีความชำนาญในบุพเพนิวาสญาณ พระโสภิตเถรเจ้านั้น เมื่อระลึกถึงการที่ท่านเกิดไปตามลำดับปฏิสนธิ อันหาจิตมิได้ในอสัญญภูมิจนเพียงใด ก็ได้เห็นปฏิสนธิเพียงนั้น เลขนั้นไม่แลเห็นอยู่ตลอด ๕๐๐ กลับได้เห็นแต่จุดจิตรในที่สุดเท่านั้น แล้วจึงว่า นี่เป็นอะไร ก็ถึงความเห็นได้โดยนัยว่า นี่จักต้องเป็นปฏิสนธิในอสัญญภูมิจน สมเด็จพระบรมศาสดาทรงปรารภเรื่องนี้ให้เป็นคัมภีร์ เหตุ จึงทรงตั้งพระเถรเจ้าองค์นี้ไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายพระลัทธิซึ่งบุพเพนิวาส สันเนอความในคัมภีร์มโนรทปรณเพียงเท่านี้

ในคัมภีร์อุปทาน ได้กล่าวถึงเรื่องพระโสภิตเถรเจ้าไว้อีกว่า พระโสภิตเถรเจ้าได้กล่าวไว้ว่า ท่านผู้ชนะมาร ผู้ประเสริฐในโลก ผู้ครองอาณานิรชาติ ทรงพระนามว่าพระปฐมุตตรศาสดา ข้อมแสดงหนทางอันให้ถึงซึ่งอมตธรรมแก่ประชุมชนเป็นอันมาก เราได้ฟังถ้อยคำ

ของพระปฐมุตตรศาสนันแล้ว ก็ได้ประครองอัญชลันกล่าวสรรเสริญ
พระปฐมุตตรชินศรีพระองค์นั้นว่า มหาสมุทรรากฎว่าเสิศกว่าแม่น้ำ
ทั้งหลาย ภูเขาสิเนรราชปรากฏว่าสูงใหญ่กว่าภูเขาทั้งหลายฉนใด บุคคล
เหล่าใดประพฤิตตามอำนาจแห่งจิต บุคคลเหล่านั้นย่อมไม่ถึงเสียแห่ง
ญาณของพระพุทธเจ้า ฉนั้น ฉนั้น ฉนั้น พระปฐมุตตรพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วย
พระมหากรุณา เวลาทรงแสดงพระธรรมเทศนาจบลงแล้ว จึงได้ตรัส
ขึ้นในท่ามกลางพระภิกษุสงฆ์ว่า ผู้ใดสรรเสริญญาณของพระพุทธเจ้า
ผู้เป็นนายกของโลก ผู้นั้นจักไม่ไปสู่หคคิตลอคแสนกัลป์ ผู้นั้นจักได้
เผือกเลสทั้งหลายเสียให้สิ้น จักมีใจมออารมณ์อันเคียว จักมีใจตั้งมั่น
เป็นอันดี จักได้เป็นสาวกของพระพุทธเจ้า จักเป็นผู้ชื่อว่าโสภิตะ
ฉนั้น บัดนี้เราผู้ชื่อว่าโสภิตะ ก็ได้เผือกเลสทั้งหลายเสียแล้ว ได้ร้อ
ถอนเสียแล้วซึ่งภพทั้งปวง ได้สำเร็จวิชา ๓ ประการแล้ว ได้ทำ
คามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ในกัลป์ที่ ๕ หนึ่ง ซึ่งล่วงมา
แล้วนั้น เราผู้ชื่อว่าโสภิตะนี้ ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชผู้สมบูรณ์
ด้วยแก้ว ๘ ประการอยู่ถึง ๘ ชาติ มาถึงชาตินี้เราได้สำเร็จปฏิสัมภทา ๔
วิโมกษ์ ๔ อภิญญา ๖ แล้ว สันเนอความในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่า หนึ่ง
ในคัมภีร์อุปทานนี้ได้ใจความว่า ครั้นพระปฐมุตตรพุทธเจ้านั้น พระ
โสภิตเถรเจ้านั้น ได้สรรเสริญพระพุทธเจ้าว่า มหาสมุทรร่มใหญ่กว่า
แม่น้ำทั้งปวง บรรดาแม่น้ำทั้งปวง ย่อมไม่ใหญ่เท่ามหาสมุทร
ภูเขาสิเนรราช ย่อมใหญ่สูงกว่าภูเขาทั้งปวง บรรดาภูเขาที่มีอยู่ในโลก
ทั้งสิ้น ย่อมไม่ใหญ่สูงเท่าภูเขาสิเนรราชฉนใด ผู้ที่มีจิตวิญญานทั้งสิ้น
ก็ไม่ประเสริฐเท่าพระพุทธเจ้าฉนั้นนั้น ด้วยผลานิสงส์ที่ท่านสรรเสริญพระ
ปฐมุตตรพุทธเจ้าฉนั้น ท่านจึงไม่ได้ไปเกิดในหคคิต อภัยลอคแสนกัลป์
เป็นปริมาณ ได้เกิดแต่ในสคคิต คือ เทพยดาและมนุษย์เท่านั้น มาถึงกัลป์
ที่ ๕ หนึ่ง ท่านได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชอยู่ ๘ ชาติ มาถึง
ชาติสุดท้ายนี้ ท่านได้สำเร็จพระอรหัตตทรงซึ่งปฏิสัมภทา ๔ คือ อตถปฏิ-
สัมภทา แดกฉานในผล • ธรรมปฏิสัมภทา แดกฉานในเหตุ • นิรุตติ-

ปฏิสัมภิตา แรกฉานในถ้อยคำที่จะพูดให้คนเข้าใจ • ปฏิภาณปฏิสัมภิตา
 แรกฉานในการโต้ตอบ • และทรงไว้ซึ่งวิโมกข์ ๘ คือ รูปฌาน ๔
 อรูปฌาน ๔ อันได้แก่ปฐมฌาน วิญญานัญญาตนฌาน อากิญจัญญาตนฌาน
 เนวสัญญานาสัญญายตนฌาน ทรงไว้ซึ่งอภิญา ๖ ประการ คือ อิทธีวิธี
 แสดงฤทธิ์ได้ • ทิพฺพโสถ หุทิพฺย • เจโตปริยญาณ รู้จักวารจิตผู้อื่น •
 บุพเพนิวาสานุสสติ ระลึกชาติหนหลังได้ • ทิพฺพจักขุ ตาทิพฺย •
 อาสวกขญาณ รู้จักทำอาสวกิเลสให้สิ้นไป • คำว่า วิชชา ๓ ประการนั้น
 มารวมอยู่ในอภิญา ๖ ประการ คือ บุพเพนิวาสานุสสติ การระลึกชาติได้
 ทิพฺพจักขุ ตาทิพฺย อาสวกขญาณ รู้จักทำกิเลสอาสวะให้สิ้นนั้น เป็นอัน
 เกี่ยวกันกับวิชา ๓ ประการ แต่เมื่อเป็นวิชา ๓ ประการ ก็มีคำเรียก
 ต่างกันตามพยัญชนะว่าบุพเพนิวาสญาณ จุตูปปาตญาณ อาสวกขญาณเท่านั้น
 คือ บุพเพนิวาสานุสตินั้น เป็นบุพเพนิวาสญาณ ทิพฺพจักขุนั้น เป็น
 จุตูปปาตญาณ อาสวกขญาณนั้น คงเป็นอาสวกขญาณอยู่เหมือนกัน
 เมื่อพระโสภิตเถระเจ้าได้สำเร็จปฏิสัมภิตา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญา ๖ ดังที่
 มาแล้ว ก็เป็นอันว่า ท่านได้ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จสิ้นทุก
 ประการแล้ว ไม่มีสิ่งใดที่ท่านจะต้องกระทำอีกแล้ว ส่วนผู้ที่ยังไม่สำเร็จ
 พระอรหัต เรียกว่า ยังมีได้ทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าเสร็จสิ้นทุก
 ประการ สันข้อความที่ควรยกขึ้นอธิบายในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น ส่วน
 คัมภีร์วิสุทธิชนวิลาสินีนั้น ก็มีเนื้อความอย่างเดียวกันกับที่แสดงมาแล้ว
 แปลกแต่พิสดารกว่ากันเท่านั้น

เรื่องของพระโสภิตเถระเจ้านั้น ยังมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์เถรคาถา
 และเถรคาถาวรรณนาอีก กล่าวคือในคัมภีร์เถรคาถาว่า พระโสภิตเถระเจ้า
 ได้กล่าวเป็นคาถาไว้ว่า สติมา ปญฺญวา ภิกฺขุ เป็นต้น ซึ่งจักมี
 แจ่งต่อไปในท้ายเถรคาถาวรรณนา คือ ในเถรคาถาวรรณนาว่า พระ
 โสภิตเถระเจ้าองค์นี้ ก็ได้ทำอธิการกุศลไว้ในสำนักพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 ในปางก่อนมาแล้ว ในเวลาที่ยังสะสมบุญกุศลอยู่ในภพนั้น ๆ ได้เกิดใน

เรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่งในเมืองหงสวดี ครั้งพระปฐมศรณิกษิร ได้
เห็นพระปฐมศรณิกษิร ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่ง อันเลศกว่า
ภิกษุทั้งหลาย ผู้ได้บุพเพนิวาสญาณ ก็มีความต้องการตำแหน่งนั้น
จึงทำบุญแล้วปรารถนา เวลาสิ้นชีวิตแล้วได้ท่องเที่ยวอยู่แต่ในสุคติเท่านั้น
มาถึงกรุงสาสนาพระสุเมธพุทธเจ้า ได้เกิดในตระกูลพราหมณ์ เรียน
สำเร็จวิชาพราหมณ์ แล้วออกไปบวชเป็นคาสบอยู่ในที่ใกล้ป่าหิมพานต์
เวลาได้ทราบว่าพระพุทธรูปเจ้าทรงบังเกิดขึ้นแล้ว ก็รีบออกจากป่าหิมพานต์
มาเฝ้า ได้กล่าวชมเชยพระคุณสมบัติของพระปฐมศรณิกษิร ด้วย
คาถา ๖ คาถา มีคำว่า พระองค์เป็นพระศาสดาของข้าพระองค์ พระองค์
เป็นธงชัยของโลก คำนึงเป็นต้น ส่วนพระปฐมศรณิกษิรก็ได้ทรงพยากรณ์คาส
นั้น ด้วยบุญกรรมนั้น คาสนั้นได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยคามมนุษย์
ตลอดกาลนาน มาถึงกาลของพระพุทธรูปเจ้าของเรา ได้เกิดมาในตระกูล
พราหมณ์ที่กรุงหงสวดี มีนามว่าโสภิตะ ต่อมาภายหลังได้ฟังพระธรรม-
เทศนาของพระศาสดาแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส ได้ออกบรรพชาเจริญ
วิปัสสนา สำเร็จอภิญญา ๖ ประการ เป็นผู้มีอำนาจในบุพเพนิวาสญาณ
ครั้นสำเร็จพระอรหันตญาณอภิญญาแล้ว ได้ระลึกถึงชาติก่อนโดยลำดับ
จนถึงชาติที่ได้เกิดเป็นอสังขญิกพรหม ไม่เห็นความเป็นไปแห่งจิตอยู่
ตลอด ๕๐๐ กัป ได้เห็นแต่ในท้ายที่สุดเท่านั้น จึงนึกว่า น้อย่างไร
เมื่อนึกอย่างนั้นก็เข้าใจว่าเป็นอสังขญิกพรหม เพราะฉะนั้น สมเด็จพระสัม-
พระภาคเจ้า จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย สัตว์ที่ซ้ออสังขญิกพรหม
ซึ่งเป็นเทพยดาที่มีอายุยืนมีย่อม พระโสภิตะจะจดจำจากเทพยดาจำพวก
นั้นแล้ว ได้มาเกิดในชาตินี้ พระโสภิตะระลึกได้เพียงภพเดียวเท่านั้น
ต่อมาสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงตั้งพระโสภิตเถระเจ้าไว้ในตำแหน่ง
อันเลศ ฝ่ายบุพเพนิวาสญาณ เมื่อพระโสภิตเถระเจ้าพิจารณาบุพเพ-
นิวาสญาณของคน และการปฏิบัติ อันเป็นปัจจัยแห่งบุพเพนิวาสญาณ
นั้นแล้วก็เกิดโสมนัส จึงเปล่งวาจาไว้ ๒ คาถาว่า สติมา ปณฺธวา
ภิกขุ เป็นต้น แปลว่า ภิกษุผู้มีสติ มีปัญญา มีความเพียร คือ ตัวเรา

ได้ระลึกถึงชาติหนหลังเพียงกินเคียวถึง ๕๐๐ กัลป์ เราจึงได้สติปัญญา ๔ และโพชฌงค์ ๗ มรรค ๘ แล้วระลึกถึงชาติหนหลัง ได้เพียงกินเคียวถึง ๕๐๐ กัลป์ ดังนี้ ได้ใจความตามเถรคาถาวรรณณานันว่า พระโสภิตเถระเจ้าได้ทำอธิการกุศลไว้ ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ๑ ในครั้งศาสนาพระสมุทพุทธเจ้า ๑ นอกนั้นได้ทำแต่บุญกุศลอื่น ๆ เท่านั้นมาในชาติสุดท้ายนี้ ท่านได้เป็นผู้เยี่ยมในทางบุพเพนิวาสญาณ หาใครเปรียบปานมิได้ การที่ท่านเยี่ยมในทางบุพเพนิวาสญาณนั้น เป็นด้วยท่านได้ตั้งปณิธานความปรารถนาไว้ แต่ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ดังที่แสดงมา ส่วนบุญกุศลที่ท่านได้ทำไว้แล้วด้วยการสรรเสริญพระพุทธรูป และการถวายทานแก่พระพุทธรูปเป็นต้นนั้น ส่งให้ท่านถึงซึ่งมนุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ นิพพานสมบัติ จึงอัญญาว่าจบเรื่องพระโสภิตเถระเจ้าเพียงเท่านี้

เอวํ กัม คัวยประการณะนี ฯ

กัณฐก ๗๘

คัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลีเถระเจ้า

เอตทกัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ วินยชรานํ ยถา
อุปาลลิตี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฐก ๗๘ ว่าด้วยเรื่องพระอุบาลีเถระเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงแสดงไว้ว่า กุก่อนิกขุ
ทั้งหลาย พระอุบาลีเป็นเอกทัคคะ เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวก
ของพระศาสดา ที่ทรงไว้ซึ่งพระวินัย ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรถปรัณ ได้ขยายเนื้อความในพระบาลีนั้นออกไปว่า
พระอุบาลีเถระเจ้าเป็นยอดแห่งภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งพระวินัย ได้สดับ
มาว่า พระอุบาลีเถระเจ้านั้นได้เล่าเรียนกรรมฐาน ในสำนักของพระผู้มี
พระภาคเจ้า ได้เจริญวิปัสสนาแล้วได้สำเร็จพระอรหัต ได้เรียนพระวินัย
ปิฎก ในสำนักพระศาสดาเจ้า ได้ชำระเรื่อง ๓ เรื่อง คือ เรื่องการกัจ
ฉกภิกษุ ๑ เรื่องอชชุกภิกษุ ๑ เรื่องกุมารกัสสป ๑ เทียบกันได้ด้วย
พระสัมปัญญคุณญาณ เพราะฉะนั้น จึงชื่อว่าเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ทรง
ไว้ซึ่งพระวินัย

ก่อดิตประวัตินั้น มีปรากฏว่า พระอุบาลีเถระเจ้าองค์นี้ได้เกิดใน
เรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี ครั้นพระปฐมุตตรพุทธเจ้า
เมื่อไปพึงธรรมเทศนาของพระปฐมุตตรพุทธเจ้าในวันหนึ่ง ก็ได้เห็น
พระปฐมุตตรพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งพระวินัย จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารธนาตำแหน่ง
นั้น กุลบุตรนั้นทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ใน
เทพยตามนุษย์ จึงมาถือปฏิสนธิในเรือนข้างตัดผม ในครั้งพระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลายนี้ มารดาบิดาได้ตั้งชื่อว่า อุบาลีทารก เมื่ออุบาลีทารก
เติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้เป็นที่โปรดปรานของกษัตริย์ทั้ง ๖ เมื่อองค์พระบรม
นาถกศาสดา ประทับอยู่ที่อนุปปายัมพวัน ก็ได้ออกบรรพชาไปกับกษัตริย์

หง ๖ องค์ การบรรพชาของพระอุบาลีเถระเจ้านั้น มีมาแล้วในพระบาลี เมื่อพระอุบาลีเถระเจ้าบรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็ขอให้พระศาสดาทรง สอนกรรมฐาน แล้วกราบทูลว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงอนุญาต ให้ข้าพระองค์ไปอยู่ม่าเถิด สมเด็จพระบรมศาสดาผู้ประเสริฐ จึงตรัสว่า คุณก่อนภิกษุ เมื่อเธอไปอยู่ในป่า จะได้ทำธุระเพียงอย่างเดียวเท่านั้น ส่วนเมื่ออยู่ในสำนักของเรา จะได้ทำธุระถึง ๒ ประการ คือ วิปัสสนาธุระ คั่นธุระ พระเถระเจ้าก็กระทำตามถ้อยคำของพระบรมศาสดา เมื่อ ตั้งใจเจริญวิปัสสนาไปไม่ช้า ก็ได้สำเร็จพระอรหัต ครั้นนั้น สมเด็จพระบรมศาสดา ได้ทรงสอนพระอุบาลีเถระเจ้า ให้ศึกษาเล่าเรียน พระวินัยปลูกด้วยพระองค์เองทั้งนั้น ต่อมาภายหลัง พระอุบาลีเถระเจ้าจึง ได้วินิจฉัยเรื่องทั้ง ๓ ตามที่กล่าวมาแล้วข้างต้น สมเด็จพระทศพล ได้ทรงประทานสาธุการทุกคราว ทว่าวินิจฉัยเรื่องหนึ่ง ๆ ให้สำเร็จลงไป องค์พระจอมไตรศาสดา จึงได้ทรงยกการวินิจฉัยเรื่องทั้ง ๓ นั้น เป็นต้นเหตุ แล้วทรงตั้งพระอุบาลีเถระเจ้า ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายทรงไว้ ซึ่งพระวินัย สันเนอความในคัมภีร์มโนรทปรณึ่งเพียงเท่านั้น

บาลี

ในคัมภีร์อุปทานันนั้นว่า เมื่อพระอุบาลีเถระเจ้าได้สำเร็จพระอรหัต แล้ว ได้กล่าวประกาศบุพพวาสนาบารมีของท่านไว้ เป็นประพันธ์คาถา โดยพิสดาร แต่มีข้อความว่า ในอดีตชาติ ครั้งหนึ่ง ท่านได้เกิดเป็น พราหมณ์มีนามว่าสุชาติพราหมณ์ อยู่ในเมืองหงสวดี มีสมบัติถึง ๘๐ โกฏิ สำเร็จไตรเพททั้ง ๓ พร้อมทั้งคัมภีร์พิเศษอีกหลายคัมภีร์ ต่อมา ก็มีพระปทุมุตตรพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก แล้วได้เสด็จไปประทับที่เมือง หงสวดี ได้ทรงแสดงธรรมโปรดพระพุทธบิดา ในท่ามกลางประชุมชน อันอยู่เต็มไปในที่ ๑ โยชน์ ในคราวนั้น สุนันตดาบส ก็ได้เนรมิตประรำ ดอกไม้ขนมุนึงประชุมชนทั้งสน ซึ่งอยู่ในสถานนั้น ๆ เมื่อองค์ พระปทุมุตตระทรงแสดงสัจธรรม ๔ ประการ อยู่ท่ามกลางดอกไม้สนนั้น ก็มี

เทพยดา มนุษย์ แสนโกฏีได้ประโยชน์ใหญ่หลวง คือ บรรลุมรรคผล
นิพพาน ครั้นองค์พระปฐมคตระทรงเสด็จธรรมอยู่ ๑ วัน ๑ คืนแล้ว รุ่งขึ้น
วันที่ ๔ ก็ทรงทำนายสุนันทดาบสไว้ว่า สุนันทดาบสเมื่อท่องเที่ยว
อยู่ในมนุษยโลก เทวโลก ก็จะเป็นผู้ประเสริฐกว่าเทพยดามนุษย์ทั้งปวง
แล้วจะได้เป็นสาวกของพระโคตมพุทธเจ้า มีนามว่า ปุณณมันตานีบุตร
ในกัลป์ที่แสนกัลป์ข้างหน้า ข้าพเจ้าผู้ชื่อว่า อุบาลี ซึ่งได้เกิดเป็น
สุชาติพราหมณ์ ในครั้งนั้น ได้ฟังคำทำนายขององค์พระปฐมคตระ
ดังนี้แล้ว ก็อยากจะทำบุญ พอได้ทำบุญแล้ว ก็ปรารถนาเป็นผู้เลิศใน
ทางวินัย เหมือนภิกษุรูปหนึ่ง ซึ่งเป็นสาวกขององค์พระปฐมคตระนั้น
ในคราวนั้น ข้าพเจ้าได้สร้างอารามชื่อว่า โสภณะ ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์
มีองค์พระปฐมคตระเป็นประธาน ครั้นสร้างอารามเสร็จแล้ว ก็ได้ทำ
การฉลองสนพระทัยอีกเป็นอันมาก พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นก็ได้ทรง
ทำนายไว้ว่า สุชาติพราหมณ์ ที่ได้สร้างอารามถวายสงฆ์นี้ จะเพียบพร้อม
ด้วยความสุขในมนุษยโลก เทวโลก อยู่ตลอดกาลนาน คือ จะได้เสวย
ทิพย์สมบัติอยู่ในเทวโลกตลอด ๓ หมื่นปี จะได้เป็นสมเด็จจอมรินทราธิราช
พันชาติ จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราชพันชาติ จะได้เป็นพระราชา
ประเทศราชนับชาติมิได้ แล้วจะได้เป็นสาวกของพระโคตมพุทธเจ้า ในกัลป์ที่
แสนข้างหน้า มีนามว่าอุบาลี ดังนี้

มาในชาติปัจจุบันนี้ พระอุบาลีเถระเจ้า ก็ได้สำเร็จตั้งปรารถนา
จึงได้กราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าขึ้นว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ข้าพระองค์ได้สำเร็จประโยชน์ของข้าพระองค์แล้ว ได้สิ้นสังโยชน์
ทั้งปวงแล้ว บรรพที่ถูกเลียบไว้ด้วยหลาว เราร้อนด้วยราชอาชญาหา
ความสุขมิได้ ก็อยากพ้นไปจากหลาวนั้นใด ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ผู้เป็นมหาวิบุรุษ ข้าพระองค์ก็ถูกอาชญา ในภพสังสารขุติาราม ถูก
เลียบไว้ด้วยหลาวคือกรรม ทำให้เกิดทุกข์เวทนา หาความสุขมิได้
เราร้อนอยู่ด้วยไฟทั้ง ๓ คือ รากคือ โทสะคือ โมหาคือ ก็แสวงหาความ
หลุดพ้น เหมือนคันบรุษที่แสวงหาความหลุดพ้น จากราชอาชญาฉะนั้น

บรมที่แก้วกล้าถูกยาพิษเบียดเบียนแล้ว ก็แสวงหายาเพื่อแก้พิษ
เมื่อแสวงหาได้แล้วก็ดื่ม แล้วมีความสุข หมดจากฤทธิ์ยาพิษนั้นใด
ข้าแต่มหาวีรเจ้า ข้าพระองค์ก็ฉนั้นนั้น นรชาติที่ถูกยาพิษแล้วฉนั้นใด
ข้าพระองค์ก็ถูกอวิชชาเบียดเบียนแล้ว ก็แสวงหา คือ พระสัทธรรม
ฉนั้นนั้น เมื่อข้าพระองค์แสวงหา คือ พระสัทธรรม ก็ได้เห็นศาสนา
ของพระศาสดาขมนี้ อันเป็นโอรสที่กล้าเลิศ เป็นโอรสประเสริฐ กำจัด
เสียซึ่งลูกศรทั้งปวง ข้าพระองค์ก็ดื่มธรรมโอสกลอนพิษทั้งปวงเสีย
ข้าพระองค์ได้เห็นแล้วซึ่งพระนิพพาน อันเป็นของไม่แก่ ไม่ตาย เป็น
ของเยือกเย็นอยู่เป็นนิตย์ ผู้ที่ถูกภัยเบียดเบียนแล้ว ก็แสวงหาหนอ
ภคณี เพื่อให้พ้นจากภคณี เมื่อได้พบหนอภคณีที่ฉลาดแล้ว ก็กำจัด
เสียได้ซึ่งภคณีฉนั้นใด ข้าแต่มหาวีรเจ้า ข้าพระองค์ก็ถูกความมืดครอบงำ
แล้ว ก็แสวงหาแสงสว่าง คือความรู้ เพื่อให้พ้นจากความมืดฉนั้นนั้น
ข้าพระองค์ก็ได้เห็นพระศาสดาขมนี้ ผู้กำจัดความมืด คือกิเลส พระ
ศาสดาขมนี้ ก็ได้กำจัดความมืดของข้าพระองค์ เหมือนหนอภคณี กำจัด
เสียซึ่งผดผื่นฉนั้นนั้น ข้าพระองค์ได้กำจัดเสียแล้วซึ่งกระแสดสงสาร ได้
กินเสียแล้วซึ่งกระแสดัณหา ได้เพิกถอนเสียแล้วซึ่งภพทั้งปวง เหมือน
กับหนอภคณีกำจัดเสียแล้วซึ่งภคณีนั่น ครุฑเมือจะจับซึ่งนาคอัน
เป็นอาหารของตน ข้อมทำให้น้ำในมหาสมุทร แหวกลึกลงไปถึง ๑๐๐ โยชน์
แล้วจึงโอบลงไป เวลาพยาครุฑจับนาคให้มึนศีรษะห้อยลงในเบื้องต่ำ
แล้วก็นำไปทางอากาศตามปรารถนาฉนั้นใด ข้าแต่มหาวีรเจ้า ข้าพระองค์
ก็ฉนั้นนั้น เมื่อข้าพระองค์แสวงหาซึ่งพระนิพพาน อันไม่มีเหตุบังจย
สิ่งใดตกแต่งได้ ก็ทำลายเสียซึ่งสิ่งที่เป็นโทษทั้งหลาย เหมือนกับครุฑ
จับนาคให้มึนศีรษะลงเบื้องต่ำ ให้สารถออกซึ่งสิ่งทั้งหลายหม้อยู่ในท้อง
ฉนั้นนั้น

ข้าพระองค์ได้เห็นธรรมอันประเสริฐแล้ว ได้เห็นธรรมอันสงบ
ระงับแล้ว ข้าพระองค์ก็ถือเอาธรรมอันสงบระงับนั้นไว้ เหมือนกับครุฑ
จับนาคฉนั้นนั้น เครืออาสวดี ซึ่งเกิดอยู่ที่สวนจิตรลดาวัน ในดาวดึงส์

สวรรค์ ซึ่งเกิดผลพันปีต่อ • ผล ข้อมม้อย เทพเจ้าทั้งหลาย ข้อมไป
ห้อมล้อมเพื่อหวังผลอันเกิดจากเครื่องอาสาศักดิ์นั้น เครื่องอาสาศักดิ์นั้น
ข้อมเป็นทั้งรักใคร่พอใจของเทพเจ้าทั้งหลาย ด้วยมีผลเป็นที่รักใจของ
เทพเจ้าทั้งหลายฉันใด ข้าพระองค์ก็หวังต่อพระองค์ผู้เป็นนักปราชญ์
มาคงแสนกลับแล้ว ยินดีนอบน้อมพระองค์ทุกเย็นทุกเช้า เหมือน
กับเทพเจ้าทั้งหลาย ซึ่งไปเฝ้าเครื่องอาสาศักดิ์นั้น การปฏิบัติของ
ข้าพระองค์ การนอบน้อมของข้าพระองค์ไม่ได้เปล่าจากผล เพราะถึง
แม้ว่า จะเป็นเวลานานสักเท่าไรก็ดี ขณะสมัยก็ไม่พลาดจากข้าพระองค์
ข้าพระองค์ไม่แลเห็นปฏิสนธิอีกแล้ว ข้าพระองค์หลุดพ้นจากอุปธิกิเลส
ทั้งปวงแล้ว คอกปทุมข้อมบานด้วยแสงอาทิตย์ฉันใด ข้าแต่มหาวีรเจ้า
ข้าพระองค์ก็บานด้วยพระรัศมีพระพุทธเจ้าฉันนั้น นกยางตัวข้อมไม่มี
กำเนิดคนกยาง เมื่อฟาร้องนางนกยางข้อมตึงห้อง นางนกยางตึงห้อง
อยู่นาน พายังไม่ร้องตราบใด ก็ยังไม่ห้องอยู่ตราบนาน เมื่อฟาร้องจรม
ห้องฉันใด ข้าพระองค์ก็มห้อง คือธรรม ด้วยเสียงฟาร้อง คือเสียง
ทรงแสดงธรรมของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ข้าพระองค์มห้อง คือบุญอยู่ตลอด
แสนกลับ ก็ยังไม่พ้นจากความมห้อง ในเมื่อฟ้า คือธรรมไม่กระห้าม
ครวญคราง เมื่อใดพระองค์ผู้เป็นสากยมุนี กระห้ามครวญครางด้วยเสียงฟ้า
คือธรรม ในกรุงกบิลพัสดุ์ อันรรมย์ เมื่อนั้นข้าพระองค์จึงพ้น
จากความมห้อง คือสงสาร ด้วยว่าข้าพระองค์ได้สำเร็จบุญญตสมาธิ
อนิมิตตสมาธิ อัปปณิหิตสมาธิ และผล ๔ ประการ แล้วได้เสสางเสียบแล้ว
ซึ่งธรรมทั้งปวง

ข้าพระองค์ได้ปรารภนา ซึ่งคำสั่งสอนของพระองค์มาตลอดแสน
กลับแล้ว ข้าพระองค์ก็ได้สำเร็จความปรารภนาแล้ว ก็ได้ถึงแล้วซึ่งความ
เยี่ยมในวินัย เหมือนกับภิกษุ ที่เป็นสาวกของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า
โน้น ผู้เสมอกับข้าพระองค์ในทางวินัยได้มี ข้าพระองค์ได้ทรงไว้
แล้วซึ่งวินัย ในพระพุทธศาสนา ความเคลือบแคลงสงสัย ในอักขระ
หรือพยัญชนะ ในพระวินัยทั้ง ๕ คัมภีร์ ข้อมไม่มีแก่ข้าพระองค์

ข้าพระองค์เข้าใจดีในทางวินัย อันว่าด้วยการข่มขืน ซึ่งภิกษุไม่ควรข่มขืน
และว่าด้วยการแก้ไขของภิกษุผู้กระทำผิด ว่าด้วยเหตุที่ควรและไม่ควร
ว่าด้วยการลงโทษแก่ภิกษุ ตามพระวินัยนั้น ๆ ข้าพระองค์ถึงแล้วซึ่ง
ความเยี่ยม ในพระวินัยทั้งปวง ข้าพระองค์เข้าใจดี ในพระวินัยทั้งปวง
ทั้งที่เป็นวินัยของภิกษุและภิกษุณี ได้ดีทุกประการ ข้าพระองค์เข้าใจใน
ภาษาและเหตุผลเป็นอันดี สิ่งซึ่งข้าพระองค์ไม่เข้าใจย่อมไม่มี ข้าพระองค์
เป็นผู้ฉลาดในทางพระวินัย ในศาสนาของพระศาสดา ข้าพระองค์
เป็นผู้ฉลาดในรูป อันมีในศาสนาของพระศากยบุตร ในวันนั้น
ข้าพระองค์ได้กำจัดเสียแล้วซึ่งความสงสัยทั้งปวง ได้ตัดเสียแล้วซึ่ง
ความสงสัยทั้งปวง ข้าพระองค์เป็นผู้ฉลาดทั้งบทธนอยบทยใหญ่ ทั้งอักขระ
พยัญชนะ ทั้งคำเริ่มต้นและคำสุดท้าย อันมีในพระวินัยทั้งปวง พระ
ราชาผู้กำลังปราบปรามข้าศึกได้ชัยชนะแล้ว บ่อมสร้างพระนครอัน
ประกอบด้วยกำแพงและคู เสากระเนียด ชุมประตู่ บ่อมค่าย ไร่หลาย
อย่างหลายประการ ทั้งสร้างภายในพระนครให้มั่งคั่ง หนทาง ร้านตลาด
และสภา ตลาดถึงโรงวินิจฉัยไว้เป็นอันดี แล้วทรงตั้งไว้ซึ่งเสนา
อำมาตย์ เพื่อกำจัดข้าศึกทั้งหลาย เพื่อให้รู้ชื่อน้อย ชื่อนใหญ่แห่ง
ข้าศึกทั้งหลาย เพื่อรักษาไว้ซึ่งพลนิกร บ่อมตั้งไว้ซึ่งคนผู้ฉลาดใน
การรักษาทรัพย์ เพื่อมิให้พระราชทรัพย์พินาศไป ผู้ที่พระราชทรง
ตั้งไว้นั้น ก็มีความจงรักภักดีต่อพระราชา หวังความเจริญด้วยยศให้
แก่ตน ทำตนให้ดี เพื่อให้เป็นที่โปรดปรานของพระราชา

พระราชานั้น ยังได้ทรงตั้งไว้ซึ่งปโรหิต ผู้ฉลาดในเหตุที่เกิดขึ้น
และฉลาดในนิมิต ฉลาดในลักษณะ ทรงไว้ซึ่งคัมภีร์ มีความรู้แตกฉาน
บุคคลผู้ประกอบด้วยองค์เหล่านี้ เรียกว่าภษัตริย์ คนทั้งหลายย่อม
รักษาพระราชาทกเมื่อ เหมือนกับนกจากพรากรักษาไว้ซึ่งนกจากพราก
ข้อที่กล่าวมาแล้วทั้งสนนฉันทิ ข้าแต่มหาเวรเจ้า พระองค์ก็เป็นภษัตริย์
ทรงกำจัดเสียซึ่งข้าศึกฉนั้นนั้น พระองค์เป็นพระราชาในทางธรรมของโลก
ทั่วไป ตลอดถึงเทวโลก พระองค์กำจัดเสียซึ่งพวกเถยรภัย และ

พวกมาร พร้อมทั้งเสนามารแล้ว ก่อก่ดเสียแล้วซึ่งกองมิต ทรงสร้าง
ไม้แล้วซึ่งพระธรรมนกร พระธรรมนกรของพระองค์ มีศัลเป็นกำแพง
มีพระปรีชาญาณเป็นขุมประคอง มีศรัทธาเป็นเสากระเนียด มีสติสังวร
เป็นนายประคอง พระธรรมนกรของพระองค์มีสติปัญญาเป็นบ่อ มี
พระปัญญาเป็นสนามรบ มีอิทธิบาทเป็นถนน ๔ แพร่ง มีถนนแล้วด้วย
พระธรรม พระสุตร พระอภิธรรม พระวินัย พระพุทธพจน์อันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ เป็นธรรมสภาของพระองค์ สุนฺณุตตมาธิ อนิมิตตสมาธิ
อัปปณิหิตสมาธิ อเนกขตสมาบัติ นิโรธสมาบัติ เป็นพระธรรมกู่ของ
พระองค์

พระสารีบุตรผู้เลิศด้วยปัญญา ผู้แตกฉานในปฏิจจาทน เป็นพระธรรม-
เสนาบคิของพระองค์ พระมหาโมคคัลลาน์ผู้เชี่ยวชาญในจุคฺคูปาตญาณ
ผู้ถึงซึ่งความเยี่ยม ในทางอิทธิฤทธิ์ ได้เป็นปโรหิตของพระองค์ พระ
มหากัสสปผู้ทรงไว้ซึ่งวงศ์โบราณ ผู้มีเดชอันสูง ผู้ที่ใคร ๆ สู้มิได้
ผู้เลิศในทางธุดงค์คุณนั้น ได้เป็นผู้พพาษาของพระองค์ พระอานนต
ผู้เป็นพหูสูตร ผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม ผู้ทรงไว้ซึ่งพระบาลีทั้งปวง ได้เป็นผู้
รักษาไว้ซึ่งธรรมของพระองค์ องค์สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรง
เถียงซึ่งบาปธรรมทั้งปวง ผู้แสวงหาซึ่งคุณธรรมอันใหญ่ ได้ประธานคำ
วินิจฉัยในทางพระวินัยให้แก่ข้าพระองค์แล้ว สาวกของพระองค์ไม่ว่า
ผู้ใดคนหนึ่ง มาถามซึ่งปัญหาต่อข้าพระองค์ ความบังคืดของข้าพระองค์
ในปัญหานั้นย่อมไม่มี ข้าพระองค์กล่าวแก่ปัญหานั้นได้ทีเดียว ใน
พุทธเจตของพระองค์มีประมาณเท่าใด ยกเสียแต่พระองค์ผู้เป็นพระมหา
มุนีแล้ว ผู้เสมอข้าพระองค์ในทางพระวินัย ย่อมไม่มี จะมีผู้เสมอ
ข้าพระองค์ในทางพระวินัยมาจากไหน พระองค์ผู้ทรงพระนามว่าโคตม
ได้ทรงประกาศขึ้นในที่ประชุมสงฆ์ว่า ผู้เสมอกับพระอุบาลี ในทาง
พระวินัยย่อมไม่มี คำสั่งสอนของพระองค์ผู้เป็นพระศาสดา อันประกอบ
ด้วยองค์ ๘ ที่พระองค์ตรัสไว้มีประมาณเท่าใด ข้าพระองค์ผู้เล็งเห็น
ซึ่งรากเง้าแห่งพระวินัย ก็แสดงคำสอนของพระองค์ในทางพระวินัยได้

สิ้น พระองค์ผู้เป็นโคตมสาकขวงส์ ทรงระลึกถึงบุพพจรรยาของข้าพระองค์ แล้ว ทรงตั้งข้าพระองค์ไว้ในเขตหัตถะผ้ายวินัย ข้าพระองค์ประสงค์ตำแหน่งนี้มาตลอดกาลแล้ว บัดนี้ข้าพระองค์ก็ได้สำเร็จถึงความประสงค์แล้ว ก็ได้อุปสมบทเป็นภิกษุในทางพระวินัยแล้ว แต่ข้าพระองค์เป็นกัลบกช่างคึกคัก ซึ่งเป็นที่นิยมโปรดปรานของสาकขราชทั้งหลาย มาบัดนี้ข้าพระองค์ได้ละชาติกามินิคนั้นแล้ว ได้เป็นพระโอรสของพระผู้มีพระภาคเจ้าแล้ว

ในกัลป์ที่ ๒ นัยถอยหลังแต่กลับลงไป มีพระมหากษัตริย์พระองค์หนึ่ง ทรงพระนามว่า พระเจ้าอัญชสะ ผู้มีเดชมียศหาประมาณมิได้ ผู้ครองไว้ซึ่งแผ่นดินปฐวี ผู้มีพระราชทรัพย์เป็นอันมาก ข้าพระองค์ได้เป็นพระโอรสของพระมหากษัตริย์พระองค์นั้น มีนามว่าจันทรกุมาร ผู้กระต้าง ด้วยชาติ ตระกูล ขศกัลป์ สมบัติ บริวาร ในคราวนั้น มีพลช้างค้ำแสน ซึ่งล้วนประดับแล้วด้วยเครื่องประดับประดาพร้อมสรรพ ซึ่งล้วนเป็นช้างข้ามันท์แก้วกล้า ได้ห้อมล้อมข้าพระองค์อยู่ทุกเวลา ในคราวครั้งนั้น ข้าพระองค์ผู้ประสงค์จะไปเที่ยวอุทยาน ได้มีพลโยธาหาญแห่ห้อม ซึ่งช้างช้างค้ำมีสร้อยออกจากพระนครไป ในคราวนั้น พระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่าเทวณะ ผู้ทรงสมบูรณ์ด้วยพระจรรณญาณ ผู้สำรวมพระอินทรีย์ทุกเมื่อ ได้เสด็จผ่านมาข้างหน้าของข้าพระองค์ ข้าพระองค์ได้ไสช้างให้ออกไล่ แต่ช้างไม่สามารถจะก้าวเท้าออกได้ เหมือนกับลูกช้างที่เกิดใหม่ฉะนั้น ข้าพระองค์เห็นช้างท้อใจฉะนั้น ก็โกรธองค์พระเทวพุทธเจ้า ครั้นข้าพระองค์เบียดเบียนองค์พระเทวพุทธเจ้าแล้ว ก็ได้เลยไปสู่อุทยาน ข้าพระองค์ไม่ได้ความสำราญในพระราชอุทยาน มีอาการเร่าร้อนเหมือนกับถูกไฟไหม้ศีรษะ แล้วตนร่นเหมือนกับปลาที่กินเบ็ดฉะนั้น ฟันปฐพี ตลอดถึงมหาสมุทร ก็ได้ปรากฏแก่ข้าพระองค์ เป็นเหมือนกับแผ่นดินเหล็กแดง ข้าพระองค์ได้รับไปกราบทูลพระราชาบิดาให้ทรงทราบ ซึ่งเหตุการณ์ที่

เป็นมา ข้าพระองค์ได้เบียดเบียนพระสยัมภูทรงพระนามว่าเทวละ
พระองค์ใด ซึ่งเป็นเหมือนกบสมุทร หรือกองพลอันใหญ่ หรือ
ช้างข้ามันตัวประเสริฐ พระราชาบิดาของข้าพระองค์ได้ตรัสว่า พระสยัมภู
พระองค์นั้น เป็นผู้ทรงพระเดชานุภาพอันสูงสุด พวกเราชาวเมือง
ทั้งสี่จะถึงซึ่งความพินาศ พวกเราจะต้องทูลขอมาโทษ ต่อพระสยัมภู
พระองค์นั้น ถ้าพวกเราไม่ทูลขอมาโทษ ต่อพระสยัมภูพระองค์นั้น
บ้านเมืองของพวกเราจะต้องพินาศไปในวันที่ ๑ เป็นแน่ พวกเราคบคิดเบียด
เบียนฆฎกัณฐิโกสิณณัณฐิ สิกควณัณฐิ สัตตกณัณฐิ แล้วถึงซึ่งความ
พินาศ ข้าพระองค์ได้ฟังถ้อยคำของพระราชาบิดาตั้งแล้ว ก็ประชุม
ประชาชนที่อยู่เต็มไปในที่ ๓ พันโยชน์ แล้วนำไปทูลขอมาโทษต่อ
องค์พระเทวพุทธเจ้าว่า ข้าแต่พระมหาวิรเจ้า ขอพระองค์ได้ทรงคโท
แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ข้าพระองค์พร้อมทั้งประชาชนมาทูลขอมาโทษ
ต่อพระองค์ ขอพระองค์ทรงกำจัดเสียซึ่งความเร่าร้อน อันมีในตัวของ
ข้าพระองค์ ขอพระองค์อย่าได้ทรงทำให้บ้านเมืองของข้าพระองค์พินาศ
เทพยดา มนุษย์ ยักษ์ รากษสทั้งปวง จะต้องศิโรราบของข้าพระองค์ด้วย
ก้อนเหล็กทุกเมื่อ องค์พระเทวสัมมาสัมพุทธเจ้าได้ตรัสไว้ว่า ไฟ
ข่มไม่คงอยู่ได้ในน้ำ พืชข่มไม่งอกในศิลา หอนข่มไม่เกิดในตัวย
ฉนโค ความโกรธก็ไม่เกิดในพระพุทธเจ้า ฉะนั้น พ้นปฐพีข่มไม่หวั่นไหว
น้ำในมหาสมุทรข่มหาประมาณมิได้ อากาศข่มไม่มีที่สุดฉนโค พระพุทธเจ้า
ทั้งหลายก็ไม่มีใครทำให้หวั่นไหวได้ฉนนั้น พระพุทธเจ้าทั้งหลายล้วนเป็นผู้
ฝึกฝนพระองค์มาแล้ว ล้วนเป็นผู้วิริยะขยันดีมาแล้ว การตกอยู่ในอำนาจ
แห่งความโกรธ ข่มไม่แก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ผู้ทรงไว้ซึ่งขันธ์ ฉน
ตรัสดังนี้แล้ว ก็ทรงคิดเสียซึ่งความเร่าร้อนของข้าพระองค์ แล้วเหาะตรงขึ้น
ไปสู่อากาศต่อหน้าประชากรหมู่มาก

ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ด้วยกรรมอันนั้น ข้าพระองค์จึงได้เกิด
ในตระกูลอันต่ำช้า คือ ตระกูลช่างตัดผมในบัดนี้ ข้าพระองค์ได้ล่วง
เสียแล้วซึ่งตระกูลอันต่ำช้า ได้เข้ามาแล้วในพระธรรมนครอันสูงสุด

ข้ามคันทวารเจ้า องค์พระเทวพุทธเจ้า ได้ทรงกำจัดเสียแล้วซึ่งความ
 เรวร้อนของข้าพระองค์ในคราวนั้น ด้วยการที่ข้าพระองค์ได้ทูลขอมา
 ข้าพระองค์จึงได้ถึงซึ่งความเยือกเย็น ดับซึ่งกองไฟทั้ง ๓ ในบัดนี้ โสธาค
 ของบุคคลเหล่าใดมียอ ขอบุคคลเหล่านั้น จงพึงอวยคำของข้าพเจ้า
 ผู้ชื่อว่า อวาลี ซึ่งจะกล่าวต่อไปในบัดนี้ คือ ข้าพเจ้าได้คหมั่นองค์
 พระเทวพุทธเจ้าในคราวนั้น จึงได้มาเกิดในตระกูลอันต่ำช้าในคราวนี้
 ขอตานทั้งหลาย จงอย่าปล่อยให้อโอกาสล่วงเลยไป เพราะผู้ปล่อยให้
 โอกาสล่วงเลยไป ย่อมเศร้าโศกเสียใจ ขอตานทั้งหลายจงพยายามทำ
 ประโยชน์ของคนให้จงได้ เพราะโอกาสสมัยอันดี คือ มีพระพุทธเจ้า
 เกิดขึ้นในโลก ได้มาถึงท่านทั้งหลายแล้ว คนบางพวกย่อมถ้อยยา
 คนบางพวกย่อมสระเกล้า คนบางพวกย่อมกินยาพิษอันร้ายแรง คน
 บางพวกย่อมกินยาสำหรับแก้โรค การถ้อยยา การสระเกล้า การกินยา
 ย่อมมีผลดีทั้งนั้น ส่วนการแสวงหาเชษฐบุญยังมีผลดีกว่านั้น ผู้ที่พลาด
 จากศาสนา ย่อมเป็นเหมือนกับผู้ที่กินยาพิษอันแรงกล้า ผู้มีความ
 เห็นผิด ย่อมเป็นเหมือนกับลูกอสรพิษขบกัดฉะนั้น ผู้ดื่มยาพิษเพียง
 ครึ่งเดียว ก็ทำให้สิ้นชีวิตได้ ผู้ประพฤติดีต่อพระพุทธศาสนา ก็ทำ
 ให้ทุกชั่วอื่นได้คงโกฏิกัลป์ พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมโปรดสัตว์โลก
 ด้วยขันติ เมตตา กรุณา เพราะฉะนั้น ไม่ควรที่ใคร ๆ จะทำผิดต่อ
 พระพุทธเจ้า ธรรมคาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ย่อมไม่คิคอยู่ในความมีลาภ
 ความไม่มีลาภ ความนับถือ ความศุภมัน เหมือนกันกับพื้นแผ่นดิน
 ฉะนั้น เพราะฉะนั้น ใคร ๆ จึงไม่ควรทำผิดต่อพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
 พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เป็นผู้พระทัยเสมอกันในพระเทวทัต
 และโอรองกุลิมาล พระราหุล และช้างชนบาล ความซัดเคืองและความ
 ลุ่มหลงด้วยราคะ ย่อมไม่มีแก่พระพุทธเจ้าทั้งหลาย พระพุทธเจ้า
 ทั้งหลายย่อมมีพระหฤทัยเสมอสรรพสัตว์ทั้งหลาย น้ำกาส เวฬุสตร์
 ที่เป็นธงชัยของพระอรหันต์ ถึงแม้ว่าเบอนของโสโครก หงอยริมทางก็ค
 บุคคลก็ควรประณมอัญชลี พระพุทธเจ้าทั้งหลาย ทั้งในอดีต อนาคต

ปัจจุบัน บ่อมารยกบ่อกองชงชัย คือ ผ่ากาสาวพัสตรนั้น เพราะฉะนั้น จึงควรที่เทพยดานุชทั้งหลายจะนอบน้อม ข้าพระองค์ผู้ชื่อว่า อุบาลี ได้จำทรงไว้ซึ่งพระวินัย นอบน้อมซึ่งพระวินัยทุกเมื่อ ข้าพระองค์มีพระวินัยเป็นพนักพิง เป็นฐานจกรม เป็นที่พักอาศัย เป็นที่เที่ยวไปมา ข้าพระองค์ถึงซึ่งความเขื่อมในพระวินัย รอบรู้ในศีล สมาธิ บัญญาแล้ว

ข้าแต่พระมหาวีรเจ้า ข้าพระองค์ผู้ชื่อว่า อุบาลี ขอกราบลงแทบพระบาทหัตถ์ของพระองค์ในบัดนี้ ข้าพระองค์จะไปจากบ้านนี้สู่บ้านโน้น จากเมืองนี้สู่เมืองโน้น ก็จะไม่นอบน้อมซึ่งพระพุทฺธ พระสงฆ์ก่อนแล้วจึงจะไป ข้าพระองค์ได้เผากิเลสทั้งหลายเสียแล้ว ได้ถอนภพทั้งปวงแล้ว สันอาสวะทั้งปวงแล้ว ไม่มีการเวียนตายเวียนเกิดอีกแล้ว การที่ข้าพระองค์ย่างเข้ามาในพระพุทฺธศาสนานี้ เป็นการประเสริฐแท้ เพราะข้าพระองค์ได้สำเร็จวิชา ๓ แล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทฺธเจ้าแล้ว ได้สำเร็จปฏิบัติภิกขา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว สันเนือความในคัมภีรอปทาน ซึ่งพระอุบาลีเถรเจ้า ได้กล่าวไว้ด้วยตนเองเพียงเท่านั้น

ธัมมัตถาธิบาย

ในถ้อยคำของพระอุบาลีเถรเจ้าที่แสดงมาแล้วนทงสน ล้วนเป็นหน้าขึ้นดีของผลที่ความนบถิอพระพุทฺธศาสนาทงนั้น ในคัมภีรวสทฺธ-ชนวลาสนันนว่า พระอุบาลีเถรเจ้าองค์นี้ ได้บำเพ็ญบารมีไว้แล้วแต่ในครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทฺธเจ้าโน้น คือ ในครั้งพระปทุมุตตร-สัมมาสัมพุทฺธเจ้าโน้น พระอุบาลีเถรเจ้านี้ ได้เกิดในเมืองหงสวดี ได้เห็นองค์พระปทุมุตตรชินศรี ทรงตึงภิกขุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศในผ้าวินัย จึงได้ทำอธิการกุศล แล้วตั้งความปรารถนาไว้ กลุบุตรนั้นได้ทำอธิการกุศลอยู่จนตลอดชีพ แล้วได้ท่องเที่ยวเวียนตายเวียนเกิดอยู่ในกำเนิด เทพยดา และมนุษย์ ตลอดกาลนาน จึงได้มาเกิดเป็นช่างกลบก ในครั้งพระพุทฺธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้มีนามว่า อุบาลี ดังนี้

เนื้อความต่อไปนี้ ก็เหมือนกับที่แสดงมาแล้ว ในคัมภีร์มโนรธปุรณิ
ข้างต้นโน้น

ในคัมภีร์เถรคาถา และเถรคาถาวรรณนา ซึ่งว่าด้วยอดีตชาติของ
พระอุบาลีเถระเจ้านั้น ก็เหมือนกับคัมภีร์ทั้งหลายที่แสดงมาแล้วนี้ ทาง
กันแต่ถ้อยคำของท่าน ซึ่งกล่าวไว้เป็นเครื่องเตือนใจของภิกษุทั้งหลาย
เท่านั้น คือ ท่านกล่าวไว้ว่า ภิกษุผู้บวชด้วยศรัทธา ควรคบกับขณิกมิตร
ที่ดี หมดการเลียงชพอนับริสฺสุทฺธิ์ ที่ไม่เกียจคร้าน ภิกษุผู้บวชใหม่
ด้วยศรัทธา ควรอยู่กับหมู่สงฆ์ ควรศึกษาให้รอบรู้พระวินัย ภิกษุ
ผู้บวชใหม่ด้วยศรัทธา ควรให้รู้จักสิ่งที่ดีและไม่ควร ไม่ควรตกอยู่
ในอำนาจกิเลสตัณหา ดังนี้

ในคัมภีร์ที่เป็นหลักใหญ่ ๆ มีคัมภีร์มหาวรรค ในพระวินยปิฎกเป็นต้น
ได้พรรณนาคุณความดีของพระอุบาลีเถระเจ้า ในทางพระวินัยไว้มากมาย
แต่ได้ใจความว่า พระอุบาลีเถระเจ้า ท่านได้ทำประโยชน์ใหญ่ในการ
วินิจฉัยอธิกรณ์ และสั่งสอนภิกษุทั้งหลายในทางพระวินัย กับทั้งเป็นองค์
สังคหะเถระเจ้าองค์หนึ่ง ที่สำคัญในการสังคายนาพระวินยปิฎก ในคราว
ขกปฐมสังคายนา ดังที่ท่านทั้งหลายเคยได้ฟังมาแล้ว เมื่อท่านมีอายุพรรษา
สมควรแก่เวลาแล้ว ท่านก็เข้าสัเมืองแก้ว อันกล่าวแล้ว คือพระนฤพาน
ซึ่งเป็นเอกนิคบรมสุขสถาน เป็นอันว่าสำเร็จเรื่องพระอุบาลีเถระเจ้า ซึ่งเป็น
อัสติมหาสาวกองค์หนึ่งเพียงเท่านั้น.

เอวํ กิเม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๗๙

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระนันทกเถรเจ้า

เอตทคลุํ ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ ภิกขุโนวาทกานํ ยหิตํ
นันทโกติ.

ณ บัณฑิต อากมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฐกที่ ๗๙ ว่าด้วยเรื่องพระนันทกเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

คัมภีร์ความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ซึ่งเป็นพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย
ได้ทรงยกย่องพระนันทกเถรเจ้าไว้ด้วยพระพุทธรูปนาลี ซึ่งได้ยกขึ้นไว้
เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย พระนันทกจะเป็น
เอกศรัทธะเขย้มกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวกของเราตถาคต ในจำพวก
ผู้ให้โอวาทแก่ภิกษุด้วยกัน ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรทปรัณ ซึ่ง เป็นคัมภีร์ที่แก้ไขซึ่งพระบาลีออกไป
นั้นว่า เมื่อพระนันทกเถรเจ้าแสดงธรรมกถา แก่ภิกษุทั้งหลายนั้น
ได้ทำให้ภิกษุทั้งหลาย ๕๐๐ องค์ ถึงซึ่งพระอรหัตในสโมธานอันเดียว
เพราะฉะนั้น ท่านจึงจัดว่าเลิศในฝ่ายให้โอวาทแก่ภิกษุทั้งหลาย เรื่อง
แพพจริยาในอรรถชาติของพระนันทกเถรเจ้านั้น ที่ปรากฏมาดังจะแสดง
ต่อไปนี้ กล่าวคือ ในครั้งพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น พระ

นันทกเถรเจ้านั้นได้เกิดเป็นกлубตรอยู่ในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ในเมืองหงสวดีนคร เมื่อเวลาไปฟังพระธรรมเทศนาขององค์พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้านั้น กлубตรผู้นั้น ได้เห็นองค์พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ กว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้ให้โอวาทแก่นางภิกษุณี จึงได้ทำอธิการกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น กлубตรนั้นทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต เวลาดับจิตจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดบนสวรรค์ จิตจากสวรรค์กลายมาเกิดเป็นมนุษย์ นับแต่เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในมนุษย์และสวรรค์นั้น ตลอดกาลนานประมาณแสนกัลป์ เป็นกำหนด ครั้นมาถึงครั้งพระพุทธรูปของเราทั้งหลายเกิดขึ้นในโลกนี้ กлубตรนั้น ก็ได้ลงมาเกิดเป็นกлубตรอยู่ในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ในกรุงสาวัตถี เวลาเติบโตขึ้นแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใสศรัทธา เพราะได้ฟังพระธรรมเทศนาขององค์สมเด็จพระสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วได้บรรพชาในพระพุทธศาสนา ได้เจริญวิปัสสนาไปจนกระทั่งได้สำเร็จพระอรหัต ได้เป็นผู้มีความชำนาญที่ได้สะสมมาแล้วในบุพเพนิวาสญาณ เมื่อบริษัททั้ง ๔ ประชุมกันแล้ว พระนันทกเถรเจ้านั้น สามารถแสดงธรรมให้ถูกใจของบริษัททั้ง ๔ ได้ เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้นามว่าพระนันทกเถรเจ้า ผู้เป็นธรรมกถึก ฝ่ายพระคฤดาครเจ้าได้พาภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นพวกสากยกุมาร ๕๐๐ ที่เกิดความไม่ยินดีในการประพฤติพรหมจรรย์ เสด็จไปสู่สระใหญ่อันมีในป่าหิมพานต์ ซึ่งมีนามว่ากุณฑลสระ ทรงทราบว่าภิกษุ ๕๐๐ องค์นั้น เกิดความสลดใจ ด้วยได้ฟังกถาชาดกที่พระองค์ทรงแสดงแล้ว พระองค์ก็ทรงแสดงจตุราริยสังกถา ว่าด้วยอริยสัจ ๔ โปรดให้ภิกษุทั้ง ๕๐๐ องค์นั้นตั้งอยู่ในโสดาปัตติผล ต่อมาภายหลัง องค์พระทศพลจึงทรงแสดงมหาสมัยสูตร โปรดให้ภิกษุทั้ง ๕๐๐ นั้นถึงซึ่งพระอรหัต อันเป็นผลอันเลิศแห่งพรหมจรรย์ ในทางพระพุทธศาสนา

ฝ่ายภรรยาเก่าของภิกษุเหล่านั้นก็ปรึกษากันว่า บัดนี้พวกเราจะอยู่ในฆราวาสไปเพื่อประโยชน์อันใด แล้วก็พร้อมใจกันไปหาพระมหาปชาบดีขอบรรพชา หลึงทั้ง ๕๐๐ นั้น ก็ได้บรรพชาอุปสมบทอยู่ใน

๒๐๖ พระสุกคณปญฺญ คัมภีรที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒

สำนักพระมหาปชาบดีเถรี ก็ในชาติหลังจากชาตินั้นไป นางภิกษุณีที่
บวชใหม่ ทั้ง ๕๐๐ องค์นั้น ได้เป็นนางบำเรอของพระนันทกเถรเจ้า ใน
เมื่อครั้งท่านเกิดเป็นพระราชา

ก็ในเวลานั้น พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายได้ตรัสสั่งภิกษุทั้งหลาย
ให้สั่งสอนนางภิกษุณีเป็นวาระกันไป เมื่อวาระมาถึงพระนันทกเถรเจ้า
ท่านก็นึกถึงอดีตชาติ ก็ทราบว่านางภิกษุณีเหล่านั้น เคยเป็นนางบำเรอ
ของคนมา ท่านจึงคิดว่า ภิกษุใดได้บุพเพนิวาสญาณองค์อื่น ๆ ได้
เกินเรานั่งแสดงธรรมอยู่ในท่ามกลางภิกษุณีสงฆ์นั้น ก็จะทำให้พระนันทกะ
นี้ยังไม่สละนางสนมของตนอยู่กระทั่งทุกวันนี้ พระนันทกะก็ยังห้อมล้อม
อยู่ด้วยนางสนม เพราะฉะนั้น เมื่อถึงวาระของท่านจะให้โอวาทแก่นาง
ภิกษุณีทั้งหลาย ท่านจึงให้ภิกษุอื่นไปแทนท่านเสีย แต่นางภิกษุณีทั้ง ๕๐๐ นั้น
ประสงค์จะรับโอวาทของท่านอยู่ ด้วยเหตุนี้ เมื่อถึงวาระของท่าน สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสสั่งท่านว่า นันทกะ อย่าให้ภิกษุอื่นไปแทน
จงไปสอนพวกภิกษุณีด้วยตนเอง ดังนี้

เมื่อพระนันทกเถรเจ้าไม่อาจขัดขืนต่อพระพุทธเจ้าได้ เวลาถึง
วัน ๑๕ ค่ำ ซึ่งเป็นวาระของท่าน ท่านก็ไปสอนนางภิกษุณี ตามพระ
พุทธบัญญัติ ท่านสอนให้นางภิกษุณีทั้งปวงนั้นได้ตั้งอยู่ในพระโสดาปัตติผล
ด้วยธรรมเทศนาอันประดับประดาด้วยอายตนะ ๖ ประการ นางภิกษุณี
เหล่านั้น ก็มีความยินดีด้วยธรรมเทศนาของท่าน จึงพากันไปเฝ้าพระ
พุทธองค์ แล้วกราบทูลให้ทรงทราบซึ่งคุณธรรมที่ตนได้แล้ว เมื่อพระ
พุทธองค์ได้ทรงพิจารณาแล้ว เราจะแสดงธรรมอะไรที่จะให้ภิกษุณีเหล่านั้น
ได้สำเร็จมรรคผลชั้นสูงต่อไปได้ ก็ทรงเห็นว่า ภิกษุณีทั้ง ๕๐๐ องค์ ที่
ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระนันทกะอีกแล้ว ก็จะได้สำเร็จพระอรหัต
รุ่งเช้าวันรุ่งขึ้น จึงตรัสสั่งให้ภิกษุณีเหล่านั้น ไปฟังพระธรรมเทศนาของพระ
นันทกเถรเจ้า ภิกษุณีเหล่านั้น ก็ได้พากันไปฟังธรรมเทศนาในวันรุ่งขึ้น
แล้วได้สำเร็จพระอรหัตด้วยกันสิ้น ในวันนั้น สมเด็จพระผู้มีพระ
ภาคเจ้าก็ทรงทราบว่า ภิกษุณีเหล่านั้นได้สำเร็จพระอรหัต ด้วยได้ฟัง

ธรรมเนียมของพระนันทกเถรเจ้าแล้ว จึงตรัสว่า ธรรมเนียมของ
พระนันทกะเมือวานนี้ เป็นเหมือนกับพระจันทร์ในวัน ๑๕ ค่ำ ส่วนใน
วันนี้ได้เป็นเหมือนพระจันทร์ในวัน ๑๕ ค่ำ แล้วก็ทรงทำเรื่องให้เป็นที่
คนเห็น จึงได้ทรงตั้งพระนันทกเถรเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุ
ทั้งหลายผู้สอนนางภิกษุณี สันเนือความในคัมภีร์มโนรทปรณเพิงเท่านั้น
ตามคัมภีร์มโนรทปรณที่แสดงมาแล้วนี้ ช้ให้เห็นว่า พระนันทก-
เถรเจ้านั้น ได้ทำบุญกุศลไว้แล้วแต่ในครั้งพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธ-
เจ้า ซึ่งเกิดขึ้นในโลกในแสนกัลป์ล่วงมาแล้ว ในระหว่างแสนกัลป์นั้น ก็มี
พระพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นนอกหลายพระองค์ หน้าที่พระนันทกะผู้ยังเป็น
เทพตามมนุษย์จะได้พบพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นอีก จะได้บำเพ็ญบุญ
กุศลไว้ในสำนักพระพุทธเจ้าพระองค์อื่นอีกเป็นแน่แท้ไม่ต้องสงสัย เพราะ
ฉะนั้น ท่านจึงกล่าวไว้ในคัมภีร์เถรคาถา และคัมภีร์เถรคาถาพรรณนาว่า
พระนันทกเถรเจ้าแม้องค์นี้ ก็ได้ทำอธิการกุศลไว้ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้า
ทั้งหลาย อันมีมาในปางก่อนแล้ว ในเวลาที่ได้สะสมบุญกุศล
อยู่ในภพนั้น ๆ ได้เกิดอยู่ในปัจฉิมประเทศในครั้งศาสนาพระโลกเชษฐ์
ซึ่งทรงพระนามว่าสีขี เมื่อเติบโตขึ้น ได้เป็นนายพรานเที่ยวอยู่ในพนาลัย
อยู่มาวันหนึ่ง ได้เห็นทองกรรมของพระสีขี ก็มิจดเลื่อมใส ได้หาทรายมา
เรียบรายลงในที่นั้น แล้วได้ทองเที่ยวอยู่ในเทพตามมนุษย์ ด้วยบุญกรรม
นั้น มาถึงครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้เกิดในตระกูลคฤหบดี
ที่เมืองจัมปาก มีนามว่าพระนันทกุมาร มีพี่ชายคนหนึ่งชื่อว่าภารตะ
เมื่อพี่น้องทั้งสองได้ทราบข่าวว่า โสณโกฬวิสกุมารบวชเป็นภิกษุแล้ว ก็
พากันคิดว่า โสณโกฬวิสกุมารนั้นเป็นสุขุมาลชาติ แต่ก็ยังสามารถ
บวชได้ นับประสาอะไรกับเราทั้งสอง คิดดังนี้แล้วก็พากันออกบวช
พระภารตะผู้เป็นพี่ชาย ได้สำเร็จพระอรหัตชั้นอนัญญา ๖ ก่อน แล้วสั่ง
สอนให้พระนันทกะผู้เป็นน้องชาย สำเร็จพระอรหัตในภายหลัง ครั้น
พระนันทกะสำเร็จพระอรหัตแล้ว เมื่อจะยืนยันความเป็นพระอรหัตของ

คนให้พี่ชายฟัง จึงกล่าวขึ้น ๒ คาถาว่า ขณานี้ อาชวโน เป็นต้น
 แปลว่า ม้าอาชาในยหัตถ์พลาคไปก็ยังตัวหัน ครั้นได้ความสลดใจแล้ว
 ก็นำรถไปได้อันใด ขอท่านจงจำข้าพเจ้าไว้ว่า เป็นอาชาในขุมสมบุรดี
 ด้วยความเห็น ผู้เป็นสาวกของพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้เป็นบุตรเกิดจาก
 ออกจากพระพุทธเจ้า ดังนี้

ในคำถาเป็นเครื่องชี้ให้เห็นว่า ผู้มีสติปัญญาซึ่งทำผิดไปแล้วอาจ
 กลับตัวได้เวลาใดเวลาหนึ่ง คือเสียไปแล้วอาจกลับคืนได้ เพราะ
 ฉะนั้น เมื่อเห็นผู้มีสติปัญญาทำผิดพลาด หรือเสื่อมเสียลงไปด้วยเหตุ
 อันใดอันหนึ่งแล้ว ใคร ๆ ไม่ควรเหยียบย่ำเหมือนกับขอนไม้ เพราะ
 ธรรมชาติของขอนไม้ย่อมไม่กลับต้งเป็นลำต้นขึ้นอีก แต่ผู้มีสติปัญญาย่อม
 กลับต้งเป็นลำต้นขึ้นอีก เหมือนกับพระนันทกเถรเจ้าเป็นตัวอย่างฉะนั้น

บาลี

ในคัมภีร์อุปทานันว่า พระนันทกเถรเจ้ายังได้พบพระพุทธเจ้าอีก
 พระองค์หนึ่ง แล้วได้ทำบุญกุศลไว้อีก มิใช่ว่าจะได้พบแต่พระพุทธเจ้า
 เพียง ๒ พระองค์เท่านั้น กล่าวคือ เมื่อพระนันทกเถรเจ้าได้สำเร็จพระ
 อรหัตแล้ว ท่านได้ประกาศบัพพจรยาของท่านไว้ว่า เราผู้ชื่อว่า
 นันทกะ ได้เกิดเป็นนายพรานอยู่ในปางก่อน เมื่อไปเที่ยวแสวงหาเนื้อ
 ในป่า ก็ได้พบพระสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงพระนามว่าองค์พระอนูรุท
 คือองค์พระอนุทนนได้เสด็จเข้าไปประทับในป่า เพื่อต้องการความวิเวก
 เราเป็นนายพรานในครั้งนั้น ได้ชักหลักขึ้น ๔ หลัก ทำเป็นประรำคอกไม้
 มุงด้วยคอกปทุม ถวายแด่พระอนูรุทพุทธเจ้า ครั้นเราทำประรำถวาย
 แล้วก็ได้ทรงอนุเสาวนในที่นั้น แล้วขอบรรพชาเป็นภิกษุในพระพุทธศาสนา
 เมื่อเราบรรพชาแล้วไม่ช้า ก็มีโรคาพาธเกิดขึ้นแก่เรา เราละเลิกถึงแต่
 บุญกุศลที่เราทำไว้นั้น จนกระทั่งวันตาย แล้วเราก็ได้ขึ้นไปเกิดอยู่ใน
 ดุสิตสวรรค์ เวลาเราเกิดอยู่ในดุสิตสวรรค์นั้น ได้มีรถที่พ้ออันเทียม
 ด้วยม้าพันธ์หนึ่งเกิดขึ้นแก่เรา เวลาเราจะไปทางไหน เราก็ขึ้นรถที่พ้อนั้น
 ไป ไม่ว่าเราจะไปในที่ไหน ๆ ก็มีมณฑปกางกั้นเราถึง ๑๐๐ โยชน์ เราได้

นอนอยู่ในที่นอนอันสำเร็จด้วยดอกไม้ มีดอกปทุมใหญ่ตกลงมาบูชาเรา
อยู่เป็นนิจ ในชาติปัจจุบันนี้เราไม่เคยถูกแดดแผดเผาเลย ด้วยอำนาจ
ผลานิสงส์ที่เราได้ทำประวิติวายแด่องค์พระอนรุทธพุทธเจ้าในคราวนั้น มิ
ใช่แต่เท่านั้น หงทศตอบายเราก็บัดได้ด้วย ความเร่าร้อนย่อมไม่มีแก่
เราอยู่ที่ป่า หรือที่โคนต้นไม้ เราอธิษฐานให้ทะเลเป็นแผ่นดินก็ได้
อธิษฐานในท้องฟ้าเป็นทางเดินไปมาก็ได้ เรามีทิพพจักขุรู้กับพเพณิवास
ได้ดี เราสนอาสวกิเลสทั้งหลายแล้ว เราได้ละชาติก่อนแล้ว ได้เป็น
โอรสของพระพุทธเจ้าผู้รับมรดกในทางธรรมแล้ว เป็นผู้ทรงไว้ซึ่งธรรม
แล้ว ได้ปฏิบัติซึ่งพระพุทธเจ้าผู้เป็นนายกของโลกแล้ว พระพุทธเจ้า
ได้ทรงแสดงธรรมอันลึกละเอียดให้เราฟังแล้ว เราได้ฟังธรรมของพระ
พุทธเจ้าแล้ว ก็ได้ถึงซึ่งธรรมอันทำให้สนอาสวกิเลส บัดนี้เราไม่มี
การเกิดอีกต่อไปแล้ว เราได้เผากิเลสเสียสิ้นแล้ว ได้ทำลายภพทั้งปวง
เสียสิ้นแล้ว ได้ตัดเครื่องผูกเหมือนกับช้างที่สลัดปลอกเสียแล้ว การ
ที่เราเข้ามาในพระพุทธศาสนานี้เป็นการประเสริฐแท้ ด้วยว่าเราได้สำเร็จ
วิชา ๓ แล้ว ได้ทำให้แจ้งปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว
ดังนี้ สันนอความในคัมภีร์อุปทานเพียงเท่านั้น ในคัมภีร์อุปทานนี้ ช้ให้
เห็นว่า พระนันทกเถรเจ้าได้สร้างบารมีไว้อีกในครั้งพระอนรุทธพุทธเจ้า
ด้วยการทำประวิติวายแด่พระอนรุทธพุทธเจ้าดังแสดงมา

ธัมมัตถาธิบาย

สรุปโต ชารถ ขอท่านทั้งหลายจงตั้งใจจดจำซึ่งเรื่องพระนันทก-
เถรเจ้าไว้โดยย่อ เฉพาะข้อใหญ่ใจความว่า พระนันทกเถรเจ้านั้น
เป็นเอตทัคคะ คือเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในฝ่ายสอนนางภิกษุณี
และมีบุพพจรรยาบารมีสะสมอบรมมาแล้ว ในสำนักพระพุทธเจ้าถึง ๓ พระ
องค์ด้วยกัน ข้อที่ว่าพระนันทกเถรเจ้าเป็นผู้เยี่ยมในทางสอนภิกษุณีนั้น
คือ พระนันทกเถรเจ้าสอนนางภิกษุณีถึง ๕๐๐ องค์ ให้สำเร็จพระหัตถ์
พร้อมกันในคราวเดียวกัน และนางภิกษุณีเหล่านั้น เป็นผู้ขึ้นดรรชนี

สั่งสอนของพระนันทกเถระเจ้าเท่านั้น ถึงแม้ว่าพระเถระเจ้าองค์อื่น ๆ ก็ไม่
เป็นต้นแบบอันดีของนางภิกษุทั้งหลาย เหมือนกับพระนันทกเถระเจ้า
ข้อนี้ทำให้สันนิษฐานได้ว่า พระนันทกเถระเจ้าคงมีกริยามรรยาทอันอ่อนโยน
เรียบร้อย จึงเป็นต้นแบบอันดีของนางภิกษุทั้งหลาย ด้วยเหตุว่า
ธรรมคาของหมู่หญิงทั้งหลาย ย่อมชอบความอ่อนโยนเรียบร้อยมากกว่า
อย่างอื่น ชอบกริยาที่งาม ชอบเสียงที่เพราะหู ๒ อย่างนี้มากกว่าสิ่งอื่น
มีเรื่องที่พอจะสาธกได้ ก็คือเรื่องพระอนนทเถระเจ้า กล่าวคือ เมื่อครั้ง
นางวิสาขาจะสร้างอารามถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ อันมีองค์พระพุทธเจ้า
เป็นประธานนั้น นางวิสาขาได้ทูลขอภิกษุรูปหนึ่ง เพื่อให้ดูแลการก่อสร้าง
คือพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงโปรดให้นางวิสาขาเลือกหาเอา
ตามความพอใจ นางวิสาขาก็คิดจะเลือกเอาพระอนนท ซึ่งเป็นที่พอ
ใจของคนมากกว่าองค์อื่น ๆ แต่เห็นว่าพระมหาโมคคัลลาน์เป็นผู้หม
กฤษมาก อาจช่วยงานที่ยากให้สำเร็จได้โดยง่าย จึงได้เลือกเอาพระมหา
โมคคัลลาน์ ดังนี้ เป็นอุทาหรณ์ แต่พระอนนทเถระเจ้านั้น มิใช่ว่า
จะเป็นที่พอใจของพวกอุบาสกอุบาสิกาแต่อย่างเดียวนั้นก็หาไม่ได้ ย่อมเป็น
ที่พอใจของพวกบริษัททุกเหล่า ถึงกับได้รับยกย่องจากพระพุทธองค์
ในทางที่พอใจของประชุมชนทั้งปวง ดังที่แสดงไว้แล้วในเรื่องพระอนนท
เถระเจ้านั้น

ข้อที่ว่า พระนันทกเถระเจ้าได้สร้างบารมีไว้ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้า
๓ พระองค์นั้น คือ ได้ทำอริการกุศลไว้ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรทศพล
แล้วปรารถนาตำแหน่ง อันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายสอนนาง
ภิกษุณี • ได้หาทรายไปเรียบไว้ในที่จงกรมของพระสีขีพุทธเจ้า ด้วย
ความเลื่อมใสศรัทธา • ได้ทำประติมากรรมไม้มุงด้วยดอกปทุม ถวายแด่
พระอนนทพุทธเจ้าในคราวเกิดเป็นนายพราน • ดังนี้ นับแต่ครั้งพระ
ปทุมุตตรพุทธเจ้านั้นมา จนถึงครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้แสน
กัลป์พอดี ในระหว่างแสนกัลป์นั้น พระนันทกเถระเจ้ามิได้ไปสู่อบายภูมิ

คือ นรก เปต อสุรกาย สัตว์ดิรัจฉาน ได้เสวยแต่มนุษย์สมบัติ สวรรค-
สมบัติอยู่เสมอมา ดังนี้ เป็นอันว่า สันเรื่องพระนันทกเถรเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัมม์ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๘๐

คัมภีรองค์ตติยกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระนันทกเถรเจ้า

เอตทคัคคิ ภิกขเว มม สาวกานัน ภิกขุณัน อินทริเยสุ กุตตทวารานัน
ยทิตัน นนุโหติ.

ณ บัดนี้ อาคตภาพักได้แสดงคัมภีรองค์ตติยกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๘๐ ว่าด้วยเรื่องพระนันทกเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแก่เทศนาว่า
พระนันทะเป็นเอตทัคคะ คือผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวกของเรา
ตลอด ในฝ่ายรักษานิทรย์ทั้งหลาย ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรทปฺปณิน ขยายข้อความในพระบาลีนี้ออกไปว่า พระ
นันทเถรเจ้านั้น สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้าได้ทรงยกย่องว่า เลิศ
กว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้รักษานิทรย์นั้น หมายความว่ารักษานิทรย์ทั้ง ๖ คือ ตา

๑. จมูก ลิ้น กาย ใจ โดยมีสติสัมปชัญญะ กำกับเป็นนิตย์ไป ๆ
ก็พระสาวกทั้งหลาย ของพระพุทธเจ้าจะไม่รักษาอินทรีย์ทั้ง ๖ นั้นเป็น
อันไม่มี ก็คำว่าพระนันทกเถระเจ้าองค์นี้ มีความประสงค์จะแสดงเหตุใด ๆ
ในที่สุด ๑๐ ก็แสดงเหตุนี้ ๆ โดยไม่ปล่อยสติสัมปชัญญะ จึงว่า
เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางรักษาอินทรีย์ ดังนี้

คำว่า แกลดูโดยไม่ปล่อยสติสัมปชัญญะนี้ ควรจะให้เป็นที่เข้าใจ
แก่ผู้ฟังทั้งหลาย เพราะฉะนั้น จะได้ยกเอาเนื้อความในมหาสติปัฏฐานสูตร
และคัมภีร์สมังควลาลินี ค่อนว่าด้วยอรรถกถา มหาสติปัฏฐานสูตร
มาแสดงให้ท่านทั้งหลายฟัง กล่าวคือ ในมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น สมเด็จพระ
ผู้มีพระภาคเจ้าได้ตรัสแก่พระภิกษุทั้งหลายว่า ปุณ ฌปร ภิกขเว
ภิกขุ อภิกกมเต ปฏิกกมเต สมุปขานการี เป็นต้น แปลว่า คุณชน
ภิกษุทั้งหลาย ภิกษุในพระธรรมวินัยของเราตถาคตนี้ ย่อมทำความบริสุทธิ์
คือ มีสติสัมปชัญญะ ในเมื่อขณะก้าวไปข้างหน้า ก้าวมาข้างหลัง แกลไป
แลมา คือเหยียด บ่งห่ม ถือบาตร ฉนั้น คัม เคยว ลมเลย ทำ
อจจาระกิจ บัสสาวกรรม เดิน ขึ้น นั่ง นอน คัม พุค บัง
ดังนี้

ข้อความเหล่านี้ มีคำอธิบายตามคัมภีร์สมังควลาลินี ซึ่งเป็น
อรรถกถาของมหาสติปัฏฐานสูตรนั้น คำว่า การก้าวไปข้างหน้านั้น ได้แก่
การเดินไปข้างหน้า คำว่า การก้าวมาข้างหลังนั้น ได้แก่ กลับมา
ข้างหลัง คำว่า การก้าวไปข้างหน้า การก้าวมาข้างหลังนี้ ย่อมมีทั่วไป
ในอริยาบถทั้ง ๔ คือ เดิน ขึ้น นั่ง นอน กล่าวคือ ในการเดินนั้น
เมื่อโน้มกายไปข้างหน้า ชื่อว่า การก้าวไปข้างหน้า เมื่อโน้มกายมา
ข้างหลัง ชื่อว่า การก้าวกลับ ๆ เมื่อขึ้นโน้มกายไปข้างหน้า ชื่อว่า ทาย
ก้าวไปข้างหน้า เมื่อขึ้นโน้มกายมาข้างหลัง ชื่อว่า ทายกลับ ๆ เมื่อนั่ง
ตัวตรงคองหน้าคอดหลังคอดส่วนเบื้องหน้าคองอาสนะ ชื่อว่า ก้าวหน้า เมื่อ
นั่งเอนตัวไปข้างหลัง ชื่อว่า ทายกลับ ๆ เมื่อนอนโน้มตัวไปข้างหน้า ชื่อว่า
ก้าวไปข้างหน้า เมื่อนอนโน้มตัวหรือเอนไปข้างหลัง ชื่อว่า ทายกลับ

ดังนี้ คำว่า แลไปแลมานั้น มีคำอธิบายว่า แลไปนั้น ได้แก่มองดูไปข้างหน้า ๆ คำว่า แลมานั้น ได้แก่การแลดูตามทิศทั้งหลาย

คำว่า คู้เหยียดคนนั้น มีคำอธิบายว่า ได้แก่การคู้เหยียดอวัยวะที่เป็นข้อ คือ คู้เหยียดศอกและเท้า ข้อศอก หัวเข่า ข้อมือ ข้อเท้า ข้อมือ ข้อมือเท้า ตลอดถึงแขนขา คำว่า ข้อมทำความรู้สึกยินดีนั้น คือ ข้อมมีความรู้สึกได้ว่า ไม่ใช่เราก้าวไปข้างหน้า ก้าวมาข้างหลัง แลไปแลมา คู้เหยียด นุ่งห่ม ถอดบาตร ถิ่น ต้ม เคี้ยว ลม ถ่ายอองจาระ มีสสาวะเดิน ขึ้น นุ่ง นอน ตื่น พุด นิ่ง เป็นแต่ร่างกายเป็นไปตามอำนาจลมที่เกิดขึ้นจากจิตเท่านั้น

คำที่กล่าวถึงการเดิน ขึ้น นุ่ง นอน เรียกว่า อธิษฐานอิริยาบถ แปลว่า อิริยาบถนาน ๆ คำว่า การก้าวหน้าก้าวกลับ แลไป แลมา คู้เหยียดคนนั้น เรียกว่า มัชฌิมอิริยาบถ แปลว่า อิริยาบถกลาง คืออิริยาบถพอสานกลาง ไม่ช้าไม่เร็วนัก คำว่า เดิน ขึ้น นุ่ง นอน ตื่น นิ่ง นั้นเรียกว่า ขุททกคุณนियอิริยาบถ แปลว่า อิริยาบถเล็กน้อย คือ ไม่ค่อยกินเวลานาน

คำว่า สัมปชัญญะ ซึ่งแปลว่า ความรู้สึกตนนั้น ได้แก่ความรู้สึกว่า สิ่งใดจะเป็นประโยชน์ ๑ ความรู้สึกได้ว่า สิ่งใดจะเป็นโทษภัยแก่ตน ๑ ความรู้สึกได้ว่า กรรมฐานอันใดเป็นที่ถูกใจของตน ๑ ความรู้สึกดีต่อธรรมชาติ เพื่อไม่ให้หลงมกยา ๑

คำว่า มีสติสัมปชัญญะ ในการรักษานิทรียนั้น หมายความว่า มีสติสัมปชัญญะ คือ ความระลึกได้และความรู้สึกดีในอิริยาบถ ทั้งปวง คึงที่แสดงมาโดยย่อนี้ จึงเป็นอันว่าของตถะเรื่องสติสัมปชัญญะ ในการรักษานิทรียไว้เพียงเท่านั้น

ต่อไปนี้ ว่าด้วยเรื่องบุพพวาสนากรรมของพระนันทเถระเจ้าตามคัมภีร์มโนรถปรณิชา พระนันทเถระเจ้าองค์นี้ ได้ถือปฏิสนธิในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่งในเมืองหงสวดี ครองพระปทุมุตตรชินศรี อันมีในที่สุดแสนกัลป์นับถอยหลังแต่กัลป์ลงไป ได้นามว่า กุลบุตรผู้หนึ่ง ในดวง

นั้น ฯ เมื่ออุบลนครนั้นเติบโตแล้วก็ได้ไปฟังธรรม ในสำนักองค์พระ
ปฐมุตตรชินศรี ได้เห็นองค์พระปฐมุตตรชินศรี ทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้ใน
ตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายภิกษุอันทรย์ จึงทำบุญแล้ว
ปรารณาคำแห่งนั้น อุบลนครนั้นได้ทำบุญอย่างอื่นอีกอยู่จนตลอดชีพ แล้ว
ได้ท่องเที่ยวเสวยทิพย์สมบัติ มนุษยสมบัติ อยู่ตลอดกาลนาน แล้วมาถือ
ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระนางมหาประชาบดีโคตมี ในกรุงกบิลพัสดุ์
บุรี ฯ ในวันที่จกขนานนามนั้น พระราชกุมารนั้น ทำให้หม่อมพระญาติ
รู้สึกมีใจว่าเรงยินดี สมณพราหมณ์ทั้งหลาย ฝ่ายโหราพฤตตามาดูจึงได้
พร้อมกันถวายพระนามว่า พระนันทราชกุมาร เมื่อพระบรมศาสดาจารย์
ของเราทั้งหลายได้สำเร็จพระสัมพันธัญญะแล้ว ทรงแสดงพระธรรม
ธรรมจักรอันประเสริฐ แล้วเสด็จเที่ยวโปรดพุทธเวไนยเป็นลำดับไปจน
ถึงกรุงราชคฤห์ แล้วเสด็จจากกรุงราชคฤห์กลับมาสู่กรุงกบิลพัสดุ์ โปรด
พระพุทธบิดาให้ตั้งอยู่ในพระโสคาปัตติผล ในวันรุ่งขึ้นวันที่ ๒ ได้ประทาน
พระโอวาท แก่พระมารดาพระวาท และได้ทรงแสดงธรรมแก่คน
ทั้งหลาย ในพระราชมณเฑียรของพระพุทธบิดา รุ่งขึ้นวันที่ ๓ เป็นวันที่
พระนันทราชกุมารมีการอภิเษกสมรส องค์สมเด็จพระทศพลได้เสด็จ
ไปเสวยที่วังของนันทราชกุมารนั้น ครั้นเสวยเสร็จแล้ว ก็ให้พระนันทราช-
กุมารถือบาตรตามเสด็จ กลับมาสู่พระวิหาร เพื่อมิให้พระนันทกุมาร
หันได้หลงมัวเมาอยู่ในกิลเลส ขณะที่พระนันทกุมารถือบาตรตามเสด็จ
พระโลกเชษฐเจ้าออกไปนั้น นางชนปถกัลยาณผู้เป็นคู่อภิเษก ซึ่งเสด็จ
อยู่ที่ปราสาทชนบน ได้เบียดสีหัมภุชของพระແຄດແຄດไปพบเห็นแล้ว
ได้ร้องส่งด้วยเสียงอันดังว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ขอให้พระลูกเจ้าเสด็จกลับ
โดยด่วนเถิด ฯ เมื่อพระนันทกุมารได้ยินเสียงร้องส่งดังนี้ ก็ทรง
พระพิศุขชื่นชดด้วยความรักใคร่ยินดี แต่ไม่อาจแสดงกริยาอย่างใดได้
เพราะมีความเคารพในพระพุทธเจ้าแรงกล้า แต่รู้สึกว่าร้อนใจนักหนา
ได้แต่คิดว่า พระบรมศาสดาคงชักให้เรากลับไปในที่นี้ คงรีบไป จน
กระทั่งถึงพระวิหาร แล้วองค์พระบรมศาสดาจารย์ ก็ทรงตรัสถามว่า

นันทกุมารจะเวรหรือ ถึงแม้ว่าไม่ยินดีที่จะบวชก็จำเป็นต้องงั้น แล้วองค์พระบรมศาสดาก็โปรดให้พระนันทกุมารบวชในทันที นับแต่พระนันทกุมารบวชไปแล้ว ก็ได้แต่ระลึกถึงคำสั่งของคฤกษิเณกเท่านั้น ประหนึ่งว่าคฤกษิเณกนั้น มาขึ้นอยู่กับที่ใกล้เสมอไป พระนันทะนั้น ก็สุดแสนที่จะทุกข์ใจ แต่เวลาที่พระนันทะเดินมาขานพุ่มไม้ หรือกอไม้ใด ๆ ในวิหารนั้น ก็ดูประหนึ่งว่า พระพุทธองค์เสด็จยืนตรงอยู่ข้างหน้า ๆ พระนันทะนั้นก็หวนกลับไปที่อยู่ของตน ด้วยมีใจคอยกลับเหมือนกับปีกไก่ถูกไฟแล้วจะเข้าฉะนั้น

ในครั้งนั้น องค์พระบรมศาสดาก็ทรงดำริว่า พระนันทะกำลังมัวเมา ชิงนัก ไม่อาจระงับความทรมานในใจของตนได้ ควรเรคกาคคจะดับความทรมานในใจของเขาเสีย ทรงพระดำริฉะนี้แล้ว จึงตรัสว่า คุณอนันตนะ เธอมาไปกับเรคกาคค เรคกาคคจักพาไปเที่ยวสวรรค์ พระนันทะจึงกราบทูลว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ข้าพระองค์จะไปสวรรค์ซึ่งเป็นสถานทรมานทุกข์จะต้องไปนั้นได้อย่างไร พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า เธอจงนึกแต่เพียงว่าจะไปเท่านั้น ก็จะไปได้ ฯ ครั้นดังนี้แล้ว พระพุทธองค์ก็ทรงพาพระนันทะเสด็จขึ้นสู่สวรรค์ด้วยพระพุทธานุภาพ ทรงพาพระนันทะ เสด็จไปคุนางเทพอัปสร ๕๐๐ ของสมเด็จพระอินทราชาเจ้าพอมทรงเห็นว่า พระนันทะรักใคร่พองามอัปสรเหล่านั้นแล้ว จึงตรัสถามว่า นี่แน่ะนันทะ นางอัปสรเหล่านั้น กับนางชนบทกัลยาณี ข้างไหนจะสวยกว่ากัน พระนันทะก็กราบทูลว่า เมื่อเทียบกันเข้าแล้ว นางชนบทกัลยาณีก็เหมือนกับนางวานรหุวันจุมภวัน พระเจ้าข้า ฯ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า ผู้ที่ทาสมนธรรมย่อมได้นางอัปสรเหล่านั้นไม่ยาก พระนันทะจึงกราบทูลว่า ถ้าพระผู้มีพระภาคเจ้า จะทรงรับรองให้ ข้าพระองค์ได้นางอัปสรเหล่านั้น ข้าพระองค์จะตั้งใจทำสมณธรรม พระเจ้าข้า ฯ จึงมีกระแสพระพุทธานุญาตว่า จงทำสมณธรรมเถิดนันทะ เรคกาคครับรองจะให้เธอได้นางอัปสรเหล่านั้น

ครั้นท่านแล้วพระพุทธองค์ทรงพาพระนันทะเที่ยวดูสวรรค์พอสมควร
แล้วก็เสด็จกลับมาสู่พระเชตวันวิหาร ฯ จำเดิมแต่นั้นมา พระนันทะ
ก็ตั้งใจทำสมณธรรมทั้งกลางวันกลางคืน เพราะอยากได้นางอัปสร ฯ
องค์สมเด็จพระชินวรศาสดา จึงตรัสสั่งภิกษุทั้งหลายว่า เธอทั้งหลาย
จงพากันไปกล่าวขโมยในที่อยู่ของพระนันทะว่า ได้ยินว่า ภิกษุรูปหนึ่ง
ตั้งใจทำสมณธรรม เพราะอยากได้นางอัปสร โดยขอให้องค์พระชินวร
ทรงรับรอง ดังนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นรับพระพุทธฎีกาแล้ว ก็ไปกล่าวกัน
กันว่า ได้ยินว่า พระนันทะ เป็นลูกจ้าง ได้ยินว่าพระนันทะผู้พี่พระผู้มี
พระภาคเจ้าทรงไถ้มา ด้วยว่าพระนันทะประพฤติกพรหมจรรย์ เพราะ
อยากได้นางอัปสร ได้ยินว่าองค์พระชินวรศาสดา เป็นผู้ทรงรับรองว่า
จะให้พระนันทะได้นางอัปสรทั้ง ๕๐๐ ชงมสเท่าแดงดังสีเท่านกพิราบ
ดังนี้ ฯ ภิกษุเหล่านั้นได้พากันกล่าวอย่างนี้ อยู่ในที่ซึ่งพระนันทะ จะได้
เห็นได้ยิน ฯ พระนันทะ ได้ยินถ้อยคำของภิกษุนั้นแล้ว ก็นึกขึ้นได้ว่า
ภิกษุเหล่านั้นคงไม่ได้พูดหมายมั่นเป็นแน่ คงพูดหมายเราเป็นแท้ การ
กระทำของเรา ไม่สมควรทีเดียว คิดดังนี้แล้ว ก็เกิดความละอายใจ จึง
เร่งเจริญวิปัสสนาไปจนได้สำเร็จพระอรหัต ในขณะที่พระนันทะได้สำเร็จ
พระอรหัตนั้น มีเทวดาคนหนึ่งรีบไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า
ให้ทรงทราบ ฯ สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงพิจารณาด้วย
พระจักษุญาณ ก็ได้ทราบว่าแท้จริงถ้อยคำของเทวดา ฯ เวลารุ่งเช้า
พระนันทเถระเจ้าก็ไปกราบทูลสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าว่า การที่พระผู้มี
พระภาคเจ้า เช่นผู้ทรงรับรองจะให้ข้าพระองค์ได้นางอัปสรทั้ง ๕๐๐ นั้น
เป็นอันพระผู้มีพระภาคเจ้าพ้นจากความรับรองแล้ว พระเจ้าข้า ฯ ต่อมา
ภายหลัง ครั้นพระบรมศาสดาประทับอยู่ที่พระเชตวันาราม ก็ได้ทรงตั้ง
พระนันทเถระเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายภิกษุอันทรีย์ สันเนือความ
ในคัมภีร์มโนรทปฐนเพียงเท่านั้น

ฉัหมัตถาธิบาย

ในคัมภีร์มโนรพปฐก^{๔๔}ที่แสดงมาแล้ว^๕ ซึ่งไว้ชื่อว่า พระนันทเถระเจ้า ได้สร้างบารมีไว้แต่ในครั้งศาสนา พระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า แล้วท่องเที่ยวหาสุขขมมนุษย์สมบัติ ทิพยสมบัติอยู่ตลอดกาลนานเท่านั้น หาได้ซึ่งตกลงไปไม่ว่า ได้ทำบุญไว้อย่างไร ได้เสวยทิพยสมบัติ มนุษยสมบัติ อย่างไร เพราะฉะนั้น จึงจะได้ยกเอาข้อความในคัมภีร์อุปทาน มาแสดงเพิ่มเติมอีก กล่าวคือ ในคัมภีร์อุปทานนั้นว่า ครั้นพระปฐมุตตรพุทธเจ้านั้น พระนันทเถระเจ้า ซึ่งได้เกิดเป็นกุลบุตรอยู่ในครั้งนั้น ได้ถวายผ้าไหมพัสตร์แก่พระปฐมุตตรพุทธเจ้า ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิราช ในหมื่นแห่งกลับไป ๑๖ ชาติ และได้เป็นเทวราชในสวรรค์อีกหลายชาติ มาชาติสุดท้าย ได้เป็นพระนันทเถระเจ้า มีสีกายดั่งสีทองคำ แล้วได้สำเร็จปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ดังนี้

ในคัมภีร์อุปทานวรรณนา และคัมภีร์พระธรรมบท ก็ได้กล่าวไว้คล้ายกันกับที่แสดงมาแล้ว^๕ แปลกกันอยู่ก็แต่เนื้อความย่อบ้างเท่านั้น จึงไม่จำเป็นต้องยกมาแสดง

ก็แต่ว่าตามคัมภีร์ที่แสดงมาแล้วทั้งหมดนี้ กล่าวไว้แต่เพียงว่า พระนันทเถระเจ้า ได้ทำบุญไว้แต่ในครั้งพระปฐมุตตรพุทธเจ้าเท่านั้น แต่เวลานับแต่ชาตินั้นมาจนตลอดแสนกัลป์นั้น ก็มีพระพุทธเจ้าเกิดขึ้นหลายพระองค์ด้วยกัน ๑ ปฐมุตตรโร สคตศาโร สุเมโธ อปปฏิปกฺกโล คือ พระปฐมุตตระ ๑ พระสุเมธะ ๑ ๑ สุชาโต สัพพโลกคฺโค ปิยทสฺสี นราสโก คือ พระสุชาตพุทธเจ้า ๑ พระปิยทสฺสีพุทธเจ้า ๑ ๑ อตฺถทสฺสีการุณโก ธมฺมทสฺสี ตโมนุโธ คือ พระอตฺถทสฺสี ๑ พระธัมมทสฺสี ๑ พระสิทธัตถะ ๑ พระติสสะ ๑ พระปัสสะ ๑ พระวิปัสสี ๑ พระสิขี ๑ พระเวสสกุ ๑ พระกกสนธ ๑ พระโกนาคมน ๑ พระกัสสป ๑ รวมเป็น ๑๕ องค์ด้วยกัน จึงอภังคองค์พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เพราะฉะนั้น พระนันทเถระเจ้า

๒๒๘ พระศกคณิศร คัมภีร์ที่ ๔ อังคตนิกาช เอณินาต เล่ม ๒

เมื่อยังท้องเหี่ยวสร้างสมบารมอยู่นั้น น้าทักได้พบพระพุทธเจ้าพระองค์อื่น
อีก แต่ในคัมภีร์ที่ ๖ ซึ่งได้ยกขึ้นแสดงมาแล้วนั้น มิได้กล่าวไว้ ได้
กล่าวไว้แต่ในคัมภีร์ที่ ๗ คือคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาเท่านั้น ๑ ส่วน
คัมภีร์เถรคาถานั้น ก็ได้กล่าวไว้เหมือนกัน เพราะฉะนั้น จึงจักได้ยก
เอาเนื้อความในคัมภีร์เถรคาถาวรรณนาแสดงเพิ่มเติมอีก เพื่อให้ทราบอดีต
ชาติของพระนันทเถรเจ้าดีกว่า ท่านได้บำเพ็ญบารมีในสำนักพระพุทธเจ้า
องค์ก่อนมา

กล่าวคือ ในคัมภีร์เถรคาถาวรรณนา พระนันทเถรเจ้าองค์นี้ ได้เกิด
ในตระกูลหนึ่งในเมืองหงสวดี ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรชินศรี
สัมมาสัมพุทธเจ้า เมื่อเติบโตแล้วได้ไปฟังธรรมในสำนักของพระปทุมุตระ
ได้เห็นพระองค์ทรงคั่งกิริยาหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายภิกษุอันทรีย
ก็มีความพอใจตำแหน่งนั้น จึงถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มุ่งจะ
ให้พระนันทเจ้าเป็นประธาน แล้วปรารภว่า ขอให้ข้าพระองค์ได้
ตำแหน่งนี้ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าในอนาคตเกิด เวลาตายจาก
ชาตินี้ ก็ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดกาลนาน มาถึงกาลแห่ง
พระอัครทศสิ ได้เกิดเป็นเจ้าใหญ่อยู่หัวคฤดาณที่ อยู่มาวันหนึ่งได้เห็น
พระอัครทศสิมีพระพุทธประสงค์จะเสด็จข้ามไปฝั่งโน้น จึงได้ลอยขึ้นมา
จากน้ำ ให้พระอัครทศสิทรงเหยียบบนหลัง แล้วพาข้ามไปโดยสวัสดิ
ด้วยบุญกรรมนั้น ทำให้เสวยมนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติ อยู่ตลอด
กัลปนาน มาถึงกาลพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้มาเกิดเป็นพระราชนิ
โครมของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ผู้เป็นพระอัครมเหสีใหม่ของ
พระกษัตริย์โกณฑนนาคราช ทรงพระนามว่านันทราชกุมาร ได้ทรง
ผนวช ในคราวพระพุทธเจ้าเสด็จกลับกรุงกบิลพัสดุ์ครั้งแรก ได้ตั้งใจ
เจริญวิปัสสนาจนสำเร็จพระอรหันต์ ๑ ครั้นสำเร็จพระอรหันต์แล้ว ได้
กล่าวคาถา ๒ คาถา โดยปรารภเรื่องของตนเองว่า โอโยนิโส มนสิการา
เป็นต้น แปลว่า เรามิใช่สิ่งเที่ยง ผู้แสหากิเลส ผู้ยึดถือด้วยความรัก
ในภพภวนั้น ได้ประจบการประคับคองโดยนิกไม่ถูกต้อง พระพุทธเจ้า

ผู้เป็นวงศ์พระอาทิตย์ ผดลาดในอุบาย ได้ทรงแนะนำให้เราปฏิบัติทุกทาง
จึงได้ยกจิตขึ้นได้ ดังนี้ แล้วต่อไปท่านก็ดับขันธปรินิพพาน สิ้นเรื่อง
ของท่านเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ที่ ๘๑

คัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระมหากัปป็นเถรเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ ภิกขุ โอวาทกานํ
ยทิตํ มหากัปปิโนติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต
กณฑ์ที่ ๘๑ ว่าด้วยเรื่องพระมหากัปป็นเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็น
ประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาล
นานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงตั้งมหากัปป็นเถรเจ้าไว้ในตำแหน่ง
เอตอัครคະผาຍสอนภิกษุทั้งหลาย ด้วยวาระพระบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น
แห่งเทศนาแล้วนั้น เนื้อความในวาระพระบาลีนั้นว่า ดูก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย พระมหากัปป็นะเป็นเอตทคະเลิเสกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวก
ของเราตถาคต ในจำพวกที่สอนภิกษุด้วยกัน ดังนี้

อรรถกถา

เนื้อความในพระบาลีนี้ มีพิสดารอยู่ในคัมภีร์มโนรถปรณิชา พระ
เถระเจ้าองค์นี้ ได้ทำภิกษุพันหนึ่งให้ถึงซึ่งพระอรหัต ด้วยการสั่งสอนเพียง
ครั้งเดียว เพราะฉะนั้น ท่านจึงได้ชื่อว่าเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่าย
สอนภิกษุในพระพุทธศาสนา เรื่องของท่านในอดีตชาตินั้น มีปรากฏมา
หลายคัมภีร์ด้วยกัน คือ คัมภีร์มโนรถปรณิชา • คัมภีร์เถรคาถาพรรณนา •
คัมภีร์อุปทาน • ในคัมภีร์มโนรถปรณิชาว่า พระเถระเจ้าองค์นี้เกิดอยู่
ในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่ง ในเมืองหงสวดี ในครั้งพระปฐมุตตรชินศรี
สัมมาสัมพุทธเจ้า ในคราวนั้น ท่านได้ไปฟังพระธรรมเทศนาขององค์
พระปฐมุตตรศาสดา ได้เห็นองค์พระปฐมุตตรศาสดา ทรงตั้งภิกษุรูป
หนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้สอนภิกษุ จึงได้ทำอชการ
กุศล แล้วปรารภณาดำแหน่งนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็ได้ทำกุศลอยู่จนตลอด
เวลาคัมภีร์ แล้วหันเวียนเปลี่ยนแปลงไปในกำเนิดเทพยตามนุษย์ อยู่
ตลอดกาลนาน เวลามาสัมพุทธกาลของพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็
ได้มาเกิดในเมืองพาราณสี ได้เป็นหัวหน้าบุรุษพันหนึ่ง แล้วจึงพากัน
สร้างบริเวณใหญ่ประดับด้วยห้องพันหนึ่ง ถวายแก่พระภิกษุสงฆ์ด้วยความ
เลื่อมใสศรัทธา บุรุษทั้งพันคนนั้น ได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต
เวลาดับจิตแล้วก็ขึ้นไปเกิดอยู่ในเทวโลก พร้อมด้วยบุตรภรรยา เวลาจิต
จากเทวโลกแล้ว ก็ได้ลงมาเกิดในมนุษย์ เวลาตายจากมนุษย์ก็ได้ขึ้นไป
เกิดในเทวโลกอีก เป็นอยู่อย่างนั้นจนตลอด ๑ พุทธันตร คือ ตลอด
ศาสนาของพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่ง ดังนี้

บาลี

ในคัมภีร์อุปทานว่า เมื่อครั้งศาสนาพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า
นั้น พระมหาภิเนษกรเจ้าองค์นี้ ได้เกิดอยู่ในเมืองหงสวดี ได้เห็นองค์
พระปฐมุตตรมุนีทรงประกาศคุณของพระสาวกองค์หนึ่งว่า เลิศกว่าภิกษุ
ทั้งหลายฝ่ายสอนภิกษุทั้งหลาย จึงได้ถวายอาหารทานแก่พระภิกษุ

สงฆ์ มิ่งองค์พระปฐมตตระเป็นประธาน แล้วปรารณาคำแห่งนั้น นับแต่นั้นมาก็ไม่ได้เกิดในทคติ จนตลอดแสนกัลปาวสาน ในระหว่างที่ท่องเที่ยวอยู่ในวัฏสงสารนั้น ได้ลงมาเกิดในเมืองพาราณสี ได้ถวายอาหาร-ทานแก่พระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ พระองค์ อยู่จนตลอดไตรมาส เวลาออกพรรษาแล้ว ก็ได้ถวายโคจรอีก ค่ายจากชาตินั้นแล้วได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ จตุจากดาวดึงส์สวรรค์ จึงลงมาเกิดเป็นพระมหากัปปีนเถรเจ้า ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์เถรคาถาพรรณนาว่า พระมหากัปปีนเถรเจ้าองค์นี้ ได้เกิดในเรือนตระกูลแห่งหนึ่งในเมืองหงสวดี ในครั้งศาสนาพระปฐมตตระ ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งได้รับตำแหน่งอันเลิศ ในฝ่ายสั่งสอนแก่ภิกษุทั้งหลาย จึงทำบุญแล้วปรารณาคำแห่งนั้น คัมภีร์นั้นมากได้เสวยสมบัติอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดกาลนาน ครั้นมาถึงครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เกิดในเรือนตระกูลแห่งหนึ่งในเมืองพาราณสี ได้เป็นหัวหน้าผู้ใหญ่แห่งบุรุษพันหนึ่ง ในเมืองนั้น ได้ชักชวนบุรุษเหล่านั้นสร้างบริเวณใหญ่อันมีห้องถึงพันห้อง เวลาตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดอยู่ในเทวโลกตลอดพุทธันตร ได้เป็นหัวหน้าผู้ใหญ่อยู่ในเทวโลกนั้น ก่อนที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายจะเกิดขึ้น เทวบุตรที่เป็นหัวหน้าผู้ใหญ่ได้ลงมาเกิดในตระกูลกษัตริย์ ในกุกกภูวคินคร บัจฉินคประเทศ มีนามว่ากัปปีนกุมาร ส่วนบุรุษที่เป็นบริวารพันหนึ่งนั้น ได้เกิดในตระกูลอำมาตย์ที่เมืองเดียวกัน กัปปีนกุมารนั้นได้เป็นพระราชา ทรงพระนามว่ามหากัปปีนเถร ในเวลาที่พระราชบิดาสวรรคตแล้ว พระเจ้ากัปปีนเถรนั้น ได้ทรงตั้งอำมาตย์ผู้คล่องแคล่วไว้ประจำประเทศพระนครทั้ง ๔ ประต ด้วยตรัสสั่งไว้ว่า ถ้าได้ทราบข่าวของพหูสูตร แล้วให้บอกแก่พระองค์โดยเร็วพลัน ดังนี้

ในคัมภีร์มโนรปฐก คัมภีร์อุปทาน คัมภีร์เถรคาถาพรรณนาที่แสดงมาแล้วนี้ ได้ใจความเป็นอันเดียวกันว่า ในอดีตชาตินั้น พระ

มหากัปปีนเถรเจ้าองค์นี้ ได้สร้างสมบุญบารมีไว้ในศาสนาพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าด้วยการถวายอาหารทาน ได้สร้างที่อยู่ซึ่งมีบริเวณกว้างใหญ่ ห้องถึงพันห้อง ในครั้งศาสนาพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า และได้ถวายอาหารทานกับใคร่จิวรแก่พระบิณฑุอีก ๕๐๐ พระองค์ ดังนี้

ในคัมภีร์ธัมมปทฎกถา กล่าวถึงบุพพวาสนาบารมีของพระมหากัปปีนเถรเจ้าไว้ว่า ในอดีตชาติล่วงแล้วมา พระมหากัปปีนเถรเจ้าองค์นี้ได้ทำอภินิหารไว้แทบบาทมูลของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า แล้วได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในสงสาร แล้วได้มาเกิดเป็นช่างหูกผู้ใหญ่อยู่ในบ้านช่างหูกผู้หนึ่งซึ่งอยู่ในที่ใกล้กรุงพาราณสี ในคราวนั้น มีพระบิณฑุอีกพันองค์ อยู่ในป่าหิมพานต์ตลอด ๔ เดือน แล้วก็ออกมาอาศัยอยู่ใกล้บ้านเมืองของหม่มมนุษย์ตลอด ๔ เดือนฤดูฝน อยู่มาคราวหนึ่ง พระบิณฑุอีกเหล่านั้นได้เหาะมาจากป่าหิมพานต์ มาลงในที่ใกล้เมืองพาราณสี แล้วส่งพระบิณฑุอีก ๔ พระองค์ ไปสู่สำนักของพระเจ้าพาราณสี เพื่อขอให้ท้าวเธอจัดสร้างสนาสนะถวาย ในคราวนั้น เป็นเวลาแรกนาขวัญของพระเจ้าพาราณสี พระเจ้าพาราณสีทรงทราบว่า พระบิณฑุทั้งหลายมา จึงเสด็จออกไปตรัสถามถึงธุระที่มา พอทรงทราบแล้วก็ตรัสว่า วันนี้โยมไม่มีโอกาสเสียแล้ว เพราะพรุ่งนี้จะมีวันปมงคล การแรกนาขวัญของโยม คือเมื่อวันที่ ๓ จึงมีโอกาสดังกล่าวได้นิมนต์พระบิณฑุทั้งหลายไว้ไม่ พระบิณฑุทั้งหลายเหล่านั้น ก็พากันจากที่นั่นไปเพื่อจะไปที่บ้านอื่น ซึ่งมีในที่ใกล้เมืองพาราณสีนั้น ในขณะนั้น ภรรยาของช่างหูกผู้ใหญ่ซึ่งไปเมืองพาราณสี ได้พบพระบิณฑุเหล่านั้น แล้วไหว้ไต่ถามว่า พระผู้เป็นเจ้ามาที่เมืองนี้ ด้วยมีความประสงค์สิ่งใด เมื่อได้ทราบความประสงค์ของพระบิณฑุเหล่านั้นแล้ว ก็กล่าวขึ้นด้วยความเลื่อมใสศรัทธาว่า พรุ่งนี้เราขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจงรับภัตตาหารของข้าพเจ้าทั้งหลาย พระบิณฑุทั้งหลายนั้นจึงตอบว่า พวกเราตามมากด้วยกัณณะอุบาสิกา อุบาสิกานั้นจึงถามขึ้นว่า มีเท่าไรเจ้าข้า ตอบว่า มีอยู่พันองค์ด้วยกัน อุบาสิกานั้นจึงว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายที่อยู่ในบ้าน

ตำบลนั้น ก็มียักษ์ทั้งหลายเฝ้าด้วยกัน ข้าพเจ้าทั้งหลายจะถวายภัตตาหารแก่พระผู้เป็นเจ้าบ้านละองค์ ๆ เจ้าข้า ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย จงไปรับภัตตาหารที่บ้านของข้าพเจ้าทั้งหลายเถิด ถึงแม่ที่อยู่ของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ก็ฉันก็จะชักชวนกันจัดสร้างถวาย ฝ่ายพระบิณฑกโศกเหล่านั้น ก็รับคำอาราธนา อุบาสกนั้นก็เข้าไปบอกร้องแก่ชาวบ้านว่า นี่แน่ะท่านทั้งหลาย เราได้ไปพบพระบิณฑกโศกทั้งหลายแล้วนิมนต์ให้เข้ามาฉันที่บ้านของพวกเราในวันพรุ่งนี้เช้า ท่านทั้งหลายจงจัดที่นั่งและอาหารไว้ถวายท่านเถิด ครั้นบอกร้องดังนี้แล้ว ก็ให้สร้างปะรำขึ้นที่กลางบ้านได้แต่งตั้งอาสนะไว้ถวายพร้อม รุ่งเช้าชนกนิมนต์พระบิณฑกโศกทั้งหลายเข้ามานั่งที่ปะรำนั้น แล้วก็เลี้ยงด้วยโภชนาหารอันประณีต เวลาเสร็จการฉันแล้ว ก็พาหญิงทั้งปวงในบ้านนั้นไปไหว้พระบิณฑกโศกทั้งหลายแล้วขออาราธนาไว้ เพื่อให้จำพรรษาอยู่ที่ใกล้บ้านของตน แล้วก็บอกร้องแก่ชาวบ้านอีกว่า นี่แน่ะพ่อแม่ทั้งหลาย ขอจงให้ผู้ชายบ้านละคน ๆ พากันเข้าป่า หาเครื่องปลูกสร้างมาทำที่อยู่ถวายพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ฝ่ายชาวบ้านก็เชื่อฟังถ้อยคำของอุบาสกนั้น ได้พร้อมกันจัดสร้างบรรณศาลาคนละหลัง ๆ พร้อมกับที่อยู่กลางวันและกลางคืน รวมเป็นศาลาพันหลังด้วยกัน แล้วนิมนต์พระบิณฑกโศกทั้งหลายให้จำพรรษาอยู่ที่ศาลาของตน ๆ ทั้งตั้งใจถวายอาหารบิณฑบาตอยู่จนตลอดไตรมาสภายในพรรษา เวลาเมื่อออกพรรษาแล้ว อุบาสกนั้นก็ชักชวนให้เพื่อนบ้านถวายผ้าสำหรับทำจีวรแก่พระบิณฑกโศกทั้งหลาย เพื่อนบ้านก็ได้ถวายผ้าอันมีราคาผืนละพัน ๆ แก่พระบิณฑกโศกองค์หนึ่ง ๆ ด้วยความเลื่อมใสศรัทธา พระบิณฑกโศกทั้งหลายอนุโมทนาแล้วก็อำลาไป ฝ่ายชาวบ้านในตำบลนั้น ครั้นตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์มีชื่อว่าคณะเทพบุตร เสวยทิพย์สมบัติอยู่ตลอดกาลนาน

ครั้นมาถึงกาลพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้าบังเกิดขึ้นในโลก คณะเทพบุตรเหล่านั้น ก็ได้ลงมาเกิดเป็นบุตรกุณุมพ็อยู่ในเมืองพาราณสี ช่าง

หุกผู้ใหญ่นั้น ได้มาเกิดเป็นบุตรกุณัมพผู้ใหญ่ ภรรยาของเขาก็ได้มาเกิด
 เป็นธิดากุณัมพผู้ใหญ่ หญิงทั้งสองเมื่อเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้เป็นบุตรภรรยา
 ของกุณัมพทั้งหลาย อยู่มาวันหนึ่ง มีผู้มาบาร้องให้ไปฟังธรรมที่วิหาร
 ก็พากันออกไปที่วิหารพร้อมทั้งสามภรรยา พอไปถึงท่ามกลางวิหารก็มี
 ฝนตกพอดี พวกโคหมักกษสามเนรเป็นญาติมิตร พวกนั้นก็เข้าไปอาศัย
 อยู่ในที่ของภิกษุสามเนรทั้งหลาย ฝ่ายพวกกุณัมพนั้นได้ขึ้นตากฝนอยู่ใน
 ท่ามกลางวัด เพราะไม่มีภิกษุสามเนรที่เป็นญาติมิตรสหาย ในครั้งนั้น
 กุณัมพผู้ใหญ่จึงกล่าวขึ้นว่า จงดูความแปลกของพวกเราเกิด ธรรมดาผู้
 เป็นบุตรผู้มีตระกูล บ่อมละอายด้วยเรื่องแม่เพียงเท่านั้น กุณัมพทั้งหลาย
 จึงถามว่า จะทำอย่างไรดี กุณัมพผู้ใหญ่นั้นจึงว่า พวกเราได้รับความ
 ลำบากเช่นนั้นก็เพราะไม่มีที่คั่นเคย พวกเราทั้งสองจึงพร้อมกันนำทรัพย์มา
 สร้างบริเวณถวายแก่พระภิกษุสามเนรให้จงได้ กุณัมพทั้งหลายก็กล่าวว่า
 คั่นแล้วนาย กุณัมพผู้ใหญ่ก็บริจาคทรัพย์พันหนึ่ง กุณัมพผู้น้อยก็ได้บริจาค
 ทรัพย์คนละ ๕๐๐ พวกภรรยาได้บริจาคทรัพย์คนละ ๒๕๐ แล้วได้รวบรวม
 เอาทรัพย์เหล่านั้นมาเริ่มจะสร้างบริเวณใหญ่ ถวายแก่พระกัสสปพุทธเจ้า
 โดยมีเรือนยอดพื้นหนึ่งเป็นบริวาร เมื่อทรัพย์เหล่านั้นไม่พอ เพราะการ
 ก่อสร้างนั้นเป็นการใหญ่ ก็ได้บริจาคทรัพย์อีกคนละครึ่ง เมื่อบริเวณนั้น
 สำเร็จแล้ว ก็ได้ถวายมหาทานเป็นการฉลองอยู่อีก ๗ วัน แล้วถวายจิว
 รัชทั้งหลาย แก่พระภิกษุทั้งหลาย ๒ หมั่นองค์ ส่วนภรรยาของกุณัมพ
 ผู้ใหญ่นั้น เป็นผู้มั่งมีบุญญา คิดว่า เราจะบูชาพระศาสดาให้ยิ่งกว่าคนอื่น ๆ
 จึงถือเอาพอบคอกองกานกับผ้ามีราคาพันหนึ่ง ซึ่งมีสีเหมือนดอกองกานไป
 ถวายพระกัสสปพุทธเจ้า แล้วตั้งความปรารถนาว่า ขอให้สรีรกายของ
 หม่อมฉันจงมีสีเหมือนดอกองกานนี้ทุกภพทุกชาติไป จงให้ชื่อของหม่อมฉัน
 ชื่อว่าอินชา อันแปลว่าดอกองกานด้วยเถิด พระเจ้าข้า

สมเด็จพระกัสสปศาสดาก็ทรงอนุโมทนาว่า   จงสำเร็จดังความ
 ปรารถนา   เมื่อคนทั้งปวงนั้นตายจากชาตินี้แล้ว   ก็ได้ขึ้นไปเกิดใน

เทวโลก กุณมพผู้ใหญ่ได้เกิดในตระกูลพระราชาที่เมืองกุกกุกวดี เวลา
ทรงพระเจริญวัยแล้วก็ได้เป็นพระราชา ทรงพระนามว่าพระเจ้ามหา
กัปปีนนะ พวกกุณมพผู้น้อย ก็ได้มาเกิดในตระกูลอำมาตย์ ภรรยา
กุณมพผู้ใหญ่เกิดในตระกูลพระราชาที่สาครนคร แว่นแคว้นมัททราช มีส
พระกายดั่งคดอองกอบ จึงมีพระนามว่าพระนางอังกาบ คำว่า พระนาง
อังกาบ เรียกตามบาลีว่าพระนางอโนชา เมื่อทรงพระเจริญวัยขึ้น ก็เป็น
มเหสีของพระเจ้ามหากัปปีนนะ ทรงพระนามว่าพระนางอโนชาเทวี พวก
สตรีอื่น ๆ ก็ได้เกิดในตระกูลอำมาตย์ ได้เป็นภรรยาของบุตรอำมาตย์
ทั้งหลาย ตามที่เคยได้เป็นคู่สามีภรรยากันมาแต่ในชาติเป็นช่างทุกโน้น
คนทั้งปวงนั้นได้เสวยสมบัติคล้ายกับสมบัติของพระราชา คือ เมื่อเวลาพระ
ราชาทรงประทับประดาด้วยเครื่องอลังการทั้งปวง แล้วเสด็จขึ้นทรงช้าง
หรือทรงม้า ทรงรถเสด็จออกไป พวกนักขีช่าง ช่าง ช่าง ตามเสด็จ
ออกไปเหมือนกัน เป็นทั้งด้วยอาณูภาพบุญกุศลที่ได้ทำไว้ในชาติปางก่อน
สังสรรค์ให้เป็นไป

ก็พระเจ้ามหากัปปีนนั้นมามีพระที่นั่งอยู่ ๔ ตัว ชื่อว่าพลวหนะ
ตัวหนึ่ง ปุปผะตัวหนึ่ง บัดตะตัวหนึ่ง ปุปผาหะตัวหนึ่ง สุกตะตัวหนึ่ง ทำว
เชอทรงม้าแต่สุกตะตัวเดียวเท่านั้น อีก ๔ ตัวนั้นได้ทรงมอบให้ควาญม้า
ออกไปสืบข่าวสาส์น กล่าวคือ ทุก ๆ เช้า เมื่อทำวเชอทรงเสวยเช้าแล้ว
ก็ตรัสสั่งควาญม้าทั้ง ๔ นั้นว่า ท่านทั้งหลายจงพากันไปเที่ยวสืบข่าวให้รู้ว่า
มีพระพุทธเจ้า พระธรรมเจ้า พระสงฆ์เจ้าเกิดขึ้น แล้วจงนำข่าวมา
บอกแก่เรา ควาญม้าทั้ง ๔ นั้นก็ออกจากเมืองตามประตูทั้ง ๔ แล้วไปเที่ยว
สืบข่าวสนระยะทางคนละ ๒ โยชน์ แล้วจึงพากันกลับทุกวันไป ของค
เนื้อความในคัมภีร์มัปปัทฏฐกถาไว้เพียงเท่านั้น

ต่อไปนี้ จะว่าตามเนื้อความในคัมภีร์เถรคาถาพรรณนาว่า ในคราวนั้น
พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ได้ตรัสแล้ว ประทับอยู่ที่พระเชตवनาราม
กรุงสาวัตถี มีพวกพ่อค้าชาวกรุงสาวัตถีพากันไปค้าขายที่เมืองนั้น เก็บ
สินค้านำมาแล้ว นำเอาเครื่องบรรณาการไปถวายพระเจ้ามหากัปปีนนะ ทำว

เชอทรงตรัสถามว่า พวกท่านมาแต่ไหน กราบทูลว่า มาจากกรุงสาวัตถี
 จึงตรัสถามว่า บ้านเมืองของพวกท่าน มีข้าวปลาบริบูรณ์ดีหรือ พระราชา
 ของพวกท่านคงอยู่ในธรรมดีหรือ กราบทูลว่า บ้านเมืองก็บริบูรณ์ดี
 พระราชาที่ทรงคงอยู่ในธรรมดี จึงตรัสถามว่า มีเรื่องอะไรเกิดขึ้นใน
 ประเทศของพวกท่านบ้าง พ่อค้ากราบทูลว่า เมื่อยังไม่ได้บ้วนปากก็ไม่สามารถ
 กราบทูลเรื่องนี้ได้ พระเจ้ามหาโกปปีนะจึงพระราชทานน้ำที่
 พระเค้าทองของพระองค์ พ่อค้าเหล่านั้นก็พากันบ้วนปาก แล้วประณม
 มือหันหน้าเฉพาะต่อพระเศียร แล้วกราบทูลว่า ข้าแต่สมมติเทวราช
 พุทธชน นาม อุปปนน์ พระพุทธชนะได้เกิดขึ้นแล้วที่บ้านเมือง
 ของข้าพระองค์ทั้งหลาย ทอพระเจ้ามหาโกปปีนะได้ทรงสดับว่า พุทธ
 ชน นาม อุปปนน์ ก็มีพระบิณฑบาตไปทั่วพระกาย จึงให้พวกพ่อค้าปฏิญาณว่า
 พุทธ ชน ถึง ๓ ครั้ง แล้วทรงพระราชทานทรัพย์แสนหนึ่งให้เป็นรางวัล
 จึงตรัสถามพวกพ่อค้าอีกว่า มีสิ่งอันใดอีกเล่า พวกพ่อค้าจึงกราบทูลว่า
 ชนมรณ นาม อุปปนน์ มีพระธรรมรัตนะเกิดขึ้นอีกด้วย พระเจ้า
 ท้าวเธอที่ทรงพระราชทานทรัพย์แสนดั่งกล่าว แล้วจึงตรัสถามชนอีกว่า
 มีสิ่งอันใดอีกเล่า พวกพ่อค้าจึงกราบทูลว่า สงมรณ นาม อุปปนน์
 มีพระสังฆรัตนะเกิดขึ้นด้วยอีก พระเจ้าท้าวเธอที่ทรงพระราชทาน
 ทรัพย์แสนดั่งกล่าว แล้วเสด็จออกจากพระราชอุทยานด้วยตรัสว่า เรา
 จะบรรพชาในสำนักพระพุทธเจ้า เหล่าอำมาตย์พันหนึ่งนั้นก็ตามเสด็จไป
 ท้าวเธอเสด็จไปถึงแม่น้ำคงคา จึงทรงกระทำสัตยาธิษฐานว่า ถ้าพระ
 ศาสตาเป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้าจริงแล้ว ขอให้ข้าพเจ้าไปบ้นหลังน้ำได้
 อย่าให้เบี่ยงแก่งจนกระทั่งเลบ ครั้นทรงอธิษฐานแล้ว ก็ควมมาพระทนต์
 ข้ามแม่น้ำคงคานั้นไปพร้อมด้วยบริวาร พอไปถึงแม่น้ำที่ ๒ ซึ่งมีกำหนด
 กว้าง ๑ โยชน์ และแม่น้ำที่ ๓ ชื่อว่าจันทภาคา ซึ่งมีกำหนดกว้าง ๑
 โยชน์ ท้าวเธอที่ข้ามไปด้วยสัตยาธิษฐานนั้น ในเวลาจวนสว่างวันนั้น
 สมเด็จพระอรหันตสัมมาสัมพุทธเจ้า เสด็จออกจากพระมหากรุณาสมบัติ
 แล้วทอดพระเนตรดูสัตว์โลก ก็ทรงเห็นพระเจ้ามหาโกปปีนะกับทั้งอำมาตย์

พันหนึ่ง กำลังมาสำนึกของพระองค์ เวลาพระองค์ฉันจังหันเสร็จแล้ว
 จึงเหาะไปประทับอยู่ที่โคนต้นนิโครชใหญ่ อันมีในทึ่ใกล้แม่น้ำจันทภาคา
 พระองค์ทรงเปล่งพระรศมี ๖ ประการ ให้แผ่ชานออกจากพระกายในที่นั้น
 เมื่อพระเจ้ากัปปีนะกับพวกอำมาตย์ได้แลเห็นพระรศมีเหล่านั้น ต่างก็ทก
 กันเหลียวซ้ายแลขวา เห็นสมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้าแล้วก็ตกลงพระทัยว่า
 เราทั้งหลายมาเพื่องหมายพระศาสดาพระองค์ใด นี่แหละเป็นพระศาสดา
 พระองค์นั้น แล้วเสด็จลงจากหลังม้าพระที่นั่งพาอำมาตย์ทั้งพันนั้นเข้าไปถวาย
 บังคม ส่วนสมเด็จพระมหากัปปีนะ ทรงจับข้อพระบาทของสมเด็จพระ
 โลกนาถเจ้า แล้วถวายบังคม สมเด็จพระโลกนาถเจ้าก็ทรงแสดงพระธรรม-
 เทศนาโปรด พระเจ้ามหากัปปีนะกับพวกอำมาตย์ ก็ได้สำเร็จพระอรหัต
 ในเวลาจบพระธรรมเทศนา แล้วได้บรรพชาอุปสมบทเป็นเอหิภิกขุ แล้ว
 ตามเสด็จไปสู่พระเชตวนาราม อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระผู้มพระภาคเจ้า
 ตรัสถามภิกษุทั้งหลาย ทเป็นอนเตวาสิกของพระมหากัปปีนเถรเจ้าว่า
 พระมหากัปปีนะแสดงธรรมแก่ภิกษุทั้งหลายบ้างหรือ เมื่อภิกษุทั้งหลาย
 กราบทูลว่าไม่ได้แสดง จึงให้หาตัวเข้าเฝ้า ตรัสถามได้ความจริงแล้ว
 จึงโปรดให้แสดงธรรมแก่คนทั้งหลายต่อไป ภายหลังก็ทรงตั้งไว้ในตำแหน่ง
 อันเลิศฝ่ายสอนภิกษุทั้งหลาย อยู่มาวันหนึ่ง พระมหากัปปีนเถรเจ้า
 ได้สอนภิกษุทั้งหลายด้วยคาถา ๑๐ คาถา มีคำว่า อนาคคฺ โข ปฏิจฺจ
 ปสฺสตี แปลว่า บุคคลผู้ใดเล็งเห็นสิ่งทั้งสอง คือที่เป็นประโยชน์และ
 ไม่เป็นประโยชน์ในอนาคต แล้วรับกระทำสิ่งนั้น อย่าหันให้ศรัทธาหรือ
 อมิตฺรจับผิดได้ บุคคลผู้นั้นเรียกว่าผู้มีปัญญาดี ผู้ใดเจริญญาณापानสติให้
 บริบูรณ์ดี ให้ถูกต้องตามที่พระพุทธเจ้าทรงแสดงไว้ ผู้นั้นจะทำโลกนี้
 ให้สว่างได้ เหมือนกับพระจันทร์พ้นจากกลีบเมฆฉะนั้น จิตของเรา
 ผ่องใสแล้ว เจริญดีหาประมาณมิได้ เป็นจิตที่เราประคองไว้เป็นนิตย์แล้ว
 ข่อมทำให้ทิศทั้งสี่สว่างไสว

บุคคลผู้มีปัญญาถึงจะสรรพพยก็มิชวคอบได้ ผู้ไม่มีปัญญาจึงจะมี
 ทรพยอยู่ ก็มิเชื่อว่ามิชวคอบ บัญญาข่อมเป็นเครื่องตัดสิน สิ่งใดคนพึง

แล้ว บัญญาเป็นเครื่องทำให้มีชื่อเสียง และลาภผลเจริญ บุคคลผู้มี
 บัญญา แม้ในเวลาที่เกิดทุกข์ ก็ได้รับความสุข ธรรมอันนี้ไม่ใช่เป็นของ
 มีในวินัย ไม่ใช่เป็นของอศรชัย ไม่ใช่เป็นของหม้อย แต่ดูเหมือน
 เป็นของไม่เคยมีในโลกที่ผู้เกิดผู้ตาย ผู้ที่เกิดมาแล้วก็มีความเป็นอยู่ด้วย
 ความตายเท่านั้นเป็นของประจำ ผู้ที่เกิดมาแล้วย่อมตายไปทั้งนั้น สัตว์
 ทั้งหลายย่อมมีกรรมคาวอย่างนี้ จิตอันใดเป็นประโยชน์แก่บุคคลเหล่านั้น
 จิตอย่างนั้นย่อมไม่เป็นประโยชน์แก่ผู้ตายไปแล้ว การร้องไห้ถึงผู้ตาย
 ไปแล้ว ย่อมไม่ทำให้เกิดยศ เกิดทรัพย์ ไม่เป็นที่สรรเสริญของ
 สมณพราหมณ์ทั้งหลาย การร้องไห้ย่อมทำให้เสียจักษุ ทำให้เสียผิวพรรณ
 และกำลัง ทำให้เสียความคิด ผู้ที่เป็นข้าศึกทั้งหลายย่อมมีจิตยินดี
 ส่วนผู้ที่เป็นมิตรก็พลอยเป็นทุกข์ไปด้วย เพราะฉะนั้น บุคคลควรต้องการให้
 ผู้มีปัญญา ผู้สดับเล่าเรียนมาก เกี่ยวข้องกับตระกูลของตน เพราะบุคคล
 ทั้งหลายย่อมทำกิจด้วยกำลังปัญญา ของผู้มีปัญญาเหล่านั้นเหมือนกับบุคคล
 ชำนาญน้ำอันมีน้ำเต็มผืนฉะนั้น เมื่อภิกษุเหล่านั้นตั้งอยู่ในโอวาทเหล่านั้นแล้ว
 ก็บรรเทาความเศร้าโศก ปฏิบัติให้ถูกต้องแล้วทำประโยชน์ของตนให้บริบูรณ์
 ดังนี้ สันเรื่องพระมหากษัตริย์บนเถรเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัม ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๘๒

คัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระสาคตเถรเจ้า

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ ภิกฺขูนํ เตโชธาตุ กุสลานํ
ยทิตํ สาคโตคิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๘๒ ว่าด้วยเรื่องพระสาคตเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นี้ว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงตั้งพระสาคตเถรเจ้าไว้ในตำแหน่ง
อันเลิศ ฝ่ายฉลาคในเตโชธาตุ ด้วยพจนารถบาลีที่ได้ยกขึ้นไว้เป็น
บทพบประโยชน์เทศนานั้น เนื้อความในพจนารถบาลีนั้นว่า คู่ก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย พระสาคตเป็นเอตทัคคะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวก
ของเรตถากต บรรดาที่ฉลาคในเตโชธาตุ ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรทปฺรณํ ได้ขยายเนื้อความในพระบาลีนี้ออกไปว่า
พระสาคตเถรเจ้าแม้องค์นี้ กรอบจำเริญของอัมพตัญญุนาคราช ด้วยเตโชธาตุ
สมาบัติ ทำให้นาคนั้นสนฤทธ สันอำนาง เพราะฉะนั้น ท่านจึงชื่อว่า
เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ฝ่ายฉลาคในเตโชธาตุ ส่วนเรื่องในอดีตชาติ
ตลอดถึงปัจจุณชาติของท่านนั้น มีปรากฏดังต่อไปนี้

กล่าวคือ เมื่อครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า เกิดขึ้นในโลกนั้น พระสาครเถระเจ้าองงัน ได้เกิดอยู่ในเรือนผู้มีตระกูลแห่งหนึ่งในเมืองหงสวดี เมื่ออยู่มาภายหลัง ก็ได้ไปฟังพระธรรมเทศนาของพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้เห็นพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าทรงตบิภุรูปหนึ่งไว้ ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย บรรดาที่ฉลาดในไตรปิฎก จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารณาคำแห่งนั้น ต่อนั้นมาก็ได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยคามมนุษย์ จนถึงพุทธกาลแห่งพระพุทธรเจ้าของเราทั้งหลายนี้ จึงได้ลงมาเกิดที่ตระกูลพราหมณ์ ที่กรุงหงสวดี มีนามว่าสาครมาณพ ต่อมาภายหลังสาครมาณพนั้น จึงได้ฟังพระธรรมเทศนาของสมเด็จพระบรมศาสดา ได้ความเลื่อมใสศรัทธาแล้วจึงออกบรรพชา เวลบบรรพชาแล้วกระทำสมาบัติ ๔ ให้เกิดขึ้น มีความชำนาญในสมาบัติ ๔ นั้น

อยู่มาวันหนึ่ง สมเด็จพระบรมศาสดาได้เสด็จไปถึงที่ใกล้เมืองโกสัมพี ก็ในคราวนั้น คนทั้งหลายที่ไปมาเป็นอันมาก ได้เป็นข้าศึกกันกับนายสำเภากนเกา อยู่ท่าเรือแห่งหนึ่ง ได้ตายนายสำเภานั้นให้ถึงแก่ความตาย เวลบนายสำเภายะตาย ได้ตั้งความปรารถนาไว้ด้วยจิตคิดโกรธแค้น เวณตายแล้วได้เกิดเป็นพญานาคหมีอาณภาพมาก อยู่ท่าเรือนั้น พญานาคนั้นได้ทำให้ฝนตกไม่หยุด ส่วนในเวลาที่เป็นฤดูฝนก็ทำให้ฝนตก ด้วยจิตคิดอาฆาตไว้ ชาวกล้าของคนทั้งหลายก็ไม่งอกงามดี คนทั้งหลายตลอดทั้งแคว้นแคว้น ก็ได้ทำกรรมทุก ๆ ปี เพื่อให้ฟ้าส่งฝน และให้ทำเรือนหลังหนึ่งขึ้นไว้ เพื่อให้เป็นที่อยู่ของพญานาคนั้น

ฝ่ายสมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของเราทั้งหลาย ก็ทรงพระดำริว่า เราจักข้ามแม่น้ำททานัน แล้วจักพาภิกษุสงฆ์ไปค้างคืนอยู่ท่าเรือนหลังนั้น ทรงพระดำริดังนี้แล้ว ก็ได้เสด็จไป พระสาครเถระเจ้าได้ทราบข่าวว่า ในที่นั้นมีพญานาคร้าย จึงคิดว่า เราควรจักทราบพญานาคนี้ให้สนิทสนมร้าย แล้วถวายที่พักแด่สมเด็จพระบรมศาสดา ถัดกัน

แล้ว จึงเข้าไปสู่ที่อยู่ของพญานาค นั่งขัดสมาธิอยู่ในที่นั้น พญานาคก็โกรธว่า สมณะศรัทธาโล้นนี้เป็นอะไร จึงได้มานั่งอยู่ในที่อยู่ของเราเช่นนั้น แล้วก็พ่นพิษให้เป็นควันตลบกลบกลุ้มขึ้นทันที ฝ่ายพระศาสดาเถระเจ้าก็บันดาลให้เป็นควันตลบกลบกลุ้มยิ่งขึ้นไปกว่านั้น พญานาคเห็นดังนั้นจึงพ่นพิษให้ลูกเป็นเปลวเพลิง พระศาสดาเถระเจ้าก็ทำให้ลูกเป็นเปลวเพลิงยิ่งขึ้นไปกว่านั้น ครอบจำเสิบซึ่งเดชของพญานาคนั้น พญานาคนั้นจึงคิดว่า ภิกษุนี้ประเสริฐแท้ จึงได้ไปหมอบลงที่เท้าของพระเถระเจ้า แล้วกล่าวว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้ายอนับถือพระผู้เป็นเจ้าเป็นเทพพระเถระเจ้าจึงว่า การที่จะนับถือเราเป็นเทพนั้นไม่ได้ ท่านจงนับถือพระพุทธเจ้าเป็นเทพเถิด พญานาคนั้นก็รับปากว่า ค่ะแล้ว จึงได้กล่าวว่าจา นับถือพระพุทธเจ้าเป็นเทพ

พญานาคนั้น ก็ได้ นับถือพระรัตนตรัยเป็นเทพ เป็นอันว่ามีพระไตรสรณคมน์ประจำใจ พระไตรสรณคมน์ของพญานาคนั้น มีพระสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐเป็นศรัทธา มีอารมณ์อันประเสริฐ คือ นิพพานเป็นผล มีจิตุดคณานอันประเสริฐเป็นหน้าผาก มีสมบัติอันประเสริฐเป็นขนอนาโลม มีนัยกสิณ ปิตกสิณอันประเสริฐเป็นควงคัก มีทิพพจักขุ บัญญาจักขุ สมันตจักขุ อันประเสริฐเป็นจักขุทั้ง ๒ ข้าง มีทิพพโสทรญาณอันประเสริฐเป็นหูทั้งสอง มีโคตรภูญาณอันประเสริฐเป็นจมูกทั้งสอง มีมรรคญาณ ผลญาณ วิมุตติญาณอันประเสริฐเป็นขมับทั้งสองข้าง มีโลกียญาณ โลกุตตรญาณอันประเสริฐเป็นริมฝีปาก เบื้องต่ำ เบื้องบน มีโพธิปักขิยญาณอันประเสริฐ ๓๗ เป็นพื้นอันงาม มีมรรคญาณ ๔ อันประเสริฐ เป็นเขี้ยวทั้ง ๔ มีสังขญาณทั้ง ๔ อันประเสริฐเป็นลิ้น มีญาณอันไม่มีสิ่งใดขัดข้องเป็นคาง มีญาณอันเป็นเครื่องบรรลุมอกข์อย่างสูงเป็นต้นคอ มีพระไตรลักษณ์ญาณอันประเสริฐเป็นหลอดคอ มีเวสารัชชญาณ ๔ อันประเสริฐเป็นแขนทั้งสอง มีอนุสสติญาณ ๑๐ ประการ อันประเสริฐ เป็นนิ้วมือทั้ง ๑๐ มีโพชนงค์

๑ ประการ อันประเสริฐเป็นหน้าอก มีอาสนานุสยญาณอันประเสริฐเป็นนมทั้งสอง มีศพลญาณอันประเสริฐเป็นกลางตัว มีญาณอันหยั่งรู้ซึ่งปฏิเจตมุปบาทธรรมอันประเสริฐเป็นสะดือ มีอินทรีย์ ๕ พละ ๕ อันประเสริฐเป็นแข้ง มีความเพียรชอบ ๔ ประการเป็นขา มีกุศลกรรมบท ๑๐ ประการเป็นแข้งทั้ง ๒ ข้าง มีอิทธิบาท ๔ เป็นเท้าทั้ง ๒ ข้าง มีศีล สมาธิ ปัญญา เป็นผ้าครอง มีหริโศคตปเปเป็นผ้าคลุม มีอัฐังคิคมรรคญาณเป็นผ้าสรง มีสติปัญญา ๔ เป็นประคตเอว สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้ปรากฏว่าเป็นพระพุทธเจ้าได้ถึงแล้วซึ่งสัพพัญญุตญาณ ด้วยประการดังนี้ จำเดิมแต่นั้นไป ข้าพระองค์จะไม่เบียดเบียนใคร ข้าพระองค์จักทำให้ฝนตกตามฤดูกาล ค่อนมาข้าวกล้าทั้งหลาย ใบม่วงแก้วนั่นก็เจริญดี ด้วยอนุภาพของพญานาคนั้น

ชาวเมืองโกสัมพโศกทราบว่า พระสาครเตกรเจ้าได้ทรมานพญามุขคฤณนาคราชแล้ว ก็รอกการเสด็จมาของสมเด็จพระบรมศาสดาอยู่ ต่างก็ได้อัดใจเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก เพื่อจะถวายสมเด็จพระบรมศาสดา พอสมเด็จพระบรมศาสดาเสด็จมาถึง ก็ได้พร้อมกันถวายเครื่องสักการบูชาเป็นอันมาก คนเหล่านั้นได้ตกแต่งเหล่าน้ำขาวไว้ทุกหลังคาเรือน ความถ้อยคำของพวกภิกษุผู้พิศมัย เมื่อพระสาครเตกรเจ้าเข้าไปมีนทบาตในเวลาเช้า คนเหล่านั้นก็ได้ถวายเหล่าน้ำขาวนั้น แก่พระสาครเตกรเจ้า เรือนละเล็กละน้อย เวลานั้นยังไม่มีสักขาบทบัญญัติห้ามเพราะฉะนั้น พระสาครเตกรเจ้า ผู้ที่คนทั้งหลายอ่อนวอนให้ดื่มเหล่าน้ำขาวนั้น จึงได้ดื่มไปเรือนละเล็กละน้อย เดินไปยังไม่ไกลเท่าใดนัก ก็เมามจนเผลอสติล้มลง นอนกับกองหยากเยื่อ เพราะตนไม่มีอาหารเหมือนขรवास เมื่อสมเด็จพระบรมศาสดาเสวยเสร็จแล้ว ก็เสด็จกลับออกมา ก็พบพระสาครเตกรเจ้านอนอยู่ที่กองหยากเยื่อนั้น จึงให้ภิกษุทั้งหลายนำออกไปทวาร ทรงติเตียนด้วยถ้อยคำต่างๆ แล้วทรงบัญญัติสักขาบทห้ามมิให้ภิกษุทั้งหลายดื่มสุราเมรัย ตั้งแต่นั้นเป็นต้นไป

รุ่งขึ้นเช้า พระสาคตเถรเจ้านั้นจึงได้สติ ได้ฟังเหตุการณ์ที่ท่านนำ
มาแล้ว จึงทูลขอมาโทษต่อพระพุทธเจ้า แล้วตั้งใจเจริญวิปัสสนา
จนได้สำเร็จพระอรหัต ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์จึงทรงตั้งไว้ใน
ตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายฉลวาทในไตรปิฎก ด้วยพจนานารถบาลีที่ไต่ยกขึ้น
ว่าแล้วนั้น สันเนือความในคัมภีร์มโนรพุปุณฺณเพียงเท่านั้น เนือความในคัมภีร์
มโนรพุปุณฺณที่แสดงมาแล้วนั้น มีทศวรรษกษณอธิบายก็คือ ตอนที่กล่าวถึง
พระไตรสรณคมน์ของพญานาคนั้น คือ ในคัมภีร์ว่า พญานาคนั้นได้นับถือ
พระพุทธเจ้าเป็นทพ จึงกล่าวต่อไปว่า พระไตรสรณคมน์ของพญานาคนั้น
มีพระสัพพัญญุตญาณอันประเสริฐเป็นศรัทธาเป็นต้น จนกระทั่งถึง คำว่า
มีสติปัญญา ๔ เป็นประคตเอนั้น อธิบายว่า คำที่กล่าวเหล่านั้น
หมายเอาพระพุทธเจ้าอย่างเดิยวเท่านั้น คือ พระพุทธเจ้านั้น บ่อมีพระ
สัพพัญญุตญาณอันประเสริฐเป็นพระเศียร มีนิพพานเป็นอารมณ์อันประ
เสริฐเป็นพระเศศ มีจิตตญาณอันประเสริฐเป็นพระนลาต คือ เป็นหน้าผาก
มีสมาบัติญาณอันประเสริฐเป็นพระอุณาโลม ตลอดถึงมีสติปัญญา ๔
อันประเสริฐเป็นประคตเอน ดังนี้

ส่วนคำนอกนั้นก็มิขอตกล่าวว่ คนทั้งหลายได้คกแต่งเหล่าน้าขาวไว้
ทุกเรือน ตามถ้อยคำของพวกภิกษุฉัพพัคคีย์นั้นเท่านั้น คือ คำนยังไม
แจ่มแจ้งเพียงพอ เพราะฉะนั้น จึงจำเป็นต้องอธิบายออกไปอีก คือ พวก
ภิกษุอีกพวกหนึ่ง ซึ่งเป็นพวกที่ชอบประพฤตผ่านพระธรรมวินัย มีหัวหน้า
อยู่ ๖ องค์ด้วยกัน เรียกว่าพวกฉัพพัคคีย์ พวกฉัพพัคคีย์นั้น ได้แนะนำ
ชาวเมืองโกสัมพีไว้ว่า พระสาคตเถรเจ้าเป็นผู้ชอบคัมเหล่าน้าขาว ท่าน
ทั้งหลายควรจะจัดไว้ถวาย คนทั้งหลายจึงได้จัดไว้ถวาย ดังที่แสดงมา
แล้วนั้น แต่เรื่องนยังจกมีแจ่มแจ้งอีกข้างหน้า สำหรับในตอนนั้นจักได้ยก
เนือความในคัมภีร์อุปทานมาแสดงสืบต่อไป เพื่อให้ท่านทั้งหลายได้สดับ
เรื่องของพระสาคตเถรเจ้าในอดีตชาติ ตลอดถึงปัจจุณชาติอีก

บาลี

กล่าวคือ ในคัมภีรอุปทานว่า พระศาสดาตรเจ้าได้กล่าวไว้ว่า ใน
ครั้งพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าขึ้น เราได้เป็นพราหมณ์นามว่า โสภิต-
พราหมณ์ ได้ออกไปสู่อาราม พร้อมด้วยพวกศิษย์หลายคนด้วยกัน ใน
เวลานั้นพระปฐมุตตรพุทธเจ้า กับเหล่าพระภิกษุสงฆ์ ได้เสด็จออก
มาจากปรตอารามแล้วยืนอยู่ เราได้เห็นพระปฐมุตตรพุทธเจ้าผู้ทรงฝึกฝน
พระองค์แล้ว ผู้มีพระภิกษุสงฆ์ซึ่งฝึกฝนตนแล้วแล้ว ก็เกิดความ
เลื่อมใส ได้กล่าวสรรเสริญพระปฐมุตตรพุทธเจ้าขึ้นว่า คุณชาติ
ตถาชาติไม่ว่าเหล่าใดเหล่าหนึ่ง ล้วนแต่จะออกมาขึ้นในแผ่นดินทั้งนั้น ฉะนั้น
สัตว์โลกทั้งหลายผู้มีบุญญา ถึงออกมาขึ้นในศาสนาของพระพุทธเจ้าฉันนั้น
พระพุทธเจ้าผู้เป็นนายฝูง ผู้ธรรมทั้งปวง ผู้แสวงหาคุณธรรมอันประเสริฐ
ได้แนะนำสัตว์โลกเป็นอันมาก ให้เดินไปในทางที่ถูก ได้บอกทางที่ถูก
ให้แก่สัตว์โลกทั้งหลาย พระพุทธเจ้าเป็นผู้ฝึกพระองค์แล้ว เป็นผู้
พระภิกษุสงฆ์ที่ฝึกฝนตนแล้วเป็นบริวาร เป็นผู้เจริญญาณ เป็นผู้ขยัน
ในญาณ เป็นผู้มธธรรมเครื่องเผือกใส เป็นผู้ตนอันตั้งอยู่ในคุณพิเศษ
เป็นผู้สงบ เป็นผู้คงที่ พระพุทธเจ้าเป็นผู้ประทับแล้วด้วยบริวาร เป็นผู้
คงเมด้วยญาณอันเกิดจากบุญบารมี พระรัศมีแผ่ออกจากพระกาย เหมือน
กับแสงพระอาทิตย์ฉะนั้น พระปฐมุตตรพุทธเจ้าได้ทรงเห็นว่าข้าพเจ้ามีจิต
เลื่อมใสต่อพระองค์ และได้กล่าวสรรเสริญพระองค์ ดังนี้แล้ว พระองค์
จึงได้ทรงพยากรณ์ขึ้นว่า พราหมณ์ที่สรรเสริญคุณเราตถาคตนี้ จักได้เสวย
ทิพยสมบัติอยู่ในเทวโลกตลอดแสนกัลป์ เวลาจุติจากเทวโลก แล้วจักได้
บรรพชาในศาสนาพระโคตม จักมีชื่อว่าพระศาสดาตรเจ้า ดังนี้ บัดนี้ข้าพเจ้า
ผู้ชื่อว่าสาครณะนี้ ก็ได้บรรพชาแล้ว ได้ละเสียซึ่งบาปกรรมด้วยกาย วาจา
ใจแล้ว ได้เลิขชีพในทางวิสุทธแล้ว ได้เป็นผู้ฉลาดในไตรปิฎก ได้ละ
เสียซึ่งอาสวะทั้งปวง ได้สำเร็จปฎิสัมภี ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ ดังนี้
สนมโนความในคัมภีรอุปทานเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานนี้ ได้ชี้ถึงบุพพกศลของพระศาสดาเถระเจ้าไว้ว่า ท่านได้สรรเสริญพระปทุมุตตรพุทธเจ้าไว้ในอดีตชาติ แล้วได้เสวยทิพยสมบัติทั้งแต่ชาตินั้นมา จนตลอดถึงแสนกัลป์เป็นกำหนด จึงได้ปรากฏเป็นพระศาสดาเถระเจ้า ผู้เลิศฝ่ายฉลาดในไตรชาตดังแสดงมา

ในคัมภีร์มหาวิภังค์ ซึ่งว่าด้วยสิกขาบทที่ ๑ แห่งสราปานวรรค นั้นว่า ครั้นพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย เสด็จไปที่ภัททวิภูิกคามนั้น คนทั้งหลายในแคว้นนั้นได้ทูลห้ามว่า ขอพระผู้มีพระภาคเจ้าอย่าได้เสด็จไปที่ทำอัมพะเป็นอันขาด เพราะนาคในอาศรมของชฎิลที่ทำอัมพะนั้น เป็นนาคที่มีฤทธิ์มาก จักทำร้ายพระผู้มีพระภาคเจ้า แต่พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไม่ทรงเชื่อฟัง ได้เสด็จไปโดยลำดับมรรคา แล้วประทับที่ใกล้บ้านภัททวิภูิกคาม ในคราวนั้น พระศาสดาเถระเจ้าได้เข้าไปนั่งเข้าสมาธิอยู่ที่โรงบูชาไฟของชฎิลนั้น พญานาคนั้นได้เห็นแล้วก็โกรธ จึงได้พ่นพิษให้เป็นควันขึ้น ฝ่ายพระศาสดาเถระเจ้าก็บังดาลให้เป็นควันต่อสู้ เมื่อพญานาคต่อสู้ไม่ได้ ก็พ่นพิษให้เป็นเปลวไฟ พระศาสดาเถระเจ้าก็เข้าเตโชธาตุ บังดาลให้เป็นไฟยิ่งขึ้นไปกว่านั้น จนครอบงำเสียซึ่งเดชของพญานาคนั้น แล้วจึงเข้าไปสู่ภัททวิภูิกคาม เวลาพระผู้มีพระภาคเจ้า เสด็จออกจากภัททวิภูิกคาม ไปถึงเมืองโกสัมพี ก็มีเสียงเล่าลือไปว่า พระศาสดาเถระเจ้าได้ปราบพญานาคนั้นเสียแล้ว แล้วคนทั้งหลายจึงถามพระศาสดาเถระเจ้าว่า สิ่งใดเป็นสิ่งที่หายาก และเป็นสิ่งที่ชอบใจของพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ข้าพเจ้าทั้งหลายควรจะจัดสิ่งใดถวาย พวกพระณัฏฐกัลยจึงบอกว่า เหล่าน้ำขาวเป็นสิ่งที่หายาก และเป็นสิ่งที่ชอบใจของภิกษุทั้งหลาย ท่านทั้งหลาย จงจัดเหล่าน้ำขาวถวายภิกษุทั้งหลายเถิด พวกชาวเมืองโกสัมพี จึงได้ถวายเหล่าน้ำขาวแก่พระศาสดาเถระเจ้า จนเมาสันสดีดังแสดงมา สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงติเตียนพระศาสดาเถระเจ้า และโทษแห่งสุราไว้เป็นอันมาก เป็นต้นว่า พระศาสดาเถระเจ้า ซึ่งเป็นผู้เคยเคารพยำเกรงต่อพระพุทธเจ้า เมื่อก่อนนั้น เวลาเมาเหล้าหมดสติแล้ว ก็หาความเคารพ

อันกรมมิได้ เมื่อก่อนได้เคยชนะพญานาคมาแล้ว มาบัดนี้แม้แต่งูน้ำอัน
ไม่มีพิษก็มีอาจชนะได้ ด้วยเมฆจนเสียดสีแล้ว ดังนี้ แล้วได้ทรงบัญญัติ
สิกขาบทไว้ว่า สราเมรยปาเน ปาจิตคีย์ ภิกษุใดดื่มสราเมรย ภิกษุนั้น
ต้องปาจิตคีย์ ดังนี้

ส่วนเนื้อความที่เกี่ยวข้องกับพระสาวกเถรเจ้า ค่อยออกไปข้างหน้านั้น
ก็มีปรากฏแจ้งดังที่แสดงมาแล้วตามคัมภีร์มโนรตปุรณัม จึงเป็นอันว่าไม่มี
เรื่องใดที่ควรยกมาแสดงอีก การปรินิพพานของท่านนั้น ก็ไม่ได้กล่าวไว้
ในคัมภีร์ว่า ปรินิพพานที่ไหน จึงเป็นอันว่าจบเรื่องของท่านเพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณทที่ ๘๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระราชาเถรเจ้า

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานํ ภิกขุณํ ปฏิภาณะยฺยกานํ ขทิตฺ
ราโธคิ.

ข บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณทที่ ๘๓ ว่าด้วยเรื่องพระราชาเถรเจ้า สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

คำเน้นความความวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าของราทั้งหลาย ได้ตรัสไว้แก่ภิกษุทั้งหลาย
ด้วยวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ตุก่อนภิกษุ

ทั้งหลาย พระราชเป็นเอกทัศกะเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ที่เป็นสาวกของเรา
ตกาศ ในฝ่ายปฏิภาณ ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรตปุณฺณิ แก้อธิบายออกไปว่า คำว่า ปฏิภาณนั้น
หมายความว่าปรากฏแจ่มแจ้งในพระธรรมเทศนา คือ พระธรรมเทศนาใหม่ ๆ
ของพระพุทธเจ้านั้น ย่อมปรากฏแจ่มแจ้งแก่พระราชเถรเจ้า จึงได้รับยกย่อง
ว่า เป็นผู้เลิศในทางปฏิภาณดังที่แสดงมาแล้วนั้น ส่วนบุพพจรรยาที่พระ-
ราชเถรเจ้าได้สร้างสมอบารมไว้ในอดีตชาตินั้น มีปรากฏมาว่า ครั้งพระ-
ปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น พระราชเถรเจ้าองค์นั้นเกิดอยู่ในเมือง
หงสวดี เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาขององค์พระปฐมุตตรศาสดา ก็เกิดความ
เลื่อมใส เมื่อได้เห็นองค์พระปฐมุตตรศาสดาทรงตั้งภิกษุรูปหนึ่งไว้เป็น
เอกทัศกะเลิศฝ่ายข้างปฏิภาณ ก็กระทำซึ่งอธิการกุศลแล้วปรารภว่า
ขอให้ข้าพระองค์ เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุสงฆ์ทั้งหลาย ในฝ่ายปฏิภาณ ดังนี้
แล้วก็ปฏิบัติองค์พระปฐมุตตรอยู่จนตลอดชีวิตของตน ตั้งแต่ชาตินั้นมา
ก็ได้ท่องเที่ยวเสวยผลบุญอันนั้นอยู่ในมนุษยโลก เทวโลกเท่านั้น เมื่อ
มาถึงเวลาที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น ก็ได้เกิดเป็นบุตรของ
พราหมณ์คนหนึ่ง อยู่ในกรุงราชคฤห์ มีชื่อว่าราชมาณพ เมื่อราชมาณพนั้น
เติบโตขึ้นแล้ว ก็มีบุตรภรรยาครอบครองเคหสถาน แต่เวลาชราแล้ว บุตร
ภรรยาก็พากันขับไล่เสียจากเรือน ด้วยเห็นว่าราชพราหมณ์นั้นทำมาหากิน
ไม่ได้แล้ว ราชพราหมณ์นั้นจึงว่า เราควรจะออกไปบรรพชาในพระพุทธ-
ศาสนา คิดแล้วก็ออกไปสู่พระวิหารขอบรรพชาต่อพระภิกษุทั้งหลาย แต่
ไม่มีภิกษุองค์ใดประสงค์จะให้บรรพชา ด้วยคิดว่า เป็นพราหมณ์ชรา

อถกทิวสั ครั้นอยู่มา ณ เวลวันหนึ่ง ราชพราหมณ์จึงไปสู่
สำนักแห่งสมเด็จพระบรมศาสดา กระทำประพฤติปราศรัยปฏิสันถารแล้ว
ก็นั่งในทสุมควรส่วนสุคข้างหนึ่ง อุปนิสฺสยสมบุคฺติ ทิสฺวา สมเด็จพระ

พระมหาสาฬหปัญญเจ้า พระองค์ทรงเห็นซึ่งอุปนิสัยสมบัติ แห่งราช-
 พราหมณ์นั้นมอญ พระองค์จึงมีพระพุทธานุญาตว่า พราหมณ์
 ดูก่อนพราหมณ์ บุตรภริยาทั้งหลายเขายังอุตสาหปฏิบัติท่านด้อยหรือ
 ประการใด ราชนพราหมณ์จึงสนองพระพุทธฎีกาว่า โภ โคตม ข้าแต่
 พระโคตมเจ้าผู้เจริญ พระเจ้าข้า การอุปฐากปฏิบัติจะมีแต่ที่ไหน
 ทุกวันนับครภริยาเขาเห็นว่า ข้าพระองค์เป็นคนแก่ชรา เขาก็ได้ขับไล่ข้า
 พระองค์เสียแล้ว พระเจ้าข้า ดูก่อนพราหมณ์ ถ้ากระนั้นท่านจะบวชเสีย
 มิคกว่าหรือ พระโคตมเจ้าข้า ทุกวันข้าพระองค์ก็อยากจะไคร่บวช
 อยู่แล ก็แต่ว่าใครจะบวชให้เล่า พระเจ้าพระสงฆ์องค์ใดองค์หนึ่งท่าน
 ก็ไม่บวชให้ข้าพระองค์ เพราะว่าข้าพระองค์เป็นคนแก่ชราเสียแล้ว
 พระเจ้าข้า สลณ อทาสี องค์สมเด็จพระมหากรุณาจึงให้สัญญาแก่พระ
 สาริบุตรมหาเถระ พระสาริบุตรกับพระพุทธเจ้าแห่งสมเด็จพระมหากรุณา
 ไล่เสียรเกล้า แล้วจึงยังราชพราหมณ์ให้บรรพชาทรงเพศเป็นบรรพชิต
 แล้วพระสาริบุตรเถระเจ้าจึงดำริว่า สาทเรน ปพพาเชลี สมเด็จพระ
 บรมศาสดาเจ้า พระองค์ทรงยังราชพราหมณ์นั้นให้บรรพชาก่อรูปด้วย
 ความเอื้อเฟื้อ นโช คังเรราพิงว่า กิริยาที่อาตมาจะปฏิบัติบำเรอ
 ซึ่งราชภิกษุ ด้วยความอนาทรเอื้อเฟื้อมิได้นั้นก็ดูหาควรไม่ ครั้น
 ดำริคังนั้นแล้ว พระผู้เป็นเจ้าก็พาราภิกษุไปสู่คามกาวาสวิหาร อันมี
 อยู่ในแถบใกล้บ้าน แล้วพระผู้เป็นเจ้าก็ให้ชั่งอาวาส อันเป็นท่อย
 อันถึงแก่พระผู้เป็นเจ้า ให้อาหารบิณฑบาตอันประณีต อันถึงแก่
 พระผู้เป็นเจ้า แก่พระราชาเถระ ผู้ลาก่อนได้ด้วยยาก เหตุที่ตน
 บวชใหม่นั้น ครั้นแล้วพระผู้เป็นเจ้าก็เทยบิณฑบาตฉันตามลำพังตน
 ราชเถโร พระราชาเถระนั้น ครั้นได้เสนาสนะอันเป็นที่สบาย และได้
 ชั่งอาหารอันเป็นที่สบายแล้ว ก็เล่าเรียนพระกรรมฐานในสำนักของ
 พระผู้เป็นเจ้าสาริบุตร ไม่ช้าไม่นานก็ได้บรรลุพระอรหัต พร้อมด้วย
 พระปฏิสัมภิทาญาณ ลำดับนั้น พระผู้เป็นเจ้าปรารภเพื่อจะไปเยี่ยมเยียน
 สมเด็จพระทศพลเจ้า ชานนโคว สมเด็จพระผู้พระภาคเจ้า พระองค์ก็

ทรงทราบอยู่เป็นแท้ แต่ทว่าทรงเกลี้ยตรัสถามว่า สาริปุตฺต ดูก่อนสาริปุตฺต นิสสัคกิกิขุรูปใดที่เราตถาคคมอบให้แก่ท่าน ความกระสันมีแก่นิสสัคกิกิขุรูปนั้นเช่นไรบ้าง พระผู้เป็นเจ้าสาริปุตฺตรจึงกราบทูลว่า ภันเต ภควา ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า ภิกษุผู้มีความรื่นเริงยินดีในพระพุทฺธศาสนานั้น ขอให้ เป็นราชภิกษุนิเกิต

สงฺฆมชฺเฌ กถา อุตฺปาที ลำดับนั้นถ้อยคำสนทนาว่า พระสาริปุตฺตรผู้มอญ เป็นผู้ประกอบด้วยกตัญญูกตเวที ดังนี้ ก็ยังเกิดขึ้นในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ ตั สุตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าได้ทรงสัคค้ำสรรเสริญนั้นแล้ว จึงมีพระพุทฺธภูิกาดำรัสเรียกพระภิกษุสงฆ์มาพร้อมกันแล้วจึงมีพระพุทฺธภูิกาวา ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย การที่สาริปุตฺตรประกอบด้วยกตัญญูกตเวที ณ กาลบัดนั้น ยังไม่สู่เป็นการอัศจรรย์นัก ในอดีตกาลล่วงไปแล้ว สาริปุตฺตรได้บังเกิดในกำเนิดแห่งอเหตุกปฏิสนธิ เป็นผู้ประกอบด้วยกตัญญูกตเวที นี้แล่น่าอัศจรรย์นัก ภิกษุทั้งหลายจึงทูลถามว่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า เมื่อกาลครั้งใดเล่า พระสาริปุตฺตรได้บังเกิดในอเหตุกปฏิสนธิกำเนิด และประกอบด้วยกตัญญูกตเวทีนั้น ภิกฺขเว ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย ในอดีตกาลล่วงแล้วมาช้านาน ยังมีบุรุษช่างไม้ทั้งหลายประมาณ ๕๐๐ คน อยู่แถบเชิงภูเขา พวกนั้นไปสู่วาป่าอันใหญ่ ตัดซึ่งทัพพสัมภาระเครื่องไม้ทั้งหลายเป็นอันมาก แล้วก็นัดให้เป็นแพอันใหญ่ แล้วก็หย่อนลงไปในคงคา ล่องลงมาตามลำแม่น้ำ

เอโก หตฺถินาโค ในกาลนั้นยังมีคชสารตัวหนึ่ง เมื่อโน้มเหนียวซึ่งเกี่ยวข้องกับวงของอาตมะ ก็ไม่อาจจะทานซึ่งกิ่งพฤษภนั้นไว้ได้ จึงเหยียบย่นลงยืนด้วยเท้าเหนือตอไม้อันแหลม ไม้แหลมก็ทะลุเข้าไป ความลำบากเวทณาก็บังเกิดขึ้น คชสารนั้นมิอาจจะดำรงกายดำเนินไปโดยปกติได้ ก็นอนอยู่ ณ ประเทศที่นั่นเอง ครั้นล่วงไปได้ ๒-๓ วัน คชสารนั้นได้เห็นบุรุษช่างไม้เดินเข้ามาใกล้ จึงดำริว่า เราจะมีชีวิตรอด

สืบไปได้ ก็เพราะอาศัยชนเหล่านั้น คิดแล้วจึงเดินตามรอยเท้าแห่งช่างไม้
ทั้งปวงนั้น นิวคเตควา ช่างไม้ทั้งปวงนั้นครั้นเหลียวกลับมา ก็
ได้ทัศนากการเห็นข้าง ต่างคนต่างก็ตกใจกลัวพากันวิ่งหนีไป ช้างนั้นเห็น
คนเหล่านั้นก็กลัวก็หยุดยืนอยู่ ครั้นคนเหล่านั้นหยุด ก็ติดตามไปอีก
วฑุทกั เชอูรโกบี นายช่างไม้ผู้เป็นใหญ่จึงคิดว่า อัย หตถิ โฉน
หนอข้างตัวนี้ ครั้นเราหยุดเสียแล้วก็เล่นติดตามมา ครั้นเรานี้ก็หยุด
เสีย ชะรอยเหตุจะมีในข้างตัวนี้เป็นมั่นคง คิดแล้วก็ส่งบริวารทั้งปวง
ให้ขึ้นไปสู่ค้นไม้ นั้น ๆ ส่วนตนก็นั่งคอยท่าคู้ห้วงที่หจะมาแห่งช้างนั้น
เคลั สันคักิ คนควา ช้างนั้นก็ไปในที่ใกล้พวกช่างไม้ทั้งหลายนั้นแล้ว
เมื่อจะแสดงซึ่งเท้าแห่งตน ก็ปริวิตกการกลิ้งเกลือกไปมา แล้วก็อน
ลงในนั้น ในกาลนั้นช่างไม้ผู้ใหญ่ก็บังเกิดความสำคัญเข้าใจ ซึ่งอาการ
อันนั้น จึงมีวาจาบอกแก่บุรุษทั้งปวงว่า โก คูก่อนชาวเราทั้งหลายผู้เจริญ
ช้างนั้นมาด้วยความเบื่อนี้ ไซ้ว่าจะมาด้วยเหตุอันหามิได้ ว่าแล้วก็เดิน
เข้าไปสู่ที่ใกล้แห่งช้างนั้น ก็แลเห็นแผลแห่งตอไม้ อันยอกเข้าไปในเท้า
ก็มากระทำสันนิษฐานกำหนดคนแนใจว่า เอโส อากโค ช้างนั้นมาหาเรากี่
ด้วยเหตุเท่านั้น กำหนดเท่านั้นแล้ว จึงควานซึ่งที่สุดแห่งตอไม้ นั้นด้วยพรา
แล้วก็ผูกเข้าด้วยเชือกอุดกระซากเหนียวรังชักตอไม้นั้นออกได้ แล้วจึงบีบซึ่ง
ปากแผลแห่งตอไม้นั้น นำออกเสียบซึ่งเลือดหนองอันชำระแต่ก่อนให้หมด
แล้วก็ชำระล้างด้วยน้ำฝาด หาซึ่งยาที่คนรู้ตนเข้าใจนั้น กระทำให้มี
ความสุขสำราญ โดยกาลมิช้านาน กิลานา วุญชิตอ ช้างนั้นครั้นรอ
จนจากไซ้แล้วจึงมาดำริว่า

อิเม มยหิ พหุการา ชนทั้งหลายนี้ เราได้มีอุปการะแก่
เรามาก ชีวิตที่เราได้ก็เพราะอาศัยชนเหล่านั้น เราควรเพื่อประกอบ
ด้วยความกตัญญูยกตเวทีแก่คนเหล่านั้นเถิด คิดแล้วก็ไปยังที่อยู่แห่งตน
นำซึ่งโปคกุกช้างน้อยมาให้แก่ชนช่างไม้ทั้งปวงนั้น หตถิโปตักิ ทิสวา
ช่างไม้ทั้งหลาย ครั้นได้เห็นหัตถิโปคกุกช้างน้อยนั้นแล้ว ก็มีความช
นมนินคิยังนิก ด้วยมาคิดว่า ข้างตัวนี้ไปหาเอาลูกช้างมาให้แก่เราทั้งหลาย

ฝ่ายว่าช่างนั้นจึงมาคิดแต่ในใจว่า เมื่อเราขึ้นอยู่ ชนจะรังเกียจแห่ง
เหตุที่เรามาหรือ คิดแล้วก็หลีกไปเสียจากที่นั้น ฝ่ายหัตถ์ไปดกลกช่าง
น้อยนั้น ก็เดินติดตามไปในเบื้องหลังแห่งบิดา ช่างนั้นครั้นรู้ว่า ถูกคิด
ตามมาก็ให้สัญญาณด้วยเสียง เพื่อยังลูกช่างนั้นให้กลับ ปัดกถ์ สุตวา
ลูกช่างนั้นครั้นได้ยินเสียงบิดา ก็กลับหลังไปส่น้านกแห่งช่างไม้ทั้งปวง ๆ
ก็รู้แน่ว่า ช่างตัวนี้จะรอยจะพาถูกมาให้แก่เราเป็นแน่แล้ว จึงว่าแก่
ลูกช่างน้อยว่า กิจที่ท่านจะพึงกระทำในสำนักของเรามีได้มี ท่านจง
กลับไปหาบิดาของท่านเถิด ฝ่ายว่าช่างผู้เป็นบิดานั้น จึงสั่งหัตถ์ไปดก
ลกช่างน้อย อันมาส่น้านกแห่งตนนั้น ให้กลับไปสู่ที่ไถล่นายช่างไม้
ทั้งปวงสนวาระ ๓ ครั้ง

คโค ปุณฺณาย จำเดิมแต่นั้นมา นายช่างไม้ทั้งหลายก็กระทำซึ่ง
หัตถ์ไปดกนั้นเป็นของแห่งตนแล้ว ก็อดส่าห์ปฏิบัติเลียงคู้ไว้ โภชนกา
แลในกาลบริโภคนโภชนาหารนั้น ก็ให้ชงก่อนโภชนาหารแก่หัตถ์ไปดกนั้น
คนละบั้น ๆ ภัตตาหาร ๕๐๐ บั้นนั้น ก็พอประโยชน์แก่ลูกช่างนั้น

อท โข ลำคืบนั้น ลูกช่างก็ช่วยนำซึ่งทัพพสัมภาระเครื่องไม้
ช่างไม้ทั้งหลายผูกมัดไว้เพื่อตนนั้น จดลากไปกระทำให้เป็นกองไว้ในที่อัน
ช่างไม้ทั้งหลายนับไว้นั้น แล้วก็กระทำซึ่งอุปการะแม่อื่น ๆ โดยทำนองนั้น
สฤถา อิมิ การณ์ อหริตฺวา สมเด็จพระบรมศาสดาจารย์เจ้าพระองค์
ทรงนำมาซึ่งเหตุนี้มาตรัสเทศนาแล้ว จึงมีพระพุทธฎีกาตรัสว่า ภิกษุเว
คูก่อนภิกษุทั้งหลาย สาริบุตรเป็นผู้ประกอบด้วยความกตัญญูกตเวที
ไซ้จะมีแต่ในกาลบัดนี้ก็หาไม่ได้ ในปางก่อนสาริบุตรบังเกิดในอเหตุปฏิสนธิ
ก็เป็นผู้ประกอบด้วยกตัญญูกตเวที มีสภาวะรู้ซึ่งคุณูปการที่บุคคลได้กระทำ
ไว้แก่ตน ดทา มหาหตฺถิ คชสารใหญ่ในกาลครั้งนั้น คือ พระสาริบุตร
ในบัดนี้ หตฺถิไปดโก หัตถ์ไปดกลกช่างในกาลครั้งนั้น คือ ราชภิกษุ
ผู้มีความเพียรในบัดนี้

ใจความว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้ามีพระพุทธฎีกาตรัสดังนี้แล้ว
จึงตรัสแสดงพระคาถาอันมีในคัมภีร์พระธรรมบทว่า

นิจันว ปวศุการ

ยัม ปสเส วชชนทสสิน

นิคคยวาท เมธาว

คาทิส ปณตติ ภเช

คาทิส ภชมานส

เสยโย โหติ น ปาปิโย ฯ

แปลว่า บุคคลเห็นผู้ใดเป็นผู้ชั่วยั่ว เป็นผู้ชอบกล่าวข่มขู่ เป็นผู้
 บัญญัติ ควรคบบุคคลผู้นั้น เพราะว่า เมื่อคบบุคคลผู้นั้นย่อมมีแต่ความค
 หากความข่มขู่ได้ ดังนี้ คาทินชื่อว่า เป็นธรรมเนียมสำหรับพระราชเ
 ค่อมภายหลัง เมื่อพระบรมศาสดาทรงตั้งพระเถระทั้งหลาย ไว้ในฐานัน
 ทรลาคับ ก็ได้ทรงตั้งพระราชเ
 ค่อมไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย
 ผู้มีปฏิภาณ ดังนี้ สันเนอความในคัมภีร์มโนรพุปุณฺณเพียงเท่านั้น ในคัมภีร์
 ได้ชี้ถึงอดีตชาติว่า พระราชเ
 ค่อมได้ทำบุญกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งอัน
 เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายในทางปฏิภาณ แต่ในครั้งพุทธกาลแห่งพระปทุมุตระ
 โน้น และชี้ให้เห็นว่า พระราชเ
 ค่อมได้สำเร็จพระอรหัต ด้วยได้
 เรียบนกรรมฐานจากพระสารีบุตรเถระเจ้า

ส่วนในคัมภีร์เถรคาถาว่าณณนา

ได้กล่าวเพิ่มเติมไว้อีก ดังนี้

ต่อไปนี้ว่า พระราชเ
 ค่อมในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรชินศรี ได้เกิดในตระกูลแห่งหนึ่งในเมือง
 หงสวดี ในครั้งศาสนาพระปทุมุตตรชินศรี ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่งได้รับ
 ตำแหน่งอันเลิศในฝ่ายปฏิภาณ ก็ต้องการในตำแหน่งนั้น จึงถวาย
 มหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ และบูชาองค์พระปทุมุตตรด้วยเครื่องบูชา
 อันมีค่ามาก เมื่อจุติจากชาตินั้นแล้วก็ได้ไปเกิดในเทวโลก มาถึงครั้งพระ
 วิบัสสี ได้ถวายผลมะม่วงแด่พระวิบัสสี แล้วได้เกิดในมนุษย์โลก
 และเทวโลกตลอดกาลนาน มาถึงกาลของพระพุทธเจ้าของเรา ได้มา
 เกิดในตระกูลพราหมณ์ที่ราชคฤห์ธานี มีนามว่า ราชะ ได้บวชเมื่อ
 แก่ ได้รับโอวาทจากพระสารีบุตรแล้วเจริญวิปัสสนา ได้สำเร็จพระ
 อรหัตในไม่ช้า ครั้นสำเร็จพระอรหัตแล้ว ได้อยู่ในสำนักของพระ
 ศาสดา ได้ฟังพระธรรมเทศนาอยู่เนือง ๆ จนถึงเป็นผู้เลิศกว่าผู้มีปฏิภาณ
 ทั้งหลาย ได้รับตำแหน่งอันเลิศในฝ่ายปฏิภาณ อยู่มาวันหนึ่ง ได้กล่าว
 คาทินว่า ขถา อการํ ทูณนํ เป็นต้น แปลว่า เรือนที่มุงไม้ดีข่ม

มีฝนร่ำได้ฉันใด จิตที่ไม่ได้อบรม ก็มีวาระร่ำได้ฉันนั้น เรือนที่มุงค
แล้ว ข่อมไม่มีฝนร่ำได้ฉันใด จิตที่อบรมไว้ดีแล้ว ก็ไม่มีวาระร่ำได้
ฉันนั้น ดังนี้ ในคัมภีร์นขให้เห็นว่า พระราชเณรเจ้าได้ทำบุญกุศลไว้อีก
ในสำนักพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า มิใช่แต่ทำในครั้งพระปทุมุตตระ
สัมมาสัมพุทธเจ้าเท่านั้น

ในคัมภีร์อุปทานพร้อมด้วยอรรถกถา ได้กล่าวไว้ว่า ครั้งพระ
ปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลก ในที่สุดแห่งแสนกัลป์ นับแต่
กัลป์ที่ถอยหลังลงไปนั้น พระราชเณรเจ้า ได้เกิดเป็นพราหมณ์อยู่ในเมือง
หงสวดี ได้ทำบุญกุศล แล้วปรารถนาตำแหน่งผู้เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย
ในฝ่ายปฎิภาณ เวลาจุติจากชาตินั้นแล้ว ได้เกิดเป็นพระอินทร์อยู่
๑๐๐ ชาติ ได้เกิดเป็นพระเจ้าจักรพรรดิอยู่ ๕๐๐ ชาติ ได้เป็นพระยา
ประเทศราชอยู่นับชาติไม่ถ้วน ดังนี้แล้ว กล่าวถึงชาติปัจจุบันเหมือน
กันกับที่แสดงมาแล้วนั้น ในที่สุดได้กล่าวว่า พระราชเณรเจ้านั้น ได้
สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๔ อภิญญา ๖ ดังนี้ ต่อมาเมื่อพระราชเณรเจ้า
มีอายุสิ้นแล้ว ก็ดับขันธเข้าสู่ปรินิพพาน เป็นอันว่าจบเรื่องพระราชเณรเจ้า
เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๘๔

คัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระราชาเถรเจ้า

เอกทศกัมมัญญะ ภิกขุเว มม สวากานัน ภิกขุณัน ลุขจิวรรณัน ยทิตฺ
โมฆราชาคี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฐก ๘๔ ว่าด้วยเรื่องพระโมฆราชเถรเจ้าสืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้ทรงยกย่อง พระโมฆราช ไว้ด้วย
วาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนานั้นว่า ในวาระพระ
บาลีนั้นแปลว่า ต่อก่อนภิกษุทั้งหลาย พระโมฆราชเป็นเอกทศกัมมัญญะ คือ
เช่นผู้เข้มนกว่าภิกษุทั้งหลายซึ่งเป็นสาวกของเรา ในทางครองไตรจีวรอัน
เศร้าหมอง ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรทปฺปณินว่า พระโมฆราชเถรเจ้า ชื่อว่าเป็นผู้เลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลาย ที่ครองไตรจีวรอันเศร้าหมองนั้น คือ ไตรจีวรของท่านนั้น
เป็นผ้าบังสุกุลที่ประกอบด้วยความเศร้าหมอง ๑ ประการ คือ ความเศร้า
หมองด้วยผ้า • ความเศร้าหมองด้วยด้ายเข้มน้ำ • ความเศร้าหมองด้วย
น้ำขุ่น • ดังนี้

กับบุญบารมีที่พระโมฆราชเถระเจ้าได้สร้างไว้ในอดีตชาตินั้น คือ ใน
 ครึ่งพระปฐมศตวรรษเจ้าอุบคชนในโลกลนั้น พระโมฆราชเถระเจ้าได้เกิด
 ในเมืองหงสวดี เวลาไปฟังธรรมได้เห็นพระปฐมศตวรรษเจ้าทรงตั้งภิกษุ
 รูปหนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายครองไตรจีวร จึงได้ทำบุญกุศล แล้ว
 ปรรณาคำแห่งนั้น เวลาจุติจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวเสวยทิพย-
 สมบัติ และมนุษย์สมบัติ อยู่ในเทวโลกและมนุษย์โลก ตลอดกาลนาน
 แล้วมาเกิดในเรือนอำมาตย์ที่เมืองกัฏฐวาหนะ ก่อนกว่าพระกัสสปพุทธเจ้า
 อุบคชนในโลกล เมื่อเติบโตขึ้นแล้ว ก็ได้รับตำแหน่งอำมาตย์ ในเวลานั้น
 พระกัสสปพุทธเจ้าก็ได้อุบคชนในโลกล พระเจ้ากัฏฐวาหนะทรงทราบว่า
 พระพุทธเจ้าอุบคชนในโลกลแล้ว ก็ตรัสสั่งอำมาตย์นั้นว่า พระพุทธเจ้าได้
 อุบคชนในโลกลแล้ว เราทั้งสองไม่อาจทำกิจจนคนครนให้ว่างเปล่าจากพระ
 พุทธเจ้าได้ ท่านอำมาตย์จงไปสัจฉิมประเทศ พังคให้รู้แน่ว่า
 พระพุทธเจ้าอุบคชนจริงหรือไม่ ครั้นรู้แนแล้วจงนำมาสู่บ้านเรือนของเรา
 ครั้นถึงแล้ว ก็ทรงใช้อำมาตย์นั้นไปพร้อมกับบริษัหนึ่ง เมื่ออำมาตย์นั้น
 ไปถึงแล้ว ก็ได้นั่งฟังพระธรรมเทศนาของพระปฐมศตวรรษเจ้าแล้วเกิด
 ความเลื่อมใส แล้วได้บรรพชาในพระพุทธศาสนา เจริญสมณธรรมอยู่
 ตลอด ๓ หนับ ส่วนพวกบริษัที่ไปกับอำมาตย์นั้น ก็กลับมากราบทูล
 พระเจ้ากัฏฐวาหนะสน ส่วนพระเถระเจ้าองค์นั้นก็เป็นผู้มีศีลอันบริบูรณ์
 เวลาถึงมรณภาพแล้ว ก็ได้ท่องเที่ยวเสวยมนุษย์สมบัติ สวรรคสมบัติอยู่
 จนตลอดพุทธันดรหนึ่ง แล้วมาเกิดเป็นบุตรพราหมณ์อยู่ในกรุงสาวัตถี
 ก่อนพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายอุบคชน เมื่อเกิดแล้ว มารดาบิดาก็ได้
 ตั้งชื่อให้ว่าโมฆราชมาณพ

ส่วนพระเจ้ากัฏฐวาหนะนั้น ก็ได้ทรงทำบุญกุศลไว้ในสำนักพระ
 กัสสปทศพล แล้วได้ท่องเที่ยวเสวยทิพยสมบัติและมนุษย์สมบัติอยู่ใน
 เทวโลก มนุษย์โลกตลอดพุทธันดรหนึ่ง พร้อมทั้งบริวาร แล้วลงมาเกิด
 เป็นบุตรพราหมณ์ปุโรหิต อยู่ในกรุงสาวัตถี ก่อนพระพุทธเจ้าของเรา
 ทั้งหลาย มารดาบิดาตั้งชื่อว่าพาวรีมาณพ ต่อมาภายหลังพาวรีมาณพนั้น

ได้ศึกษาไตรเพทจนได้เป็นอาจารย์แก่มาณพหมื่น ๖ พันคน แล้วได้รับ
ตำแหน่งเป็นปุโรหิตของพระเจ้าปเสนทิโกศล ในเวลาบิดาล่วงลับไปแล้ว
ส่วนโมฆราชมาณพนั้น ก็ได้ไปศึกษาอยู่กับพราหมณ์พาวรี

อยู่มาวันหนึ่ง พราหมณ์พาวรี เข้าสวดสวดแล้วก็พิจารณาตุลึ่งที่เป็น
สารประโยชน์ในวิชาของตน ก็ไม่เห็นสิ่งที่เป็นสาระประโยชน์ในภายหน้า
จึงคิดว่า เราควรจะบรรพชาแสวงหาประโยชน์ในภายหน้า แล้วจึงไปกราบทูล
ลาพระเจ้าปเสนทิโกศลเพื่อออกบรรพชา เวลาได้รับพระบรมราชานุญาตแล้ว
ก็พามาณพหมื่น ๖ พันคนออกบรรพชา ฝ่ายพระเจ้าปเสนทิโกศลก็ได้
พระราชทานทรัพย์ไปพันกหาปณะว่า อาจารย์บรรพชาในที่ใด ท่านทั้งหลาย
จงไปสู่ ณ ที่นั้น แล้วให้ทรัพย์พันกหาปณะนี้ แก่อาจารย์ ฯ พราหมณ์พาวรี
ที่มีความประสงค์จะหาอยู่หาสบาย ก็เดินทางไปถึงระหว่างเขตแดนของ
พระเจ้าอัสสกะ และพระเจ้ามคธะ ยืนอยู่นอกมณฑลประเทศออกไป แล้ว
ก็สร้างที่อยู่ ณ ริมฝั่งแม่น้ำโคธาวรี

ครั้งนั้น มีบุคคลหนึ่งไปหาพวกพราหมณ์พาวรี ซึ่งบรรพชาเป็นฤๅษี
อยู่ในที่นั้น ได้ขออนุญาตสร้างที่อยู่ ณ ที่ใกล้อาศรมของฤๅษีเหล่านั้น
มีตระกูลอีก ๑๐๐ ตระกูล ได้เห็นบุรุษนั้นสร้างบ้านเรือนลงในที่นั้น ก็ไป
สร้างบ้านเรือนลงอีกถึง ๑๐๐ หลัง พวกคนทั้งปวงนั้นก็ประชุมปรึกษากันว่า
เมื่อพวกเราอยู่ใกล้กับพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย ไม่อาจอยู่สุขสบายได้ พวก
เราควรจะสละทรัพย์คนละกหาปณะเพื่อแลกกับความสบาย ครั้นคิด
ดังนั้นแล้วต่างก็พากันถือเอาหาปณะ คนละกหาปณะไปให้แก่พราหมณ์พาวรี
รวมเป็นทรัพย์พันกหาปณะด้วยกัน พราหมณ์พาวรีจึงถามว่า ท่านทั้งหลาย
นำเอาทรัพย์มาให้เราเพื่อประสงค์สิ่งใด พวกนั้นตอบว่า เพื่อประสงค์
ความสุข พราหมณ์พาวรีจึงกล่าวว่า ถ้าเราต้องการเงินทองแล้ว
เราก็ไม่สละทรัพย์สมบัติของเราออกบรรพชา ท่านทั้งหลายจงนำหาปณะ
ของท่านทั้งหลายกลับไป พวกนั้นจึงตอบว่า ข้าพเจ้าทั้งหลายจะไม่นำของ
ที่สละแก่พระผู้เป็นเจ้าแล้วกลับไป ข้าพเจ้าทั้งหลายจะนำทรัพย์มาถวาย
พระผู้เป็นเจ้าอย่างนี้ทุกปี พระผู้เป็นเจ้าจงรับเอาทรัพย์เหล่านั้นไว้ให้ท่าน

เกิด พราหมณ์พาวรรีรับไว้ แล้วจำแนกแจกทานแก่คนกำพร้า คนดั้นทางไกลและคนขอทาน ต่อมาภายหลังก็ปรากฏทั่วไปทั้งชมพูทวีปว่าพราหมณ์พาวรรีเป็นทายก

ต่อมาภายหลังก็มีนางพราหมณ์คนหนึ่ง ซึ่งเกิดในวงศ์พราหมณ์ ชุก ในบ้านทุนนวิญญูคาม ในแคว้นแคว้นกาลิงครัฐ ได้บอกแก่สามีว่า จงไปขอเงินทองจากพราหมณ์พาวรรีเกิด พราหมณ์ผู้เป็นสามีนั้น เมื่อทนการอ้อนวอนไม่ได้ ก็ไปหาพราหมณ์พาวรรี แต่ในเวลาที่ไปถึงนั้น พราหมณ์พาวรรีได้ให้ทานเสียแล้ว จึงกล่าวขึ้นแก่พราหมณ์พาวรรีว่า ขอท่านจงให้ทานแก่ข้าพเจ้าด้วยเถิด พราหมณ์พาวรรีจึงตอบว่า เธอมาไม่ใช่วเวลาให้ทาน เพราะเราได้ให้ทานเสียแล้ว เวลานี้เราไม่มีเงินทองจะให้แก่เธอ พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า ข้าพเจ้าไม่ต้องการด้วยเงินทองมากนัก เมื่อท่านไม่อาจให้มากได้ ก็ขอจงให้สัก ๕๐๐ กหาปณะเถิด พราหมณ์พาวรรีจึงตอบว่า เพียง ๕๐๐ กหาปณะก็ไม่มี เมื่อถึงเวลาให้ทานจึงจะมี พราหมณ์นั้นจึงกล่าวว่า เราจะมาในเวลาให้ทานด้วยเหตุอันใด ดังนี้ แล้วจึงกวาดเอาทรายมากองขึ้นให้เป็นเจดีย์ ที่ประตubrณศาลาของพราหมณ์พาวรรี แล้วเก็บเอาดอกไม้แดงมาโปรยลงรอบเจดีย์ทรายนั้น แล้วก็ทำปากงูบงีบเหมือนกับรำขมนต์ ครั้นแล้วจึงกล่าวขึ้นว่า จงให้ศรัทธาของพราหมณ์พาวรรีแตกออกเป็น ๗ ภาค พราหมณ์พาวรรีจึงคิดว่า พราหมณ์ผู้มคปะใหญ่เห็นจะประพฤติดะมาแล้วเป็นอันมาก จึงได้กล่าวขึ้นอย่างนี้ แต่ว่าเงิน ๕๐๐ กหาปณะ ที่เราจะให้แก่พราหมณ์นั้นก็ไม่มี พราหมณ์นั้นก็จะนำเราฝ่ายเดียว ดังนี้

เมื่อพราหมณ์พาวรรีนั่งเศร้าใจอย่างนั้น มารดาของพราหมณ์พาวรรีในชาติติด ๆ กันกับชาตินั้นซึ่งได้เกิดเป็นเทวดา เห็นว่าพราหมณ์พาวรรีผู้เป็นบุตรกำลังเศร้าโศก จึงเข้ามาหาในเวลาราตรี แล้วจึงกล่าวขึ้นว่า ลูกเอ๋ย พราหมณ์ผู้ยอมไม่รู้จักคำว่าศรัทธาแตก หรือศรัทธาไม่แตก เจ้าไม่รู้ว่าพระพุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกแล้วหรือ ถ้าความสงสัยของเจ้ามีอยู่

เจ้าจึงไปเฝ้าทูลถามพระพุทธรเจ้า พระพุทธรเจ้าจะทรงแสดงเหตุอันนี้ให้เจ้า
ฟัง เจ้าเค็มแต่พราหมณ์พาวรีได้ฟังถ้อยคำของเทวดาดังนั้นก็เบาใจ รุ่งเช้า
ขึ้น ก็เรียกศิษย์ทั้งปวงมาประชุมกันแล้วบอกว่า ได้ยินว่าพระพุทธรเจ้าทรง
อุบัติขึ้นในโลกแล้ว พวกท่านจงรีบไปสืบทให้รู้ว่าเป็นพระพุทธรเจ้าจริง
หรือไม่ แล้วให้รีบกลับมาบอกเรา เราก็จะไปเฝ้าในเมื่อเป็นพระพุทธรเจ้า
จริง ก็คิดว่าอันตรายชีวิตของเราบ่อมน่าเป็นของเกรงได้ยาก เพราะเราแก่
แล้ว พวกท่านจงไปเฝ้าพระพุทธรเจ้า แล้วจงกราบทูลถามปัญหาเหล่านี้
ว่าดังนี้แล้วก็นุกปัญหา อันมีนามว่าศีรษะแตกให้แก่พวกศิษย์ แล้วจึง
คิดว่า มาณพเหล่านี้ล้วนแต่เป็นบัณฑิตทั้งนั้น เวลาได้ฟังพระธรรมเทศนา
ของพระพุทธรเจ้าแล้ว ได้สำเร็จประโยชน์ของตนแล้ว จะกลับมาหาเรา
อีกหรือไม่ก็ไม่วี จึงบอกนาคอชิตมาณพผู้เป็นหลานของตนว่า หลานควร
กลับมาหาตงให้ได้ หลานควรนำคุณธรรมที่หลานได้แล้ว มาบอกแก่ตง
ให้จงได้ ลำคับนั้น พวกศิษย์ของพราหมณ์พาวรีทบวชเป็นฤๅษี อันมีนาม
ว่าชฎิล ๑ หมื่น ๖ พัน ก็ตั้งให้อชิตมาณพเป็นหัวหน้า กล่าวกันว่า พวก
เราจะไปทูลถามปัญหาคือพระพุทธรเจ้าพร้อมกับศิษย์ผู้ใหญ่ ๑๖ คน แล้วก็
ออกเดินทางไปในเวลาที่เดินทางไปในนั้น เมื่อมีผู้ถามว่า พระผู้เป็นเจ้า
ทั้งหลายจะพากันไปไหน ก็ตอบว่า พวกเราจะพากันไปถามปัญหาต่อ
พระพุทธรเจ้า ตอบอย่างนั้นเรื่อยไปจนตลอดทางหลายร้อยโยชน์

ในวันที่มาณพเหล่านั้นจะไปถึง พระพุทธรเจ้าของเราทั้งหลายทรง
พระดำริว่า ที่อื่น ๆ ไม่เหมาะแก่บริษัทเหล่านี้ จึงเสด็จไปประทับบน
แผ่นศิลา ที่ป่าสาณเจดีย์ ฝ่ายอชิตมาณพพร้อมทั้งบริวารก็ไปที่แผ่นศิลานี้
นั้น พอได้เห็นความสมบูรณ์ด้วยพระสรีระของพระพุทธรเจ้า ก็แน่ใจว่า
ท่านผู้นี้จะเป็นพระพุทธรเจ้าผู้เป็นเครื่องยึดมั่นในโลกเป็นแน่แท้ จึงกราบ
ทูลถามปัญหาทั้งหลายตามที่อาจารย์ได้สอนมา ในวันนั้น มีประชาชนไป
ประชุมกันในที่นั้นได้ถึง ๑๒ โยชน์ โมจราชมาณพซึ่งอยู่ในจำพวกมาณพ
๑๖ คนนั้น เป็นผู้กระต้างด้วยมานะ หงวนของเขากียังไม่แก่กล้า
ปรารภจะถามปัญหา สมเด็จพระบรมศาสดาทรงพระดำริว่า เราตถาคต

ควรจะทำจิตมานะของเขาเสียก่อน แล้วจึงตรัสว่า เธอจงหยุดก่อน
โมฆราช ให้มาณพื่อน ๆ ถาก่อน ดังนี้ โมฆราชมาณพฤกพระพุทธรองค์
ทรงห้ามอย่างนั้นแล้วจึงคิดว่า เรานักว่าผู้มีบุญญายิ่งกว่าเราจะไม่มีมานาน
แล้ว ธรรมดาพระพุทธเจ้าทั้งหลาย ถ้าไม่ทรงทราบความในใจของ
ผู้นั้นก็ย่อมไม่ตรัส โมฆราชมาณพฤกคิดดังนี้แล้วก็คิดว่า พระพุทธเจ้า
คงจะทรงเล็งเห็นโทษแห่งการทูลถามของเรา คิดดังนี้แล้ว จึงได้นั่งอยู่
เมื่อมาณพื่อน ๆ ทูลถามปัญหาไปตามลำดับถึง ๔ คนแล้ว โมฆราชมาณพ
ก็ตอบไม่ได้ คิดจะทูลถามเป็นลำดับที่ ๕ จึงได้ลุกขึ้น แต่พระพุทธรองค์
ก็ทรงห้ามเสียอีก โมฆราชมาณพฤกนั่งอยู่อกด้วยคิดว่า บัดนี้เราก็นั่ง
ไม่อาจทูลถามเป็นคนที่ ๕ ได้ จึงได้ทูลถามเป็นคนที่ ๑๕

สมเด็จพระบรมศาสดาทรงเห็นว่า โมฆราชมาณพฤกอันแก่กล้า
เช่นแล้ว จึงได้ทรงแก้ปัญหา ในเวลาที่ทรงแก้ปัญหาจบลงแล้ว
โมฆราชมาณพฤกกับชฎิลพนักคนซึ่งเป็นบริวารของตน ก็ได้สำเร็จพระอรหัต
ชฎิลอีก ๑๕ พนักคน ก็ได้สำเร็จพระอรหัตตามหัวหน้าของตน ๆ แล้วก็
เป็นเอหิภิกขุ ทรงบาตรจีวรอันสำเร็จด้วยฤทธิ์ทางนั้น องค์อื่น ๆ จะไม่พูด
ถึงในทนต์ จะพูดถึงแต่พระโมฆราชเท่านั้น คือ พระโมฆราชนั้น จำเดิม
แต่ได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ก็ครองจีวรอันประกอบด้วยความสำเร็จ
๓ ประการ ดังที่แสดงมาแล้วนั้น ต่อมาภายหลัง สมเด็จพระบรมศาสดา
ซึ่งทรงตั้งพระเถระทั้งหลายไว้ในตำแหน่งตามลำดับ ในเวลาประทับอยู่ที่
พระเชตวัน จึงทรงตั้งพระโมฆราชเถระเจ้าไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายครอง
จีวรอันเศร้าหมอง ด้วยพระพุทธรูปกล่าวว่า เอตทกคัมภิกขเว มมสาวกานัม
ภิกขุณัม ลูขจีวรธรรมัม ขทิตัม โมฆราชา ซึ่งแปลว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
พระโมฆราชเป็นผุ้เขมมกว่าภิกษุทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวกของเราฝ่ายทรง
จีวรเศร้าหมอง ดังนี้ สันเนอความในคัมภีร์มโนรถปรณเพียงเท่านั้น

ในคัมภีร์มโนรถปรณที่แสดงมาแล้วนั้น ช้ให้เห็นบุพพจริยาใน
อดีตชาติของพระโมฆราชเถระเจ้า เพียงแต่ในครั้งพระปฐมุตตระพระพุทธเจ้า
และพระกัสสปพุทธเจ้าเท่านั้นว่า ท่านได้สร้างสมบารมีไว้ในครั้งศาสนา

๒๖๐ พระสุคตคัมภีร กัมภีรที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒

พระพุทธเจ้าทั้งสองพระองค์นั้น แล้วได้เสวยทิพยสมบัติ มนุษยสมบัติ มา จนกระทั่งถึงได้เกิดเป็นโมฆราชมานพ แล้วได้สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ส่วนในคัมภีรอปทานกล่าวเพิ่มเติมไว้อีกว่า ท่านได้นำเพญบาร์มีไว้ในครั้ง ศาสนาพระอัครทศสี่พุทธเจ้าอีกคราวหนึ่ง รวมเป็น ๓ คราวด้วยกัน

บาลี

กล่าวคือ ในคัมภีรอปทานว่า พระโมฆราชเถระเจ้าได้กล่าวประกาศ ความปฏิบัติของท่านไว้ว่า ครั้งพระอัครทศสี่พุทธเจ้าอุบัติขึ้นในโลกนั้น ท่านได้เห็นแล้วก็เกิดความเลื่อมใส ถวายบังคมแล้วกราบทูลสรรเสริญ ว่า บรรดาสัตว์ทั้งปวงซึ่งมีอยู่ในโลก ทั้งที่มีรูปร่างและไม่มีรูปร่าง ทั้งที่ ย่อมบนบกและในน้ำ ย่อมไม่ประเสริฐเท่าพระพุทธเจ้าทั้งนั้น พระพุทธเจ้า เป็นผู้ประเสริฐกว่าสัตว์โลกทั้งปวง พระอัครทศสี่พุทธเจ้าก็ได้ทรงพยากรณ์ ไว้ว่า บุรุษที่เลื่อมใสจนถึงกับกล่าวสรรเสริญเราศกาคณิ จะไม่ได้ ไปสู่ทุกข์เลย จะได้เป็นเทวราชอยู่ ๖๔ ชาติ จะได้เป็นพระราชาเฉพาะ ประเทศนั้น ๆ อยู่ ๑๐๘ ชาติ จะได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิอยู่ ๕๐๐ ชาติ ส่วนเป็นพระราชาเฉพาะประเทศนั้น ๆ จะนับไม่ถ้วน ในชาติที่สุดท้ายจะ ได้เกิดเป็นพราหมณ์ทรงไตรเพท เป็นสาวกของพระโลกเชษฐเจ้าผู้ทรง พระนามว่าพระโคตม จะมีนามว่าพระโมฆราช ดังนี้

บัดนี้ เราขอว่า โมฆราชได้เป็นผู้สมบรูณ์ด้วยวิชา ๓ แล้ว ได้ทำ กิเลสสิ้นแล้ว ไม่มีอาสวะแล้ว พระโคตมผู้เล็กลงกว่าบุคคลทั้งปวง ได้ทรง ค้ำเราไว้ในตำแหน่งอันเลิศแล้ว เราได้ละเครื่องเกาะเกี่ยวผูกพันสิ้นแล้ว ได้สำเร็จปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ได้ทำตามคำสั่งสอน ของพระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ ในคัมภีรอปทานนี้ชี้ให้เห็นว่า พระโมฆราช เถระเจ้าได้นำเพญบาร์มีไว้ด้วยความเลื่อมใส กล่าวสรรเสริญพระอัครทศสี่ พุทธเจ้า แล้วได้เสวยมนุษยสมบัติ เป็นพระราชามหากษัตริย์จนนับชาติ ไม่ถ้วน และได้เสวยทิพยสมบัติเป็นเจ้าเป็นใหญ่แห่งเทวดาทั้งหลายอีก ๖๔ ชาติ เป็นจักรพรรดิราชอีก ๕๐๐ ชาติ ในชาติที่สุดท้ายได้สำเร็จวิมุตติ มรรค

ผลนฤพานตั้งนี้ ส่วนในคัมภีร์อุปทานวรรณานัน ได้ขยายเนื้อความออก
จากนี้ไปอีกโดยพิสดาร แต่ว่าใจความก็อันเดียวกัน จึงไม่ได้ยกมาแสดง

ในคัมภีร์เถรคาถา ๓ วรรณากล่าวรวมใจความไว้ว่า พระโมฆราช
เถระเจ้าองค์นี้ ก็ได้ทำอธิการกุศลไว้ในสำนักแห่งพระพุทธเจ้าทั้งหลาย
ในปางก่อนมาแล้ว มาในครั้งศาสนาพระปทุมุตตระ ได้เห็นภิกษุรูปหนึ่ง
ได้รับตำแหน่งอันเลิศฝ่ายนั่งห่มสบงจวรอันเศร้าหมอง ก็ตั้งใจทำบุญกุศล
แล้วปรารณาคัดแห่งนั้น มาในครั้งศาสนาพระอัทธทัสสี ได้เกิดใน
ตระกูลพราหมณ์ สรรเสริญพระอัทธทัสสีด้วยถ้อยคำต่าง ๆ แล้วน้อม
ภาชนะ น้ำผึ้งไปถวาย ด้วยบุญกุศลนั้น ทำให้ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพดา
มนุษย์ตลอดกาลนาน มาในครั้งศาสนาพระกัสสป ได้เป็นอำมาตย์ของ
พระเจ้ากัฏฐวาหนะ พระเจ้ากัฏฐวาหนะโปรดให้ไปอาราธนาพระกัสสป
พุทธเจ้ากับบุรุษบริวารพันหนึ่ง เมื่อได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ก็เกิด
ความเลื่อมใส ได้บวชเจริญธรรมอยู่สิ้น ๒ หมื่นปี จิตจากชาตินั้น
แล้วก็ได้เกิดอยู่แต่ในสุคติสันพุทธันดรหนึ่ง มาถึงครั้งพระพุทธเจ้าของ
เรา นี้ ได้มาเกิดในตระกูลพราหมณ์ มีนามว่าโมฆราช พราหมณ์พาวรี
ผู้เป็นอาจารย์ ได้ใช้ให้ไปทูลถามปัญหา กับพวกมาณพ ๑๖ คน ต่อสมเด็จพระ
พุทธผลสัมมาสัมพุทธเจ้า เวลาได้ฟังคำวิสัชนาปัญหาแล้ว ก็ได้
สำเร็จพระอรหัต ครั้นได้สำเร็จพระอรหัตแล้ว ก็ใช้ของอันเศร้าหมอง
๓ อย่างคือ บาตรอย่างหนึ่ง เข็มอย่างหนึ่ง ผ้าอย่างหนึ่ง จนถึงกับ
ได้รับตำแหน่งเป็นผู้เลิศในทางใช้ผ้าอันเศร้าหมอง อยู่มาภายหลังก็มีโรค
ต่อมเกิดขึ้นที่ร่างกายของท่าน ด้วยบุพพกรรมในปางก่อน ท่านเห็นว่าจะ
ทำให้เสนาสนะเสียไป จึงไปเก็บเอาฟางมาปูนอน อยู่มาวันหนึ่ง ท่าน
ได้ไปเฝ้าสมเด็จพระบรมศาสดา พระองค์ทรงปราศรัยด้วยคาถาว่า จวิปา-
ปก จิตฺตภทฺทก เป็นต้น แปลว่า ตุก่อนโมฆราช ผู้เป็นโรคผิวหนัง ผู้มี
จิตอันอบรมดีแล้ว เธอเป็นผู้มีใจตั้งมั่นอยู่เป็นนิตย์ เธอจะทำอย่างไร
ในอุคฺคณาวเช่นนี้ พระโมฆราชกราบทูลว่า ข้าพระองค์ได้สดับมาว่า
ประเทสมกฺขลวันแต่สมบุรณด้วยข้าวกล้า การนอนบนฟาง เป็นการนอน

หัด มีอุปมาเหมือนบุคคลมีความสุขเหล่านี้ ซึ่งนอนอยู่บนที่นอนอันดีฉะนั้น ดังนี้ เมื่อพระโมฆราชเถระเจ้า มีอายุครบถ้วนแก่อายุไซยก็ปรินิพพานไป เป็นอันว่าจบเรื่องพระโมฆราชเถระเจ้าเพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัมมี้ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๘๕

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระมหาปชาบดีโคตมเถระตามอรรถกถา

เอตทคัมมํ ภิกขเว มม สาวิกานํ ภิกขุณีนํ รตฺตณฺณํ ยทิตฺตํ
มหาปชาบดี โคตมเถระ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ ๘๕ ว่าด้วยเรื่องพระมหาปชาบดีโคตมเถระตามอรรถกถา สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน หาประมาณมิได้

อรรถกถา

คำเนินความตามอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ในคัมภีร์
มนोरตปุณณินว่า พระนางมหาปชาบดีโคตมได้เป็นผู้เลศกว่าภิกษุณี
ทั้งหลายในฝ่ายภุมมราตรี คือผู้บวชก่อนภิกษุณีทั้งหลาย ส่วนเรื่องพิสดาร
ของพระนางนั้น มีปรากฏว่า เมื่อครั้งศาสนาพระปฐมตตรสัมมา-
สัมพุทธเจ้าโน้น พระนางมหาปชาบดี ได้ทรงถือปฏิสนธิในตระกูล
หนึ่งในเมืองหงสวดี ต่อมาภายหลัง เวลาไปฟังพระธรรมเทศนาขององค์
พระปฐมตตรศาสดา ก็ได้เห็นองค์พระศาสดาทรงตั้งภิกษุณีองค์หนึ่ง
ไว้ในตำแหน่งเลศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้จักกราตรี คือผู้บรรพชาก่อน จึง

ทำอิการกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ตั้งแต่นั้นมาก็ได้ให้ทาน รักษาศีล
อยู่จนตลอดชีวิต เวลาดับจิตแล้ว ก็ขึ้นไปเกิดในเทวโลก จติจากเทวโลก
ในระหว่างพระพุทธรเจ้าองค์หนึ่ง แล้วลงมาเกิดเป็นทาสผู้ใหญ่กว่าทาส
๕๐๐ คน ในกรุงพาราณสี

ต่อมาภายหลัง มีพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ พระองค์ ได้เหาะมาจาก
เงอมภุเชานันทมุลกะ มาลงที่ป่าอสิปตะนะ ในวันก่อนเข้าพรรษาแล้วเข้าไป
เที่ยวบิณฑบาตในเมืองพาราณสี กลับจากเที่ยวบิณฑบาตแล้ว ก็ไปพักที่
ป่าอสิปตะนะอีก ได้คิดกันว่า พวกเราจะขอแรงชาวบ้านเพื่อสร้างกุฏิเล็ก ๆ
สำหรับเข้าพรรษา มีคำถามว่า เป็นเพราะเหตุไร มีคำตอบว่า อันผู้มาถึง
ในฤดูฝน ถึงแม้ว่าเป็นผู้ปฏิบัติขงนาลกปฏิบัติทา คือ ข้อปฏิบัติอันไม่อยู่
เป็นปกติ ก็ต้องอยู่เป็นทีในเสนาสนะประจำ ซึ่งมุงบังด้วยเครื่อง
มุงบัง ๕ อย่าง ไม่อย่างใดก็อย่างหนึ่ง ข้อนั้นสมกับที่พระพุทธรเจ้าตรัสไว้ว่า
คิก่อนภิกษุทั้งหลาย ภิกษุไม่ควรเข้าพรรษาโดยไม่มีเสนาสนะ ภิกษุใด
ฝ่าฝืน ภิกษุนั้นต้องอาบัติทุกกฏ ดังนี้ เพราะฉะนั้น เมื่อถึงเวลาจน
เข้าพรรษาแล้ว ถ้าภิกษุได้เสนาสนะก็เป็นการดี ถ้าไม่ได้ก็ต้องขอแรง
ชาวบ้านให้กระทำขึ้น เมื่อขอแรงชาวบ้านไม่ได้ ก็ต้องกระทำเอง ภิกษุ
ไม่ควรเข้าพรรษาโดยไม่มีเสนาสนะ อันเป็นธรรมดา เพราะฉะนั้น
พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น จึงคิดกันว่า พวกเราจะไปขอแรงชาวบ้าน
พอถึงเวลาเย็น จึงได้พากันเข้าไปยืนอยู่ที่ประตูบ้านของเศรษฐี ทาส
ผู้ใหญ่ซึ่งไปทำหน้าที่เพื่อจะตักน้ำ ก็ได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย
กำลังเดินเข้าไปสู่เมือง เศรษฐีได้ฟังเรื่องพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลายมา
ก็บอกว่า พวกข้าพเจ้าไม่มีโอกาส ขอพระผู้เป็นเจ้าทั้งหลายจงไปก่อนเกิด
ทาสผู้ใหญ่ได้หาบน้ำกลับ ก็ได้พบพระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้น กลับออก
จากเมือง จึงวางหาบน้ำลง แล้วนั่งลงให้ถามว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย
พอเข้าไปในเมืองแล้ว ก็กลับออกมาด้วยเหตุไร พระปัจเจกพุทธเจ้า
ทั้งหลายบอกว่า พวกเรามาเพื่อจะขอแรงชาวบ้านให้สร้างกุฏิเล็ก ๆ
สำหรับเข้าพรรษา ทาสผู้ใหญ่นั้นจึงถามว่า พระผู้เป็นเจ้าทั้งหลาย

ขอมรณได้แล้วหรือ พระบิณฑกะพุทธเจ้าทั้งหลายตอบว่า ไม่ได้ ทาส
ผู้ใหญ่นั้น จึงถามว่า ภูฏินะ ทำได้แต่ผู้เป็นเจ้านายเท่านั้นหรือ ๆ ว่า
คนหคตะก็ทำได้ พระบิณฑกะพุทธเจ้าทั้งหลายตอบว่า ใคร ๆ ก็อาจทำได้
ทั้งนั้น ทาสนั้นจึงบอกว่า ต่แล้วผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าทั้งหลายจักทำถวาย
พรุ่งนี้เช้าขอท่านทั้งหลาย จึงไปรับบิณฑกะของข้าพเจ้า ว่าคงแล้ว
ก็ถือเอาหาบน้ำไป ได้ไปยืนอยู่ทางมาท่าน้ำ ได้ชักชวนพวกทาส
หามาคน้ำให้หาบญควยกันว่า นี่แน่ท่านทั้งหลาย พวกท่านจักทำหน้าท
ทาส ให้ผู้น้อยอย่างนี้ไปเป็นนิกาย เรื่องว่าจักทำกิจเพื่อให้พ้นจากความ
เป็นทาส ทาสเหล่านั้นก็ตอบว่า พวกข้าพเจ้าอยากจะพ้นจากทาส
ในวันนั้นแหละ ทาสผู้ใหญ่นั้นจึงว่า ถ้าอย่างนั้น พระบิณฑกะพุทธเจ้า ๕๐๐
พระองค์ ขอแรงชาวบ้านไม่ได้ เราได้นิมิตไว้เพื่อให้เข้ามารับบาตร
พรุ่งนี้ ท่านทั้งหลายจงขอแรงพวกสามของท่านทั้งหลาย สักวันหนึ่งเกิด
ทาสเหล่านั้นก็รับว่าได้ พอถึงเวลาเย็น พวกสามก็กลับมาจากดง ก็ได้
บอกสามให้ทราบพวกสามได้พากันไปประชุมที่ประตูบ้านของทาสผู้ใหญ่
ครั้งนั้น ทาสผู้ใหญ่จึงบอกว่า พรุ่งนี้เช้าท่านทั้งหลาย จงช่วย
ทำกุฎีเล็ก ๆ สำหรับเจ้าพรรยา ถวายแก่พระบิณฑกะพุทธเจ้าทั้งหลายเถิด
ว่าคงแล้ว เมื่อเห็นว่าพวกใดไม่อยากทำ ก็ได้ว่าพวกนั้นด้วยคำสั่งสอน
จนให้พวกนั้นยินดียกระทำ เจ้าชนทาสผู้ใหญ่ นั้น ก็ได้ถวายอาหารแก่
พระบิณฑกะพุทธเจ้าทั้งหลาย แล้วได้นัดแนะพวกบุตรของพวกทาสทั้งสน
ให้ไปช่วยกัน บุคคลทั้งปวงนั้น ก็ได้พร้อมกันเข้าป่า หาเครื่องก่อสร้าง
มาปลูกกุฎี ๑ คน ต่อ ๑ หลัง แล้วก็สร้างบริเวณมณฑกรมเป็นคัน
สร้างเสร็จแล้วก็จัดเตียง ตั้ง นาคม นาคู เป็นคันไว้ให้พร้อม แล้วก็ขอ
นิมนต์พระบิณฑกะพุทธเจ้าทั้งหลายให้อยู่จำพรรยา ทั้งขอให้ไปรับบิณฑกะ
ในหมู่บ้านของตนตามวาระที่แบ่งกัน พอถึงวาระของใคร เมื่อผู้นั้น
ไม่สามารถจะใส่บาตรได้ ทาสผู้ใหญ่ก็นำอาหารไปจากบ้านของตน ไป
ใส่บาตรแทนทาสคนนั้น ทำกันอย่างนั้นจนตลอดพรรยา ทาสผู้ใหญ่
ได้จัดหาเวียงไร่น้ำชาได้ถึง ๕๐๐ ฝน แล้วก็ให้นำน้ำชาเหล่านั้นไปขาย

เพราะผ้าขาวเหล่านั้นเป็นผ้าเนื้อหยาบ เมื่อขายได้เงินมาแล้ว ก็ไปซื้อ
ผ้าใหม่มาทำไตรจีวรถวายแก่พระบิณฑกะพุทธเจ้าทั้ง ๕๐๐ พระองค์ ๆ ได้รับ
ไตรจีวรแล้ว ก็เหาะไปสู่ภูเขาคันธมาทน์ต่อหน้าทาสเหล่านั้น

ทาสเหล่านั้นทั้งสี่ได้พากันทำบุญกุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วได้
ขึ้นไปเกิดในเทวโลก ทาสผู้ใหญ่ ก็ได้เป็นเทพธิดาผู้ใหญ่ เวลาจุติจาก
เทวโลกแล้ว เทพธิดาผู้ใหญ่นั้น ก็ได้ลงมาเกิดเป็นธิดาของช่างทอ
ผ้าใหญ่ ใกล้เมืองพาราณสี อยู่มาวันหนึ่ง พระบิณฑกะพุทธเจ้า ๕๐๐
พระองค์ ซึ่งเป็นบุตรของนางปทุมวดี ที่พระเจ้าพาราณสีทรงนิมนต์
ก็ได้มาที่ประตูพระราชวัง เมื่อไม่เห็นใครก็กลับออกไป เวลาออกไป
ไปแล้ว ก็ได้ไปที่บ้านช่างทอผ้า ธิดาของช่างทอผ้าผู้ใหญ่นี้ ได้เห็นพระ
บิณฑกะพุทธเจ้าทั้งหลายแล้ว ก็เกิดความเลื่อมใส ได้จัดอาหารใส่บาตร
พระบิณฑกะพุทธเจ้าเหล่านั้น ๆ ฉันทันทีแล้ว ก็ได้กลับไปสู่ภูเขาคันธมาทน์

ผ้าธิดาช่างทอผ้าผู้นั้น ก็ได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วได้เวียนตาย
เวียนเกิด เสวยทิพย์สมบัติ มนุษย์สมบัติ อยู่ตลอดกาลนาน พอใกล้
พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายจะเกิดขึ้น ก็ได้มาเกิดเป็นพระธิดาของ
พระเจ้ามหาสุปพุทธะในเทวทหนคร มีนามกว่า พระนางโคตมี เป็น
พระกนิษฐภคินี คือน้องของพระนางมหามายา พวกพรหมณ์ที่ทำนาย
ลักษณะได้ทำนายไว้ว่า ทารกที่อยู่ในท้องของพระราชาผู้ทั้ง ๒ พระองค์
นี้ จักได้เป็นพระเจ้าจักรพรรดิ พอพระราชาผู้ทั้ง ๒ นั้น ทรงพระเจริญ
วัยแล้ว พระเจ้าสุทโธทนมหาราชก็ทรงส่งขอ ต่อมาภายหลังพระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลาย ก็จุติจากดุสิตสวรรค์ ลงมาถือปฏิสนธิในพระครรภ์ของ
พระนางมหามายาแล้ว พอพระองค์ประสูติแล้วได้ ๗ วัน พระนาง
มหามายา ก็สิ้นพระชนม์ขึ้นไปเกิดในดุสิตสวรรค์ พระเจ้าสุทโธทนมหาราช
ก็ทรงตั้งพระนางมหาปชาบดีโคตมี ผู้เป็นพระน้านางของพระมหาสัตว์เจ้า
ไว้ในตำแหน่งพระอัครมเหสี ในเวลานั้น พระนันทกุมารได้ประสูติจาก
พระครรภ์พระนางมหาปชาบดีโคตมีแล้ว พระนางมหาปชาบดี ได้ทรง

ยกพระนันทกุมารให้เป็นธนะของพวกเงาเลียงนางนม ส่วนพระนางเอง
ได้ทรงเลี้ยงดูพระโพธิสัตว์เจ้า

ต่อมาภายหลัง พระโพธิสัตว์เจ้า ได้เสด็จออกสู่มหาภิเนษกรรมณ
แล้วสำเร็จพระสัพพัญญุตญาณ แล้วก็ทรงอนุเคราะห์โลกจนกระทั่งเสด็จ
กลับไปสู่กรุงกบิลพัสดุ์ ครั้นนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราช ผู้เป็นพระบิดา
ได้ทรงฟังพระธรรมกถา ในระหว่างถนน ก็ได้เป็นพระโสดาบันอริยบุคคล
พอถึงวันที่ ๒ พระนันทกุมารก็บรรพชา ถึงวันที่ ๗ พระราหุลกุมาร
ก็ทรงบรรพชา ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์ก็ได้เสด็จไปประทับที่
กุฎาคารศาลาใกล้เมืองเวสาลี ในคราวนั้น พระเจ้าสุทโธทนมหาราช
ได้สำเร็จพระอรหัตตกายได้เสวยคณัตถ์ แล้วก็ปรินิพพานไป

ในคราวนั้น พระมหาปชาบดีก็ทรงคิดอยากจะบรรพชา จึงพร้อม
ด้วยพระชายาของกุมาร ๕๐๐ องค์ ซึ่งได้ออกบรรพชาเมื่อครั้งพระพุทธ-
องค์ ได้ทรงแสดงกลุฬวาตสูตร ทรมแม่น้ำโรหิตีแล้วนั้น ออกเดิน
ทางจากกรุงกบิลพัสดุ์ เพื่อจะไปเฝ้าพระพุทธองค์ แต่ก่อนจะเสด็จ
ออกไปนั้น พระนางมหาปชาบดีรับสั่งให้ช่างกลับไปมาปลงพระเกศา
แล้วนุ่งผ้าเหลืองเสียก่อน จึงได้พานางสาวกียานี้เหล่านั้นไปที่เมืองเวสาลี
พระอานนตเถระเจ้าทูลขอพระพุทธองค์ ให้ทรงอนุญาตให้ผู้หญิงบรรพชา
พระพุทธองค์ได้ทรงวางกรรม ๔ ประการ ไว้ให้เป็นข้อปฏิบัติของ
พวกภิกษุณีแล้ว พระนางมหาปชาบดี ก็ได้บรรพชาอุปสมบทโดยชอบ
ปฏิบัติตามกรรม ๔ ประการนั้น ฝ่ายนางสาวกียานี้เหล่านั้น ก็ได้อุปสมบท
ด้วยกัน อันเป็นเนื้อความย่อในเรื่องนี้ ส่วนเนื้อความพิสดารมีมาในพระ
บาลีแล้ว เมื่อพระมหาปชาบดีได้อุปสมบทแล้ว ก็ได้เวียนกรรมฐาน
จากพระพุทธองค์ แล้วก็สำเร็จพระอรหัต ส่วนภิกษุณี ๕๐๐ องค์นั้น
เมื่อได้ฟังนั้นทโกวาตสูตรจบลงแล้ว ก็ได้สำเร็จพระอรหัตเหมือนกัน

ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์ได้ประทับนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์
ที่พระเชตะวัน ได้ทรงตั้งพระมหาปชาบดีไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายรัตริ
คือบรรพชาก่อนภิกษุทั้งหลาย ครั้น สิ้นเนื้อความในเทศนาภิกษุ
เพียงเท่านั้น ฯ เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ ๘๖

คัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องนางเขมาเถรี

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวิกานํ ภิกขุณีนํ มหาปณฺณานํ ขทิตํ
เขมาติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ ๘๖ ว่าด้วยเรื่องนางเขมาเถรี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่ง
เทศนานี้ว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นาง
เขมาเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ซึ่งเป็นสาวิกาของเรา ในฝ่ายมีบุญญา
มาก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาคัมภีร์มโนรทปฺรณีว่า นางเขมาภิกษุณี ได้เกิดเป็น
กฤติดาแห่งตระกูลหนึ่ง ในเมืองหงสวดี ครั้นพระปทุมุตตรชินสรี ฯ
อยู่มาวันหนึ่ง กฤติดานั้น ได้เห็นพระสุชาติเถรีอัครสาวิกา ของพระ
ปทุมุตตรศาสดาไปเที่ยวบิณฑบาต จึงได้ถวายขนมต้ม ๓ ก้อน แล้วได้
ขายเรือนของตนในวันนั้น แล้วได้ถวายทานแก่พระเถรี แล้วตั้งความ
ปรารถนาว่า ขอให้ข้าพเจ้า เป็นผู้มีบุญญามากเหมือนกับท่าน ในเวลา
พระพุทธเจ้าเกิดขึ้นในอนาคตกาลเกิด ดังนี้

ค่อนันมา ก็ไม่ประมาทในการทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยคามมนุษย์ อยู่ตลอดแสนกัป มาถึงครั้งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ได้มาถือปฏิสนธิ เป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากิงกิสราชนับเข้าในพระราชธิดาทั้ง ๑ องค์ ได้ประพฤติกุमारพรหมจรรย์ อยู่ในปราสาทตลอด ๑ หมื่นปี ทั้งได้ให้สร้างบริเวณเป็นที่อยู่ของพระศพลร่วมกันกับพระภคินีเหล่านั้น แล้วได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดา มนุษย์ตลอด ๑ พุทธันตร เวลาพระพุทธเจ้าของเราเกิดขึ้น ก็ได้มาถือปฏิสนธิในราชตระกูลในเมืองสาครนคร แคว้นแคว้นมัทธู มีพระนามว่าพระนางเขมา ผิวพรรณของพระนางเขมานั้น เหมือนกับสีแห่งสายน้ำทองคำ ที่บุคคลเห่อออกจากแม่น้ำนั้น เวลาพระนางทรงพระเจริญวัยแล้ว ก็ได้ไปเป็นพระอัครมเหสีของพระเจ้าพิมพิสาร เมื่อพระศากยวงศ์ทรงสำเร็จอายุอยู่ในพระเวฬุวันวิหาร ใกล้กรุงราชคฤห์ พระนางเขมา ทรงนึกว่า เขาว่าองค์พระศาสดาได้ทรงแสดงโทษในรูป กิติดังนี้แล้ว ก็เป็นผู้มีมาในรูป ไม่ไปเฝ้าพระศพลด้วยทรงกลัวว่า พระศพลจะทรงแสดงโทษในรูปให้คนฟัง ฯ พระราชาจึงทรงดำริว่า เราเป็นอุปัฏฐากอันเลิศขององค์พระศาสดา แม้พระอัครมเหสีของอริยสาวกเช่นเรา ไม่ไปเฝ้าองค์พระศพล เป็นการไม่ชอบใจแก่เรา ท้าวเธอจึงโปรดให้พวกแก้วมั่งคั่งสรรเสริญเวฬุวันอุทยานขึ้น แล้วตรัสสั่งให้ขับร้องในที่ใกล้พระนางเขมา พระนางเขมาได้ทรงสดับ การสรรเสริญพระเวฬุวัน ก็มีพระประสงค์จะเสด็จไป จึงทูลขออนุญาตต่อพระราชา พระราชาจึงตรัสว่า ไปเถิด เธอไม่ได้เห็นพระศาสดาก่อนจักกลับมาไม่ได้ พระนางเขมาก็ไม่ทูลตอบประการใด ได้เสด็จไปที่เดียว พระราชาได้ตรัสสั่งพวกบุรุษที่ไปกับพระนางเขมาว่า ถ้าพระเทวีจะกลับจากพระอุทยานให้ได้เห็นพระศพลก็เป็นการดี ถ้ายังไม่ได้เห็น เธอทั้งหลายจงให้เห็นด้วยอาชญาของพระราชา

ครั้นนั้น พระนางเขมาเที่ยวอยู่ในอุทยานจนตลอดวัน ยังไม่ทันได้เห็นพระศพล ก็ปรารถนาจะเสด็จกลับ ครั้นนั้น พวกราชบุรุษจึงได้

อัญเชิญพระนางเขมาไปเฝ้าองค์พระศาสดาตามพระราชบัญชา

องค์พระศาสดาได้ทรงเห็นนางเขมาเสด็จมา ก็ทรงเนรมิตหญิง
คนหนึ่งให้คงาม เหมือนนางเทพอัปสร ให้ยืนพักพระองค์อยู่ พอ
พระนางเขมาทอดพระเนตรเห็น ก็ทรงดำริว่า หญิงทั้งหลาย ที่เปรียบ
เหมือนนางเทพอัปสรเช่นนั้น เราไม่เคยเห็นเลย หญิงเช่นนั้นก็มาขึ้นอยู่
ในที่ใกล้พระศพล เมื่อเทียบเรากับหญิงแล้วนี้ เพียงแต่คนใช้ของ
เราเราก็สู้ไม่ได้ เราได้คิดผิดไป โดยไม่มีเหตุผลเสียแล้ว จึงได้ทรงขึ้น
ทอดพระเนตรหญิงนั้นอยู่ เมื่อพระนางเขมาขึ้นทอดพระเนตรอยู่นั้น
หญิงนั้นก็ล่องปรุมว้ย เป็นเหมือนตั่งอยู่ในมัจฉิมว้ย ล่องมัจฉิมว้ย
เป็นเหมือนตั่งอยู่ในบัจฉิมว้ย มีผิวหนังห่อหุ้ม หอม หงอก พันหักไปตาม
ลำคัม ด้วยกำลังอิริยาฎานของพระพุทธองค์ ลำคัมนั้น หญิงนั้นก็ลุ่มลง
ทั้งพค แล้วสนใจคาบ

ลำคัมนั้น พระนางเขมาก็ทรงดำริว่า รูปร่างเช่นนั้นก็ยังถึงความ
วิบัติเช่นนั้น ถึงรูปร่างของเราก็จักเป็นเช่นนั้น พอทรงกิดคัมนี้ พระพุทธ-
องค์ก็ได้ตรัสขึ้นว่า บุคคลเหล่าใด ยินดีแล้วด้วยอำนาจราคะ บุคคล
เหล่านั้น บ่อมตกไปตามกระแส เหมือนกับแมงมุม ที่ติดอยู่ในข่าย
ของคนฉะนั้น บุคคลทั้งหลาย ตัดความยินดีด้วยราคะนั้นได้แล้ว หลีก
เว้นเสีย บุคคลเหล่านั้นบ่อมละกามสุขไปได้ โดยไม่มีความไยดี ดังนี้ ฯ
พอจบคาถาณลง พระนางเขมาผู้ทรงขึ้นฟัง ก็ได้สำเร็จพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิตา ฯ อันผู้เป็นภคินีได้สำเร็จพระอรหัตต์แล้ว จะ
ต้องปรินิพพาน หรือต้องบรรพชาในวันนั้น

ส่วนพระนางเขมาทรงทราบความเป็นไป แห่งอายุสังขารของตน
จึงทรงดำริว่า เราจะขออนุญาตบรรพชาต่อพระราชา จึงได้ถวายบังคม
ลาองค์พระศาสดา กลับไปพระราชนิเวศน์ ไม่ถวายบังคมพระราชา เพียง
แต่ทรงขึ้นอยู่เท่านั้น พระราชาก็ทรงทราบว่ พระนางเขมาจักได้
สำเร็จธรรมของพระอริยะแล้ว จึงตรัสถามว่า พระเทวีไปเห็นพระศาสดา
แล้วหรือ พระนางเขมาทูลตอบว่า คุณอนมหาราช พระองค์ได้ทรง

ประพาศการเห็นให้เพียงแต่เป็นการเห็นเท่านั้น ส่วนหม่อมฉันได้กระทำ
พระศพล ให้เป็นผู้ที่ตนเห็นได้ดีแล้ว ขอพระองค์จงทรงอนุญาต
บรรพชาแก่หม่อมฉัน พระราชาที่ทรงรับว่าดีละพระเทวี จึงอัญเชิญพระ
เทวีไปสู่สำนักภิกษุณด้วยพระสุวรรณสีวาท แล้วให้บรรพชา ครั้น
ความเป็นผู้มีบุญญามากของพระนางเขมา ก็ปรากฏขึ้นว่า พระนางเขมา
เถรี ได้สำเร็จพระอรหัตต์ในเวลายังเป็นคฤหัสถ์ ต่อมาภายหลัง
พระพุทธองค์ ก็ทรงตั้งไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายผู้มีบุญญามาก ดังนี้

อรรถกถา

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งเถรีอุปทานว่า พระนาง
เขมาเถรีได้กล่าวไว้ว่า พระปฐมศตพรพุทธเจ้า ผู้ทรงเห็นธรรมทั้งปวง
ผู้เป็นนายกของโลก ได้เกิดขึ้น ในกัลป์ที่แสน นับถอยหลังจากกัลป์นี้
ลงไป ในคราวนั้น เราได้เกิดในตระกูลเศรษฐีที่เมืองหงสวดี เป็นผู้
เพียบพร้อมด้วยความสุขมาก ในปราสาทอันรุ่งเรืองด้วยรัตนะต่าง ๆ
เราได้ไปเฝ้าพระปฐมศตพรพุทธเจ้า ได้ไปฟังพระธรรมเทศนาของพระองค์
แล้วก็เกิดความเลื่อมใส ได้นับถือพระองค์เป็นเทพ ได้ขออนุญาต
ต่อมารดาบิดา แล้วนิมนต์พระปฐมศตพรศาสดา กับทั้งพระสาวก ให้ไป
เสวยอาหารอยู่ทบจนของเราตลอด ๗ วัน เมื่อล่วง ๗ วัน แล้ว เราได้
เห็นพระปฐมศตพรพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุณองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศ
ฝ่ายผู้มีบุญญามาก เราก็อยากได้ตำแหน่งนั้น จึงได้ตั้งความปรารถนา
องค์พระปฐมศตพรศาสดาก็ได้ตรัสเห็นว่า ความปรารถนาของเธอก็สำเร็จ
การที่เธอได้ทำบุญไว้ คือพระพุทธเจ้าพร้อมทั้งพระสงฆ์ มีผล
ประมาณไม่ได้ ในแสนกัลป์ข้างหน้า จักมีพระพุทธเจ้า พระองค์หนึ่ง ทรง
พระนามว่า พระโคตม เกิดขึ้นในโลก เธอจะได้เป็นธรรมทายาทของ
ของพระโคตมนี้ จักมีชื่อว่านางเขมาเถรี ผู้เลิศในฝ่ายบุญญา เวลาเรา
ตายจากชาตินั้นแล้ว เราก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ จิตจากดาว-
ดึงส์สวรรค์ ก็ได้ขึ้นไปเกิดในภพมาแล้ว แล้วได้ขึ้นไปเกิดในคฤหัสถ์และนิมมานรดี

ปรณิมิตวสวัตติ เป็นลำดับไป ไม่ว่าเราเกิดในชาติใด ๆ เราก็ได้เป็นมเหสีของพระราชาทรงหลาย ในชาตินั้น ๆ เราได้เป็นมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิอยู่หลายชาติ

จำเดิมแต่นั้นมา เราได้เสวยแต่สมบัติในเทพยคามาหลายกัลป์ มาถึงกัลป์ที่ ๕๐ สมเด็จพระวิปัสสิสัมมาสัมพุทธเจ้า ก็เกิดขึ้นในโลก เราได้ไปเฝ้าพระองค์ ได้ฟังธรรมอันประณีตของพระองค์ แล้วก็ได้บรรพชา ในพระพุทธศาสนา ได้ศึกษาเล่าเรียนมาก ได้ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ตลอดหมื่นปี ได้เป็นผู้ฉลาดในปัจจัยการ มีวิชาเป็นต้น เป็นผู้แก้แค้นในอริยสังขาร ๔ เป็นผู้มีสติปัญญาละเอียด มีการแสดงธรรมดี ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระวิปัสสิพุทธเจ้า เวลาตายจากชาตินั้น เราได้ขึ้นไปเกิดในดุสิตสวรรค์ เมื่อมาเกิดเป็นมนุษย์ เป็นบุรุษ บริบูรณ์ ด้วยรูปสมบัติ ทรัพย์สมบัติ ตลอดมา ไม่เคยรู้จักความบกพร่องในทรัพย์สมบัติเลย อันนี้เป็นผลแห่งการประพฤติพรหมจรรย์ ในพระพุทธศาสนา มาถึงพัทธกัลป์อันนี้ พระโกนาคมน์ ก็เกิดขึ้นในโลก ในคราวนั้น ที่เมืองพาราณสี มีคน ๓ คน ซึ่งมีตระกูลสมบูรณ์ดี คือ นางธัญยานี ๑ นางสุเมธา ๑ ตัวเรา ๑ เราได้สร้างอารามถวายสงฆ์ ทั้งได้สร้างที่อยู่ถวายสงฆ์อีก เวลาเราตายจากชาตินั้นแล้ว เราได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ ไม่ว่าเราเกิดในกำเนิดใด ๆ เราได้เป็นผู้เลิศในกำเนิดนั้น ๆ

มาถึงพัทธกัลป์อันนี้ พระกัสสปพุทธเจ้าก็เกิดขึ้น พระเจ้าพาราณสีผู้ทรงพระนามว่า พระเจ้ากัณโฐ เราชื่อนางสมณิ ได้ฟังธรรมขององค์พระชินศรี แล้วก็ชอบใจการบรรพชา แต่ไม่ได้รับอนุญาตจากพระบิดาเป็นแต่ได้ประพฤติพรหมจรรย์ อยู่ในบ้านเรือนตลอด ๒ หมื่นปี เป็นอันว่าพระราชธิดาทั้ง ๑ องค์นั้น ได้ประพฤติพรหมจรรย์เหมือนกันสิ้น ได้ยินดีในการปฏิบัติพระพุทธเจ้า พระราชธิดาทั้ง ๑ องค์นั้น มีพระนามว่าพระนางสมณิ ๑ พระนางสมณคุตตะ ๑ พระนางภิกขุณี ๑ พระนางภิกขุทาสิกา ๑ พระนางธรรมมา ๑ พระนางสุธัมมา ๑ พระนางสังฆ-

ทาสี • พระนางสมณี ได้มาเกิดเป็นเรา พระนางสมณคุดตา ได้มาเกิดเป็นนางอุบลวรรณา พระนางภิกขุณี ได้มาเกิดเป็นนางปฐาจารา พระนางภิกขุทาสิกา ได้มาเกิดเป็นนางกุนทลเกสรี พระนางธรรมา ได้มาเกิดเป็นนางกิสาโคคมิ พระนางสุธรรมา ได้มาเกิดเป็นนางธรรมหินนา พระนางสังฆทาสี ได้มาเกิดเป็นนางวิสาขา

คราวหนึ่ง พระพุทธเจ้าได้ทรงแสดงมหานิทานสูตร เราได้ฟังแล้วก็จดจำไว้ เวลาเราตายจากชาตินั้นแล้ว เราก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ มาครั้งสุดท้ายนี้ เราได้มาเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ามัทธราช ในเมืองสาคลนคร พอเราเกิดความเกษมสุขก็ได้มีแก่บ้านเมือง เราจึงได้ชื่อว่า เขมา เมื่อเราเติบโตแล้ว ก็ตั้งงามด้วยรูปพรรณสัณฐาน กิริยาอาการ พระบิดาของเราก็ได้ยกเราให้แก่พระเจ้าพิมพิสาร เราได้เป็นที่โปรดปรานของท้าวเธอ แต่มัวมาในรูปสมบัติ พระเจ้าพิมพิสาร มีพระราชประสงค์ จะทรงกำจัดความมัวเมาของเรา จึงได้ทรงให้แค้นเพลงสรรเสริญพระเวฬุวันขึ้น แล้วให้พวกขับร้อง ๆ ให้เราฟัง เราได้ฟังแล้ว ก็ดูเหมือนว่าไม่เคยได้เห็นได้ยิน ซึ่งพระเวฬุวันอุทยานเอ๋ย เราอยากไปดูพระเวฬุวันอุทยาน พระเจ้าพิมพิสารทรงทราบ ก็ทรงอนุญาต ในคราวนั้น พระเจ้าพิมพิสาร ได้ทรงส่งเราไปที่พระเวฬุวันอุทยานพร้อมด้วยบริวารเป็นอันมาก เราก็ได้ไปถึงพระเวฬุวันอุทยาน ได้เห็นชวคฺพระเวฬุวันอุทยานอันมีดอกไม้บานงาม หิง ๆ ไปด้วย เสียงแมลงภู่แมลงผึ้ง ประกอบด้วยเสียงร้องแห่งนกไพโรคก ประกอบด้วยที่พิกและปลา

ในคราวนั้น เราได้เห็นภิกษุหนุ่มองค์หนึ่ง แล้วจึงคิดว่า ภิกษุองค์นี้มาอยู่ในป่าอันน่ารื่นรมย์เช่นนั้น ในเวลามีวัยหนุ่ม คงเบื่อหน่ายต่อร่างกาย จึงได้นั่งอยู่ที่โคนต้นไม้ กลบตรครวได้รับความสุขเสียก่อนแล้วจึงประพฤติธรรม ต่อเมื่อชราจึงจะเป็นการดี พอเราคิดดังนี้แล้วก็แลเห็นพระพุทธเจ้า กำลังทรงแสดงธรรมอยู่ ทั้งได้เห็นหญิงคนหนึ่ง ยืนพิศพระองค์อยู่ เราก็ตกใจว่า ท่านผู้นี้คงอาจพระองค์นี้ไม่ใช่ผู้เศร้าหมอง

หญิงนั้นก็มีสีกายคังทองคำ มีสีหน้าดังสีดอกปทุม มีริมฝีปากแดง
 คังผลมะพลับ มีรูปร่างน่าดูหน้าหนา ทั้งประดับด้วยเครื่องประดับอัน
 งดงาม เราจึงคิดว่าหญิงผั่งดงามยิ่งเช่นนี้ เราไม่เคยได้เห็นเลย ลำดับนั้น
 หญิงนั้นก็ปรากฏ เป็นหญิงชรา มีฟันหัก ผมหงอก แล้วเกิดเป็นโรค
 ลมล้มลงทันที ไม่ช้าก็ถึงซึ่งความตาย มีแรงกาลงมาจิกกิน เหลือแต่
 กระดูกขาว เราจึงเกิดความสลดใจว่า รูปกายนี้ไม่น่ายินดีเลย พระ
 พุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา ทรงทราบว่า เราสลดใจแล้ว จึง
 ตรัสชี้ว่า เขมา เธอจงสร้างกายอันกระสับกระส่าย อันเป็นของไม่
 สะอาด เป็นของบุคคล เป็นของที่ตั้งขึ้นด้วยร่างกระดูก เป็นของมีของ
 โสโครกไหลเข้าไหลออก เป็นของที่คนโง่เขลาต้องการนี้กันเกิด เธอจง
 อบรมจิตของเธอในความไม่สวยงาม จงทำให้มีอารมณ์อันเดียว จง
 ทำใจให้มั่นคง จงมีสติพิจารณากาย จงมากไปด้วยความเบื่อหน่ายเกิด
 กายของเธออันฉนิต กายอันกณินัน กายอันฉนิต กายนกกณินัน
 เธอจงละความพอใจในกายทั้งภายในภายนอกเกิด จงอบรมความไม่มี
 นิमितเกิด จงละความถือเราถือเขาเสีย เมื่อละความถือเราถือเขาได้
 แล้วก็จะมิมีใจสงบ ฯ บุคคลเหล่าใดมีความกำหนดยินดี บุคคลเหล่านั้น
 คือจมจมอยู่ในกระแสแห่งคันหา คืออยู่ในกระแสคันหา เหมือน
 กับแมลงมุขค้อยในตาข่าย ของตนเองฉะนั้น ผู้มีปัญญาทั้งหลายละความ
 สุขเสียแล้วก็บรรพชา

ครั้นองค์พระศาสดาทรงแสดง ดังนี้แล้ว ก็ทรงแสดงมหานิทาน—
 สูตร เราได้ฟังแล้วก็ระลึกได้ถึงมหานิทานสูตรที่ได้เคยฟังมาแล้ว ใน
 ชาติก่อนโน้น แล้วก็ได้สำเร็จธรรมวิเศษ ครั้นสำเร็จธรรมวิเศษแล้ว
 เราจึงหมอบลงในที่ใกล้ พระบาทของพระพุทธเจ้า กราบทูลขอขมาโทษว่า
 ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงเห็นสิ่งทั้งปวง ผู้มีพระกรุณา ผู้ข้ามสงสารเสียได้
 ผู้ประทานสิ่งอันไม่รู้จักตาย ข้าพพระองค์ขอนอบน้อมพระองค์ ข้าพระ
 องค์ผู้ผ่านไปไบบารก คือ ทุญฺญี ผู้ทงงววยด้วยความรัก พระองค์ได้

ทรงแนะนำด้วยอบายอันคัมแล้ว สัตว์โลกทั้งหลาย ได้เสวยทุกข์มาก
ก็เพราะไม่ได้เห็นผู้ประเสริฐเช่นพระองค์ เมื่อข้าพระองค์ไม่ได้เห็นพระ
องค์เป็นเทพของโลก ไม่ได้ฟังถ้อยคำที่ประโยชน์ของพระองค์ ก็
นึกเกลียดชังพระองค์ ข้าพระองค์ขอแสดงความผิดอันนี้ ต่อพระองค์
คราวนั้น พระพุทธเจ้าจึงตรัสประทานอภัยโทษให้แก่เรา แล้วเราได้
กราบทูลพระเจ้าพิมพิสารว่า พระองค์ได้ทรงประกอบอบายอันคัมแล้ว
ที่จะให้หม่อมฉันมาบูชา แต่บัดนี้หม่อมฉันได้เห็นที่ซึ่งไม่ใช่เป็นบ้ำแล้ว
ถ้าพระองค์ทรงพอพระทัย หม่อมฉันก็จะบรรพชา ในพระพุทธศาสนา
เพราะหม่อมฉันเบื่อหน่ายในรูปกายแล้ว ในคราวนั้น พระเจ้าพิมพิสาร
จึงประนมพระหัตถ์ขึ้นแล้วตรัสว่า เราอนุญาตให้พระน้องนางบรรพชา
ตามปรารถนา ครั้นเราได้รับราชานุญาตแล้ว เราก็บรรพชา พอล่วงเดือน
ที่ ๑ เราก็ได้เห็นแสงประทีปที่กำลังลุกโพล่ง และแสงประทีปดับไป
แล้ว เราก็เกิดสลดใจ เกิดความเบื่อหน่ายในสังขารทั้งหลาย ล่วงเสีย
ซึ่งหวังน้ำใหญ่ทั้ง ๔ สำเร็จซึ่งพระอรหัต เราเป็นผู้ชำนาญในอิทธิ-
ฤทธิ์ ทิพพโสศ เจโตปริยญาณ บุพเพนิวาสญาณ ทิพพจักขุญาณ
ปฏิสัมภิทาญาณ และคุณธรรมนานาประการ แล้วต่อมาภายหลัง เราก็
ได้ตั้งอยู่ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายมีบุญญามาก
ด้วยเราสามารถแก้ปัญหาที่ละเอียดได้ เราได้เผากิเลสสิ้นแล้ว ได้ถอน
ภพทั้งปวงแล้ว ได้ทำลายเครื่องผูก เหมือนช้างทำลายเครื่องผูกให้ขาด
ไปแล้ว ฉะนั้น เราไม่มีอาวาระแล้ว การที่เรามาสืบสำนักพระพุทธเจ้านี้ เป็น
การมาคัมแล้ว เราได้สำเร็จวิชา ๓ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖
แล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ดังนั้น สิ้นเรื่องพระ
เชมาเถรี กณฺธนเพียงเท่านั้น

เอวํ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ ๔๗

คัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางอุบลวรรณ

เอตทกัม ภิภุชเว มม สāvikanā ภิภุชณีนํ อิทธีมนุตานํ ยทิต्ठ
อุปปลวณณาคี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ ๔๗ ว่าด้วยเรื่องนางอุบลวรรณ ตามบาลีและอรรถกถา สืบต่อไป
เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย
ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ดูก่อนภิกษุทั้งหลาย นางอุบลวรรณ
เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเราในฝ่ายมฤตธ ดังน

อรรถกถา

ตามอรรถกถาคัมภีร์มโนรพปุณฺณิ ที่ได้กล่าวถึงประวัตินั้นว่า นาง
อุบลวรรณเถรีนั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เหมืองหงสวดี ในกรุงพระ
ปฐมมุตราชินศรี ต่อมาภายหลังก็ได้ไปเฝ้าพระพุทธองค์ เมื่อฟังธรรม
อยู่ ได้เห็นพระพุทธองค์ทรงพระนามว่า พระปฐมมุตระ ทรงตั้งภิกษุ
องค์หนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุทั้งหลายฝ่ายมฤตธ จึงถวาย
มทาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มิ่งองค์พระปฐมมุตระเป็นประธาน ตลอดกาล
๗ วัน แล้วจึงปรารธนาตำแหน่งนั้น หวังได้ทำบุญอยู่ตลอดชีวิต เมื่อ
ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ ได้มาเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากิงกิสราช

ในเมืองพาราณสี ในครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า อยู่ในจำพวกพระราชา
ธิดา ๑ องค์ ได้ประพฤติกิรรมจรรย้อยู่ตลอด ๒ หมื่นปี ได้สร้างบริเวณ
ถวายพระภิกษุสงฆ์ แล้วไปเกิดในเทวโลก จุตติจากเทวโลกแล้ว ก็มา
เกิดในมนุษยโลก ได้กระทำการงานด้วยมือของตนเอง ในบ้านน้อย
ตำบลหนึ่ง อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อเดินไปที่กระท่อมในทุ่งนา ก็ได้เห็น
ดอกปทุมบานแต่เช้าในสระแห่งหนึ่ง ในระหว่างหนทาง จึงลงไปสระนั้น
ไปเก็บเอาดอกปทุมนั้นกับใบปทุม เพื่อจะเอาไปห่อข้าวตอก เค็ดเอา
รวงข้าวสาละหัตถ์คันทนา ไปนั่งคว่ำข้าวตอกอยู่ในกระท่อมหนา แล้วนับข้าว
ตอกได้ ๕๐๐ เมล็ด

ในขณะนั้น มีพระบิณฑกะพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ออกจากนิโรธ-
สมาบัติทุกุเขาคันธมาทน์ แล้วมาขึ้นอยู่ในที่ใกล้ จึงได้ถือเอาดอกปทุม
กับข้าวตอกลงจากกระท่อมไปใส่บาตรพระบิณฑกะพุทธเจ้า แล้วปัดบาตร
ด้วยดอกปทุม เมื่อพระบิณฑกะพุทธเจ้าเสด็จไปแล้วไม่ช้า ก็คิดว่า
ธรรมคาบรพชิตท่านย่อมไม่ต้องการดอกไม้ เราจักตามไปเอาดอกไม้มา
ประดับ จึงได้ตามไปขอดอกไม้คืนมาจากพระบิณฑกะพุทธเจ้า แล้วกลับ
คิดอีกว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่ต้องการดอกไม้ ก็คงไม่ให้เราวางไว้บน
ฝ่าบาตร พระผู้เป็นเจ้าคงจักต้องการ คิดดังนี้แล้ว จึงเอากลับไปวาง
ไว้บนฝ่าบาตรอีก ขอขมาโทษพระบิณฑกะพุทธเจ้าแล้ว จึงตั้งความปรารถนา
ว่า ด้วยผลแห่งการถวายข้าวตอกนี้ ขอให้ข้าพเจ้ามีบุตรเท่ากับข้าวตอก
ข้าพเจ้ามีไปในที่ใด ๆ จงให้มีดอกปทุมรองเท้าของข้าพเจ้า ทุกก้าวไป
ด้วยผลแห่งการถวายดอกปทุมนี้ พระบิณฑกะโพธิก็ได้เหาะไปสู่ภูเข
คันธมาทน์ค่อนหน้าหญิงนั้น ได้วางดอกปทุมนั้น ให้เป็นที่เช็ดเท้าในที่ใกล้
เชิงบันได ของพระบิณฑกะโพธิทั้งหลาย ที่เฝ้าภุมมานันท์หมุลกะ เวลา
หญิงนั้นคายแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในเทวโลก จำเดิมแต่เวลาเกิดแล้วไป
ได้มีดอกปทุมใหญ่ผุดขึ้นรับเท้าทุกก้าวไป

เทพธิดานั้นจุตติจากเทวโลกแล้ว ก็ได้ลงมาเกิดในดอกปทุมที่สระ
ปทุมแห่งหนึ่ง ซึ่งอยู่ในที่ใกล้เชิงภูเขา มีคาบสองคั่นหนึ่งอาศัยอยู่ใกล้

สระนั้น เข้าขันตาสบันก็ไปทสระเพื่อจะล้างหน้า ได้เห็นดอกปทุมนั้น
จึงคิดว่า ดอกไม้ดอกนี้ใหญ่กว่าดอกอื่น ดอกอื่นบานแล้ว ดอกนี้ยัง
ตูมอยู่ คงจะมีสิ่งใดสิ่งหนึ่งอยู่ข้างในเป็นแน่ จึงได้ลงไปเก็บเอาดอก
ปทุมนั้นขึ้นมา พอตาสเก็บดอกปทุมนั้นขึ้นมา ดอกปทุมนั้นก็บาน
ทีเดียว ตาสจึงได้เห็นทาริกานอนอยู่ภายในดอกปทุม พอได้เห็นก็
นึกรักเหมือนกับธิดา จึงได้นำไปทบรรณศาลาพร้อมกับดอกปทุม แล้ว
ให้นอนที่เตียงเล็ก ๆ ด้วยอาณภาพมณูกลของทาริกานั้น น่านมได้
ไหลออกจากนวมมือของตน ได้คดนมจากนวมมือของตนเอง เมื่อดอกปทุม
ดอกนั้นเหี่ยวแล้ว ตาสบันก็นำดอกปทุมดอกอื่นมาให้นอน พอ
ทาริกานั่งวิ่งเล่นไปมาได้ ก็มีดอกปทุมผุดรับเท้าทุกก้าว ทาริกานั้น
มีสีกายดังสีดอกปทุม แต่ไม่ถึงกับสีกายของเทวดา เป็นแต่ยิ่งกว่า
สีกายมนุษย์ธรรมดา เมื่อตาสได้ไปเที่ยวหาผลไม้ ทาริกานั้นก็ได้อยู่ที่
บรรณศาลา

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อทาริกานั้นเติบโตแล้ว เวลาตาสไปเที่ยวหา
ผลไม้ ก็มีพรานบางคนหนึ่งไปพบเห็น จึงคิดว่า ธรรมดามนุษย์ทั้งหลาย
ย่อมไม่มีรูปร่างอย่างนี้ เราจักทดลองดู จึงได้นั่งคอยดูการมาแห่งตาส
เมื่อตาสกลับมาก ทาริกานั้นก็ไปต้อนรับ ได้รับหาบจากมือตาส แล้ว
ปฏิบัติตาสผู้หนึ่งแล้ว ในคราวนั้น นายพรานนั้นจึงรู้ว่ามนุษย์
จึงได้กราบไหว้ตาสแล้ว ก็นั่งลง ตาสได้เชิญให้นายพรานนั้นกิน
ลูกไม้ห่มัน แล้วถามว่า เธอจักพักอยู่ในที่หรือจักไปทอื่น นายพราน
ตอบว่า ข้าพเจ้าจักไปทอื่น จักอยู่ในที่ทำไม ตาสจึงถามว่า
เหตุการณ์ที่เธอได้เห็นนี้ เธอจะไม่พูดในที่นั้น ๆ ได้หรือ นายพราน
ตอบว่า ถ้าพระผู้เป็นเจ้าไม่ประสงค์จะให้พูด ข้าพเจ้าจักพูดไปทำไม
ว่าแล้วจึงอำลาฤๅษีไป แต่ได้ทำกิ่งไม้ และรอยเท้า ต้นไม้ ให้เป็น
เครื่องหมายไปตามทางเพื่อจะให้จำทางได้ในเวลาที่จะกลับมาอีก

เมื่อนายพรานนั้นไปถึงกรุงพาราณสีแล้ว ก็ไปเฝ้าพระราชา พระ
ราชาตรัสถามว่า เจ้ามาทำไม นายพรานกราบทูลว่า ข้าพระองค์เป็น

นายพราน ได้ไปเห็นนางแก้วที่หน้าอัครรรยอยู่เชิงภูเขา จึงกราบทูลให้ทรงทราบ พระเจ้าพาราณสี ได้ทรงสดับถ้อยคำของนายพรานแล้ว ก็รีบเสด็จไปที่เชิงภูเขา ทรงพักกองทัพอยู่ใกล้ที่เชิงภูเขา แล้วจึงเสด็จไปหาคาบสนั่น พร้อมด้วยนายพรานและบุรุษอื่น ๆ กราบไหว้คาบสนั่นแล้วประทับนั่ง พระราชาครัสถามว่า ข้าแต่พระผู้เป็นเจ้า ข้าพเจ้าวางเครื่องบริวารบรรพชิต สำหรับคาบสไว้ในที่ใกล้เท้าของพระผู้เป็นเจ้าแล้ว จะให้ทำสิ่งใดในทันที หรือจะให้ไป คาบสจึงว่า ไปเถิดมหาราช พระราชาจึงตรัสว่า โยมจะไม่ แต่โยมได้ยืนยันว่า มีสคร้อยในที่ใกล้พระผู้เป็นเจ้า สครนั้นต้องเป็นกัณฑ์ของบรรพชิต ขอให้เขาไปกับโยมเถิด คาบสจึงว่า ธรรมดาจิตใจมนุษย์เห็นได้ยาก ทาริกันจักย่อยยับคนหม่นมากได้อย่างไร พระราชาจึงตรัสว่า โยมจะตั้งทาริกันไว้ในคันทันหลังกว่าหญิงทั้งหลาย แล้วจักเลี้ยงดูให้ดี คาบสนั่นได้ฟังถ้อยคำของพระราชาอย่างนั้นแล้ว จึงเรียกธิดามาด้วยถ้อยคำว่า แม่ปทุมวดีจงมาทนม พอดีคาบสเรียกเพียงคำนี้แล้วเท่านั้น นางปทุมวดีก็ออกจากบรรณศาลามาไหว้แล้วก็ยืนอยู่ คาบสจึงว่า แม่ปทุมวดีเคิบโตแล้ว นับแต่พระราชาได้ทรงเห็นแล้ว เจ้าจะอยู่ในทันทีไม่ได้ เจ้าจงไปกับพระราชานางปทุมวดีก็รับถ้อยคำว่า เจ้าข้า แล้วก็ร้องไห้ พระราชาทรงดำริว่าเราจะคือเอาใจบิดาของนางปทุมวดี จึงได้ให้นางปทุมวดีขึ้นนั่งบนกองเงินกองทอง แล้วอุทิศแล้วโลงสรงด้วยน้ำหอม ให้เป็นพระอัครมเหสีในทันที

ลำดับนั้น พระราชาจึงได้เชิญพระนางปทุมวดี ไปสู่กรุงพาราณสี นับแต่เสด็จถึงกรุงพาราณสีแล้ว พระราชาก็ไม่ทรงเหลียวแลหญิงอื่นเลย นับแต่ทรงรับมรรยอยู่กับนางปทุมวดีเท่านั้น หญิงอื่นก็พากันริษยา หาช่องทางที่จะทูลยุยง อยู่มาวันหนึ่ง หญิงเหล่านั้นก็พากันกราบทูลพระราชาขึ้นว่า ข้าแต่มหาราชเจ้า พระนางปทุมวดีนี้ไม่ใช่หญิงมนุษย์ เพราะมนุษย์ทั้งหลาย ที่เดินไปมาไม่เคยเห็นมีดอกปทุมผลรับเท้า นางปทุมวดีนี้เห็นจกเป็นนางยักษ์นี้ ขอพระองค์จงทรงขับไล่เสีย พระราชาได้ทรง

สดับแล้วก็ทรงนั่งอยู่ ต่อมาภายหลัง ปลายพระราชอาณาเขตก็เกิด
วุ่นวายขึ้น พระราชาทรงเห็นว่า พระนางปทุมวดีกำลังมีครรภ์หนัก จึง
ให้พักอยู่ในพระนคร ไม่ให้ตามเสด็จไปด้วย ได้เสด็จไปแต่โดย
ลำพังพระองค์

ครั้งนั้น หญิงเหล่านั้นก็ให้สินบนนางสาวใช้ว่า พอนางปทุมวดี
คลอดลูกออกมา จงให้นำลูกไปเสีย ให้นำเอาหอมไม้หอมหนึ่งมาทำให้
เบื่อนโลหิต แล้ววางไว้ในที่ไกล ต่อมาไม่ช้า พระนางปทุมวดีก็ประสูติ
พระโอรส พระโอรสที่อยู่ในครรภ์นั้น มีแต่พระมหาปทุมกุมารองค์เดียว
เท่านั้น ทารกอีก ๔๔๔ องค์ ก็ได้เกิดขึ้นจากเหงื่อไคล ในเวลาที่พระ
มหาปทุมกุมารออกพ้นจากท้องมารดาแล้ว ลำดับนั้น นางสาวใช้คนนั้น
เห็นว่าพระนางปทุมวดีไม่ได้สติ ก็ได้เอาหอมไม้หอมหนึ่งมาคลุกกับโลหิต
แล้ววางไว้ในที่ไกล ครั้นแล้วจึงไปบอกหญิงเหล่านั้น มีจำนวน ๕๐๐ ต่าง
พากันไปนำทารกมาคนละคน แล้วส่งไปให้นายช่างบอกว่า จงให้นายช่าง
ทำหมอบขึ้น แล้วจงเอาทารกเหล่านั้นใส่ไว้ข้างใน ให้คิดราบิดข้างนอก
ฝ่ายนางปทุมวดีได้สติขึ้นแล้ว ก็ถามสาวใช้ว่า ฉันทคลอดแล้วหรือ
สาวใช้ได้ชี้ความว่า จักคลอดมาแต่ไหน แล้วก็ยกเอาหอมไม้ที่เบื่อน
โลหิตไปวางลงข้างหน้า บอกว่า นี่แหละเป็นทารกที่ออกมาจากท้อง
พระแม่เจ้า พระนางปทุมวดีได้ทรงเห็นแล้วก็ทรงโทมัส ครั้นตั้งว่า
จงนำหอมไม้ทั้งสี่เสียโดยเร็ว ถ้ามีใครเห็น เราก็จักต้องลงอาญา
สาวใช้ได้ฟังคำนี้แล้ว ก็ทำเป็นเหมือนมีความหวังดี จึ่งนำเอาหอมไม้
ไปเผาบนไฟในไฟเสียบโดยเร็ว มิได้ชักช้า

ก็เรื่องนางอุบลวรรณยังมีอีกเป็นอันมาก หากจะยกมาแสดง
ในภณชน ก็กลัวจะมากไป จึงได้ขอเรื่องในภณชนไว้เพียงเท่านี้.

เอว ก็มี ด้วยประณณะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๘๘

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องนางอุบลวันณาต่อ

ราชาปี ปุจฉนโค อากนคฺวา นกฺขตฺตํ ปฏฺิมาเนนฺโต พหฺินคเร
ชนธาวาริ พนฺธิคฺวา นิสฺสํหิตฺติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๘๘ ว่าด้วยเรื่องนางอุบลวันณาต่อจากกัณฑ์ก่อน สืบต่อไป เพื่อให้
เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนานหาประมาณมิได้

อรรถกถา

คัมภีร์ความตามอรรถกถา แห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต ซึ่งได้
กล่าวไว้พอเป็นเบื้องต้นแห่งเทศน์นั้นว่า ฝ่ายพระราชเชษฐโอรส
จากพระนครทรมันวัน เดือน ๗ เจริญมา ได้ทรงตั้งกองทัพอยู่ที่
พลับพลานอกพระทวาร ลำคัมภีร์ ๕๐๐ นั้น ก็ได้พากันไปต้อนรับ
พระราช กราบทูลว่า ข้าแต่มหाराช พระองค์ไม่ทรงเชื่อพวก
หม่อมฉัน ด้วยคำที่พวกหม่อมฉันกราบทูล ดูประหนึ่งว่าไม่มีเหตุผล
เพียงพอ ขอพระองค์จงทรงรับสั่งให้หาสาวใช้ของพระเหล้ามาไต่ถามว่า
พระเทวีตลอดกลเป็นท่อนไม้หรืออย่างไร พระราชทรงพิจารณาเหตุ
การณ์นั้น ๆ แล้ว ก็ทรงดำริว่า พระนางปทุมวดี เห็นจักไม่ใช่มนุษย์
เป็นแน่ จึงให้ขับไล่เสียจากพระราชวัง พอพระนางเสด็จออกพ้นพระ
ราชวัง ดอกปทุมทั้งหลายก็หายไป พระสรียากก็มิพวพรรณผด
ปกติ พระนางได้เสด็จไปตามระหว่างถนน โดยลำพังพระองค์เดียว
ครั้งนั้น มีหญิงแก่คนหนึ่ง ได้พบเห็นก็นึกว่าเหมือนกัณฐิกาของตน จึง

ถามว่า ลูกเอ๋ย เจ้าจะไปไหน พระนางตรัสตอบว่า ข้าพเจ้ามาหาเทียว
ที่พักของคนเดินทาง หลับแกล้งนอนจึงว่า มาน์เกิดลูกเอ๋ย แล้วก็นำพระนาง
ไปที่บ้านเรือนของตน จัดข้าวปลาอาหารให้เสวย

เมื่อพระนางประทับอยู่ในที่นั้น หลับ ๕๐๐ นอน ก็พร้อมกันกราบ
ทูลพระราชาว่า ข้าแต่มหाराชเจ้า เมื่อพระองค์ทรงยกกองทัพไป พวก
หม่อมฉันได้บนเทวดาที่คงคาไว้ว่า เมื่อพระราชาของข้าพเจ้าทั้งหลายชนะ
สงครามแล้วกลับมา พวกข้าพเจ้าจักทำปลักรรมบวงสรวง แล้วจักพา
กันเล่นน้ำ ขอพระองค์จงทรงทราบเรื่องนเกิด พระราชาก็ทรงยินดีกับ
ถ้อยคำของหญิงเหล่านั้น จึงได้เสด็จไปเพื่อจะทรงเล่นน้ำที่แม่น้ำคงคา
หญิงทั้ง ๕๐๐ นอน ก็ได้้นำผอบที่ใส่ทารกเหล่านั้น ซ่อนไปที่แม่น้ำด้วย
พอลงเล่นน้ำก็ปล่อยผอบเหล่านั้น ให้ลอยไปตามน้ำเสีย ผอบเหล่านั้น
ได้ลอยไปติดตาข่ายที่ขึงไว้ได้กระแสน้ำ ในเวลาที่พระราชาสด็จขึ้น
จากเล่นน้ำ พวกราชบุรุษก็ได้ยกตาข่ายขึ้น ได้เห็นผอบเหล่านั้นจึงได้นำ
ไปถวายพระราชา พระราชาตรัสถามว่า อะไรอยู่ในผอบ พวกราชบุรุษ
กราบทูลว่า ไม่ทราบพระเจ้าข้า พระราชาก็ให้เปิดกล่องผอบขึ้นดู ก็
ได้เห็นพระมหาปทุมกุมารอยู่ในกล่องแรก ส่วนกล่องอื่น ๆ ก็ได้เห็น
ทารกอื่น ๆ นอนอยู่ข้างใน กำลังดูดนมที่นมม่อของตน อันเกิดด้วยบุญ
ฤทธิ์ทั้งนั้น ก่อนแต่พระราชาก็จะทรงเห็นกล่องเหล่านั้น พระอินทร์ให้
จารึกอักษรไว้ภายในกล่อง เพื่อตัดความสงสัยของพระราชา ว่ากุมาร
เหล่านั้นเกิดในท้องของพระนางปทุมวดี เป็นพระชายาโอรสของพระเจ้า
พาราณสี พวกหญิง ๕๐๐ ที่ร่วมสามีพระนางปทุมวดี ได้นำทารกเหล่านั้นใส่
ลงในกล่องแล้วนำไปทิ้งเสียแม่น้ำ พระราชาก็ทรงทราบเหตุนี้เกิด เมื่อเปิด
กล่องออกดู พระราชาก็ทรงได้เห็นอักษร พร้อมทั้งทารก แล้วตรัสสั่งว่า
ท่านทั้งหลายจงยกพระมหาปทุมกุมารขึ้นรถโดยเร็ว เราก็จักเข้าเมืองในวัน
นี้ จักทำความรักให้เกิดแก่หญิงบางจำพวก ตรัสสั่งคั้งแล้ว ก็เสด็จเข้าสู่
พระนคร เสด็จขึ้นปราสาท แล้วให้นำถุกุญชรพยับขนหนึ่ง ขนวางบนคอข้าง

ให้คลั่งคล่องบ่าวร้องไปว่า ผู้ใดได้พบเห็นนางปทุมวดี ผู้นั้นจงมาถือเอาถุง
ทรัพย์นั้น

พระนางปทุมวดี ได้ฟังเสียงบ่าวร้องดังนั้น ก็บอกหญิงชราคนนั้น
ว่า แม่จงไปรับถุงทรัพย์นั้นมาจากคอช้างเดี๋ยวนี้ หญิงแก่นนั้นตอบ
ว่า แม่ไม่อาจรับมาได้ เมื่อพระนางปทุมวดีบอกครั้งที่ ๒ ที่ ๓ หญิงแก่นนั้น
จึงว่า เราจะบอกเขาว่าอย่างไรจึงจะรับเอาทรัพย์เขามาได้ พระนางตรัส
บอกว่า จงบอกเขาว่า ลูกสาวของเราได้พบเห็นพระนางปทุมวดี หญิง
แก่นนั้นก็ไปบอกอย่างนั้น แล้วรับเอาถุงทรัพย์ไป ลำดับนั้น พวกเจ้า
หน้าทองถามหญิงแก่นนั้นว่า ขาพบเห็นพระนางปทุมวดีหรือ หญิงแก่นนั้น
ตอบว่าไม่เห็น แต่ลูกสาวของขาได้เห็น พวกเจ้าหน้าทองถามว่า ลูกสาว
ของขาอยู่ที่ไหน แล้วได้ตามหญิงแก่นนั้นไปที่บ้าน พอได้เห็นพระนาง
ปทุมวดีก็จำได้ จึงได้พากันหมอบลงถวายบังคมในเวลานั้น หญิงแก่น
นั้นจึงกล่าวว่า นี่แหละเป็นพระนางปทุมวดี แล้วกล่าวต่อไปว่าพระมเหสี
ของพระราชผู้ประเสริฐถึงเพียงนี้ มาอยู่ในที่ไม่มีอารักขาเช่นนั้น เป็น
การไม่สมควรแท้ ในลำดับนั้น พวกราชบุรุษจึงได้อัญเชิญพระนางปทุมวดี
ไปที่พระราชวัง ให้กันด้วยม่าน ขาววางเจ้าหน้าทรีรักษาประตูไว้แล้ว
จึงไปกราบทูลพระราช พะระราชาได้โปรดส่งวอทองไปรับพระนาง
ปทุมวดี ๆ ครัสต์สั่งว่า หม่อมฉันจักไม่ไปด้วยอาการอย่างนี้ เมื่อพระราช
โปรดให้นำเรื่องปลาคอนังดงามมาพูดพัน ตั้งแต่ที่อยู่ของหม่อมฉันจน
กระทั่งถึงพระราชวัง ส่วนเบื้องบนให้กันด้วยเพดานอันวิจิตร ด้วย
ดาวทอง พร้อมทั้งส่งเครื่องประดับ หม่อมฉันจึงจะเดินไปด้วยเท้า ชาวเมือง
จึงจักได้เห็นสมบัติของหม่อมฉัน พระราชาตรัสสั่งว่า ท่านทั้งหลาย
จงกระทำตามความประสงค์ของพระนางปทุมวดีเถิด ลำดับนั้น พระนาง
ปทุมวดีประดับเครื่องประดับพร้อมแล้ว ก็ทรงดำเนินไปด้วยพระบาท ลำ
ดับนั้น ก็มีดอกปทุมผุดขึ้นมารองรับพระบาทของพระนางทุกก้าว พระนาง
ได้แลสดงสมบัติของพระนางแก้วมหาชน แล้วก็เสด็จขึ้นสู่ปราสาท ได้โปรด
ให้นำเครื่องปลาคอนังวิจิตรทั้งปวงส่งไปให้หญิงแก่นนั้น เพื่อเป็นค่าเลี้ยงดู

ฝ่ายพระราชโอรสสั่งให้หาหญิงทั้ง ๕๐๐ นั้นเข้าเฝ้า แล้วตรัส
สั่งว่า เรายกหญิง ๕๐๐ นี้ ให้เป็นทาสีของพระนางปทุมวดี พระนาง
ปทุมวดีจึงกราบทูลว่า ถ้าอย่างนั้นขอได้โปรดให้บ่าวร้องตลอดพระนคร
ว่า พระองค์ทรงยกหญิงเหล่านั้นให้แก่หม่อมฉันแล้ว พระราชา
ให้ตักลองร้องบ่าวทั่วพระนครว่า เราได้ยกหญิงทั้ง ๕๐๐ ซึ่งคิดร้ายต่อ
พระนางปทุมวดี ให้เป็นทาสีของพระนางปทุมวดี เมื่อพระนาง
ปทุมวดีทรงทราบข่าว ชาวเมืองรู้กันทั่วแล้วว่า หญิงเหล่านั้นเป็นทาสี
ของพระนางแล้ว จึงได้กราบทูลพระราชาว่า ขอให้หม่อมฉันได้ปลด
ทาสีเหล่านั้นให้เป็นไทย พระราชาก็ทรงอนุญาต แล้วให้ทรงประกาศให้
ทราบทั่วกันตลอดพระนคร เมื่อหญิงเหล่านั้นเป็นไทยแล้ว พระนาง
ปทุมวดีจึงให้เลียงพระโอรสคนละองค์ ส่วนองค์พระมหาปทุมกumar
พระนางได้ทรงเลียงเอง เมื่อพระกุมารเหล่านั้นมีอายุได้ ๑๖ ปี ก็ได้พา
กันไปเล่นที่สระมณฑลโบกขรณี ได้เห็นดอกปทุมใหม่กำลังบาน เห็นดอก
ปทุมเก๋าร่วงหล่นจากขั้ว ก็ได้สำเร็จเป็นพระบ๊องเจกโพธิ์ แล้วเหาะไปที่
เจอมฤเชานันทมุลกะ

ฝ่ายพระนางปทุมวดีก็ทรงเสียดพระทัยเป็นอันมาก แล้วสิ้นพระ
ชนม์ไปด้วยความเสียดพระทัยนั้น แล้วได้ไปเกิดในบ้านน้อยตำบลหนึ่ง
ใกล้ประตุกรงราชคฤห์ ต่อมาเมื่อเติบโตแล้ว ก็ได้ไปอยู่ในตระกูลสาม
ได้นำข่าวไปให้แก่สามซึ่งกำลังไปไถนาอยู่ ก็ได้เห็นพระบ๊องเจกโพธิ์
๘ องค์ เหาะมาในเวลาเที่ยวบิณฑบาต พระบ๊องเจกโพธิ์ ๘ องค์ นั้นอยู่
ในจำพวกบุตรของตน ทั้ง ๕๐๐ องค์นั้น หญิงนั้นจึงรีบไปบอกสามว่า
จงนิมนต์พระบ๊องเจกโพธิ์เหล่านั้นลงมา จักได้ถวายอาหารทิพย์ สามจึงว่า
ธรรมดาณกยอมเที่ยวไปอย่างนี้ นั้นไม่ใช่พระบ๊องเจกโพธิ์ เมื่อพระบ๊องเจก-
โพธิ์ทั้ง ๘ องค์นั้น ทรงได้ยินถ้อยคำของคนทั้งสองนั้น จึงได้ลง
จากอากาศในท้องใกล้ วันนั้นหญิงนั้นก็ได้ออกอาหารส่วนของตนใส่บาตร
พระบ๊องเจกโพธิ์เหล่านั้น แล้วกล่าวว่า พรุ่งนี้เข้าขอพระผู้เป็นเจ้าทั้ง ๘
จงมารับอาหารของข้าพเจ้า พระบ๊องเจกโพธิ์ทั้ง ๘ จึงกล่าวว่า ค่ะ

อุบาสกา สักการะอุบาสกาจะมีเพียงเท่านี้ อาสนะก็จะมี ๘ ที่ แต่อุบาสกา
จักต้องได้เห็นพระบิณฑกโพธิ์องค์อื่น ๆ อีกเป็นอันมาก รุ่งเช้าขึ้นหญิง
นั้นก็ไปอาสนะไว้ ๘ ที่ จัดเครื่องสักการบูชาไว้ ๘ ที่ ฝ่ายพระบิณฑก-
โพธิ์ ๘ องค์นั้น ก็ได้นิมนต์พระบิณฑกโพธิ์องค์อื่น ๆ ว่า วันนี้ของท่าน
ทั้งหลายจงอย่าไปบิณฑกบาทอื่น ๆ จงไปสงเคราะห์มารดาของท่าน
ทั้งหลาย พระบิณฑกโพธิ์เหล่านั้น ก็ได้พร้อมกันมาโดยทางอากาศ ได้
มาปรากฏที่ประตูบ้านของมารดา หญิงนั้นได้เห็นพระบิณฑกโพธิ์มาก
ตามที่ได้รับทราบไว้ ก็ไม่ตกใจจึงให้พระบิณฑกโพธิ์ทั้งปวงเข้าไปนั่งบน
อาสนะภายในเรือน เมื่อพระบิณฑกโพธิ์เหล่านั้นนั่งลงตามลำดับกันแล้ว
องค์ที่ ๘ จึงนิรมิตอาสนะอีก ๘ ที่ แล้วก็นั่งลงที่อาสนะใกล้ อาสนะมีมาก
เท่าใด เรือนก็กว้างใหญ่ออกไปมากเท่านั้น เมื่อพระบิณฑกโพธิ์เหล่านี้นั่งหมดแล้ว
หญิงนั้นจึงได้จัดเครื่องสักการะที่แต่งไว้ สำหรับพระ
บิณฑกโพธิ์ ๘ องค์ ถวายแก่พระบิณฑกโพธิ์ครบทั้ง ๕๐๐ องค์ แล้วนำ
ดอกบัวเขียว ๘ ดอก ออกมาวางลงไว้ในที่ใกล้พระบิณฑกโพธิ์ ซึ่งตน
ได้นิมนต์ แล้วตั้งความปรารถนาขึ้นว่า เมื่อข้าพเจ้าเกิดในที่ใด ๆ ขอให้
สีกายของข้าพเจ้า เหมือนกับสีกลีบบัวข้างในแห่งดอกบัวเขียวเหล่านั้น
พระบิณฑกโพธิ์เหล่านั้น ก็อนุโมทนาแก่มารดา แล้วก็กลับไปทักเขา
คันธมาทน์

หญิงนั้นได้ทำบุญอยู่จนตลอดชีพ แล้วได้ไปเกิดในเทวโลก มาถึง
ครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีที่กรุงสาวัตถี
มีชื่อว่านางอุบลวรรณา เพราะมีสีกายเหมือนกับดอกอุบลเขียว เมื่อ
นางอุบลวรรณาเติบโตขึ้น ก็มีพระราชาในชมพูทวีปทั้งสี่ ส่งพระราช-
สาส์นไปถึงเศรษฐีว่า จงให้ธิดาแก่เรา พระราชาที่ไม่ได้ส่งพระราชสาส์น
ไปนั้นไม่มี ลำดับนั้น เศรษฐีจึงคิดว่า เราไม่อาจเอาใจพระราชาทั้งปวง
ได้ เราจะออกอุบายสักอย่างหนึ่ง จึงเรียกธิดามาถามว่า เจ้าจะออก
บรรพชาได้หรือ เพราะเหตุที่ธิดานั้นเป็นผู้เกิดในชาติสุดท้ายแล้ว ถ้า
ของบิดานั้น จึงเป็นเหมือนกับน้ามนต์หุงถึง ๑๐๐ ครั้ง ซึ่งเพลงที่ศรัทธา

ณนั้น เพราะณนั้น นางอุบลวรรณจึงตอบบิดาว่า จักบรรพชา บิดาจึง
ได้จัดเครื่องสักการบูชา นำนางอุบลวรรณไปสู่ที่อยู่หมวกฤษณ์ แล้วก็ให้
บรรพชา เมื่อนางอุบลวรรณบรรพชาแล้วไม่ช้า ก็ถึงวาระจัดโรงอุโบสถ
นางอุบลวรรณจุดประทีปกวาดโรงอุโบสถแล้ว ก็ถือนิมิตในแสงประทีป
แลดูแสงประทีปแล้ว ๆ เล่า ๆ ก็ทำให้เกิดมานด้วยเดชโชกสิน แล้ว
ทำณนั้นให้เป็นตัง ก็สำเร็จพระอรหัต นางอุบลวรรณนั้นก็ได้
เป็นผู้ชำนาญในการแสดงฤทธิ์ต่าง ๆ ซึ่งมีมาพร้อมกับเวลาได้สำเร็จพระ
อรหัต ต่อมาถึงครั้งพระพุทธเจ้าทรงกระทำยมกปาฏิหาริย์ นางอุบลวรรณ
นั้นก็ได้เปล่งสีหนาทว่า หม่อมฉันจักทำปาฏิหาริย์ องค์พระศาสดาจารย์ทรง
ทำเรื่องนี้เป็นต้นเหตุ จึงได้ประทับนั่งในท่ามกลางภิกษุสงฆ์ที่พระเชตวัน
มหาวิหาร ทรงตังนางอุบลวรรณเถรี ไว้ในตำแหน่งอันเลิศกว่าภิกษุณี
ทั้งหลายผู้มีฤทธิ์ สันเนือความในอรรถกถา เอกนิบาต อันว่าด้วยเรื่อง
นางอุบลวรรณเถรีเพียงเท่านั้น.

เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ที่ ๘๘

คัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องนางปญจาราเถรี

เอตทกคัม ภิกขเว มม สāvikanā ภิกขุณีนā วินยธรรณā ยทิท
ปญจาราติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๘๘ ว่าด้วยเรื่องนางปญจาราเถรี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน หา
ประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้น แห่งเทศนานั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย นางปฐาจาราเถรีเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายทรงไว้ซึ่งพระวินัย ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตว่า เมื่อครั้งพระปทุมศตร-สัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น นางปฐาจาราเถรีนี้ ได้เกิดในตระกูลหนึ่งในเมืองหงสวดี เวลาไปฟังพระธรรมเทศนา เห็นองค์พระชินศรี ทรงตั้งภิกษุองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งอันเลิศฝ่ายวินัยชร ก็กระทำอธิการกศลแล้วปรารธนาตำแหน่งนั้น เวลาตายจากชาตินั้นแล้วก็ได้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ในเทวโลก มนุษยโลก ตลอดกาลนานมาถึงพุทธกาลของพระกัสสปพุทธเจ้า ก็ได้มาเกิดเป็นพระราชธิดาของพระเจ้ากิกิ นับเข้าในภายในแห่งพระราชธิดาทั้ง ๑ พระองค์ ได้ประพฤติกพรหมจรรย์อยู่ตลอด ๒ หมื่นนับ ได้สร้างบริเวณถวายพระภิกษุสงฆ์ แล้วได้เกิดในเทวโลกอีก ได้เสวยสมบัติอยู่ตลอด ๑ พุทธันตร แล้วได้มาถือปฏิสนธิในตระกูลเศรษฐีที่กรุงสาวัตถี ในครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้

ต่อมาภายหลัง เมื่อนางปฐาจาราเติบโตแล้ว ก็ได้รักใคร่กับกรรมกรคนหนึ่งในเรื่องของคน เมื่อจะถูกส่งไปให้แก่ตระกูลที่มีชาติตระกูลเสมอ กับกับคน ก็ได้บอกให้กรรมกรที่เป็นครุฑของตนนั้นทราบว่า จำเดิมแต่พรุ่งนี้ไป เธอไม่อาจจักได้เห็นเรา ถ้าเธอยังต้องการเราอยู่ ก็จงพวราหนีไปเสียในเดี๋ยวนี้ กรรมกรนั้นก็รับว่าได้ จึงได้ถือเอาทรัพย์ห่มค่าติดไปด้วย ได้พานางปฐาจาราออกจากเมืองไป สันระยะทาง ๔ โยชน์ แล้วก็ไปสร้างบ้านเรือนอยู่ในบ้านน้อยตำบลหนึ่ง ต่อมาภายหลัง เมื่อนาง

ปญจาราเถรีครรถ์ เวลาครรถ์แก่แล้ว ก็บอกแก่สามีว่า หน้ไม่ใช่บ้านเมืองของเรา เราพากันกลับไปทิศตระกูลของเราเถิด สามีไม่กล้าจะพากลับไป ได้แต่ผลัดวันประกันพรุ่งว่า วันนั้นเถิด พรุ่งนี้เถิดจึงไป นางปญจารารู้ใจของสามี จึงคิดว่า คนโง่เขลาอันจักไม่พาเราไปเป็นแน่ เมื่อสามีไปทำงานนอกบ้าน จึงคิดว่า เราจะกลับไปที่บ้านของเราแต่ผู้เดียวแล้วก็ออกเดินทางไป เมื่อสามีกลับมาจากป่าไม่พบเห็นจึงถามเพื่อนบ้านใกล้เคียง พอได้ทราบว่ากลับไปบ้าน ก็ออกติดตามด้วยคิดว่าเขาเป็นธิดาของผู้ตระกูล แต่มาตกไร่ไถยากก็เพราะเรา การคลอศบุตรของนางปญจารานี้ได้มีในระหว่างทาง

เมื่อสามีตามไปทัน ก็กล่าวกันว่า เราเดินทางมาเพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้นก็สำเร็จแล้วในระหว่างทาง เราจักกลับไปบ้านทำไม ต่อมาก็มีครรถ์ขึ้นอีก แล้วได้หนีสามีเพื่อจะกลับไปบ้านของคนอีก สามีได้ตามไปทันอีก การคลอศบุตรได้มีในระหว่างทางอีก พอคลอศบุตรแล้วก็มีเมฆใหญ่ตั้งขึ้นทั้ง ๔ ทิศ ในเวลาไม่ใช่ฤดูฝน นางจึงบอกแก่สามีว่า เรອງพยายามกระทำที่อาศัยโดยเร็วไว สามีบอกว่าได้ จึงได้ตัดไม้มาทำเป็นกระท่อมขึ้น แล้วบอกว่าจักไปหาหญ้ามาฉาง จึงได้ไปตัดเอาหญ้าที่ต้นจอมปลวกใหญ่แห่งหนึ่ง ครั้นนั้น จูเห่าตัวซึ่งนอนอยู่ในจอมปลวกนั้นก็ได้กัดเท้าบรุษนั้น บรุษนั้นล้มลงตายในที่นั้น ฝ่ายนางปญจาราที่รอสามีอยู่จนคนยังรุ่ง ด้วยคิดว่าสามีคงจักกลับมา เมื่อไม่เห็นสามีกลับมา ก็คิดว่า เขาคงทิ้งเราหนีไปแล้ว พอสว่างขึ้นก็ได้เดินตามรอยไป ได้ไปเห็นสามีนอนตายอยู่ที่ต้นจอมปลวก ก็ร้องไห้รำพันว่า สามีตายเพราะเรา แล้วจึงอ้อมลูกอ่อนซึ่งคลอดใหม่ กับจูมมือลูกคนโตออกเดินทางต่อไป เพื่อจะไปให้ถึงบ้านบิดามารดา แต่ได้ไปพบแม่น้ำแห่งหนึ่งในระหว่างทาง ซึ่งกำลังมีน้ำไหลบ่ามาเต็มฝั่งด้วยฝนตกในคืนวันนั้น ก็ไม่อาจที่จะพาทารกทั้ง ๒ ข้ามไปได้พร้อมกัน จึงให้ทารกคนโตอยู่หนึ่ง แล้วอ้อมทารกคนเล็กข้ามน้ำไปฝั่งโน้น แล้วให้นอนที่ฝ้ายอ้อม ก็คิดว่าจักกลับไปรับลูกคนโต จึงลงว่ายน้ำไป พอไปถึงกลางน้ำ ก็มีเหยี่ยวตัวหนึ่ง

เข้าใจเด็กอ่อนนั้นว่าเป็นก้อนเนื้อ ก็ร่อนลงมากาบเอาเด็กอ่อนนั้นไป นาง
ปฏาจาราก็ได้ยกมือขึ้นร้องไล่เหยี่ยวด้วยเสียงอันดัง ทารกคนโตได้เห็น
มารคายกมือกวัดแกว่งไปมาอย่างนั้น ก็เข้าใจว่ามารดาเรียกตัว จึงได้ลงเท้าไป
ที่ถูกกรรมสนาพัดไป ส่วนเหยี่ยวตัวนั้นก็ได้คาบเด็กอ่อนนั้นไป

นางปฏาจารานั้น ก็มีความเสียใจเป็นอันมาก ได้เดินร้องไห้รำพัน
ไปว่า ลูก ๒ คนก็ตายแล้ว ผัวก็ตายแล้วในกลางทาง เมื่อเดินร้องไห้
รำพันไปอย่างนั้น ก็ไปถึงกรุงสาวัตถี เมื่อไม่อาจจำบ้านเรือนของตน
ได้ด้วยอำนาจความโศกเศร้าเสียใจ จึงถามว่า ตระกูลเช่นนี้อยู่ในถิ่น
แต่บ้านเรือนไปไหน มีคนหนึ่งบอกว่า เจ้าถามถึงตระกูลนั้นทำไม บ้าน
เรือนของตระกูลนั้นหักโค่นลงด้วยกำลังลมแต่เมื่อคืนนี้ คนในบ้านเรือน
นั้นทั้งเด็กผู้ใหญ่ได้พากันตายสิ้น เวลานี้เขากำลังนำไปเผาที่เชิงตะกอน
เดียวกัน โน่นแน่ะคว้นไฟยังแลเห็นอยู่ นางปฏาจาราได้ฟังดังนี้ ก็กล่าว
ว่า ท่านว่าอย่างไร แล้วก็นั่งสวดไม่สามารถที่จะระงับน้ำนองของตนได้
ได้ปล่อยให้น้ำนองหลุดลุ่ยไป แล้วก็ยกมือทั้งสองวิ่งไปที่เชิงตะกอนร้อง
รำพันขึ้นว่า ลูกทั้งสองก็ตายแล้ว ผัวก็ตายแล้วในกลางทาง มารดา
บิดากับพี่ชายก็ถูกเผาที่เชิงตะกอนเดียวกัน ถึงจะมีผัวโอรสพี่ชายให้หนึ่ง ก็
เอาฉกทั้งเสีย แล้วก็วิ่งกะเซอะกะเซิงไป ไปถึงที่ไหนก็มีคนห้อมล้อมดู
ค้อมากายหลังจึงได้ชื่อว่านางปฏาจารา เพราะว่าเป็นคนเสียมรรยาทโดย
มิได้นั่งผ้า

อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระพุทธองค์กำลังทรงแสดงธรรมอยู่ นาง
ปฏาจารานั้นจึงได้เข้าไปในวิหาร ไปยืนอยู่ชั้นนอกประชุมชน องค์พระ
ทศพลศาสดา จึงทรงแผ่เมตตาไป แล้วตรัสว่า เจ้าจงได้สติ ๆ ลำดับ
นั้น นางปฏาจาราก็เกิดหิริโอตตัมปะ ความละอาย ความกลัวขึ้นอย่างแรง
กล้าด้วยได้สติขึ้นมา แล้วก็นั่งลงกับพื้นดินในที่นั้น มีบุรุษคนหนึ่งซึ่งยืน
อยู่ที่ใกล้ ได้ยื่นผ้าขาวมาให้ นางปฏาจารานุ่งผ้าขาวมานั้นแล้ว ก็ตั้งใจ
ฟังธรรม พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงธรรม ให้ถูกกับนิสัยของนาง
ปฏาจารานั้นว่า เวลาจะตาย ไม่มีบุตร ไม่มีบิดา ไม่มีพี่น้อง ไม่มีญาติ

มิตรผู้ใดช่วยได้ ผู้มีปัญญา ผู้สํารวมในสัจจันแล้ว ควรทำทางนิพพาน
ให้บริสุทธิ์ไว้ ดังนี้ พอบบเนื้อความนี้ลง นางปญจาราก็ได้ตั้งอยู่ในโศคา-
บัตติผล แล้วทูลขอบรรพชา องค์พระศาสดาตรัสว่า เธอจงไปบรรพชา
อยู่กับหมัทธิกษุณฺณ นางปญจาราบรรพชาแล้วไม่ช้า ก็ได้สำเร็จพระอรหัต
ได้เล่าเรียนพระพุทธรวณะเป็นอันมาก ได้ชำนาญในพระวินัยปิฎก จน
พระพุทธรองค์ทรงยกย่องให้เป็นผู้เลิศในฝ่ายวินัย ดังนี้ สั้นเรื่องนางปญจารา
ตามเอกนิบาตวรรณนาเพียงเท่านั้น

เรื่องนางปญจาราเถรี ยังมีปรากฏอยู่ในคัมภีร์เถรคาถา วรรคที่ ๒
ว่า นางปญจาราเถรี ซึ่งได้เป็นพระอรหันต์แล้วได้กล่าวไว้ว่า พระ
ปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าผู้สำเร็จธรรมทั้งปวง ได้เกิดขึ้นในกัลป์ที่แสน
นับถอยหลังจากกัลป์นั้นลงไป ในคราวนั้น เราได้เกิดในตระกูลเศรษฐีที่รุ่ง
เรืองด้วยแก้วต่าง ๆ เพียบพร้อมด้วยความสุขมาก อยู่ในเมืองหงสวดี เรา
ได้ไปฟังธรรมเทศนาขององค์พระปทุมุตตรชินศรี ได้มีความเลื่อมใสในพระ
พุทธศาสนา ลำดับนั้น องค์พระปทุมุตตรศาสดา ได้ทรงสรรเสริญ
ภิกษุองค์หนึ่งซึ่งเป็นผมความละเอียดรอบรู้ เป็นผู้แก้สงสัยสามารถรอบรู้
สิ่งไม่ควรไม่ควรว่า เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่ายพระวินัย เราก็ก
ต้องการตำแหน่งนั้น จึงได้ถวายทานแก่ภิกษุสงฆ์ มีองค์พระปทุมุตตร
เป็นประธานอยู่ตลอด ๑ วัน พอลงวันที่ ๑ ก็ได้ถวายบาตรจีวร แล้วได้
กราบทูลขึ้นว่า ข้าแต่พระองค์ผู้ทรงพระปรีชา พระองค์ทรงสรรเสริญภิกษุ
องค์ใดในวันที่ ๘ ซึ่งล่วงมาแล้ว ขอให้ข้าพระองค์ได้เป็นเหมือนภิกษุ
องค์นั้น ในคราวนั้น องค์พระปทุมุตตรศาสดา จึงตรัสขึ้นว่า อย่างกลัวเล
ความปรารถนาของเธอจักสำเร็จในอนาคตกาล คือนับจากนี้ไปอีกแสนกัลป์
จักมีพระโคตมพุทธเจ้าเกิดขึ้นในโลก เธอจักได้เป็นสาวิกาของพระโคตม
พุทธเจ้า จักมีชื่อว่าปญจารา ดังนี้

ค่อนนั้นมา เราก็ได้ทำบุญอยู่จนตลอดชีวิต แล้วขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์
สวรรค์ มาถึงกัลป์ก่อนนี้ พระกัศสปชินศรีก็เกิดขึ้น พระเจ้ากาสิผู้ทรง

พระนามว่า พระเจ้ากิก ก็ได้เป็นอุปฐากของพระกัสสปพุทธเจ้า เราได้เป็นธิดาองค์ที่ ๑ ของพระเจ้ากิกนั้น เรามีชื่อว่านางภิกขุณี เราได้ฟังธรรมของพระกัสสปชินศรี แล้วก็ชอบการบรรพชา แต่พระราชบิดาไม่ทรงอนุญาต จึงได้ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในเพศมารวาส ตลอด ๒ หมื่นปี พระราชธิดาทั้ง ๑ คือ นางสมณีนางสมณคฤดา นางภิกขุณี นางภิกขุ-ทาสิกา นางธรรม นางสุธรรมา นางสังฆาสา ก็ได้ประพฤติพรหมจรรย์ด้วยกันทั้งนั้น เวลาเราตายจากชาตินั้นแล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์ มาชาติสุดท้ายนี้ ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีที่กรุงพาราณสี พอเติบโตขึ้น ก็ตกอยู่ในอำนาจแห่งความรัก จึงได้หนีไปอยู่ชนบทกับสามี ได้มีบุตรคนหนึ่ง เป็น ๒ กับคนที่อยู่ในท้อง

ในคราวนั้น มารดาของเราอยากเห็นเรา เราไม่ได้บอกสามีให้ทราบ เมื่อสามีไม่อยู่ เราก็ออกเดินทางไปด้วยตัวเองเพื่อจะกลับไปสู่กรุงสาวัตถี พอสามีไปนั้น เราก็เกิดบ่นบ่นในท้อง ในเวลานั้นก็มีเมฆใหญ่ตั้งขึ้นมา สามีของเรา จึงไปหาเครื่องทำกระท่อมอาศัยฝนก็ถุกถัดคาย เราได้คลอคลออย่างแสนลำบาก เราได้เดินทางไปพบแม่น้ำที่กำลังเต็มฝั่ง ก็ล้มลุกอ่อนลงข้ามน้ำ หงสูกคนโตไว้ที่ฝั่งนี้ มีเหยี่ยวตัวหนึ่งได้ร่อนลงมาเพื่อจะคาบเอาลูกอ่อนของเรา เราก็ยกมือขึ้นร้องไล่ ส่วนลูกคนโตก็ถูกพัดพัดไป

เราได้เพียบพร้อมไปด้วยความโสกเศร้า เวลาไปถึงกรุงสาวัตถีแล้ว ก็ได้ทราบว่าบิดามารดากับพี่ชายตายเสียแล้ว พี่ของเราก็ตายในกลางป่า มารดาบิดาพี่ชายก็ถูกเผาอยู่ในเชิงตะกอนเดียวกัน ในคราวนั้นเราก็ซบผอมหาที่พึ่งมิได้ ได้ไปที่โน้นที่นั้นก็ไปพบองค์พระชินศรี พระองค์ทรงสอนเราว่า อย่าเสียใจไปเลย จงแสวงหาตัวของตัวเองเถิด การทุกข์ร้อนไม่มีประโยชน์อันใด เวลาจะตายไม่มีบุตร ไม่มีญาติ ไม่มีพวกพ้องที่จะบอกรับได้ เราได้ฟังดังนั้นแล้ว ก็ได้สำเร็จผลชั้นแรก แล้วก็ได้รับบรรพชา ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ เราเป็นผู้ชำนาญในทางฤทธในทางทิพพโสค เราผู้จักจิตของผู้อื่น เราเป็นผู้กระทำตามคำสั่งสอนของ

พระพุทธเจ้า เราจับบุพเพนิวาส ทิพพจักขุของเราบริสุทธิ์แล้ว เราทำให้อาสวะทั้งปวงสิ้นไปแล้ว เราเป็นผู้บริสุทธิ์ไม่มีหมองแล้ว เราได้ศึกษาพระวินัยทั้งปวงในสำนักของพระพุทธองค์ พระพุทธองค์ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายพระวินัย เราได้ค้นเคยกับองค์พระศาสดาแล้ว ได้วางของหนักแล้ว ถอนเครื่องนำไปในภพแล้ว ได้สำเร็จประโยชน์อันทำให้สันติสุขทั้งปวงซึ่งเป็นประโยชน์ที่ผู้บรรพชาทั้งหลายปรารถนา เราได้เผากิเลสสิ้นแล้ว ได้ถอนภพทั้งปวงแล้ว ได้ตัดเครื่องผูกให้ขาดเหมือนช้างทำลายเครื่องผูกให้ขาดฉะนั้น การที่เรามาสู่สำนักพระพุทธเจ้า ผู้ประเสริฐนี้ เป็นการมาดีแล้ว เราได้สำเร็จวิชา ๓ ปฏิสัมภิทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ สันเรื่องนางปฐาจาราในคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาตเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ที่ ๕๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องนางธรรมทินนาเถรี

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวิกานํ ภิกฺขุณฺณํ ธมฺมกถิกานํ ชทฺธิธมฺมทินฺนาคี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กณฑ์ที่ ๕๐ ว่าด้วยเรื่องนางธรรมทินนาเถรี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลีว่า พระพุทธองค์ตรัสไว้ว่า คู่ก่อน ภิกษุทั้งหลาย นางธรรมทินนาเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายเป็นธรรมกถิกา ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรธปุรณี อันเป็นอรรถกถาแก้ไขพระบาลีว่า นาง
 ธรรมทินนาเถรีเป็นผู้เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ในฝ่ายธรรมกถิกา นาง
 ธรรมทินนาเถรี ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่มีเมืองหงสวดี ในครั้งพระ
 ปทุมุตตรชินศรี ได้ถวายอาหารแด่พระสุชาตเถรเจ้า ซึ่งเป็นพระอัครสาวก
 ของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า แล้วปรารธนาตำแหน่งนั้น กุลธิดานั้นได้ทำ
 กุศลอยู่จนตลอดชีวิต แล้วได้เกิดในสวรรค์ เรื่องทั้งปวงตอนนั้นเหมือน
 กับเรื่องของนางเขมาเถรี มาถึงครั้งศาสนาพระปัสสพพุทธเจ้า ได้อยู่ใน
 ตระกูลที่ยืนค้ำในการให้ทาน ซึ่งเป็นตระกูลของพระกุมาร ๓ องค์ ซึ่งเป็น
 พระเจ้าน้องต่างพระมารดาของพระปัสสพพุทธเจ้า เวลามีผู้บอกว่าจงให้ ๑
 หอญ์นั้นก็ให้ ๒ ครั้นให้ทานโดยเพิ่มขึ้นอย่างนั้น ก็ได้เวียนตายเวียนเกิดอยู่
 ในมนุษยโลก เทวโลกตลอด ๘๒ กัลป์ เวลามาถึงครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า
 ก็ได้มาเกิดเป็นพระราชธิดา ๑ พระองค์ ได้ประพฤติกุศลพร้อมด้วยตลอด
 ๒ หมื่นปี ได้สร้างบริเวณที่อยู่ถวายหมู่ภิกษุสงฆ์ และได้ท่องเที่ยวอยู่ใน
 เทพคಾಮนุษย์ตลอด ๑ พุทธันตร คือ ตลอดระยะเวลาแห่งพระพุทธรเจ้า
 พระองค์หนึ่ง แล้วได้มาเกิดในตระกูลหนึ่ง ในครั้งพระพุทธรเจ้าของเราทั้ง
 หลายนี้ ต่อมาภายหลัง ก็ได้เป็นภรรยาแห่งวิสาขาเศรษฐี ๆ นั้น ได้เป็น
 สหายของพระเจ้าพิมพิสาร ได้ไปเฝ้าพระพุทธรเจ้าเป็นครั้งแรก กับพระเจ้า
 พิมพิสาร ได้ฟังพระธรรมแล้วก็ตั้งอยู่ในโศคาบัตติผล ต่อมาภายหลังก็ได้
 สำเร็จอนาคามีผล

ในวันทวิสาขาเศรษฐีสำเร็จอนาคามีผลนั้น เวลาเศรษฐีกลับไป
 ถึงบ้านเรือน เมื่อนางธรรมทินนาซึ่งยืนอยู่ในที่สุดแห่งบันได ได้เอื้อม
 มือลงไปให้เหยี่ยวคาบที่เคยกะทะมา ก็ไม่เห็นเหยี่ยว ได้ขึ้นไปปราสาท
 โดยลำพัง เวลาบริโภคอาหาร ก็ไม่บอกให้นำสิ่งนั้นสิ่งนั้นมาให้ นาง
 ธรรมทินนาจึงคิดว่า เมื่อเราขืนมือให้เหยี่ยว ท่านเศรษฐีก็ไม่เห็นเหยี่ยว

เมื่อบริโภคอาหารท่าน เศรษฐีก็ไม่พูดอะไร เรามีความผิดอย่างไรหรือ
พอวิสาขเศรษฐีบริโภคแล้วจึงถามว่า ข้าแต่พระลูกเจ้า ข้าพเจ้ามี
ความผิดอย่างไรหรือ วิสาขเศรษฐีตอบว่าธรรมทินนา เธอไม่มีความ
ผิดอย่างไร จำเดิมแต่ไป เธอไม่สมควรที่จะนั่งหรือยืน หรือนำ
อาหารมาบริโภคในที่ใกล้เรา ด้วยอำนาจความสนิทสนม อย่างที่เคย
กระทำ ถ้าเธอต้องการทรัพย์เท่าใด เธอจงขนเอาไปตามต้องการ
เธอจงกลับไปอยู่กับตระกูลของเธอ นางธรรมทินนาจึงถามว่า ข้าแต่
พระลูกเจ้า เพราะเหตุไรจึงว่าอย่างนี้ วิสาขเศรษฐีตอบว่า เราได้
เห็นธรรมของพระพุทธเจ้าแล้ว เราหมดเรื่องเกี่ยวข้องในทางโลกประ-
เด็นแล้ว นางธรรมทินนาจึงว่า ถ้าท่านสมบัติเหมือนกับนาลายที่
บ้วนออกจากปากเสียได้แล้ว ข้าพเจ้าจะมาทูลสมบัติอันเป็นเหมือน
นาลายที่ท่านบ้วนทิ้งไว้บนศีรษะอย่างไร ข้าพเจ้าจักไปบรรพชา ขอท่าน
จงอนุญาต วิสาขเศรษฐีจึงว่าดี ละธรรมทินนา แล้วก็ไปกราบทูลพระ
ราชาให้นางธรรมทินนาขึ้นวอทองนำไปเพื่อให้บรรพชา ในสำนักภิกษุณี
นางธรรมทินนาบรรพชาแล้วจึงคิดว่า ท่านเศรษฐีอยู่ในบ้านเรือนแท้ ๆ
ก็ยังทำให้สันทุกข์ได้ เราได้บรรพชาแล้วก็ควรจะทำให้สันทุกข์ จึงได้
ไปลาอุปัชฌาย์อาจารย์ว่า จิตของข้าพเจ้าย่อมโน้มไปในที่คั่นเคย เพราะ
ฉะนั้น ข้าพเจ้าขอลาไปอยู่ในอาวาสบ้านนอก พระเถรีทั้งหลาย
เมื่อไม่อาจทำให้จิตใจของธรรมทินนา ผู้ออกบรรพชาจากตระกูลใหญ่
ที่ได้พาไปทีอาวาสบ้านน้อยตำบลหนึ่ง นางธรรมทินนาก็ได้สำเร็จพระอรหัต
พร้อมด้วยปฏิสัมภิทาญาณในไม่ช้า

ลำดับนั้น นางธรรมทินนาจึงคิดว่า กิจของเราถึงที่สุดแล้ว เราจะ
อยู่ในที่นี้ทำอะไร เราจะกลับไปทกรุงราชคฤห์ วิสาขเศรษฐีรู้ว่า นาง
ธรรมทินนากลับมาแล้ว ก็คิดว่านางธรรมทินนาไปไม่ช้าก็กลับมา เห็น
จะลาสิกขาบท พอถึงเวลาเย็นก็ได้ออกไปกราบไหว้ แล้วก็คิดว่า
เราจะถามถึงความอยากสึกก็ไม่สมควร จึงได้ถามปัญหาเกี่ยวกับฉันท ๕
เป็นต้น นางธรรมทินนาก็แก้ไขได้ เหมือนกับบุคคลตัดก้านบัวด้วย

ความนั้น วิสาขเศรษฐีรู้ความแก่กล้าแห่งความรู้ของนางธรรมทินนา
 เสร็จแล้ว จึงได้ถามปัญหาอย่างละเอียดในมรรค ๓ ตามลำดับ ซึ่งคน
 ได้สำเร็จแล้ว แล้วถามถึงอริหัตมรรคซึ่งตนได้ขึ้นได้ฟังมา นาง
 ธรรมทินนาเถรรู้ว่า วิสาขเศรษฐีได้สำเร็จเพียงอนาคามีเท่านั้น จึงคิดว่า
 เศรษฐีได้กลั่นเลี้ยววิสัยของตนเสียแล้ว จึงบอกให้หยุด แล้วบอกว่า
 ท่านวิสาขะ ท่านไม่อาจกำหนดที่สุดแห่งปัญหาทั้งหลายได้ เมื่อท่าน
 จำนงพรหมจรรย์อันแย่งลงสู่निพพาน อันนิพพานเป็นที่ไปในเบื้องหน้า
 นิพพานเป็นที่สุด ท่านจงไปทูลถามพระพุทธองค์เถิด พระพุทธองค์
 ทรงบอกอย่างไร ท่านควรจำไว้อย่างนั้น

วิสาขเศรษฐีก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า แล้วกราบทูลตามคำถามคำตอบ
 หังปวง พระพุทธเจ้าตรัสว่า ปัญหาในชั้นทั้งหลาย ซึ่งเป็นอดีต
 อนาคต บัจจุบัน ไม่มีนักธิดาของเรา แล้วได้ตรัสขึ้นว่า ความกังวลใน
 ก่อน ในหลัง ในตอนกลาง ไม่มีแก่ผู้ใด เราเรียกผู้ไม่มีความกังวล
 ผู้ไม่ยึดถือก่อนว่าเป็นพราหมณ์ แล้วตรัสบอกว่า วิสาขะ ธรรมทินนา
 ภิกษุณี เป็นบัณฑิต เป็นผู้มีปัญญามาก ถ้าเธอถามเนื้อความในข้อนี้
 ต่อเรา เราก็จะแก้เหมือนกับธรรมททินนาภิกษุณีแก้แล้ว เธอจงจำไว้
 เถิด ดังนี้ เรื่องนี้ได้เกิดมาแล้วอย่างนี้ ต่อมาภายหลังครั้งพระพุทธองค์
 ประทับอยู่ในพระเชตวัน ทรงตั้งภิกษุทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ตาม
 ลำดับ ก็ทรงกระทำอุพเพทลสูตรอนันให้เป็นต้นเหตุแล้ว ทรงตั้ง
 นางธรรมทินนาเถรีไว้ในตำแหน่งเลิศ ฝ่ายพระธรรมกถิกา สันเนื้อความ
 ในอรรถกถาแห่งอังคตครนิกาย เอกนิบาต เพียงเท่านั้น

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถา แห่งเถรคาถาว่า ธรรม-
 ทินนาเถรองค์อรหันต์ ได้กล่าวไว้ว่า พระปฐมคตพระพุทธเจ้า ผู้
 สำเร็จธรรมหังปวง ผู้เป็นนายกของโลก ได้เกิดขึ้นในกัลป์ที่แสน
 ซึ่งนับถอยหลังจากกัลป์นี้ลงไป ๑ ในคราวนั้น เราได้อยู่ในตระกูล
 หนึ่งนามองหงสวดี ได้ทำการงานให้แก่ผู้อื่น ได้เป็นผู้มัสตริกษาศิล ๑
 พระอัครสาวกของพระปฐมคตพระพุทธเจ้าผู้ว่า พระสุชาตเถรเจ้า

ได้ออกจากวิหารไปเที่ยวบิณฑบาต ฯ ในคราวนั้น เราได้อ้อเอาหามน้ำ เพื่อจะไปตักน้ำ ได้พบพระสุชาตเถรีเจ้า แล้วก็เอาขนมใส่บาตรด้วยความเลื่อมใส ฯ พระสุชาตเถรีเจ้านั่งฉันในที่นั้น เวลาท่านฉันแล้ว เราก็นิมนต์ไปที่บ้าน ได้ถวายอาหารแก่ท่านอีก ฯ ลำดับนั้น นายของเราที่ชอบใจ ได้ยกให้เราเป็นสะใภ้ เรากับมารดาสามีได้ไปกราบไหว้พระพุทธเจ้า ฯ ในคราวนั้น พระพุทธเจ้าทรงสรรเสริญภิกษุณีที่เป็นธรรมกถิกาองค์หนึ่ง แล้วได้ตั้งไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายธรรมกถิกา เราได้ฟังแล้วก็ดีใจ ฯ เราได้นิมนต์พระปทุมุตตรทศพล กับพระภิกษุสงฆ์ไปรับมหาทาน แล้วก็ปรารธนาตำแหน่งนั้น ฯ พระปทุมุตตรทศพลผู้มีเสียงดังเสียงฟาร้อง ฯ ก็ได้ตรัสขึ้นว่า เธอจงปฏิบัติในศาสนาของเรา จงเจริญด้วยคุณธรรม จงมีความยินดีเกิด เธอจักได้ตั้งปรารธนา ฯ ในแสนกัลป์ข้างหน้า พระโคตมพุทธเจ้าจักเกิดขึ้นในโลก เธอจะได้เป็นธรรมทายาทของพระโคตมศาสดา จักมีชื่อว่าธรรมทินนา ฯ เราได้ฟังดังนั้นแล้วก็ดีใจ ได้ถวายบังขัย ๔ แต่องค์พระมหามณีจันดลตลอดชีวิต แล้วได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ ฯ มาถึงภัทรกัลป์อันนี้ พระปกัสสปพุทธเจ้าก็เกิดขึ้น พระเจ้าพาราณสีทรงพระนามว่า พระเจ้ากิกิ ได้เป็นอุปัฏฐากขององค์พระกัสสปชินศรี ฯ เราได้เป็นพระธิดาองค์ที่ ๖ ของท้าวเธอ มีชื่อว่านางสุธรรมา เราได้ฟังธรรมขององค์พระศาสดาแล้ว ก็ชอบใจการบรรพชา ฯ เมื่อพระบิดาไม่ทรงอนุญาต เราก็ได้ประพฤติพรหมจรรย์อยู่ในเพศฆราวาสถึง ๒ หมื่นปี ฯ พระธิดาทั้ง ๗ ของท้าวเธอ ได้ประพฤติพรหมจรรย์เหมือนกันทั้งนั้น ฯ พระธิดาทั้ง ๗ นั้น คือ พระนางสมณี พระนางสมณคุตตะ พระนางภิกขุณี พระนางภิกขุทาสิกา พระนางธรรมา พระนางสุธรรมา พระนางสังฆทาสี

พระนางทั้ง ๗ นั้น ได้มาเกิดเป็นนางเขมา อุบลวันณา ปฏาจารา กุณฑลเกสรี โคตมี ตัวเรา นางวิสาขา ฯ เวลาเราตายจากชาตินั้นแล้ว เราได้ไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ มาชาติสุดท้ายนี้ ได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐีที่สมบูรณ์ด้วยสิ่งที่น่ายินดีทั้งปวง ฯ เมื่อเราเติบโตขึ้น ก็ได้ไปสู่

ตระกูลสาม ได้มีความสุขเสมอมา ฯ สามของเราได้ไปเฝ้าพระ
ศาสดา ได้ฟังพระธรรมเทศนาแล้ว ก็ได้สำเร็จอนาคามีผล ใน
คราวนั้น เราได้ขออนุญาตต่อสามีออกบรรพชา ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระ
อรหันต์ ฯ อุบาสก คือสามีเก่าของเรานั้น ได้ไปถามปัญหาอันลัก
ณะเอื้อมต่อเรา ฯ เราก็กักได้สิน องค์พระมุนิทรศาสดาทรงยินดี
ในคุณธรรมข้อนั้น จึงได้ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฝ่ายพระธรรม
กถิกาเราไม่เห็นผู้นั้นเป็นเหมือนเช่น

องค์พระศาสดาตรัสว่า คุณก่อนภิกษุทั้งหลาย เธอทั้งหลายจงจำ
ไว้ว่า ธรรมทึมน่าเป็นมนุษย์ เราได้ชื่อว่า เป็นบัณฑิตด้วยเหตุอัน
เราได้รับอนุเคราะห์จากองค์พระศาสดาแล้ว เราได้ค้นเคยกับองค์พระ
ศาสดาแล้ว ได้วางของหนักแล้ว ได้ทำลายเครื่องนำไปในภพเสียแล้ว
ได้สำเร็จประโยชน์อันทำให้สันติสุขทั้งปวง ซึ่งเป็นประโยชน์ที่ผู้
บรรพชาทั้งหลายปรารถนาแล้ว เราได้เป็นผู้ชำนาญในฤทธ ในทางหุ
ทิพย์ ทรงรู้จักใจของผู้อื่น เราได้กระทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว
ได้รู้จักชาติหนหลังแล้ว สำเร็จตาทิพย์แล้ว สันอาสวะกิเลสทั้งปวง
แล้ว เป็นผู้บริสุทธิ์ผ่องใสแล้ว ฯ เราเผากิเลสสิ้นแล้ว ฯ ถอนภพ
ทั้งปวงแล้ว สละเครื่องผูกเหมือนช้างสลัดปลอกแล้ว สันอาสวะแล้ว ฯ
การที่เราได้มาสู่สำนักพระพุทธเจ้าเป็นการมาดีแล้ว เราได้สำเร็จวิชา ๓
ปฐัมมิกา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ได้กระทำคำสั่งสอนของ
พระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ สันเรื่องนางธรรมทึมน่าเถรี ตามคัมภีร์อังคคกร-
นิกาย เอกนิบาต เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กิม ค้วยประการฉะนี้ ฯ

กณฑ์ ๕๑

คัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระนันทาเถรี

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวิกานํ ภิกขุณีนํ ฉายีนํ ยทิตํ นนทาติ
 ณ บัน อาคมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังกุตรนิกาย เอกนิบาต
 กณฑ์ ๕๑ ว่าด้วยเรื่องพระนันทาเถรี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่
 พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลายตลอดกาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
 นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงเทศนาไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย พระนันทาเถรี
 เป็นผู้เลิศกว่าภิกษุทั้งหลายที่เป็นสาวิกาของเราฝ่ายเจริญญาณ ดังนี้

อรรถกถา

ตามอรรถกถาแห่งอังกุตรนิกาย เอกนิบาตว่า พระนันทาเถรี
 ได้อุปฐิสันธิในเรือนผู้มีตระกูล ในเมืองหงสวดี ครั้นพระปฐมุตตรชินศรี
 ค่อมมาภายหลัง เมื่อได้ไปฟังพระธรรมเทศนา ก็ได้เห็นองค์พระปฐมุตตร-
 ศาสดา ทรงตั้งภิกษุองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศ ฝ่ายยืนค้ำขึงในอาน
 จึงทำอธิการกุศล แล้วปรารธนาตำแหน่งนั้น ต่อจากชาตินั้นมา ก็ได้
 ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดกัลปาวสาน แล้วได้ถืออุปฐิสันธิในพระ
 ครรภ์ของพระนางมหาปชาบดีโคตมี ที่หลังพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย มี
 พระนามว่า พระนางนันทา ค่อมมาภายหลังก็ได้พระนามว่า พระนางชนบท-
 ภัลยานี เพราะมีรูปสวยงามยิ่ง

เมื่อพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายตรัสรู้แล้ว ได้เสด็จมาสู่กรุง
กบิลพัสดุ์ ไปโปรดให้พระนันทา และพระราหุลบรรพชาแล้วเสด็จไป
เมื่อพระเจ้าสุทโธทนะมหาราชปรินิพพานแล้ว พระนางนันทานันได้ทราบว่า
พระมหาปชาบดีโคตมี และมารดาพระราหุลได้บรรพชาแล้ว ก็คิดว่า
เมื่อบุคคลเหล่านี้บรรพชาแล้ว เรื่อยไปก็จะมีประโยชน์อันใด จึงได้ไป
บรรพชา กับพระมหาปชาบดี ซึ่งเป็นพระมารดา นับแต่บรรพชาแล้ว
ก็ไม่ได้ไปเฝ้าพระศาสดา ด้วยคิดว่า องค์พระศาสดาทรงติเตียนรูปกาย
เมื่อถึงวาระไปรับโอวาท ก็สั่งให้พระภิกษุอื่นไปรับโอวาทมา
แทนตน องค์พระศาสดาทรงทราบว่า นางนันทามัวเมาในรูปกาย จึง
ตรัสสั่งว่า ภิกษุทั้งหลาย ใช้ให้ผู้นั้นมารับโอวาทของคนไปแทนตน
ไม่ได้ ค่อนันมา นางนันทาซึ่งเพิ่มช้อกว่า นางรูปนันทา ก็จำเป็นต้อง
ไปรับโอวาท ฝ่ายองค์พระศาสดาได้ทรงเนรมิตให้เป็นหญิงคนหนึ่ง
ถือศัคนีบาตร ทำแบบเหมือนพระองค์อยู่ข้างหลัง เพื่อให้ภิกษุทั้งหลาย
ของนางรูปนันทา ๆ ได้เห็นแล้ว จึงคิดว่า เราหลงเข้าใจผิดเสียแล้ว
เราไม่ได้มาเฝ้าองค์พระศาสดา เพราะเข้าใจว่า พระองค์ทรงติเตียน
รูปกาย ก็หญิงทั้งหลายซึ่งสวยงามถึงอย่างนั้น ยังยืนพักอยู่ในที่องค์พระ
ศาสดา รูปกายของเราไม่เท่าเสียวิ ๑๖ ของหญิงนั้นเลย นางรูปนันทา
ได้ยืนเพ่งดูหญิงนั้นอยู่ด้วยใจค้อย่างนั้น

ในลำดับนั้น องค์พระศาสดาจึงได้ทรงบันดาลให้หญิงนั้นกลายเป็น
คนแก่ คนเจ็บ คนตาย เป็นลำดับไป ดังที่มานี้แล้วในอรรถกถาแห่ง
พระธรรมบทนั้น นางรูปนันทาก็ได้เห็นความสิ้น ความเสื่อมในรูปกายแล้ว
ก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์ เรื่องนี้ในตอนนั้น เหมือนกับเรื่องนางเขมาเถรี เพราะ
ฉะนั้น จึงไม่ได้กล่าวไว้พิสดาร จำเดิมแต่นั้นมา นางรูปนันทาก็ได้รับพระ
โอวาทในระหว่างแห่งผู้บิณฑิยังในฉานทั้งหลาย ต่อมาภายหลังเมื่อองค์พระศาสดา
คราวนี้ ณ พระเชตะวัน ทรงตั้งภิกษุทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ตามลำดับ
ก็ได้ตั้งพระเถรองค์นี้ไว้ในตำแหน่งเลิศ ฝ่ายผู้บิณฑิในฉาน สันเรื่องพระเถร
องค์นี้ ในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาต เพียงเท่านั้น

ต่อไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งเถรีคาถาว่า พระนันทาเถรี
องค์อรหัตได้กล่าวไว้ว่า พระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้สำเร็จ
ธรรมทั้งปวง ผู้เป็นนายกของโลก ได้เกิดขึ้นในกัลป์ที่แสน นับถอยหลัง
จากกัลป์ลงไป ฯ พระปฐมุตตรพุทธเจ้านั้น ได้เป็นผู้ประทานโอวาท
เป็นผู้ให้ เป็นผู้ให้สัตว์ทั้งปวงเข้าไป เป็นผู้ฉลาดในเทศนา ได้โปรด
ให้ประชุมชนเป็นอันมากข้ามโลกสงสาร ฯ พระปฐมุตตรพุทธเจ้าผู้ทรง
อนุเคราะห์ ผู้ประกอบด้วยกรุณา ผู้ทรงแสวงหาประโยชน์แก่สัตว์
ทั้งปวง ได้กระทำให้เดียรถีย์ทั้งปวงซึ่งมาถึง ตั้งอยู่ในศีล ๕ ฯ ศาสนา
ขององค์พระปฐมุตตรศาสดา ได้ว่างเปล่าจากพวกเดียรถีย์ ด้วยอาการ
อย่างนี้ ได้เต็มไปด้วยพระอรหัตทั้งหลาย ผู้ชำนาญานู ผู้คงที่ ฯ
องค์พระมหามณีพระองค์นั้น มีพระกายสูง ๕๔ ศอก มีพระรัศมีดั่งสี
ทองคำ มีพระลักษณะประเสริฐ ๓๒ ประการ พระชนมายุของพระ
มหามณีพระองค์นั้นมิกำหนดได้แสนปี พระองค์ซึ่งทรงพระชนมายุ
นานดังนั้น ก็ได้ทรงโปรดสัตว์โลกให้ข้ามโลกได้เป็นอันมาก ฯ ใน
คราวนั้น เราได้เกิดในตระกูลเศรษฐี ซึ่งรุ่งเรืองด้วยแก้วต่าง ๆ
เพียบพร้อมด้วยความสุขเป็นอันมาก ฯ เราได้ไปเฝ้าพระมหาวีรเจ้า
ได้ฟังพระธรรมเทศนา ซึ่งเป็นธรรมที่ไม่รู้จักตาย เป็นธรรมที่ให้เกิดความ
ยินดี เป็นธรรมที่ให้อภัยโทษอย่างเปี่ยม ฯ ครั้นเราได้ฟังธรรม
แล้ว ก็นิมนต์พระพุทธรูปองค์พร้อมทั้งพระภิกษุสงฆ์ ไปเสวยอาหารที่บ้าน
ของเรา ในวันรุ่งเช้าเราได้ถวายมหาทานด้วยความเลื่อมใส ฯ ครั้นแล้ว
เราได้กราบลง แล้วปรารภนาซึ่งตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ในฝ่าย
ผู้ยินดีในทาน ฯ องค์พระศาสดาจารย์ผู้ฝึกฝน ซึ่งผู้ยังมิได้รับการ
ฝึกฝน ผู้เป็นเทพของโลกรทั้ง ๓ ผู้คงจามกว่านรชน ก็ได้ทรงพยากรณ์
ไว้ว่า เธอจะสำเร็จดังปรารถนา ฯ ในกัลป์ที่แสนข้างหน้า จะมีองค์
พระศาสดาทรงพระนามว่า พระโคตมเกิดขึ้นในโลก ฯ เธอจักได้เป็น
ธรรมทายิกาของพระโคตม จักได้เป็นโอรสของพระโคตมโดยทางธรรม
จักได้เป็นสาวิกาของพระโคตม ดังได้ชื่อนันทา ฯ เราได้ฟังพระ

พุทธพยากรณ์แล้ว ก็เกิดความห่อหุ้มยินดี ได้บำรุงองค์พระชินศรี ด้วยปัจจัย ๔ อย่างจนตลอดชีวิต ด้วยการกระทำอันนั้น และด้วยการตั้งใจทั้งหลายของเรา เวลาเราละอัทธภาพมนุษย์แล้ว ก็ได้ไปสวดเวียงสวรรค์ จิตจากดาวดึงส์สวรรค์ ก็ได้ขึ้นไปเกิดในชั้นยามา ชั้นดุสิต ชั้นนิมมานรดี ชั้นปรมมิทวสวัตติ เป็นลำดับไป ฯ เราได้เกิดในที่ใด ๆ เราก็ได้เป็นมเหสีของพระราชาทั้งหลายในชั้นนั้น ๆ เวลาเราจิตจากสวรรค์ลงมาเกิดเป็นมนุษย์ ก็ได้เป็นพระมเหสีของพระเจ้าจักรพรรดิทั้งหลาย แล้วได้เป็นมเหสีของพระราชาทั้งหลาย ในประเทศนั้น ๆ เราได้เสวยสมบัติอยู่ในเทพยคามมนุษย์ มีความสุขในที่ทั้งปวงล้วนมาหลายกัลป์วสาน

มาถึงกาลสุดท้ายนี้ เราได้เกิดเป็นพระธิดาของพระราชาสุทโธทนะ ในกรุงกบิลพัสดุ์ ฯ ตระกูลนั้นได้เห็นเรามีรูปกายสวยงามก็เกิดความรื่นเริงยินดี จึงตั้งชื่อให้เราว่า นางนันทา เราเป็นหญิงดี เป็นหญิงประเสริฐ ฯ ต่อมาเราก็ได้ชื่ออีกว่า นางกัลยาณี เพราะสวยงามกว่าหญิงสาวทั้งปวง นอกจากพระนางยโสธราในเมืองนั้นแล้ว ไม่มีใครสวยงามเสมอเรา ฯ พระเจ้าพ่อของเรา ก็ได้เป็นผู้สำเร็จในโลกทั้ง ๓ เป็นองค์พระอรหันต์ไปแล้ว เราเป็นคฤหัสถ์อยู่แต่ผู้เดียว โดยปราศจากพระมารดา ฯ พระมารดาได้สอนเราว่า เธอผู้ที่เกิดในตระกูลศากยะ เป็นน้องหญิงของพระพุทธเจ้า เธอปราศจากพระนันทะแล้ว เธอจะอยู่ในบ้านเรือนไปทำไม ฯ รูปกายนี้เป็นของมีความแก่เป็นที่สุด เป็นของทรูทว่ากันว่า ไม่สะอาด เห็นรังของโรค ชีวิตมีความตายเป็นที่สุด ฯ รูปกายอันสวยงามของเธอนั้น ถึงแม้ว่าเป็นที่รักใคร่พอใจของคนทั้งหลาย ประดับด้วยเครื่องประดับทั้งปวง ทำให้เกิดความยินดีแก่ตระกูลโอกกากราชก็ดี ไม่ช้าความชราก็จะครอบงำ เธอจงละบ้านเรือนออกไปประพฤดิธรรมเถิด เราได้ฟังคำสอนของพระมารดา ก็ออกบรรพชา แต่เรายังมีจิตโกลเรวใคร่อยู่ในรูปกายของตน ฯ พระมารดาได้สั่งสอนเราให้ไปพึ่งพระธรรมเทศนา แต่เราไม่ไป ลำคับนั้น พระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา

ทรงเห็นว่าแก้วมณีในรูปกาย ก็ได้ทรงเนรมิตให้เป็นหญิงที่สวยงามขึ้น เพื่อให้เราเกิดความเบื่อหน่ายร่างกาย เราได้เห็นหญิงนั้นแล้วก็คิดว่า การที่เราได้เห็นหญิงที่สวยงามเช่นนั้นเป็นผลดีแก่เรา ฯ เราได้กล่าวขึ้นว่า จงมาเกิดผู้สวยงาม เธอต้องการสิ่งไร ก็จงบอกแก่เรา ตระกูล ชื่อ โคตร ของเธอว่าอย่างไร เธอจงบอกแก่เรา ถ้าเราเป็นพี่รักของเธอ ฯ หญิงนั้น ตอบว่า ไม่ใช่เวลาที่จะพูดกันเสียแล้ว ท่านจงให้เราอาศัยอยู่ที่คักของท่าน อวัยวะทั้งหลายของเราดูเหมือนจะจมลง ท่านจงให้เราวางศีรษะลงบนตักของท่านสักครู่หนึ่งเถิด

ลำดับนั้น หญิงนั้นก็วางศีรษะลงบนตักของเราแล้ว ก็นอนลง ก้มส่งหนึ่งตกลงทหน้าผากของหญิงนั้น ฯ พร้อมกับส่งนั้นตกถูกหน้าผาก ก็ได้มีหอมเกิดขึ้นทั่วกายของหญิงนั้น ต่อมทั้งหลายนั่นก็แตก มีหนอง และโลหิตไหลออก ฯ ร่างกายทั้งสี่ของหญิงนั้น ก็มกลื่นเหม็นเน่าแล้ว ขึ้นพองมีสีขาวเลือดชาหนอง ฯ หญิงนั้นมีความสิ้นทางทุกหนทุกแห่ง สุขสบาย ได้เสวยทุกขเวทนา ได้ร้องรำพันอย่างน่ากรณาว่า ข้าพเจ้า ถูกทุกข์ครอบงำแล้ว จมอยู่ในทุกข์ใหญ่แล้ว ขอท่านสหายจงเป็นที่พึ่งของเราด้วยเถิด ฯ หน้าอันสวยงามของท่านอยู่ที่ไหน จมูกที่โค้งงามของท่านอยู่ที่ไหน ริมฝีปากอันงดงามของท่านอยู่ที่ไหน สีกายของท่านซึ่งเปรียบดังสีดวงจันทร์อยู่ที่ไหน กวอันงดงามของท่านอยู่ที่ไหน หูของท่าน อันประดับด้วยดอกไม้อยู่ที่ไหน ผิวพรรณอันวิปริตได้มาถึงท่านแล้ว ฯ ถิ่นที่คักของท่านซึ่งมีอาการดังดอกบัวก็แตกแล้ว มีเลือดหนองไหลออก มกกลื่นเหม็น ฯ ท่านผู้มีลำตัวอ่อนแอ มีตะโพกผ่องผาย ก็ได้กลายเป็นอย่างอื่นแล้ว โอ! รูปกายนี้ไม่ยั่งยืนแท้ ฯ รูปกายทั้งปวงนี้ เป็นของมกกลื่น บุคเน่า เป็นของน่ากลัว เป็นของน่าเกลียดดังป่าช้า เป็นของที่น่ายินดีของผู้โง่เขลา ฯ ลำดับนั้น พระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา ซึ่งเป็นพระเชษฐาของเราได้ทรงเห็นว่าเราสลด ก็ได้ตรัสสั่งว่า นันทา เธอจงดู ร่างกายซึ่งเป็นของกระสับกระส่าย เป็นซากศพ เป็นของบูคเน่า เป็นของ ทดงขึ้นด้วยร่างกระดูก เธอจงอบรมจิต ในความไม่สวยงามแห่งรูปกาย

รูปกายนี้เป็นอย่างไร รูปกายนั้นก็เป็นอย่างนั้น รูปกายนั้นเป็นอย่างไรรูปกายนั้นก็เป็นอย่างนั้น รูปกายนั้นมักกลืนไม่คี่ เป็นของบุคคลนั้น เป็นที่เพเล็คเพเล็คของผัวใจเขาทั้งหลาย ฯ ผู้มีปัญญาทั้งหลายเล็งเห็นอย่างนี้แล้วก็ไม่เกียจคร้านทั้งกลางวันกลางคืน ก็พิจารณาให้เกิดความเบื่อหน่ายด้วยปัญญาของตน

ลำดับนั้น เราก็ก่เกิดความสลดใจ แล้วได้สำเร็จพระอรหันต์ในที่นั้นอยู่นั้น ฯ เรานั่งอยู่ในที่ใด ๆ ก็เจริญฌานในที่นั้น ๆ ฯ พระพุทธองค์ทรงยินดีในคุณธรรมอันนั้นของเรา จึงได้ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งอันเลิศ ฯ เราได้เผากิเลสแล้ว ได้ถอนภพทั้งปวงแล้ว ได้สลัดเครื่องผูกเหมือนช้างสลัดปลอกแล้ว ไม่มีอาสวะแล้ว การที่เราได้มาสู่สำนักพระพุทธเจ้า เป็นการมาดีแล้ว เราได้สำเร็จวิชา ๓ ปฏิสัมภีทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนแล้ว ดังนี้ สันเรองในเทศนาภณห์นั้นเพียงเท่านั้น

เอว่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๑๒

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องพระโสณาเถรี

เอศทศคัมภีร์ กิฏขเว มม สาวิกานัม กิฏขุณฺณัม อารทฺธวริยานัม
ยทฺถํ โสณาคี.

ณ บัณฑิต อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต กัณฐก ๑๒ ว่าด้วยเรื่องพระโสณาเถรี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนนความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย นางโสณา
เถรี เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกาของเรา ในฝ่ายมีความเพียร
มาก ดังนี้ สันเนนความในพระบาลีเพียงเท่านั้น

อรรถกถา

ต่อไปนี้ ว่าตามอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตว่า พระโสณา
เถรีองค์นี้ ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่มีเมืองหงสวดี ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรี
เวลาได้ไปฟังธรรมของพระปทุมุตตรพุทธเจ้า ก็ได้เห็นพระปทุมุตตรพุทธเจ้า
ทรงตั้งทักขณียองค์หนึ่งไว้ในคันทนแห่งเลิศ ฝ่ายความเพียรจึงทำอริการกุศล
แล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ตั้งแต่นั้นต่อมา ก็ได้เวียนตายเวียนเกิดอยู่ใน
เทพยตามนุษย์ ตลอดแสนกัลป์าวสาน มาถึงกาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลายนี้ ได้มาเกิดในตระกูลหนึ่ง ที่กรุงสาวัตถี ได้มีบุตรธิดา
เป็นอันมาก ได้แยกบุตรธิดาไปอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน จำเดิมแต่นั้นมา
บุตรธิดาก็ลึกลับกันว่า มารดาของพวกเราจักมีประโยชน์อันใด เวลามารดา
มาหา ก็ไม่ถือว่าเป็นมารดา นางโสณาผู้มีบุตรมาก เห็นว่าบุตรธิดา
ไม่เคารพนับถือตน ก็คิดว่า จักมีประโยชน์อันใดด้วยการอยู่เป็นฆราวาส
คิดแล้วก็ออกบรรพชา ครั้นนั้น ภิกษุทั้งหลาย ก็ลงทัณฑกรรมนางโสณา
ว่านางโสณานี้ ไม่รู้จักข้อวัตร กระทำสิ่งที่ไม่สมควร บุตรธิดาทั้งหลาย
ได้เห็นนางโสณาถูกทำทัณฑกรรมก็พากันเยาะเย้ยว่า จนกระทั่งทุกวันนี้
หญิงนี้ก็ไม่รู้จักสิ่งที่ดีควรศึกษา

นางโสณาได้ฟังแล้วก็สลดใจ จึงคิดว่า เราควรจะตั้งทำกิจของเรา
ให้บริสุทธิ์ แล้วจึงเล่าอาการ ๑๒ ทั้งในหทัย ที่เค้น ที่นั่ง ภากายหลัง

จึงมีข้อปรากฏขึ้นว่า พระโสณาเถรี ผู้มีความเพียรมาก อยู่มาวันหนึ่ง ภิกษุทั้งหลายพากันไปวิหาร ได้บอกนางโสณาว่า เธอต้องต้มน้ำไว้ให้ ภิกษุณีสรงก่อนแล้วจึงไป นางโสณาเถรีได้เดินจงกรมเล่าอาการ ๓๒ ไป ทำให้วิบัสสนาเจริญขึ้นที่โรงไฟก่อนต้มน้ำเดือด พระพุทธองค์ซึ่งทรงประทับอยู่ในพระคันธกุฏี ได้ทรงเปล่งพระรัศมีไป ให้ปรากฏเหมือนพระองค์ยืนอยู่ในที่เฉพาะหน้า แล้วตรัสขึ้นว่า ผู้ไม่เห็นธรรมอันสูงสุด ถึงจะมีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ไม่ดีกว่าผู้เห็นธรรมอันสูงสุด ซึ่งมีชีวิตอยู่เพียงวันเดียว พอจบคำนี้ลง นางโสณาเถรีก็ได้สำเร็จพระอรหัตต์แล้วคิดว่า เราได้สำเร็จพระอรหัตต์แล้ว พวกภิกษุทั้งหลายที่มาซึ่งไม่ได้ใคร่ครวญก็จะกล่าวดูหมิ่นเราอย่างใดอย่างหนึ่ง ก็จะได้บาปมาก เพราะฉะนั้น เราควรทำอย่างใดอย่างหนึ่งให้เป็นที่สุดเถิด คิดดังนี้แล้ว ก็ไปขกเอาภาชนะนำมา แด่ไม้ไผ่ไฟ

พวกภิกษุทั้งหลาย มา แลเห็นเตาไฟแต่ไม่เห็นไฟก็พากันกล่าวว่า เราได้บอกเธอให้ต้มน้ำไว้ให้ภิกษุณีสรง จนบัดนี้ท่านก็ยังไม้ไผ่ไฟ นางโสณาตอบว่า ข้าแต่พระแม่เจ้าทั้งหลาย ต้องการอะไรกับไฟ พวกพระแม่เจ้าอยากอาบน้ำร้อนก็จงไปคักน้ำมาจากภาชนะอาบเถิด ภิกษุเหล่านั้น ก็คิดว่า คงจักมีอะไรเป็นแน่ จึงเอามือไปจุ่มลงในภาชนะน้ำก็ร้อนวูบวาบร้อน จึงไปคักมา คักเท่าไรก็ยังเต็มอยู่เหมือนเก่า ในคราวนั้น ภิกษุทั้งหลายผู้อ่อนกว่าจึงรู้ว่า นางโสณาได้สำเร็จพระอรหัตต์แล้ว พากันกราบลงขอโทษว่า ข้าแต่พระแม่เจ้า พวกข้าพเจ้าไม่ได้ใคร่ครวญดูท่านตลอดกาลนาน ได้กล่าวเบียดเบียนท่าน ขอท่านจงอดโทษแก่พวกข้าพเจ้าเถิด ฝ่ายพวกภิกษุณีสรงแล้วก็นั่งของ ๆ ลงขอโทษ จำเดิมแต่นั้นมา ความดีของพระโสณาเถรีก็ปรากฏขึ้นว่า ถึงแม้ว่าท่านบวชเวลาแก่ แต่ท่านก็ได้สำเร็จผลอันล้ำเลิศในไม่ช้า เพราะท่านมีความเพียรกล้าแข็ง ต่อมาภายหลัง เวลาพระพุทธองค์ทรงนั่งในพระเชตะวัน ทรงตั้งภิกษุทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ตามลำดับกัน จึงได้ทรงตั้งพระโสณาเถรี ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายความเพียร สันนิษฐานความในอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตเพียงเท่านั้น

ก่อนไป เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งเถรคาถาว่า พระโสณาเถรี
องค์อรหันต์ได้กล่าวไว้ว่า พระปฐมคตสรสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรงชนะ
เหล่ามาร ผู้สำเร็จธรรมทั้งปวง ผู้เป็นนายกของโลก ได้เกิดขึ้นในกัลป์ที่
แสนนับถอยหลังจากกัลป์ลงไป ในคราวนั้น เราได้เกิดในตระกูลเศรษฐี
มีความสุขสบาย เป็นที่รักใคร่ของคนทั้งหลาย เราได้ไปเฝ้าองค์พระมณี
ได้ฟังพระวาจาอันไพเราะของพระองค์ ซึ่งทรงสรรเสริญภิกษุณ้องค์หนึ่ง
ที่เป็นผู้เลิศในฝ่ายความเพียร เราได้ฟังแล้วก็เกิดความดีใจ ได้กระทำการ
กุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น องค์พระสรเพชญพุทธเจ้าผู้เป็นมหาวิระ
บุรุษ ได้ตรัสว่า ความปรารถนาของเธอจะสำเร็จ ในแสนกัลป์ข้างหน้า
จักมีพระพุทธเจ้าพระองค์หนึ่งทรงพระนามว่า พระโคตม เกิดขึ้นในโลก
เธอจะได้เป็นธรรมทายาทของพระโคตม จักเป็นโอรสของพระโคตมทาง
ธรรม จักเป็นสาวิกาของพระโคตม มีชื่อว่านางโสณา

เราได้ฟังพระวาจาของพระปฐมคตสรพุทธเจ้าแล้ว ก็มีความผ่องแผ้ว
ยินดี ได้บำรุงองค์พระชินศรีด้วยปัจจัย ๔ อย่างจนตลอดชีวิต ด้วยการ
กระทำคือนั่น และด้วยเจตนาดีทั้งหลาย เวลาเราตายจากชาตินั้นแล้ว ก็
ได้ไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ มาในชาติสุดท้ายนี้ เราได้เกิดในตระกูลเศรษฐี
ซึ่งมีทรัพย์สมบัติมากในกรุงสาวัตถี เวลาเติบโตแล้ว ก็ได้ไปอยู่ใน
ตระกูลสามเณรมิตร ๑๐ คน ซึ่งล้วนแต่มีรูปร่างงดงาม บุตรทั้ง ๑๐ คนนั้น
ก็ล้วนแต่มีความสุขดีเป็นทักทายของบิดามารดา ตลอดถึงผู้ไม่ใช่ญาติ
มิตร ก็เป็นทักทาย ไม่ต้องกล่าวถึงตัวเราผู้เป็นมารดา ต่อมาภักดาของเรา
ซึ่งเรากับบุตรทั้ง ๑๐ คน ไม่ยินดีให้บวช ก็ได้ขึ้นบวชในพระพุทธศาสนา
เราจึงคิดอยู่คนเดียวว่า ชีวิตไม่มีประโยชน์อันใดแก่เรา ผู้ที่พลัดพรากจาก
สามเณรมิตร เป็นกำพร้าอยู่คนเดียวเช่นนั้น สามเณรของเราอยู่ในที่ใด เรา
จักต้องไปในที่นั้น ครั้นเรารู้เช่นนั้นแล้ว จึงได้บรรพชาในพระพุทธ
ศาสนา ต่อมาภิกษุทั้งหลายก็ทักเราไว้ให้อยู่ในวัดแต่ผู้เดียว แล้วก็ไป
รับโอวาท เวลาจะไปรับโอวาทได้บอกให้เราคัมน์น้ำไว้ ในคราวนั้น เราได้

คติน้ำพองในหม้อน้ำฝน ถ้าคั้นนั้น ใจเราก็งม่นจน เราได้เห็น
 จันทรังคภาสว่า เป็นของไม่เที่ยง เป็นทุกข์ ไม่ใช่ตัวตน ได้ทำให้สัน
 อาสวะทั้งปวง ได้สำเร็จพระอรหันต์ ภิกษุทั้งหลายกลับมาได้ถามถึง
 น้ำร้อน เราได้อธิษฐานด้วยเศวच्छาตุ ทำให้น้ำร้อนโดยเร็วพลัน ภิกษุ
 เหล่านั้นก็เกิดความฉงน ได้นำเนื้อความนี้ไปกราบทูลแด่พระศพล พระ
 องค์ได้ทรงสคัมแล้ว ก็ทรงว่าเรงได้ตรัสชนว่า ผู้มีความเกียจคร้าน มี
 ความสัทธิเลวทราม ถึงจะมีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปี ก็ไม่ประเสริฐเท่าการมี
 ชีวิตอันพอเพียงวันเดียว ของผู้มีความเพียรมั่นคง องค์พระมหาวีระเจ้า
 ผู้เป็นมหารักรเจ้า ผู้เป็นมหาราษฎรได้ทรงสรรเสริญเรา ด้วยการปฏิบัติ ได้
 ตรัสว่า เราเป็นผู้เลศนัยความเพียร เราได้เผากิเลสสิ้นแล้ว ได้ถอนภพ
 ทั้งปวงแล้ว ได้ตัดเครื่องผูกให้ขาดไป เหมือนช่างทำลายเครื่องผูก
 ให้ขาดไปฉะนั้น เราไม่มีอาสวะแล้ว การที่เรามาสำนึกพระพุทธเจ้า
 เป็นการมาคัมแล้ว เราได้สำเร็จวิชา ๓ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว
 ได้กระทำตามคำสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ สันเนื้อความในอรรถกถา
 มหาอรรคตอ อันว่าด้วยเรื่องนางโสณาเถรีเพียงเท่านั้น.

ขอท่านผู้ฟังทั้งหลาย จงเข้าใจเถิดว่า นางโสณาเถรีนั้น ได้ตั้งความ
 ปรารถนาไว้ แต่ครั้งพระปฐมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น นับจากนั้นมาได้
 ๑๐๐ ปี นางโสณาก็ไม่เคยไปเกิดในทคติเลย ได้เกิดแต่ในสุคติ
 ๑๐๐ เพชชคามมนุษย์เท่านั้น บุญกุศลที่นางโสณาได้กระทำไว้นั้น ได้แก่
 ๑. ๒. ๓. ๔. ๕. ๖. ๗. ๘. ๙. ๑๐. คือ เครื่องนุ่งห่ม อาหาร ที่นั่ง ที่นอน ยาแก้โรคภัยไข้
 เจ็บ แก่พระภิกษุสงฆ์มองค้พระปฐมุตตระเป็นประธาน ต่อมาเมื่อครั้ง
 พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ นางโสณาได้เกิดในตระกูลเศรษฐี ที่มี
 สมบัติมาก ในกรุงสาวัตถี ได้มีบุตร ๑๐ คน แต่บุตรทั้ง ๑๐ คนนั้น ได้
 แยกย้ายไปตั้งบ้านเรือนอยู่ในที่ต่าง ๆ กัน การที่แยกย้ายไปนั้น ก็เป็น
 ด้วยนางโสณาเป็นมารดา ได้เป็นผู้จัดแจง ได้แบ่งทรัพย์สมบัติให้ไปตั้ง
 บ้านหากิน ในที่ต่าง ๆ กัน ต่อมาสามีของนางโสณาก็ออกบรรพชา ใน
 พระพุทธศาสนา ยังเหลือแต่นางโสณา ผู้เป็นคนแก่อยู่ที่บ้านเดิมเท่านั้น

เมื่อเป็นอย่างนั้น บุตรทั้ง ๑๐ คน ก็ไม่นับถือนางโสณาว่า เป็นมารดาของตน
นางโสณาจึงมีความเสียใจคิดไปว่า เราได้พรากจากสามีและบุตรทั้งหลาย
แล้ว เราจะอยู่ไปทำไม เราไปบวชเสียดีกว่า คิดแล้วจึงได้บวช ต่อมา
ก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงเข้าใจเถิดว่า การที่นางโสณา
จะเป็นที่เกลียดชังของบุตรทั้งหลายดังนั้น ก็เพราะเวลานั้น นางโสณาแก่
มากแล้ว หงทรพยสมบัติก็หมดสิ้นไปแล้ว สามีก็หนีไปบวช ลูกทั้ง ๑๐ คน
ก็ตงเนื้อตงตัวได้แล้ว คนโศกมากเมื่อตงเนื้อตงตัวได้แล้ว มักล้มลุก
มารดาบิดา โบราณว่า ลูกตง ๑๐ คน พ่อแม่คนเคี้ยวเลียงได้ แต่พ่อแม่
คนเคี้ยว ลูกตง ๑๐ คนก็เลียงไม่ได้ ดังนี้

ข้อนี้ ก็สมจริงกับเรื่องบุตรทั้ง ๑๐ ของนางโสณา ใคร ๆ ไม่ควรถือ
เป็นเยี่ยงอย่าง เพราะว่า เมื่อทำเหมือนอย่างบุตรทั้ง ๑๐ คนของนางโสณา
นั้น ก็เป็นที่น่าตเคยชมมาก เพราะเป็นบุตรที่อกตัญญูโดยแท้ คนอกตัญญู
ถึงมีความเจริญก็ไม่เจริญไปนาน จะต้องวิบัติในไม่ช้า ข้าวกล่าที่เขว
หัวนกลงไปในศิลาแลง ย่อมไม่ออกงามขึ้นฉันใด บุญคุณที่บุคคลทำไว้
แก่คนอกตัญญูก็ไม่ออกงามขึ้นฉันนั้น คนอกตัญญู จะมีแต่ผลเคยชมว่า
เป็นคนไม่ดี เมื่อไม่มีบุญเก่าแรงกล้า ก็จะต้องเกิดความวิบัติอย่างน่าใจ
หาย ถึงแม้ว่าคนอกตัญญูนั้น จะเป็นผู้มีสติปัญญาแก่กล้าสามารถอย่างไรก็
ตาม เมื่อหมดบุญเก่าในเวลาใดแล้ว ก็จะต้องได้รับโทษแห่งอกตัญญูในเวลา
นั้น อย่างใดอย่างหนึ่งเป็นแน่แท้ไม่ต้องสงสัย เพราะฉะนั้น จึงไม่ควรที่
ใคร จะเป็นคนอกตัญญูต่อมารดา บิดา ครูบาอาจารย์ ชาติ ศาสนา
พระมหากษัตริย์ เป็นอันขาด เพราะถ้าอกตัญญูต่อมารดาบิดา ครูบาอาจารย์
ชาติ ศาสนา พระมหากษัตริย์แล้ว จะต้องไม่แคล้วจากความพินาศเป็น
แน่แท้ สันกระแสความในกัณฑ์เพียงเท่านั้น.

เอว ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฐก ๙๓

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องพระนางสกุตาเถรี

เอตทกคัมภีร์ ภาณเว มม สวีกานัม ภาณุนัน ทิพพอกุชกานัม
ยทิต สกุลาติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฐก ๙๓ ว่าด้วยเรื่องนางสกุตาเถรี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้แล้วนั้นว่า ทูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย นางสกุตาเถรี เลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ที่เป็นสาวิกาของเรา
ฝ่ายทิพพอกุช ดังนี้

อรรถกถา

ตามอรรถกถาแห่งอังคุตตรนิกาย เอกนิบาตว่า นางสกุตาเถรี
ได้เกิดในเรือนผู้มีตระกูล ในเมืองหงสวดี ในครั้งพระปฐมกตกรชินศรี
ต่อมาภายหลัง เมื่อไปฟังพระธรรมเทศนาขององค์พระปฐมกตกรศาสดา
ก็ได้เห็นองค์พระปฐมกตกรศาสดา ทรงตั้งภิกษุณีองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่ง
เลิศฝ่ายทิพพอกุช ก็กระทำอธิการกุศล แล้วปรารธนาตำแหน่งนั้น
นางกุลธิดานั้น ได้ท่องเที่ยวไปในเทพยดานุชย์ ตลอดแสนกัลปาวสาน
มาถึงครั้งพุทธกาลนี้ ได้มาเกิดในเรือนผู้มีตระกูลที่กรุงหงสวดี ต่อมา
ภายหลังได้ฟังพระธรรมเทศนา ขององค์พระศาสดา แล้วก็ได้ความ
เชื่องอ้องออกบรรพชา ไม่ช้าก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ จำเดิมแต่ได้สำเร็จ

พระอรหันต์นั้นมา นางสกุลาเถรีเป็นผู้ชำนาญในทิพพจักขุ ภายหลัง
พระพุทธองค์ ซึ่งทรงนั่งที่พระเชตะวันทรงตั้งภิกษุทั้งหลายไว้ในตำแหน่ง
โดยลำดับ ก็ทรงตั้งพระเถรีองค์นี้ไว้ในตำแหน่งเลิศ ฝ่ายทิพพจักขุ
ทั้งนี้ สันเนอความในอรรถกถา อังคุตตรนิกาย เอกนิบาตเพียงเท่านั้น.

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในอรรถกถาแห่งเถรีคาถาว่า นางสกุลาเถรี
องค์อรหันต์ได้กล่าวไว้ว่า พระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้า ผู้ทรง
ชนะมาร ผู้สำเร็จธรรมทั้งปวง ผู้เป็นนายกของโลก ได้เกิดขึ้นในกัลป์
ที่แสนนับถอยหลังจากกัลป์ลงไป ฯ พระพุทธเจ้าผู้เป็นบรมราชาในย
ผู้ประเสริฐกว่าบรรดาผู้สั่งสอนทั้งหลาย ได้ปฏิบัติเพื่อให้เป็นประโยชน์
สุขแก่สรรพสัตว์ทั้งหลาย ในมนุษยโลกและเทวโลก ฯ พระพุทธเจ้าย่อม
เป็นผู้ถึงซึ่งความเลิศด้วยยศ เป็นผู้มีพระสิริ เป็นผู้มีพระเกียรติคุณ
ปรากฏ เป็นผู้ชนะหมดทุกประการ เป็นผู้ทั่วโลกทรงสนับนุน เป็นผู้ปรากฏ
ตลอดทิศทั้งปวง ฯ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้ข้ามความสงสัย
เสียได้แล้ว เป็นผู้หมดเรื่องที่จะกล่าวหาอย่างไร ๆ เสียแล้ว เป็นผู้มีพระ
ประสงค์สมบูรณ์แล้ว เป็นผู้ถึงแล้วซึ่งความรดีเองอย่างเยี่ยม พระ
พุทธเจ้าพระองค์นั้น เป็นผู้สูงสุดในโลก เป็นผู้ทรงทำให้เกิดทางที่ยัง
ไม่เกิด พระองค์ได้ทรงบอกสิ่งที่ยังไม่มีผู้บอก ได้ทรงทำให้เข้าใจในสิ่ง
ที่ยังไม่มีผู้เข้าใจ ฯ พระพุทธเจ้าพระองค์นั้นเป็นผู้จักทาง เป็นผู้
ชำนาญทาง เป็นผู้บอกทาง เป็นผู้องอาจในโลก เป็นผู้ฉลาดในหนทาง
เป็นผู้สั่งสอนเทพยตามนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ประเสริฐสูงสุดกว่าผู้สั่งสอน
ทั้งหลาย ฯ พระพุทธเจ้าผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา ผู้เป็นเทพ
ของโลก ผู้เป็นนายกของโลกพระองค์นั้น ก็ได้ทรงแสดงธรรม ได้ทรง
ยกสัตว์โลกทั้งหลาย ผู้จมอยู่ในเปลือกตม คือกามารมณ์ ให้ขึ้นพ้น
จากเปลือกตมคือกามารมณ์

ในคราวนั้น เราได้เกิดในตระกูลกษัตริย์ที่เมืองหงสวดี เป็นผู้
รูปสวย มีทรัพย์มาก เป็นที่นับถือของคนทั้งหลาย เป็นผู้มีสิริ ฯ เรา
เป็นพระธิดาของพระราชาองค์ใหญ่ ซึ่งทรงพระนามว่า พระเจ้าอานนท์

เป็นผู้มีร่างกายค้ำคนสวยงามดำเลิศ เป็นน้องต่างพระมารดาฉันกับ
 องค์พระสรรเพชญ์พระเจ้า ผู้ทรงพระนามว่าพระปทุมุตตระ ฯ เราพร้อม
 ด้วยราชกัณฐาทั้งหลาย ได้ไปเฝ้าองค์พระปทุมุตตระ ได้ฟังพระธรรม-
 เทศนาของพระองค์ ฯ ในคราวนั้น องค์พระปทุมุตตระ ได้ทรงตั้ง
 ภิกษุองค์หนึ่ง ซึ่งได้ทิพพจักขุไว้ในตำแหน่งเลิศ ฝ่ายทิพพจักขุใน
 หามกลางบริษัท ๔ ฯ เราได้ฟังแล้วก็มีความยินดี จึงถวายทานแด่องค์
 พระชินศรีศาสดา บุษาคงค์พระชินศรีศาสดาแล้ว ก็ได้ปรารณาทิพพจักขุ ฯ
 ลำคับนั้น องค์พระศาสดาได้ตรัสบอกเราว่า นันทา เธอจักสำเร็จ
 ดังปรารณา ผลแห่งการถวายประทีปของเธอจะสำเร็จเป็นอันดี ฯ
 ในกัลป์ที่แสนข้าน้ำ จักมีองค์พระศาสดาพระองค์หนึ่ง ทรงพระนาม
 ว่าพระโคตม ซึ่งเกิดในวงศ์พระเจ้าโอกกากราช เกิดขึ้นในโลก ฯ
 เธอจะได้เป็นธรรมทายาท เป็นโอรสา เป็นผู้ทรรณเนรมิตเป็นสาวกา
 มีนามว่าสกุลา ฯ ด้วยการทำความดีนั้น พร้อมกับด้วยการตั้งใจดี
 ของเรา เวลาเราละอิตถาพมณฺษย์แล้ว ก็ได้ขึ้นไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ ฯ
 มาถึงกัณฑ์กัลป์อนัน พระกัสสปพุทธเจ้าผู้เป็นวงศ์พรหม ผู้มียศใหญ่
 ผู้ประเสริฐกว่าผู้กล่าวทั้งหลายได้เกิดขึ้น ฯ ในคราวนั้น เราได้เป็น
 นางปริพาชกา เทียวไปบิณฑบาตผู้เดียว ก็บิณฑบาตได้น้ำมัน ฯ
 เราได้นำน้ำมันนั้นมาจุกบุษบาพระเจดีย์ ขององค์พระชินศรีศาสดา ผู้ทรง
 พระนามว่าพระกัสสปพุทธเจ้า ด้วยความเลื่อมใส ฯ ด้วยการกระทำ
 คือนั้น กับด้วยเจตมาอันดีของเรา เวลาเราละอิตถาพมณฺษย์แล้วก็ได้
 ไปเกิดในดาวดึงส์สวรรค์ ฯ เราเกิดในที่ใด ๆ ก็มีดวงประทีปใหญ่ลุก
 สว่างไสว ด้วยอำนาจแห่งการกระทำคือนั้น ฯ เราต้องการจะดูสิ่งใด
 สิ่งนั้นจะอยู่ปากฟ้า ปากกำแพง หรือในภูเขา อย่างไรก็ตาม เราก็เห็น
 ได้สิ้น อันเป็นผลแห่งการถวายดวงประทีป ฯ เราเป็นผู้ตนบริสุทธิ์
 มีศบบริวาร มีศรัทธา มีปัญญา อันก็เป็นผลแห่งการถวายดวง
 ประทีป

ในภพสุดท้ายนี้ เราได้เกิดในตระกูลดี เป็นตระกูลมัทรีพยสมบัติ
มาก มีความสุขมาก เป็นทนต์ถิดของพระราชา ฯ เราผู้สมบูรณ์ด้วย
อวัยวะทั้งปวง ผู้ประดับด้วยเครื่องประดับทั้งปวง ได้ยินแลดูพระพุทธเจ้า
ผู้เสด็จเข้าไปสู่บรูญที่หน้าคาง ฯ เราได้เห็นพระพุทธรูปองค์ทรงรุ่ง-
เรืองด้วยยศบวราร ผู้เป็นทศกัณฐ์ของเทพตามนุษย์ ผู้สมบูรณ์
ด้วยอนุพยัญชนะ คือลักษณะน้อยทั้งหลาย ผู้ประดับด้วยพระลักษณะ
ใหญ่ ๓๒ ประการ ฯ เราก็มองเบิกบาน ชอบใจการบรรพชา เราได้
สำเร็จพระอรหันต์ในไม่ช้า ฯ เราได้เป็นผู้ชำนาญในทางฤทธ ทาง
ทิพโสต ทางรู้ใจผู้อื่น ทางกระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้า ฯ
เราละกษัตริย์หลังได้ เรามิทพพักษบรุษตรี เราทำให้สนอสาละ
ทั้งปวงแล้ว เราเป็นผู้บริสุทธิปราศจากเครื่องมัวหมองแล้ว ฯ เราได้ค้นเคย
กับองค์พระศาสดาแล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว
ได้วางของหนักแล้ว ได้ถอนเครื่องนำไปในภพแล้ว ฯ มัคค
บรรพชาในพระพุทธศาสนา เพื่อประโยชน์อันใด ประโยชน์อันนั้น
ซึ่งเป็นประโยชน์ที่ทำให้สนสังโยชน์ทั้งปวง เราก็ได้สำเร็จแล้ว ต่อมา
ภายหลัง องค์พระปทัปปแก้วศาสดา ผู้ประกอบด้วยพระมหากรุณา อย่าง
สูงส่งในโลก ก็ได้ทรงตั้งเราไว้ในตำแหน่งเลศว่า พระสกุลาเถรีเป็นผู้
เลศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้มีทิพพักษ ฯ เราได้เผากิเลสทั้งหลายเสียแล้ว
ได้ถอนภพทั้งปวงแล้ว ได้ตัดเครื่องผูกให้ขาดไป เหมือนกับช่าง
ทำลายเครื่องผูกให้ขาดไปแล้วฉะนั้น เราไม่มีอาสวะแล้ว ฯ การที่เรา
มาสู่สำนักพระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐนี้ ก็เป็นการมาดีแล้ว เราได้สำเร็จ
วิชา ๓ แล้ว ได้กระทำตามคำสั่งสอนของพระพุทธเจ้าแล้ว เราได้
สำเร็จปฏิสัมภทา ๔ วิโมกข์ ๘ อภิญญา ๖ แล้ว ได้กระทำตามคำสัง-
สอนของพระพุทธเจ้าแล้ว ดังนี้ สันเรื่องพระสกุลาเถรี ในอรรถกถา
แห่งเถรคาถาเพียงเท่านั้น.

ก็แลเรื่องพระสกุลาเถรีตามต้นสดงมาแล้วนี้ ได้ใจความว่า ใน
ครั้งพระปทุมุตตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น พระเถรองค์นี้ ได้เกิดเป็นพระ

กนิษฐาขององค์พระปฐมตศรสาสดา แต่ต่างพระมารตากัน ได้ถวายดวง
ประทีป แล้วปรารถนาตำแหน่งเลิศฝ่ายทิพพักษุ ค่อนันท์ได้เสวย
มณุษยสมบัติ สวรรคสมบัติ ตลอดแสนกัลปาวสาน มาถึงกัลปอนัน
ท์ได้มาเกิดเป็นนางปริพาชกา ซึ่งเราทั้งหลายเรียกกันว่านางชี ได้
บิณฑบาตน้ำมันมาจุดเป็นประทีปบูชาพระเจดีย์ ขององค์พระกัสสป
ชินศรี แล้วได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ ได้เป็นผู้มตาทิพย์ มองทะลุในที่
ทั้งปวง เมื่อต้องการจะดูสิ่งใดก็เห็นสิ่งนั้นสน ต่อมาถึงครั้งพระพุทธเจ้า
ของเราทั้งหลายนี้ ได้มาเกิดในตระกูลหมิงมี แล้วได้ออกบรรพชา
สำเร็จเป็นพระอรหันต์ ได้เป็นผู้เลิศในทิพพักษุ ดังนี้ ๆ คำว่า ประทีป
นั้น ขอให้ฟังทั้งหลายเข้าใจว่าได้แก่ประทีปน้ำมัน คือ เขาเอาน้ำมัน
ใส่ลงในกระบอกซึ่งบนด้วยดิน แล้วทำไส้ขมจุด เหมือนกับจุด
ตะเกียง บางอย่างก็เป็นประทีปน้ำมัน คือ เขาทำกระบอกใส่น้ำมันนั้นด้วย
ทองเหลือง หรือทองแดง ทำเป็นกระบอกยาวตั้งว่า แล้วพันไส้ใหญ่ ๆ
ขม้ำมันใส่ลงไปในกระบอกนั้น แล้วจุดที่ไส้ขึ้นตั้งไว้ในที่ต่าง ๆ ก็มี
ตั้งไปในที่ต่าง ๆ ก็มี แต่ว่าประทีปทั้งสองอย่างนี้ ไม่สู้มีในบ้านเมือง
ของเราในสมัยนี้เสียแล้ว มีแต่ในสมัยโบราณโดยมาก เพราะใน
สมัยนี้เขาใช้ไฟฟ้า ใช้ตะเกียง ใช้ไฟ แทนประทีปทั้งนั้น เพราะฉะนั้น
ผู้ต้ออยากได้คาทิพย์ อยากได้ตาบริสุทธิ์ในชาติหน้า ก็จงถวายประทีปน้ำมัน
ถวายไฟฟ้า ถวายไฟฟ้า ตะเกียง ไฟ ตามกำลังเกิด ก็จะเกิดเป็นคนตา
ทิพย์ ในภพภาคหน้าโดยแท้ สมนกระแสนเทศนาในกันชนเพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กัณฑ์ ๕๔

คัมภีร์อังคตตริกาช เอกนิบาต
ว่าด้วยนางกุนทลเกสเณร

เอตทกั กิภูเขว มม สาวิกวน กิภูชนัน จิปปาภิญญานัน ยทิต
ภททา กุณทลเกสาคิ.

ณ บัณฑิต อาคตภาพักได้แสดงคัมภีร์อังคตตริกาช เอกนิบาต
กัณฑ์ ๕๔ ว่าด้วยเรื่องนางกุนทลเกสเณร สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้แล้วนั้นว่า ตุก่อนภิกษุ
ทั้งหลาย นางภัทราภกุนทลเกสา เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกา
ของเรา ในฝ่ายศรีสุริยพลัน ดังนี้

อรรถกถา

ตามอรรถกถาแห่งอังคตตริกาช เอกนิบาตว่า นางกุนทลเกสเณร
นี้ได้เกิดในตระกูลหนึ่ง ในเมืองหงสวดี ในครั้งพระปฐมกตตรชินศรี
ได้ฟังธรรมกถาขององค์พระศาสดาแล้ว ได้เห็นองค์พระศาสดาทรงตั้ง
ภิกษุองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศ ฝ่ายจิปปาภิญญา คือ ผู้ศรีสุริยพลัน
จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารภตำแหน่งนั้น นางกุนทลเกสเณรได้ท่องเที่ยว
ไปในเทพยคามาณุษย์อยู่ตลอดแสนกัลป์ จึงได้มาเป็นพระราชธิดาของ
พระเจ้ากิงกิ ในครั้งพระกัสสปพุทธเจ้า ซึ่งนับเข้าในจำพวกพระราชธิดา

๑ พระองค์ ได้ถือศีล ๑๐ อยู่ตลอด ๒ หมันปี ซึ่งจัดเป็นพรหมจรรย์
ของกุมาริกา ได้สร้างบริเวณถวายพระสงฆ์ แล้วท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดา
มนุษย์ตลอด ๑ พุทธันตร มาถึงกรุงพระพุทธรเจ้าของเราทั้งหลายนี้ได้มาเกิด
ในตระกูลเศรษฐี ที่เมืองราชคฤห์ มีชื่อว่านางภัทรา

ก็ในวันนั้น บุตรของปุโรหิตเมืองนั้นก็เกิด ในเวลาที่บุตรปุโรหิต
เกิดนั้น อารุในกรุงราชคฤห์ทั้งสี่ เริ่มแต่ในพระราชนิเวศน์เป็นต้นไป
ก็ถูกเป็นประกาย เข้าชนปุโรหิตจึงไปเฝ้าพระราชากราบทูลถามถึงสุข-
ไสยาสน์ พระราชาตรัสว่า อาจารย์ สุขไสยาสน์นั้น จะมีมาแต่ไหน
เมื่อคืนนี้เราได้เห็นอารุ ในพระราชนิเวศน์ถูกเป็นประกาย ก็เกิด
ความกลัว ปุโรหิตจึงกราบทูลว่า ข้าแต่มหाराชาเจ้า ขอพระองค์อย่า
กลัวเลย ไม่ใช่ถูกเป็นประกาย แต่อารุในพระราชวังเท่านั้น ถึงอารุ
ในพระนครทั้งสี่ก็เป็นเหมือนกัน พระราชาจึงตรัสถามว่า เพราะเหตุไร
อาจารย์ปุโรหิตกราบทูลว่า ทารกในเรือนของข้าพระองค์ได้เกิดในฤกษ์โจร
ทารกนั้นเกิดมาเป็นศัตรูของชาวเมืองทั้งสี่ การที่อารุทั้งสี่ถูกเป็นประกาย
นั้น เป็นบุพพนิมิตแห่งเหตุอัน อับหะโค ๆ ไม่มีแก่พระองค์ ถ้า
พระองค์มีพระราชประสงค์จงทรงกำจัดเกิด พระเจ้าข้า พระราชาจึง
ตรัสว่า เมื่อพวกเรายังไม่ถูกเบียดเบียน ก็ยังไม่ควรกำจัด ปุโรหิตจึง
คิดว่า บุตรของเราได้ถือเอาชื่อของเขามาพร้อมแล้ว จึงได้ตั้งชื่อบุตรนั้นว่า
เจ้าศัตรู ฝ่ายนางภัทรา ก็ได้เติบโตที่เรือนเศรษฐี เจ้าศัตรูก็น่าเติบโตที่
เรือนปุโรหิต

จำเดิมแต่เจ้าศัตรูปอวังเล่นไปมาได้ เมื่อไปเที่ยวเล่นที่ไหน พบ
เห็นสิ่งใด ๆ ไม่ว่าของใคร ก็ขโมยมาให้มารดาบิดาทุกเมื่อ ถึง
มารดาบิดาจะให้ทรัพย์สิ่งพัน ก็ไม่อาจห้ามปรามได้ ต่อมาภายหลัง
เมื่อบิดาเห็นว่า ไม่อาจห้ามได้โดยอาการทั้งปวงแล้ว จึงให้ผ้าสี่เชียว
๒ ผืน แล้วมอบเครื่องอุปการณ์สำหรับตัดช่องย่องเบา กับเหล็กกระจับ
ให้ แล้วบอกว่า เจ้าจงเล็งชดด้วยการกระทำอย่างนี้ บอกแล้วก็ไล่
ไปเสีย จำเดิมแต่วันนั้นไป เจ้าศัตรูก็นั่งเครื่องขนต์กระจับเกาะชน

ไปบนปราสาทของตระกูลต่างๆ ได้ตัดช่องยอมเอาเข้าของในตระกูลอื่น ๆ ไปทุกวัน บ้านเรือนทั้งสี่จะไม่ถูกเขาขึ้นลักขโมยนั้นไม่มี อยู่มาวันหนึ่ง เมื่อพระราชาทรงรถไปเลียบพระนคร ก็ได้ตรัสถามนายสารดีว่า เพราะเหตุไร ในบ้านเรือนนั้นๆ ซึ่งมีในเมืองนี้ จึงปรากฏมีช่อง นายสารดีกราบทูลว่า เพราะเหตุว่า ในเมืองนี้มีโจรคนหนึ่งชื่อว่าเจ้าศัตรุ ได้เจาะฝาเข้าไปลักขโมยสิ่งของๆ คนทั้งหลาย พระเจ้าข้า ฯ พระราชา จึงตรัสสั่งให้หานครคุตติกอำมาตย์ ผู้รักษาพระนครเข้าไปเฝ้า ตรัสสั่งว่า โจรชนิดนั้นมียู่ในบ้านเมืองของเราแล้ว เหตุไรเจ้าจึงไม่จับเสีย นครคุตติกอำมาตย์กราบทูลว่า ข้าพระองค์ไม่อาจพบโจรคนนั้นพร้อมทั้งของกลางได้ พระเจ้าข้า พระราชาจึงตรัสว่า ถ้าพบโจรคนนั้นในวันนั้นจงจับ ถ้าจับไม่ได้ เราจะลงอาชญาแก่ท่าน นครคุตติกอำมาตย์จึงกราบทูลว่า พระเจ้าข้า แล้วยนครคุตติกอำมาตย์ จึงประกาศแก่คนทั้งหลายทั่วเมืองให้ช่วยกันพยายามจับโจรคนนั้น ก็จับโจรคนนั้นซึ่งกำลังเจาะฝานำของออกไปพร้อมทั้งของกลาง แล้วย้นำไปถวายพระราชาฯ จึงตรัสสั่งว่า จงนำโจรผู้นั้นออกไปทางประตูทิศใต้แล้วฆ่าเสีย นครคุตติกอำมาตย์รับพระราชบัญชาแล้ว ก็ให้เมียนโจรผู้นั้นถึงพันที แล้วนำออกไปทางประตูทิศใต้

ในคราวนั้น นางภัทรานผู้เป็นธิดาเศรษฐีได้เปิดหน้าต่างปราสาทออกมามอง ด้วยได้ยินเสียงมหาชนโกลาหล ก็ได้เห็นเจ้าโจรศัตรุนั้นกำลังถูกนำไปเพื่อจะฆ่า ก็ยกมือทั้ง ๒ ขึ้นซ่อนทรวง แล้วไปนอนคว่ำหน้าลงบนที่นอนอันเป็นสรีระไสยาสน์ของตน นางภัทรานนั้นเป็นธิดาผู้เดียวของตระกูลเศรษฐี เพราะฉะนั้น พวกญาติของนางภัทรานนั้น จึงไม่อาจทนดูซึ่งหน้าผิดปกติแม้แต่เล็กน้อยของนางภัทรานได้ ลำดับนั้น มารดาก็ไปพบเห็นนางภัทรานนอนซบเขายู่บนที่นอน จึงถามว่า เจ้าเป็นอะไรไป นางภัทรานตอบว่า ข้าแต่มารดา ลูกได้เห็นโจรที่เขากำลังจะนำไปฆ่าคนนั้น เมื่อได้โจรคนนั้นก็จะมีชีวิตอยู่ เมื่อไม่ได้ก็จะต้องตาย ฝ่ายมารดาบิดาได้ทราบดังนั้น ก็พากันปลอบโยนชี้แจงด้วยถ้อยคำนานาประการ แต่

เมื่อไม่อาจจะให้เข้าใจได้ ก็ตกลงกันว่า การมีชีวิตดีกว่าการตาย
 ลำคับนั้น บิดาของนางภัทรา จึงไปหานครคตคิกอำมาตย์ ให้สินบน
 พันหนึ่ง แล้วบอกว่า บิดาของเรารักใคร่โจรผู้นี้ ท่านจงปล่อยโจรผู้นี้
 ไปให้เราด้วยบอขายอย่างใดอย่างหนึ่ง นครคตคิกอำมาตย์ก็รับว่าได้ จึง
 นำโจรนั้นไปเพื่อตระเวนไปตามถนนน้อยถนนใหญ่ เพื่อให้ชักช้า จน
 กระทั่งสิ้นแสงตะวัน เมื่อสิ้นแสงตะวันแล้ว จึงไปเบิกโจรคนหนึ่งมาจาก
 เรือนจำแทนเจ้าโจรศัตรุนั้น แล้วปล่อยเจ้าโจรศัตรุนั้นให้ไปที่บ้านเศรษฐี
 ของเจ้าโจรคนที่แทนตัวนั้น ออกไปทางประตูทางทิศตะวันตก แล้วฆ่าเสีย
 ฝ่ายพวกบริวารของเศรษฐี ก็รับเจ้าโจรศัตรุมาสนิเวศน์ของเศรษฐีๆ
 ได้เห็นแล้วก็คิดว่า เราจักทำให้ถูกใจบิดาของเรา จึงให้เจ้าโจรศัตรุนั้น
 อาบน้ำหอม ให้แต่งตัวเป็นอันดี แล้วส่งไปที่ปราสาทของบิดา ฝ่าย
 นางภัทราก็คิดว่า เราสำเร็จความปรารถนาแล้ว จึงได้แต่งตัวด้วยเครื่อง
 ตกแต่งเป็นอันมาก แล้วนำเธอเจ้าโจรนั้นให้มีความสุขทุกวันไป

ต่อมาไม่ช้า เจ้าโจรนั้นก็คิดว่า เครื่องแต่งตัวของหญิงนี้จักต้อง
 เป็นของเรา ควรเราจะได้เครื่องแต่งตัวนี้ โดยอุบายอันใดอันหนึ่ง พอลึก
 ค่ำแล้ว ก็หาโอกาสเจรจา ในเวลาที่อยู่ด้วยกันอย่างสุขสบาย ก็กล่าว
 ขึ้นว่า ภัทรา ถ้อยคำที่เราจะพูดมียาวเรื่องหนึ่ง นางภัทราก็ใจเหมือนกับ
 ได้เงินคังพัน จึงบอกว่าพูดเถิด เจ้าโจรศัตรุจึงว่า ภัทราคิดว่า เราได้
 ชีวิตเพราะเธอ แต่ความจริงนั้น เราได้ชีวิตเพราะเทวดาต่างหาก คือ
 พอเราถูกจับ เราก็ไต่บนเทวดาซึ่งสิงอยู่ที่เขาสำหรับทั้งโจรไว้ว่า ถ้า
 ข้าพเจ้าจักมีชีวิตอยู่ ข้าพเจ้าจักถวายพลกรรมแก่ท่าน เราได้ชีวิตเพราะ
 เทวดานั่น ภัทราจึงจัดเครื่องพลกรรมโดยเร็ว นางภัทราก็คิดอยากจะ
 ให้ถูกใจสามี จึงรับให้จัดเครื่องพลกรรม แล้วแต่งตัวขึ้นรถไปกับสามี
 พอไปถึงภูเขานั้น ก็ปรารถนาจะขึ้นไปเพื่อจะแก้บนเทวดา เจ้าโจรศัตรุจึงคิดว่า
 เมื่อบริวารทั้งปวงขึ้นไปด้วย เราก็จักไม่มีโอกาสจะได้เครื่องแต่งตัวของ
 หญิงนี้ จึงห้ามมิให้บริวารขึ้นไป ให้นางภัทราถือเอาภาชนะบวงสรวงขึ้น
 ไปบนภูเขากับตน เจ้าโจรศัตรุก็กล่าวถ้อยคำเหมือนกล่าวกับนางภัทราๆ

ก็ความประสงค์ของโจรด้วยถ้อยคำอันนั้น ลำคับนั้น โจรนั้นจึงว่า
ภัทรา เธอจงเปลื้องผ้าห่มของเธอออก ห่อเครื่องแต่งตัวของเธอให้เราใน
เคียวนี้ นางภัทราจึงถามว่า ข้าพเจ้ามีความผิดอย่างไร เจ้าโจรจึงบอกว่า
หญิงโง่ เรามาเพื่อจะแก้บนหรือ เรามาเพื่อจะควักคืบของเจ้าออกให้เหวคา
นี้ก็ไม่ทำไม่ เรามา นี้ โดยความประสงค์เครื่องแต่งตัวของเจ้าต่างหาก นาง
ภัทราจึงว่า เครื่องแต่งตัวนี้เป็นของใคร ข้าพเจ้าเป็นของใคร เจ้าโจรตอบ
ว่า เราไม่รู้ ของเจ้าก็อย่างหนึ่ง ของเราก็คืออย่างหนึ่ง ไม่ใช่ของคน ๆ เดียว
กัน นางภัทราจึงว่า ถ้ายาอย่างนั้น ขอท่านจงให้สำเร็จความประสงค์ ของ
ข้าพเจ้าสักอย่างหนึ่ง คือ ขอให้ข้าพเจ้าได้จับกอดท่านทั้งข้างหน้า ข้างหลัง
เสียก่อนเถิด นายโจรก็รับว่า ได้ นางภัทราว่านายโจรรับแล้ว ก็ทำเป็น
เหมือนกอดจับทั้งข้างหน้าข้างหลัง แล้วก็ผลักนายโจรลงเหวไป นายโจร
ได้ตกลงไป กระแทกกับก้อนศิลาข้างเหวเป็นลำดับลงไปจนแหลกละเอียด
เป็นผง เทวดาซึ่งส่งยอทุกเขา ได้เห็นดังนั้นก็กล่าวสรรเสริญนางภัทราว่า
ไม่ใช่มีบุญญาในที่ทั้งปวงแต่บุรุษเท่านั้น ถึงสตรีก็มีบุญญาเฉียบแหลม
ในสิ่งนั้น ๆ เหมือนกัน บุรุษไม่ใช่เป็นบัณฑิตในที่ทั่วไป ส่วนสตรีที่
เป็นบัณฑิต ย่อมคิดเหตุผลได้ในชั่วครู่เดียว ดังนี้

ลำคับนั้น นางภัทราจึงคิดว่า เราไม่อาจไปบ้านได้ด้วยการกระทำ
อย่างนี้ เราไปจากนี้แล้ว จักต้องไปบวชเป็นอย่างใดอย่างหนึ่ง จึงได้
ออกจากที่นั้นไปถึงอารามของพวกนิกครนถ์ แล้วขอบวชอยู่กับพวกนิกครนถ์
พวกนิกครนถ์จึงว่า การบวชจะมีด้วยอาการอย่างไร นางภัทราตอบว่า
สิ่งใดเป็นของสงสศในการบวชของพวกท่าน พวกท่านจงทำอย่างนั้น
พวกนิกครนถ์ก็รับว่า ได้ แล้วจึงได้ถอนผมของนางภัทราให้หมดทั้งศีรษะ
ด้วยเสียนดาล แล้วจึงให้บรรพชา พอผมงอกขึ้นมาอีก ผมก็ขมวด
เป็นเหมือนกมลเทศา ด้วยเหตุการณ์อันนั้น นางภัทราจึงได้ชื่อขึ้น
ใหม่ว่า นางกมลเทศา หรือนางกมลเทศา ๆ นั้น ได้ศึกษาศิลปะ
ทั้งปวงในที่ตนบวช พอเห็นว่าพวกนิกครนถ์ไม่มีคุณวิเศษยิ่งขึ้นไปกว่านี้แล้ว
ก็เที่ยวไปตามคามนิคมราชธานี บัณฑิตทั้งหลายมีอยู่ในที่ใด ๆ ก็ไปได้

ถามความรู้อื่นๆ ในคราวนั้น ไม่มีใครสามารถที่จะโต้ตอบกับนาง
กุนทลเกสได้ นางกุนทลเกสไม่เห็นมีใครสามารถจะโต้ตอบกับคนได้
เวลาจะเข้าไปสู่บ้านใด ก็กลัวทรายมากองขึ้นที่ประตูบ้าน แล้วบังกั
งชมพูไว้ในนั้น บอกพวกเด็กซึ่งยืนอยู่ในนั้นว่า ผู้ใดอาจโต้ตอบกับ
เราได้ ผู้นั้นจงหักขบักงไม้เสีย คนทั้งหลายก็ไม่กล้าหักขบักงไม้
จนตลอด ๑ วัน ลำคัมภีร์นั้น นางกุนทลเกสก็ถือเอาขบักงไม้ที่ออกเค้นศพไป
ห้อนต่อไป ของคนเฝ้าความในตอนนั้นไว้เพียงเท่านั้น.

เอวี่ กัม ค้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณทที่ ๔๕

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องนางภัททกาปิลาณี

เอตทคัคคั ภิกขเว มม สวักกานัง ภิกขุณีนัง ปุพฺพเพนิวาสัง อนุสฺสเรตฺถนัง
ยทิตฺถิ ภทฺทกาปิลาณินิ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณทที่ ๔๕ ว่าด้วยเรื่องนางภัททกาปิลาณี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระศรีสุทศศาสนาได้โปรดประทานเทศนาไว้ว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย นางภัททกาปิลาณีเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกา
ของเรา ในฝ่ายพระภิกษุเพณิวาสได้ ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรรมปุรณอันเป็นอรรถกถาแห่งพระสูตรนั้นว่า บพเพนิวาส
นั้น ได้แก่ขันธสันดาน คือความสับสนแห่งขันธที่ได้อาศัยอยู่แล้วในปาง
ก่อน ซึ่งเราเรียกกันว่าชาติก่อน ๆ ประวัติของท่านนั้นมีมาว่า ในครั้ง
ศาสนาพระปทุมคตรสัมมาสัมพุทธเจ้าโน้น นางกัททกาปัลลันนี้ ได้เกิด
ในตระกูลหนึ่ง ซึ่งมีอยู่ที่เมืองหงสวดี เมื่อไปฟังพระธรรมเทศนาของ
องค์พระชินศรีศาสดา ก็ได้เห็นองค์พระชินศรีศาสดาทรงตั้งภิกษุณ้องค์
หนึ่งไว้ในตำแหน่งเล็กกว่าภิกษุทั้งหลายผู้ระลึกได้ซึ่งบพเพนิวาส ก็กระทำ
อธิการกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น

กุลธิดานั้น ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดแสนกล-
ปาวสาน เมื่อยังไม่ถึงกาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย กุลธิดา
นั้น ก็มาเกิดในตระกูลหนึ่งที่เมืองพาราณสี ได้ทะเลาะกับน้องสาว
ของตน เมื่อน้องสาวของตนใส่บาตรพระบิณฑกพุทธเจ้า ก็คิดว่าหญิง
นี้ถวายบิณฑบาตแก่พระองค์แล้วก็จะให้เราอยู่ในอำนาจของตน จึงไป
แย่งบาตรมาจากพระบิณฑกพุทธเจ้าเท้าวางเสีย แล้วใส่โคลนลงไป ๆ
มหาชนก็พากันคิดเห็นว่า หญิงนี้เป็นคนพาล เมื่อดนทะเลาะกับหญิง
คนใดก็ควรจะทำแก่หญิงคนนั้น นี้ไม่อาจทำอะไรแก่หญิงคนนั้นเลย พระ
บิณฑกพุทธเจ้าทำผิดอะไรเธอ ๆ หญิงนั้นก็ละอายด้วยถ้อยคำของตน
ทั้งหลาย จึงไปรับบาตรกลับคืนมาเทโคลนออก แล้วก็ล้างขัดสีด้วยผลแห่ง
ของหอม แล้วได้ใส่ของที่มีรสอร่อย ๆ อย่างลงไป แล้วใส่อาหารที่
ปรุงด้วยเนยใสมีสีดังภายในกลีบดอกปทุม อันตนเทราดลงไปบนเบ้องบน
แล้วจึงนำไปถวายพระบิณฑกพุทธเจ้า ตั้งความปรารถนาว่า บิณฑบาต
มีสีฉันใด ขอให้สรีรกายของข้าพเจ้ามีสีฉันนั้นเทอญ

เรื่องตอนนั้นทั้งสิ้น ควรทราบตามนัยที่กล่าวไว้ในเรื่องพระมหากัสสป-
เถรเจ้าโน้น ๆ ส่วนพระมหากัสสปเถรเจ้าได้แยกเดินทางไปข้างขวา ไปถึง
โกณฑันไทร อันชื่อว่าพหุุตตนิโครธ ซึ่งเป็นที่ประทับขององค์พระเทศพล ฯ

นางภัททกาปิลาณีนึกแยกเดินทางไปข้างซ้าย ได้ไปสู่อารามของพวกปริพาชิกา ด้วยเวลานั้นพระพุทธรองค์ยังไม่ทรงอนุญาตให้มาตุคามบรรพชา ฯ
 ต่อเมื่อพระมหาปชาบดีโคตมได้บรรพชาแล้ว นางภัททกาปิลาณีนจึงได้บรรพชาอุปสมบทในสำนักแห่งพระมหาปชาบดีโคตม ต่อมาภายหลังเมื่อได้เจริญวิปัสสนาก็ได้สำเร็จพระอรหันต์ ได้เป็นผู้ชำนาญในบุพเพนิวาสญาณ ฯ ครั้นพระพุทธรองค์ทรงสำราญอยู่ในพระเชตะวันมหาวิหาร คึงนางภิกษุณีทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ก็ได้ทรงคึงพระเถรองค์นั้นไว้ในตำแหน่งเล็กกว่าภิกษุณีทั้งหลายผู้ระลึกบุพเพนิวาสได้ สันเนือความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ต่อไปนี้ จะได้อีกเรื่องแห่งพระเถรองค์นี้ ตอนที่เกี่ยวกับพระมหากัสสปเถรเจ้าตอนต้นมาแสดงต่อไป เพื่อให้ท่านทั้งหลายที่ไม่ได้ฟังเรื่องพระมหากัสสปเถรเจ้า ที่ยังไม่รู้เรื่องตอนต้นของพระเถรองค์นี้ได้คื ให้ใคร่ได้คืเสียด้วยเทศนาถันั้น แต่จะแสดงต่อจากตอนที่นางปรารณานั้นเป็นต้นมา กล่าวคือ เมื่อหญิงนั้นกับสามสันชีวิตแล้วก็ได้ขึ้นไปเกิดในสวรรค์ จตุจากสวรรค์แล้ว ฝ่ายสามก็ได้มาเกิดเป็นบุตรเศรษฐีผู้มีสมบัติ ๔๐ โกฏิ อยู่ในกรุงพาราณสีในครั้งพระกัสสปสัมมาสัมพุทธเจ้า ฯ ฝ่ายภรรยาที่ได้มาเกิดเป็นธิดาแห่งเศรษฐีเช่นเดียวกัน ฯ เมื่อบุตรเศรษฐีนั้นเติบโตแล้ว คนทั้งหลายก็ได้้นำธิดาเศรษฐีนั้นมาให้ ฯ ด้วยบาปกรรมที่ธิดาเศรษฐีได้กระทำไว้ในชาติก่อน พอธิดาเศรษฐีนั้นเข้าไปสู่ตระกูลสามพันธรรณิประคู้เข้าไป สรรกายทั้งสนักเหมือนเหมือนกับเว็จที่เขาเบ็ดปากทั้งไว้ ฯ บุตรเศรษฐีจึงถามว่า นี่เป็นกลืนของใคร พอเป็นกลืนของนางเศรษฐี ก็รีบได้ทราบว่บอกว่า พวกท่านทั้งหลายจงนำออกไปให้พ้น ว่าแล้วก็ให้คนนำส่งกลับไปสู่ตระกูลมารดาบิดา ฯ ธิดาเศรษฐีนั้น ได้ถูกส่งกลับไปโดยท่านองนกก ๑ แห่งด้วยกัน

ก็ในคราวนั้น พระกัสสปทศพลได้ปรินิพพานไป ฯ คนทั้งหลายได้ปรารภสร้างเจดีย์สูง ๑ โยชน์ ด้วยอิฐทองคำ ซึ่งมีราคาแผ่นละแสน ตำลึง เพื่อบรรจุพระสรีรธาตุของพระกัสสปพุทธเจ้า ฯ เมื่อคนทั้งหลาย

สร้างพระเจดีย์น้อย ธิดาเศรษฐีนั้นก็คิดว่า เราถูกส่งกลับถึง ๑ แห่ง แล้วเราจะต้องการอะไรกับชีวิตของเรา คิดดังนี้แล้ว จึงให้คนบดเครื่อง แต่งตัวทำเป็นอิฐทองคำ กว้างสองคืบ สูง ๔ นิ้ว แล้วถือเอาหรรดามโนศิลา แล้วถือเอาดอกบัว ๘ กำไปที่สร้างพระเจดีย์ ฯ ในขณะนั้นก็มีอิฐก้อนหนึ่งยังขาดอยู่ ธิดาเศรษฐีนั้นจึงบอกนายช่างว่า จงวางอิฐนี้ลงไปในที่นี้ ฯ นายช่างตอบว่า พระแม่เจ้ามาถูกเวลาเหมาะทีเดียว จงวางไว้เองเถิด ฯ ธิดาเศรษฐีนั้นจึงขึ้นไปที่เจดีย์ ละลายหรรดามโนศิลาค้วยน้ำมัน แล้ววางอิฐนั้นไว้ให้เชื่อมกันกับอิฐเก่า แล้วบูชาด้วยดอกบัว ๘ กำมือ แล้วก็ตั้งความปรารถนาว่า ไม่ว่าข้าพเจ้าจะเกิดในที่ใด ๆ จงให้กลิ่นกายของข้าพเจ้าหอมเหมือนกลิ่นจันทน์ ให้กลิ่นปากของข้าพเจ้าหอมเหมือนกลิ่นดอกบัว ตั้งความปรารถนาอย่างนั้นแล้วก็กราบไหว้พระเจดีย์ เดินเวียนขวา ๓ รอบแล้วก็กลับไป

ในขณะนั้น บุตรเศรษฐีคนแรกนั้นก็ถึงธิดาเศรษฐีนั้นได้ ฯ ทั้งในเวลานั้นได้มีนักขัตฤกษ์ประจำปีขึ้นที่เมืองนั้น ฯ บุตรเศรษฐีนั้นจึงถามพวกคนใช้ว่า ธิดาเศรษฐีที่นำมาทนมโนครวณนั้นไปอยู่ที่ไหน พวกคนใช้ตอบว่ากลับไปอยู่ที่ตระกูลมารดาบิดาแล้ว ฯ บุตรเศรษฐีจึงว่า พวกเจ้าจงไปรับมา เราจะพาไปเที่ยวคุณักขัตฤกษ์ พวกนั้นก็ไปตามคำสั่งของบุตรเศรษฐี เวลาธิดาเศรษฐีถามว่า พวกท่านมาทำไม ก็เล่าเรื่องให้ฟังตามคำสั่งของบุตรเศรษฐี ธิดาเศรษฐีตอบว่า เครื่องแต่งตัวของเราได้บูชาพระเจดีย์เสียหมดแล้ว เราไม่มีเครื่องแต่งตัว ฯ พวกนั้นก็ไปรับมา ฯ พอธิดาเศรษฐีนั้นเข้ามาถึงบ้าน บ้านเรือนท่งสนักหอมฟุ้งไปด้วยกลิ่นจันทน์และกลิ่นดอกบัวเขียว ฯ บุตรเศรษฐีจึงถามว่า คราวแรกกลิ่นตัวของเธอมันดีเลย มาคราวนี้เหตุไรกลิ่นตัวของเธोजึงหอมเหมือนกลิ่นจันทน์ กลิ่นปากของเธोजึงหอมเหมือนกลิ่นดอกบัว ฯ ธิดาเศรษฐีนั้นก็เล่าสิ่งที่ตนกระทำให้ฟังดังที่แสดงมาแล้วนั้น ฯ บุตรเศรษฐีก็เลื่อมใสว่า พระพุทธศาสนาเป็นของประเสริฐแท้ จึงได้คลุมพระ

เจดีย์ทองอันสูงได้ ๑ โยชน์ด้วยผ้ากัมพล แล้วประดับด้วยดอกไม้ทองคำ
อันโคเท่างงเกวียนไว้ที่พระเจดีย์นั้น ๑ ผ้ากัมพลเหล่านั้นได้ห้อยลงมาถึง
๑๒ ศอก โครอบพระเจดีย์ บุตรเศรษฐีนั้นตายจากชาติที่แล้ว ก็ได้ขึ้น
ไปเกิดในสวรรค์ จิตจากสวรรค์ก็ได้ออกมาเกิดในตระกูลอำมาตย์แห่งหนึ่งซึ่งอยู่
ไกลจากกรุงพาราณสี ๑ โยชน์ ๑ ฝ่ายนางเศรษฐีจิตจากสวรรค์แล้วก็ลงมา
เกิดเป็นพระราชธิดาองค์ใหญ่ในกรุงพาราณสี

เมื่อคนทั้ง ๒ นั้นเติบโตแล้ว ก็มีข่าวนักขัตฤกษ์ไปถึงบ้านของกุมาร
ผู้ซึ่งเป็นบุตรอำมาตย์ ๑ กุมารนั้นจึงบอกมารดาว่า ขอจงให้ผ้าแก่ข้าพเจ้า ๑
จะไปเล่นนักขัตฤกษ์ มารดาก็นำผ้าไหมออกมาให้ ๑ ผืน ๑ กุมารนั้นก็มารับ
ด้วยคิดว่า เป็นผ้าเนื้อหยาบ ๑ มารดาจึงนำผืนอื่นมาให้ ๑ กุมารนั้นก็ไม่ว
รับอีก ๑ ลำดับนั้น มารดาจึงบอกว่า ลูกเอ๋ย เราเกิดในตระกูลเช่นนี้
บุญจะให้เราได้ผ้าเนื้อละเอียดกว่านี้ไม่มี จึงตอบมารดาว่า ถ้าอย่างนั้นจะ
ได้ผ้าเนื้อละเอียดในที่ไหน ข้าพเจ้าจะไปในที่นั้น มารดาจึงว่า ลูกเอ๋ย
มารดาอยากจะให้เจ้าได้ราชสมบัติในกรุงพาราณสีเสียในวันนี้ ๑ กุมารนั้น
ไหว้มารดาแล้วก็กล่าวว่า ข้าพเจ้าจะไปละ ๑ มารดาตอบว่า ไปเกิด
ลูกเอ๋ย ๑ ห้มารดากล่าวอย่างนี้ ก็เพราะมารดาคิดว่า บุตรของเราจะไปไหน
คงจะไปเที่ยวเล่นที่เรือนนเรือนโน้นเท่านั้น

กุมารนั้นได้ออกไปจนกระทั่งถึงกรุงพาราณสี ด้วยบุญบั้งศาลแล้ว
ไปนอนคลุมศีรษะอยู่ที่พระแท่นมณฑลศาลาในพระราชอุทยาน ก็วันนั้นเป็น
วันที่ ๑ ของพระเจ้าพาราณสีที่สวรรคตแล้ว พวกอำมาตย์จัดการถวาย
พระเพลิงแล้วก็ประชุมปรึกษากันว่า พระราชามีแต่พระราชธิดาพระองค์
เดียวไม่มีพระราชโอรสเลย ราชสมบัติที่ไม่มีพระราชาย่อมไม่สมควร ใคร
จะเป็นพระราชา แล้วก็มีคำตอบกันไปมา ๑ ปุโรหิตจึงว่า การที่
จะไม่เลือกดูให้มากย่อมไม่สมควร พวกเราควรจะบวงสรวงเทวดาแล้ว
ปล่อยบุษราคัม ๑ พวกอำมาตย์ก็นำมาสินชพ ๔ ตัว ซึ่งมีสีขาวคัง
คอกบัวขาวเข้ามาเทียบมรด แล้วจัดเครื่องราชกกุธภัณฑ์ทั้ง ๕ และเศวตฉัตร
ขึ้นพวไว้บนบกแล้วปล่อยรถไป ให้พวกราชบุรุษถือเครื่องดนตรีตาม

หลังไป ฯ รถได้ออกทางประตูตะวันออกบ่าหน้าไปทางพระราชอุทยาน ฯ
 อำมาตย์บางพวกก็กล่าวขึ้นว่า ม้าได้พารถบ่าหน้าไปทางพระราชอุทยาน
 ตามที่เคยมาจงให้กลับรถเสีย ฯ ปุโรหิตว่าอย่าให้กลับเลย ฯ รถ
 ได้กระทำปทักษิณกุมารถึง ๓ รอบ แล้วก็ไปหยุดในที่ใกล้แท่นมโนศิลา ฯ
 ปุโรหิตได้เลิกผ้าคลุมเท้าออกดู พิจารณาดูพินเท้าแล้วก็กล่าวขึ้นว่า อย่า
 ว่าแต่ทวีปทวีปเดียวเลย ผู้น้องเป็นพระราชาได้ในทวีปทั้ง ๔ มีทวีป
 น้อย ๒ พันเป็นบริวาร พวกท่านทั้งหลายจงประโคมดนตรีขึ้น แล้ว
 ก็ให้ประโคมดนตรีขึ้นถึง ๒ ครั้ง ฯ ครึ่งนั้นกุมารก็เปิดผ้าคลุมหน้าออกดู
 แล้วถามว่า พวกท่านพากันมาด้วยเหตุไร ฯ ปุโรหิตตอบว่า ข้าแต่
 เทพเจ้า ราชสมบัติมาถึงแก่พระองค์แล้ว ฯ กุมารจึงถามว่า พระ
 ราชาของพวกท่านไปไหน ฯ ทิวงคตแล้วพระเจ้าข้า ฯ ทิวงคตได้กวัน
 แล้ว ฯ ได้ ๑ วันกับวันนั้นแล้ว ฯ พระโอรสธิดาไม่มีหรือ ฯ มีแต่
 พระธิดาไม่มีพระโอรส ถ้าอย่างนั้นเราจะรับเป็นพระราชา ฯ พวก
 อำมาตย์ก็ได้จัดตั้งประรำอภิเษกขึ้นในคราวนั้น แล้วตกแต่งพระราชธิดา
 ด้วยเครื่องอลงกรณ์ทั้งปวง แล้วอัญเชิญมาที่พระราชอุทยาน ทำการ
 อภิเษกกับพระกุมาร ฯ ครึ่งนั้น พวกอำมาตย์ก็น้อมผ้าราคาแสนเข้าไป
 ถวายพระราชผู้ได้อภิเษกแล้วนั้น ฯ พระราชาตรัสถามว่า นี้อะไร ฯ
 ผ้านี้ พระเจ้าข้า ฯ เนื้อหยาบไม่ใช่หรือ เนื้อละเอียดกว่านี้ไม่มี
 หรือ ฯ บรรดาผ้าของมนุษย์ที่จะมีเนื้อละเอียดยิ่งกว่านี้ไม่มี พระเจ้า
 ข้า ฯ ก็พระราชาของพวกท่านนั่งผ้าเช่นนี้หรือ ฯ พวกอำมาตย์กราบ
 ทูลว่า พระราชาของพวกข้าพระองค์นั่งผ้าเช่นนี้ พระเจ้าข้า ฯ จึงตรัสว่า
 พระราชาของพวกท่านเห็นจะไม่มีบุญ พวกท่านจงนำเต้าน้ำทองคำมา
 เราจักให้ได้ผ้าในเดี๋ยวนี้ ฯ พวกอำมาตย์ก็นำเต้าน้ำทองคำเข้าไปถวาย ฯ
 ท้าวเธอก็ทรงลุกขึ้นล้างพระหัตถ์ บ้วนพระโอษฐ์ แล้วเสด็จไปทางทิศ
 ตะวันออกด้วยพระหัตถ์ข้างขวา ฯ ในทันใดนั้น ก็มีต้นกล้วยพุดกษ ๔
 ต้นผุดขึ้นมาจากพื้นแผ่นดิน ฯ พระราชาก็ทรงเสด็จไปทางทิศทั้ง ๓
 คือทิศใต้ ทิศตะวันตก ทิศเหนือ เป็นลำดับไป ฯ ต้นกล้วยพุดกษก็เกิด

๑๒๔ พระสุคันธปฏิก คัมภีร์ที่ ๔ อังคตกรนิกาย เอกนิบาต เล่ม ๒

ชนทิศละ ๔ คน รวม ๔ ทิศเป็น ๑๖ ต้นด้วยกัน ฯ ท้าวเชือกทรง
นุ่งผ้าที่ขยี้ผืนหนึ่ง ทรงห่มผืนหนึ่ง แล้วทรงตรัสสั่งให้ประกาศทั่วพระราช-
อาณาจักรว่า หญิงทั้งหลายที่เคยบั้นค้าย บั้นไหม ทอหูก ทอผ้า ใน
พระราชอาณาจักรของพระเจ้าอนันนทราชจงอย่าได้บั้นค้าย บั้นไหม อีกต่อไป
แล้วก็ให้ยกเสวคฉัตรขึ้นทูลเกล้าฯ ถวายพระที่นั่ง เสด็จขึ้นประทับข้างพระที่นั่ง
แล้วเข้าสว่พระนคร เสดวยสมบัติใหญ่ตั้งแต่นั้นเป็นต้นมา

เมื่อล่วงกาลนานมา อยู่มาวันหนึ่ง พระราชเทวีพิจารณาคุณสมบัติ
ของพระราชาแล้ว ก็ทรงแสดงอาการกรณาว่า โอ ท่านผู้มีเดช ฯ พระ
ราชาจึงตรัสถามว่าอะไรเหตุ กราบทูลว่า สมบัติใหญ่ของพระองค์นี้ พระ
องค์ได้เพราะได้กระทำความดีไว้แต่ชาติก่อน โดยเชื่อฟังคำสอนของ
พุทธเจ้าทั้งหลาย แต่บัดนี้พระองค์ยังไม่ได้ทำกุศลอันจักเป็นปัจจัยใน
อนาคตกาลเลย ฯ จึงตรัสถามว่า เราจะให้ท่านแก่ใคร เพราะไม่มีผู้
มีศัล ฯ พระราชเทวีจึงกราบทูลว่า ชมพูทวีปย่อมไม่ว่างจากพระอรหันต์
ทั้งหลาย ขอพระองค์จงทรงจัดแจงของที่จะถวายเกิด หม่อมฉันจะ
อาราธนาพระอรหันต์ทั้งหลาย ฯ พระราชาก็ตรัสสั่งให้จัดแจงของที่จะ
ถวายทานไว้ที่ประตูทิศตะวันออกในวันรุ่งขึ้น ฯ พระราชเทวีทรงอธิษฐาน
องค์อุโบสถแต่เช้า แล้วทรงหมอบลง หันพระพักตร์ตรงไปทางทิศตะวันออก
ที่เบืองบนปราสาทแล้วตรัสว่า ถ้าพระอรหันต์ทั้งหลายมีในทิศนี้
ทรงยื่นเข้าขอให้มารับอาหารของข้าพเจ้าทั้งหลาย ฯ แต่ในทิศนั้นไม่มี
พระอรหันต์ ฯ คนทั้งหลายก็ได้จัดของที่พระราชจะถวายทานนั้นให้
แก่คนกำพร้า และยากจนทั้งหลายเสีย รุ่งขึ้นอีกวันหลังก็ทรงทำเหมือนอย่าง
นั้นอีก คือ ทรงจัดไทยธรรมไว้ที่ประตูพระราชวังทางทิศใต้ และทิศ
ตะวันตกเป็นลำดับกัน จนกระทั่งถึงทิศอุดรเป็นคำรบ ๔ พระมหาปทุม-
บงกชพุทธเจ้า ซึ่งเป็นใหญ่กว่าพระปัจเจกพุทธเจ้า ๕๐๐ องค์ ที่เป็นบุตร
ของนารายณ์มฤติ ที่อยู่ในป่าหิมพานต์ จึงตรัสสั่งพระปัจเจกพุทธเจ้าทั้งหลาย
ซึ่งเป็นน้องว่า พระเจ้านันนทราชได้นิมนต์ท่านทั้งหลาย ฯ จงรับนิมนต์
ของท้าวเธอ ฯ พระปัจเจกพุทธเจ้าเหล่านั้นก็รับนิมนต์ รุ่งเช้าขึ้น

ทรงพระพักตร์แล้ววันพระโสมนัสที่สระโนนาค แล้วก็มาโดยทางอากาศ
มาลงที่ประตูทางทิศเหนือ เพื่อจะรับไทยธรรมของพระราชา ๆ กับพระ
เทวีก่เสด็จไปต้อนรับนิมนต์ขึ้นไปนั่งที่ปราสาท ถวายอาหารแล้วก็ทรงนิมนต์
ให้ไปอยู่ที่พระราชอุทยาน ได้ทรงปฏิบัติพระบิณฑุกุศลเจ้าเหล่านั้นอยู่จน
ตลอดกาลปริณิพพานของพระบิณฑุกุศลเจ้าเหล่านั้น

พระราชากับพระราชเทวีก่ได้เสด็จออกทรงบรรพชา สำเร็จฉาน
แล้วขึ้นไปเกิดในพรหมโลก มาครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้น
พระราชาได้มาเกิดเป็นบุตรของกบิลพราหมณ์ ผู้มีทรัพย์สมบัตินับไม่ถ้วน
ส่วนพระราชเทวี ได้มาเกิดเป็นธิดาของพราหมณ์โกสิยโคตร มีชื่อว่า
ภัททกาลี มีสรีรกายสวยงามยิ่งกว่ารูปหล่อทองคำ ต่อมาภายหลัง
ก็ได้เป็นสามีภรรยากัน เมื่อมารดาบิดาล่วงลับไปแล้ว ก็ได้ชวนกันออก
บรรพชา พอมารถึงทาง ๒ แพร่งก็ได้แยกทางกันเดิน บิณฑุกุศล
ได้แยกทางเดินไปข้างขวาจนได้พบพระพุทธเจ้า แล้วได้บรรพชาอุปสมบท
สำเร็จเป็นองค์พระอรหันต์ มีนามสมัญญาปรากฏชื่อว่าพระมหากัสสปเถระเจ้า
ส่วนนางภัททกาลี ซึ่งแยกไปทางซ้ายก็ได้ไปบรรพชาเป็นภิกษุณี
แล้วได้สำเร็จพระอรหันต์ดังที่แสดงมา สันเนอความในเรื่องพระเถระองค์
เพียงเท่านี้

เอวี่ กิมี่ ด้วยประการฉะนี้ ๆ

กณฑ์ที่ ๙๖

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องแห่งพระเถรี ๓ องค์

เอตทคัคคัม ภิกขเว มม สาวิกานัม ภิกขุณีนัม มหาภิกขุญญาปุตตานัม
ยทิต्ठัม ภทฺทากจฺจานาคี.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณฑ์ที่ ๙๖ ว่าด้วยเรื่องแห่งพระเถรี ๓ องค์ สืบต่อไป เพื่อให้
เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอด
กาลนาน

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า องค์สมเด็จพระสรเพชญ์พุทธเจ้า ได้โปรดประทานเทศนาไว้ว่า
คฤกก่อนภิกษุทั้งหลาย นางภทฺทากจฺจานาเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เป็น
สาวิกาของเรา ผู้ถึงซึ่งอภิญญาใหญ่ ดังนี้

อรรถกถา

ในคัมภีร์มโนรธปุรณิซึ่งเป็นอรรถกถาแห่งพระสูตรนั้นว่า มีอภิญญา
ผู้ใหญ่ ในศาสนาของพระพุทธเจ้าองค์หนึ่ง ๆ มีเพียง ๔ คนเท่านั้น
นอกนั้นไม่เรียกว่า ผู้มีอภิญญาใหญ่ เพราะนอกนั้นอาจจะลึกลับชาติหนหลัง
ได้เพียงแสนกัลป์เท่านั้น ไม่อาจจะลึกได้เกินกว่านั้นไป ล้วนพระสาวก
สาวิกาผู้มีอภิญญาใหญ่นั้น ระลึกได้ถึง ๑ อสงไขยกับแสนกัลป์ ๆ
สำหรับในศาสนาแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลาย ผู้มีอภิญญาใหญ่
อาจจะลึกได้ตลอด ๑ อสงไขยกับแสนกัลป์ มีอยู่เพียง ๔ คน คือ

พระอัครสาวกทั้ง ๒ กับพระนางกลเถรเจ้า และนางภัททากัจจานาเท่านั้น เพราะฉะนั้น พระเถรองค์นี้ จึงได้ชื่อว่าเลิศกว่าสาวิกาทรงหลาย ผู้ถึงซึ่งอภิญญาใหญ่ การที่พระเถรองค์นี้ได้ชื่อว่าภัททากัจจานานั้น เพราะมีสีกายเหมือนกับสีแห่งทองคำอย่างดี

พระเถรองค์นี้ ได้ถือปฏิสนธิในตระกูลหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปฐมุตตรชินศรี ต่อมาภายหลัง เมื่อไปฟังพระธรรมกถาขององค์พระศาสดา ก็ได้เห็นองค์พระศาสดา ทรงตั้งภิกษุณ้องค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุณทั้งหลาย ผู้ถึงอภิญญาใหญ่ จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารภณาดำเนินนั้น ๆ กุลธิดานั้น ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน มาถึงกาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ก็ได้ถือปฏิสนธิในเรือนแห่งสุปปพุทธสาकยะ มีนามว่า นางภัททากัจจานา ฯ เวลาทรงพระเจริญวัยแล้ว ก็ได้ทรงอภิเษกกับพระโพธิสัตว์เจ้า ต่อมาภายหลังก็ได้พระราชนิโอรส ทรงพระนามว่าพระราหุลกุมาร ในวันที่พระราหุลกุมารประสูตินั้น พระโพธิสัตว์ก็เสด็จออกบวรพชา เมื่อสำเร็จพระสัมพัญญุตญาณแล้ว ก็ทรงทำการอนุเคราะห์โลก ได้เสด็จกลับมาที่กรุงกบิลพัสดุ์ แล้วได้กระทำสงเคราะห์พระประยูรญาติทั้งหลาย ฯ ต่อมาภายหลังเมื่อพระเจ้าสุทโธทนมหาราชปรินิพพานแล้ว พระนางมหาปชาบดีโคตมิกับสตรี ๕๐๐ ก็ได้บรรพชาเป็นภิกษุณีในพระพุทธศาสนา ฝ่ายพระมารดาแห่งพระราหุล และนางชนบทกัลยาณี ก็ได้ไปบรรพชาในสำนักของพระมหาปชาบดี นับแต่บรรพชาแล้ว ก็ได้ชื่อว่านางภัททากัจจานาเถร ต่อมาภายหลัง ก็เจริญวิปัสสนาแล้วสำเร็จพระอรหัต มีความชำนาญในอภิญญาทั้งหลาย นิ่งนึ่กด้วยการนึ่กคราวเดียว ก็นึ่กกถึงชาติที่ล่วงมาแล้วได้ตลอด ๑ อสงไขยกับแสนกัลป์ ฯ เมื่อพระคุณธรรมอันนี้ปรากฏขึ้น พระพุทธองค์ผู้ทรงตั้งภิกษุณทั้งหลายไว้ในตำแหน่งอันเลิศนั้น ๆ จึงได้ทรงตั้งพระเถรองค์นี้ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าภิกษุณทั้งหลาย ผู้ถึงซึ่งอภิญญาอันใหญ่ สันเรื่องของพระเถรองค์นี้ ในอรรถกถาเฉพาะท่าน

บาลี

ก่อนไป เป็นเรื่องของนางกัสาโคตมีย์ ซึ่งมีมาในวาระพระบาลี
ที่พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า ตุก่อนภิกษุทั้งหลาย นางกัสาโคตมีย์
เลิศกว่าภิกษุทั้งหลาย ผู้เป็นสาวิกาของเรา ฝ่ายใช้ผ้าเศร้าหมอง ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า โคตมีย์นั้นเป็นชื่อเดิมของพระเถรองค์นี้ ที่เดิมกัสา
ลงมาข้างหน้านั้น เพราะพระเถรองค์นี้มร่างกายผอมลงไปบ้างเล็กน้อย ๆ
พระเถรองค์นี้ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่มีเมืองหงสวดี ในครั้งพระปฐมศตร-
พุทธเจ้า เมื่อไปฟังพระธรรมเทศนาของพระปฐมศตรพุทธเจ้า ก็ได้เห็น
องค์พระปฐมศตรพุทธเจ้า ทรงตั้งภิกษุองค์หนึ่งไว้ในตำแหน่งเลิศกว่า
ภิกษุทั้งหลาย ผู้ใช้จีวรเศร้าหมอง จึงทำอธิการกุศล แล้วปรารธนา
ตำแหน่งนั้น ๆ กุลธิดานั้น ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดแสน
กัลปาวสาน มาถึงกาลเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ได้
มาเกิดในตระกูลขัตติยชนที่มีเมืองหงสวดี ก็ไปได้สามมียอยู่ในตระกูลแห่งหนึ่ง
คนทั้งหลายก็ดูถูกว่า เป็นธิดาแห่งตระกูลขัตติยชน ต่อเมื่อได้บุตรชนคนหนึ่ง
แล้วจึงมีผันทกข์ แต่บุตรของนางนั้นได้ตายเสียในเวลาที่กำลังคะนองเล่น
นางนั้นก็เกิดความโศกเศร้าเสียใจ คิดว่า จำเดิมแต่บุตรเราเกิดมาก็มี
ผันทกข์เรา คนเหล่านั้นพยายามจะทิ้งบุตรของเราเสีย ทศคคังนิกด้วย
ไม่รู้ว่บุตรของตัวตายแล้ว จึงได้มีผันทกข์ จึงได้อุ้มบุตรเที่ยวไปตามเรือน
ต่าง ๆ ขอให้คนทั้งหลายช่วยรักษาให้มิชีวิตขึ้นมา ๆ คนทั้งหลาย
ได้เห็นแล้ว ก็พากันตบมือหัวเราะพร้อมกันกล่าวว่า คนที่ตายแล้ว
เจ้าเคยเห็นใครรักษาให้คืนมาได้ แต่นางกัสาโคตมีย์นั้นก็ไม่เข้าใจ ครั้นนั้น
มีบุรุษผู้เป็นบัณฑิตคนหนึ่งคิดว่า หญิงนั้นจักเป็นบ้าด้วยเสียใจถึงบุตร
ผู้นั้นนอกจากพระพุทธเจ้าแล้ว จะไม่มีใครช่วยหญิงนี้ได้ จึงบอกว่า

ผ่อนทชอวำรฐำสำหรับบุตรของเธอไม่มี เวลำนมบุคคณผู้ล่ำเลิศในโลก
 ผู้พระกำล้ง ๑๐ ประการอยู่ในวิหารใกล้ ๆ นี เธอจึงไปเฝ้าทูลถาม
 พระองค์เกิด นางกิสำโคตมก็คิดว่าบุรุษนี้พูดความจริง จึงอัมบุตรไป
 ที่พระวิหาร ได้ไปยืนอยู่นอกประชมชน ในเวลาที่พระพุทชองค์ทรงนั่งอยู่
 บนพุทชอาสน์ จึงกรำบทูลว่ำ ข้ำแต่พระผู้มพระภำคเจ้ำ ขอพระองค์
 จงทรงโปรดให้ขำแก่บุตรของข้ำพระองค์ด้วยเกิด ฯ พระพุทชองค์ทรง
 เล็งเห็นอุปนิสัยแห่งนางกิสำโคตม จึงตรัสว่ำ โคตม ที่เธอผู้แสวงหำขำ
 ได้มำถึงที่นั้เป็นการดีแล้ว เธอจึงกลับเข้าไปในเมือง เทียวลำนไปแต่เรือน
 หลังแรก ถ้ำเรือนใดไม่เคยมคนตำย เธอจึงนำเมล็ดฝักกำคำมำจาก
 เรือนนั้น ฯ นางกิสำโคตมนั้น ก็ทูลรับว่ำ พระเจ้ำข้ำ แล้วยก็กลับเข้าไป
 เมืองด้วยควำมดีใจ เริ่มบอกไปแต่เรือนหลังแรกว่ำ องค์พระทศพล
 ให้เรำนำเมล็ดฝักกำคำไป เพื่อทำขำให้แก่บุตรของเรา ท่านทั้งหลาย
 จงให้เมล็ดฝักกำคำแก่เรำ ฯ คนทั้งหลายก็นำเมล็ดฝักกำคำออกมำให้ ฯ
 นางกิสำโคตมจึงบอกว่ำ เรำยังรับไม่ได้ เรำขอถามเสียก่อนว่ำที่เรือน
 นั้นเคยตำยหรือไม่ ฯ คนทั้งหลายก็ตอบว่ำ เธอถามอะไรอย่างนั้น
 คนที่ตำยที่เรือนหลังนั้น ไม่มีใครอำจนับได้ จึงว่ำถ้ำอย่างนั้นก็รับไม่ได้ละ
 เพราะพระทศพลตรัสสั่งว่ำ เรือนใดไม่มีคนเคยตำย จึงรับเมล็ด
 ฝักกำคำไปจากเรือนนั้น ฯ นางกิสำโคตมได้ถามตามล่ำดับไป ถึงเรือน
 ที่ ๓ ก็คิดได้ว่ำ ทั้งเมืองก็จะต้องเป็นเหมือนอย่างนั้น พระพุทชเจ้ำ
 คงทรงเห็นอย่างนั้น จึงได้ตรัสบอกเรำด้วยพระเมตตำกรณำ คิดดังนี้แล้ว
 ก็สลดใจ จึงกลับออกไปนอกเมือง นำบุตรไปทิ้งที่ข้ำข้ำฝัดบ แล้วยคิดว่า
 เรำเข้าใจว่ำตำยแต่ลูกเรำคนเดียว ควำมจริงย่อมตำยเหมือนกันทั้งนั้น
 ควำมตำยนั้นย่อมมีแก่บุคคลทั่วไป คิดดังนี้แล้วก็กล่ำขุ่นในเวลำนั้ว
 ควำมตำยนั้นไม่ใช่เป็นของบ้ำน ไม่ใช่เป็นของนิคม ไม่ใช่เป็นของตระกูล
 เดียว เป็นของโลกทั้งสนึ้น กล่ำดังนี้แล้วยก็กลับไปเฝ้าพระพุทชองค์ ๆ
 จึงตรัสถามว่ำ โคตมได้เมล็ดฝักกำคำมำแล้วหรือ ทูลตอบว่ำ ควำมต้อง

การควบเมล็ดผักกาดไม่มีแก่ข้าพระองค์แล้ว ขอพระองค์จงประทานที่
 พงแก่ข้าพระองค์เถิด พระพุทธองค์จึงตรัสว่า มัจจุร่อมพาเอาบุคคลผู้
 มีวเมาคัวยบครและสัตว์ของเลี้ยง ผู้มีใจข้องอยู่ในอารมณ์ต่าง ๆ ไปเสีย
 เหมือนกับห้วงน้ำใหญ่ที่พัดเอาชาวบ้านซึ่งกำลังนอนหลับไปเสียฉะนั้น ๆ
 พองบคำนึง นางกัสาโคตมิกก็ได้ตั้งอยู่ในโศคาปัตติผล แล้วทูลขอ
 บรรพชา เวลาได้รับอนุญาตแล้วก็ถวายบังคมลาไปสู่ที่อยู่ของหมู่ภิกษุณี
 ได้บรรพชาอุปสมบทแล้ว ก็เจริญวิปัสสนาให้แก่กล้า ๆ องค์พระศาสดา
 จึงทรงเปล่งพระรศมีไป แล้วตรัสว่า ผู้ที่ไม่เห็นธรรมอันไม่รู้จักตาย ถึง
 จะมีชีวิตอยู่ถึง ๑๐๐ ปีก็ไม่ประเสริฐ ผู้ที่เห็นธรรมอันไม่รู้จักตาย ถึงจะ
 มีชีวิตอยู่เพียงวันเดียวก็ประเสริฐ ดังนี้ ๆ พอสัณค่านางกัสาโคตมิก
 ก็ได้สำเร็จพระอรหัต แล้วเป็นผู้เข้มนในทางใช้บริวาร คือนุ่งห่มผ้า
 ที่ประกอบด้วยความเศร้าหมอง ๓ ประการ จนได้รับตำแหน่งอันเลิศฝ่ายทรง
 จีวรเศร้าหมอง ดังนี้ สันเรื่องพระเถรองค์นี้ ตามคัมภีร์นเพียงเท่านี้

ต่อไปนี้ เป็นเรื่องของนางสิงคาลมาตาตามวาระพระบาลีว่า ตุก่อน
 ภิกษุทั้งหลาย นางสิงคาลมาตาเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกา
 ของเราผู้มีศรัทธาวิมคติ ดังนี้

ในอรรถกถาว่า ผู้มีศรัทธาวิมคตินั้น ได้แก่ผู้ตั้งมั่นอยู่ในลักษณะ
 ศรัทธา ๆ พระเถรองค์นี้ ได้มีประวัติมาว่า ครั้นศาสนาพระปทุมุตตร-
 พุทธเจ้าโน้น นางได้เกิดในตระกูลหนึ่งในเมืองหงสวดี เมื่อไปฟังธรรม
 ขององค์พระศาสดา ก็ได้เห็นองค์พระศาสดาทรงตั้งภิกษุณีองค์หนึ่ง
 ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายศรัทธาวิมคติ จึงกระทำอธิการกุศลแล้วปรารภนา
 ตำแหน่งนั้น ๆ กุลธิดานั้น ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดแสน
 ทั่วโลก แล้วมาเกิดในตระกูลเศรษฐีที่กรุงราชคฤห์ ในครั้งพระพุทธเจ้า
 ของเราทั้งหลายนี้ เมื่อเติบโตแล้ว ก็ได้ไปอยู่ในตระกูลสามี ได้บุตรมา
 คนหนึ่ง ชื่อว่าสิงคาลกุมาร จึงได้ชื่อว่าสิงคาลมารดา อยู่มาวันหนึ่ง
 ได้ไปฟังพระธรรมเทศนา แล้วเกิดความเลื่อมใสได้ออกบรรพชาเป็น

ภิกษุณี นับแต่บรรพชาแล้ว ก็ได้อินทรีย์ คือศรัทธาอันแรงกล้า เวลาไปฟังธรรมของพระพุทธองค์ แล้วก็ได้สำเร็จพระอรหัต จึงได้รับยกย่องว่าเลิศกว่าภิกษุณีทั้งหลายฝ่ายศรัทธาวิมุตติ คือฝ่ายนั้นอยู่ในศรัทธา ดังนั้นเป็นอันจบเรื่องนางภิกษุณีองค์นี้ในคัมภีร์นี้เพียงเท่านั้น.

เอวํ กัมมํ ทวฺยปรการณํ ฯ

กณฺทท ๙๗

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยตปฺสสภลลิกพานิช

เอตทคฺคํ ภิกฺขเว มม สาวกานํ อุปาสกานํ ปชํ สรณํ กุณฺณตํ
ยทิตํ ตปฺสสภลลิกาวาณิชา.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณฺทท ๙๗ ว่าด้วยตปฺสสภลลิกพานิช สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน

บาลี

คำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า สมเด็จพระผู้มีพระภาคเจ้าได้โปรดประทานเทศนานั้นว่า คุณก่อน
ภิกษุทั้งหลาย ตปฺสสภลลิกพานิช เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ซึ่งเป็น
สาวกของเรา ทั้งถึงสรณะก่อน ดังนั้น

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า ตปฺสสภลลิกพานิชนั้น ได้แก่พานิช ๒ คนพี่น้อง
ซึ่งมีชื่อว่าตปฺสสะคนหนึ่ง ภลลิกะคนหนึ่ง คนทั้ง ๒ นั้น เลิศกว่าอุบาสก

ทั้งหลาย ฝ่ายถึงสระณะก่อนอื่น ส่วนอดีตประวัติของพานิชทั้ง ๒ นั้น มีมาว่า พานิชทั้ง ๒ นั้น ได้ถือปฏิสนธิในตระกูลแห่งหนึ่งที่เมืองหงสวดี ในครั้งพระปฐมุตตรชินศรี ต่อมาภายหลัง ก็ได้ไปฟังธรรมของพระศาสดา ได้เห็นพระศาสดาทรงท่งอบาสก ๒ คน ไว้ในตำแหน่งฝ่ายเลิศถึงสระณะ ก่อน จึงทำอธิการกุศล แล้วปรารถนาคำแห่งนั้น ๆ กุลบุตรทั้ง ๒ นั้น ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดแสนกัลป์สวาม แล้วได้มาเกิด ในเรือนกฤณพิ ที่เมืองอัสติณุชนะนครก่อนกาลถึงซึ่งพระสัพพัญญุตญาณ ของพระโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย พืชายชื่อว่าตปัสสะน้องชายชื่อว่า ภัสสิกะ ฯ ต่อมาภายหลัง พี่น้องทั้ง ๒ นั้น ก็ได้ไปค้าขายด้วย เกวียน ๕๐๐ เล่มเสมอ

ในคราวนั้น พระโพธิสัตว์เจ้าของเราทั้งหลาย ถึงความเป็นพระ สัพพัญญแล้ว ประทับในบริเวณตรัสรู้ได้ ๑ สัปดาห์ พอถึงสัปดาห์ที่ ๔ ก็ได้ไปประทับภายใต้ต้นไม้ราชายณะ ซึ่งแปลกันว่า ไม้มฤค ฯ ใน คราวนั้น พานิชทั้ง ๒ นั้น ก็นำเกวียน ๕๐๐ เล่มไปถึงที่นั้น ฯ มารดา ของพานิชทั้ง ๒ ในชาติการบ ๕ นั้นถอยหลังจากชาตินั้นลงไป ได้เกิด เป็นเทวดาอยู่ที่นั่น ฯ เทวดานั้นจึงคิดว่า บัดนี้ ควรที่พระพุทธเจ้า จักได้เสวยอาหาร ค่อยากจะไปพระพุทธเจ้าไม่อาจมีพระชนม์มอยู่ได้ด้วย การไม่ได้เสวยอาหาร กับบุตรของเราทั้ง ๒ นั้น ก็มาถึงที่พอด เราควร จะให้บุตรของเราทั้ง ๒ ได้ถวายบิณฑบาตแก่พระพุทธเจ้า คิดดังนี้แล้ว จึงบันดาลให้โคทั้งหลายที่เทียมเกวียน ๕๐๐ เล่มนั้น หยุดยืนนิ่งอยู่ ฯ พานิชทั้ง ๒ พี่น้องก็เอะใจว่านี่อะไรกัน จึงพากันพิจารณาเหตุผลต่าง ๆ จนอ่อนใจ ก็ยังไม่ทราบว่าเป็นด้วยเหตุไร ฯ ลำดับนั้น เทวดานั้น ก็ทราบว่า พานิชทั้ง ๒ ลำบากใจ จึงเข้าสืงกายบุรุษคนหนึ่ง แล้วบอกว่า ท่านทั้งหลายลำบากใจทำไม ผู้ใดหนึ่งในจำพวกท่านจะเป็นผู้ถูกขี้กษัจับ หรือถูกจับ หรือนาคจับไม่มี แต่ว่าเราได้เป็นเทวดาของพวกท่านในชาติ ที่ ๕ แล้วได้มาเกิดเป็นกุ่มมเทวดาอยู่ที่นั่น เวลานี้พระทศพลประทับ นิ่งอยู่ภายใต้ต้นไม้ราชายณะ ท่านทั้งหลาย จงถวายบิณฑบาตเป็นครั้งแรก

แก่พระทศพลนั้น ๑ พานิชทั้ง ๒ ได้ฟังถ้อยคำ ดังนี้ ก็ดีใจ จึงจัด
ข้าวสัตตคุณ สัตตูก้อน อันคลุกด้วยน้ำผึ้งลงทาดทองคำ แล้วนำไปถวาย
พระพุทธรองค์ กราบทูลว่า ขอพระองค์จงทรงรับโภชนาณนี้เถิด พระเจ้าข้า ๑
พระพุทธรองค์ ก็ทรงพิจารณาดูซึ่งสิ่งที่พระพุทธรเจ้าทั้งหลาย ในอดีต
ทรงประพฤตินา ๑ ลำดับนั้น ท้าวมหाराชทั้ง ๔ ก็ได้น้อมบาตร ๔ ใบ
อันสำเร็จด้วยศิลาเข้าไปถวาย พระองค์ก็ทรงรำพึงว่า ผลใหญ่จะมีแก่
มหाराชทั้ง ๔ นี้ แล้วก็ทรงอธิษฐานบาตร ๔ ใบว่า จงเป็นใบเดียวกัน ๗
ในขณะนั้น พานิชทั้ง ๒ นั้น ก็จัดข้าวสัตตคุณ ข้าวสัตตูก้อนใส่บาตรของ
พระตถาคตเจ้า แล้วถวายน้ำในเวลาเสวย เมื่อเสร็จการเสวยแล้ว
ก็ถวายบังคมลา แล้วพากันนั่งอยู่ ๑ ลำดับนั้น พระพุทธรองค์ก็ได้ทรง
แสดงธรรมแก่พานิชทั้ง ๒ นั้น ๑ ในเวลาจบการแสดงธรรม พานิช
ทั้ง ๒ นั้น ก็ได้ตั้งอยู่ในสภาวะ อันมีวาจา ๒ แล้วถวายบังคม ประสงค์
จะกลับสู่เมืองของตน จึงกราบทูลว่า ขอพระองค์จงประทานปริจฉะ
เจดีย์ ให้แก่ข้าพระองค์ด้วยเถิด ๑ พระพุทธรองค์ก็ทรงลูบพระเศียร
ด้วยพระหัตถ์ข้างขวา แล้วได้พระราชทานพระเกษราตุ ๔ เส้นแก่พานิชทั้ง
๒ ๑ พานิชทั้ง ๒ ก็อัญเชิญพระเกษราตุ ๔ เส้นนั้น ลงในสมคทองคำ
แล้วนำไปสู่เมืองของตน ไปสร้างเจดีย์ บรรจุไว้ที่ประตูเมืองอัสติณุชณะ
นคร ๑ พอถึงวันอุโบสถ ก็มีพระรัศมีสี่เขี้ยว เปล่งออกจากพระเจดีย์
นั้น ๑ เรื่องนี้โด่งดังแล้วอย่างนี้ ๑ ต่อมาภายหลังเมื่อพระศาสดาประทับ
ที่พระเชตวัน ทรงตั้งอุบาสกทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ก็ทรงตั้งพานิช
ทั้ง ๒ นี้ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายถึงสรวงก่อน คือฝ่ายนับถือพระรัตนตรัย
ก่อนผู้อื่นในจำพวกอุบาสก สันเนอความในอรรถกถาเพียงเท่านั้น

บาลี

ต่อไปนี้ เป็นเนื้อความในพระบาลีว่าด้วยเรื่องอนาถบิณฑิกคฤหบดีว่า
พระพุทธรองค์ได้ตรัสไว้ว่า   คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย   สุกตคฤหบดี

ผู้ซื้อว่าอนาคตบริษัทจะเติบโตกว่าอุตสาหกรรมหลาย
ปีเป็นสาวกของเราบรรดา

ที่เบนหายาก คงมี

စာအုပ်အမျိုးအမည်

ในอรรถกถาว่า สุตตคคฤหบดี ได้ชื่อว่าเลิศกว่าทายกทั้งหลาย เพราะเป็นผู้มีนคดียิ่งในทาน ส่วนประวัติการณ์ของสุตตคคฤหบดีนั้น มีมาว่า ครั้นศาสนาพระปทุมมตรสัมมาสัมพุทธเจ้าในนั้น สุตตคคฤหบดีได้เกิด ในตระกูลหนึ่งในเมืองหงสวดี เมื่อไปฟังพระธรรมกถาขององค์พระศาสดา ก็ได้เห็นองค์พระศาสดาทรงตั้งอุบาสกคนหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่า ทายกทั้งหลาย จึงกระทำอธิการกุศลแล้วปรารถนาตำแหน่งนั้น ๆ ฌกบุตรนั้น ก็ได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน แล้วได้มาเกิดในเรือนสุมนเศรษฐีที่กรุงสาวัตถี ในคราวที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้นนั้น มารดาบิดาตั้งชื่อว่าสุตตคคฤมาร ต่อมา ภายหลัง สุตตคคฤมานพ ก็ได้ครองฉรवास ได้เป็นทายก เป็นทานบดี แล้วได้ชื่อว่า อนาคตบัณฑิตจะตามที่ดินปรารถนาไว้ ๆ อนาคตบัณฑิตนั้น ได้บริบูรณ์สินค้ายาเต็ม ๕๐๐ เล่มเกวียน แล้วไปที่เรือนของเศรษฐีผู้เป็นสหาย รักใคร่ของตนในกรุงราชคฤห์ ได้สดับการเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าในกรุง ราชคฤห์นั้นแล้วก็ไปเฝ้าพระพุทธเจ้า ตามทางประตูที่เบ็ดออกด้วยอาณภาพ แห่งเทวดา ในเวลาจวนสว่าง เวลาได้ฟังธรรมแล้ว ก็ได้ตั้งอยู่ในโศคา บัณฑิตผล รุ่งเช้าขึ้นก็ได้ถวายมหาทานแก่พระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็น ประธาน แล้วได้รับปฏิญาณของพระศาสดา เพื่อเสด็จมาสู่กรุงสาวัตถี ได้สละทรัพย์สร้างที่พักตามรายทางแห่งละ ๑ แสน ทุกระยะทาง ๔๕ โยชน์ จนกระทั่งถึงกรุงสาวัตถี แล้วได้ขนเอาเงินไปเรียงลงในพื้นที่แห่งสวนเจ้าเชต ขอตสวนเจ้าเชตด้วยเงิน ๑๘ โกฏิ แล้วสร้างวิหารด้วยเงินอีก ๑๘ โกฏิ เมื่อสร้างวิหารเสร็จแล้ว ได้ฉลองวิหารด้วยเงินอีก ๑๘ โกฏิ การฉลอง วิหารนั้น สำเร็จลงด้วยสิ้นระยะเวลา ๘ เดือน เป็นอันว่าอนาคตบัณฑิต- เศรษฐี ได้สละทรัพย์ ๕๔ โกฏิ สร้างพระเชตวันมหาวิหาร ด้วยประการ

ดังนี้ ก่อนนั้นมา ก็ได้ถวายทานที่บ้านของตนทุกวัน ได้ถวายสลากภัตร
วันละ ๕๐๐ ถวายบักขิกภัตรวันละ ๕๐๐ ถวายสลากยาคว้นละ ๕๐๐
ถวายบักขิกยาคว้นละ ๕๐๐ ถวายอาหารประจำวันละ ๕๐๐ ถวายอาหารแก่
พระอัครันตฤกษวันละ ๕๐๐ ถวายอาหารแก่พระผู้เตรียมเดินทางไกลวันละ
๕๐๐ องค์ ถวายอาหารสำหรับพระที่เป็นไข้วันละ ๕๐๐ องค์ ถวายอาหาร
สำหรับผู้ปฏิบัติพระอาพาธวันละ ๕๐๐ องค์ ส่วนพระที่ไปฉันประจำ
ก็มีวันละ ๕๐๐ องค์ ฯ ต่อมาภายหลัง พระพุทธองค์ซึ่งทรงตั้งอุบาสก
ไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ จึงได้ทรงตั้งอนาถบิณฑิกคฤหบดี ไว้ในตำแหน่ง
เล็กลงกว่าทายกทั้งหลาย ในฝ่ายให้ทาน สันเนือความในอรรถกถาเพียง
เท่านั้น ฯ สันเรื่องแห่งอนาถบิณฑิกคฤหบดี ที่พิสดารกว่านั้นมีย่อยในพระวินัย
ปิฎกตอนแรกกล่าวถึงเรื่องอนาถบิณฑิกคฤหบดี สร้างพระเชตวันวิหารแล้วนั้น
ทั้งมีปรากฏอยู่ในเทศน์คัมภีร์ของปัญญาภิกษุแล้ว เพราะฉะนั้นจึงไม่จำเป็นที่จะ
ต้องยกมาแสดงให้พิสดารในกัณฑ์นี้ เป็นอันว่าในกัณฑ์นี้ สันเนือความ
เพียงเท่านั้น.

เอวี่ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณฑ์ที่ ๔๔

คัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยเรื่องจิตตคฤหบดี

เอตทคัม ภิกขเว มม สาวกานิ อุปาสกานิ ชมมกถิกานิ ยถิทิ
จิตฺโต คหปติ มจฺฉิกสณฺหิโกติ.

ณ บัดนี้ อาตมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณฑ์ที่ ๔๔ ว่าด้วยเรื่องจิตตคฤหบดี สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนาน
หาประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่งเทศนา
นั้นว่า คุณ่อนภิกษุทั้งหลาย จิตตฤพเบคิโยอยู่ในมัจฉิกาสัตถนกร เลิศกว่า
อุบาสกทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเราฝ่ายธรรมกถึก ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า จิตตฤพเบคินั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่ง ที่เมือง
หงสวดี ในครั้งพระปฐมุตตรชินศรี ต่อมาภายหลังก็ได้ไปฟังพระธรรม-
เทศนาขององค์พระศาสดา ได้เห็นองค์พระศาสดาทรงตั้งอุบาสกคนหนึ่ง
ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายธรรมกถึก จึงได้ทำอธิการกุศล แล้วปรารธนา
ตำแหน่งนั้น ๆ กุลบุตรนั้นได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอด
แสนกัลปาวสาน มาถึงกาลเกิดขึ้นแห่งพระกัสสปพุทธเจ้า ก็ได้เกิดใน
เรือนแห่งนายพราน ต่อมาภายหลังก็ได้ถือเอาหอกออกไปป่า เพื่อจะฆ่า
เนื้อ เมื่อแลเนื้อทั้งหลายแล้ว ก็ได้เห็นภิกษุองค์หนึ่งนั่งคลุมศีรษะอยู่
บนแท่นศิลา ในเงอมเขาแห่งหนึ่ง ก็เข้าใจว่าจักเป็นพระองค์หนึ่งซึ่งนั่ง
สมณธรรมอยู่ในที่นั้น จึงรีบกลับไปบ้าน กล่าวว่า จงปิ้งเนื้อที่เราฆ่ามา
เมื่อวานนี้ที่เตาหนึ่ง จงหุงข้าวที่เตาหนึ่ง แล้วจงไปดูพระ ๒ องค์ที่เที่ยว
บิณฑบาต จงรับบาตรของท่านมา นิมนต์ท่านให้นั่งฉันอาหารในที่นั้น บอก
ดังนี้แล้ว ส่วนตนก็ถือเอาข้าวลงใส่หม้อใบหนึ่ง ปิดปากหม้อด้วยใบไม้
แล้วถือหม้อข้าวนั้นไป ได้เก็บดอกไม้ต่าง ๆ ในระหว่างทางไปด้วย พอ
ไปถึงที่พระเถระเจ้าองค์นั้นนั่งอยู่ จึงวางหม้อข้าวลงไว้ในที่แห่งหนึ่ง แล้ว
กล่าวว่า ขอท่านจงสงเคราะห์แก่ข้าพเจ้า กล่าวดังนี้แล้วรับบาตรของ
พระเถระเจ้ามาใส่ให้เต็มด้วยอาหาร แล้วถวายแก่พระเถระเจ้า บูชาพระ
เถระเจ้าด้วยดอกไม้ต่าง ๆ แล้วยืนอยู่ในที่สมควรส่วนอื่น ได้ปรารธนาว่า
การบูชาด้วยดอกไม้กับการถวายอาหารนั้น ข่อมทำให้จิตของข้าพเจ้ายินดี

มากฉันใด ขອງให้เครื่องบรรณาการตั้งพัน ๆ และฝันทอกไม้ ๕ ประการ
จงตกลงในที่ข้าพเจ้าเกิดแล้วนั้น ๆ ฉะนั้นเกิด

พระเถระเจ้าเล็งอุปนิสัยของนายพรานนั้นแล้ว ก็บอกกรรมฐาน
อันว่าด้วยอาการ ๓๒ ให้ ฯ นายพรานนั้นได้ทำกุศลอยู่จนตลอดชีวิต
แล้วได้เกิดในเทวโลก ได้มีฝันทอกไม้ทิพย์ตกลงเพียงเข้าในที่ที่เขาเกิดแล้ว
เขาได้ประกอบด้วยขบขึงกว่าเทวดาเหล่าอื่น ด้วยอาการอย่างนี้ กุลบุตรนั้น
ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดา มนุษย์ตลอด ๑ พุทธันตร แล้วมาเกิดในตระกูล
เศรษฐีที่มีฉฬภิกษุสังฆทานคร ในแคว้นแคว้นมคธ ในคราวเกิดขึ้นแห่งพระ-
พุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ฯ ในเวลาเขาเกิดนั้น มีฝันทอกไม้ ๕ ประการ
ตกลงทั่วนครสงเพียงหัวเขา ฯ ครั้งนั้น มารดาบิดาของเขาจึงกล่าวกันว่า
บุตรของเราได้ถือเอาชื่อมาด้วยแล้ว เพราะในวันที่เขาเกิด บ้านเมืองทั้งสี่
วิจิตรไปด้วยฝันทอกไม้ ๕ ประการ จึงได้พากันขนานนามว่า จิตตกุมาร ฯ
ต่อมาภายหลัง จิตตกุมารนั้นก็ได้รับตำแหน่งเศรษฐีในเมืองนั้น ในเมื่อบิดา
ล่วงไปแล้ว ฯ ในคราวนั้น พระมหาเถระเจ้าซึ่งนับเข้าในจำพวกพระ
ปัญจวัคคีย์เถระเจ้า ได้ไปถึงมีฉฬภิกษุสังฆทานคร ฯ จิตตคฤหบดีได้เลื่อมใส
ในอิริยาบถของท่าน ได้รับบาตรของท่านมาสู่เรือน คือนรับท่านด้วยอาหาร
บิณฑบาต เวลาท่านฉันเสร็จแล้วก็นำไปที่สวนอัมภาตการาม ให้สร้างที่อยู่
สำหรับท่านขึ้นในที่นั้น แล้วถือเอาปฏิญญาณเพื่อให้ท่านมารับบิณฑบาต
ในเรือนของคนประจำ แล้วให้อยู่ที่สวนนั้น

ฝ่ายพระเถระเจ้า เล็งเห็นอุปนิสัยของจิตตคฤหบดีนั้นแล้ว เมื่อจะ
แสดงธรรม ก็ได้แสดงจำแนกอาชตนะ ๘ ประการ ฯ จิตตคฤหบดีก็ได้
สำเร็จอนาคามีผลในไม่ช้า เพราะเหตุที่ตนได้พิจารณาสังขารไว้ในภพ
ก่อนแล้ว ฯ อยู่มาวันหนึ่ง พระอสีตเถระเจ้าได้ไปอยู่ที่สวนอุทยานนั้น
ในเวลาฉันเสร็จที่นเวศน์ของเศรษฐี พระเถระเจ้าผู้ไม่อาจแก้ปัญหาได้
ก็ได้เชื่อเชิญพระอสีตเถระเจ้าให้แก้ปัญหาของจิตตคฤหบดี เมื่อจิตตคฤหบดี

รู้จักความเป็นสหายนกันมาก่อน ก็คิดว่า เราไม่ควรอยู่ในที่นี้ แล้วก็ไป
ตอนเช้า ๆ อยู่มาวันหนึ่ง จิตตฤาเบศผู้เป็นเศรษฐีได้ขอให้พระมหา-
กัสสปเถระเจ้ากระทำอิทธิปาฏิหาริย์ ๆ พระมหากัสสปเถระเจ้าก็แสดงปาฏิ-
หาริย์ด้วยเดชโสมมบัลลังก์ให้เศรษฐีนั้นเห็น แล้วก็คิดว่า บัดนี้เราไม่ควรอยู่
ในที่นี้ แล้วก็ไปตอนเย็นตามความประสงค์

อยู่มาวันหนึ่ง พระอัครสาวกทั้ง ๒ กับภิกษุบริวารพันองค์ได้พากัน
ไปที่อัมพาคการาม ฯ จิตตคฤหบดีก็จัดแจงเครื่องสักการใหญ่ เพื่อพระอัคร
สาวกทั้ง ๒ ฯ พระสุธรรมเถระเจ้ามอจะลกรานจิตตคฤหบดี ก็ได้ว่าด้วย
ถ้อยคำอันกล่าวถึงขนมคลุกงา ที่เรียกว่าขนมพอกงา จิตตคฤหบดีจึงขับไล่
จึงไปเฝ้าพระพุทธองค์ ได้รับโอวาทของพระพุทธองค์แล้ว ก็กลับไปขอ
ขมาโทษจิตตคฤหบดี เมื่ออยู่ในอัมพาคการามก็ได้ทำวิปัสสนาให้เจริญขึ้น
แล้วได้สำเร็จพระอรหัต

ในคราวนั้น จิตตคฤหบดีก็คิดว่า เราไม่ได้เห็นพระศพลานแล้ว เราควรจะไปเฝ้าพระศพล แต่เราไม่ควรจะไปมือเปล่า จึงจัดบรรทคนำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเป็นคัน เค็มเกวียน ๕๐๐ เล่ม แล้วให้บ่าวร้องทั่วเมืองว่า พวกโคอยากเห็นพระศพล พวกนั้นจึงมาไปกับเรา แล้วก็มีบุรุษ ๒ พันคนเป็นบริวารไปด้วย จะไปเฝ้าพระพุทธองค์ ฯ ทกระยะทาง ๑ โยชน์ เทวค่างหลายได้จัดเครื่องบรรณาการไว้ต้อนรับ ฯ จิตตคฤหบดีไปถึงที่เฝ้าแล้ว ก็กราบลงถวายบังคมด้วยองค์ ๕ ในขณะนั้นท่าฝนดอกไม้ ๕ ประการ ก็บันดาลตกลงมา ฯ พระพุทธองค์ก็ทรงแสดงการจำแนกอายุคนะ ๖ ให้จิตตคฤหบดีฟังตามอัธยาศัยของจิตตคฤหบดี ฯ เมื่อจิตตคฤหบดีถวายทานแด่พระภิกษุสงฆ์มอญตลอดกึ่งเดือน ก็ยังไม่หมดข้าวสาร น้ำมัน น้ำผึ้ง น้ำอ้อยเป็นคัน หตนบรรทกมา ฯ เครื่องบรรณาการที่ชาวกรุงราชคฤห์ส่งมาก็ยังมีอยู่เป็นอันมาก ฯ จิตตคฤหบดีไปเฝ้าพระพุทธองค์แล้วทุกลากลับ จึงได้มอบของทั้งปวงที่ตนบรรทกมาด้วยเกวียนแก่พระภิกษุสงฆ์ ฯ พอเกวียนทั้งสี่คันเปล่าแล้ว เทวค่างหลายก็บรรทกให้เค็มด้วยแก้ว ๑ ประการ ฯ มหาชนจึงกล่าวกันขึ้นว่า จิตตคฤหบดีนี้สมบูรณ์

ด้วยลาภสักการะแท้ ๆ พระพุทธองค์จึงตรัสว่า บุคคลผู้มีศรัทธา ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ผู้เพียบพร้อมด้วยยศ และโภคะทรัพย์ไปสู่ประเทศใด ๆ ก็ดีผู้บูชาในประเทศนั้น ๆ ดังนี้

จำเดิมแต่นั้นมา จิตตกฤทนต์นั้นก็มีอุปาสก ซึ่งล้วนแต่เป็นอริยสาวก ๕๐๐ เป็นบริวาร ๆ ต่อมาในกาลภายหลัง เมื่อพระพุทธองค์ทรงตั้งอุปาสกทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ จึงทรงตั้งจิตตกฤทนต์ไว้ในตำแหน่งเลิศฝ่ายธรรมกถึก เพราะกระทำความเกิดขึ้นแห่งเรื่องอันเกี่ยวกับจิตให้เป็นต้นเหตุ สันเรื่องจิตตกฤทนต์ตามอรรถกถาเพียงเท่านั้น

ในตอนสุดท้ายนี้ ขอท่านผู้ฟังทั้งหลายจงจำคำของพระพุทธเจ้า ซึ่งแสดงมาแล้วนั้นไว้ให้ได้ว่า บุคคลผู้มีศรัทธา ผู้สมบูรณ์ด้วยศีล ผู้เพียบพร้อมด้วยยศด้วยทรัพย์ ไปในที่ใด ๆ ก็ดีผู้บูชาในที่นั้น ๆ ดังนี้ เมื่อจำได้ดังนี้แล้ว จงให้คิดว่า ศรัทธานั้นได้แก่อะไร ศีลได้แก่อะไร คำว่า เพียบพร้อมด้วยทรัพย์ ด้วยยศนั้น คืออย่างไร เพราะเมื่อคิดได้แล้ว ก็จะได้พยายามทำตนให้เป็นคนมีศรัทธา สมบูรณ์ด้วยศีล ส่วนทรัพย์และยศนั้นเป็นของที่ทำให้เกิดมิได้ยาก แต่ก็ควรพยายามกระทำ ๆ สำหรับผู้ที่ยังไม่ได้สดับเล่าเรียนมากในทางธรรม ก็ยังไม่อาจรู้ได้ว่า ศรัทธานั้นได้แก่อะไร ศีลได้แก่อะไร ถึงแม้ว่าผู้ใดสดับเล่าเรียนในทางธรรมมากแล้ว ก็ยังเข้าใจไม่ละเอียดกว้างขวางเพียงพอก็มี เพราะฉะนั้นจึงจะขอแสดงไว้ในเทศนาถ้อยคำนี้ว่า คำว่า ศรัทธาที่กล่าวไว้ในพระไตรปิฎกทั้งสัน ซึ่งแปลว่าพระบาลีว่า ได้แก่ตถาคคโพธิศรัทธา คือความเชื่อถ้อยต่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้าว่า อติปิ โส ภควา อรหัง ดังนี้ เป็นต้น อันยืนยันใจความว่า ได้แก่ความเชื่อถือว่าพระพุทธเจ้าเป็นพระอรหันต์ เป็นพระสัมมาสัมพุทธเจ้า เป็นผู้สมบูรณ์ด้วยวิชชาจรณะ เป็นผู้ทรงดำเนินดีในเหตุการณ์ทั้งปวง เป็นผู้ทรงล่วงรู้ซึ่งโลกโดยแจ่มแจ้ง เป็นผู้ฝึกฝนบุคคลให้ควรฝึกฝนอย่างเข็ญ เป็นผู้สั่งสอนเทพยดา มนุษย์ทั้งหลาย เป็นผู้ทำเทพยดา มนุษย์ทั้งหลายให้ตรัสรู้ เป็นผู้แจกความรู้ให้แก่เทพยดา มนุษย์ทั้งหลาย ดังนี้ ข้อความเหล่านี้ขียนลงไปอีกชั้นหนึ่งว่า

คณาศโพรศรัทธา คือ ความเชื่อต่อความตรัสรู้ของพระพุทธเจ้า
 ได้แก่เชื่อว่าพระพุทธเจ้าเป็นผู้หมดกิเลสจริง เป็นผู้บริสุทธิ์จริง เป็นผู้
 รู้ชอบจริง เป็นผู้สอนผู้อื่นให้รู้ชอบตามพระองค์ได้จริง เมื่อเชื่อถ
 อย่างนั้นแล้ว ก็เชื่อต่อคำสอนของพระองค์มากขึ้น เมื่อเชื่อต่อคำสอน
 ของพระพุทธองค์มากขึ้นแล้ว ก็อยากจะทำตามคำสั่งสอนของพระองค์
 เป็นคัมภีร์ อยากจะให้ท่านรักษาศีล อยากทำตนให้มันอยู่ในศีล เมื่อทำตน
 ให้มันอยู่ในศีลได้แล้ว ก็มกัเบรคยชน คือ มกัชอเสยงคชน มีนับหน้า
 ถือตามากขึ้น ค่อนไปก็เป็นที่เกิดให้ไค้ทรัพย์ซึ่งยังไม่ได้ ที่ได้แล้วให้เจริญ
 ขึ้นด้วยการงานที่ชอบ เมื่อมกัชสรททา ทังสล ทังยส ทังทรัพย์แล้ว ไม่ว่า
 จะไปในที่ใด ๆ ก็มีผู้นับถือในที่นั้น ๆ ดังนี้

เพราะฉะนั้น จึงพยายามทำตนให้เป็นคนมีศรัทธา มีศีล มียศ
 มีทรัพย์ จึงจะมีผู้บูชาในที่ทั้งปวงดังเรื่องจิตตคฤหบดีที่แสดงมา ส่วนคำว่า
 ศรัทธาที่รู้กันอยู่โดยมากนอกพระไตรปิฎกนั้น มีอยู่ ๓ ประการ คือ กรรม
 ศรัทธา ความเชื่อต่อกรรม • วิปากศรัทธา ความเชื่อต่อผลกรรม • กรรม
 สกตาศรัทธา ความเชื่อต่อว่ากรรมเป็นของ ๆ ตน • ๑ ศรัทธา ๓ ประการนี้
 ประการแรก คือ กรรมศรัทธา ความเชื่อต่อกรรมนั้น ได้แก่เชื่อต่อว่า
 การทำดีทำชั่วมีอยู่ ศรัทธาที่ ตรงกันข้ามกับนิยตมัจฉาทิฏฐิ ชื่อว่า อภิริย-
 ทิฏฐิ คือ ความเห็นว่ากรรมไม่มี • วิปากศรัทธา ความเชื่อต่อผลแห่ง
 กรรมนั้น ได้แก่ความเชื่อต่อว่าผลแห่งการทำความดีทำชั่วมีอยู่ • ศรัทธาข้อ
 ตรงกันข้ามกับนิยตมัจฉาทิฏฐิ ชื่อว่า นัตถิกทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าผลแห่ง
 กรรมไม่มี • กรรมสกตาศรัทธา ความเชื่อต่อว่ากรรมเป็นของตนนั้น
 ได้แก่เชื่อต่อว่าตนจะทำดี หรือทำชั่วอย่างไรก็ตาม ก็ต้องเป็นของตนทั้งนั้น
 ไม่เป็นของผู้อื่นเลย • ศรัทธาข้อตรงกันข้ามกับนิยตมัจฉาทิฏฐิ ชื่อว่า
 อเหตุกทิฏฐิ คือ ความเห็นว่าไม่มีเหตุ ดังนี้ สันเนือความในเทศนาที่นัก
 เพียงเท่านั้น.

เอว ก็มิ ค้วยประการฉะนี้ •

กณัฏฐ ๔๔
คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
ว่าด้วยเรื่องหัตถกอาพวก

เอตทคัคคัม ภิกขเว มม สาวกานํ อุปาสกานํ จตุหิ สงคหวัตถุหิ
ปริสํ สงคณหนตานํ ขทิตํ หตฺถโก อาพวกโกติ.

ณ บัณฑิต อาत्मภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กณัฏฐ ๔๔ ว่าด้วยเรื่องหัตถกอาพวก สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์
แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย ตลอดกาลนานหา
ประมาณมิได้

บาลี

ดำเนินความตามวาระพระบาลีว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า
คูก่อนภิกษุทั้งหลาย หัตถกอาพวกเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้เป็นสาวก
ของเราบรรดาที่สงเคราะห์บริษัทด้วยสังคหวัตถุ ๔ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า หัตถกอาพวกนี้ได้เกิดในตระกูลหนึ่ง ที่เมืองหงสวดี
ในครั้งพระปทุมุตตรชินศรี เมื่อไปฟังธรรมกลาของพระศาสดา ก็ได้เห็น
พระศาสดา ทรงตั้งอุบาสกคนหนึ่ง ซึ่งประกอบด้วยสังคหวัตถุ ๔ ไว้ใน
ตำแหน่งเลิศ จึงทำอธิการกุศลแล้ว ปรรณาคำแห่งนั้น ๆ กุลบุตรนั้น
ก็ได้ท่องเที่ยวไปมาอยู่ ในเทพยดา และมนุษย์ตลอดแสนกัลปาวสาน
แล้วได้มาเกิดเป็นพระราชโอรสของพระราชาอาพวี ในเมืองอาพวีแว่นแคว้น
อาพวี ในครั้งที่พระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้นแล้วได้เป็นผู้ถูกส่งไป
ให้อาพวกยักษ์ พร้อมกับภาชนะอาหารในเวลาเช้า ๆ ในข้อนี้ มีเรื่อง
ดังจะแสดงต่อไป

คือ คราวหนึ่ง พระราชาอาฬวได้เสด็จไปป่าเพื่อล่าเนื้อ ได้ติดตามเนื้อตัวหนึ่งไป มาได้แล้วก็จับเป็น ๒ ท่อน เอาผูกที่สูกแห่งชาวนทุ่ง ๒ แล้วก็หามมา เมื่ออ่อนพระกายด้วยลมและแดด ก็เข้าไปพักที่โคนต้นไทร ซึ่งมีร่มเงาอันหนาที่ต้นหนึ่ง ๆ ครั้นนั้น ยักษ์ซึ่งสิงอยู่ที่โคนต้นไทรนั้น ได้เห็นพระราชาอาฬวพักหายเหนื่อยอยู่ครู่หนึ่งแล้วจะออกไป จึงจับพระหัตถ์ไว้ว่าหยุด ๆ ท่านเป็นอาหารของเราแล้ว ๆ พระราชาอาฬว เมื่อไม่เห็นอุบายอื่นที่จะทำให้พ้นไปได้ จึงได้คร่ำว่าเราจะส่งภาชนะอาหารกับบุรุษ ๑ คน มาให้ท่านทุกวัน แล้วก็เสด็จกลับพระนคร จำเดิมแต่นั้นไป ก็ได้ส่งภาชนะอาหารกับมนุษย์คนหนึ่งจากเรือนจำไปให้อาฬวยักษ์ทุกวัน ๆ เมื่อนักโทษในเรือนจำสิ้นแล้ว ก็ให้จับพวกเด็กส่งไป ๆ จำเดิมแต่นั้นมา มารดาของพวกเด็ก ๆ และหญิงมีครรภ์ในเมืองอาฬวนั้น ได้พากันหนีไป ทนวันแคว่นอนสิ้น

ในคราวนั้น พระพุทธองค์ทรงพิจารณาอุโลก ในเวลาจวนจะใกล้รุ่ง ก็ได้ทรงเห็นอุปนิสัยแห่งมรรคผล ๓ ประการ ของอาฬว कुमार จึงทรงดำริว่า कुमारนี้ได้ตั้งความปรารถนามาตลอดแสนกัลป์แล้ว เวลาจวนจากเทวโลกแล้ว ได้มาเกิดเป็นโอรสของพระราชาอาฬว เมื่อเข้าหน้าที่ไม่ได้ผู้อื่นไป เขาก็จักส่งกุมารไปพร้อมกับภาชนะอาหารในวันพรุ่งนี้เช้า ทรงดำริดังนี้แล้ว จึงได้เสด็จไปทอຍแห่งอาฬวยักษ์ ในเวลาเย็น ได้ขอเข้าไปพักในทอຍของอาฬวยักษ์ ต่อนายประตู ผู้ชื่อว่าคันธรรพยักษ์ ๆ คันธรรพยักษ์ทูลว่า ขอจงเสด็จเข้าไปเกิด แต่การที่เจ้าพระองค์จะไม่บอกแก่อาฬวยักษ์ย่อมไม่สมควร ๆ คันธรรพยักษ์จึงไปหาอาฬวกะ ซึ่งไปที่สมาคมยักษ์ในป่าหิมพานต์ ๆ ฝ่ายองค์พระศาสดาจารย์ ก็เสด็จเข้าไปในวิมานแห่งอาฬวยักษ์ ประทับนั่งบนบัลลังก์ที่นั่งแห่งอาฬวยักษ์ ในคราวนั้น สาคาคิริยักษ์ และเหมวคยักษ์จะไปที่สมาคมยักษ์ โดยเหาะผ่านวิมานอาฬวยักษ์ไป เมื่อเหาะผ่านไปได้

ก็คิดว่า เป็นด้วยเหตุไร จึงได้เห็นองค์พระศาสดาประทับนั่งอยู่ในวิมาน
อาพวกยักษ์ จึงลงมาเฝ้าถวายบังคมแล้วจึงไปที่สมาคมยักษ์ แจ้งความดีใจ
แก่ออาพวกยักษ์ว่า เป็นลาภใหญ่ของเธอแล้วอาพวกะ เพราะบุคคลผู้เลิศ
ในโลก ได้ประทับนั่งอยู่ในวิมานของเธอ เธอจึงไปฟังธรรมในสำนักของ
พระศาสดา

อาพวกยักษ์ได้ฟังดังนี้ ก็คิดว่า ยักษ์ทั้ง ๒ น บอกราวว่ามี
สมณะศรัทธาได้น้องคนหนึ่ง นั่งอยู่หลังของเรแล้ว ก็โกรธได้
กล่าวขึ้นว่า วันนสังครามของเรากับสมณะนั้นจักมีขึ้น ท่านทั้งหลาย
จงมาเป็นสหายของเราในการสู้รบกัน ว่าดังนี้แล้ว ก็ยกเท้าข้างขวา
ขึ้นเหยียบยอดภูเขาอันสูงได้ ๖๐ โยชน์ ยอดภูเขานั้นก็แตกแยกออก
เป็น ๒ ซีก ๆ ในตอนนั้นควรทราบเรื่องพิสดาร แห่งอาพวกยักษ์ตาม
อรรถกถาแห่งอาพวกสูตร ส่วนในอรรถกถานั้นมีกล่าวต่อไปว่า แม้เมื่อ
อาพวกยักษ์สู้รบกับพระตถาคตเจ้าจนตลอดราตรี ด้วยอาการต่าง ๆ ก็ไม่
อาจทำอะไรได้ จึงเข้าไปใกล้ แล้วถามปัญหา ๘ ข้อ ต่อพระพุทธองค์
เมื่อพระพุทธองค์ทรงแก้จบลงแล้ว อาพวกยักษ์ก็ตั้งอยู่ในโศกาคติผล ๆ
รุ่งเช้าชนคนทั้งหลาย ไม่เห็นทหารที่ควรจะจับไปให้ออาพวกยักษ์ ก็ไปกราบ
ทูลพระราชา ๆ จึงตรัสว่า เด็กที่ไม่ควรจับไม่มีอยู่หรือ ๆ กราบทูลว่ามีอยู่
คือ พระราชโอรสของพระองค์ ซึ่งเกิดในวันนั้นเอง พระเจ้าข้า ๆ จึงตรัสว่า
ถ้าอย่างนั้น พวกเจ้าจงพากันไปจับ เมื่อเรายังมีชีวิตอยู่เราก็จักได้บุตรอีก
จงส่งบุตรของเราไปพร้อมกับภาชนะอาหาร

คนทั้งหลาย ก็ไปแย่งพระราชโอรสมาจากพระราชาแล้วนำไป
สู่ที่อยู่แห่งอาพวกยักษ์ พร้อมกับภาชนะอาหาร แล้วบอกว่า เชิญมารับ
เอาส่วนของท่านเถิด ฯ อาพวกยักษ์ได้ฟังแล้ว ก็ละอายใจได้นั่งก้มหน้าอยู่
เพราะตนเป็นอริยสาวกแล้ว ครั้นนั้นพระพุทธองค์จึงตรัสว่า อาพวกะ
เธอไม่ต้องละอาย เธอจงไปรับทหารมาวางลงห่มของเรา ฯ พวกราช
บุรุษก็ได้วางอาพวกกุมารไว้ห่มอ แห่งอาพวกยักษ์ ๆ ก็นำไปวางลง

ที่พระหัตถ์ของพระพุทธรองค์ ๆ ทรงรับแล้วก็ส่งให้อาฬวักขัณัอีก อาฬวักขัณัก็ได้ส่งให้พวกราชบุรุษ โดยเหตุนี้พระราชกุมารนั้น จึงได้ชื่อว่าหัตถก อาฬวัก เพราะจากหัตถ์ไปถึงหัตถ์ คือ จากมือผู้หนึ่งไปถึงมือผู้โน้น ๆ ครั้งนั้น ราชบุรุษเหล่านั้น ก็พากันคิดใจได้นำพระราชกุมารกลับไปเฝ้าพระราชอา ๆ หอศพระเนตรเห็นแล้วก็เข้าพระทัยว่า วันนั้ยักขัไม่รับภาชนะอาหาร จึงครัสถามว่า เพราะเหตุไร พวกเจ้าจึงพากันกลับมาอย่างนี้ ๆ พวกราชบุรุษกราบทูลว่า ความคิใจ และความเจริญดี ได้มีแก่ราชตระกูลแล้ว พระศาสดาได้ประทับอยู่ในที่อยู่แห่งอาฬวักขัณั ทรงทรมานอาฬวักขัณัให้ตั้งอยู่ในความเป็นอุบาทก แล้วให้คินพระกุมารแก่ข้าพระองค์ทั้งหลายพระเจ้าข้า

ฝ่ายองค์พระศาสดา ก็ให้อาฬวักขัณัถือเอาบาตร จีวร บ่ายพระหัตถ์กลับเมืองอาฬวัก พอจวนจะถึงเมือง อาฬวักขัณัก็ละอายใจไม่กล้าจะเข้าไป ๆ พระจอมไตรศาสดา จึงตรัสว่า ละอายหรืออาฬวัก อาฬวักขัณักราบทูลว่า พระเจ้าข้า ชาวเมืองนี้ได้มีมารดา บุตร ภรรยาถึงซึ่งความตาย เพราะอาศัยข้าพระองค์ เขาได้เห็นข้าพระองค์แล้วก็จกทำลายข้าพระองค์ ด้วยไม้ค้อน ก้อนหิน หอก ดาบ แหวน หลาว เพราะฉะนั้นข้าพระองค์จึงไม่อาจเข้าไป ๆ จึงตรัสว่า อาฬวักกะ ภายจะไม่ม่แก่เธอผู้ไปกับเรา เธอจงวางใจเถิด ครัสคั้นแล้วก็เสด็จไปยืนอยู่ท่าแห่งหนึ่ง อันมีในทักใกล้เมืองอาฬวัก ๆ ฝ่ายพระราชอาฬวักก็พาชาวเมืองออกไปต้อนรับองค์พระศาสดา ๆ ก็ทรงแสดงธรรมแก่ประชุมชน เวลาจบการทรงแสดงธรรมแล้ว ก็มีผู้ได้สำเร็จมรรคผลถึง ๔ หมื่น ๕ พันคน ๆ ค่อนั้นมาคนทั้งหลาย ก็ได้ไปสัที่อยู่แห่งอาฬวักขัณั จัดตั้งเครื่องพลักรรมทุกปีไป ฝ่ายอาฬวักขัณัก็สงเคราะห์ชาวเมืองด้วยการรักษาอันชอบธรรม

อาฬวักกุมารนั้น ทรงพระเจริญวัยแล้ว ก็ได้ฟังพระธรรมเทศนาของพระศาสดาได้รู้แจ้งแทงตลอด ซึ่งมรรคผล ๓ ชั้น จนถึงชั้นอนาคามี ๆ อาฬวักกุมารนั้น ได้มีอุปาสก ซึ่งเป็นอริยสาวก เป็นบริวาร

ถึง ๕๐๐ ตลอดกาลทั้งปวง ฯ อยู่มาวันหนึ่ง อาพวกกุมารได้ไปเฝ้า
พระศาสดาจารย์พร้อมกับอุบาสก ๕๐๐ ถวายบังคมแล้วก็นั่งลงในที่สมควร
แก่ตน ฯ พระศาสดาจารย์ตรัสว่า อาพวก บรืวารของเธอมีย่มาก
เธอสงเคราะห์บรืวารอย่างไร ฯ อาพวกกุมารกราบทูลว่า ผู้ที่ยินดีด้วย
การให้ ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการให้ ผู้ที่ยินดีด้วยถ้อยคำอันเป็นทุกข์
ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยถ้อยคำอันเป็นทุกข์ ผู้ที่ยินดีด้วยการช่วยทำ
กิจให้สำเร็จ ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการช่วยทำกิจให้สำเร็จ ผู้ที่
ยินดีด้วยการวางตนให้เสมอกัน ข้าพระองค์ก็สงเคราะห์ด้วยการวางตนให้
เสมอกัน พระเจ้าข้า ฯ เรื่องนมชนด้วยอาการอย่างนี้ ฯ ต่อมาภายหลัง
เมื่อพระพุทธองค์ทรงประทับนั่ง ที่พระเชตวันมหาวิหาร ทรงตั้งอุบาสก
ทั้งหลายไว้ในตำแหน่งนั้น ๆ ก็ได้ทรงตั้งหัตถกอาพวก ไว้ในตำแหน่งเลิศ
กว่าผู้สงเคราะห์บรืวาร ด้วยสังคหวัตถุ ๕ ประการ สันเรื่องหัตถกอาพวก
ในอรรถกถา และในเทศนาภินันตเพียงเท่านั้น.

เอวံ กัมมํ ด้วยประการฉะนี้ ฯ

กัณทที่ ๑๐๐

คัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต

ว่าด้วยมหานามสากยะ อุกคฤหบดี อุกคตเศรม

เอตทกัมมํ ภิกขเว มม สวากานํ อุปาสกานํ ปณิตทายกานํ
ยทิตํ มหามาโม สกโกติ.

ณ บัดนี้ อาคมภาพจักได้แสดงคัมภีร์อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
กัณทที่ ๑๐๐ ว่าด้วยเรื่องมหานามสากยะ อุกคฤหบดี อุกคตเศรม
สืบต่อไป เพื่อให้เป็นประโยชน์แก่พระพุทธศาสนา และพุทธศาสนิกชน
ทั้งหลาย ตลอดกาลนานหาประมาณมิได้

บาลี

คำเนนความคามวาระพระบาลี ที่ได้ยกขึ้นไว้เป็นเบื้องต้นแห่ง
เทศนานั้นว่า พระพุทธองค์ได้ทรงแสดงไว้ว่า คู่ก่อนภิกษุทั้งหลาย
มหานามสาकยะ เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้เป็นสาวกของเรา บรรดา
ที่ให้อาหารประณีต ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า มหานามสาकยะนั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่เมือง
หงสวดี ในครั้งพระพุทธชินศรี เมื่อไปฟังพระธรรมกถาของพระศาสดา
ก็ได้เห็นพระศาสดาทรงตั้งอุบาสกคนหนึ่ง ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าทายค
ทั้งหลาย ผู้ให้อาหารอันประณีต จึงทำอธิการกุศลแล้วปรารภณ
ตำแหน่งนั้น ๆ กุลบุตรนั้นท่องเที่ยวอยู่ในเทพยคามมนุษย์ ตลอดแสน
กัลป์ แล้วมาเกิดในตระกูลสาकยราช ในกบิลพัสดุ์บุรี ในคราว
เกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ทรงพระเจริญวัยแล้ว ก็ตั้ง
อยู่ในโศคาปัตติผล ด้วยการได้เห็นซึ่งพระศกพลครั้งแรก ๆ อยู่มา
คราวหนึ่ง พระศกพลทรงจำพรรษาอยู่ที่เมืองเวรัญชา เวลาออกพรรษา
แล้ว ได้เสด็จไปที่กบิลพัสดุ์บุรี ประทับอยู่ที่นิโครธาราม ฯ มหานาม
ได้ทรงสดับว่า พระศาสดาเสด็จมาถึงแล้ว จึงเสด็จไปสู่สำนักพระศาสดา
ถวายบังคมแล้วก็ประทับนั่งลง กราบหล่า ข้าแต่พระผู้มีพระภาคเจ้า
ข้าพระองค์ได้ยินว่า พระภิกษุสงฆ์ลำบากด้วยการเที่ยวบิณฑบาตที่เมือง
เวรัญชา เพราะฉะนั้น ขอพระองค์จงทรงประทานปฎิญญาที่จะปฏิบัติ
พระภิกษุสงฆ์ตลอด ๔ เดือน แต่ข้าพระองค์ ข้าพระองค์จักให้พระ
ภิกษุสงฆ์ได้อันโอชะแห่งอาหาร องค์พระศาสดาจารย์ก็ทรงรับนิมนต์ ฯ
มหานามสาकยะทรงทราบว่า องค์พระศาสดาจารย์รับนิมนต์แล้ว เริ่มแต่
วันรุ่งเช้าไป ก็ได้ปฏิบัติพระภิกษุสงฆ์ มีพระพุทธองค์เป็นประธาน
ด้วยของอันประณีตและมธุรส ๔ ประการเป็นต้น แล้วทรงถือปฎิญาณ

อีก ๔ เดือน รวมเป็น ๘ เดือน แล้วจากนั้นปฏิญาณอีก ๔ เดือน รวมเป็น ๑ ปี
ได้ปฏิบัติอยู่ตลอด ๑ ปี ฯ ต่อจากนั้น องค์พระศาสดาก็ไม่ประทาน
ปฏิญาณ ฯ จำเดิมแต่นั้นมา มหานามก็ได้ทำสักการะตามท่านองนั้นแก่
พระภิกษุสงฆ์มาดังต่อ ๆ ไป ฯ ความดีของมหานามนั้น ก็ได้ปรากฏไปทั่ว
ชมพูทวีป ฯ ได้มีเรื่องเกิดขึ้นอย่างนี้ ฯ ต่อมาภายหลัง องค์พระชินศรี
ศาสดาได้ประทับที่พระเชตวัน ทรงตั้งมหานามสากยะไว้ในตำแหน่งเลิศ
กว่าบุคคลทั้งหลาย ผู้ให้ของประณีต ดังนี้ สันเนอความในเรื่อง
มหานามสากยะเพียงเท่านี้

บาลี

ต่อไปนี้ ว่าด้วยเรื่องอุคคฤหบดี ตามวาระพระบาลีว่า ดูก่อน
ภิกษุทั้งหลาย อุคคฤหบดีผู้อยู่ในเมืองเวสาลี เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย
ที่เป็นสาวกของเรา บรรดาที่ให้อภัยชอบใจ ดังนี้

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า อุคคฤหบดีนั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งในเมือง
หงสวดี ในครั้งพระปฐมพุทธเจ้า เมื่อไปฟังพระธรรมกถาของ
พระศาสดา ก็ได้เห็นพระศาสดาทรงตั้งอุบาสกคนหนึ่ง ไว้ในตำแหน่ง
เลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ผู้ให้ของเป็นที่ชอบใจ จึงทำอธิการกรรม
แล้วปรารณาคำแห่งนั้น ฯ กุลบุตรนั้นได้ท่องเที่ยวอยู่ในเทพยดา
มนุษย์ตลอดแสนกัลป์ แล้วได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐี ที่เมืองเวสาลี
ในคราวเกิดขึ้นแห่งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายนี้ ฯ ชื่อในเวลาเกิด
ของคฤหบดีผู้นั้นไม่แน่นอน ต่อมาภายหลังร่างกายของคฤหบดีผู้นั้น ก็
สูงขึ้นงดงามปานประหนึ่งว่า เขาได้อันประดับประดา และประหนึ่ง
ว่าแผ่นผ้าอันสวยงามที่บุคคลยกขึ้นไว้ ถึงความดีของเขาก็สูงขึ้น เขา
จึงได้ชื่อว่า อุคคฤหบดี เพราะเขาสูงขึ้นพร้อมด้วยร่างกายและความ
ดี ฯ อุคคฤหบดีนั้นได้ตั้งอยู่ในโศดาปัตติผล ด้วยการเห็นครั้งแรก

อรรถกถา

ในอรรถกถาว่า อุกคตเศรษฐิ^๕นั้น ได้เกิดในตระกูลหนึ่งที่มีเมือง
หงสวดี ในครั้งพระปฐมุตตรชินศรี^๕ ต่อมาภายหลัง เวลาไปฟังพระธรรม-
เทศนาขององค์พระศาสดา ก็ได้เห็นองค์พระศาสดาทรงตั้งอุบาสกคนหนึ่ง
ไว้ในตำแหน่งเลิศกว่าอุบาสกทั้งหลาย ฝ่ายอุปัฏฐากพระสงฆ์^๕ จึงทำ
อธิการกรรม แล้วปรารณาคำแห่งนั้น ๆ กุลบุตรนั้นได้ท่องเที่ยว
อยู่ในเทพยตามนุษย์ตลอดแสนกัลป์ แล้วได้มาเกิดในตระกูลเศรษฐิ^๕ ใน
บ้านหัตถิกาม ในครั้งพระพุทธเจ้าของเราทั้งหลายเกิดขึ้นนี้^๕ มารดา
บิดาได้ตั้งชื่อว่า อุกคตกุมาร^๕ ต่อมาภายหลังอุกคตกุมารก็ได้ครองเรือน
เมื่อบิดาล่วงลับไปแล้ว ก็ได้รับตำแหน่งเศรษฐิ^๕ ในคราวนั้น องค์
พระศาสดาห้อมล้อมด้วยพระภิกษุสงฆ์ ทรงจาริกไปถึงหัตถิกาม แล้ว
ประทับอยู่ที่นาควนอุทธาน^๕ ๑ คราวนั้น อุกคตเศรษฐิ^๕ กำลังมัวเมาอยู่
ด้วยการดื่มตลอด ๗ วัน ได้ห้อมล้อมด้วยนางสนมทั้งหลาย ไปเที่ยวที่
นาควนอุทธาน พอได้เห็นองค์พระศาสดาจารย์ ก็เกิดหิริโศตตปปะ
อย่างแรงกล้า เมื่อเข้าไปใกล้องค์พระศาสดา ความเมาสุราทั้งสันก็
หายไป ได้ถวายบังคมองค์พระศาสดา แล้วก็นั่งลงในที่สมควร ส่วน
หนึ่ง ครั้นนั้น องค์พระศาสดาก็ได้ทรงแสดงธรรมโปรด เวลาจบการ
ทรงแสดงธรรม อุกคตเศรษฐิ^๕ก็ได้สำเร็จมรรคผล ๓ ชั้น^๕ ๑ จำเดิม
แต่นั้นมา ก็ปล่อยพวกนางสนมว่า พวกท่านทั้งหลายจงไปตามสบาย
แล้วก็ได้ตั้งหน้าถวายทานแก่พระภิกษุสงฆ์^๕ ๑ พอล่วงเวลากลางคืนก็มี
เทวดามาทูลว่า คุณก่อนเศรษฐิ^๕ ภิกษุองค์โน้นได้สำเร็จวิชา ๓ องค์
โน้นได้สำเร็จอภิญญา ๖ องค์โน้นไม่มีศีล องค์โน้นไม่มีศีล แต่อุกคต-
เศรษฐิ^๕ ไม่ถือเป็นประมาณ เพราะได้เป็นผู้รู้แจ้งตามเป็นจริงแล้ว จึง
ได้ถวายไทยธรรมด้วยจิตอันเสมอกัน ต่อพระภิกษุสงฆ์ทั้งปวง ถึงแม้ว่า
นั่งอยู่ในที่ใกล้องค์พระศาสดา ก็ได้กล่าวถึงความดีของตน^๕ ๑ ต่อมา

ภายหลัง องค์พระศาสดาก็ประทับนั่งที่พระเชตะวัน แล้วทรงตั้งอุคคตเสรมฐ
ไว้ในตำแหน่งเดิมกว่าอุบาสกทั้งหลาย ฝ่ายอุปัฏฐากพระสงฆ์ ดังนี้
สนเนอเรื่องอุคคตเสรมฐเพียงเท่านั้น

เรื่องของบุคคลทั้ง ๓ ตามที่แสดงมาแล้วนี้ ล้วนแต่เป็นตัวอย่าง
อันดีของพุทธศาสนิกชนทั้งหลาย คือเรื่องมหานาม ก็เป็นเรื่องที่กล่าว
ถึงการให้ทานของประณต เรื่องอุคคกฤหบดี ก็เป็นเรื่องที่กล่าวถึงการให้ทาน
ของเป็นที่ชอบใจแก่พระภิกษุสงฆ์ เรื่องอุคคตเสรมฐก็กล่าวถึงการอุปัฏฐาก
พระภิกษุสงฆ์ ด้วยความนับถือเสมอกัน อันเป็นหนทางที่จะทำให้การ
ให้ทานของคนมีผลมาก ทำให้ทานของตนเป็นสังฆทานโดยแท้ สันกระแส
ความในเทศนาเกิดขึ้นเพียงเท่านั้น.

เอวံ ก็มี ด้วยประการฉะนี้ ฯ

คัมภีร์ที่ ๔ อังคุตตรนิกาย เอกนิบาต
(จบเล่ม ๒ มีต่อเล่ม ๓)

จ. เจ. ร. น.

- ๔ คำนี้ โบราณเรียกว่า เป็นหัวใจพระอภิษัมมัตถสังคหะ ๘ ประการ
- จ. หมายความว่า "จิต" ๑ เจ. หมายความว่า "เจตสิก" ๑
- ร. หมายความว่า "รูป" ๑ น. หมายความว่า "นิพพาน"